

مجموعه آثار قدسیه سیم حدائق فردوسی صدر امت
ملت ذایره طره ناصیه سیادت غره جمه سعادت

ДАРВЕШАЛИИ ЧАНГӢ

**ТУҶФАТ
-УС-
СУРУР**

Рисолаи мусиқӣ

АКАДЕМИЯИ МИЛЛИИ ИЛМҶОИ
ТОҶИКИСТОН
МАРКАЗИ МЕРОСИ ХАТӢ
ШУЪБАИ САНЪАТШИНОСӢ

ДАРВЕШАЛИИ ЧАНӢ

ТУҲФАТ-УС-СУРУР

Рисолаи мусиқӣ

Ба бародар, дӯст
ва устоди ғиромӣ
Станазар-ака
эҳтироми
Бо арзи
эхдо мегардам.
Д. Ҷизомӣ

Душанбе
«Истеъдод»
2021

Ба истиқболи 30-солагии
Истиқлоли давлатии
Ҷумҳурии Тоҷикистон ва
70-солагии Академияи
миллии илмҳои Тоҷикистон

Тахти назари
академик Фарҳод Раҳимӣ

Ҳайати таҳририя:
Фарҳод Раҳимӣ, Қосимшо Исқандаров,
Абдурахмон Муҳаммад, Раҳматқарим Давлатов, Аслиддин Низомӣ, Асрори
Раҳмонфар

Таҳиягарон:
Иzzатулло Мирзоев, Раҳматшо Исроилов, Сарвина Суфихонзода,
Маҳмуд Назаров, Шерияздон Алимардонов

Муқарризон:
З. Умарова – нозади илми таърих, А.Хуросонӣ – номзади илми филологӣ

Муқаррири илмӣ:
Аслиддин Низомӣ

Дарвешалии Чангӣ. Тухфат-ус-сурур. Рисолаи мусиқӣ. – Душанбе:
«Истеъдод», 2021, 568 сах.

Матни илмии оммавии рисолаи маъруфи мусиқииносо, охангсоз,
ромишгар ва суҳанвари мумтози тоҷик Дарвешалии Чангӣ (асрҳои XVI-XVII)
«Тухфат-ус-сурур», ки мавзӯю масъалаҳои гуногуни мусиқии миллий –
таърихи пайдоишу таҳаввули соҳову овозсозӣ мақомҳо ва пайванди
мусиқиву эҳтиёҷи маънавии инсонҳоро ба мусиқӣ мавриди баррасӣ қарор
додааст. Бори нахустин бо муқаддимаву тавзеҳот дар ихтиёри ҳамдиёрони
азизамон гузошта мешавад.

Наشري мазкур барои омӯзандагону муҳаққиқони таърихи фарҳангу
мусиқии суннатии тоҷик, ҳамчунин сарояндагону навозандагони ҳамзабону
ҳамзамонамон муфиду сабақомӯз хоҳад буд.

МУАРРИФИНОМА

Барҳақ, Ҳофиз Дарвешалии Чангӣ мусиқииносо,
ромишгар ва суҳанвари маъруфи тоҷики асрҳои XVI-XVII
буда, дар рушду нумӯи назария ва амалияи мусиқии суннатии
халқамон ҳиссаи сазовор гузоштааст.

Дар шаҳрҳои Бухорову Самарқанду Тошканду Андиҷон
таҳсилу тақмили илму ҳунар намуда, доир ба таъриху назарияи
мусиқии тоҷик чандин асар офаридааст, ки дар байнашон
«Тухфат-ус-сурур» мумтозу қавибунёд аст.

Рисолаи мазкур аз 12 «мақом» (фасл) иборат буда,
муаллиф ҳар фаслро ба шарҳу тавзеҳи ин ё он мавзӯи
вобастаи мусиқӣ тақсис додааст, ки зарурат ва таърихи
пайдоишу таҳаввули мусиқӣ, умуман, мусиқии классикии
тоҷикӣ ва соҳҳои мусиқии миллий, хусусан, арбобони маъруфи
соҳа дар овони гузашта ва замони муаллиф шарҳу тавзеҳи
фаровони мусиқӣ ва соҳҳои мусиқии тоҷик маълумоти муфиду
нодире ба қалам овардааст.

«Тухфат-ус-сурур»-и Дарвешалии Чангӣ ба гунаи дастуру
раҳнамои таълиму тадрис ва таърихномаи санъати мусиқии
миллии тоҷикӣ ҳанӯз аз овони таълифи худ шуҳрати тамом
пайдо карда, дар давоми садаҳои баъдӣ низ ин мақому
аҳаммияташро аз даст надодааст.

Аз ҷумла, ҳамин арзишу моҳияти рисолаҳо ба инобат
ғирифта, ховаршиносои маъруфи шӯравӣ А.А. Семёнов (1873-
1958) таҳқиқоти пурарзишоро таҳти унвони «Среднеазиатский
трактат по музыке Дарвиша Али (17в.)» (Рисолаи мусиқии
Осиёи Миёнагии Дарвешалии Чангӣ (а.17) таълиф намуд, ки соли 1946
дар Тошканд интишор ёфта, тақдими муҳиме дар шинохти
минбаъдаи аср гардид).

Таҳқиқоти А.А. Семёнов аввалин муаррифиномаи
рисолаи пурарзиши Дарвешалии Чангӣ ба забони русӣ буда,
мавсуф нахустин маротиба пораҳоеро аз ин рисола дар
тарҷумани русӣ пешкаши умум гардонид, зарурати нашру
таҳқиқи минбаъдаи онро ба ҳайси сарчашмаи нодири
мусиқииносоӣ дар миён гузоштааст.

Ниҳоят, солҳои 80-уми асри гузашта, дар заминаи корбасти нусаҳои хаттии таҳти рақами №264 дар Ганчинаи дастнависҳои шарқии ба номи академик А.М. Мирзоеви Институти шарқшиносӣ АФ РСС Тоҷикистон, (ҳозира Маркази мероси хаттии назди Раёсати АМИТ), №468/1 ва №449 дар Захираи дастнависҳои Институти шарқшиносии ба номи Абӯрайҳони Берунии АФ РСС Ўзбекистон (ҳозира Институти шарқшиносии ба номи А. Берунии АИ ҚҶ), маҳфузбуда, ки ҳар се номукаммаланд матншиносии варзидаи тоҷик Алиасғари Ҷонфидо (равонашон шод бод!) матни илмӣ-интиқодии рисолаҳо барои чоп омода карда буданд.

Мутаассифона, дар асари ҳаводиси ноҳуши аввали солҳои 90-уми асри гузашта, руҳдода, махсусан, нобасомониҳои Институти оламшумули моро фаро гирифта, дар баробари дигар корҳои арзишманди илмӣ, дастнависи матни илмӣ-интиқодии номбурда ҳам нопаёдо гардид, ки ҳоло дар кучо буданашро касе наметодад.

Баъди истиқрори Маркази мероси хаттии назди Раёсати АМИТ – меросбари Институти мазкури чандинқарат табилии ному сохторкарда ва ба фаъолияти ҳамвору босамари эҷодӣ пардохтани он, зарурате пеш омад, ки ба ҷараёни таҳия ва нашру таҳқиқи мероси хаттии гаронқадри гузаштагонамон, монанди «Тухфат-ус-сурур»-и Дарवेशалии Ҷангӣ суръату сифати дигаре бахшида шавад.

Бо ин мақсад, таҳти ҳидояту мусоҷадати бевоситаи Президенти АМИТ академик Фарҳод Раҳимӣ, маъмурияти Маркази мероси хаттӣ тасмим гирифт то дар қатори дигар осору сарчашмаҳо, матни оммавии «Тухфат-ус-сурур»-и Дарवेशалии Ҷангиро ҳам, дар заминаи дастнависи №264-и ганчинаи дастнависҳои Марказ бо шаклу тавзеҳи лозим, омодаи чоп намояд.

Дар анҷом додани чунин иқдоми муҳимму муфид доктори илми санъатшиносӣ, профессор Аслиддин Низомов мушовиру мададгори мо буданд, ки барояшон изҳори сипосу миннатдорӣ менамоем.

Раҳматқарим Давлатов,
номзади илмҳои таърих,
директори Маркази мероси хаттии
назди Раёсати АМИТ.

ДЕБОЧА

Рисолаи мусиқии Дарवेशалӣ Ҷангии Бухороӣ (ал-Ҳоконӣ ибни Мирзоалӣ ибни Абдулалӣ ибни Муҳаммадмуъминӣ Қонунӣ ибни Ҳоҷа Абдуллоҳ ибни Ҳоҷа Муҳаммади Марворид) яке аз охири асарҳои илми мусиқӣ ба ҳисоб меравад, ки дар шакли анъанавӣ, бо риояи услуби ниғориши силсилаи Дувоздаҳмақом ва назарияи мусиқӣ дар аввалҳои асри XVII дар Бухоро офарида шудааст. Минбаъд чунин услуб ва муҳимтараш - бо таъя ба осори муаллифони қадим (Фаробӣ, Ибни Сино, Сафиуддин Урмавӣ, Маҳмуди Ҳусайнӣ, Абдулрахмони Ҷомӣ ва диг.) мураттаб сохтани рисолаҳои мусиқӣ аз байн меравад.

Муаллифони мусиқидон пас аз давраи Дарवेशалӣ (дар асрҳои XVIII - XIX) бештар ба таҳияи Баёзҳо ва рисолаҳои кучаки мусиқӣ бахшида ба Шашмақом майл кардаанд.

Моҳияти илмӣ, таърихӣ ва фарҳангии рисолаи Дарवेशалӣ Ҷангӣ пеш аз ҳама дар он аст, ки дар ин асар маҷмуи қулли иттилооти давраи муаллиф ва асрҳои пешин доир ба илми мусиқӣ, соҳҳои мусиқӣ, саргузашти аҷоибу гароиби ҳунармандони маъруф, шарҳи силсилаи Дувоздаҳмақом, тавсифи анвои муҳталифи мусиқӣ - Пешрав, Савт, Амал, Кор, Рехта, Нақш, шарҳи доираҳои ҷарбии мусиқӣ, намудҳои зиёди соҳҳои мусиқии замон ва ғайра бо услуби хос ва дониши комили мусиқшиносӣ гирд оварда шудаанд.

Яқинан маълум аст, ки Дарवेशалӣ Ҷангӣ яке аз шахсиятҳои варзидаи замони худ ба шумор мерафт, ӯ ҳофиз, навоҷандаи соҳҳои мусиқӣ, шоир (ба ашъори худаш оҳанг мебаст) ва донандаи нуктасанҷи таърихи мусиқӣ буда аз осори илмӣ мусиқидонони мутақаддим огоҳии хуб дошт. Бино ба маълумотҳо сараввал ӯ навохтани соҳҳои мусиқиро аз падараш - Мирзо Алӣ Ҷангии Ҳиравӣ омӯхтааст, вале худаш иқро менавад, ки устои асосии ӯ дар илму амали мусиқӣ Ҳасан Кавкабӣ ба шумор меравад.

Рисолаи мусиқии Дарवेशалӣ Ҷангӣ солҳои зиёд дар мадди назари аҳли илми мусиқшиносӣ (Дар Тоҷикистон ва

Ўзбекистон) қарор гирифта буд, зеро ҳам дар Тошканд ва ҳам дар Душанбе якчанд нусхаҳои хаттии ин рисолаи нодир мавҷуданд. Таҳқиқи сарчашмаҳои қадимии бахшида ба илми мусиқӣ кори хеле душвор ва заҳматталаб ба шумор меравад, зеро азбар намуда шарҳ додани матнҳои онҳо на танҳо саводи баланди матншиносӣ, балки ҳамзамон дониши комили тахассусиро тақозо менамояд. Шояд ҳамин буд, ки иддаи хеле зиёди рисолаҳои мусиқӣ (аз ҷумла осори мусиқшиносии Абӯнастри Форобӣ "Китоб-ал-мусиқӣ ал-кабир", Абӯалӣ ибни Сино "Қавомеъу илм-ал-мусиқӣ", Камолиддин Биноӣ "Рисолаи мусиқӣ", Сафиуддини Урмавӣ "Китоб-ул-адвор" ва диг.) то имрӯз дар Тоҷикистон ба таври мукамал тарҷима ва дастраси аҳли адабу ҳунар нагардидаанд.¹

Бояд ёдовар гардид, ки аввалин шуда ба таҳқиқи ин рисолаи нодир олими намоёни шӯравӣ, собиқ директори Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии Академияи илмҳои Тоҷикистон А.А.Семенов оғоз намуда буд. Баъд аз омӯхтани мазмуну мундариҷаи рисолаи Дарвешали Чангӣ ӯ ба ҳулосае омад, ки ҳарчи зудтар онро ба хонандаи русзабон дастрас гардонад. Азбаски ба таври комил ташхис намудани матни хеле душвори тахассусӣ, фарогирии доираи васеи иттилоот доир ба шахсиятҳои маъруфи замони муаллиф, шарҳи навъҳои маъмули мусиқӣ, хусусан силсилаи Дувоздаҳмақом, тавсифи донишмандонаи соҳаи мусиқӣ ва ғ. кори хеле заҳматталаб ба шумор мерафт, академик Семенов қарор дод, ки матни рисолаҳо ба таври озод ва мухтасар ба забони русӣ тарҷима намояд.

Дар пешгуфтори начандон муфассали худ ба нашри русии "Тухфат-ус-сурур" А.Семенов таъкид намудааст, ки "онро ҳаргиз тарҷимаи комил номидан мумкин нест, балки ӯ

¹ Дар маҷмуъ маълум аст, ки имрӯз дар китобхонаҳои кишварҳои Ғарбу Шарқ (Олмон, Британия, Фаронса, Миср, Туркия, Эрон, Ҳиндустон, Афғонистон, Россия, Тоҷикистон, Ўзбекистон, Озарбойҷон, Арманистон) ба забони форсии тоҷикӣ зиёда аз сад номгӯй рисолаҳои хурду бузург доир ба масоили илмӣ ва амалии мусиқӣ маҳфузанд (ниг. ба: Мухаммад Тақӣ Донишпайӯх. Саду сӣ вонд асари форсӣ дар мусиқӣ.// Маҷаллаи мусиқӣ, шумораи 139, Техрон-1352.

нуктаҳои асосӣ ва нуктаҳои муҳимтарини асарро, чӣ дар боби назарияи мусиқӣ ва чӣ дар хусуси маълумоти муаллиф доир ба намоишдагони маъруфи ҳунари мусиқӣ, маҳфуз доштааст".²

Аммо ҷуноне ки аз матни мухтасари ба русӣ омода намудаи А.А. Семенов аён мегардад, муаллиф бо сабабҳои номаълум ду боби рисолаҳо, ки дар онҳо масоили хеле ҳам муҳим - яке масъалаи "ҳаром ё худ ҳалол" донишмандони амалии шунидан ва навохтани мусиқӣ ва дигаре бахшҳои доимӣ доир ба пайдоиши истилоҳи "мусиқӣ" комилан сарфи назар намудааст.

Дар охири нашри русии рисолаи Дарвешалии Чангӣ муаллифи тарҷима, олими нуктасанҷ ва донандаи бузурги таърихи фарҳанги мардумони Осиёи Миёна А.Семенов бо чанд ҷумлаи ҷамъбасти ҳушдор дода буд, ки "қатъи назар аз баъзе норасоӣҳо ва услуби нигориши ривоятангез, иштибоҳҳо дар соҳномаи нависӣ, моҳияти илмии асари Дарвешалӣ дар шинохти таърихи мусиқии минтақа бешубҳа дар радифи "Тазкират-уш-шуаро"-и Давлатшоҳи Самарқандӣ қарор дорад, бинобар ин зарур аст, ки матни он ҳам дар шакли асл ва ҳам бо тарҷимаи тавҷеҳоти комили илмӣ дарҷ карда шавад".³

Набояд фаромӯш кард, ки А.А. Семенов таҳқиқи рисолаи Дарвешалиро аз рӯи танҳо як нусхаи Тошканд (№ 449, иборат аз 121 ҷараҳ, хаттотӣ дар а.19) иҷро кардааст. Маълум нест, ки ӯ бо нусхаи дигари ин рисола, ки он замон таҳти рақами 264 дар Ҳазинаи дастхатҳои Институти шарқшиносии Тоҷикистон маҳфуз буд, ошно шуда бошад ё не. Ин нусха ҳам мисли нусхаи тошкандӣ пурра нест, зеро чанд саҳифаи охири он гум шудааст, яъне айнан сар карда аз ҳамон саҳифаҳои пас аз шарҳи ҳоли Шайх Аҳмади Кубузӣ.⁴

Вале бояд иқдор шуд, ки дар нимаи аввали асри 20-м мазмунни машҳургарин рисолаи мусиқии шарқиро бо теъдоди 2000 нусха дастраси хонандагон, хусусан мутахассисони соҳаи

² Ниг.: А.А.Семенов. Среднеазиатский трактат по музыке Дервиша Али (17в.). Ташкент, 1946, стр.5.

³ Ҳамон ҷо, с.77

⁴ Матни нусхаҳои Душанбе ва Тошканд андаке аз ҳамдигар фарқ мекунанд ва шояд бо илтиқори хаттотон дар нусхаи Тошканд чанде тағйирот ворид гардидааст.

фарҳанг гардонидани А.А. Семенов як намуд корнамоии бузурги илмӣ ба ҳисоб меравад. Мутаассифона, имрӯз ҳамагӣ якчанд нусхаи ин нашри нодир дар китобхонаҳои шахсии баъзе ҳаводори илми мусиқӣ боқӣ мондаасту ҳалос. Гумон меравад, ки шояд тақдири ин нашр низ ба китоби соли 1924 дар Маскав чоп шудаи В.Успенский "Шаш достони мусиқӣ" (Шашмақоми Бухоро) шабоҳате дорад, зеро теъдоди ҳатто начандон бузурги нашри ин асар низ баробари ба чоп расиданаш дар пайи якчанд дасисаҳо аз байн бардошта шуда буд.⁵

А.А. Семенов дар баробари рисолаи мусиқии "Тухфат-ус-сурур" ҳамчунин ба таҳқиқи рисолаи маъруфи "Қонуни илмӣ ва амалии мусиқӣ" (муаллифаш - Зайнулобиддин Маҳмуди Хусайнӣ) тарҷимаи бахшҳои алоҳидаро аз осори Абӯҳомид Ғаззоли шугл варзида буд.⁶ Яъне гуфтан метавон, ки ин олими забардасти таърихшинос нашри рисолаи Дарवेशалиро бо масъулияти том ва дониши мукаммали матншиносӣ ба анҷом додааст.

Дар Ҷумҳурии Ўзбекистон шуруъ аз солҳои 1970 қарни гузашта яке аз мусиқшиносии маъруф Дилбар Рашидова солҳои дароз ба омӯхтан, таҳқиқ ва нашри матнҳои рисолаҳои мусиқии асрҳои миёна машғул гардида буд. Он кас дар диссертацияи худ ва якчанд мақолаву гузоришҳои илмӣ аз ҷумла мазмуну мундариҷаи рисолаи "Тухфат-ус-сурур"-и Дарवेशалиро мавриди таҳқиқ қарор дода буд. Солҳои 1994-95 Д. Рашидова якчанд маротиба ба Душанбе омада якҷоя бо устод А.Афсаҳзод ба ташхис ва муқоисаи нусхаҳои Тошканду Душанбе машғул буданд, вале мутаассифона ин ҳамкорӣ ба итмом расонида

⁵ Соли 1978 аснои як сафари эҷодӣ ба ш. Маскав муаллифи ин сатрҳо ва композитори маъруфи тоҷик Заррина Миршакар меҳмони хонаи устод Сергей Баласанян (аввалин Раиси Иттифоқи композиторони Тоҷикистон, муаллифи операи миллии "Шуриши Восеъ" ва балети "Лайли ва Мачнун") шудем. Баъди суҳбати дурудароз, вақте ки устод дарак ёфтанд, ки банди ба таҳқиқи Шашмақом машғул ҳастам, аз ҷевони дастхатҳои он як нусхаи нодир нашри "Шаш мақоми Бухоро"-ро бароварда бо соядаст ба ман ҳадя намуданд ва ҳамзамон таъкид намуданд, ки аз ин нашр дар мамлакат ҳамагӣ якчанд нусха боқӣ мондаасту ҳалос.

⁶ ниг.: Зайнулобиддин Маҳмуд Хусайнӣ. Қонуни илмӣ ва амалии мусиқӣ (Таҳия, таҳқиқи А.Раҷабов). Бо замимаи дастнависи тарҷимаи русии рисола аз А.А.Семенов. Душанбе: "Дониш", 1987.

намуд. Бино ба маълумоте, ки А.Чумъаев овардааст, дар ҳамаи нусхаҳои Д.Рашидова тарҷимаи пурраи русии ин рисола аз рӯи нусхаи Тошканд ба ҷо овардааст, ки нусхаи дастнависи он ҳоло дар бойгонии ӯ (А.Чумъаев) маҳфуз аст.⁷

Доираи мавзӯҳои рисолаи мусиқии Дарवेशали ҳамчунин дар асари маъруфи мусиқшиносии варзидаи Ҷумҳурии Ўзбекистон устод Исҳоқ Раҷабов бо номи "Мақомлар" мавриди истифода ва шарҳу тавзеҳ қарор гирифтааст.⁸

Дар ҳар сурат бояд эътироф намуд, ки пас аз академик А.Семенов таҳқиқи рисолаи Дарवेशали Чангиро маҳз Д. Рашидова идома дода якчанд таҳқиқоту мақолаҳои пурмазмунро доир ба ин мавзӯ ба таъбиқ расонидааст.⁹

Ба осори мусиқшиносии Дарवेशали Чанги ҳамчунин муҳаққиқи санъати Шашмақом О.Матёкубов дар рисолаи маъруфи хеш "Узбекская классическая музыка" муроҷиат намуда буд.¹⁰

Бояд ёдовар гардид, ки осори мусиқшиносии Дарवेशали Чангӣ дар адабиёти илмии кишвари Эрон низ мавриди тавачҷӯҳи хоса қарор дорад. Муаллифони эронӣ (аз ҷумла Р. Роҳгонӣ, Ҳ. Машхун) дар осорашон бахшида ба таърихи мусиқии эронзамин чандин қарат рисолаи мусиқии Дарवेशали Чангиро иқтибос оварда, ӯро ҳамчун олими намоён, ҳофиз, навозандаи соҳҳои мухталифи мусиқӣ ва офарандаи таснифҳои дилнавоз муаррифӣ намудаанд. Вале аз чи бошад, ки масалан Ҳасан Машхун қайд намудааст, ки нусхаҳои хаттии ин рисола танҳо дар Русия ва Афғонистон мавҷуданд.¹¹ Бо дарназардошти

⁷ Ниг.: Александр Джумаев. Наджм ад-дин Кавкаби Бухари. Ташкент, 2016.- стр.217

⁸ Ниг.: И.Раҷабов. Мақомлар. Тошкент - 2006.

⁹ Ниг.: Рашидова Д. Дервиш Али Чанги и его трактат о музыке (Мавераннахр, XVI-XVII вв.) Автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. искусств., М., 1982; Рашидова Д.А. Ученый-музыкант, поэт и историк Дервиш Али Чанги (Мавераннахр, XVI-XVII вв.) // Культура Среднего Востока: развитие, связи и взаимодействия (с древнейших времен до наших дней). Музыкальное, театральное искусство и фольклор. Ташкент, 1992; Рашидова Д. Дарвеш Али Чанги // Музыкальное, театральное искусство. Т.2. М., 1974

¹⁰ ниг.: Отаназар Матякубов. Узбекская классическая музыка. Теоретические основы. Тошкент, 2015.

¹¹ Ниг.: Ҳасан Машхун. Таърихи мусиқии Эрон. Техрон - 1380, сах.326.

он ки Ҳасан Машхун (ҳамчунин Р.Роҳгонӣ) аз матни ин нусхаҳо иқтибосҳои дақиқ низ овардааст, гумон меравад, ки муаллифи муҳтарам нусхаҳои Тошканд ва Душанберо дар назар дорад, зеро бино ба маълумоти мо дар хазинаҳои Россия ягон адад нусхаи рисолаи мусиқии Дарвешалӣ Чангӣ вучуд надорад.

Мавриди тазаккур аст, ки солҳои тӯлонӣ нусхаи дастнависи тоҷикистони рисолаи Дарвешалии Чангӣ (маҳфуз дар хазинаи Маркази мероси хаттии назди Раёсати Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон) мавриди таҳқиқ ва ташҳиси таҳассусӣ қарор нагирифта буд. Инак, бо пешниҳод мо ва роҳбарии бевоситаи Президенти Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон академик Фарҳод Раҳимӣ ва ҷонибдори ин иқдом аз тарафи маъмурият Маркази мероси хаттии назди Раёсати АМИТ, дар заминаи дастнависи №264-и ганҷинаи дастнависҳои Маркази мероси хаттӣ, бо қорбурди фотонусхаи дастнависҳои Тошканд, қормандони илмии Маркази мероси хаттӣ ва Шуъбаи санъатшиносии АМИТ матни илмӣ-оммавии «Тухфат-ус-сурур»-и Дарвешалии Чангиро бо шарҳи луғот ва тавзеҳи истилоҳоти илмӣ он таҳия намуданд.

Аслиддин Низомӣ,
доктори илми санъатшиносӣ,
профессор, мудири Шуъбаи санъатшиносии
назди Раёсати АМИТ.

БИСМИ-Л-ЛОҲИ-Р-РАҲМОНИ-Р-РАҲИМ

Чист, медонӣ, садои чангу уд?
Анта ҳасбӣ, анта кофӣ ё Вадуд!
Нест дар афсурдагон завқи самоъ,
В-арна оламро гирифтаст ин суруд!

Сипосу ҳамди беқиёс мар Ҳазрати Парвардигореро, ки тараннуми нағамоти ҳамду санои ӯ дар доираи вучуд ва фазои қошонаи сипеҳри қирандуд ва ба забони шуъбадонони мақомоти офаринишу нағмасароёни аҳли биниш пешрави латоифи ақволи фархундамаъол гашта. Ва дуруди хучаставуруд мар Ҳазратеро, ки овозаи сийти нубувваташ садо дар гунбади кабуд андохтаву маънии маънавӣ ҳин-ус-сурур ҷуз истиёнот аз рӯҳи пурфутӯҳи ӯ ба хотири шикаста нагашта; алайҳи афзалуссалот ва акмалу-т-таҳиёт, он сайидеро, ки [16] офтоби нубувваташ аз ламаъоти дурахшони имон зулмати залолатро ба мӯҷиби фаҳвои «хуваллазӣ арсала расулаҳу билҳудо ва динилҳаққи лиозҳираҳу ғаладдини куллиҳи»¹², маҳв гардонида. Ва сарваре, ки қомат ба асолаташ аз ҷомаҳонаи эҳсонӣ воҳибулманнон ба хилъати инояти «Инно арсалнока шоҳидан ва мубашишран ва назиро; Литуъмину би-л-лоҳи ва расулиҳи»¹³ мушаррафу музайян гардонида.

ФӢ НАЪТИ РАСУЛУЛЛОҲ, САЛЛАЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА АЛО ОЛИҲИ ВА АСҲОБИҲИ-Т- ТАЙЙИБИНА-Т-ТОҲИРИН:

Қасида

Султони Батҳову Ҳарам, лашкаркаши хайрулумам,
Фаҳри Араб, шоҳи Аҷам, шамъи фалак, моҳи замин!
Оройиши кавну макон, роҳатрасони инсу ҷон,
Дар қолаби миллат равон, бар хотами давлат нигин!
Хуррам аз ӯ рӯҳи малак, гулшан аз ӯ саҳни фалак,
Торик аз ӯ туғёну шак, равшан аз ӯ дунёву дин!

¹² ӯ Он (Худой) аст, ки пайғамбари худро ба ҳидоят ва дини рост фиристод, то онро бар ҳаман динҳо зоҳир кунад. Сураи Тавба, ояти 33.

¹³ Ба дурусти ки Мо туро гувоҳ ва башоратдиҳанда ва тарсонанда фиристодем, то ба Худо ва расули ӯ имон оред. Сураи Фатҳ, оятҳои 8-9.

Аз нури рӯи маҳвашаш в-аз хулку лутфи дилкашаш,
Мақсуд аз номи хушаш, ё раҳмата-л-лил-оламин.

Он султони тахти рисолату бурҳони бахти чалолат, хавзи хузори шарият, нури баҳори тариқат, ғаввоси дарёи ҳақиқат, сунбули бӯстони нубувват, сунбулаи осмони мурувват, мушки нофаи футувват, волии вилояти ҳикмат, маъолии [2a] ояти раҳмат, муқтадойи хайри уммат, ҳумои авчи ҳиммат, шукуфаи гулистони давлат, симурғи боғи миллат, самараи шаҷараи хуллат, сарви ҷўйбори муҳаббат, ҷўйбори сарви саъодат, шамси фалаки сиёдат, бурчи ҳумои сабоҳат, мавчи дарёи малоҳат, булбули чамани фасоҳат, тўтии боғи балоғат, манбаи чашмаи хидоят, марчаи қиблаи ҳимоят, шамси шаби каромат, субҳи рӯзи киёмат, маркази доираи вафо, гавҳари кони сафо Муҳаммади мустафо, саллаллоху алайҳи ва саллам!

ҚАСИДА МИН КАЛОМИ МАВЛОНО ДАРВЕШАЛИИ ЧАНҒИ

Чу номаш Аҳмаду Маҳмуд, Абулқосим Муҳаммад шуд,
Нигини хотами давлат, расул – он хоҷаи анвар!
Бад-ӯ исми нубувват муттасил одам миёни гул,
На аз олам нишон будӣ, ки будӣ ин ҷаҳон абтар!
На лавҳу не қалам будӣ, на аршу фарш, не курсӣ,
Ки будӣ нури ӯ тобанда, чун Хуршеди оламдар!
Сипехри кавкаби лавлок, дархур хоҷаи “тоҳо”,
Тарози қисвати “Ёсин” буд он соҳиби минбар!
Зи рафъат ифтхори насли одам, гунҷаи “Ван-начм”,
Ба ҳикмат пешвои ҳар ду олам, меҳтару беҳтар!¹⁴

¹⁴ Анъанаи бо Муноҷот ва Наът оғоз намудани рисолаҳо дар Мовароуннаҳру Хуросон хеле маъруф ва ҳамеша маъмул гардида буд. Аммо ин ҷо мебинем, ки Дарвешали дар оғози рисолабоз як Наътро дар шакли Қасида илова намудааст, зеро дар Бухоро “наътсарой”, яке аз навъи овозхонии суннатӣ маҳсуб меёфт. Ин расми бо охангҳои шабеҳи мақомҳо иҷро намудани Наът то имрӯз дар фазои фарҳангии Бухоро (ҳамчунин дар минтақаи қўхистони Тоҷикистони имрӯза) боқӣ мондааст. Дар нимаи дуҷуми асри гузашта дар шаҳри Бухоро яке аз намунаҳои “наътсарой” (дар иҷрои М.Ибодов) сабт гардида буд, ки матнаш чунин аст:

Ва бар асҳоби кироми завилэхтиром, ки ҳар як корсозони шарияти Мустафиянду соҳиброзони тариқати набавианду нучуми бурчи хидоятанду [2б] кавкабаи осмони саъодатанд, хусусан, бар Ҳазрати Сиддик, ки асдақи сиддиқон асту бар Ҳазрати Форук, ки фарққунандаи куфру имон асту бар Ҳазрати Зиннурайн, ки чомиъи Қуръону бар Ҳазрати Ҳайдар, ки шери Раҳмон аст:

ҚАСИДАИ ЧАҲОРЁР

Абубакру Умар, Усмону Ҳайдар – чор ёри ӯ.
Яке фозил, яке одил, яке комил, яке сарвар!
Яке фозил бувад дар фазлу дар эҳсон яқин донӣ,
Имоми аввалину ёри ғор, саййиди машҳар!
Яке одил Умар – он соҳиби ислому дин омад,
Ки аз адлаш ҷаҳон эмин бувад, биллаҳ, зи шўру шар!
Яке комил ба чамъи ояти Қуръони Раббонӣ,
Ки буд [он] қории Қуръон зи баъди саййиди акбар!
Яке сарвар Алӣ – он соҳиби қоимақом аст,
Бувад шери Худо, шоҳи вилоят, Хоҷаи Қанбар!
Ки ҳаст ин чор бурҳони тариқат, чор бурчи шаръ,
Яке тобеъ, яке носеҳ, яке чомеъ, яке сафдар!
Худоё, ибни Чангиро ту аз лутфат биёмурзӣ,
Ба ҳаққи фозилини комилин – он шаппару шайпар!
Ки бошам ман, ки ай дил, то бигўям васфи ёронаш,
Ки ман ҳастам дуёгўю саногўю ба ҷон чокар!

Ва баъда золика, фақири ҳақири касируттаксир Ҳофиз Дарвешалии Чанғи ал-Ҳоқонӣ [3a] ибни Мирзоалӣ ибни Абдулалӣ ибни Муҳаммадмўъмини Қонунӣ ибни Хоҷа Абдуллоҳ ибни Хоҷа Муҳаммади Марворид наввараллоху марқадуҳум, навое аз ҷон

Эй саййиди кавнайн, шаҳаншоҳи хамидӣ,
Маҳбуби Худо соҳиби Қуръони мачидӣ,
Дар тахти малак чун султони амидӣ,
Як шаб ки саропо то ба Сурайё расидӣ,
Мобайни русул хотаму яқтову ҷадидӣ...
(Сабт аз бойгонии шахсии А. Низомӣ).

кашида, гӯяндаи ин розу созандаи ин нақши дилнавоз аст ба иззи арз мерасонад, ки сабаби таълифи ин рисолаи мусиқӣ, ки шуъбае аз шуаби хикмати риёзӣ¹⁵ омада, он бувад, ки дар бидояти аҳвол талаби вучуди худро муаллифи ин рисола монанди уд дар бутай саъй ба оташи шавқ месухту бар мисоли чанг дасти иродат дар домани пайравии Савти устодони номдор, ки сийти Қавлу Амал, ки ҳар як аз таронаи садои «Ва сориъу ило мағфиратим-мир-Раббиқум» [Ва бишробед ба сӯй омурзиш аз Парвардигори хеш]¹⁶ дар ин корхона андохта мустаҳкам сохта, то ба ҳадде, ки бе шоибаи такаллуфу таассуф аз хони наволи ҳар як дархурди истеъдод аз дақиқу ҳақиқӣ илмию амалӣ дар фанни мусиқӣ таматтуъ бардошт,¹⁷ чунончи тараддуд бар атрофи ҷаҳон дар мақоми изҳори он наболаи зеру бам лаб мекушода, дар ифозати он бо дили шикаставу рағҳои дар чанги ҳаводис аз ҳам гусафта дастбурде чунончи овозаи ҳар нағма овозаи [36] гӯши ҷон шудию бад-ин васила худро хост, ки дар мақоми “Ироқ” монанди “ушшоқ”-и бенаво басо дасти заминбӯси саропардаи хузуру тарабсарои сарвари масрур гардонад. Ва дар ин илм баъзе аз дақиқ, ки таҳсил карда, дар изҳори он ҳақиқӣ камоянбағӣ саъй намуда бошад, то навбати ҷаҳондориву тахтгоҳи шаҳриёрӣ ба султони динпарвару подшоҳи адлгустар, зилли Илоҳӣ ва шоистаи шоҳиву ҷаҳонбонӣ, ҳофизи замону замин, вориси теғу нигин, муҳйии осори Афридун, фармонфармои рубъи маскун, сояи Офаридгори олам, виқояи фарзанди Одам, ҷавону ҷавонбахту арзандаи камару тоҷу тахт ва Ҷамшеднишони Сулаймонмакон, ал-муайяду би таъйиди-л-Малики-л-мустаъбон.

¹⁵ Гарчанде Дарвешалӣ ибронд намуздааст, ки илми мусиқӣ "шуъбае аз шуъбаҳои хикмати риёзӣ" (яъне математика - А.Н.) ба шумор меравад, аммо дар услуби нигориши илми мусиқӣ дар рисола муаллиф комилан аз тарзи шарҳи овозхоро фосилаҳо ва ҷамъу ҷинсҳо тавассути нисбатҳои риёзӣ (ки ҳосил ҳамаи рисолаи қадимии мусиқӣ мебошад) даст кашида, тавачҷӯҳи асосиро ба масоили амалии мусиқии замонаш равон месозад (муҳаррир).

¹⁶ Сураи Оли Имрон, ояти 133.

¹⁷ Маълум мегардад, ки Дарвешалӣ аз овони ҷавонӣ аз осори устодони ин фан ба қуллӣ баҳраманд гардида аз анвои маъруфи мусиқӣ - Қавл, Амал, ҳамчунин аз асрори мақомсарой (Ироқу Ушшоқ ва Наво) огоҳ гардида будааст. Бо ҳамин муаллиф бори дигар таъкид месозад, ки азбар намудани илм ва амали мусиқиро ҳатман бояд аз овони ҷавонӣ оғоз кард (муҳаррир).

АБУЛҒОЗӢ ИМОМҚУЛӢ МУҲАММАД БАҲОДУРҲОН, ХАЛЛАДАЛЛОҲУ МУЛКАҲУ ВА СУЛТОНАҲУ

Шаҳи донодиди фаррухрухи покизахисоли осмонрифъату анҷумсипаҳу сидрамакон, тахтмахкуми шарафлозими иқболмутеъи бахтҷовуши зафарпайку саъодатдармон,

Шоҳи Ҷамҷоҳи фалакқадри Сикандаррифъат,
Ёфт аз теғу синонаш дили аъдо аймон!

Он ки аз тантанаи сийти ҷалоллаш дили душманон хун гаштаву аз шаъшаъаи теғи [4а] сиёсаташ аҳволи аъдо дигаргун шуда, миррихи хуношом аз барои интиқоми аъдои ӯ теғи сиёсат аз наём кашида ва атторуди даҳр дар тадбири мамлакаташ сарири қалам бар фалаки асир расонидаву хуршеди ховарӣ чорболаш нилуфарӣ рузи айш ҳозир сохта, моҳи анварӣ гирди болаш абқарӣ хангоми осоиши ӯ зоҳир карда, саъди акбар бо толеъи тавъамони кайвон дар айвони ӯ ҳар шаб посбон буда, халладаллоҳу мулкаҳу ва султонаҳу ва афоза ала-л-оламина бирраҳу ва эҳсонаҳу, Абулғозӣ Имомқулӣ Муҳаммад Баҳодурхон.

Сапедадам, ки вазад боди субҳ дар гулзор,
Кунад зи хоб арӯсони гунчаро бедор!
Ба саҳни боғ сабо мушкбор меояд,
Магар ки ёфта бӯе зи таблаи аттор!
Бибин, ки булбули бечораро даромад ҷон,
Зи нақҳати гулу аз боди мушкбори баҳор!
Зи эътидоли ҳавои баҳору нақҳати гул
Шудааст боди саборо нафас Масеҳосор!
Зи сабзаву гулу райҳон, бибин, арӯси чаман
Намуда чун пари товус сад ҳазор нақшу нигор!
Ба саҳни боғ сиҳсарв бо бунафшаву гул
Нишон ҳамедиҳад аз қаду зулфу орази ёр!
Чӣ вақти он, ки касе бенишот биншинад,
На май хурад зи кафи маҳвашони лолаузор!

Бинӯш май, ки чунин гуфтаанд аҳли хирад,
Хуш аст май зи кафи ёр, хосса фасли баҳор! [46]
Бисоз дил зи ҷаҳон фориғу нишот овар,
Ки кас надида вафо, аз ин ҷаҳони қачрафтор!
Ман аз ҷафои замона ба кунчи ғамкада будам,
Саре пур аз ғами фикрат, диле пур аз гуфтор!
Шабе хучаста суруде ба ман нидо дардод,
Ки ай ба зонуи андеша сар фурӯ мағзор!
Шуд он замон, ки дигар нахли боғи умедат
Дихад зи бахшиши шаҳ меваи саъодат бор!
Шахе, ки бари дарбор-ш шаҳони ҳафт иқлим
Зи баҳри хидмати ӯ саф зада ямину ясор!
Сипехрмартаба шоҳи ҷаҳон Имомқулӣ,
Фалакмулозими олампаҳохи шершикор!
Рафеъмартаба, олимакон, Фаридунфар,
Шаҳаншаҳе, ки аз ӯ даҳрро қарору мадор!
Масеххулқи Сулаймонасоси Мӯсокаф,
Шукурояту Доромисолу Ҷаммиқдор.
Фалакмулозиму Ковуставру Баҳманрой,
Сипехрмаснаду Рустамшиёру Кайкирдор!
Зафармутеъу қазотобеъу фалаксавлат,
Қадармуроду саъодатғулому давлатёр!
Ҷаҳонмусаҳхару фархундабахту динпарвар,
Хучастатолиъу олампаҳоху адлшиёр!
Замона хингу фалак раҳшу осмон рифъат,
Хилолтеғу Суҳоишсинону Зухраузор!
Ту он шаҳӣ, ки ҳамеша малак зи авҷи фалак
Зи рӯйи шавқ санои ту меқунад такрор!
Бирав, зи разми сипоҳат ба теғу тире табар,
Барор ай шаҳи одил, зи ҷони ҳасм дамвор!
Нахӯрд як нафасе бо муроди худ обе,
Зи бими теги ту шоҳ – он адӯйи бадкирдор!
Зи тарси қаҳри ту овора аз ҷаҳон шуд ҳасм,
Ситам зи адли ту овард рӯй дар девор!
Зи баҳри он, ки адӯи ту сарнагун гардад,
Барем дасти дуъо суйи Эзади ғаффор! [5a]

Ту он калими асойӣ, ки инсу чинну малак
Ҷаме кунанд ба лутфу саховатат иқрор!
Чунон замона табаҳ қард рӯзгори маро,
Ки фарқи рӯзи мунаввар накардам аз шаби тор!
Чӣ ҷаврҳо напосандид бар ман ин гардун,
Чӣ зулмҳо, ки накард ин замонаи маккор!
Зи бас ки соғари андуда нӯши захрам дод,
Бирафт дидаи баҳти сияҳ ба хоби хумор!
Умедвор ҷунонам, ки дидаи баҳтам
Шавад ба лутфи насими шаҳаншаҳам бедор!
Мудом хурраму беғам бувад ба айшу нишот
Мувофиқони ту бо маҳвашони лолаузор!
Ҷамеша бо ғаму андӯх мубтало бошанд
Муҳолифони ту, ай хусрави баландтабор!

Пайваста маснади мушайяди ҳукумату дороиву девони
баландайнвон насафати ҷаҳонорои ба вучуди фози-ул-ҷуди
наввоби номдор иқболосори хуршедиштихор мулкмадори
гардунвиқори кайвониктидори мамлакатқарор, босит бисоти
ал-итзу ва ал-эхсон ва рофеъи ривоёти ал-марҳамату ва ал-
имтинон ҳамвора ороставу пероста бод омин ва раб-ул-оламин.

Ай хирад аз бодаи лаъли лабат масту хароб,
Зулфи мушкини ту дар даври қамар молики риқоб!
Сабзаи хатти ту дорад аз хату холу мижа
Як тараф хусну малоҳат, як тараф нозу итоб!
Доми зулфатро бувад дар ҳар шикан сад ҷон асир,
Турки чашматрост дар ҳар гӯшае сад дил хароб! [56]
Чуз ақиқи лаъли ёкути лабат чашме надид
Гунҷаи наврустаи раъно пур аз дурри хушоб!
Офтоби оразатро ҳар нафас пеши назар,
Ин ки мебинам, ба бедорист, ё Раб, ё ба хоб?!
Аз руҳаш сӯи сари гесӯи ӯ ояд дилам,
Нест айбе, гар равад дар соя шахсе з-офтоб!
Тоб ҷун орам гаҳи дидан руҳашро, з-он ки ҳаст
Ҷалқа-ҳалқа зулфу дар ҳалқа пинҳон офтоб!

Дидаи аъдои ту тири навоибро ҳадаф,
Синаи хуссоди ту теги масоибро қароб!
Дӯстонатро манозил равзаи доруссалом,
Душманонатро маҳофил вартаи сурулазоб!
Гавҳари зоти ту он дуррест, к-аз яктоияш
Карда ақл аз сад ҳазорон кони гавҳар интиҳоб!
Кулзуми теги ту чун дар мавҷ ояд рӯзи разм,
Косаҳои сарваронро гардад аз мавчаш ҳубоб!
Ходиме аз ходимон бадбахти Ковусу Чам,
Камтарин аз чокаронат Рустаму Афросиёб!
Шоҳи кайвонманзалат, олимақому мартаба,
Ҳафт гардун пеши баҳри ҳиммати ӯ як ҳубоб!
Бо сипоҳи номдораш бахту давлат ҳаминон,
Бо ливои комгораш фатҳу нусрат ҳамрикоб!
3-оби самсомаш сарони мулку тахт.
3-оташи теги ту дар бар гурдаи гардун қабоб!
Бурда аз гарди қудумат сурма ҳуронро фалак,
Карда аз моҳи ливоят бар сар афсар офтоб!
Бар сарат чатрест симобӣ сипеҳри нилгун,
Маҳчаи зар зайли мушкафшон ҳичоб.
Карда сийти саҳми қаҳрат сурати микроз кабк,
Сурати микрози қотеъ бар пару боли уқоб!
Ай ба инъоми амимат қофу кулзум як қадаҳ,
В-ай ба чанби чуди ту нуҳ баҳри гардун як ҳубоб!
Аз ҳичоби фазлу худройу фалақорой ту,
Шуд аҷузи даҳрро пирояи аҳди шабоб! [6a]
Нест бар рӯи майи гулгун ҳубоби лоларанг,
3-интизори оразат омад бурун чашми шароб!
Баҳри тасвиди нигинат пеши девони қазо
Қоғазӣ шоҳист субҳи хонаи мисрӣ шиҳоб!
Роизи роят чу бар гардун ниҳад 3-айни чалол,
Аз шиҳоб ӯро инон мезебаду аз маҳ рикоб!
Адлу додат карда берун хокро аз дасти бод,
Қаҳру кинат карда пайдо оташи сӯзон зи об!
Пеши зотат чархи гардун ҳамчу ботил назди ҳақ,
Назди поят фитна бошад чун қасаб дар моҳтоб!

Хотират ҳаргиз мабод аз гардиши гардун ғамин,
Олами умрат мабод аз офати гетӣ хароб!
Тегат ар бо чарх рӯй орад ба як дам чун шафак,
Домани гардун зи хуни меҳру маҳ созад хизоб!
Дар Бухороию гардид аз ниҳеби теги ту
Мулки Ҳинду кишвари Турку Араб дар инқилоб.
Дар саволи мулку миллат он диловар хусравӣ,
К-аз дусад фарсанг тират бо адӯ гӯяд ҷавоб!
Зоти покат ҳамчу зоти ақл эмин аз ҳасад,
Соли умрат ҳамчу даври чархи гардун беҳисоб!
То ҷаҳон бошад, Илоҳӣ, зоти ту поянда бод,
Бар сарири мулку давлат шодқому комёб!

Умед аст, ки Ҳақ субҳонаҳу ва таъоло сояи иқболи ин
хуҷастамаолро, ки воситаи амну амону паноҳи аҳли имон аст,
то дер сол муҳалладу мамдуд дорад ва шоҳзодаҳои
олимақомро, ки шамъи шабистони давлату сарви бӯстони
ҳашматанд, дар паноҳи зилли олиҷоҳ Ҷамшеди дастгоҳи
қарнҳои бешумор поянда ва мустадом дорад; то қиёми [66]
қиёмат салтанат дар хонадони ин хусрави соҳибқирон собиту
муқаррар боду ҳар рӯз фатҳи тозаву давлати беандоза аз девон,
наҳну қасамно байнаҳум, насиби ин хуҷаста фармон бод!

Ай осмони дарғаҳи ту осмони адл,
В-аз офтоби ройи ту равшан ҷаҳони адл!
Гетӣ зи бими савлати ту дар паноҳи амн,
Олам ба юмни давлати ту дар амони адл!
Дар сад ҳазор қарн фалак бо ҳазор чашм
Чун ту надида соҳиби соҳибқирони адл!
Дар аҳди давлати ту чунон шуд, чунонки гург
Бо меш ҳеш гашт зи бими шубони адл!

Арҷманди олимикдор – он ҳазрат зайяда умрахум, бар
қофаи аҳли рӯзгор аз сифору қибор воҷиб аст ба таҳсис бад-ин
бандаи муҳлис, фарзи айн, балки айни фарз аст ва чун
парвардаи ин хонадонаму хокнишини ин остон!

Дар мадҳи хон:

Шоҳи оламгир, хоқон, сарвари олампаноҳ,
Хусрави гардунҳашам, мақбули табъи шайху шоб!
Чун барам номи ситора пеши Хуршеди мунир,
Нисбати Чам чун кунам бо шоҳи олииктисоб?!
Шоҳи кайвонманзалат, Искандари сонӣ, ки ҳаст
Подшоҳи мулку миллат, хусрави оличаноб!
Рӯзу шаб аз ман дуову аз малак омин бувад,
Доимо тобанда бошад дар чаҳон чун офтоб!

Рубой: [7а]

Шоҳо, ба ту мулк ҷовидонӣ бодо,
Корат ҳама айшу комронӣ бодо!
Чун шамъи фалак бувад ҳама равшаният,
Дур аз ту балои осмонӣ бодо!

Хучастафар подшоҳеро, ки дар айёми ӯ рӯи замин чунон ойин ёфта, ки сипехри барин аз рашки тазйини ӯ арақи кавокиб аз чабин фуру рехта, фарроши сабо шодирвони рӯзгори гунбади давворро бар сари ишратиёни шаҳриёр барафрохта, айёми некӯфарҷом ба давори ин подшоҳи зулиҳтишом аз уламои кирому ақобири изом дар пояи сарири аълову сояи хаймаи воло, зилла субҳонаҳу ва Таъоло ло яъуду ва ло яҳсо, чамъ сохта, заяда умрахум ло балогалманофиъ ало кофатилмуслимина валмуслимот, бар аҳли рӯзгор аз сигору кибор лозиму вочиб аст, ки дуои давлати зубдатулвузаро ва мугъисулфуқаро муъинулзуафо қомеъи бунёди зулм валбидаъ ва рофеъи аъломи шаръ вал-вараъ, дастгири афтодагон, фарёдраси бечорагон, кофии муҳиммот ва ҳаллоли мушқилот заяда умраху ва давлатаҳу. Умед аст, ки ба ин васила ин хоксори безътибор аз мақоми [7б] пасти хумул ба дарачаи баланди қабул расад, қадам дар зурваи содиқони даргоҳ ниҳодаву манзури назари кимиёсари он Ҳазрат гардид, агарчи гардиши даври замону доираи този даврон муқтазии ин навъ тараннум ва мустадбӣ инчунин тақаллум набуд, валекин алтофи бениҳояти устодии Мавлоно солики масолики дину пешрави асрори яқин қомеъ-ул-манқул вал-маъқул ҳовию-л-фуруъ ва-л-усул.

ҶАНОБИ МАВЛОНО АМИР ФАТҲИ ТОШКАНДӢ

Тофт бар арбоби маънӣ найяри иқболи ӯ,
Шоҳбози аҳли биниш буд ҳиммати боли ӯ!

Нуввира марқадуху, бар ин дошт, ки ба воситаи хотири шарифи эшон хулосае, ки дар ин фан ба ин камина расидааст, дар қалам омада. Аммо ин фақир дар пеши устодони номдор ва мусаннифони рӯзгор ва наққошони доираи илми адвор умр гузаронида, хусусан, дар назди нодируласур ва фаридуддахр, кутбулақтоб Хоҷа Ҷаъфари Қонунӣ ва нодири даврон устоди замон ҷаноби Алидӯсти Нойӣ ва дигар устоди дилпазири беназир ҷаноби сиёдатмаоб Мирмастӣ¹⁸ ва дигар қомеъулфурӯғ валусул Мавлоно Ҳасан ал-машхур ба Кавкабӣ [8а] ҳозалқиёс аз ин устодони дигар ба самъи шарифи ин устодон расонида, ба руҳсати эшонон тартиб дод бар ин минвол амал намуд.

Он чӣ дар ин рисола аз ин фан мазкур аст, баъзеро бар сабили нақл эрод карда шуд ва баъзеро ба тариқи самоъ оварда шуда ва он чӣ манқул аст, аз ҷаноби Мавлоно Хусайни Охун масмӯъ шуда ва ҷаноби ӯ аз устод Имомқули Удӣ ноқил буд ва эшон низ аз устод Зайтуни Гичҷакӣ ва эшон низ аз устоди ягона ва фариди замона хоҷа Абдуллоҳи Марворид ва эшон низ аз устод Зайнулобидини Чангӣ ва эшон низ аз устод Ҳасан Қутби Нойӣ ва эшон аз Хоҷа Абдулқодирӣ Нойӣ ва эшон низ аз Султон Увайси Ҷалоир ва эшон аз Хоҷа Сафиуддин Абдулмумин, раҳматуллоҳи алайҳим аҷмаин ва аз он ҷо Фисогурси Ҳаким мерасад, ки ӯ шогирди Ҳазрати Лукмон аст.¹⁹

¹⁸ Дар охири рисолаи мазкур номи ин шахс Амир Мастӣ оварда шудааст (муҳаррир).

¹⁹ Дарвешалӣ ин ҷо кӯшише ба харҷ додааст, ки риштаи пайванд будани ҳунаромӯзиашро бо ҳунаромандони номии давру замонаш ва гузаштагон возеҳ созад. Ӯ силсиларо бевосита то ба Ҳасан Кавкабӣ пайванд месозад, аз ӯ ба Хоҷа Сафиуддини Абдулмумин ва баъдан ворида мазмуни ривоятҳо шуда онро то ба Фисогурс мерасонад (муҳаррир). Дар баробари ин Дарвешалӣ дар бораи устоди бевоситаи ҳадаш - яъне падараш Мирзо Али Чангии Ҳираӣ чизе нагуфтааст.

Ин банда густохӣ намуда, чанд муқаддимае аз муқаддамоти Хоҷа Хусрави Дехлавӣ – он ки ҳазоини сувару маънавӣ ва дарёи ҳақиқат ва сайёҳи пайдои тариқат аст, ба қайди китобат расонид, то зинати рисола гардид ва Хоҷа Хусрави Дехлавӣ, бо вучуди ин ҳама фазоил, дар илми мусиқӣ [86] вуқуфи тамои дошт. Рӯзе мутрибе бо ӯ баҳс кард, ки илми мусиқӣ илми шариф аст ва илми шеър низ шариф, аммо дунӣ мартабаи мусиқист, ки гуфтаанд хоҷаи мазкур дар илзоми ӯ ин китъаро иншо намуд:

Мутрибе мегуфт, Хусравро, ки ай ганҷи суҳан,
Илми мусиқӣ зи ҷинси назм некӯтар бувад.
З-он ки ин илмест аз вақт наёяд дар қалам,
Он на душвор аст, к-андар коғазу дафтар бувад.
Посуҳаш додам, ки ман дар ҳар ду маънӣ комилам,
Ҳар дуру санҷида бар вазне, ки ӯ дархур бувад.
Назро кардам се дафтар, гар ба таҳрир омадӣ,
Илми мусиқӣ се дафтар буд, ар бовар бувад.
Назро илме тасаввур кун ба нафси худ тамои,
К-ӯ на муҳтоҷи усулу савти хунёгар бувад.
В-ар касе бе зеру бам назме фуру ҳонад равост,
Не ба маънӣ ҳеч нуқсон, на ба лафз андар бувад.
В-ар кунад мутриб бисе "хунхуну хонхон" дар суруд,
Аз барои шеър муҳтоҷи суҳангустар бувад.
Назро ҳосил арӯсе дону нағма зевараш,
Нест айбе, гар арӯси хуб безевар бувад!²⁰

Устод мефармояд ки

Даруни жанда пинҳон аст турки моҳсимое,
Ки мурда зинда мегардад, агар пӯшад сару пое!

²⁰ Ин ғазали маъруфи Хусрави Дехлавиро аксари муаллифони рисолаҳои мусиқӣ (аз ҷумла Мавлоно Абдурраҳмони Ҷомӣ) дар осорашон ба сифати намунаи олии шоирона дар исботи муносибати савту калом, яъне шеър мусиқӣ мисол овардаанд. Дарвешалӣ низ, ки худ ҳам шоир ва ҳам овозхону мутриб буд, дар навбати худ аз ин сатрҳои безаволи Хусрави Дехлавӣ истифода намудааст. Поинтар, дар ҷараёни шарҳи ин ё он навиъи суруду мусиқӣ Дарвешалӣ ҳатман гаштаву баргашта ба муаммои пайванди шеър оҳанг бармегардад (муҳаррир).

Маҳбуби беаҳбобу хатти насхи безъробу рӯи бемӯю гули бабуӣ, гулзори белолаву булбули бенолаву маҷлиси ҳаммори бамулу [9a] бӯстони бебулбулу зулфи бешикану шамъи белаган хуб набошад. Филҷумла, миёни нағмаву назм илтиёму илтизоми молакалом аст ва ҳар як бо ҳам эҳтиёҷ доранд, зеро ки маънӣ ва ҳикояти ширине, ки ба сурати назм адо меёбад, мисоли шоҳидест, ки ба либоси фахр ораста шудаву лекин ҳанӯз дар суҳан наёмада ва изҳори ганҷу далоли накарда. Ҷун маънии либос сурат пӯшонад, ба он монад, ки шоҳиди ҷамол ба мақол омада, ишваҳои рангин намуда, тамкин аз дилҳои ҳазин мерабояд.

Бидон, ки ин рисола муштамил бар дувоздаҳ мақом аст:

Мақоми аввал – дар баёни аҳодиси он сарвар (с), ки филҷумла далолат дорад бар ҷавози самоъу даф.

Мақоми дувум – дар баёни илми мусиқӣ ва алҳону иқоъ.

Мақоми савум – дар баёни дувоздаҳ мақому бистучаҳор шӯъбаву шаш овозаву се ранг.

Мақоми чаҳорум – дар маърифати ҳафдаҳ баҳри усули мутаориф ва бистучаҳор усули ғайри мутаориф.

Мақоми панҷум – дар маърифати Кор ва Қавл ва Амал ва Пешрав ва Савт ва Нақш ва Рехта ва Сачъ ва Зарбайн.

Мақоми шашум – дар баёни созхону танбураву ҷангу найу уду купузу қонуну барбату мусиқору рубобу найи анбону ҷағона [9б] ва рӯҳафзову кунгура ва ишратангезу руду арғануну самтур ва муғанниву сетор.

Мақоми ҳафтум – дар баёни подшоҳоне, ки аз ин водӣ вуқуф доштанд.

Мақоми ҳаштум – дар баёни уламову фузало ва сулаҳо, ки аз ин водӣ вуқуф доштанд.

Мақоми нуҳум – дар баёни маърифати комилону фозилон, ки дар ин водӣ мусаннафоти бисёру муаллафоти бешумор дар рӯзгор доранд.

Мақоми даҳум – дар баёни содоту зумраи изоми боэҳтиром.

Мақоми ёздаҳум – дар баёни ҳофизони хушилҳоне, ки баъзе аз эшонон дар айёми ин подшоҳи соҳибқирон нашву нумо ёфтаанд ва дар маҷлиси хавоқину салотин роҳ доранд.

Мақоми дувоздаҳум – дар баёни устодоне, ки альён дар миёни аному хавосу авом рой доранд.

МАҚОМИ АВВАЛ

Дар баёни аҳодиси он сарвар (с), ки далолат дорад филҷумла бар ҷавозу истимоъи асвоти хубу нағамоти марғубу даф. Қола ан-Набӣ алайҳиссалом: «заййинул-Қуръона би асвотикум фаинна савта-л-ҳасана язиду фй-Қуръони-л-ҳусн».²¹

Он роҳнамои роҳи шариату он пешвои аҳли тариқат ва он муктадои зумраи ҳақиқат ва он ҳумои Зухраи арш ва он раҳнамои хутбаи фарш ва он рӯзадори абийят [10a] ва роздор ва мо автият саллаллоҳу алайҳи ва саллам, чунин фармудаанд аз забони гуҳарбори худ, ки «зиннат диҳед Қуръонро ба овозҳои хуши хеш ба дурустӣ, ки овози хуш зиёда мекунад [ҳусни] Қуръонхониро “Ва қола-н-набӣ алайҳиссалом ли кулли шайъин ҳулятун ва ҳуляту-л-Қуръони ал-савту-л-ҳасан”».²²

Он сарви ҷамани караму сарвари анҷумани умам, нуктаи доираи офаринишу муклаи ҳадиқаи биниш садоройи

²¹ Қола ан-Набӣ алайҳиссалом хассинул-Қуръона би асвотикум фаинна савтал-ҳасана язидул-Қуръона ҳасанан.

²² Бо иқтибоси ин ҳадиси шариф дар хусуси бо овози хуш зиннат додани тиловати Қуръон, Дарवेशали мисли анъанаи аксари кулли муаллифони рисолаҳои мусиқӣ (шуруъ аз Ҳачвири дар "Кашф-ал-маҷҳуб", инчунин дар "Китоб-ус-самоъ"-и Сарроҷи Тусӣ, "Кимйи Саодат"-и Имом Ғаззоли ва ғ.) муносибати худ ба хунари мусиқӣ ва мухтавои асарашро як намуд Ҳимоя кардааст, зеро маълум аст, ки дар он давра муносибати аҳли шариат нисбат ба мусиқиву тағаннӣ он қадар хуб набуд. Аммо дар асл, маълум мегардад, ки пайдоиши ҳамин ҳадис низ моҳияти хоси таъриҳӣ дорад, зеро дар авоили даврони ислом дар байни мардум ҳанӯз анъанаи "замзамаҳои"-ҳои зардушӣ (сурудҳои бидуни калом ва бо овози паст) аз байн нарафта буд. 3-ин сабаб ишораи Пайгамбар Муҳаммад (с.а.) доир ба иҷозати дафнавозиву сурудҳои дар рӯзҳои ид ва никоҳ шояд ба хоҳири қорӣ намудани тиловати Қуръон бо "савти ҳасана" (овози хуш) оварда шуда бошад. Иқтибоси ин ҳадис ва пойнтар шарҳи ҳадисҳои дигар онд ба раво будани Самоъ айнан ба ҳамин мақсад равона карда шудаанд (муҳаррир).

маҷлисафрӯз ва софиройи савобомӯз, саллаллоҳу алайҳи ва саллам, чунин фармудаанд, ки “ҳар шайъро зеварест ва зевари Қуръон овози хуш аст”. Мина-л-Мишкот, ан Оишата разияллоҳу анҳо қолат инна Абобакрин разияллоҳу анҳу дахала алайҳо ва индаҳо қориятон фй айёми миннӣ тудаффиғони ва тазрибони, ва фй ривоятин тугниёни би мо тақовалати-л-ансору явма буос. Ва қола-н-набию алайҳи-с-салом мутағашшин би савбиҳи фантаҳарухумо Абубакрин разияллоҳу анҳу факашафа-н-набию салла-л-Лоҳу алайҳи ва саллам ёан вачҳиҳи, фақола: даъҳумо ё Абубобакрин! Фаиннаҳо айёму ғидин, ва фй ривоятин ё Абубобакрин! Инна ли кулли қавмин ғидан ва ҳоза ғидуно. Ва аз қавли муттафақун алайҳ ривоят карда шуд аз Ойиша, разияллоҳу анҳо, ки гуфт:

– Ба дурустӣ, ки Абубакр дохил шуд, ба [хонаи] Оиша ду зане дид, ки дар айёми ид даф мезаданд. [11a] Ва дар ривояти дигар омада, ки тағаннӣ мекарданд, яъне суруд бо абёт мехонданд. Ва ансоф дар рӯзи ҷанги Баос, ки дар айёми чоҳилия буд, мегуфтанд ва Ҳазрат сари мубораки худро даруни чома карда буданд ва Ҳазрати Абубакр он канизакро манъ карданд аз суруд ва Ҳазрати Расул, саллаллоҳу алайҳи ва саллам, чома аз пеши рӯи мубораки худ дур карда гуфтанд:

– Бигзор эшонро, ё Абубакр, ба дурустӣ, ки ин рӯз ид аст!

Ва дар ривояти дигар гуфтаанд:

– Ё Абубакр, ҳар қавмеро идест ва ин иди мост!

Ва ёан Абиҳурайрата қола: Ҳараҷа расулulloҳи салл-л-Лоҳу алайҳи васаллам фй баъзи мағозиҳи [фаламмо инсарафа] қоат қориятун савдо фақолат ё Расулаллоҳ, иннӣ кунту назарту ин раддақаллоҳу солиман азрибу байна ядайка би-д-дуфи ва атағанну фақола лаҳо расулу-л-Лоҳи салла-л-Лоҳу алайҳи васаллам, ин кунти назарти фа-зрибӣ ва илло фало. Фаҷаъалат тазрибу фа дахала Абубакрин ва ҳия тазрибу, сумма дахала Алӣ ва ҳия тазрибу сумма Усмон ва ҳия тазрибу сумма дахала Умар фаалқати-д-дуфу тахта истиҳо, сумма қаъдат алайҳи, фақола расулulloҳи салаллоҳу алайҳи вассалам инна-ш-шайтона лияҳофу минка ё Умар

инни кунту чолисан ва ҳия тазрибу [11а] сумма дахала Абӯбакрин ва ҳия тазрибу сумма дахала Алиюн ва ҳия тазрибу сумма дахала Усмону ва ҳия тазрибу фаламо дахалта ё Умар алқати-д-дуфа. Ва ан Умар ва Ибну Шуайб ан чаддиҳи инна имраатан қолат ё Расулаллоҳ инни назарту ан азриба раъсака би-д-дуфи қола авфй биназрики.

Ривоят аз Абудовуд манкул аст аз Умар ва Ибни Шуайб аз чад ба дурустй, ки Имраа гуфт:

– Ё Расулаллоҳ, ман назр карда будам, ки бар сари шумо даф бизанам. Ҳазрат гуфтанд:

– Вафо кун ба назри худ! Мин-ал-мишкот ған қолати Рубайиъу бинту Муаввизи ибни Афроъа, чоа-н-набию саллаллоҳу алайҳи ва саллам фадахала ҳина буния алая, фачаласа ала фиросий камачлисика миннй, фачаалат чувайриётун лано язрибна би-д-дуфи ва яндубна ман кутила мин обои явма бадрин, из қолат ихдохунна ва фино набию яъламу мо фи гадин, фақола даъй ҳозиҳи ва қулй биллазй кунти тақулина, равоҳул Бухорй раҳимаҳуллоҳ.

Манкул аст аз Рубайиъ бинти Муаввиз ибни Афроъа, ки гуфт:

– Рубайиъ омад [назди] Пайгамбар саллалоҳу алайҳи ва саллам, пас даромад дар ҳине, ки бино карда шуда буд хаймае ва пас нишаст бар фароши ман ҳамчу маҷлиси ману ту пас буданд чорякон мезаданд ва эшонон дафу нудба мекарданд бар падари эшонон, ки [116] кушта шуда буданд дар рӯзи бадр. Пас гуфт яке аз ин чорякон:

– Дар миёни мо Набист, ки медонад оянда вопасро. Гуфт Ҳазрати Расул, саллалоҳу алайҳи вассаллам:

– Монед ин суханҳоро ва бигӯед шумоён аз сифати кушташудагони рӯзи Бадр! Ва дар ривояти кардаи Саҳеҳи Бухорй: “ва ло баъса биан якуна лайлата-л-ирси ад-дуфи язрибу литташхир” (Нест бок ба ин тавре, ки буда бошад, дар шаби арӯсй, ки даф мезада бошанд, аз барои шухрат ёфтани никоҳ).

Дар “Кашф-ул-асрор” овардаанд, ки фардо дӯстони Худо дар равзоти бихишт дар миёни раёҳин ба шодию тараб самоъ кунанд. Фармон шавад ҳазрати Довуд алай-

мисаломро, ки бад-он нағмаи диловез ва “Савт”-и шӯрангез, ки туро додаам, ки “Забур” бихон ва эй Мӯсо, ту “Таврот” киронт кун ва эй Исо, ту ба тиловати “Инчил” машғул бош! Ай дараҳти Тӯбо, ту ба овози дилоро ба тасбеҳи мо забон бикшой ва эй Исрофил, ту “Қуръон” оғоз кун! Имом Саълабй аз Авзоъй нақл мекунад, ки ҳеҷ кас хушовозтар аз Исрофил нест. Агар ӯ тағаннй кунад, ҳамаи фариштагон аз овози ӯ аз кори худ боз монанд! [12а]

Ҳосили сухан онки баъд аз мушоҳадаи анвори таҷаллй дар бихишт самоъ хоҳад буд ва аз ин ҷост, ки гуфтаанд дар шарҳи Маснавй, сано мунодист саргаштагони биёбон тирагиафзои дунёро аз ишратободи бихишти анбарсиришт ёд медиҳад.

Мӯъминон гӯянд, ки осори бихишт,
Нағз гардонид ҳар овози зишт.
Мо ҳама аҷзои одам будаем,
Дар бихишт ин лаҳнҳо бишнудаем.
Гарчи бар мо реҳт обу гил шаке,
Ёдамон омад аз онҳо андаке.
Пас найу чангу рубобу созҳо,
Чизаке монад бад-он овозҳо.

Ва ҳазрати шайх Саъдии Шерозй қуддиса сирраҳу чунин мефармоянд.

Маснавии Мавлави Саъдй:

Самоъ, эй бародар, бигӯям ки чист,
Агар мустамеъро бидонам ки кист.
Гар аз бурҷи маънй парад тайри ӯ,
Фаришта фуру монад аз сайри ӯ.
Агар мард лахвасту бозиву лоғ,
Қавитар шавад деваш андар димоғ.
На марди самоъ аст шахватпараст,
Ба овози най хуфта хезад на маст.

МАҚОМИ ДУВУМ ДАР БАЁНИ ИЛМИ МУСИҚӢ ВА АДВОР (12-6)

Бидон ки мусиқӣ алфозест юнонӣ мураккаб аз му ва сиқӣ ва уламои Юнон чунин гуфтаанд, ки му - яъне гирех ва сиқӣ - яъне ҳаво. Гуё, ки соҳиби ин фан аз диққат гирех бар ҳаво мекунад ва баъзе дигар бар ин рафтаанд, ки мусиқӣ алфозест юнонӣ мураккаб аз му ва сиқӣ. Му, яъне об, сиқӣ яъне гирех. Соҳиби ин фан аз диққат гирех бар об мекунад ва баъзе дигар бар ин рафтаанд, ки мусиқӣ луғатест юнонӣ, маънии ӯ алҳон аст ва дар истилоҳ ин фан илмест, ки дар вай шинохта мешавад аҳволи нағамтро аз ҳайсиати тулу қаър нисбат бо якдигар. Пас мафҳуми мусиқӣ ду қисм бошад: маърифати алҳон, ки мусаммо мегардад ба илми таълиф ва маърифати азмана, ки тасмия меёбад ба илми иқоъ ва мавзӯи ин илм алҳон аст.²³

Бидон, ки илми адвор²⁴ аз ин ҷихат адвор гӯянд, ки ҳукамо бидуни²⁵ ин мақомот аз даври афлок гирифтаанд чунонки муқарар аст, ки афлоки тисъа бар ин наҳчанд, ки сатҳи муқабъари ҳар фалак бар сатҳи муҳаддаби дигар тамос мекунад, чун афлок бар ҳам соянд ва ҳаракат кунанд аз онҷо садое ва навое зоҳир мегардад. Чун он садову нидо доимӣ аст ва инкитоъ надорад фаҳму идроки [13а] он бар инсон мумтанеъ шуд, аммо ҳукамо аз камоли риёзат ва ғоят мучоҳадат ва тасфияи ботини онро шунудаанд.²⁶

²³ Ин шарҳи маънои истилоҳи мусиқӣ айнан дар пайравӣ ва така ба асари маъруфи Насириддин Тусӣ "Канз-ут-туҳаф" тартиб дода шудааст. Дар асари Тусӣ омадааст: "мусиқӣ мураккаб аст аз ду ҳарфи юнонӣ: "мусӣ" ва "қӣ" (ниг. ба: Н.Тусӣ."Канз-ут-туҳаф". // Се рисолаи форсӣ дар мусиқӣ. Техрон 1371, сах. 96). Яқин аст, ки Дарвешалӣ аз ин сарчашмаи хеле бонуфузи илми мусиқӣ огоҳӣ доштааст ва ин бори дигар аз заминаи бойи илми "Тухфат-ус-сурур" дарақ медиҳад.

²⁴ Адвор - ҷамъи давр. Дар ақсари кулли рисолаҳои мусиқӣ нисбати овозҳо, фосилаҳои мусиқӣ ва зарбу усулро тавассути шакли доира тасвир карда шарҳ медоданд. Ҳамин тавр "доираҳои зарбӣ" ва "доираҳои лаҳнӣ" муқаррар карда шуданд ва 3-ин сабаб илми мусиқиро "илми адвор" (доираҳо) номгузорӣ намуданд (муҳаррир).

²⁵ Дар матн "бидуни" омадааст, вале бояд "даври ин" дурусттар бошад, зеро тибқи ривоятҳо, ҳамчунин ҷуноне ки дар "Маснавий"-и Ҷалолиддин Балхӣ оварда шудааст, ҳукамо даври мақомҳоро аз даври фалак бардоштаанд (муҳаррир).

²⁶ Назарияи маъруфи аз худ садо баровардани ҷисмҳои осмониро ханӯз Ибни Сино дар асари "Ҷавомеъу илм-ал-мусиқӣ" (нашри Қоҳира, 1956, бо сарсухани Закарийё Юсуф) шарҳ дода, ишора намуда буд, ки чунин ақида аз ҳақиқат дур аст (муҳаррир).

Шеър:

Ишқ дар парда²⁷ менавозад соз,
Ошиқе ку, ки бишнавад овоз.
Ишқ машшотаест рангомез,
Ба ҳақиқат барад ба ранги маҷоз.
Ҳар замон шуъбае дигар созад,
Ҳар замон нағмае кунад оғоз.

Алҳақ [мусиқӣ] илмест шариф ва санъате аст латиф, ки баҳрае аз ӯ арвоҳрост на аҷсомро²⁸ ва ин рубой дар ин модда аз натоқи таъби гуҳарбори Мавлоно Кавкабӣ алайҳир-рахма воқеъ шудааст.

Рубой ин аст:

Он нағма, ки равҳи қолаби инсон буд,
Ҳамроҳ ба ӯ савти хуше пинҳон буд.
Гӯянд, ки савт бувад бо ҷон ҳамроҳ,
Ҳамроҳ ба ӯ мағӯ, ки ӯ худ ҷон буд.

Қола баъзу-л-орифин фӣ кулли нағматин мин нағмоти мусиқия сиррун мин асрори -л-илоҳия ло яърифухо илло гавоси-л-авлиё.²⁹

Шеър:

Он дам ки на Одам на Ҳаво буд на роз,
Асрори ҳақиқат ба шараф гашта маҷоз. [136]

²⁷ Парда - истилоҳи қадимии илми мусиқӣ, ки қабл аз асрҳои 14-15 айнан ба маънои "мақом" истифода мешуд.

²⁸ Яъне таъсири мусиқӣ ба рӯҳи инсон раво шудааст, на ба ҷисм. Ин ақидаи устувор қомеши дар мадди назари аҳли илм ва амали мусиқӣ қарор дошт, аммо дар замони мо зери пайравии кӯр-кӯрона ба русуми рақсу гинои гарбӣ, баъзан мусиқиро танҳо барои ба таҳриқ овардани ҷисм, яъне барои рақсҳои бемаънии "ҷасту хез" ба қор мебаранд (муҳаррир).

²⁹ арабӣ: "Баъзе аз орифон мегӯянд, ки дар ҳар як нағма аз нағмоти мусиқӣ сирре аз асрори илоҳӣ ниҳон аст ва онро танҳо гаввосони авлиё медонанд" (тарҷимаи муҳаррир). Пойнтар Дарвешалӣ аз хусуси ҳамин асрори илоҳӣ рубой меорад, ки дар он шахустин лаҳзаи ба тан ворид карда шудани ҷони инсон (бо фармони "даро дар тан!") шарҳ дода шудааст.

Худ гуфт: даро дар тан, худ дода нидо,
Ин сирри ниҳонӣ ҳам аз ӯ ёфт фароз.

Толибони комил ва голибони мукамилро аз давоми
риёзату иброми мучоҳадат ба мучиби ояи каримаи

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا

Матлаби аъло чуз ҳидояти бурҳонӣ аз алоики дунё ва
авоиқи мақсади аксо ғайри ошноӣ ба вазоифи тоифи
муқаррабин ба ҳазрати Маволиё нест. Манкул аст, ки бисёр аз
шоҳбозони тариқат ба самоъи замзама банди тан аз ҳам гусасти
ва аз қайди ҳастӣ вораста дар ҳавои висол ба парвоз омада
ва касире аз роҳравон, ки ба марзои аз пой даромада, ки атибо аз
мудовои он очиз монда ба шунудани овозе ба ҳоли сиҳати асли
боз омада:

Он Савт, ки хастаро даво мебахшад,
Бо аҳли яқин сӯзи Худо мебахшад.
Оҳанги ҳаётбахши ӯ ҳамчун Масех,
Бо аҳли фано шавқи сафо мебахшад.

МАҚОМИ САВУМ ДАР БАЁНИ ДУВОЗДАҲ МАҚОМ

Бидон, ки Хоҷа Абдулқодир ибни Абдуррахмон Мароғӣ
ва Хоҷа Сайфуддин Абдулмуъмин ва Султон Увайс Ҷалоир
рахматуллоҳи алайҳим мефармоянд, ки [14a] аввал ҳафт мақом
буд, ки аз ҳафт пайғамбар монда буд [яке аз асҳоб, яъне бобои
Умар]³⁰ аммо мақоми “Рост” аз ҳазрати Одам алайҳи-с-салом
мондааст. Дар он замон, ки аз висоли Ҳавво чудо афтада буд ва
дар фироқи ӯ нола мекард ва [он нола] дар мақоми “Рост” буд.
Сурати воқеа он, ки чун Худои таъоло ҳазрати Одамро аз
катми адам ба олами вучуд овард ба шарафи асчадулодам

³⁰ Ин пораи матн тасодуфан ворид шудааст, зеро ба маънии ҷумла иртибот надорад,
вале пойнтар дар боби шарҳи мақомҳо ишора ба он меравад, ки “мақоми Бӯсалӣ аз
Бобои Умар мондааст”(муҳаррир).

мушарраф сохт ва хилъати истифода дар бараши пӯшонид ва тоҷи
карамро бар сари муборакаш ниҳод ва хитоби

يَنَادِمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا

هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٢٠﴾

Дар он замон, ки ҳазрати Одаму Ҳавво дар риёзи бихишт
мебуданд ва аз он дарахти манҳия, ки эшонро манъ карда
буданд истибъод ва ичтиноб менамуданд. Аммо охиру-л-амр ба
талбиси иблиси лаъин, ки қасами дурӯғ хӯрд,

وَقَاسَمَهُمَا اِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٢١﴾

фирефта гаштанд ва он аҳдро фаромӯш карданд ва аз он дарахт
донае чанд дар даҳон андохтанд ва ҳанӯз луоби он донаҳо аз
ҳалқи мубораки эшонон нагашта буд, ки тоҷ аз сару ҳулла аз
бари эшонон дур гашт ва бараҳна шуданд. [14b] Қавлуҳу
Таъоло,

فَبَدَّتْ هُمَا سَوْءَ تُوهُمَا

муҳтоҷ шуданд ба барге, ки худҳоро бипӯшанд ва бар ҳар
дарахте, ки мерафтанд ва аз ӯ барг металбиданд, ӯ иқбол
наменамад, то ки анҷир чаҳор барг дод, Ҳазрати Одам ба худ
печиданд. Хитоби мустатоби Рабу-л-арбоб даррасид, ки ё
Одам, аз фарти хичолат ҷавоб надоданд, то бори дувуму савум
ҳамин нидо шуниданд, лекин аз шарми он ёрои ҷавоб набуд, ки
Ҷибраил аз назди Рабби Ҷалил омада гуфт “Инна Раббака
юхотибука”. Яъне, ба дурустӣ, ки Худоят хитоб мекунад, ки ё
Одам аффир миннӣ, яъне аз ман мегурезӣ. Ҳазрати Одам бо
дидаи гирёну синаи бирён овоз баровард, ки ҳаё ва минка, яъне
шарм медорам аз ту! Пас нидо даррасид, ки

وَنَادَاهُمَا رَبُّمَا اَلَمْ اَنْهَيْكُمَا

Яъне, шумоёнро наҳй карда будам, ки аз он шачара тановул
накунед ва аз иблис эмин мабошед, ки ӯ шуморо душмани азим
аст. Пас эшонон овоз бароварданд, ки

رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٣١﴾

Баъд аз он амри Худои олам шуд, ки эшонро бароред аз бихишт ба чихати зиллате, ки аз эшонон ба вукӯъ омада ва Ҳазрати Одам гирия мекарданд ва гирия эшонон [15a] аз ду чихат буд: яке – аз чихати вукӯъи зиллат ва дигаре аз фироки бихишт.³¹

Алқисса, чун асо ба дасти муборакаш доданд ва зимоми висол аз даст дода, рӯй ба дарвозаи бихишт ниҳода менолиданд ва бар ҳар қадаме надаме ва бар сари ҳар роҳе оҳе мекашиданд ва зор-зор мегиристанд ва ҳар соате ба қафо менигаристанд, ки шояд дари бастаи ҳирмонро мифтоҳе ва шаби тираи маҳрумнро мисбоҳе падида ояд. Аммо аз ҳеҷ тараф роиҳаи муроде ба машоми ҷони эшон намерасид. Оқибат аз давлатсарои бихишти барин ба харобаи меҳнатсиришт омаданд, қадам бар сари кӯҳи Сарандеб бар замин ниҳоданд. Сесад сол аз хичолат сар боло намекарданд ва аз гирия намеосуданд, то ки рӯдҳои об аз чашмҳои муборакаш равои шуд ва гиёҳи бисёр аз нами чашми эшон раст.

Овардаанд, ки мурғон меомаданд ва дар чашми эшон менишастанд ва аз оби чашми эшон меҳӯрданд ва бо якдигар мегуфтанд, ки ба ин лаззат обе дар умри худ нахӯрда будем! Чун ин суханон ба самъи шарифи эшон расид, ҳаёл карданд, ки бар сабили киноя мегӯянд ва эшонро [156] гарон меомад ва ба дарди дил бинолиданд ва гуфтанд: “Илоҳӣ, магар оби чашми одамро он кадр намонда, ки мурғон афсӯс мекунад”. Аз Ҳақ Таъоло нидо омад, ки ай Одам, дил танг мадор, ки эшон рост мегӯянд, ки ҳеҷ обе беҳтар аз оби чашми банда хуштар нест! Ва баъд аз сесад сол Ҳазрати Ҷибраил омаду гуфт: “Ё Одам, ҳаҷча қабла ан таҳаддус!” (Яъне, ҳаҷ кун пеш аз он, ки ҳодисае пеш ояд ва он ҳодиса мавт аст).

³¹ Дар сохтори оҳангҳои силсилаи Дувоздаҳмақом якҷанд адади навоҳои гамангез тахти унвони “Гирия” мавҷуданд, ки ба ашъори шоирони давру замонҳои мухталиф офарида шудаанд, аз ҷумла ба газали маъруфи Мавлоно Абдурраҳмони Ҷомӣ: “Биё, эй ашк, то бар холи зори хештан гирия...” (муҳаррир)

Пас Одам алайҳиссалом, ба ҷониби Каъба равои шуд ва дар он замон Каъба байтулмаъмур буд, ки аз як дона ёкути сурх буд ва ӯ ҳоло дар осмони ҷаҳорум аст ва дар ҷабали Нур нишастанд. Чун соате гузашт, сар ба хоб ниҳоданд Ҳавворо дар хоб диданд даст дар гардани ҳам андохтанд ва аз дарди фироки якдигар шикоят мекарданд ва зор-зор мегиристанд, ки Ҳазрати Одам бедор гаштанд. Дар ҳамон замон Ҳазрати Ҷибраил омаданду гуфтанд:

– Ё Одам, шуморо ҷӣ шуд, ки Эшон гуфтанд:

– Ҳавворо ёд кардам. Нидо омад, ки ё Ҷибраил, Ҳавворо пеш Одам биёр. Пас аз муддати сесад сол чун якдигарро диданд, даст дар гардани ҳам андохтанд ва ба Ҳой-Ҳой дар гирия шуданд ва он [16a] гирия эшон дар мақоми “Рост”.

Мақоми “Ушшоқ” аз Ҳазрати Нух алайҳиссалом мондааст. Бидон, ки Нух аз “навҳа” аст ва асли номи эшон Яшкур будааст ва аз касрати навҳа мусаммо ба Нух шуда ва сабаби навҳа он бувад, ки рӯзе ба роҳе мерафтанд, саги гаргине диданд, гуфтанд: – Ин ҷӣ саги гаргине будааст! Дар ҳол он саг дар нола омаду муҳр аз забони он саг бардошташуд ва гуфт:

– Эй Нух, дар корхонаи Худовандӣ дахл мекуни, зеро ки Худои Таборак ва Таъоло маро чунин офаридааст ва туро чунин халқ карда! Чун Ҳазрати Нух онро шуниданд, навҳа кардан гирифтанд ва он навҳаи эшон дар мақоми “Ушшоқ” буд.

Мақоми “Наво” аз Ҳазрати Довуд алайҳиссалом монда. Манкул аст, ки ҳар вақт, ки Ҳазрати Довуд алайҳиссалом алҳон кардӣ, ҳар овозе, ки аз ҳалқи мубораки эшон берун омадӣ, ҳафтад лаҳн шудӣ ва вухушу туюр ба самоъи овози эшон меомаданд ва мадхуш мешуданд ва он алҳони эшон дар мақоми “Наво” буд.

Мақоми “Ҳичоз” аз Ҳазрати Сулаймон алайҳиссаломтоту вассалом монда. Манкул аст, ки чун Ҳазрати Довуд алайҳиссалом [166] вафот карданд, подшоҳӣ ба эшон тафвиз ёфт. Қавлиҳи Таъоло “Вавариса Сулаймону;” яъне, чун Сулаймон мерос ёфт аз Довуд алайҳиссалом ва Ҳазрати Сулаймон алайҳиссалом аз Худои Таборак ва Таъоло мулк

талаб намуд, амлоки ҷамиъи арзайн иноят намуд ва аз суруру фараҳе, ки эшонро даст дод алҳон карданд ва он лаҳни эшон “Ҳичоз” буд.

Мақоми “Ироқ” аз Ҳазрати Айюб алайҳиссалом монда. Чун Ҳазрати Айюб алайҳиссаломро Ҳақтаъоло ба заҳмати кирмон мубтало карда, ҳаҷдаҳ сол меҳнати кирмон доштанд. Баъд аз ҳаҷдаҳ сол чун вақти сиҳҳати эшон шуда буд, кирме аз бадани мубораки эшон афтод. Эшон гирифта бар ҷояш ниҳоданд. Он кирм бадани эшонро ҷунон газид, ки эшон беихтиёр нолиданд. Хитоби мустатоби Раббуларбоб даррасид, ки ё Айюб, ӯ ба фармон фуруд омада буд ва он нолаи эшон дар мақоми “Ироқ” буд.

Мақоми “Ҳусайнӣ” аз Ҳазрати Яъқуб алайҳиссалом монда. Манқул аст, ки Ҳазрати Яъқуб алайҳиссаломро Ҳақ субҳонаҳу ва таъоло ҳаштод сол дар фироқи Ҳазрати Юсуф мубтало гардонид ва Ҳазрати Яъқуб, алайҳиссалоту вассалом, [17a] бар сари сероҳа козае сохтанд ва раҳти иқомат он ҷо андохтанд ба ҷиҳати он, ки пайки сабо роиҳаи раёҳини роҳат аз пирохани Юсуф бар димоғи эшон расонад ва он қошонаро байтулҳазан ном карданд, он манзили вай зовияи фурқат ва сокини он маскани меҳнат мебуд. Ба дидаи гирён ва синаи бирён ашки фироқ аз айни иштиёқ мерехт ва губори оҳ бар сари роҳ ба ғирболи сабр месухт. Аз касрати гиря дидаи намдидаи эшон ба амири гулруҳсор Юсуф алайҳиссалом чун шукуфа сафед шуд, ки то вақте, ки Ҳазрати Юсуф ба ҳукми Ҳақтаъоло пирохани худро фиристоданд.

Чун Яъқуб алайҳиссалом пирохани Юсуфро ба ҷашми ҳеш молид, аз он кӯҳли шифо дидаи рамад – дидаи эшон чун наргис равшан гардид ва ҳамон замон раҳши азимат ба сӯи Юсуф ронданд ва пой талаб дар майдони таҷассус ниҳоданд, то ба сарҳади Миср расиданд ва сипоҳу ҳашамати Юсуф алайҳиссалом фавҷ-фавҷи дарёи салтанати эшон мавҷ-мавҷ аз касрати азвоку шиддати ашвоқ дар мулозимати эшон мерасиданд ва аз муҳаббати беҳад ва иштиёқи беадад мунтазир буданд. Ҳар киро [176] аз дур мезданд, ҳаёл мекарданд, ки Юсуф аст. Чун эшон набуданд, маҳрум мешуданд ва аз касрати

малол ба забони ҳол мутаранними мазмуни ин мақол мешуданд:

Байт

Бас ки дар ҷони фигуро ҷашми гирёнам туйй,
Ҳар кӣ пайдо мешавад аз дур, пиндорам туйй!

То ки диданд шаҳсаворе ба таҷаммул пайдо шуд, ҳаёл карданд, ки ин худ Юсуф бошад. Хешро аз астар афканданд. Ба гумон Юсуф зоҳир шуд, ки Юсуф набуданд. Аз бетоқати фарёд баркашиданд ва он рокиб низ ба ҳолати эшон ғигон бардошт. Ҳосили калом он, ки чун Ҳазрати Юсуфро диданд ва дарёфтанд ва ба ҳой-ҳой дар гиря шуданд, аз касрати шавқ тарҷумаи ин байт бар забони мубораки эшон гузашт.

Шеър

Чӣ хуш бошад, ки баъд аз интизорӣ
Ба уммеде расад умедворе.
Аз он хуштар чӣ бошад дар ду олам,
Ки ногоҳе расад ёре ба ёре!

Ва ин нолаи эшон дар “Ҳусайнӣ” буд. Аммо чун Қуръон ба он моҳруи мушкбӯӣ камандгесӯи камонабрӯи гулбӯи анбархӯи голиякӯи арабилуғати Ҳошимнисбати камийҳазрати маданиҷабҳати абҳаритинати Иброҳимхуллатии меъроҷ-давлати Қуръонхидояти Муҳаммадноми Мустафолакаби [18a] Абулқосимқунияти саллалоҳу алайҳи ва саллам, нузул фармуд, дар мақоми “Раҳовӣ” меҳонданд ва мақоми “Раҳовӣ” аз эшон аст.

Мақоми Бӯсалик аз бобои Умар монда вақте, ки эшон шутурро ҳадӣ мекарданд дар мақоми Бӯсалик буд, аммо ҷаноби фазоилмаъоб Ҳоҷа Абдулқодир ибни Абдурраҳмон аз фаҳми зоҳир ва идроки ботин бар ин ҳашт мақоми мазкур ҷаҳори дигар афзуданд. Ва низ марвист, ки ҷаҳори дигар Султон Увайс эҳдос намуд. Аз ду мақом як шувба истихроҷ намуда “Исфаҳон”-ро аз тезии “Рост” ва аз нармии “Ушшоқ” гирифтаанд ва “Бузург”-ро аз тезии

“Наво” ва “Ҳичоз” ва аз нармии “Ҳичоз” гирифтаанд ва “Кучак”-ро аз тезии “Бӯсалик” ва аз нармии “Ҳусайнӣ” гирифтаанд ва “Зангула”-ро аз тезии “Раҳовӣ” ва аз нармии “Ироқ” гирифтаанд ва ин дуvozдаҳ мақомро Мавлоно Кавкабӣ дар рисолаи худ мефармоянд, ки ихтилофот бисёр аст дар ваҷҳи тасмияи мақомот баъзе гӯянд, ки Бӯсалик ном ғулومه буд подшоҳи Ироқро ва ӯ [186] пайваста дар ин парда суруд кардӣ ва ин мақоми ӯ шуҳрат ёфт ва мақоми “Рост”-ро аз он ҷиҳат рост гуянд, ки бештари асвот дар ин парда рост меояд ва аз ҳамин ҳайсиат ӯро низомуладвор мегуянд ва мақоми “Ироқ”-ро аз он ҷиҳат Ироқ гӯянд, ки подшоҳе буд дар Ироқ ва ин парда ӯро хуш омада буд бинобар он ба номи ӯ шуҳрат ёфт ва мақоми “Раҳовӣ”-ро аз он ҷиҳат “Раҳовӣ” гӯянд, ки раҳовӣ қасабаест аз қасабаҳои Рум. Гӯянд, ки шабе он ҷо муҳимоти хубсурате расид ва Фисоғурси Ҳаким ҳама шаб ба мушоҳадаи ӯ бедор буд ва ин пардаро тартиб менамуд ва ин парда ба номи он деҳа шуҳрат ёфт ва он чи масмуъ шуда буд, аз устодони ин фан ҳамин буда, боқии дигар низ метавонад, ки ваҷҳе дошта бошад, валлоҳу аълам.

Ва баъзе дигар гӯянд, ки дар асл мақомот ҳафт аст, аммо Мавлоно Саид қарор дар дуvozдаҳ мақом сохт, ки ӯ шогирди Мавлоно Язид буд, ки дар хидмати шоҳ Ширӯя ибни Ҳурмуз ибни Нушервон буд ва баъзе гӯянд, ки панҷ мақоми дигарро устодон пайдо кардаанд ва Мавлоно Шарафуддин Муҳаммад Камоли Сиистонӣ ва Камоли Кирмонӣ ва Ҳасани Нойӣ [19а] мегӯянд, ки илми Адвор ҳаҷдаҳ бонг беш нест. Он ҳаҷдаҳ бонг дар ин дуvozдаҳ мақом мундариҷ аст, зеро ки пардаи Рост ду бонгу ним овоз аст ва “Ҳичоз” ду бонг бувад ва “Бузург” як бонгу ним “Ироқ” ду бонгу ним ва “Бӯсалик” якбонгу ним “Исфаҳон” ду бонгу ним ва “Ҳусайнӣ” якбонгу ним ва “Ушшоқ” як бонг, “Кучак” ду бонг он чи аз ин устодон мегӯянд инаст.

Аммо Мавлоно Ҳусайн алайҳирраҳма мегуянд, ки ин дуvozдаҳ мақом сивушаш бонгаст, ҳар мақоме се бонг масалан “Ҳусайнӣ” пастии ӯ як бонг ва баландии ӯ як бонг.

Ҳосили калом, он ки Дугоҳ аст пастии ӯ “Муҳайяр” баландии ӯ ба ин се бонг тамом мешавад. Ҳар мақоме ду шуъба дорад, яке дар пасти ва дигаре дар баландӣ, масалан “Панҷгоҳ” баландии “Рост” аст ва “Мубарқаъ” пастии ӯ. Устоди фақир мегуянд, ки дуvozдаҳ мақом чаҳор қисм ёфтааст. Қисми аввал – “Ҳусайнӣ”, дар панҷ парда адо меёбад ва “Рост” дар панҷ парда адо меёбад ва “Бӯсалик” дар панҷ парда адо меёбад. “Ушшоқ” дар панҷ парда адо меёбад ва “Ироқ” дар чаҳор парда адо меёбад ва “Исфаҳон” дар се парда адо меёбад. Қисми дувум – “Наво” дар се парда адо меёбад ва “Бузург” низ дар чаҳор парда [196] адо меёбад ва “Кучак” низ дар чаҳор парда адо меёбад. Қисми савум – “Ҳичоз” дар се парда адо меёбад ва “Зангула” дар се парда адо меёбад ва “Раҳовӣ” низ дар се парда адо меёбад ва устоди комил бояд, ки то ин мақомоти исноашарро ба такмил аз сиву ду пардаи ҷанг ва аз бисту чаҳор сими қонун ва дуvozдаҳ тори Уд ва аз панҷ тори Кубуз ва чаҳор тори Рубоб ва аз се тори Ишқафзо ва аз ду тори Танбур ва аз як тор кунгура барорад. Ва баъзе аз баландовозон ва соҳиброзон бар онанд, ки Арастуи Ҳаким дар сандук шуда дар таҳи дарё мебуд ва истихроҷи ин дуvozдаҳ мақом дар ин ҷо намуд ва баъзе аз тоирони ин шохсор баронанд, ки қакнус ном мургест, ки мавзеи он мурғ дар Ҳиндустон аст минқор дорад бас дароз ва дар минқори ӯ сурохи бисёр воқеъ шуда ҷун дар нола дарояд аз ҳар сурохи ӯ як ранг овоз барояд ва аз он нолаи ӯ илми мусиқиро гирифтаанд ва чунон, ки ҳазрати шайх Нуриддини Аттор алайҳирраҳма дар китоби “Мантиқ-ут-тайр”-и худ мефармоянд:

Маснави

Ҳаст Қакнус турфа мурғи дабистон,
 Мавзеи он мурғ дар Ҳиндустон.
 Сахтминқоре аҷаб дуру дароз, [20а]
 Ҳамчу най дар вай бисе суроҳ боз.
 Курби сад суроҳ дар минқори ўст,
 Нест чуфташ, тоқ будан кори ўст.

Чун ба ҳар суқба бинолад зор-зор,
Мурғу моҳӣ гардад аз вай беқарор.
Файласуфе буд дамсозаш гирифт,
Илми мусиқӣ з-овозаш гирифт.

Ва баъзе дигар бар онанд, ки аз Афлотуни ҳақим аст аз дувоздах бурчи фалак истихроҷ намуда ба тавре, ки ростро аз бурчи Ҳамал гирифтаанд ва “Исфаҳон”-ро аз бурчи Савр гирифтаанд ва “Ироқ”-ро аз бурчи Ҷавзо гирифтаанд ва “Кӯчак”-ро аз бурчи Саратон гирифтаанд ва “Бузург”-ро аз бурчи Асад гирифтаанд ва “Ҳичоз”-ро аз бурчи Сунбула гирифтаанд ва “Бӯсалик”-ро аз бурчи Мизон гирифтаанд ва “Ушшоқ”-ро аз бурчи Ақраб гирифтаанд ва “Наво” аз бурчи Қавс ва “Ҳусайнӣ”-ро аз бурчи Ҷадӣ гирифтаанд ва “Зангула”-ро аз бурчи Далв ва “Раҳовӣ”-ро аз бурчи Хут гирифта ва дар силки назм интизом намудаанд, устодон ва мусаннифони дувоздах мақом:

“Рост” дар бурчи Ҳамал карда мақом,
Ҳамчу “Исфаҳон” ба Саври некном.
Бо “Ироқ” омад ба Ҷавзо не нифоқ,
“Кӯчак”-у Харчанг карда иттифок.
Гар “Бузург” андар Асад гашта ниҳон,
Аз “Ҳичоз”-у Сунбула боре бихон.
“Бӯсалик” омад ба мизон бо навои,
Соҳт бо “Ушшоқ”-у бо Ақраб ниҳон. [206]
Чун “Ҳусайнӣ” Қавсро дамсоз шуд,
“Зангула” бо Ҷаддӣ ҳамовоз шуд.
Шуд “Наво”-ву Далв бо ман созгор,
То “Раҳовӣ”-ро ба Хут афтод кор.

Ва баъзе бар инанд, ки аз нӯги асои ҳазрати Мусо алайҳи-с-салоту-ва-с-салом ҳосил шуд. Манқул аст, ки бадани ҳазрати Мусоро қавми бани Исроил мегуфтанд, ки бадани шарифи худро аз мо мастур медоранд, ҳазрати Мусо бар лаби руди Нил рӯзе либоси худро шуста буданд ва бар санге андохта. Ногоҳ он ҳаҷар ба фармони Ҳақсубҳонаху ва

Таъоло равон гардид ба навъе, ки чанде эшон саъй карданд, ки бигиранд натавонистанд гирифт, то ки дар он миёни ақвом даромад ва эшон низ мутаоқиб даромаданд, ногаҳ бар канори мавқаб сокин шуд ва эшон аз ғазаб он сангро ду асо заданд, ки дувоздах сурух шуд, қавлихи Таъоло “Ва нисетаско Мусо лиқавмиҳи факул назрибу биасока-л-ҳаҷара фанфаҷарат минху исната ашара айна” ва аз ҳар сурух як чашма аён гашт ва аз ҳар чашма овозе мебаромад ва ин мақомоти исно ашараро аз он ҷо гирифтаанд ва-л-Лоҳу ӯъламу би-с-савоб.

Пушида намонад, ки устодон ба риёзати бисёр ва муҷоҳидати бешумор аз ҳар мақоме ду Шуъба ва як овоза ва аз ду овоза якранг истихроҷ [21a] намудаанд ва бисту чаҳор Шуъба инаст, ки мазкур мешавад аввал “Дугоҳ” дуҷум “Сеғоҳ”, сеҷум “Чаҳоргоҳ”, чаҳорҷум “Панҷгоҳ”, панҷҷум “Муҳайяр” шашҷум “Ҳисор”, ҳафтҷум “Мубарқаб”, ҳаштҷум “Найрез”, нуҳҷум “Нишопурак”, даҳҷум “Рӯй Ироқ”, ёздаҳҷум “Мағлуб”, дувоздахҷум “Рақаб” сездрахҷум “Баётӣ”, чаҳордахҷум “Зобул”, понздаҳҷум “Авҷ”, шонздаҳҷум “Наврӯзи Хоро”, ҳабдахҷум “Мохур” ҳабдахҷум “Аширон”, нуздаҳҷум “Наврӯзи Сабо”, бистҷум “Ҳумоюн” бисту яҷум “Нухуфт”, бисту дуҷум “Уззол”, бисту сеҷум “Арабон”, бисту чаҳорҷум “Аҷам” ва баёни истихроҷи шуубот инаст: “Дугоҳ”-ро аз нармии “Ҳусайнӣ” гирифтаанд ва “Муҳайяр”-ро аз тезии ӯ ва “Сеғоҳ”-ро аз нармии “Ҳичоз” ва “Ҳисор”-ро аз тезии ӯ ва “Мубарқаб”-ро аз нармии “Рост” ва “Панҷгоҳ”-ро аз тезии ӯ, “Найрез”-ро аз нармии “Исфаҳон” ва “Нишопурак”-ро аз тезии ӯ гирифтаанд ва “Рӯйи Ироқ”-ро аз нармии “Ироқ” гирифтаанд ва “Мағлуб”-ро аз тезии ӯ ва “Наврӯзи Хоро”-ро аз нармии “Наво” ва “Мохур”-ро аз тезии ӯ ва “Зобул”-ро аз нармии “Ушшоқ” ва “Авҷ”-ро аз тезии ӯ, “Аширон”-ро аз нармии “Бӯсалик” ва “Наврӯзи Сабо”-ро аз тезии ӯ ва “Ҳумоюн”-ро аз нармии “Бузург” ва “Нухуфт”-ро аз тезии ӯ ва “Чаҳоргоҳ” аз нармии [216] “Зангула” ва “Уззол” аз тезии ӯ ва “Наврӯзи араб” аз нармии “Раҳовӣ” ва “Наврӯзи Аҷам” аз тезии ӯ ва бисту чаҳор шуъбаро ба-д ин тарик истихроҷ

намудаанд ва шаш овозаро Мавлоно Кавкабӣ дар силки назм чунин интизом дода:

Шаш овоза

“Гувашт”-у “Моя” “Гардуния” чу бархонӣ,
Басо зи пардаи “Наврӯз” “Салмак”-и “Шаҳноз”.

“Гувашт”-ро аз нармии “Ҳичоз” ва аз тези “Наво” гирифтаанд ва “Моя”-ро аз нармии “Кӯчак” ва аз тези “Ироқ” гирифтаанд, “Гардуния”-ро аз тези “Рост” ва аз нармии “Исфаҳон” гирифтаанд. “Наврӯз”-ро аз нармии “Ҳусайнӣ” ва аз тези “Бӯсалик” гирифтаанд ва “Салмак”-ро аз нармии “Зангула” ва аз тези “Ушшоқ” гирифтаанд ва “Шаҳноз”-ро аз нармии “Бузург” ва аз тези “Раҳовӣ” гирифтаанд бидон, ки се рангро аз шаш овоза ба-д ин тарик гирифтаанд: “Бастанигор”-ро аз тези “Гардуния” гирифтаанд ва аз нармии “Салмак” ва “Мухолифи Ироқ”-ро аз тези “Гувашт” ва аз нармии “Моя”, “Арғувонӣ”-ро аз тези “Шаҳноз” ва аз нармии “Наврӯз” гирифтаанд ва низ манкул аст, ки ин дуvozдаҳ мақомро ҳоҷа Абдулқодир пайдо кардаанд ва аз ҳар мақоме ду шуъба анҷом намудаанд ва аз ду мақом [22a] як овоз ба ҳам расонида ва аз барои ду овоз як “Ранг” тартиб дода дар ин мақомҳо “Кор”-ҳо ва “Амал”-ҳо ва “Қавл”-у “Савт”-у “Нақш” баста ва устод Шохмуҳаммад мефармояд, ки аз ҷониби ҳоҷа Юсуф Бурҳонуддин ибни Шайхулислом раҳимаҳу-л-Лоҳ симоъ дорам, ки ба забони мубораки худ гуфтанд, ки ҳар чизе, ки дар илми мусиқӣ аз таъини мақомот ва ғайра ҷаноби ҳоҷа Абдулқодир қарор дода дуруст аст, ки асло дар вай нуқсон нест ва-л-Лоҳу аъламу би-с-саовб ва асомии ғайри мутаъорифи мақомот инаст, ки “Ҳусайнӣ”-ро “Зеркаш” гуянд ва “Кӯчак”-ро “Зерафкан” гуянд ва “Ироқ”-ро ҷавзо гуянд ва “Зангула”-ро “Наҳованд” гуянд ва “Рост”-ро “уммуладвор” гуянд ва “Ҳичоз”-ро “Нигор” мегуянд ва “Бӯсалик”-ро “Ҳаковӣ” гуянд ва “Наво”-ро “Нағмаи довудӣ” гуянд ва “Ушшоқ”-ро “тарона” гуянд ва “Бузург”-ро “Авҷ” гуянд. Бидон, ки ҳоҷа Абдулқодирро мавлуду

маншо вилояти Исфаҳон аст аз мавзеи Нойин ва Нойин аз қасабаҳои вилояти мазкур аст ва милаи Нойиниро аз он ҷо меоранд ва ҳоҷа Абдулқодир Нойинӣ аз ин ҷиҳат мегуянд ва ҷаноби ҳоҷа шунида буд, ки султон [226] Увайс ном подшоҳест дар вилояти Бағдод ва аз ин водӣ баҳраи тамои дорад лекин тавфиқ мулозимат намешуд аммо овоза ва гулбонги ҳоҷа ба олам интишор пазируфта.

Ҳикоят: овардаанд, ки чун рӯзгор зимоми ихтиёри мулки Бағдодро аз дасти иқтидори бародари султон Увайс гирифта ба ӯ таслим намуд ҳамвора султон Увайс ҷалоир бар маснади хилофат нишаста ба шуаро ва зурафо суҳбат доштӣ пайваста султону-л-шуаро ҳоҷа Салмонро дар пеши назари худ медошт ва тамоми Ҳиммати олинухмати худро дар тарбияти ҳоҷа мазкур мегумошт ва подшоҳе буд ҳунарманд ва ҳунарпарвар ва некуманзар ва соҳибқарам ва дар водии мусавварӣ беназир ва беадили овони худ буд гӯянд, ки рузе ба қалами воситӣ сурате кашид, ки мусавирони Бағдод ҳайрон бимонданд ва ҳоҷа Абулхай, ки дар мусаварӣ саромади рузгор буд шогирди султони мазкур аст ва дар илми мусиқӣ низ фариди замон ва ваҳиди овони худ буд. Гӯянд рӯзе овозаи ҳоҷа Абдулқодирро тасомӣ намуд фармуд то ҳоҷаро аз Нойин оварданд ва амр кард, ки аз таснифоти худ чизе гӯй ва он чи [23a] дар илми мусиқӣ ва адвор тартиб дода буд ҳамаро ба самъи шарифи султон Увайс расонид ва султон илтифот нанамуда рӯйи худро дарҳам кашид ва баъд аз он ба табассум сухан оғоз кард ва ҳоҷа аз ин мумар бисёр дар хичолат шуданд ва аз омадани худ пушаймон гаштанд. Султон донистанд, ки ҳоҷа изо кашидан дар такаллум шуда гуфтанд: эй ҳоҷа, инҳоро худ баста, ё аз касе ёд гирифтаӣ? Агар аз касе ёд гирифтаӣ, галат ёд гирифтаӣ, ки инчунин аст гуфт ва дар пайи гуфтан шуд ва ҳамаи гуфтаҳои ҳоҷаро аз ҳоҷа беҳтар гуфт ва ҷаноби ҳоҷа аз мухлисони ва муътақидони султон гардид.

Пӯшида намонад, ки ҳар шуъбае ба чанд парда адо меёбад. “Дугоҳ” дар ду парда адо меёбад ва “Сегоҳ” дар се парда адо меёбад, “Наврӯзи араб” дар се парда адо меёбад ва “Уззол” дар се парда адо меёбад ва “Чаҳоргоҳ” дар чаҳор

парда адо меёбад ва “Наврӯзи Сабо” дар чаҳор парда адо меёбад ва “Найрез” дар чаҳор парда адо меёбад ва “Панҷгоҳ” дар панҷ парда адо меёбад ва “Ирок” дар панҷ парда адо меёбад ва “Нишопурак” дар панҷ парда адо меёбад ва “Баёғӣ” дар панҷ парда адо меёбад ва “Аҷам” дар панҷ парда адо меёбад, “Моҳур” дар ҳашт [236] парда адо меёбад ва “Муҳайяр” дар ҳашт парда адо меёбад ва “Мағлуб” дар ҳашт парда адо меёбад.

МАҚОМИ ЧАҲОРУМ ДАР БАЁНИ ҲАБДАҲ БАҲРИ УСУЛ ВА ДАР БАЁНИ ИХТИЛОФИ УСТОДОН

Бидон, ки дувоздаҳ баҳри усул қадим аст ҳазрати Мавлоно Муфтӣ Сироч нуввира марқадаҳу, мефармоянд, ки ин дувоздаҳ баҳри усулро аз набзи одамӣ гирифтаанд чаро, ки чун даст бар набзи одамӣ ниҳӣ дар ҳаракат бошад ва аз садои ҳаракаташ “тан-тан”-ро гирифтаанд ва ду “тан”-ро як “зарби қадим” гуфтаанд. Пас маълум мешавад, ки усули “зарбу-л-қадим”-ро аз набзи одамӣ гирифтаанд ва мустаҳриҷи ин Ҷамшед аст ба таври баъзе. Ва баъзе дигар бар инанд, ки мустаҳриҷ ӯ нест, лекин дар замони ӯ ҳукамо пайдо карданд ва аммо ҷумҳури ин саноат бар инанд, ки ӯ пайдо карда аст зеро, ки ӯ подшоҳе буд донишманд чун ӯ нақораро пайдо кард, ҳукамои он замон дувоздаҳ баҳри усул пайдо карданд ва хоҷа Сафиуддин Абдулмуъмин нуввира-л-Лоҳу марқадаҳу, дар рисолаи худ чунин навиштаанд: “бидон, ки адвори зуруб пеши арбоби саноат аз Араб шаш аст, аммо назди Аҷам понздаҳ аст ва назди хоҷа Абдулқодир ҳабдаҳ баҳр аст ва назди устодони [24а] дигар бистучаҳор аст”.

Манқул аст, ки усули “Шодиёна”-ро Баҳроми Гӯр пайдо карда ва “Дуяк”-ро Дилороми Чанғӣ ва чаҳори дигарро устодоне, ки дар он аср буданд ва ин шаш баҳри усул дар миёни аъроб шуҳрати тамои дорад ва ҳар якро номест, аввал “Булуҷӣ”, дувум “Шодиёна”, сеюм “Ахлоқӣ”,

чаҳорум “Найрезӣ”, панҷум “Усули равон”, шашум “Олусӣ” ва ин усулҳоро устодони нақорачӣ менавозанд ва низ манқул аст, ки Султони Ҷаҳон Ҳоқон ибни Ҳоқон ҳомию-л-миллат ва-л-ислом монӣбу-л-бидъа ва-з-зулом молику-л-мулк ва-л-мулк дуррату-т-тоҷ асҳобу-л-шукук халифату-з-зимон - Мирзо Улуғбеки Курагон, нуввира марқадаҳу, пайдо кардаанд ва ҳабдаҳ баҳри усул, ки маъруфу машҳур аст, қудвату-л-хавоқин ва зубдату-с-салотин, орифи маорифи ҳақиқат, қошифи муқошифи тариқат, рофеъи ливои син дофиъу-з-зулм ва-л-қасан, чомиъу-л-фазила ва-л-эҳсон, қомиъ-ул-бадиъа ва-л-туғён, Абулғозӣ Султонҳусайн Мирзо ибни Бойқаро, сақата-л-Лоҳу сароҳумо, пайдо карда ҳафт баҳри усулро осмони ҷалолат, гавҳари Уммони адолат, маҳбати асрори азал, маҳзани [246] ганҷи лам язал, зулоли манбаъи абадӣ, ёкути маодини сармадӣ, ҷалиси маснади узлат, симурғи ошиёни рафъат, маҷмуъаи вақояи фазилат ва қомили нашри нусрат, амири кабир Низомуллоҳ ва-д-дин Амир Алишер раҳмату-л-Лоҳу алайҳ пайдо кардаанд.

Марвист, ки “Дуяк”-ро аз овози хурӯс гирифтаанд ва “Фохтазарб”-ро аз навои фохта гирифтаанд ва “Даври Сақил”-ро аз навои тоби манӣ Тутлор гирифтаанд, ки он мургест дар Ҳиндустон ва “Рамал”-ро аз навои ҷал гирифтаанд ва “Чавочӣ”-ро аз садои кӯдак гирифтаанд, усули “Булуҷӣ”-ро аз садои дами мисгарон гирифтаанд, ҳосил он ки аксари усулҳоро аз навои мургон гирифтаанд. Агар ба баёни он кӯшем суҳан ба тул меанҷомад ва ин рисола мутаҳаммили он наметавонад шуд ва ин ҳафдаҳ баҳри усул мисли дувоздаҳ мақом ва бистучаҳор шӯъба аст, ҳамчунон, ки устодон дар ин дувоздаҳ мақом чизҳо бастаанд.

Чуноне, ки султон Мансур дар як усул фаръи сесаду шаст Ҳоразмӣ баста, ки устодони нақорачӣ дар навбати худ онро мефармоянд.

Доираи Чанбар	Шонздаҳум доираи чанбар се зарб мехурад ва бист накра бар ду фосилаи суғро ҳамчун Танан, танан, ин аст.
Доираи Миатайн	Ҳабдаҳум доираи Миатайн аст панҷох зарб мехурад ва чаҳор сабаби хафиф ва бисту се фосилаи суғро ва як сабаби хафиф ҳамчун Тан, тан, тан, тан, [266] тан, танан, танан, танан, тананан, танан, танан, танан, танан, танан, танан, тананан, танан, танан, танан, танан, тананан, танан, тананан, танан, тананан, танан, танан, танан, тананан, танан.

Қоида: дар баёни накра ва ҳуруфи \bar{u} ва сабаб ва фосила. Бидон, ки накра дар истилоҳи ин фан иборат аз мабдоъ аст чун нағма мутародиф шавад ба мартабаи чамъ расад. Нақарот ба хусул пайвандад ва ҳуруфе, ки дар мақоми \bar{u} нишинад онро ҳуруфи нақара гӯянд ва \bar{u} ҳашт мебошад, Т, Р, Д, Л, Н, Х, А, Ё, ва панҷ ҳуруфи аввал, ки мураккаби \bar{u} Т, Р, Д, Л, Н шавад “нақароти асл” гӯянд ва се ҳуруфи охир, ки ҳову алиф ва ёст нақароти зойид гуфтаанд ва аз мутаммоти нақароти асл доштаанд зеро, ки аз ашбоъ ҳаракати фатҳи алиф ҳосил мешавад ва аз ашбоъ ҳаракати касри ё ва дар баъзе нақраро эҳтиёҷ меафтад ба маърифати мураккаботи салос, ки он сабаб ва ватад ва фосила аст ва ҳар як аз онҳо бар ду навъанд чунон, ки ду ҳарфе, ки сонии \bar{u} сокин бошад, онро “сабаби хафиф” гӯянд ҳамчун “тан” ва агар ҳарду мутаҳаррик бошад, онро “сабаби сақил” гӯянд ҳамчун “та-на” ва се ҳарфе, ки солиси \bar{u} сокин бувад, онро “ватади маҷмуъ” гӯянд ҳамчун “та-нан” [27а] ва агар сонӣ сокин бувад, онро “ватади мафрук” гӯянд ҳамчун “та-наг” ва чаҳор ҳарфе, ки робии \bar{u} сокин бувад онро “фосилаи суғро” хонанд ҳамчун “та-нан” ва панҷ ҳарфе,

ки ҳомиси \bar{u} сокин буд онро “фосилаи кубро” гӯянд ҳамчун “та-на-нан”.

Қоида: сабабро чаро сабаб мегӯянд аз барои он, ки сабаб ресмонро гӯянд. Пас ҳамчуноне, ки бо ресмон чизҳо банд мекунанд бо ин ду ҳарфи мураккаб “Савт” ва “Қор” ва “Амал”-ҳоро мебанданд ва ватадро чаро ватад мегӯянд ба воситаи он ки ватад ба забони араб меҳро гӯянд ва ресмонро аксар ва аглаб дар меҳ мебанданд ва ба ин ҳарф сабаб низ баста мешавад ва фосиларо чаро фосила мегӯянд зеро, ки фосила палосро гӯянд, ки арабон дар болои хона хиргоҳ меандозанд пас гӯё, ки ин ҷо ҳам ҳуруфи нақаротро дар бар гирифтааст ва низ ду ҳарфе, ки аввали \bar{u} мутаҳаррик бошад ва дуёми \bar{u} сокин, мутаҳаррикро “сақил” мегӯянд ва сокиро “сабаб” мегӯянд ва “ватади маҷмуъ”-ро чаро ватади маҷмуъ мегӯянд аз барои он ки ду мутаҳаррик дар як калима дар ёи (пайи) якдигар воқеъ шуда ва “ватади мафрук”-ро чаро мафрук меноманд аз барои он ки мафрук ҷудокарда шударо гӯянд. Пас ин ҷо як ҳарфи сокин миёни ду ҳарфи мутаҳаррик даромада [27б] ва эшонро аз ҳам ҷудо карда ва “фосилаи суғро”-ро чаро суғро гӯянд аз барои он ки чаҳор ҳарф аст. Ва низ “кубро” мегӯянд аз ин мумар, ки панҷ ҳарф аст ва маълуми раъйи улулабсор буда бошад, ки ин илм мин кулли вучух мувофиқи аруз аст, зеро ки ҳеҷ чизи назм берун аз сабабу ватаду фосила нест ва ин илм низ чунон, ки мазкур шуд.

Пас бидон, ки миёни вазни шеър ва иқоъ таносуби азим аст ба эътибори мураккаботи салос ва давоир, зеро ки аруз донраҳо ҳамчунон, ки ин илм дорад ва ҳамчуноне, ки ин илм қабдах баҳр аст, ки куллиёти усул меноманд ва арузро низ қабдах баҳр аст, ки [онро] куллиёт мегӯянд ва авзони ҳафдах баҳр се баҳрро ихтиёр карда шуд:

Баҳри тақоруб

Ба баҳри тақоруб тақарруб намоӣ,
Ба-д ин вазн мизони табъ озмоӣ.
Фаъулун фаъулун фаъулун фаъулун
Ҷу гуфтӣ, бигу эӣ маҳи дилрабой.

Баҳри рамал

Ғунча аз рашки даҳонат мехурад хуни чигар,
Ай ба борикӣ миёнат ҳамчу мӯйе дар камар.
Фоѐилотун фоѐилотун фоѐилотун фоѐилот,
Хезу дар баҳри рамал ин қиссаро бар хон забар.

Он ҳазач дар хабару рамал аст ва ин се баҳр баробар бошанд чунонки ҳар як мисраъ ҳар баҳре бисту ҳашт ҳарф бошад шонздаҳ мутаҳаррик ва дувоздаҳ сокин пас агар ин бисту ҳашт [28a] ҳарфро бар ҳатти доира нависӣ ва аз ватади маҷмуъ оғоз кунӣ ва бар сабаби хафифи дувум тамом сози ва гӯйӣ:

Мафоѐилун мафоѐилун мафоѐилун мафоѐилун

Баҳри ҳазач бошад ва агар “мафо” ро гузорӣ ва аз “ѐилун” оғоз кунӣ ва бар “мафо” тамом сози ва гӯйӣ:

Илунмафо илунмафо илунмафо илунмафо

Бар вазни чаҳор мустафѐилун бошад, ки асли баҳри раҷаз аст ва агар “мафои” ро гузорӣ ва аз “лун” оғоз кунӣ ва бар “мафои” тамом сози ва гӯйӣ:

Лун мафоѐи лун мафоѐи лун мафоѐи лун мафоѐи

Бидон, ки илми мусикиро мизон аст ҳамчуноне, ки сарфиёнро мизонаст аммо мизони сарфиён “фо” ву “айн” ва “лом” аст ва мизони мусикиён “зарбу-л-қадим” аст яъне ҳамчуноне, ки сарфиён ҳуруфи асиро ва зоидро ба мизони худ месанҷанд мусикиён низ зурубро ба “зарбу-л-қадим” месанҷанд зеро ки ҳар як зарби ӯ чаҳор зарб аст ва вачҳи тасмияи ӯ он аст, ки дар қадим нутқ мекарданд бе зарб, аммо дар замони шоҳи одил Нушервон устои аввал ҷаноби Пири Ҷангӣ зарбро пайдо кард. Чуноне, ки дар вақти нутқ усулро ба зарби даст нигоҳ доштӣ ва онро “зарбу-л-қадим” ном

ниҳода [28б] ва пушида намонад, ки “Миатайн”-ро панҷох зарб гуфтем ба зоҳир ғалат менамояд аммо рост аст, бино бар он, ки ҳар зарбро, ки ба “зарбу-л-қадим” мулоҳиза менамоем дувист мешавад.

Бидон, ки нағма овози хушояндааст ва дарқунанда бар ҳадди воҳид аз хиддат ва сикал, ки ҳисси замони онро тавонад дарёфт. Қайди аввал, ки лафзи хушояндааст ба ҷихати ихроҷи овози ҷӯбе бо санге аст, ки бар замин бизананд агарчи овоз дарқунанда аст бар ҳадди воҳид, аммо чун аз майли табиат ҳолист онро нағма нагӯянд агар гуфта шавад, ки аз ин таърифи нағмаҳои номатбуъ буд овози он ва садои соҳҳои номулоим хориҷ аст он гаҳ онҳоро нағма гуфтаанд. Меғӯям: лонуссалим, ки онҳо хуш оянда набошанд нисбат ба таъби лофиз ба он ё мустаҳраҷи он ва бар тақдир таслим, ки мулоими ҳеч таъбе набошад. Ин таърифи нағмаест, ки мақсуд ба зоти баёни ӯст на мутлақи нағма.

Ва қайди дуҷум, ки ҳадди воҳид аст ба ҷихати ихроҷи ҳар як аз буъд ва ҷинс ва ҷамъи ӯст, ҷаро ки ҳар як аз инҳо агарчи дарқунандаанд, аммо бар ҳадди воҳид нестанд, балки бар қудуд мухталифанд, пас инҳоро нағма бигӯянд. Ва қайди сеҷум, ки идроки ҳис аст ба ҷихати ихроҷи овози дафу каф аст, ки [29a] шунида мешавад ва аммо ҳис идроки замони ӯ наметавонад кард. Бинобар адами дарқ, пас инҳоро нағма нагӯянд ва чун ҳақиқати нағма маълум шуд, бидон, ки ин бар ду қисм аст: қавлӣ ва феълӣ. Қавлӣ - хонандагӣ ва гӯяндагӣ, феълӣ - чун садои ҷангу рубоб ва амсоли он. Ва манқул аст аз соҳиби “Шарафия” Хоҷа Сафиуддин Абдулмуъмин тоба сироху, гуфтааст, ки буъд маҷмуи нағматайни мухталифатайн аст дар хиддат ва сикал ва соҳиби “Нафоис” Муҳаммад ибни Маҳмуд ал-Омулӣ раҳмату-л-Лоҳу алайҳи, гуфта, ки таълифи мидии ду нағмаи мухталифа ба хиддат ва сикалро буъд хонанд, аммо мурод ба буъд ихтилофи байна-н-нағматайн аст ҷи нисбат миёни ду нағма мулоимат аст ё мунофират, яъне таъбе аз истимоъи нағматайн лаззат мегирад, бино бар муносебати он ду нағма бо ҳам нохуш мешавад ба ҷихати бегонагӣ ҳар яке бо ҳам. Агар нисбат мулоим аст онро “буъди муттафика” меғӯянд ва агар мунофират аст онро “буъди

мунофир” мехонанд ва агар буъди мутаффика дар ғояти инфоқаст ба ҳайсиате, ки ҳар як аз ин ду нағма қоими мақоми дигаре метавонад. Буъд дар таълифи лаҳнӣ онро “буъди зул-кулл” меноманд ва чун буъди муттаффика, ки мақсуд би-з-зоти уст аз яке дар гузарад, онро [296] “чинс” гӯянд ва чун чинс [аз яке] даргузарад, онро “чамъ” номанд ва соҳиби “Нафоис” гуфта, ки чун таълиф миёни беш аз ду нағма бошад, онро “чамъ” хонанд. Пас онон, ки қоил ба чинсанд ақалли мартабаи чамъро ба чинс тасмия карда бошанд ва чун чамъ дар зимни нағамоти муттаффикаи маҳдуда-ул-азмина мавзунаи давоир вучуд гирад, онро “алҳон” номанд.

МАҚОМИ ПАНЧУМ

Дар маърифати “Кор” ва “Қавл” ва “Амал” ва “Пешрав” ва “Савт” ва “Нақш” ва “Рехта” ва “Саҷъ” ва “Зарбайн” ва созҳое, ки дар олам машҳур аст ва монанди инҳо.³²

Бидон, ки боиси шавқи истимоъи асвот [ривояти] “даро дар тан” метавонад буд, зеро ки арвохро ба ёд меояд хитоби аввал, ки ҳазрати Худовандӣ ҷалла ва ғалло амр кард, ки “даро дар тан”! Рӯҳи пурфутӯҳ мегуфт: “ло духули”, яъне “намедароям”, чи ўро дурӣ аз мабдои ҳақиқӣ хуш намеомад. Бори ҷаҳорум чун хитоб даррасид, ки “удхул карҳо” ва “ухруҷ карҳо”! рӯҳ дар қолаби одам ба фармони Ҳақ ҷалла ва ғалло даромад. Чун муддати мадид буд унсе ба қолаб пайдо кард,

³² Номи анвои мухталифи таснифҳои мусиқӣ, ки дар замони Дарवेशалӣ ва қабл аз даврони ӯ низ хеле маъмул гардида будаанд. Аснои шарҳи осори хунармандони замонаш муаллиф асосан ҳамин таснифҳоро номбар карда, онҳоро ба аксари қулли мусаннифон нисбат медиҳад. Гумон меравад, ки дар ин ҳолат Дарवेशалӣ бештар аз маълумоти рисолаи қаблӣ (С.Урмавӣ, Н.Кавқабӣ, А.Мароғай ва диг.) истифода намудааст, зеро маҳз дар осори ҳаминҳо Кору Қавл, Амалу Пешрав хеле муфассал шарҳ дода шуда буданд, вале таҷҷубовар аст, ки доир ба намудҳои таркибии силсилаи Дувоздаҳмақом, ки баъдан вориди низоми Шашмақоми Бухоро гардиданд (ба мисли Сокинома, Уфар, Қашқарча, Талқин ва ғ.) маълумоте намеорад. Аз ин ҷо ба хулосае омадан мумкин, ки дар давраи зиндагонии Дарवेशалӣ ин навъҳои таркибии зикр гардида ханӯз пайдо нашуда буданд, зимнан бори дигар исбот мегардад, ки силсилаи Шашмақом андаке баъдтар - яъне дар охири асри XVIII ва аввалҳои а. XIX ташаккул ёфтааст (муҳаррир).

хитобот ва ҷавобот ба ӯ пӯшида шуд, чун “Савти дар тан” ёд медиҳад аз он “даро дар тан”, “Савти талоло” ёд медиҳад аз калимаи “ло духули” ин мумар мабдаи ҳақиқӣ ва ватани аслии худро ёд карда фарёду [30а] нола аз ниҳоди одамии мебарояд ва акли мусиқӣ низ аксари авқот “дар тан” ва “талоло”-ро ҷаҳор навбат мегӯянд ва метавонад, ки “дартан” тасхифи калиматайни “дар тан” бошад ва “тало” тасхифи “бало” аз “Савти дартан” ва “тало”.

Рӯҳ пай мебурд ба тасхифи калиматайни мазкуратайн, аз ин сабаб ўро шавқу завқ даст медиҳад ваҷҳи калиматайн, ки “дартан” ва “тало”-ст он мешавад, ки “дартан” “бало”-ст, “бало” - яъне имтиҳон аст. Рӯҳ интиқол мекунад ба ин ки ин қолаби ҳокӣ маҳалли абадӣ нест, балки чанд рӯзе мумтаҳини ин ватан хоҳад буд ва боз ба ватани худ шод хоҳад гашт.

Бидон, ки ин илм аз асрори “гӯ ва мағӯст”, истимоъи ӯ соҳибони ваҷду ҳолро сазост, агарчи бар зуҳури ин илм вучуҳи дигар гуфтаанд. Аммо ҷумҳур бар инанд, ки гуфта шуд.

Бидон, ки “Кор” онро гӯянд, ки абёти ӯ арабӣ бошад ва дар усули “хафиф” баста бошанд ва беш аз абёти мустаҳил дошта бошад ва “Миёнхона” дошта бошад ва “Бозгӯӣ” низ дошта бошад. Пӯшида намонад, ки ҳар нағмае, ки пеш аз абёт воқеъ шавад “мустаҳил” гӯянд ва агар баъд аз абёт воқеъ шавад “нақарот” номанд ва дар ду байт ба ҳамин тартиб аст ва ду “Сархона” мегӯянд ва ҳар чи аз ду байт абёт воқеъ шавад “Миёнхона” [30б] мегӯянд хоҳ абёт бошад хоҳ нақарот, валекин даркор нест, ки абёт баста шавад, балки ҳамон нақарот басанда аст, аммо дар “Бозгӯи Амал” бехтар он аст, ки ба ҷойи нақарот абёт баста шавад ё рубоъӣ, аммо абёти арабӣ муътабар аст.

“Қавл” он аст, ки дар усули сақил банданд ва онро, ки дар усули хафиф банданд онро “Қавл” нагӯянд, балки “Кор” гӯянд. Фарқ миёни Қавлу Кор он аст, ки Кор дар усули хафиф баста мешавад ва Қавлро дар “сақил”. Ва як ривоят ҳаст ки “Кор” “Миёнхона” дорад ва “Қавл” “Миён хона” надорад. Ва “Амал” он аст, ки беш аз абёти мустаҳил дошта бошад, аммо бе “Миёнхона” ва “Бозгӯӣ” тамом нест ва агар бе “Миёнхона”

ва “Бозгӯӣ” воқеъ шавад ўро “Амал” нагуянд, балки “Савт-ул-амал” гӯянд ва амалро фоида он аст, ки дар ҳар усул хоҳанд мебанданд, илло дар ду усул баста нашавад ўро қор бо савол гӯянд ва “Бозгӯӣ”-и “Амал”-ро дар ҳар усул, ки хоҳанд мебанданд ва онро “усули гардон” мегӯянд ва баъзе абёти хуш ҳамчунон, ки дар се амали худ кардааст, ки “Амали бӯстону гулистон ва хористон” аст.

Ва “Пешрав” он аст, ки ба қоидаи “Амал” дуруст мешавад ва бе байте мегӯянд³³ ва се Сархона [31 а] дорад ва “Сархона”-и аввал агар пастӣ воқеъ шавад, Миёнхона дар баландӣ хоҳад буд, аммо ранг тағир меёбад. Ва “Сархона”-и аввал се қисм аст, қисми аввалро “Таркиб” мегӯянд, қисми дуюмро “Овоза” гӯянд, қисми сеюмро “Лозима” гӯянд. Овоза он аст, ки таркиби аввалро бо таркиби дигар рабт диҳанд, “Лозима” он аст, ки ҳамеша дар “Сархона” ва “Миёнхона” бо “Бозгӯӣ” ҳамроҳ аст ва ҳарчи дар аввали “Сархона” воқеъ шавад, ўро “Таркиб” гӯянд ва баъд ўро “Овоза” гӯянд ва ҳар чи аз ин боқӣ монд, “Лозима” гӯянд. Лозима он аст, ки ҳаргиз тағир намеёбад ва устодони ин фанн “Пешрав”-ро аз барои он пайдо кардаанд, ки дувоздаҳ мақом ва бистучаҳор шуъба ва шаш овоза ва се рангро дар вай дарҷ кунанд. Ва маълум бод, ки “Пешрав”-ро ба номи мақом ва ё овоза ва ё шуъба мехонанд ҳамчунон, ки “Пешрави Кучак” ва “Пешрави Ҳисор” ва “Пешрави Шаҳноз” ва “Пешрави Бастанигор” ва ало ҳоза-л-қиёс ба ин номҳо сурат медиҳанд.

Бидон, ки “Амал” ва “Пешрав” якест. “Пешрав”-ро устодони ҷаҳон дар замони хони соҳибқирон амири кабир амир

³³ Дарवेशалӣ низ таъкид менамояд, ки “Пешрав”-ро бе байте мегӯянд, яъне ин навъи тасниф ба мусиқии созӣ мансуб аст, аммо сохтораш (иборат аз “хона”-ҳо: Сархона, Миёнхона ва ғ.) ҳамрадифи бахшҳои овозӣ аст. Абдулқодири Мароғай низ ишора намудааст, ки “аммо Пешрав ва он аз абёту ашъор ҳоли бошад” (Мақосид-ул-алҳон, сах.106). Бехуда набуд, ки навъи Пешрав маҳз вориди қисми созии силсилаи Шашмақом гардидааст. Дар ҳар сурат яқинан Пешрав таснифи созӣ (ғайриовозӣ) будааст ва дар таркиби Шашмақоми тоҷикӣ имрӯз танҳо дар сохтори мақоми Дугоҳ боқӣ мондасту ҳалос. Метавон тахмин кард, ки намунаҳои зиёди Пешравҳои созӣ дар байни устодони мақомдонони Бухоро машҳур буданд, вале то ба замони мо омада нарасиданд (муҳаррир).

Ғомири Курагонӣ нуввира-л-Лоҳу марқадаҳу пайдо кардаанд ва дар ҳамон аҳд дар миёни мусиқӣён [31б] ва шуаро таъассуб шуд. Гуфтанд то абёти мо набошад, шумо чизе наметавонед бастан ва зиннати таснифи шумоён абёти моён аст ва пас мусаннифон чамъ шуданд ва чанд таркиб бастанд ва ду “Сархона” ва “Миёнхона” ва “Бозгӯӣ”-и ўро карданд. Аввал инсе, ки “Пешрав” баст дар Ироқ Сайфулмиср буд, ки чаҳор “Сархона” дорад ва дар усули “Дуяк” бастааст. Ва баъдаҳу устод Муҳаммад Қутби Нойӣ дар “Хусайнӣ” ва усули “Фаръ” бастааст, ки ўро “Пешрави машҳур” меноманд ва агар ба асомии ин устодон машғул гардем аз мақсуд дур шавем. “Савт” он аст, ки се байтро мебанданд ва ҳарчи байти аввал баста мешавад он ду байти дигарро ба ҳамон тариқ аст ва “Мустаҳил” ва “Миёнхона” ва “Бозгӯӣ” надорад, аммо бе “Зайл” хуб нест. “Зайл” он аст, ки баъд аз абёт ва нақорот нағмае, ки ҳосил мешавад, онро “Зайл” меноманд, аммо “Савт” бе “Зайл” намебошад ва лекин бе нақорот меноманд ба ҷойи нақорот чанд нағма меоранд ҳамчу “Зайл”. Ҷуноне, ки Мавлоно Биноӣ алайҳир-рахма кардааст дар “Панҷгоҳ” ва усули “Муҳаммас”, ки абёти ӯ инаст.

Назм:

Дило, дигар зи базми беғамон доман фароҳам каш,
Саре дар ҷайби андӯҳ ор ва ё дар домани ғам каш. [32а]

Пас “Савт”-и бенақорот мебудаст монанди “Нақш” ва ҳол он ки меноманд нӯҳ Нақш ва нӯҳ Ранги Мавлоно низ ба ҳамин тариқат, ки ба Нақш бештар мемонад на ба “Савт” ва эшон ўро “нӯҳ ранг” ном ниҳодаанд.

“Савт” дар қадим ҳамчун амал буд, аммо масеҳи фасеҳи забон ва калими нодираи баён ҷаноби устод Шодӣ алайҳи раҳма ва-р-ризвон “Савт”-ро аз амал ҷудо карда ва Зайли як таркиб сохта пас мебояд, ки нақороти “Савт”-ро кам сохт ва Зайлро аз як таркиб зиёда насохт.

Нақш он аст, ки дар рубоӣ ва дар ҳар байт мегунҷад, аммо ўро дар усулҳои калон намебанданд ва агар баста шавад онро нақш намегӯянд ва агар дар “Муҳаммас” баста шавад аз

муҳассинот аст, чаро ки “Муҳаммас” хосаи “Сунбула” мебошад зеро, ки устодони ин фан сесаду шаст “Сунбула”-ро, ки бастаанд ҳама дар усули “Муҳаммас” аст ва Сунбуларо абёташ ин аст, ки ҳазрати шайх Озарӣ алайҳир раҳма мефармоянд.

“Сунбула” ин аст:

Сунбуле сияҳ бар суман мазан,
Лашкари ҳабаш бар Хутан мазан.
То дили шаб тира лашкарӣ,
Зулфро шикан бар шикан мазан.
Боди субҳ агар ҳамдами гулӣ,
Гунчаро даҳан бар даҳан мазан.

Ва ин се байтро ҳазрати хоҷа Юсуфи Андигонӣ нуввира марқадаҳу сесаду шаст “Нақш” баста дар усули “Муҳаммас” ва устодони [326] дигар низ бастаанд аммо дар усулҳои дигар мисли “Фаръ” ва “Туркзарб” ва “Фохтазарб” дар ин баҳрҳо бастаанд, аммо “Сунбулӣ” хосаи ўст.

Рехта он аст, ки абёти ўро ба забони ҳиндӣ банданд ҳамчунон, ки Хоҷа Абдулқодир алайҳи раҳма баста дар наъти Сайиди олам ва зубдаи насли одам ва сарвари коинот ва шофеи махлуқот ва раҳмати оламиён ва сафвати одамиён ва таммаи давру замон Муҳаммад расулу-л-Лоҳ сала-л-Лоҳу алайҳи ва саллам, ба забони ҳиндӣ ва дар бозгӯи он дувоздах имомро дарҷ карда ва “Рехта” ном ниҳода. Абёти ў ин аст. (Исми аъзам)

Мир ҳасана ту чу чу сарви баҳор,
Мир ҳавлиё лайта чуз ба навбаҳор.

Ва ин рехтаро чаноби Хоҷа дар Ҳиндустон ба забони эшон баста буд. Чун ба Рум боз мурочиъат намуданд, шабе дар хоб ҳазратро диданд ба забони дурбор (дурарбор) ва лисони гуҳарнисори худ гуфтанд, ки эй Абдулқодир ба забони ҳиндӣ

авсофи мо гуфтӣ, ба забони арабӣ низ бигӯӣ.³⁴ Чун Хоҷа бедор гаштанд ба забони арабӣ амале бастанд ва ўро “Исми аъзам” ном ниҳоданд ва абёти муъҷизоёти ў инаст:

Фатан фақолу таборака-л-Лоҳ,
Ашҳаду ан ло илоҳа ила-л-Лоҳ.
Қад такаллум биной Қодир,
Ашҳаду ан ло илоҳа ила-л-Лоҳ. [33а]
Бо ў ман имшаб нотавон будам,
Ки сафҳа минҳу сафҳа бо ў ва чунун.

Куллу валоҳӣ ашҳаду ан ло илоҳа ила-л-Лоҳ.

Сачъ он аст, ки ҳамчун баҳри тавил рукнҳо бо якдигар тартиб медиханд монанди Амали ду “Сархона” ва “Миёнхона” ва “Бозгӯӣ” дорад ва аксари ў дар наъти Расул сала-л-Лоҳ алайҳи ва саллам аст. Ва “Миёнхона”-и ў мункибати чаҳорёр ризвону-л-Лоҳу алайҳим аҷмаъин ва “Бозгӯӣ”-и ў дар мадҳи дувоздах имом аст ва дар усули ҳазач мебошад. Ҳамчунон, ки Бобур подшоҳ “Қаландарӣ” баста дар пардаи “Рости панҷгоҳ” ин аст:

Боз чун мастон аз сарвистон рафта ба бустон карда
Гулистон хушдилу беғам булбули маҳрам нағмасароён
Рақнамоён хомаи саркаш чоми мунаққаш воми заррӣ тухфаи
Дилқушо салом алайк.

“Зарбайн” он аст, ки як амалро дар ду усул банданд.³⁵ Бояд, ки ҳар сархона дар ду усул гуфта шавад ба тавре, ки агар

³⁴ Бо замин тарки Дарवेशалӣ гуфтаҳои уламои мутақаддиминро доир ба навъи Рехта мисолҳои шарҳ медиҳад, яъне бо овардани мисолҳои мушаххас (ба забонҳои ҳиндӣ ва арабӣ) усулияти асосии Рехтаро маълум мегардонад. Яъне навъи Рехта - ин як намуди “шарҳи-шакари” мусикӣ, ки бо ҳар гуна забон иҷро карда мешавад. Ногуфта намонад, ки дар Ёзхоро навъи Рехта дар баробари забонҳои ҳиндӣ ва арабӣ баъзан бо забони урду низ иҷро карда мешуд (муҳаррир).

³⁵ “Зарбайн” (ар. яъне иборат аз ду усул, ду зарб). Шарҳи ин намуди таркиббандӣ, ки Дарवेशалӣ меорад, барои ташҳиси ҷараёни таърихӣ ташаккул ёфтани силсилаи нақшоҳо ҳеле муҳим аст, зеро чуноне ки муаллиф таъкид намудааст, “агар абёт дар усул бошад, нақорот дар усули дигар мебошад”. Ин ҷо аён мегардад, ки ба воситаи истифодаи ду намуди зарб (усул) асари мусикӣ шакли композитсияи мураккабро

абёт дар усул бошад нақорот дар усули дигар мебояд хамчуноне, ки Хоҷа Абдулқодир карда, ки абёти ӯ дар хафифот ва нақороти ӯ дар дуяк ва Бозгуйи Амалро бисёр карда ва сездах усулро низ дарҷ намуда ва "Сездах Кучак" ном ниҳода гараз он, ки [336] агар дар "Сархона" амал воқеъ шавад, [онро] "Зарбайн" мегӯянд.

Ғазал

Ай пайки ростон хабари ёри мо бигӯй,
Аҳволи гул ба булбули нағмасаро бигӯй.
Бар ҳам чӣ мезанӣ сари зулфайни мушксой,
Бо мо чӣ доштӣ ту зи баҳри Худо бигӯй.

Қоида. Дар баёни пайдо шудани созҳо ва чӯбу тори он.

Бидон, ки аксари созҳо аз чӯби тут марбут мешавад торҳои онҳоро аз абрешим саранҷом менамоянд, зеро ки миёни чӯби тут ва абрешим илтиёми молюкалом аст³⁶ бинобар ин нағмаоти ӯ рӯҳрабо ва тарабафзо мебошад зеро, ки таъсири нолаи зеру бами созҳо дар зерӣ боми фалак бештар бошад аз нолаи ғамзадағони зовияи фироқ ва лабташнағони бодияи иштиёқ.

Гараз аз тамҳиди ин воқеа ва тақрири ин муқаддима он ки шаҷараи фарсодро бо абрешим иттисоли қадим аст чун ба сабаби ҳаводиси замон ва аворизи даврон аз якдигар дур ва аз висоли ҳам маҳҷӯр гаштанд ва муддати мадид ва аҳди баъид

мегирад. Ин муаммо низ бевосита ба чараёни ташаккулёбии силсилаи мақомҳо алоқамандӣ дорад (муҳаррир).

³⁶ Дарвешалӣ ин маврид ишора ба рамзҳои ирфонии фироқу висол, ғаму шодӣ кардааст. Ӯ бо истифода аз мазмуни ривоятҳои қадимӣ дар мисоли дарахти тут сабаби ин қадар рӯҳнавоз гардидани садои сими абрешимро дар танаи сози мусиқии аз чӯби тут омода гардида шарҳ додааст. Суҳан аз боби он менамояд, ки симҳои дуторро аз абрешими тут омода мекунанд, ки як замоне онро аз танаи тут ҷудо карда бурида буданд (рамзи ҷудой, фироқ), аммо вақте аз тани чӯби тут сози мусиқиро сохта ба он сими абрешими тутро мебаранд, симҳо аз шодии висол (расидан ба асли худ, ба тани худ!) нолаҳои тарабафзо мебароранд. Поинтар Дарвешалӣ илова намудааст, ки чи гуна устодони қор аснои омода кардани сими абрешим онро чандин қарат тайи дуди ҷароғ тоб дода машаққат медиҳанд (муҳаррир).

дар тангнойии ҳирмон муътакифи байту-л-аҳзон [34a] гардиданд.

Баъд аз рӯзгор дар қорхонаи айём ва дар гардиши фалаки нилифом дар дасти ҷарҳкаши айём, ӯро чандон печу тоб дода, ки чун тори анкабут заифу наҳиф сохт ва баъд аз носозии замон дар дуқони сибоғ дуди ҷароғ чандон хурда ва ба дасти ҷархтоб афтада ва аз гардонидани тоби ӯ бетоб шуда баъд аз чунин меҳнатҳо чун давлати висол даст диҳад рӯй ба рӯйи асли худ ниҳода мустағриқи висол гашта. Пиндоранд, ки боз ӯро ҷудойӣ даст хоҳад дод ва аз бими ҳичрон нолон шуд чуноне, ки ин мисроъи Мавлавӣ Ҷомӣ мудаллили ин мазмун аст.

Байт

Чи хуш бошад, ки баъд аз интизорӣ,
Ба умеди расад умедворе.
Аз он хуштар чи бошад дар ду олам,
Ки ногоҳе расад ёре ба ёре.

Ваҳ чи з-он хуштар, ки ошиқи ёр,
Нолад аз ғамҳои ҳичрон зор-зор.
Ӯ чу булбул дар фиғону дар хурӯш,
Ёр чун гул сӯйи ӯ бинҳода гӯш.
Баркашад оху фиғон к-эй нозанин,
Ҳичри ту бо ман чунон карду чунин.
Солҳо ранҷу бало бар ман гумошт,
Хотирам рещу дилам афғор дошт.
Ҳарзамон ҳолам дигаргун буд аз ӯ,
Сина пур ғам дида пур хун буд аз ӯ. [346]
Ин ва мисли ин ҳикоёт дароз,
Пеши ӯ гӯяд зи рӯи шавқ роз.

Аммо агар тут набошад ва торҳои ӯ аз сим тартиб диҳанд ва онро ҳам низ таъсири нолаи ӯ аз бими фироқ ва аз тарси иштиёқ хоҳад буд, зеро ки ба торҳои сим аз риштаҳои

абрешим мушобиҳаи тамои дорад чун қитъаи он шаҷараро таборҳои абрешим иттиҳоди қадим аст ба ҳамон мушобиҳати ӯ ҳаёл карда чун даст бар-ӯ монанд аз дарди ҷудой ва меҳнатҳои танҳои дар нола ояд.

Танбура: созест аз созиҳои қадим ва ба забони ҳукамои Юнон танбура мураккаб аз ду калима аст: "тан" - яъне дил, "бура" - яъне ҳарошидан. Пас маънии ин ду калима ҳарошидани дил мешавад ва дар ин истилоҳ ҷӯберо гӯянд, ки альён дар миёни халқ иштиҳор пазируфта ва ҷаноби Мавлоно Ҳусайн ал-Муқаллаби Букрия мефармоянд, ки танбура дар он замон пайдо шуд, ки рӯҳ дар баробари қолаби Одам алайҳи-с-салом истода буд ва "дар намеомад". Чун овози хуши танбура аз он пайкар ба гӯши рӯҳ расид, беихтиёр шуда худро дар қолаби тан андохта даромад ва гӯянд, ки ғизои рӯҳ дар олам овози хуш буд ва манқул аст, ки [35a] танбура устои ҳамаи созиҳо³⁷ ва қутбу-л-орифин ва бурҳону-л-муҳаққиқин ҳазрати шайх қуддиса сирраҳу ал-азиз мефармоянд:

Мустваҳзод

Чубе битарошиду дусад тор бар ӯ баст, Қонунии олам,
Сад нолаи зор аз дили ҳар тор баромад, то рӯҳ равон шуд.

Чанг созест арӯси созиҳо. Баъзе бар инанд, ки ҳукамо аз рӯй сиву ду пардаи танбура гирифтаанд ва ривояти асаҳ он аст, ки дар осмони сеюм ситораест, ки ӯро Зухра гӯянд ва ӯ яке аз қавакиби сабаи сайёра аст ва ӯро ҳаволии шамс зиёда аз чилу нуҳ дараҷа дур нашавад ва ӯ мураббии тавоифи созандаҳо аз он ваҷҳ ӯро ба чанг нисбат медиҳанд.

³⁷ Танбура, яъне Танбӯр - машҳуртарин сози мусикии қадимии тоҷикӣ мебошад, ки воқеан садои дилҳарош ва рӯҳнавоз дорад. Дарвешалӣ сози Танбӯрро беҳуда чун "устои ҳамаи созиҳо" ба қалам наовардааст, зеро қулли масоили назария ва амалияи низоми Дувоздаҳмақом ва баъдан Шашмақом маҳз тибқи услуби пардабандӣ ва анвои ҷӯр қардани танбӯр рушд пайдо намудаанд. Дар охириҳои а. XIX ва аввали а. XX дар Бухорову Самарқанд, Хучанду Фарғона, Тошқанду Истаравшан, Дарвозу Қаротегин маҳз Танбӯр ҳамчун сози асосӣ барои иҷрои мақомҳои классикӣ ба шумор мерафт. Дар Тоҷикистон устои бузурги Шашмақом Фазлиддин Шаҳобов қулли осори созиву овозии мақомхоро маҳз бо сози Танбӯр эҳё намуда буданд (муҳаррир).

Ва баъзе гӯянд, ки дар асл ӯ чангӣ буда ва ин ҳикоят дар баъзе аз тафосир мазкур ва дар касири таворих мастур аст, ки чун Ҳорут ва Морутро ба замини Бобул нузул фармуданд, нафсу шаҳватро ба эшон доданд. Гӯянд дар он сарманзил Зухра ном мутриба буд ва он ду фаришта фирефтаи ҷамоли ӯ шуда аз ӯ мутолабаи он чи муқтазои нафси ҳайвонӣ [35b] бувад, қарданд. Ӯ илтимоси эшонро инқоб намуд таълиқ ба он намуд, ки сачдаи санам ва шурби ҳамр ихтиёр кунанд, чу мазҳабу машраби ӯ ин буд ва таълими исми аъзам, ки ба он бар маъоричи афлок менамуданд низ кунанд. Он ду малак баъд аз қиём ба шароити мазкур илтимоси худро муқаррар сохтанд, ӯ аз он илтимос имтиноъ намуда Исми Аъзамро бар хонда ва бар фалаки сеюм суъуд қард. Ҳазрати қарими беиллат табдили сурати ӯ қарда манзили манзалати он ду малакро ба ӯ қаромат фармуд.³⁸

Ин аст сухани баъзе аз аҷлаи мутааххирин, яъне алломаи субҳонӣ Мавлоно Қалолуддин ад-Давонӣ тааҷҷуб намуда фармудаанд, ки сиёқати ин қалом далолат дорад бар қазби ӯ зеро, ки ҳаргоҳ ки ба ёд гирифтани исми аъзам аз эшонон тавон бар фалак баромад эшонон ҷаро натавонанд баромад. Ва Мавлоно Боқии Дарзӣ алайҳи раҳма мегӯянд, ки шояд, ки натиҷа ва таъсири исми аъзам мавқуф буда бошад, ба ислом. Чун эшонон ба сабаби сачдаи бут аз ислом хориҷ шуданд ва Зухра ба ёд гирифтани исми аъзам ба шарафи ислом мушарраф шуд. Ва баъзе бар ин рафтаанд, ки сурати он ситора ба чанг менамояд ва ӯ тартиб кунандаи чангиён аст. Ва манқул аст, ки чангро Қамшед [36a] пайдо қарда аст аз барои дафъи дақ аст ва ин муҷарраби фақир низ ҳаст зеро, ки ҷаноби қутбу-л-ақтоб хоҷақалон хоҷаи Қуйборӣ алайҳи раҳма ва-р-ризвонро бемории дақ ориз шуд ва ҷаноби

³⁸ Симои Зухра ҳамчуа чангнавози фалак дар назми классикии форсӣ-тоҷикӣ хеле фировон васф қарда шудааст. Аммо ин қарат бояд аз тасвири қадимаи "Чангнавоздухтар" аз деворнигораҳои Панҷакенти қадим бояд ёдовар гардид. Наққоши моҳир ин олиҳаи зебоиро чанг дар даст ва бо қомаи баланд дар яке аз қасрҳои шоҳи Панҷакент тасвир қардааст. Метавон хулоса баровард, ки ривоятҳои бахшида ба Зухра - чангнавози фалак таърихи яқиндорсол доранд (муҳаррир).

фазоилмаоб Мавлоно Султон Муҳаммад табиб эшонро ба истимоъи чанг тарғиб намуд ва ҳазрати хоҷа ин фақирро талаб намуда муддати се моҳ дар мулозимати эшон навохтам ба ҳоли сихат омаданд.

Ва боиси пайдо кардани ин созро Чамшед буд, он ки рӯзе пиреро дид пушт ду то карда як пой пеш монда ва як пой ақиб монда дастро бар сина гузошта. Чун он суратро дид ба хотираш рехт, ки чунин созе мебояд тасниф кард ва ин байти қудват-ул-орифин ва зубдату-л-муттақин саёфи майдони фасоҳат садрнишини боргоҳи балоғат Мавлавӣ Абдуррахмони Чомӣ қуддиса сирруху мафҳум мешавад, ки аз он пири пушти дуто гирифта бошанд чунон, ки гуфтаанд:

Шеър

Аз бас фиғону шеванам, чангест хамгашта танам,
Ашк омада то доманам, аз ҳар мижжа чун торҳо.³⁹

Аммо чанг бисту ҳашт тор дорад, аммо парда ҳафт мебошад. Пардаи аввал "Рост" ва пардаи дуюм "Наво"-ст [366] пардаи сеюм "Ҳичоз" аст ва пардаи чаҳорум "Зангула", пардаи панҷум "Ҳусайнӣ", пардаи шашум "Ирок", пардаи ҳафтум "Кӯчак" ва аз ҳафт пардаи "Чанг" ҳафт мақом мебарояд.⁴⁰ Назди арбоби саноат ин пардаҳо маълум аст. Аммо устоди комил бояд, ки аз ин ҳафт парда дувоздаҳ истихроч намояд. Ва баъзе гӯянд, ки Арасту пайдо карда. Манқул аст, ки дар мулозамати Искандар ду ҳаким буданд яке Арасту ва дигаре Афлотун ва Искандар ҳардуро

³⁹ Мавлоно Абдуррахмони Чомӣ, муаллифи рисолаи маъруфи мусиқӣ дар ин байт шакли қадимаи чангро, яъне чанги амудио тасвир кардааст. Дар мусиқии муосири ҷаҳонӣ ин намуд чанг "Арфа" ном дорад ва торҳои он айнан монанди "ашки аз мижа ба домон рехта" мебошанд (яъне аз боло ба поён). Маълум мегардад, ки ҳатто дар давраи маданияти Ҳирот чунин сози мухташам миёни аҳли мусиқӣ маъмул гардида будааст (муҳаррир).

⁴⁰ Дар шарҳи торҳои чанг Дарвешалӣ ду истилоҳи ҳаммаъно - яъне "парда" ва "мақом"-ро дар як маврид истифода намуудааст. Маълум мешавад, ки истилоҳи "парда", ки ҳанӯз аз асрҳои XII - XIII дар саҳифаҳои рисолаҳои мусиқӣ ба маънои "мақом" истифода мешуд, то замони Дарвешалӣ мавқеи худро гум накардааст. Истилоҳи "мақом" танҳо замони Абдуррахмони Чомӣ (дар рисолаи мусиқии ӯ) ҷойи "парда"-ро ишғол намуд (муҳаррир).

баробар меошт то ки рӯзе Афлотунро бар Арасту тақдим кунонид ва Арастуро бисёр "кӯфт" кард ва аз он ҷо баромад ва рӯй ба саҳро ниҳода рафт ва дар зовияи кӯҳе маскан ниҳод намуд ва дар он зовия мебуд то, ки чангро пайдо кард. Ва гӯянд, ки рӯҳи Арасту ҳамеша дар осмонҳо сайр мекард ваҷди худро дар вайронаҳо мегузошт. Ногоҳ дар сайр буд, ки бо табақаи сеюм расид дид Зухраро ва ӯро "ноҳиди фалак" низ мегӯянд, чашми ӯ чун бад-он ситора афтод, сурате дид аҷиб пас ҳамон суратро он пири дабир бар давҳи замири худ нақш баста бар замин омад ва ҳамон замон чангро тартиб дод ва дар навохтани он машғул шуд ва ин таснифи ӯ [37a] ба гӯши Афлотун расид ва ӯ Искандарро ба дидани Арасту тарғиб намуд, чун Искандар ба дидани ӯ рафт диданд, ки дар атрофи Арасту вуҳушу тӯюри бисёр гирди ӯ беҳуш шуда афтодаанд, Искандар ва Афлотун ҳайрон шуданд.

Най созест, ки дар замони сарвари коинот ва хулосаи мавҷудот ва пешвои махлуқот кулли ҳадиқаи нури инсон, маъдани асрори олиҳи табиби иллати гуноҳ, яъне ҳазрати Муҳаммад расулу-л-Лоҳ салалоҳу алайҳи ва саллам пайдо шуд.⁴¹ Манқул аст, ки чун ҳазрат аз меъроҷ мурочиъат намуданд, аз ҷумлаи асрори "гӯ ва магӯ" бо амира-л-муъминин Алий разия-л-Лоҳу анҳу гуфтанд ва аз он ҷо, ки муқтазои баъшарият аст эшонро беоромӣ ва бетоқатӣ даст дод.

Чун амр он буд, ки забон ба ифшои он роз накушоянд он аз бетоқатӣ рӯй ба биёбон ниҳоданд ва ба ҷоҳе расиданд ва сар дар он ҷоҳ карда рамзе гуфтанд ба фармони ҳазрати Олиҳи аз он ҷоҳ най руст то ки шубоне рӯзе аз он

⁴¹ Дар мавриди шарҳи қай ва дар кучо пайдо шудани сози най Дарвешалӣ асосан ба ривоятҳои таърихи намуда, менависад, ки он дар замони Ҳазрати Муҳаммад (с) ба вучуд омадааст. Яқинан маълум аст, сози най қадимтарин намууди созиҳои мусиқӣ ба шумор рафта, таърихи пайдоиш ва ташаккулаш ба замони ҳеле қадим мерасад. Аммо Дарвешалӣ зери таъсири ривояти ҳеле аҷоибу ғароиб оид ба сабабҳои пайдо шудани най, ки онро поинтар батафсил нақл кардааст, қарор додааст, ки ба таърихи аслии ин соз қардор нашуда, танҳо бо овардани ҳамин ривоят иқтифо намояд. Аммо дар тасвири ду намууди най (яке аз ҷӯб, дигаре аз найкамиш) Дарвешалӣ шакли маъруфи Найи роетро афзалтар мешуморад. Найи рост (продольная флейта) - ин ҳамон созест, ки рӯзҳо дар мамалики араб, Эронзамин, Туркия ва Ҳиндустон маъмул аст (муҳаррир).

найҳо қатъ кард ва бар лаб ниҳод чун дам дар он андохт овозе аз \bar{u} зоҳир шуд, ки ҳамаи вухушу туюрро аз истимоъи он қарору ором рафт ва-л-Лоҳу аълам ва он най [376] аз узв буд, аммо устодон аз чуб низ тарошидаанд ва найи рост аст. Аммо найе, ки аз чуб метарошанд чуб аст ва аз найи узв зиёда аз чанд мақом барнамеояд ва аз найи рост ҳарчи меҳоҳанд мебарояд, зеро ки пардаи Мубарқаъ дорад ва пардаи ҳаштуми найро "Мубарқаъ" мегӯянд ва аз мақомҳо "Рости Панҷгоҳ" ва "Наво", "Зу-л-кул"⁴² ва "Сегоҳ" баъд мебарояд найи ростро зеро бам мекунад.

Қонун созест, ки аз Афлотуни ҳақим монда ва \bar{u} ро акс бардошта. Гӯянд, ки чун чангро рост сохт бар замин гузошт сурати \bar{u} ро дида, қонунро тартиб намуда ва \bar{u} низ ҳашт оҳанг мешавад.

Уд созест, ки шоҳи ҳамаи созхост, зеро ки дар латофат аз ҳамаи созҳо беҳтараст ва дувоздах тор дорад завҷ-завҷ гӯё, ки падару модари нағамот аст ва торҳои \bar{u} ҳама абрешим аст. Пас дувоздах завҷ шаш мешавад ва ҳар як аз он шашро устодони номе ниҳодаанд. Тори аввалро ход гӯянд, тори дуюмро зер гӯянд, тори сеюмро масна⁴³ гӯянд, тори чаҳорумро маслас гӯянд, тори панҷумро бам гӯянд, тори шашумро мухталиф гӯянд ва ин соз низ аз Ҷамшед мондааст. Гӯянд рӯзе нишаста буд [38a] ва даст бар сар ниҳода дар фикре буд ва ҳамин сурати ҳудро тасаввур намуда дид сурати ачибе. Гуфт: ба ҳамин сурат чизе созам ва абрешим дар \bar{u} таъбия кунам, чун чунин кард, овози хуше аз вай зоҳир шуд. Ва гӯянд Ҷамшед ҳеч созеро бад-ин бузургӣ ёд накарда, ки \bar{u} ро карда. Ва аз он ҷиҳат \bar{u} ро устодон "подшоҳи созҳо" меноманд.⁴⁴

⁴² "Зул-кулл" - дар илми мусикии шарқӣ (хануз шуруъ аз Форобиву Сино) номи фосилаи бутун, яъне "октава"-ро меноманд. Зул-кулл - яъне фарогири ҳамаи овозҳои ин ё он қаторовоз (ба мисли "зул-арбаъ" - кварта, "зул-хамс" - квинта ва ғ.)

⁴³ Дар матнӣ дастхат бо иштибоҳи хаттот номи тори сеюм "лисон" (ба ҷойи "маслас") омадааст (муҳаррир).

⁴⁴ Уд дарвоқеъ беҳтарин ва нозуктарин созҳои мусикии қадимӣ ба шумор меравад. Дарवेशалӣ дуруст қайд мекунад, ки дувоздах торҳои абрешими ин соз "завҷ-завҷ" - яъне чуфт баста мешаванд ва шаш торро ташкил мекунанд. Аммо маълум мешавад, ки Дарवेशалӣ боз ҳам зеро таъсири ривоятҳои маъруф шакли сози Удро ба рубоб монанд

Барбат созест, ки Фисоғурси ҳақим пайдо карда. Чунонки шабе дар хоб дид, ки шахсе пеши \bar{u} омад ва гуфт фардо ба бозори оҳангарон гузар кун то сирре аз асрор ба ту равшан шавад. Чун бедор шуд, вақти саҳар буд, бархост ва дар он бозор гузар кард ва дар андешаи кашфи он асрор набуд. Ногоҳ овози мусовимати ду ҷисми сақил шунуд ва онро бо ҳам нисбате дод то аз он муносибат лаззате ёфт ва аз он ҷо ба гӯшае рафт ва мӯйе дар даҳон гирифт ва як сари мӯй дар даст. Чун он мӯйро ба сари нохун чунбонид овозе аз он ҷо берун омад, аммо заиф. Он мӯйро ба абрешим бадал карда фикре мекард, то ки рӯз шуд, Ба домони кӯҳе сайраш афтод сангпушти пӯсидае афтода дид ва пӯсте бар рӯи [386] коса боқӣ монда. Чун бод дар таҷовуфи он меафтод ва овозе аз он ҷо берун меомад, бардошта ба \bar{u} се тор тартиб намуд ва онро барбат ном ниҳода. Устодони мутааххирин чаҳор тори дигар бар \bar{u} афзуданд ва ҳамаи торҳои \bar{u} абрешим аст, монанди [сози] Ишратангез. Аммо гӯшҳои \bar{u} ро ду дастааш таъбия кардаанд, ба маротиб ҳамчун Қонун гирифта менавозанд.

Рубоб созест, ки дар замони султони олиҷоҳ Муҳаммад Хоразмшоҳ ривҷ ёфт. Ва устод Маҳмуд, ки аз ҷумлаи нодираҳои замони худ буд дар мулозимати султони мазкур нашъу намо ёфт ба тавре, ки ҳеҷ созанда аз рубобиёнро чунон макнат даст надода ва нахоҳад дод, аммо дар охири умр ба ҷониби Рум интиқол фармуда дар силки килдоми олимақом султону-л-орифин ва бурҳону-л-муҳаққиқин Мавлоно Ҷалолуддини Румӣ қуддиса сирраҳу интизом пазируфт ва низ дар мулозимати эшон аксари

кардааст, зеро маълум аст, ки маҳз намуди зохирии сози рубобро дар катибаҳои қадимӣ (аз ҷумла дар "Лайлӣ ва Мачнун"-и Низомӣ) ҳамчун "даст бар сар" тасвир кардаанд. Ин аз он сабаб аст, ки ду шоҳи дастаҳои рубоб дар назди косаҳои бузургаш дастони пеши сар мондари ба хотир меоранд. Аз ривояти боло низ чунин бармеояд, ки Ҷамшед "даст бар сар ниҳода" маҳз чунин шакли созро тасаввур намудааст. Аммо шакли сози Уд дар ҳеҷ давраи замони мисли рубоб набуд. Сози Уд (дар навишти арабҳои Андалусия - Ал-"ъуд", ё худ "Л-ъуд" (шеваи мағрибӣ) дар авоили асрҳои миёна тавассути Испания бо ҳамон шакли аслиаш ба Аврупо ворид гардида номи "Лютня"-ро мегирад, яъне "л-ъуд"-и арабӣ ба "лютня" мубаддал мегардад. (Дар ин ҳуҷус инг. ба: Таърихи мусикии тоҷик, Душанбе - 2018. (муҳаррир)

авқот менавохт ва ҷаноби эшонро ба устоди мазкур майли тамом буд ва устод гӯи тақарруб дар мулозамати эшон аз амсолу ақрон мерабуд.⁴⁵

Аммо рубоб созест, ки панҷ тор дорад ва чахори ӯ абрешим аст ва як тори [39a] ӯ аз сим ва аз тамоми созҳо нектар; аммо устоди комил мебояд то аз ӯ нағмаи ба такмил тавонад бароварад.

Қубуз созест, ки нағмоти хуб ва садои марғуб дорад ва ҳодиси ӯ султон Увайси Чалоир аст, ки дар фанни илми адвор маҳорати бисёр ва истихсори бешумор изҳор менамуд ва низ нусхаи беҳад ва таснифи беадад дар рӯзгор дорад ва ҷуноне, ки дар маҷлисаш мазкур ва дар вақташ мастур хоҳад гашт. Аммо дар миёни созҳо бо рубоб майли беҳисоб дошт.

Рӯзе ба хотираш омад, ки агар дастаи рубобро дароз карда шавад ва косаи ӯро дархурди даста тартиб намуда шавад, овози хуш ва садои дилкаш хоҳад баромад.⁴⁶ Чун ҷунон кард, овози ҳазину нағмоти намакин аз ӯ зоҳир шуд ва онро Қубуз ном ниҳод ва баъзе гӯянд, ки султон Увайс ин созро аз рӯи авзон гирифтаанд ва дар таворих мазкур аст, ки эли Гуз наваду ҳафт қабила аст ва чанд чиз дар миёни эшонон гузашта аз подшоҳон се нафару аз алфон чаҳор нафар ва он се нафаре ки аз подшоҳон буданд аввал Оқхон, дуюм авлиё Қарохон, сеюм Боюндархон. [39б]

Манқул аст, ки ҳар рӯз дар матбахи Оқхон навад ман намак ба кор мерафт ва асомии алфон Бакудии Замон ва дигар Солурқирон ва дигар шоҳ Боқӣ ва дигар Яtimi Гузон. Овардаанд, ки Бакудии Замон бародари Яtimi

⁴⁵ Бо номи Мавлоно Чалолитдини Балхӣ пайваст кардани сози рубоб бесабаб нест, зеро Мавлоно худаш рубоб менавохт ва зери оҳангҳои ҳамин соз эҷод мекард. Ба Рум сафар кардани рубобнавози маъруф Устод Махмуд ва дар назди Мавлоно шўҳрат ёфтаниш низ далели дар доираи орифон хеле маъруф будани ин соз ба шумор меравад. Ачиб аст, ки Дарवेशалӣ аснои шарҳи торҳои рубоб айнан чаҳор сими абрешим ва як сими филизии онро қайд кардааст, ки рубоби имрӯзаи тоҷикӣ низ ҳамин минвол торҳо дорад (ба истиснои торҳои абрешимӣ, ки феълан онҳо низ филизий мебошанд).

⁴⁶ Увайси Чалоир - султони Бағдод дарвоқеъ ба илму амал мусиқӣ шавқӣ беандоза зиёд дошт. Ин маврид Дарवेशалӣ кӯшиши султонро дар қори аз нав таҷдид кардани сози рубоб ва ихтироъи Қубуз аз тасвир кардааст, ки ин ҳам берун аз доираи нақлу ривоятҳо нест (муҳаррир).

Гузонро кушт аз барои занаш шуда, зеро ки зани бародари Гузон аҷаб соҳибҷамол буда, он қабиларо ҳамаро ба қатл расонид. Аммо як пирзол ва Яtimi Гузон амон ёфтанд бо шафоати Атоқуркат алайҳи раҳма Ятимро худ дар таи нақора пинҳон карданд чаро ки тифл буд. Аммо пиразолро дидаву доништа аз ӯ утун намуданд ва гуфтанд, ки ӯ пир шуда ва аз ӯ фарзанде нахоҳад шуд, ки ӯ душмани ту шавад ва Яtimi Гузонро эшон дар бешаи Ботуша маскан қарор доданд ва мебуд то он замон, ки хуруҷ намуд ва овозаи ӯ дар олам ба Алфӣ интишор пазируфт. Чун ин хабар ба гӯши Бакудии Замон расид, бо худ андеша кард ва гуфт ҳоло ки қору бори ӯ равнақ нагирифта, бояд, ки ҷавоби ӯро гуям, зеро ки ӯ даъвои хуни ҷамоаи худ хоҳад кард. Ин гуфту савор шуда ба сари айлаки Яtimi Гузон омад, Ятимро нашнохт хаёл кард, ки айлоқибон хоҳад буд, пурсид, ки ин [40a] айлоқи кист, гуфт аз Яtimi Гузон. Кучост? Ҷавоб дод, ки Ятим аз болои кӯҳ парида афтадааст шояд, ки ҳоло мурда бошад. Бакудии замон қоҳ-қоҳ дар ханда шуд ва гуфт, ки ман аз барои ӯ омада будам ки ӯро бидурам чун аз кӯҳ афтада ба таври худ хоҳад мурд, гуфта баргашт. Чун чанд қадаме мурочиат намуд ба хотираш расид, ки аз ин айлоқӣ наҳоре бигирам баргашт ва гуфт, ки маро таъоме деҳ. Айлоқӣ ба он гуфт маро ихтиёре ба ин айлоқӣ нест, ман чи тавр бидихам, Чун дид, ки ҳамон сурате, ки модараш Бакудии Замонро таин намуда буд асбу силоҳ ва сурату ҳайат ҳама ҳамон тавр муайян аст, яқини ӯ шуд, ки кушандаи бародари ӯ ҳамин шахс аст. Охир гуфт, ҳар рӯз маро аз ин айлоқӣ як той робита аст, ки мехурам. Чун ту бисёр муқайяд шудӣ ниҳояташ ман нахурам гуфт як тойро ба ҷониби ӯ андохт. Бакудии Замон он асбро гирифта як лукма кард ва гуфт ба ин ҳеч нашудам дигаре бидеҳ то бихурам ва асбе бидеҳ, ки ҳар ду лунҷи ман пур шавад. Айлоқӣ ба он гуфт дигар наметавонам дод, ӯ дар ғазаб шуда фарёде кард, ки тамоми айлоқӣ дар пеши ӯ ҷамъ шуданд, [40б] дар пеш андохта равон гардид. Яtimi Гузон мутаваҷҷеҳи модараш гардид, рафт ва воқеъаро ягон-ягон дар пеши модар гуфт модараш гуфт касе, ки ҷамоаи туро

куштааст ҳамон шахс аст зинҳор матарс ва чизе ба хотири худ роҳ мадеҳ бархезу ҳамин соат пеши роҳи ӯ бигир ва ба як тег кори ӯ соз, зеро ки ӯ аз ин чо чун бармегардад хоб мекунад, агар кори ӯро дар ҳамон хоб сохтӣ хуб, вагарна ба ту бисёр мушкил мешавад.

Гӯянд Ятим сари роҳи ӯро гирифта мепоид, то замоне, ки Бакудии Замон пайдо шуда ба ҷоёе расид, ки айлоқиро гузошта дар хоб шуд, чун соате гузашт, тирро дар ҳиссаи камон ниҳода зад ба як рони ӯ андаке чунбида ин калом бар забони ӯ ҷорӣ шуд, ки ин кухистонро чи мағасони бад будааст. Ин гуфт ва боз дар хоб шуд. Чун соате дигар шуд тегро кашида чунон бар рони ӯ зад, ки ҳар ду рони ӯ бар замин афтод. Чун Бақдии Замон бедор шуд дид, ки ҳар ду рони ӯ қалам шуда ва он Яtimi Гузон айлоқӣ ба он дар баробари ӯ истода донист, ки ӯ Яtimi Гузон будааст, дарҳол даст [41a] бар тиркаши худ бурд ва Авзонро бароварда дар навозиш дароварду ба нағмаи Авзон ба Яtimi Гузон гуфт, ки кори маро сохтӣ ва ҳуни маро рехтӣ, аммо чизе ба ту таълим кунам, ки ту ҳамчун ман алиф шавӣ. Гуфт, аввал пораи пӯсти сари маро бар сари худ пӯшон ва рӯдаи маро дар камари худ барбанд.

Чун аз модар шунида буд, ки ҳар чи ӯ гӯяд, хилофи ӯ кун, пас пӯсти сари ӯро бар санге пушонд ва рӯдаи ӯро бар дарахте печонд ва дар хоб шуд. Баъд аз ду рӯз бедор шуд дид, ки пӯсти сари Бакудии Замон он сангро озурда карда ва рӯдаи ӯ он дарахтро парча-парча сохта. Яtimi Гузон шукр карда мутаваҷҷеҳи хонаи Бакудии Замон шуд, зани бародари худро ба даст овард, туй дар миёни Гузон оғоз кард ва бар маснади подшоҳӣ нишаст, зеро ки расм дар миёни эшонон чунин буд, ки ҳар кас шучоътар буда ӯ подшоҳ мешуда.

Аммо гӯянд, ки аз Бакудии Замон фарзанде монда буд ҷаҳорсола ва ӯро хешони ӯ бурда буданд ва аз кушта шудани падар хабар надошт ва дар ин туй набуд, баъд аз чанд рӯз омада дид, ки шахси бегонае дар пеши модараш нишаста аз волидаи [41b] худ пурсид, ки ин кист гуфт ин он касаст, ки падари туро кушта ва маро дар ақди худ дароварда. Гӯянд, ки дар пеши ӯ устухоне буд, ки аз он туйбахш гӯён монда буданд,

Ҷинги ӯро хурда буд ва дар пеши ӯ истода ҳамон устухонро бардошта зад бар сари Яtimi Гузон, ки ҳар мағзе ки бар сари ӯ буд бар замин рехт аммо аз духтарон се алиф буданд. Якero Сартактушливақ гуфтандӣ ва дигарero Морчунсилақ ва дигарero Оқовиливақи Сехр гуфтандӣ. Гӯянд, ки Айлоқӣ Сартактушлук бар сари ҷоёе расид хост, ки айлақии худро аз он ҷо об бидихад, чизе наёфт қасабаи худро дар он ҷо андохта бароварду хафа кард он миқдор об баромад, ки понсад айлоқии ӯ маъмур шуд. Максуд аз ин муқаддима он аст, ки Авзон дар замони эшон пайдо шуд, чун бо якдигар мехостанд, ки тақаллум кунанд он созро дар навозиш дароварда ҳар сухане ки доштанд ба он соз адо менамуданд ва низ мегӯянд, ки касе ки дар миёни эшонон наметавонист навохтан, ӯро аз миёни худ бедар мекарданд ва матъуни тамоми халоқ мешуд ва-л-Лоҳу аълам. [42a]

Руд созест, ки дар замони ҳазрати Искандари Ҷулқарнайн ривоч ёфт ва аз он мансух буд то замони амир Аҳмади Сомонӣ ҳамчунон ки дар тазкираи Давлатшоҳӣ настураст. Ва баъзе гӯянд, ки барбат ҳамон руд аст ⁴⁷ва ҷумҳури ин фан бар онанд, ки барбат сози алоҳида аст ва руд низ сози алоҳида, зеро ки миёни руд ва барбат тафовути бисёр аст ба воситаи он, ки якero тори ӯ аз мӯй аст ва дигарero аз сим. Аммо руд ҷаҳор тор дорад ва ҳарду рӯи ӯ пушткашида аст ва дастаи ӯ зиёда аз вачаб аст ва ҳамчун ғичак бо камонча менавозанд.

Ғичак созест, ки дар замони Султон Маҳмуди Ғазнавӣ раҳмату-л-Лоҳу алайҳ пайдо шуда ва ҳодиси ӯ гуянд Ҳаким Носири Хусрав ва Абуалии Синост, ки ҳар ду ба иттифоқ пайдо карданд ва дар боби Носири Хусрав мардумро сухани бисёр аст. Баъзе гӯянд, ки муваххид ва ориф аст ва баъзе гӯянд таносух аст ва ҳар кас ӯро ба тавре ёд мекунанд ал-илм индал-Лох.

Аммо вай марди фозилу ҳаким ва риёзаткаш буда ва дар боби мусикӣ вукуфи тамои дошта. Манқул аст, ки чун ғичакро тасниф кард дар навохтани ӯ [42b] очиз омад ва дар тафаккури

⁴⁷ Дарвоқеъ сози Руд ва Барбат (баъдан Уд) созои мушобеҳи ҳамдигар мебошанд.

ин ҳол мебуд, ки ногоҳ Шайх Абӯалӣ Синоро гузаре бар вай афтод дид, ки Ҳаким хаёле дорад ва гуфт эй Ҳаким, чи хаёл дорӣ? Хоҷа Хусрав сар боло карда шайх Абӯалиро дид ва аз бағали худ сурате баровард дар пеши шайх ниҳода, гуфт созе хаёл кардам валекин дар навохтани ӯ очиз омадаам. Шайх ба воситаи тасфияи ботин дарёфт, ки ба харошидан мешавад чӯбе ба ҳам расонида, чанд муй бар ӯ кашида ва шилми баста бар ӯ молида ва бар гичак кашид.⁴⁸ Аз ӯ садоёе зоҳир шуд ва он сухани хоҷа Носири Хусрав, ки дар тоқе нишаста ба бӯи таом зиндагонӣ карда галат менамояд, зеро, ки аз Мавлоно Ҳусайн алайҳир- раҳма ин фақир пурсид, эшон иноят карда гуфтанд, ки дар ҳеч китобе ва таърихе надидаем, аммо аз ин суханони бисёр шундаем ба он мемонад, ки суханони авом бошад, аммо шунидани гичак нағз нест зеро, ки овози ӯ мағзи сарро холи мекунад.

Шамома созест, ки дар замони халифаи Бағдод пайдо шуда. Гӯянд халифаро парешонии димоғ ориз шуд ва ӯро аз мумар ба салоҳ овардани [43а] димоғ тартиб намуда. ӯ созест аз созҳои қадим, зеро ки аз Чамшед мондааст, лекин мансух шуда буд, чун халифаро он меҳнат ориз шуд он созро боз ба рӯи қор оварданд ва дар он замон ривоч ёфт ва ӯро Мусикор⁴⁹ низ мегӯянд валЛоҳу аълам.

Нойи анбон⁵⁰ созест, ки дар замони Хоразмшоҳ дар тӯй пайдо шуда ва ҳодиси ӯ Мавлоно Сафиуддин Абдулмуъмин

⁴⁸ Ин маълумоти Дарвешалӣ хеле муҳим аст, зеро ӯ таъкид менамояд, ки сози гичақро (хамчунин скрипкаи ҳозираи аврупо) бо камон менавозанд ва камонро бошад тавассути шилм молідан омода месозанд. Ҳоло низ дар тамоми миқёси олам навозандагони гичақу скрипка камонҳои худро маҳз тавассути шилм (канифол) сайқал медиҳанд, ки танҳо баъд аз ҳамин амал симҳои соз садо мебароранд. (муҳаррир).

⁴⁹ Мусикор - созест иборат аз найҳои ба ҳам басташудаи дарозиашон гуногун (дар Аврупо онро "флейта Пана" меномиданд). Аз ҳамин соз баъдан дар Аврупо сози бузурги Орган бунёд мегардад, ки айнан аз садҳо найҳои ба ҳам пайванд иборат аст (муҳаррир). Абдулқодир Мароғай дар шарҳи сози Аргунун навиштааст, ки "Онро дар Фаранг бисёр дар амал оваранд".

⁵⁰ Нойи анбон (баъзан "халтанай" низ мегӯянд). Мароғай онро "Хикнай" ном бурда чунин шарҳ додааст: "Ва он хике бувад, ки ... ноғиҳ нафаҳ дар он дамад то хик пурбод шавад ва дар даҳони дигари хик ду ной банданд..." (Мақосид-ул-алҳон, с.132). Яке аз созҳои маъруфи нафасӣ, ки дар замонҳои қадим пӯсти буз ё оҳуро мисли халта банд мебастанд ва даруни он ҳаво ворид намуда баъдан онро аз найчаҳои махсуси садобароранда хориҷ мекарданд. Пайдост, ки ин соз низ баъдан ба Аврупо паҳн

аст. Чунин манкул аст, ки Мавлоно мазкур ин созро аз дами навабарон тасниф намудаанд ал-ухдату ала-р-ровӣ.

Чағона созест, ки ҳукамои Юнон пайдо кардаанд ва сураташ бо уд мемонад ва аз созҳои қадим аст.

Рӯхафзо созест, ки монанди рубоб шаш тор дорад ва он соз дар тарафи Чин ва Мочин мебошад ва он соз дар он ҷо пайдо мешуд ва бисёр аст ба воситаи он ки ҳукамои он ҷо пайдо кардаанд.

Кунгура⁵¹ созест, ки ҳукамои Ҳинд пайдо кардаанд ва ӯ панҷ парда дорад ва ӯ созест ба ҳол агар устоди комил набошад ӯро мувофиқи пардаи танбура бандад ҳеч чиз аз вай қалосӣ надорад.

Аргунун⁵² созест, ки ӯро ҳукамои Рум пайдо кардаанд, ривояте [43б] хаст, ки ӯро чиҳил кас менавозанд ва сурати ӯ чун сандук буда, дар атрофи ӯ устодон меистодаанд ҳамчун устодони қолинбоф. Ва дар навозиш меоранд ва ин сухани авом аст, зеро ки фақир ҳарчанд тараддуд кард ва таҷассус намуд маълум нашуд, ки ба чӣ равиш хаст ва устоди фақир мегуфт, ки дар Ҳиндустон созест чун камони наддофон ва ӯ як тор дорад аз сим ва ӯро ба ангушт дар навозиш меоранд ва ба каду гирифт мекунанд ва онро дар он ҷо Аргунун меноманд.

Нукта бар замоири асҳоби фаросат ва хотири арбоби қабсат макшуфу мавзуҳ бод, ки чун ин фақир фориг шуд аз баёни илми мусиқӣ, пас шуруъ кард дар тазкираи ҳавоқин

тарбия, имрӯз асосан дар Шотландия, Украина Молдавия бо номи "вольнка" маълум аст. Аҷиб аст, ки намудҳои мухталифи ин сози қадимии тоҷикиро дар Озарбойҷон "тулум" (халта!), дар Гурҷистон "чибонӣ" (яъне чӯпонӣ!) дар Ҷувашистон "сарнай" меноманд. Тахмин кардан душвор нест, ки ин сози қадимӣ бо ҳамин номҳои аслии тоҷиконаш ба дунё паҳн гардидааст.

⁵¹ Онд ба сози Кунгура поинтар дар боби шарҳи холи Убайди Зоконӣ маълумоти муфассал дода мешавад.

⁵² Дарвешалӣ иқрор мешавад, ки асли пайдоиши ин созро маълум накардааст, аммо шояр ба сози яқторай Ҳиндӣ, ки ӯро бо ангушт ба навозиш меоранд, хеле муҳим аст. Зеро дар Ҳиндустон номи сози Аргунун хеле машҳур гардида буд ва онро шоирон (масалан Зебуннисо) дар ашъорашон васф мекарданд. Аз навиштаҳои Дарвешалӣ аён аст, ки ин ҷо сухан на аз боби сози нафасӣ (мисли Мусикор ё Орган), балки дар бораи яқтори (монохорд) меравад. Аргунун (юнонӣ - Органон) албатта истилоҳи юнонӣ аст, вале дар Ҳиндустон онро ба унвони сози маъруфи дигар истифода намудаанд (муҳаррир).

ва салотин ва уламову фузалое, ки дар ин илми шарифу санъати латиф вуқуфи тамом доштанд ва мусаннифоти гармба ва муаллифоти ачиба дар саҳоифи рӯзгор ва сафойиҳи лайлу наҳор ба дастёрии килки муъчизадусор ва хомаи кароматосор нигоштанд ва чамъе аз хоксорони бе эътиборе, ки пайравии эшонон кардаанд агар чи зикри инҳо дар он чо аз ҷумлаи беадабӣ хоҳад буд, [44a] аммо ин фақир хост, ки асомии эшонон бар чаридаи нисён масбут нашавад ва бо туфайл мазкур шаванд дар ин рисола:

Мақоми шашум дар зикри подшоҳон ва амирон ва бузургон ва уламо ва фузало, ки дар ин фан аз эшон мусаннифот монда. Ва зикри Дилороми Чангӣ ва Бахроми Гӯр

Бидон, ки подшоҳ Баҳром подшоҳе буд ба вуфури ҳунар ораста ва ба қасрати шучоат пироста ва давоиму-лавқот ба шикори Гӯр тақайюд менамуд. Гӯянд аввал касе, ки ба забони форсӣ тараннум намуд Бахроми Гӯр буд ва сабаб он буд, ки ўро маҳбубае буд Дилороми Чангӣ ном, ба ғоят нуқтадон ва рост табъ ва тезфаҳм ва ба нағмаи чанг дили Баҳромро ба чанг оварда буд, чунон ки соате бе ў дар чойе диранг наменабуд, бино бар он [ўро] дар ҷамозае ҳавдач карда, бо худ ҳамроҳ ба шикор ва ғайра мебурд.⁵³ Гӯянд рӯзе ба шикоргоҳе дар бешае фуруд омад ва бо Дилором дар мақоми илтифот шуда, гуфт эй раъно, имрӯз аз ман ҳар чи талаб намой ба ту арзонӣ дорам. Дилором гуфт, ай подшоҳи олам чӣ талабам, ки ҳеч камӣ надорам дар айёми давлати ту ва дар ҳамин ҳол буд, ки шере зоҳир гардид, ки дар он беша маскан дошт, гуррида [44б] аз он чо баромад ва Баҳром ба ў мутаваҷҷеҳ шуда, гӯши ўро гирифта бар ҳам баст ва аз ғояти тафоҳур ин мисроъ бар забони ў гузашту бисуруд ва тараннум намуд.

⁵³ Маҳз ҳамин саҳнаи машҳур - яъне Баҳрому Дилором хангоми шикор (гоҳе Дилором чанг дар даст, савора дар пушти Баҳром, гоҳе савораи шутур ё асби дигар) дар даххо миниатюраҳои асри миёнагӣ бо услубҳои гуногун тасвир карда шудаанд. Муҳаққикон бар онанд, ки ин ривоят ва ин саҳна рамзи пайвандии фарҳанг ва давлатро (аниқтараш - қудрат ва зебоиро) ифода намудааст. (муҳаррир).

Мисроъ

Манам он пили дамону манам он шери яла,
Дилором дар ҷавоби ў фармуд ки:
Ном Баҳром турову куният Бучабала.

Баҳромро вуқуи ин калом бисёр хуш омад ва баъд аз он Дилором гуфт, эй подшоҳи олам, чун маро фармудӣ, ки чӣ орзу дорӣ ва чунин иноят фармудӣ? Баҳром гуфт, чӣ орзу дорӣ аз ман бихоҳ, Дилором гуфт орзуи ман он аст, ки гӯреро ба тир дар гӯши ў бизанӣ, ки аз сумми ақиби ў сар бадар кунад. Баҳром иқбол намуд ва ин воқеа дар канори дарёе буд ва иттифоқо дар ҳамон асно гӯре гӯши худро мехорид Баҳром ҷустӣ намуда, ба тир чунон зад, ки мувофиқи таманноӣ ў буд. Баҳром гуфт, эй Дилором, ба орзуи худ расидӣ. Дилором табассумкунон гуфт ин кор аз ҳунар набуд бал, ки аз рӯи мақр буд, Баҳромро ин суҳан ба хотир бас гарон омад. Дар ғазаб шуд Дилоромро аз ҳавдач гирифта ба дарё андохт ва ўро ҳамле буд аз Баҳром.

Чун Дилором [45a] дар дарё афтод, баъд аз соате аз ҷое сар бадар кард, дид ки аз рӯи дарё тахтапорае меояд, даст андохт он тахтаро гирифта, бар он тахта нишаст ва мерафт чун муддати се рӯз гузашт он тахта бар канори дарё расид ва дар он канори дарё пири дуредгаре омада ҷӯб мебурид. Пир дид, ки ҷамилае бар лаби дарё истода, он пир пеши духтар омад ва ўро гирифта ба хонаи худ овард ва фарзанд хонд ва дар мулозимати ў мебуд, то он замоне, ки ўро вазъи ҳамл шуд, духтаре бағоят соҳибҷамол мутавалид шуд ва ҳар дуи эшон дар хонаи пир мебуданд то он замон, ки он духтар ҷаҳордах сола шуд. Аммо Баҳром чун Дилоромро дар дарё андохт аз карда пушаймон гардида буд, лекин нафъе надошт, охир кори Баҳром ба ҷое расид, ки ўро дар банд нигоҳ медоштан, ва аз ҳар иқлиме ҳақими доное талаб намуданд, чун ҳукамо омаданд дар муолиҷа ҳайрон шуданд, охир бад-ин чо қарор доданд, ки аз ҳар иқлиме духтаре биёранд то Баҳром ба онҳо ба айшу ишрат муқайяд кард ва шояд, ки Дилоромро фаромӯш кунад. Чун духтаронро чамъ

карда оварданд, Баҳром шодком ба айшу ишрат [456] муқайяд гардид, рӯзе ба хотири Баҳром расид, ки аз барои духтаре як манзар бояд сохт ва ба як лавн бошад, он буд, ки ҳукм фармуд то аз ҳар иқлиме як устои дурудгари некандешаи сабуктешае биоранд.

Чун ба ҳафт иқлим кас рафт, ба он пире, ки дар хонаи ӯ Дилором буд низ кас рафт. Пир ин хабарро шунид, парешонаҳвол гардид Дилором ӯро дилдорӣ намуда гуфт: ғам махур ва хотири худро мушавваш мадор, ки ман бо ту биравам ва он хонаро ман созам. Аммо чун устодонро хабар карданд ва чамъ гардиданд, он пир бо духтари худ, ки Дилором бошад ҳамроҳ шуда ба даргоҳи шоҳ Баҳром бирасид.

Аммо Дилором ба ӯ гуфт, ки дар пеши Баҳром, ки медароӣ гуйи, ки як манзарро ман танҳо месозам, чун пир ба Баҳром чунин гуфт, Баҳромро таачҷуб шуд, аммо иқбол намуд, чун устодон дар пайи кор шуданд пир низ тақайюд намуда, ҳанӯз устодон тамом накарда буданд, ки ӯ тамом кард. Ба тавре ки девори андаруни хонаро аз шишаи ҳалабӣ тартиб намуд, дар як девори ӯ ҷойе кард, ки духтари Дилоромро биншонад ва чангро дар канори ӯ ниҳод, зеро, ки аз волидаи худ ёд гирифта буд ва бехтар навохтӣ ва пеши ӯро [46a] шишае ҳалабӣ кард ва ҳукм чунин буд, ки ҳар вақт, ки хонаҳо ба итмом расад хоҳем сайр кард ва ҳар якро ба яке аз духтарон таин хоҳем намуд, чун ҳар ҳафт хона тамом шуд, аввал Баҳром ба хонаи он пир тавачҷух намуд.

Чун қадам ниҳода даромад он духтар аз даруни девор бархоста таъзими Баҳром ба ҷой овард. Баҳромро таачҷуб шуд зеро, ки бо ӯ ҳамроҳ духтаре набуд, ки акси ӯ афтад, чун Баҳром нишаст дид, ки он духтар аз пайи навохтани чанг шуд. Баҳром ба ҳар девор, ки нигоҳ мекард он суратро медид пурсид, ки эй пир ин хонаро ту сохтай ё ба иттифоқи касе? Пир гуфт ба иттифоқи духтари худ сохтаам. Баҳром гуфт: духтаратро биёр, чун пир духтарро овард бурҷаъ бар руй кашида, Баҳром гуфт: эй духтар, хонаро ту сохтай, гуфт: бале. Баҳром гуфт: ин ҳунар нест, балки аз макру ҳаёл аст. Чун Дилором инро шунид, гуфт: эй Баҳром, Дилором чӣ гуноҳ карда буд, ки ӯро ба дарё андохтӣ? Ниҳояташ дар

баробари ту ҳамин суханро гуфта бошад. Чун Баҳром ин каломро шунид, гуфт: эй духтар, рӯи худро бидушой то бубинам, ки ту кистӣ ва сухани ошное аз ту содир шуд. Дилором рӯи [466] худро чун бидушод, Баҳромро сабру оромӣ аз даст шуда, бе ихтиёр оҳ кашида беҳуш гардид. Чун соате шуд ба ҳол омад, ҳама духтарони ақолимро рухсат фармуда, Дилоромро ихтиёр намуда, дар ҳамон хона ба айшу ишрат иштиғол намуд.

Рӯзе чанд гузашт, ҳалале дар димоғи ӯ пайдо шуд, аз мумарри бедорхобӣ. Ҳукамо арз намуданд, ки эй подшоҳи олам, бисёр бедорхобӣ мекашед, пас гуфт маро илоче бикунед то хоб барад. Яке аз он ҳукамо афсона бунёд кард ва эроди он афсона дар ин китоб муносиб набуд зеро, ки ин тасвир [тасвир] мутаҳаммили он наметавонад буд.

Мақоми ҳафтум дар баёни уламову фузалову сулаҳо ва ақобиру ашрофу шуаро, хусусан рашиду-л-муҳаққиқин ва Мавлоно Шарафуддини Яздӣ алайҳир-рахма

Ашрафи фузалои Турон ва амлаҳи уламои даврон буда ва ба камоли донишу суханварӣ алам гашта ва ба ҷамоли фитнат ва ҳунарпарварӣ аз амсолу ақрон даргузашта, укуди маншуроташ ка-амсоли-л-луълуи-л-макнун фараҳбахши хавотир ва дар манзумоташ дар назари дидаварони мубсир бехтар аз укуди ҷавохир, ҳамвора дар Форсу Ироқ назди салотини узом ва ҳуккоми завилэхтиром муаззазу мухтарам буд. Ва ба қалами бадоеънигори латоифосор бар саҳоифи рӯзгор ва авроқи лайлу наҳор натоиҷи бисёр сабт намуда. Аз ҷумлаи муаллафоти Мавлоно Шараф яке китоби балоғатоёти “Зафарнома” аст, ки дар фанни таърих монанди ӯ дар услуби форсӣ нухаи мактуб нест. [101a] Ва ин китоби шариф ба эҳтимоми Мирзо Иброҳим ибни Шохруҳи Баҳодур дар шуҳури санаи самонин ва ишрина ва самонимиа (828) ба итмом расид ва ба “Зафарнома” мавсум гашт. Ва ҳулали мутарразу мунтахаби он дар фанни муаммо ва шарҳи қасида ва кунху-л-мурод дар илми “Вукуфи аъдод” ва китоби “Иншо” аз ҷумлаи

натоиҷи ақломи балоғатнизоми он фозили олимақом аст ва дар
хонақоҳе, ки масканаш буд, мадфун аст ва низ “Рисолаи
Шарафия” мусаннафаи ўст, ки дар илми мусиқӣ воқеъ ва ин
иборат аз он қост, ки ал-буъду калиматайн ав нағматайн мина-
л-хиддати ва-с-сиқал ва бар сари ин иборат, ки аз барои буъди
нағматайн аст, мардумро сухани бисёр аст. Гўянд, ки чаноби
афлотуннишон Мирзо Улугбеки Курагонӣ нуввира марқадуху,
хост, ки расаде бандад, дар тарҳи ў очиз омад, овозаи фазилати
Мавлоно Шараф дар ин водӣ интишор пазируфта буд, нома
фиристонд, Мавлоноро талаб намуд, чун Мавлоно мутолиаи он
кард, ёфт, ки дар тарҳи ў очиз омадаанд, ин рубоиро иншо
намуда, фиристонд.

Рубой [1016]:

Ангур хушасту оби ангур хушаст,
Бозорчаи шаҳри Нишопур хушаст.
Зинҳор Шараф зи Язд берун нашавӣ,
Овози духул шунидан аз дур хушаст.

Чун ин китобат ба чаноби Мирзо расид, фаҳмид, ки
сурати расад ҳамчун сурати духул мебояд шавад, пас расад ба
сурати Духул ба итмом расид. Қиҳати табаррук аз ашъори
Мавлоно қитъае дар ин рисола сабт афтод:

Қасидаи Мавлоно Шарафуддин Алии Яздӣ

Агар аблақи даҳр дар зин кашад,
В-агар хинги чархат чанибат кашад.
В-агар равзаи чаннат аз хуррамӣ,
Хати насх бар гирди чаннат кашад.
Машав ғарра, к-ин даври дун ноғаҳат,
Рақам бар сари ҳарфи давлат кашад.
Чаҳон бораи ғурри якрони зул
Дар ин тангмайдони навбат кашад.
Гаҳат барнишонад ба тахти мурод,
Гаҳат зери полони накбат кашад.
Замона чу бодаст, бод аз нахуст,
Ниқоб аз руҳи гул ба иззат кашад.

Пас аз ҳафтае дар миёни чаман,
Танашро ба хоки мазаллат кашад.
Дихад мургро донаи сайёд хулд,
Пасаш дар хамаи доми ҳилат кашад.
Хуш он кас, ки дар базми шодиву бахт,
Майи шодӣ аз қоми ишрат кашад.
Чи он кас, ки дар ганҷи девори дард,
Хумори ғам аз дарду меҳнат кашад. [102a]
Саранҷом дасти аҷал ҳардуру,
Равон бар сари тахти реҳлат кашад.
Ба бунёди куҳли саодат ба чашм,
Ки дар чашму дил майли ғафлат кашад.
Халосаш зи доми машаққат мабод,
Ки аз баҳри дине машаққат кашад.
Ҳар-он кас, ки зад соябони ризо,
Аҷаб гар зи хуршед миннат кашад.
Биёсой, агар баҳраманди зи ақл,
Ки нодон ба беҳуда заҳмат кашад.
Хуш он шермарде, ки пойи вафо,
Шарафваш ба домони ҳимнат кашад.
Касе ёфт иззат, ки ба касби умед,
Раҷопеша ночор зиллат кашад.

Ва ин ғазал низ аз натоиҷи таъби гуҳарбори Мавлоно
Шараф сабт афтод.

Ғазал:

Хуш он замон, ки ғайри миннат ҳамзабон набуд,
Рози диле, ки доштӣ аз ман ниҳон набуд.
Дар маҷлисе набувад, ки з-он чашии пурфусун,
Бо ман туро ҳазор ҳадис ниҳон набуд.
Шабҳои ҳичро гузаронидему зиндаем,
Моро ба саҳтҷонӣ худ ин гумон набуд.
Дил гарм буд аз карами бениҳоятат,
Андешае зи душманини ину он набуд.
Меғуфтамаст, агар гилае бувад аз туам,
Кас гуфтугӯи мову туро дар миён набуд.

Худро Шараф саге зи сагони ту мешумурд,
В-ин турфтар худ ба чаноби сагон набуд.

Шаби гам нола аз дарди дил ношод мекардам,
Фигон аз халқ бар мехост чун фарёд мекардам. [1026]
[... Чафо медидаму то ӯ бигӯяд ранча гашт аз ман,
Ҳамон соат ба он бадхӯ сухан бунёд мекардам.

Зи баҳри он ки кас ошиқ набошад ғайри ман ӯро,
Зи чавраш ҳар киро дидам, сухан бунёд мекардам.
Мудомам гар гирифтор омадӣ охуи сахройӣ,
Туфайли ҳашми ӯ мегуфтаму озод мекардам.
Шунидам аз сафар меояд он маҳ к-ӯ Шараф бо ман,
Ба ӯ ин мужда мегуфтам дилашро шод мекардам.

Ба рӯзгори шахзода султон Иброҳим ибни Шохрухи
Баҳодур Мавлоно Шарафуддин Алӣ дар Форсу Ироқи Ачам
марҷаи ақобир буда ва шохзодаи мушорун-лайҳ ҳамвора
толиби сухбати шарифи Мавлоно буда ва эътиқоди ӯ доништа
ва ба Мавлоно мебуда ва аз Мавлоно Шараф дархост то
таърихи мақомот ва ҳолоти соҳибқиронӣ дар қайди иборат
орад ва Мавлоно дар вақти пирӣ он китобро ба илтимоси
шохзода Иброҳим таълиф намуда ва ба “Зафарнома” мавсум
сохт ва фузало муттафаканд, ки Мавлоно доди балогат дар
таълифи он китоб дода.

**Зикри солики масолик, тариқи алҳон, орифи маориф, румузи
субҳон, машмули авотифи аҳадӣ, маҳмули латоифи сармадӣ,
чаноби Пири Чангӣ алайҳир-рахма.**

Манкул аст, ки дар замони Нӯшервони Одил чаноби
ӯро салтанат ва макнат чунон буд, ки ҳар вақт, ки савор
шудӣ дувист ғуломи дурр дар гӯши атласпӯши туркӣ ва
ҳиндӣ дар чилави ӯ мерафтанд ва чунон ки баъзе сози ӯро
бардошта мерафтанд ва баъзе дигар рикоби ӯро гирифта

мерафтанд ва халоиқ дар орзӯи шунидани овози ӯ мебуданд.
[47a] Чун Нӯшервон аз олам рихлат кард ва дар андак замон
мол ва асбоби ӯ чунон барҳамхурдагӣ шуд, гӯе ҳаргиз ӯро
чизе набуд.

Чун хилофат ба он ҳодии роҳи ҳидоят ва волии боргоҳи
вилоят ва ба он раиси кишвари шарифат ва ҷалиси сарири
тариқат ва ба он ҳокими мамолики сармадӣ ва олими дини
Муҳаммадӣ, сонияи асҳоб, музайяну-л-минбар ва-л-мехроб
амира-л-муъминин Умар ибни Хаттоб разия-л-Лоҳу анҳу
даррасид ва рӯзе Пири Чангӣ аз тарси эшон ба Гӯристонии
Ясриб рафт ва чангро дар канор ниҳод ва гуфт: Худовандо,
доим аз барои махлуқ менавохтам, акнун чун махлуқ гӯш
намекунанд имрӯз омадаам ва аз барои ту менавозам ва
абрешимбаҳо аз ту мехоҳам.⁵⁴ Чанг бар чанг зада нолае аз дили
танг бароварда менавохт ва мегирист охир чангро дар зери сар
ниҳода дар хоб шуд. Ҳотифе дар ҷавоби Амира-л-муъминин
Умар разия-л-Лоҳу анҳу нидо дардод, ки моро дӯстест дар
Гӯристонии Ясриб ва ҳафтсад динор аз байту-л-мол гирифта ба ӯ
бидеҳ ва бигуй ки ин баҳои абрешими ту ва аз мо дуо бирасон
ва бигуй, ки инро харче бикунанд, чун тамоми шуд боз биёяд.
[47b]

Амира-л-муъминин Умар разия-л-лоҳу анҳу чун инро
шуниданд ба байту-л-мол омаданд ва ҳафтсад динор гирифта, ба
Гӯристонии Ясриб омаданд ва ҳарчанд ҷустуҷӯ карданд ғайр аз
Пири Чангӣ дигар касе надиданд. Ба ривояте ҳафт мартаба ва
ба ривояти дигар ҳафтод мартаба бар сари Пир расиданд ва бо
худ гуфтанд ин Пир дӯстии Худойро нашоад, зеро ки ӯ фосик

⁵⁴ Ҳолати ғарибу фақир ва бенаво офтодани Пири Чангӣ - рамзи таназзули
маънавият ва харобии маърифатро ифода намудааст. Дарвешалӣ хеле
эҳтиёткорона ва бо назокати танҳо ба худаш хос вазъи замони Анӯшервони Одил
ва халиф Умар ибни Хаттобро мавриди муқоиса қарор додааст. Пири Чангӣ, ки
дар он замон шӯҳрати азим дошт (бо дусад ғулом, ки сози ӯро бардошта
мерафтанд!), кунун маҷбур шудааст, ки ба гӯристонии кӯҳна омада аз Худованд
илтиҷо кунад, ки абрешимулии (яъне музди меҳнаташро) ӯро диҳад. Ҳамзамон ӯ
гила дорад, ки кунун махлуқ (яъне мардум) мусиқӣ гӯш намекунанд, ва мегӯяд:
"мехоҳам танҳо барои ту навозам". Ин қиссаро ҳамчунин Мавлоно Ҷалолиддини
Балҳӣ дар "Маснавий" хеле зебо тасвир намудааст (ниг. ба: Маснавий маънавий,
дафтари аввал, Достони Пири Чангӣ...) (муҳаррир).

аст. Охир чун каси дигар зоҳир нашуд, тааммулкунон гуфтанд
шояд, ки ӯ бошад, омада дар поёни ӯ чун ходимон нишастанд.
Ногоҳ эшонро атсае омад, чун овози атса ба гӯши Пир расид
бедор гардиду чашмо кушод, ҳазрати Умарро дид. Гуфт,
Худовандо, ман аз ту абрешими баҳо талбидам, ту Умарро
фиристодӣ, гуфта дар гурез шуд. Ҳазрати амира-л-муъминин
Умар гуфтанд: эй Пир, матарс, ки Худои таъоло туро дӯсти худ
хонда ва маро аз барои ту фиристода то абрешимбаҳо ба ту
бидихам⁵⁵ ва он ҳафтсад динорро пеши Пир монданд ва узр
гуфтанд, ки чун тамош шуд боз ин ҷо биё ва низ Худои таъоло
чандон мидҳати хӯи ту карда, ки маро ошиқи рӯи ту кард ва
дигар гуфт, ки бигуй, ки бе мо чигуна ҳафтод соли умр
гузаронидӣ [48a] ва Мавлоно Ҷалолуддини Румӣ қуддиса
сирруху дар маснави худ мефармоянд.

Ин аст:

Он шунидастӣ, ки дар аҳди Умар,
Буд чангӣ мутрибе бо карру фар.
Булбул аз овози ӯ беҳуд шудӣ,
Як тараб з-овози хубаш сад шудӣ.
Маҷлису маҷмаъ рухаш орошӣ,
В-аз навои ӯ қиёмат хостӣ.
Мутрибе, к-аз вай ҷаҳон шуд пуртараб,
Рафта з-овозаш ҳаёлоти аҷаб.
Аз навои мурғи ҷон паррон шудӣ,
В-аз садои ҳавси ҷон ҳайрон шудӣ.
Чун баромад рӯзгору пир шуд,
Бози ҷонаш аз аҷз бешагир шуд.
Пушти ӯ ҳам гашт ҳамчун пушти хум,
Абрувон бар чашми ӯ чун молдум.
Гашт овози латифи ҷонфазош,
Зишту назди кас наярзидӣ палос.

⁵⁵ Ба назари мо ин гуна фавран иваз гардидани нигоҳи муаллиф ба вазъи холи
Пири Чангӣ албатта вобаста ба тақозои замон буд. Ба Пири Чангӣ расидани
"абрешимбаҳо" - низ маҳз бо мақсади васфи қудрати ҳокимони замон тасвир
гардидааст (муҳаррир).

Худ кадомин хуш, ки ӯ нохуш нашуд,
Ё кадомин сакф к-он мафруш нашуд.
Чун, ки мутриб пир гашту ҳам заъиф,
Шуд зи бекасбӣ заминро ҳам заъиф.
Гуфт: умру муҳлатам додӣ басе,
Лутфҳо кардӣ Худоё бо ҳасе.
Маъсият варзидаам, ҳафтод сол,
Боз нагрифти зи ман рӯзӣ навол.
Нест касб имрӯз меҳмони туам,
Чанг баҳри ту занам, к-они туам.
Чангро бардошт бишуд Оллоҳҷӯй,
Сӯйи гӯристонӣ Ясриб оҳгӯй.
Гуфт хоҳам аз ҳақ абрешимбаҳо,
К-ӯ накӯй мепазирад қалбҳо. [48б]
Чанг зад бисёру гирён сар ниҳод,
Чанг болин карду бар гӯре фитод.
Хоб бурдаш мурғи ҷонашро нахуст,
Чангу чангиро раҳо карду бичуст.
Он замон Ҳақ бар Умар хобе гумошт,
То ки хоб аз хеш натавонист дошт.
Дар аҷаб афтод, ки ин маъхӯд нест,
В-ин зи гайб афтоду бемақсуд нест.
Сар ниҳоду хоб бурдаш хоб дид,
К-омадаш аз ҳақ нидо ҷонсу шунид.
Он нидое ки асл бар бонгу навод,
Худ надонист ину боқӣ он садост.
Бонг омад мар Умарро к-эй Умар,
Бандаи моро зи хочат бозхар.
Бандае дорем хосу муҳтарам,
Сӯйи Гӯристон ту ранча кун қадам.
Эй Умар, ҳар чи зи байтулмоли ом,
Ҳафтсад динор бар каф неҳ тамом.
Пеши ӯ бар к-эй ту моро ихтиёр,
Ин қадр бистон кунун маъзур дор.
Ин қадар аз баҳри абрешимбаҳо,
Ҳарч кун чун харч шуд, ин ҷо биё.

Сӯйи Гӯристон Умар бинҳод рӯй,
Дар бағал ҳамён, давон дар чустучуй.
Гирди Гӯристон давона шуд басе,
Ғайри ӯ Пир ӯ надид он чо касе.
Гуфт: набвад ин, дигарбора давид,
Монда гашту ғайри-ӯ он чо надид.
Гуфт: Ҳақ фармуд моро бандаест,
Софиву шоистаи фархундаест!
Пири чангӣ кай бувад хоси Худо,
Ҳаббазо, ин сир пинҳон ҳаббазо.
Бори дигар гирди Гӯристон бигашт,
Ҳамчунон шери шикорӣ гирди дашт. [49a]
Чун якин гашташ, ки ғайри пир нест,
Гуфт: “дар зулмат дили равшан басест!”
Омада бо сад адаб он чо нишаст,
Бар Умар атса фитоду пир част.
Чун Умарро дид, монд андар шигифт,
Азми рафтган карду ларзидан гирифт.
Гуфт дар ботин: “Худоё, аз ту дод,
Мухтасиб бар пираки чангӣ фитод!”
Чун назар андар рухи он пир кард,
Дид ӯро шармсору рӯйзард.
Пас Умар гуфташ: “Матарс аз ман, марам,
К-ат башоратҳои Ҳақ овардаам.
Чанд яздон мидҳати хӯйи ту кард,
То Умарро ошиқи рӯйи ту кард!
Пеши ман биншину махчурам масоз,
То ба гӯшат гӯям аз иқбол роз!
Ҳақ саломат мекунад, мепурсадат,
Чунӣ аз ранчу ғамони беҳадат.
Як қуроza чанд абрешимбаҳо,
Харч кун инрову боз ин чо биё!”
Пир ин бишниду бар худ метапид,
Даст мехоиду чома медарид.
Бонг мезад, к-ай Ҳудои беназир,
Баски аз шарм об шуд бечора пир!

Чун басе бигрист, аз ҳад рафт дард,
Чангро зад бар замини хурд кард!⁵⁶
Гуфт: “Ай бурда хичобам аз илоҳ,
Ай маро ту роҳзан аз шоҳроҳ!
Ай бихурда хуни ман ҳафтад сол,
Ай зи ту рӯям сиях пеши камол.
Ай Ҳудои боатову бовафо,
Раҳм кун бар умри рафта бархато!
Дод ҳақ умре ки ҳар рӯзе аз-ӯ.
Кас надонад, қимати ӯ, ачри ӯ. [49b]
Харч кардам умри худро дам ба дам,
Дардамидам чумларо дар зеру бам.
Оҳ, к-аз ёди Раҳу парда[и] Ирок,
Рафт аз ёдам дами талхи фирок.
Вой, к-аз бардӣ ки Зерафқанд хурд,
Хушк шуд кишти дили ман, дил намурд.
Вой к-аз овози ин бистучаҳор,
Қорвон бигашту бин ки шуд баҳор.
Эй Худо, фарёди ин фарёдхоҳ,
Дод хоҳам на зи кас, з-ин додхоҳ.
Доди кас чун ман наододам дар чаҳон,
Умр шуд ҳафтад сол аз ман ниҳон.
Доди кас аз кас наёбам чуз магар,
З-он ки ӯ аз ман ба ман наздиктар.
К-ин манӣ аз вай расад дам-дам маро,
Бас варо бинам чу ин шуд кам маро.
Ҳамчунин дар гираву дар нола ӯ,
Мешумурдӣ чанд чурми нав ба нав.

⁵⁶ Ин чо лаҳзаи аз касби якумраи худ пушаймонӣ кашидани Пири Чангӣ ва ҳасрати “умри барбодрафта”-и ӯ тасвир карда шудааст. Пири Чангӣ созаширо ба замин зада пешкашид ва аз худой Мутаол тараххум металабад. Мавлоно ин ҳолати Пири Чангиро ба вақлаи рамзҳои Дувоздаҳмаком (тайи садои 24 шуъбаи макомҳо “бигаштани қорвон”, шугли беҳудаи Чангӣ ба пардаи Ирок ва г.) шарҳ додааст. Дар маҷмуъ интиҳони қиссаи Пири Чангӣ басо пурмуаммо ба назар мерасад, зеро тибқи суҳанони Умар ибни Ҳаттоб гуё махз хамин пушаймониву хамин гуна зории Пири Чангӣ интиҳони “хушёрӣ”-и ӯ (яъне раҳой ёфтаи аз марҳилаи мастии чаҳони фонӣ) мебошад. (шуҳаррир).

Пас Умар гуфташ, ки ин зорин ту,
Хаст ҳам осори хушёрини ту.
Роҳи фонӣ гашта роҳи дигар аст,
З-он ки хушёрӣ гуноҳи дигар аст.

Зикри сипехри мартабаи олиҷоҳ ва малики рутбаи фалаки дастгоҳ шох Хусрави Парвиз.

Он ки китоби саҳифаи салтанат ва комгорӣ ва чаридаи хилофат ва номдорӣ аз муншии боргоҳи сипехр ва мухтареъи чароими моҳу меҳр ба ном номӣ ва исми асомии ӯ музайян буд ва сарири тирори асвати салтанат ва фармонравоии нигини хотами азимат ва кишваркушой бар ӯ мусаллам менамуд ва ҳақ Субҳонаҳу ва Таъоло аз роҳи каромат ба чаноби ӯ ҳафт чиз иноят фармуда [50a] буд, ки ба ҳеч подшоҳе аз подшоҳон ҳусули ӯ мумкин набуд.

Аввал Шопур ном надиме дошт, ки дар илми тасвир беназири замон ва беадили авони худ буд ва дар шинохтани ҷавохир бебадали рӯзгор ва дуввум Ганчи Бодовард ва сейюм Тиллои Дасти Афсор ва ҷаҳорум Ширин ва панҷум Лаъли Буйрак шапум Шабдез ном асбе ва ҳафтум Раёҳинзор ва дигар Накисо ном чангӣ дошт ва агар ба баёни ҳар як иштиғол намоям аз мақсур дур хоҳем афтод, аммо шаммае аз аҳволи Хусраву Ширин гуфтан дар ин авроқ лоиқ намуд, бино бар он тақрири мақол бар сабили иҷмол муносиб афтод.

Овардаанд, ки Хусрав ном подшоҳе буд дар вилояти Исфаҳон басе соҳибҷамол, ки забони мақол дар авсофи ӯ лол буд ва Ширин ном духтаре буд, ки чашми офтоб тоби дидани ҷамоли ӯ надошт. Аммо Шопур рӯзе дар маҷлиси Хусрав нишаста буд ва аз атрофу акнофи олам суханони ғариб ва ҳикоёти аҷиб мегуфт. Зеро ки муддати мадид дар сайри билод ва амсор умр гузаронида буд ва ҳикоятро ба он ҷо расонид, ки эй Хусрави олам, Ширин ном духтарест дар вилояти Арман басе соҳибҷамол, ки [50b] башарро ҳадди он не, ки ба рухсорай ӯ тавонад назар кард ва чандон дар авсофи ӯ суханон гуфт, ки Хусравро майлони хотир ба сӯи

Ширин шуд. Рӯй ба тарафи Шопур карда гуфт: эй Шопур, тавонӣ он духтарро намуд, ки аҷаб завқеву шавқе аз он духтар дар худ мебинам аз он таърифу тавсифе, ки ӯро кардаӣ. Шопур гуфт, эй Хусрави олам, ӯ ба мардон чунон зиддест, ки ҳар марде, ки дар назари ӯ мебарояд ӯро мекушад, аммо ин бандаро ба хотир мерасад, ки ҳилла мебарояд кард, то шумо ӯро тавонед дидан. Хусрав гуфт, ҷӣ тавр ҳилла хоҳӣ кардан, Шопур гуфт ин духтарро мешунавам, ки ҳар рӯз ба шикор мебарояд ва дар он шикоргоҳ манзил буда, ки он ҷо фуруд омада, таъом мехурда.

Ин бандаро ба хотир мерасад, ки сурати шуморо бикашам ва дар он манзил гузошта, худ ба гӯшае пинҳон шавам, шояд, ки сурати шуморо бубинад, ба сурати шумо майл пайдо кунад. Ҳиллае, ки ба хотири ин банда мерасад ин аст, вагарна ба ҳеч сурат ӯро наметавон дидан. Хусрав иқбод намуда, ӯро рухсат дод, чун Шопур бифармуд қиём намуд ва дар он манзил омад ва дар он ҷо он суратро [51a] монд ва ба гӯшае пинҳон гардид. Аммо чун Ширин дар он манзил нузул кард, ногоҳ чашми Ширин бар он сурат афтод ва хайрони он сурат гардид, оҳе аз ҷигар баркашид ва дар назари аввал ошику нигарони он сурат шуда гирифта, мурочиат намуд, ваҳ чи сират ин, ки ҷонамро ба сурат мекашад.

Рӯзи дигар боз дар он ҷо нузул кард, он суратро бо зиннати дигар дид боз он суратро гирифта баргашт ва рӯзи дигар низ дар он макон омада он суратро дида. Охир бетокатӣ Ширинро даст дода, фармуд, ки дар ин шикоргоҳ фарёд бикунанд ва гӯянд, ки мусаввири ин сурат кӣ бошад. Агар мард аст биояд, ки аз сари хуни ӯ даргузаштам ва агар зан бошад, сари ӯро ба авҷи осмон расонам. Шопур ҳаминро аз Худо талаб намуда мебуд, чун нидоро шунида баромад ва пеши Ширин омад ва замини убудият бибӯсид ва дар мадҳу санои Ширин кӯшида суханони ғариб тартиб дод. Ширинро бисёр хуш омад ва бо ӯ дар мақоми иноят гардиду гуфт: эй ҷавон, ҷӣ ном дорӣ. Гуфт: эй бону, Шопур ном дорам [51b] ва аз вилояти Исфаҳон мебошам ва ҳамсӯхбату ҳамнишини соҳиби ин суратам. Ширин гуфт, эй

чавон соҳиби ин сурат чи ном дорад. Гуфт: Хусрав ном дорад ва подшоҳзодаи вилояти Исфаҳон мебошад ва дар авсофи Хусрав даромад, чунон суханон гуфт, ки наздик буд, ки Ширин ҳалок шавад. Гуфт: эй Шопур, Хусравро тавон дид, гуфт: эй бону, ба фақир расад, ки ин хизматро ба ҷой орам. Ширинро хуш омада, ӯро либоси фоҳира ва тоҷи пурчавоҳир пушонид ва ба ҷониби Хусрав равон сохт.

Аммо чун Хусрав Шопурро ба ҷониби Ширин фиристод баъд аз се рӯз бетоқатӣ даст дод ва пайи Шопурро гирифта меомад, ногоҳ Шопур дар роҳ пеш омад воқеаро арз кард. Хусравро шавкеву завқе дар дил пайдо шуда ва инони азимат ба ҷониби Ширин маътуф сохта, равон гардид ва аз ин ҷониб чун Ширин Шопурро сарфароз карда ба ҷониби Хусрав фиристод, ӯро низ бетоқатӣ даст дода, ӯ низ роҳи Исфаҳон пеш гирифта, қатъи мароҳил мекарда, ба умеди он ки дар роҳи шариф мулозамат шавад. Чун пораи роҳе рафт, дид, ки сипоҳ ва лашкари бисёр дар он биёбон фуруз омадаанд. [52a] Кас фиристод то аҳвол мушаххас шавад, чун он кас омада таҳқиқ намуд, хабар ба самъи Ширин расонид.

Чун онро шунид басе хушҳол гардид, Борбат⁵⁷ ном чангӣ дошт фиристод, ки аҳволи маро ба нолаи чанг ва ба оҳанги рангоранг ба арзи Хусрав бирасон. Мутриб омада аҳволи Ширинро ба он Хусрав бо тамкин расонид, чун Хусрав хабар ёфт аз омадани Ширин ӯро низ завқи гарибе даст дода, Накисойи чангиро ӯ низ фиристод, ки аҳволи маро ба он бонуи шаҳру фитнаи даҳр ба оҳанги чанг бирасон. Чун ӯ омада низ ба оҳанги чанг арз кард чунон, ки аз ҳарду ҷониб бетоқатӣ шуда, Ширин Хусравро талабида маҷлиси хос ва базми ихтисосро муҳайё сохт ва аз висоли

⁵⁷ Дар матни дастхат иштибоҳан Борбат омадааст, вале аслан номи мутриби Хусрави Парвиз Борбад аст. Чунин иштибоҳи хаттотон аз он бармеояд, ки номи мутриби маъруф бо номи сози мусиқӣ - Борбат шабоҳат дорад. Дар оғози қиссаи Хусрави Парвиз аз чи бошад, ки Дарвешалӣ аз хунёғари маъруфи дарбори ӯ - Борбад ёдовар нагардидааст, сониян ӯ Борбадро чун муганнии Ширин ба қалам меорад. Дар ҳар сурат ин ҷо як намуд анахронизм мушоҳида карда мешавад (муҳаррир).

ҳам бархурдор гардиданд ва аз эшон ин воқеа дар рӯзгор ёдгор монд.⁵⁸

Овардаанд, ки ҳашамати Хусравро дар олам чунон буд, ки ҳар гоҳ, ки ӯ ба шикор рафтӣ, сесад гуломбачаи дурр дар гуши атласпӯш ҳама машқҳои пур аз гулоб дар дӯш пеш-пешӣ Хусрав бо асбони тозинаҷод ба дав меронданд ва гарду губори саҳроро ба зӯри машку гулоб менишонданд, ки осеби гарду губор ба расми самандари [52б] тезрафтори ӯ нарасад. Чун аз шикор боз гаштӣ дувист канизаки моҳрӯи чангӣ чангҳо дар канор дар нағмасарой мебуданд ва фаррошони боргоҳи олиҷоҳ ҷаҳор фарсанги роҳро атрофи хайма ва хиргоҳро ба сабзаи навраста ва гулу гиёҳ пайваста ороста мегардониданд.

Байт:

Зи бари ман кучо шуд шаҳи анҷуман,
Зи Ширин нишоне на аз кӯҳкан.
Дилроми Чангӣ дилором буд,
Ба пешӣ Накисо варо ном буд.
Биё, хома бар коғази зар нишон,
Ки аз чангу чангӣ набинам нишон.

Зикри созидаи дилкушову навозандаи ушшоқи бенаво, ҷаноби устод Рӯдакӣ.

Анвори ифодату осори афозати ӯ чун хуршеди воло дар ҷаҳон раҳшону тобон ва бандағони ифодатпаноҳ фазоили дастгоҳи ҳақоиқу маориф нозими мунозиму-лмаъкули олами маолиму-л-манқул, қошифи асрор ва фойику роқими арқому-л-ҳақоик буд бар саҳоифи лайлу наҳор ва саҳойиҳи авроқи рӯзгор тасонифи бисёр ва таълифи бешумор дорад.

Гӯянд, аввал касе, ки дар илми мусиқӣ чизе тасниф кард, ӯ буд ва дар таворих овардаанд, ки чун амир Наср ибни

⁵⁸ Аз ҷониби Ширин фиристонида шудани Борбад назди Хусрав хилофи ривоятҳост, зеро мутобики онҳо мутриби номӣ - Борбад маҳз дар дарбори Хусрав хидмат мекард (муҳаррир).

Аҳмади Сомониро мулки Хуросон мусаххар шуд, [53a] ҳавои ба эътидоли Анӯлобати чаннатмисол мулоими таъб афтод. Мамлакати Бухоро, ки тахтгоҳи аслии он хонадон буд, аз хотири амир маҳв шуд. Умарои давлат ва аркони ҳазрат ватани маълум ва маскани маъхуди худ, ки Бухоро буд, ёд карданд ва ба ҳеҷ ҳила амиро натавонистанд озими Бухоро карданд.

Охир ҳама рӯйи тавачҷӯх ба чаноби фазоилмаоб Мавлоно Рӯдакӣ оварданд ва молу неъматҳои бисёр қабулдор шуданд, то он ки чаноби устод амиро ба чониби Бухоро тарғиб намояд. Ва чаноби Мавлоно Рӯдакӣ вақтро камин медошт, то ки рӯзе дар маҷлиси шароб зикри наъими Бухоро ва ҳавои мамлакати қоносои ўро ба забони муъҷизабайн шарҳ намуда, дар бадеҳа ин абётро дар силки назм овард.

Байт:

Ёди чӯй мулиён ояд ҳаме,⁵⁹
Ёди ёри меҳрубон ояд ҳаме.
Эй Бухоро шод бошу шод зӣ,
Мир рӯзе шодмон ояд ҳаме.

⁵⁹ Дар ин мисраъ дар сарчашмаҳои дигар «Боди чӯйи Мулиён» ё худ «Бӯйи чӯйи Мулиён» омадааст. Ин қиссаи машхуру маъруф эҳтиёҷ ба шарҳи иловагӣ надорад, вале ҷолиби зикр аст, ки Дарвешалӣ дар мавриди шарҳи рӯзгори Рӯдакӣ аз матни "Тазкират-уш-шуаро" истифода накардааст (аниқтараш, иқтибосҳои комил наовардааст). Мухимаш он аст, ки пас аз 700 соли замони зиндагони Рӯдакӣ дар Бухорои шариф ханӯз ному қорнамоиҳои бузурги ӯ, мусиқидону руднавоз буданаш фаромӯш нашуда будаанд. Дарвешалӣ дар маври Рӯдакӣ низ чун анъана таъкид месозад, ки ӯ "Савт ва Қавле баста бошад", гарчанде маълум аст, ки дар амали мусиқии он давра (дар замони Сомониён) ханӯз таҷрибаи сохтани навҳои Қавл, Савт ва ғ. ҷорӣ нашуда буданд. Дарвешалӣ ин шеърӣ Рӯдакиро хеле сода мешуморад ва худ тахмин мекунад, ки шояд пеш аз ҳама таъсири оҳангш буд, ки Амиро озими Бухоро сохт. Рӯдакиро дар дигар сарчашмаҳо пеш аз ҳама ҳамчун мусаннифи навъи Тарона ва Уфар номбар кардаанд, ҳатто ўро "Уфори" ҳам меномиданд. Дар Бухоро дар а. XVIII-XIX ин намудҳои шеърӣ аллакай ворида баёзҳои Шашмақом гардида буданд, вале бо сабабҳои ба мо номаълум Дарвешалӣ онҳоро (мисли Соқинома, Тарҷеъ, Талқин, Қашқарча ва ғ.) номбар накардааст. Дар ин сурат тахмине пеш меояд, ки сохтори имрӯз ба мо дастрас гардидаи Шашмақом воқеан баъди замони Дарвешалӣ, яъне дар давраи ҳукмрони амирони мангитӣ ташаққул ёфтааст (шояд боби "Муғулча" низ зодаи ҳамин даврон аст). (муҳаррир).

Мир сарв асту Бухоро бӯстон,
Сарв сӯи бӯстон ояд ҳаме.

Амиро ин се байт бисёр хушомад, гӯянд, ки ҳамон замон пойи бараҳна амир савор шуд ва азимати Бухоро намуд ва ин уқалои замонро ба хотир ачиб менамояд, ки назмест сода ва аз ақлу [53б] матонат орий, чи агар дар ин рӯзгор мисли ин дар маҷлиси умарову салотин арза намояд, мӯҷиби инкори ҳамагон шуд, аммо шояд, ки чун устодро вуқуфи тамом буд дар илми мусиқӣ, Қавле ё Савте баста бошад ба оҳанги ағонӣ ин шеърро арз карда, дар маҳали қабул афтода бошад, аммо устод дар тамоми улум маҳорати тамом дошта. Овардаанд, ки дар ҳаштсолагӣ Қуронро ёд гирифт ва қироат забт намуд ва аз ақсоми фани шеърӣ қасоид ва маснавиро бе шойбаи такаллуфӣ аз ақфову акрон мумтозу мустасно зохир менамуд ва китоби "Қалила ва Димна"-ро дар силки назм ӯ интизом намуд ва василоти гаронмоя аз амир Наср ибни Аҳмади Сомонӣ рабуда. Ва ваҷҳи таҳаллуси Рӯдак он аст, ки Рӯдак ном мавзеъ буда, аз аъмоли Бухоро ва ӯ аз он ҷо буда.

Ҷумҳури муаррихон бар онанд, ки рӯдак созест аз созҳо ва чаноби устод ўро хуб навохтӣ, метавонад ки аз ин мумар Рӯдакӣ таҳаллус мекарда бошад ва баъзе аз устодон гӯянд, ки Рӯдак ҳамин Барбат аст, ки алҳол ба ин ном иштихор дорад. Ал-ҳосил, устод буд ваҳиди замону фариди овони [54a] худ буда, марвист, ки чун устод Рӯдакӣ аз ин олам реҳлат намуд, дувист ғуломи ҳинду ва дувист ғуломи туркӣ аз ӯ монд, амволи бисёр ва асбоби бешумор аз ӯ монда будааст.⁶⁰

⁶⁰ Рудро шабеҳи Барбати замонаш муаррифи қардани Дарвешалӣ далели он аст, ки воқеан дар Бухоро сози Барбат маъмул буду устодон аз навъи қадими он ёд мекарданд. Аммо зикри он ки пас аз вафоти Рӯдакӣ аз ӯ дувист ғулому боигарҳои зиёд мерос монданд, ба ҳақиқат рост намеояд. Яъне дар ин маврид низ Дарвешалӣ хеле саховатмандона меҳодад, ки бузургии Рӯдакиро ҳамчунин бо шумораи ғуломонаш тақвият бахшад. (муҳаррир).

**Зикри беназиру созанда ногузир чаноби хоча
Абдулқодири Нойй.**

Аз акрони шайх Саъдӣ аст, марди тоҷик буда ва ҳамвора ба қаноат рӯзгор гузаронида ва бисёр хушгӯй буда ва суханони шайх Саъдиро татаббуъ мекарда ва аз Ноин мебошад. Ва Ноин аз аъмоли Исфаҳон аст ва дар қадим дохили Язд буда ва бисёр қасабаи хушҳавост ва миёни Язду Исфаҳон воқеъ аст ва пунбаи нарм ончо мешавад ва худранг аст⁶¹, пиллаи ноинӣ онро гӯянд ва ҳамчунон, ки шайх Саъдӣ алайҳир-рахма “Гулистон”-у “Бустон” ва “Хористон” дар сафҳаи ин рӯзгор ва авроқи лайлу наҳор ба қалами гуҳарбор сабт доранд, чаноби хоча Абдулқодир низ Амали “Се Амал” бастаанд, якero “Гулистон” дуюмро “Бӯстон” сеюмро “Хористон” номидаанд, ки абёташ инаст.

Байт:

Зиҳӣ миннат, ки хотир чамъ шуд баъд аз парешонӣ,
Зиҳӣ давлат, ки шуд чашмам ба рӯят боз нуронӣ.
Равонро аз гули рӯят навое шуд ба наврӯзӣ, [546]
Дилам аз давлати васлат ҳаёте ёфт арзонӣ.
Намуд аз пардаи давлат саодат рӯй аз васлат,
Бас аз душвории ҳичрон ғанӣ гаштам ба осонӣ.
Адубандӣ туро зебад, туро зебад адубандӣ,
Чаҳонбонӣ туро шояд, туро шояд чаҳонбонӣ.
Худоят ҳофиз носирсипехрат бандаи чокар,
Саодат доиму-л-боқӣ ба чоҳу салтанат монӣ.

Ва ин панҷ байтро дар ду “Сархона” ва “Миёнхона” баста ва ин қитъа дар “Бозгӯй” мегӯянд.

Қитъа

Ҳолу молу солу фолу аслу наслу бахту тахт,
Бар муродат бод ҳар ҳашт ай хидеви комгор.
Ҳол неку, мол вофир, сол фарҳу фол саъд,
Асл собит, насл боқӣ, тахт оӣ, бахт ёр.

Амали Гулистон

Бо ёди туам хушаст чоно, ҳама сол,
Хоҳӣ ба фироқам каш, хоҳӣ ба висол.
Гар бо ту наям бе ту наям дар ҳама ҳол,
Рӯзона дар андешаву шабҳо ба хаёл.

Амали Хористон

Саҳар бо бод мегуфтам нишони орзумандӣ,
Зи васлат мужда мечустам зи алтофи Худовандӣ.
Ало эй Юсуфи Мисрӣ, ки кардат салтанат мағрур,
Падарро чанд месӯзӣ, кучо шуд меҳри фарзандӣ.

Аммо чаноби хоча дар мулозимати султон Увайс ба исми аморат мавсум [55a] буд ва гӯйи тақарруб аз сойири умарои султони мазкур мерабуд. Манкул аст, ки дар авоили ҳол рӯзе чаноби хоча ба роҳе мегузашта, дида, ки духтаре карбос метанид ва гесувон дар қафо андохта. Чун чашии хоҷа ба он духтар афтод, рафтори ӯ бисёр хуш омада сабру қарор аз дасти ихтиёри хоҷа бадар рафт ва ҳамон соат ин мазмунро дар силки назм интизом намуда, “Амал”-е баст дар оҳанги “Мағлуб” ва дар усули “Туркзарб” ва абёти сеҳроёти он Амал ин аст.

Назм:

Гесӯи муанбари дутояш,
Дуди дили мост дар қафояш.
Аз ёр ман илтимос дорам,
То сар биниҳам ба зери пояш.
Маштоб халил к-оташи ҳаҷр,
Бӯстон шавад аз гули лиқояш.

Ва ин се байтро “Сархона” ва “Миёнхона” баст ва ин қитъаро дар “Бозгӯй” ӯ дарҷ намуд.

⁶¹ Пунбаи худранг - як намуд навъи пахта, ки ранги махсус дорад.

Қитъа:

Мӯй дар қафои ту дидам, шитофтам,
 Гуфтам магар, ки дуди диле дар қафои туст.
 Мӯяш баҳам баромаду ошuftа гашту гуфт:
 Андеша қач мабар, ки каманди балои туст.

Агар тасонифу таълифи ўро зикр карда шавад мучиби итноб хоҳад гардид, чун ин рисола мутаҳаммили он наметавонад шуд, бино бар он ихтисор карда шуд.

Бидон Султон Увайс чалоир аз олам рихлат фармуд, он мамлакат [556] дар қабзаи иқтидор ва ҳитгаи ихтиёри амири кабир амир Темури Курагонӣ аноруллоҳ бурхонаху даромад, дар силки хироми он утбаи улия худро интизом дод ва дар мулозамати амирзодагони олиншон сарфи авқот менамуд ва Ҳоча Сайфуддин Абдулмуъмин ва Қутби Нойӣ низ ўро восита сохта истиқроб намуданд ва амирзодагон рӯз ба рӯз риоят ва илтифот ба эшон мефармуданд ва умаро он утбаро ба хотир гарон омада, хабисе ангехта, ҳар се нафарро мағзуб гардониданд чунон, ки Қутби Нойиро бар дор кашиданд.

Манқул аст, ки чун ўро ба пойи дор оварданд, чашм бар атроф ва чавониб андохт толибилмеро дид, ки дар бағал коғазе дорад, талаб намуда печид, ба сурати най сохт, бар лаб ниҳода "Пешрав" барбаст, ки дар миёни ҳуффоzi ин тоифа ба "Пешрави Пойи Дор" иштиҳор пазируфта ва чун хочаро дар мақоми куштан шуданд, ҳоҷа гуфтанд, ки маро ба пеши амир мебурдед, ки арзе дорам чун дар маҷлиси амир даромад овози хуше дошт, дар ҳол Курон бунёд кард.⁶² Чун Куронро бихонд, амирро завқе даст дод ва аз сари хуни ў [56a] даргузашт ва ҳамоно, ки ғараз аз омадан истеъфо буд. Аммо ҳукм шуд, ки дар қаламрав набошад, рӯзҳо дар зовияҳо мунзавию мутаворӣ мебуд ва шабҳо мебаромад, то ки рӯзе амир озими лашкари Ироқ гардиданд ва ў фикр карда чизе тасниф намуд ва он мусаннафи худро ба овози "Зангӯла" хост расонад, зангӯлаҳои

⁶² Дарवेशалӣ маротибаи чандум аст, ки қуръонхонӣ ва ҳунари бо овози хуш тиловат кардани Қуръонро ҳамчун сифати начотбахши аҳли ҳунар дар он замон мисол меорад.

шутуронро кушода ба тартиб барбаст чуноне, ки аз ў илме ҳосил мешуд ва ўро "Амали Тарона" ном ниҳод. Ва он низ дар оҳанги Ироқ буд.⁶³

Чун амирро аз ихтилот ба ин тоифа маҳорате ҳосил шуда буд ҳамчунон, ки овози зангула ба самъи шарифи ў расид, хатте ёфта ва устои Лорӣ, ки аз қуҳли устодони ин фан аст, дар мулозимати ў ҳузур дошт. Амир гуфт, эй устод мешунавӣ, ки аз ин зангулаҳо чи садо мебарояд. Гуфт, бале, эй подшоҳи олам, агар аз сари хуни устои фақир мегузаред, худ мегӯям. Чаноби наввоб гуфт: гузаштаме. Гуфт: чаноби Ҳоча Абдулқодир "Амал"-е баста дар мақоми "Ироқ" василаи ў истеъфо мехоҳад ва абёт ин аст:

Чун меравӣ сӯйи Ироқ, шоҳо фаромӯшам макун,
 Мондӣ маро андар [566] фирок, шоҳо фаромӯшам макун.
 Хондам каломуллохро, кардам дуъое шохро,
 Бисёр солу мохро, шоҳо фаромӯшам макун.
 Бечора Абдулқодирӣ, аз чокарони камтарӣ,
 Аз булбулон гӯетарӣ, шоҳо фаромӯшам макун.

Чун устод Лорӣ ба наввоб арз кард, наввоб гуноҳи ў даргузашта, илтифоти бисёр намуд, ў низ тасонифи бисёр дар мадҳи наввоби комгор бар саҳойифи рӯзгор сабт дорад ва аз девони ашъори ў ин ғазал иттифоқ афтод.

Ғазал:

Эй ки бечашми ту чашм чашми ман **чӯз туро**⁶⁴ надид,
 Ҳеч чашме чашмам аз чашми ту некутар надид.

⁶³ Суҳан аз боби сифатҳои хоси таъсиррасонии мақоми "Зангӯла" меравад. Дар Қуллӣети Кавқабӣ ин мақом ҳамчун хилоятқунандаи Роҳи Рост (тавҷам бо мақоми Раҳавӣ) тасвир карда шудааст: "...Ба ноқа Зангӯла дар пардаи Ироқ банд, Ба Бӯсалик Ҳусайнӣ сифат барор овоз". Дарवेशалӣ устодона ин мафҳуми ҳунариро дар рафтори Ҳоча Абдулқодир ба воқеият таъдил додааст. Яъне устод Нойӣ барои начот чустан зангулаҳои зиёди дар гардани шутурон бударо ба тартиби муайяне мебандад, ки аснои роҳравӣ аз онҳо садои форами оҳанги Ироқ мебарояд ва месарояд: "Чун меравӣ сӯйи Ироқ, шоҳо фаромӯшам макун..." (муҳаррир).

⁶⁴ Дар матни дастхат чунин омадааст, шояд шакли дурусташ: "хубтар" бошад, зеро мутобиқи қофияи мисраи дуюм аст (муҳаррир).

Чашмаи нӯши ту дорад чашмаи кавсар вале,
Чашми ман 3-он чашмаи ғайр чашми пургавҳар надид.
Бо ҳаёли чашми ризвонӣ, ки чашм чаннат аст,
Хур дар чашмаш наёмад чашмаи кавсар надид.
Чашм андозам, ки аз чашмам туро не чашмҳо,
3-он ки чашмам чуз зи чашмат чашмаи анвар надид.
3-орзӯи чашми ту чашми ман бесабру дил,
Чашмро хунбор карду чашмасори х(в)ар надид.
Чашми Абдулқодир аз чашми ту бошад чашмае,
Чашмаи ўро бар канор чашма чашма бар надид.

Гӯянд, ки дар охири ҳол ба Бағдод интиқол фармуд ва ба мактабдорӣ иштиғол намуд ва дар ҳамон айём се “Амал” ихдос намуд, ки аз ҳеч устоде [57a] воқеъ нашуда буд ва онро ба шогирдоне, ки аз уҳдаи гуфтани ӯ метавонистанд баромад, таълим кард ва он се “Амал”-ро абёташ ин аст, ки мазкур мешавад. Аввал “Зарбулфатҳ”, дуюм “Чаҳорзарб”, сеюм “Миатайн”. Манқул аст, ки чаноби ўро адади соли умр аз сад мутаҷовиз буд ва дар ҳамон вилояти Бағдод аз ин дори пурмалол иртиҳол фармуд ва дар ҳамон беморӣ чанд байте аз ашъори Ҳоҷуи Кирмонӣ “Амал”-е барбаст дар оҳанги “Гардуния” ва “Моҳур”, ки абёташ ин аст.

Ғазал:

Биншин нафасе то нафасе бо ту барорем,
К-аз умр чуз ин як ду нафас беш надорем.
Чуз ғам ба ҷаҳон ҳеч надорему ғаме нест,
Ғар ҳеч надорему ғам ҳеч надорем.
В-ай лаъли равонбахши ту мегуфт ба Ҳоҷу,
Хуш бош, то ранчи ту зоеъ нагузорем.

Ва ин ду байти дигар дар “Бозгӯи” ӯ баста, ки бисёр хуб воқеъ шуда

Чи зулмҳо, ки ман аз рӯзгор мебинам,
Чи фитнаҳо, ки ман аз чашми ёр мебинам.

Аё табиб, ба ҳоли дилам назар фармо,
Ки ҷони хастаи худро фиғор мебинам.

Зикри чаноби ҳикматмаоб, фазилатоёб Ҳоҷа Абдуллоҳи Лорӣ.

Зулоли афозату наволи афодат, олиҷоҳи ҳикматпаноҳ,
ҳақими муҳаққику табиби [576] мудаққик, дофеъи амроз,
рофеъи аснофи аърози-л-маориф би аҳволи-л-мизоч ал-воқиф
ан дақоқи-л-илоҷ.

Китъа:

Он к-аз дами мубораку юмни кудуми ўст,
Ҳар нотавон ба сихати куллӣ умедвор.

Ҳақим Лорӣ марде буд фозилу донишманд ва муҳаққик ва дар рӯзгори амир Темури Курагон ва ороста ба ҷамеъи улум ва пероста дар илми нучум ва моҳири рӯзгор ва нодира дар илми адвор ва амири кабир як соат бе ӯ наметавонист будан ва шамъи тарози нози амир банданавозу аниси маҷлиси Маҳмуд ҳамчу Айёз буд ва сухани ӯ назди амир ҳарорате дошт ва ҳарчи мехост мекард ва манқул аст, ки ҳоҷа Абдулқодир Нойиро ҳукми сиёсат расид, ки ҷилдашро парозгоҳ кунанд ва наъшро ба хоки мазаллат андозанд. Чун ҳақим аз ҷумлаи таломузаи ҳоҷа Абдулқодир буд ва дар илми мусиқӣ ва адвор, ўро шафиъ шуда ҳалосӣ дод ва чаноби ҳақим Лориро мавлуду маншо қарияи Лор аст, аз қарияҳои Рум ва аз ҷумлаи арабон мебошад ва ашъори арабиро бисёр хуб мегӯяд ва ҳар чиз, ки тасниф мекарда, абёти ўро арабӣ мегуфта ва ин мисроъ аз абёти [58a] муъҷизабайиноти ўст.

Шеър мисроъ:

Ашқука изо хафиф мин баҳри-л-ансор.

**Зикри амлаҳу-ш-шуаро ва афсаҳу-л-фусаҳо ҳазрати хоҷа
Хусрави Дехлавӣ.**

Ҳамвора тазкияи нафси нафис ва тасфияи ботини шариф иштиғол менамуд бузургрӯзгор ва мақбули аҳрор, малеҳои хосу ом ва марҷаъи ақобири аём зоҳир менамуд, гӯянд дар авоили ҳол дар мулозимати султон Муҳаммад Туғлуқшоҳ ба исми аморат мавсум буд. Чун насими инояти раббонӣ ба машоми ҷонаш вазид, ба султони мазкур гӯенда аз тариқи ҳадди мутақоримӣ истибъод намуда, истиғфор хост ва дар силки худдоми утбаи улияи султону-л-аҳрор ва бурҳону-л-аброр, шайху-л-шуюх, низому-л-авлиё симати илтиём пазируфт ва давом ба риёзат сарфи авқот менамуд ва аксару аглаб ҷаноби шайхи бузургвор ба забони гуҳарбор ва қалами муъҷизаосор гуфтӣ, ки дар рӯзи ҳашр умедворам, ки маро ба сӯзи синаи ин турк бахшанд. Гӯянд, ки хоҷа ғаноиму тамолики бешуморро дар кудуми шайхи бузургвор худ исор фармуд ва ин байт дар таъзими ҷадоди хонақоҳи шайхи худ гуфта.

Маснавӣ:

Ҷадоди хонақоҳи ӯ ба таъзим, [586]
Ҳатими Каъбаро монд зи таъзим.
Мулк карда ба сакфаш ошиёна,
Чу андар сакфҳо гунчишк хона.

Ва ҷаноби шайх авлиё аз куҳли машойихи Ҳинд аст ва муриди хешованди шайху-л-ориф фариди Шукр Ганҷат қуддиса сирруху ал-азиз. Ва ҷаноби фазоилмаъоб Давлатшоҳ дар тазкираи худ оварда, ки дар ниҳояти ҳол шайх Муслиҳиддин Саъдии Шерозиро бо Амир Хусрав мулоқот афтод дар вилояти Ҳинд ва Амир Хусравро дар ҳаққи шайх эътиқоди азим будааст ва дар ин байт эътиқоди худро изҳор мекунад.

Байт:

Хусрави сармаст андар соғари маънӣ бирехт,
Шира аз хумхонаи масте, ки дар Шероз буд.

Фӣ кулли ҳол иродати амир ба ҷаноби шайх зоҳир аст ва девони хоҷа Хусравро фузало ҷамъ натавонистанд кард, чи аз рӯи инсоф баҳр дар жарф нагунҷад ва илми ладунӣ дар ҳарф наёяд ва Султонсаиди Бойсунғур аноруллоҳ бурҳонаҳу, ваҷди бисёр намуда, дар ҷамъ кардани суханони хоҷа Хусрав ғолибан яксаду бист ҳазор байт ғазалиёти хоҷа Хусравро дар ҷойе ёфта, ки дар девони хоҷа Хусрав набуда ва ба таҳқиқ доништа, ки ҷамъ кардани ашъори [59a] хоҷа Хусрав амри мутааззир аст, тарк карда ва амир Хусрав дар яке аз расоили худ гуфта, ки ашъори ман аз понсад ҳазор байт камтар аст ва аз ҷаҳорсад ҳазор байт бештар ва хамсаи хоҷа Хусрав гӯянд ҳаҷдаҳ ҳазор байт аст.

Ҳар оина эҷоз дар балоғату фасоҳат матлубу марғуб аст ва амирзодаи Бойсунғур хамсаи хоҷа Хусравро бар хамсаи шайх Низомӣ тафзил додӣ ва хоқони мағфур Улуғбеки Курагон, анора-л-Лоҳу бурҳонаҳу, қабул накардӣ ва муътақиди шайх Низомӣ будӣ ва дар миёни ду подшоҳ таъассуби букурот воқеъ шуда ва агар он таъассуб дар ин рӯзгор будӣ, хотири нуқоди ҷавҳариёни фазли ин рӯзгор, ки умрашон ба хулуд пайваста бод роҳ тарҷеҳ намуданд. Ал-қисса, маонии ҳос ва нозуқиҳои Амир Хусрав ва суханони ошиқонаи пурсӯзи ӯ оташ дар ниҳоди одамӣ мезанад ва дар тавҳид ин байтро ӯ иншо намуда, ки бисёр хуб гуфта.

Инаст:

Қатраи обе нахурад мокиён,
То накунад рӯй сӯйи осмон.

Ва дар меъроҷи Расул салла-л-Лоҳу алайҳи ва ало олиҳи ва асҳобиҳи ва саллам, чунин гуфта.

Байт:

Дар он оинаи дил вочиб аст Оҳ,
Ки дар меъроҷи ӯ шакро диҳад роҳ.

Ва дар нозукиҳои Хамсаи ӯ чун назар кунанд нуктаҳост,
ки васфи ӯ [596] натавон кард ва аз он ҷумла аст ин назм:

Хареро, ки дар борхар банда кушт,
Се ман дар шикам беҳ ки сӣ ман ба пушт.

Ва аз ин навъ зароифу латоиф аз-ӯ фаровон аст ва дар
ниҳояти ҳол амир Хусрав ашъори худро ҷаҳор қисм сохта ва
ҳар қисмро мавсум ба исме гардонида. Қисми аввалро
“Тухфату-с-суғро”, ашъори айёми шубобро “Вусуту-л-ҳаёт”,
аввали сулукро “Вачди Кухулат”, ашъори айёми такмилро
“Иzzату-л-камол” ва мо аз ин ҷаҳор қисм аз ҳар қисм ғазале
ихтиёр намудем.

Ғазал:

Дил шуд зи дасту миҷжа аз хуни нисон намонд,
Ҷон рафту ёри гумшуда бар ҷойи ҷон намонд.
Дунболи ёр рафта равон кард оби ҷашм,
Он рафта, рафта худ наёмаду ашқам равон намонд.
Моро видоъ кард дилу дину ҳар чи буд,
Илло сари ниёз, ки бар остон намонд.
Гуфтам кунам ба ту беҳ сабукдастӣ чи суд,
Дастӣ салоҳ дар таҳи ратли гарон намонд.
Хусрав зи оҳи қарам бар оташ ниҳод лаъл,
Бар ҳар замин, ки аз суми асбаш нишон намонд.

Ва ин ғазалро бадеҳа мегӯяд дар пеши султон Алоуддин
дар майдони ҷавгонбозӣ ва василоти бисёр мегирад аз
шоҳзодаи мазкур.

Байт:

Шоҳ қабо ҷаст кард, руҳаш ба майдон баред,
Ин сару ҳар сар, ки ҳаст, дар ҳами ҷавгон баред. [60a]
Ғамзазани мо расид, сохта доред ҷон,
Юсуфи мо боз гашт, мужда ба Канъон баред.

Даст ба домони ӯ нест ба бозӯй кас,
Булҳавасони фузул сар ба гиребон баред.
Аз лабаш имрӯз агар тӯша шавад неъмате,
Баҳри чи фаро бихалад миннати ризвон баред.
Бар ду рух аз хун навишт Хусрави дилхастаҳол,
Ваҳ, ки зи дар мондаи қаср ба султон баред.

Хум тихӣ гашт ҳанӯзам ҷон зи май сероб нест,
Чун ҳар охир ай дил имшаб гар шароби ноб нест.
Нолаи занҷири Мачнун аргунуни ошиқон-ст,
Завқи он андозаи гӯши улулалбоб нест.
Ишқ ҳасми ман басаст, ай ҷарх рав заҳмат мақаш,
Ҳар кучо ҷаллод бошад ҳоҷати қасоб нест.
Подшо к-ӯ хун бирезад сахна к-ӯ гардун бизан,
Баҳри ҷоне тарки ҷоне мазҳаби аҳбоб нест.
Ҳону даҳон ай ақл аз ғамхорагии мо даргузар,
К-андар ин ҷо беҳтар аз девонагӣ асбоб нест.
Гуфта будӣ Хусраво дар хоб рух бинмоямат,
Ин сухан бегонаро гӯ, ошноро хоб нест.

Зикри ҷаноби устоди сухан ва навсозандаи қавоиди кӯҳан Фирдавсии Тусӣ.

Маноқиб ва бузургвории ӯ аз ҳар мина-ш-шамс аст ва
саромади шуарои рӯзгор ва сархайли фузалои олимпикдор буд
ва роии шоирии ӯро фазилати бисёр аст. Чуноне, ки баъзе ӯро
ҳаким навиштаанд ва дар мусиқӣ низ ягонаи замон ва фариди
овони худ буд. [60b] Овардаанд, ки хондани “Шахнома” дар
оҳанги “Баёнӣ” ва усули “Дуяк” аз ихтиёрооти уст⁶⁵ ва азизе
мефармояд ин китъаро:

⁶⁵ Анъанаи “Шоҳнома”-хонӣ яке аз бахшҳои мусиқии қадимӣ ба шумор меравад. Дар
Эрон то имрӯз мактаби шоҳномаҳои боқӣ бондааст. Дарвешали ишора ба услуби ин
анъана дорад ва оҳанги онро (Баёнӣ?- шоҳ Баёнӣ) ва усули онро (усули Дуяк) нишон
додааст. Азбаски дар сарчашмаҳои гуногун сохтори зарбии усули Дуяк дар шаклҳои ба
ҳам мухталиф оварда шудаанд, з-ин сабаб тахмин намудан хеле душвор, ки чи тавр

Дар шеър се тан паямбаронанд,
Ҳар чанд, ки ло набия баъдӣ.
Аснофи қасидаву ғазалро,
Фирдавсию Анвариву Саъдӣ.

Ва инро низ дар ҳақи ӯ гӯянд:

Сиккае к-андар сухан Фирдавсии Тӯсӣ нишонд,
Кофарам гар ҳеч кас аз зумраи ғурсӣ нишонд.
Аввал аз болои курсӣ бар замин омад сухан,
Ӯ суханро боз боло бурду бар курсӣ нишонд.

Ал-ҳақ доди суханвариро дода ва шоҳиди адл бар сидқи ин сухан китоби “Шоҳнома” -и ӯст, ки дар ин понсад сол аз шоирону фасеҳони рӯзгор ҳечкасро ёрои ҷавоби ӯ нашуд ва ин ҳолат аз шоирон ҳеч касро мусаллам нест ва ин маънӣ бидояти Худост дар ҳақи Фирдавсӣ ва номи Фирдавсӣ ҳусн аст, ки писари Саҳҳоқ Ибни Шарафшоҳ аст ва дар баъзе нусха ибни Шараф таҳаллус мекунад ва ӯро дар рустойи Тӯс козарӣ ва чаҳорбоғе буд Фирдавс ном ва падари ӯ боғбони ӯ буда ва вачҳи таҳаллуси Фирдавсӣ он аст, ки таваллуди ӯ дар он боғ ба вуқӯ анҷомид ва ҷаноби Давлатшоҳ дар тазкираи хеш оварда, ки омили Тӯс [61a] бар вай ҷавре ва бедодӣ бунёд кард.

Ба шикоят омил аз Тус ба Ғазнин омад ва муддате дар даргоҳи Маҳмуд тараддуд мекард ва муҳими ӯ мутамашӣ нашуд ва ба ҳарчу-л-явм дармонда шоириро пешаи худ сохта қитъа ва қасоид мегуфт ва аз хосу ом вачҳи маъоше бад-ӯ мерасид ва дар сар орзуи суҳбати устод Унсурӣ дошт ва аз ғояти ҷоҳ Унсурӣ ӯро муясар намешуд, то ки рӯзе худро ба ҳилае дар маҷлиси Унсурӣ андохт ва дар он маҷлис Асҷадӣ ва Фаррухӣ, ки ҳарду шогирди Унсурианд ҳозир буданд. Устод Унсурӣ чун Фирдавсиро дид марди рустойишакле аз рӯи

байтҳои дар баҳри Мутақориб (фаъулун-фаъулун-фаъулун-фаъул, зарбаш: "танан танан танан танан - танан танан-танан") эҷод шудаи Шоҳномаро бо риояи усули Дуяк иҷро намудан мумкин аст.

широфат гуфт: Эй бародар, дар маҷлиси мо ҷуз шоирӣ намегунҷад. Фирдавсӣ гуфт, бандаро ҳам дар ин фан андак вукуфе ҳаст. Пас бо якдигар гуфтанд, ки се мисроъ меғӯем, ки робеъ надошта бошад, агар робеъро гӯяд бо вай суҳбат дорем, нагарна моро маъзур дорад.

Устод Унсурӣ гуфт:

Чун орази ту мох набошад равшан,

Асҷадӣ гуфт:

Монанди руҳат гул набувад дар гулшан.

Фаррухӣ гуфт:

Миҷгонат гузар ҳаме кунад аз ҷавшан,

Фирдавсӣ гуфт:

Монанди синони Ғев дар ҷанги пашан.

Ҳамгунон аз ҳусни каломи ӯ [61b] тааҷҷуб карданд. Устод Унсурӣ гуфт Фирдавсиро, ки зебо гуфтӣ, магар туро аз таърихи салотини Аҷам вукуфе ҳаст. Фирдавсӣ гуфт, бале таърихи мулуки Аҷам ҳамроҳ дорам. Унсурӣ вайро дар абёти мушкила имтиҳон кард, бар шеваи шоирӣ ва суҳанварӣ, то дарёфт. Унсурӣ гуфт, эй бародар, маъзур дор, ки мо фазли туро нашнохтем ва ӯро мусоҳиби худ гардонид. Аммо Султон Маҳмуд Унсуриро фармуда буданд, ки таърихи мулуки Аҷамро дар қайди назм дароварад ва Унсурӣ аз қасрати иштиғол бахонаҳо мекард ва тавонад буд, ки табъаш бар назми “Шоҳнома” қодир набуда бошад ва ҳеч касро дар он рӯзгор наёфта бошад, ки аз аҳли ин қор бошад. Фирдавсиро пурсид, ки тавонӣ назми “Шоҳнома” гуфтан. Гуфт: иншоа-л-лоҳ бигӯям. Унсурӣ аз ин ҷавоб хуррам шуд, филҳол ба арзи Султон расонид, ки ҷавоне аз Хуросон омада, бисёр хуштабъ ва бар суҳанварӣ қодир аст, гумони ман он аст, ки аз уҳдаи назми “Шоҳнома” тавонад баромад. Султон фармуд, ӯро бигӯӣ то дар мадҳи ман чанд байт бигӯяд. Унсурӣ Фирдавсиро фармуд, то

дар мадхи Султон чанд байт иншо намуд ва аз он чумла аст ин байт. [62a]

Байт:

Чу кӯдак лаб аз шири модар бишуст,
Зи гаҳвора Маҳмуд гӯяд нахуст.

Султонро ин байт хуш омада, пас Фирдавсиро фармуд, то ба назми “Шоҳнома” қиём намояд, гӯянд ўро дар саробустони хосси худ фармуд, то ҳучрае маскан доданд ва вачҳи маош муқаррар карданд ва муддати чаҳор сол дар хиттаи Ғазнин ба назми “Шоҳнома” машғул буд ва муддати чаҳор соли дигар ба Тус сокин буд. Боз ба Ғазнин ручуъ кард ва чаҳор донги “Шоҳнома”-ро дар қайди назм овард ва ба арзи Султон расонид ва мақбули назари кимиёсари Султон шуда, боз ба тариқи аввал ба кор машғул гардид. Ва Султон ўро гоҳ-гоҳ навозише мекарду тафаққуде мефармуд ва мураббии ў шамсу-л-кифоя Хоҷа Аҳмад ибни Ҳасани Маймандӣ буд ва аксар мадҳи ў гуфтӣ ва илтифоте ба Аёз, ки аз чумлаи хосони Султон буд, намекард. Ва Аёз аз ин маънӣ тофта шуд ва аз рӯи муодот дар маҷлиси хоси Султон ба гӯши эшон расонид, ки Фирдавсӣ рофизист ва Султон Маҳмуд дар дину мазҳаб бағоят салб буд ва дар назари ў ҳеч тоифа душмантар [62б] аз рафаза набуда, хотири султон аз ин сабаб ба Фирдавсӣ мутағайир шуд. Рӯзе ўро талаб фармуда аз вай иноб хитоб карда, гуфт: ту қарматӣ будаи, бифармоям то туро дар зери пойи филон ҳалок кунанд то тамоми қароматияро ибрат бошад. Фирдавсӣ филҳол дар зери пойи Султон афтод, ки ман қарматӣ нестам, балки аз аҳли суннат ва ҷамоатам ва бар ман ифтиро кардаанд. Султон гуфт, ки мучтаҳидони бузурги ин бидъат ҳама аз Тус будаанд, аммо ман туро бахшидам ба шарти он ки аз ин мазҳаб ручуъ намои.

Фирдавсӣ баъд аз он аз Султон ҳаросон шуд ва Султон низ дар ҳақи ў бадгумон буд, ба ҳар кайфият, ки буд назми “Шоҳнома”-ро ба итмом расонид ва ўро тамаъ буд, ки Султон дар ҳақи ў эҳсони бузург ба ҷой орад, мисли Надимӣ

маҷлиси хос. Чун султонро хотир бар ў гарон шуда буд, ўро насилаи китоби “Шоҳнома” сӣ ҳазор дирам нуқра инъом фармуд. Фирдавсиро бағоят ин инъом нохуш омад, аммо бисутуд ва ба бозор шуд ва ба ҳамом [63a] даромад, даҳ ҳазор дирам учраи ҳамомӣ дод ва даҳ ҳазор дирам фақоъӣ харид ва даҳ ҳазори дигар ба мустаҳиқон дод ва худро дар шаҳри Ғазнин махфӣ сохт. Баъд аз он ба ҳила китоби “Шоҳнома”-ро аз китобдори Султон ба даст овард ва чанд байт дар мазаммати султон Маҳмуд дар он ҷо илҳок кард, ин абёт аз ин чумла аст.

Маснавӣ:

Аё шох Маҳмуди кишваркушой,
Гар аз ман натарсӣ, битарс аз Худой.
Басе сол бурдам ба Шаҳнома ранҷ,
Ки то шох бахшад маро тоҷу ганҷ.
Агар шохро шох будӣ падар,
Ба сар барниҳодӣ маро тоҷи зар.
Агар модари шох бону будӣ,
Маро симу зар то ба зону будӣ.
Чу андар табораш бузурге набуд,
Наёраст номи бузургон шунуд.

Ва ин қитъаро низ дар мазаммати Султон гуфт:

Дарахте, ки талх аст ўро сиришт,
Гараш барнишонӣ ба боғи бихишт.
Гар аз ҷӯйи хулдаш ба ҳангоми об,
Ба бех ангубин резиву шаҳди ноб.
Саранҷом гавҳар ба кор оварад,
Ҳамон меваи талх бор оварад.

Манкул аст, ки рӯзе Султон Мансур чашне оростанд ва дар миён таште пур аз зар ниҳоданд ва ба уламо ва фузало гуфтанд, мехоҳам, ки касе “Темурнома” [63б] назм кунанд, то асомии обову аҷдоди мо дар олам то қиёми қиёмат монад. Ҷаноби Мавлоно Нуруддин Абдурраҳмони Ҷомӣ иноят карда,

гуфтанд, касе мутааххиди ин кор метавонад шуд, ки аз ӯхдаи ҷавоби ин қитъаи устои сухан Фирдавсӣ барояд:

Дарахте, ки талх аст ӯро сиришт...

Ҷаноби Мавлоно Ҳотифӣ аз ҷойи худ бархоста гуфтанд, ки фақир ҷавоби ин қитъа бигӯям, чун ҷавоб гуфта ба ҷаноби Мавлоно гузаронид, эшон таҳсин карда фармуданд, ки бирав, муборакат бод “Темурнома” гуфтан. Ва он қитъа, ки ҷавоб гуфта ин аст:

Қитъа:

Агар байзаи зоғи зулматсиришт,
Нихӣ зери товуси боғи биҳишт.
Ба ҳуққом он байза парварданаш,
Зи анҷири чаннат диҳӣ арзанаш.
Диҳӣ обаш аз чашмаи Салсабил,
Бар он байза гар дам занад Ҷабраил.
Шавад оқибат бачаи зоғ, зоғ,
Барад ранҷи беҳуда товуси боғ.

Ҷаноби саъодатмаъоб Давлатшоҳи Самарқандӣ раҳматуллоҳу алайҳ дар адами эроди мачмӯаи ин абёт дар тазкираи худ узр мефармудаанд ва низ зикр кардаанд, ки муддати чаҳор моҳ дар Ғазнин мутаворӣ буд. Баъд аз он махфӣ ба Хирот омада, [64а] дар хонаи Абулмаолии Саҳхоф чанд гоҳ ба сар мебурд, охир расулони Султон ба тафҳуси ӯ расиданд ва дар он вилоят мунодӣ карданд. Фирдавсӣ худро ба машақати тамом ба Тӯс расонид ва дар он вилоят низ натавонист буд, аҳлу аёлу ақраборо видоъ карда, озими Рустамдор шуд.

Дар он замон Исфаҳбади Ҷурҷонӣ қабл аз Манучеҳр ҳокими Рустамдор буд, ба ӯ паноҳ оварда ва Исфаҳбад мар ӯро муурооте мекард ва аз Фирдавсӣ абёти ҳаҷви Султонро ба яксаду шаст мисқол тилло бихарид, ки аз “Шоҳнома” маҳв созад ва ӯ иҷозат кард ва дигар бор рӯчуъ намуда, ба Тӯс омад ва пирӣ ба ӯ муставлӣ шуда буд ва дар ватан маълуму мутаворӣ

мебуд, то вақте, ки Султон дар сафар “Ҳиндномаи Дехлӣ” навишт ва рӯйи худро ба Ҳоҷа Ҳасани Маймандӣ карда гуфт: агар нуҳ ҷавоби номаи Дехлӣ бар вафқи мурод ояд, тадбир чист? Ҳоҷа ин байтро аз “Шоҳнома” бихонд.

Маснавӣ:

Агар ҷуз ба коми ман ояд ҷавоб,
Ману гурзу майдони Афросиёб.

Султонро аз ин байт риққате пайдо шуду гуфт: дар ҳаққи Фирдавсӣ ҷафову каминоятӣ кардем, оё аҳволи ӯ [64б] чӣ бошад? Ҳоҷа чун маҳали тақриб ёфт, ба арз расонид, ки Фирдавсӣ пиру очизу мустаманде шуда ва дар Тӯс мутаворӣ аст. Султон аз ғояти иноят ва шафқат фармуд, то дувоздах шутур найл бор карда, чихати инъоми Фирдавсӣ ба Тӯс фиристод. Расиди шутурони найл ҳамону берун омадани ҷанозаи Фирдавсӣ аз дарвозаи Тӯс ҳамон. Баъд аз он, чиҳозро таслими хоҳараш карданд, қабул накард аз ғояти зуҳд гуфт, маро ба моли салотин ҳеҷ эҳтиёче нест. Ва вафоти Фирдавсӣ дар шухури санаи ихдо ашара ва арбаъамиа (4 11) будааст ва қабри ӯ дар шаҳри Тӯс аст. Ба ҷанби мазори Аббосия ва алявм марқади шарифи ӯ муайян аст ва зувворе ба он марқад шггичост.

Манқул аст, ки шайх Абулқосими Курагонӣ раҳматуллоҳу алайҳ бар Фирдавсӣ намоз накард, ки муддати сӣ сол ӯ дар мадҳи мачусон буда ва ҳам дар он шаб (хоб) дид, ки Фирдавсиро, ки дар биҳишти адн дараҷоти олист, аз ӯ суол кард, ки ин дараҷа ёфтӣ? Гуфт: бад-он як байт, ки дар тавҳиди Ҳақ субҳонаҳу ва таъоло гуфтам.

Байт

Ҷаҳонро баландию пастӣ Туйй,
Надонам чии, ҳарчи ҳасти Туйй. [65а]

Масоф кардани Гударзи Кашвод ба Пирони Виса ва кушта шудани Пирон

Сипаҳдори Эрону Тӯрон ба ҳам,
Фурӯз омаданд андар ин кӯҳ диҷам.
Ба теғу ба ханҷар, ба гурзу каманд,
Зи ҳар гӯшае барниҳоданд банд.
Бишуд дасти эшон, ба хун рехтан,
Ғамин гашт аспон зи ангехтан.
Фароз омад он гардиши Эзадӣ,
Аз Эрону Тӯрон расид он бадӣ.
Або хост Яздон-ш дору намонд,
Кучо кӯшишу зӯру бозу намонд!
Ниғаҳ кард Пирон, ки ҳангома чист,
Бидонист к-он гардиши эзадист!
Валекин зи мардӣ ҳаме кард кор,
Бикӯшид бо гардиши рӯзгор.
В-аз он пас камон бар гирифтанду тир,
Ду солори лашкар, ду хушёрӣ пир!
Яке тирборон бикарданд саҳт,
Чу боди вазон барчаҳон бар дарахт!
Ниғаҳ кард Гударз тири хаданг,
Ки оҳан гузорад мар онро ба санг!
Ба баргустувон барзаду бардарид,
Таковар биларзиду дам даркашид.
Бияфтоду Пиронаш омад ба зер,
Биафканд зераш савори далер.
Зи нерӯ ба ду нима шуд дасти рост
Ҳамон гаҳ биғалтиду бар пой хост.
Бидонист, к-омад замона фароз,
Ва з-он рӯз Пирон наёбад ҷавоз.
Зи Гударз бигрехт, шуд сӯи кӯҳ,
Ғамӣ шуд зи дарди давидан сутӯҳ.
Ҳаме шуд бар он кӯҳ сар бардавон,
К-аз ӯ боз гардид мағар паҳлавон! [656]
Ниғаҳ кард Гударзу бигрист зор,
Битарсид аз он гардиши рӯзгор.
Бидонист, к-аш нест бо қас вафо!
Миён баста дорад зи баҳри ҷафо.

Фигон кард, к-ай номвар паҳлавон,
Чӣ будат, ки эдун пиёда давон?!
Ба кирдори нахчир дар пеши ман,
Кучот он сипоҳ эй сари анҷуман?!
Наёяд зи лашкар туро ёр қас.
В-аз эшон набинамат фарёдрас.
Кучот он ҳама зӯру мардонагӣ,
Силоҳу дилу ганҷу фарзонагӣ?
Сутуни гавон пушти Афросиёб,
Кунун шоҳро тира гашт офтоб.
Замона зи ту пушт баркост рӯй,
Ки ҳангоми пирист чора маҷӯй.
Чу корат чунин гашт зинҳор хоҳ,
Ба қон, то-т зинда барам пеши шоҳ.
Бубахшоядам дил ҳаме бар ту бар,
Ки чун барф бинам туро ришу сар.
Бад-ӯ гуфт Пирон, ки “Ин хв(а)д мабод!
Ба фарҷом бар ман чунин бад мабод.
К-аз ин пас маро зиндагонӣ бувад;
Ба зинҳор рафтан гумонӣ бувад.
Ман андар ҷаҳон маргро зодаам,
Бад-ин қор гардан туро додаам.
Шунидастам ин дoston аз меҳон,
Ки ҳарҷанд бошӣ ба хуррамҷаҳон.
Саранҷом марг асту з-ӯ чора нест,
Ба ман бар бар ин ҷой пайғора нест.
Ҳаме гашт Гударз дар гирди кӯҳ,
Набудаш бад-ӯ роҳу омад сутӯҳ.
Пиёда бибуду сипар баргирифт,
Чу нахчирҷӯён кӯҳ андар гирифт.
Гирифта сипар пешу жӯпин ба даст,
Ба боло ниҳода сар аз ҷои паст.
Ҳамедид Пирон мар ўро зи дур,
Фурӯ част аз санг солори Тур.
Бияндохт ханҷар ба кирдори тир,
Даромад ба бозуи солори пир.

Чу Гударз шуд хаста бар дасти ўй,
Зи кина ба хашм андаровард рўй.
Бияндохт жўпин, ба Пирон расид,
Зирех дар бараш як ба як бардарид.
Зи пушт андаромад ба роҳи чигар,
Биғалтиду осема баргашт сар.
Баромад-ш хун аз чигар то даҳон,
Чунин аст оину расми чаҳон.
Чу шери жиён андаромад ба сар,
Ба зўбини пўлод хаста чигар.
Бар он қўхсор ў замоне тапид,
Пас аз кину овардгаҳ орамид.
Чунин аст худ гардиши рўзгор,
Нагирад ҳаме панди омўзгор.
Фаро рафт Гударз басе шодмон,
Ба наздики ў чун хитабри замон.
Фуру бурд чанголу хун баргирифт,
Бихўрду биёлуд рўй, ай шигифт,
Зи хуни Сиёвуш хурўшид зор.
Санояш ҳамекард бар Кирдугор,
Зи ҳафтод хуни гиромӣ писар.
Наболид бар довари додгар,
Сарашро ҳамехост аз тан бурид.
Чунон бадкуниш хештанро надид,
Шикастадилу даст, бар хок сар.
Даридасалоҳу гусастакамар!
Чунин гуфт Гударз, ки ай наррашер.
Сари паҳлавонон, савори далер!
Замона ба заҳр об додаст чанг.
Ба дарди дили шеру чанги паланг!
Чаҳон чун ману чун ту бисёр дид.
Нахоҳад ҳаме бо касе орамид!
Дирафше ба болин-ш бар пой кард.
Сарашро бад-он поя бар пой кард,
Суйи лашкари хеш бинход рўй.
Чакон хуни бозуш чун оби чўй,
Зи боло ба лашкар ниҳоданд рўй.

Або куштагон баста бар пушти зин,
Парешонсар оварда оину кин.
Чу бо киначўён набуд паҳлавон,
Хурўше баромад зи пиру чавон.
Ки Гударз бар дасти Пирон магар,
Зи пирӣ ба хун андаровард сар!
Ҳаме зор бигрист лашкар ҳама,
Зи нодидани паҳлавони рама.
Дурафше падид омад аз тирагард,
Гўрезону шодон зи дасти набард.
Баромад зи лашкаргаҳ аз овози кўс,
Ҳамекард бар осмон дод бўс.
Бузургон бари паҳлавон омаданд,
Пур аз хандаву шодмон омаданд.
Ки Пирон яке шердил мард буд,
Ҳамасола чўёи овард буд!
Сухан ёд кард он замон паҳлавон,
Супурда бад-ў гўш пиру чавон.
Ба ангушт бинмуд чои набард,
Бигуфт, он ки бо ў замона чи кард.
Ба Рухҳом фармуд, то барнишаст,
Ба овардани ў миёнро бибаст.
Бад-ў гуфт, к-“Ўро ба зин барбибанд,
Биовар чуноно тозиён дар каманд!
Дирафш силеҳаш чунон ҳам, ки ҳаст,
Ба рўйи миёнаш мабар ҳеч даст!
Бар ин гуна чун паҳлавон кард ёд,
Бурун тохт Рухҳом бирасон ёд.
Кашид аз бари зин сабук чавшанаш,
Ба хун андарун ғарқа буд худ танаш.
Чунон ҳам бубасташ ба банди каманд,
Фуруд оваридаш зи кўҳи баланд.
Дурафшаш чу бар чойгоҳи нишон,
Надиданд Гўрдону гарданкашон.
Ҳамехонданд офарин сар ба сар,
Абар паҳлавони замин дар ба дар.

Ки бо номвар пушти эронсипох,
 Парастандаи тахти ту бод мох.
 Фидои сипаҳ кардай чону тан,
 Ба бехрӯзиву ўзгори шикан".
 Чунин гуфт Гударз бо мехтарон,
 Ки чун разми мо гашт аз ин сон гарон.
 Маро дар дил ояд, ки Афросиёб,
 Сипахро гузорад бад-ин рӯйи об.
 Камонам чунон аст гӯё сипох,
 Биёяд давон то бад-ин размгоҳ.
 Ман эдун камонам, ки Шоҳчаҳон,
 Биёяд бад-ин разми мо ногаҳон.
 Мар ин куштагонро бар ин дашти кин,
 Чунон ҳам бидоред бар пушти зин.
 Ки ў кина дорад бад-ин куштагон,
 Биозурда бошад зи пиру чавон.
 Агар ҳамчунин назди шоҳ оварем,
 Шавад шоду з-ин пойгоҳ оварем.
 Ки ошуби туркону эрониён,
 Аз ин кучо оварам дар миён.
 Бар-у он чунон дорам умедтар,
 Ки ояд чаҳондори хурсанд фар.
 Биёрад сипоҳе ҳама кинавар,
 Биафрӯзад ин размгаҳро ба фар.
 Чу Хусрав биоёд надорем бок,
 Зи туркони неруи Яздони пок.
 Ҳама яксара хонданд офарин,
 Ки бе ту мабодо замону замин.
 Ҳама судмандӣ зи гуфтори туст,
 Хуру моҳ равшан ба дидори туст.

Зикри саёдатмаъоби фазоилмаъоб ҷаноби Мавлоно Мирак Ҷангии Бухорӣ.

Аз ҷумлаи фузалои рӯзгор ва кумалои олимпикдор буд,
 гӯянд дар мабдаи ҳол дар мулозимати волиди худ машқи ҷанг
 мекард ва бағоят соҳибҷамол буд. Рӯзе гӯянд толибилме ўро
 дид, бо ў нисбати таъашуқӣ пайдо кард ва ба меҳнати бисёр ва
 машақати бешумор рафъи ҳичобат ба яғонагӣ карда, бо ў ошно
 шуд ва ўро аз машқи ҷанг манъ карда, ба таҳсили илм тарғиб
 кард, ў низ иқбол намуда ҳамвора ба таҳсили илм тақаюд
 мекарда ва тӯшаи ҳаррӯза аз хирмани фазли он толибилм
 рабудӣ то, ки мардуми Бухороро ба ў рӯчуёе шуд ба воситаи
 хуси ва ҷамоли беназир ва хубии каломи ногузири ў охир
 азмода шуд, ҳалоқ танг шуда, рӯзе ба устои худ гуфт, ки
 моёиро халқ намегузоранд, ки мутолиа мекарда бошем. Бояд,
 ки аз ин шаҳр сафаре ихтиёр кунем, то мутолиа тавонем кард ва
 дар он ошон дорулим Хоразм буд. Устои ў гуфт, бояд ба
 тарафи Хоразм интиқол фармуд, волида ва ҷамоаи худро видоъ
 карда, ба Хоразм рафт ва дар он балда ба андак замоне ўро
 рушде ҳосил шуд. Чунон, ки мулоёни хубро мулаззам сохтӣ ва
 ҷаноби соҳиби мутавассит дар он замон он ҷо буданд ва
 мардумро ба эшон эътиқоди азим буд.

Ва Мавлоно Мирак аксар авқот ба мулозимати эшон
 рафтӣ ва аълам-ул-уламои он замон дар он диёр ҷаноби
 фазоилмаъоб Мулло Қалон буданд ва ҷаноби эшонро низ ба
 Мулло Мирак илтифот буд. То ки ногоҳ овозае аз тарафи
 Марв ба он диёр расид, ки Мутаҳҳархилӣ ном муллое аз
 Ироқ ба даъвои исботи ҳақиқати дини худ меояд. Чун ин
 хабар ба масомиъи эшонон расид, барҳамхурдагӣ даст дод,
 маволи ҷамъ шуда, иттифоқ карда, гуфтанд касе бошад, ки
 Марв рафта аз аҳволи ў хабаре биёрад? Ҳама ишорат ба
 Мавлоно Мирак карданд ва эшон низ иқбол намуда, бо
 устои худ азимати Марв намуда баромаданд ва ба Марв
 рафтанд. Чун дар он вилоят даромаданд ба дарси Мавлоно
 Мутаҳҳар рафту ҳамон рӯз баҳсе кард, чунон, ки Мавлоно
 ба хусни калому зеҳни тамоми ў таҳсин намуданд ва дар
 миёни талабаи Марв ангуштнамо гардид. Зеро, ки аз он

замон, ки Мавлоно Мутаххар дар он вилоят даромада буд, ҳеҷ касро аз талаба ёрои баҳс нашуда ва чун Мавлоно Мирак дахле ба вақте кард, ҳама туллоби он диёрро орзӯӣ ҳамсухбатии ӯ шуда.

Манкул аст, ки Мавлоно Мирак мехост панҷ рӯз зиёда наистад ва мурочиат намояд, чихил рӯз дар он вилоят сокин шуд ва харрӯз ба дарси Мавлоно рафта, дахле мекард чунон, ки Мавлоно иқбол намуда, тавчиҳ мефармуданд. Баъд аз чихил рӯз рухсат ҳосил карда, рӯчуъ ба Хоразм намуд, чун ба мулозимати маҳодим расид, аз ӯ истифсори аҳволи Мавлоно Мутаххар карданд. Гуфт: маҳодим гирди худ карданд, ки бисёр пурбодааст. Магар инояти Ҳақ субҳонаҳу ва таъоло шавад, ки ӯро мулзам тавонад сохт, вагарна ба эътибори дониш бадал надорад ва аз ин суханони Мавлоно Мирак маволиро парешонии аҷибест даст дод, ки подшоҳи мо турк асту омӣ, мабодо, ки чун ӯ биояд ӯро илтифоте даст диҳад ва муртад шавад. Аммо чун соҳиби мутаваассит дар он маҷлис ва чамъ ҳузур дошт, гуфт: ёрон ғам маҳуред, ки фақир ҷавоби ӯро ба тавфики вори Таъоло гӯям, чун мардумро бо эшон эътиқоди азим буд, гуфтанд шояд, ки ба зӯрӣ вилояти ин балоро аз сари мусалмонон дафъ кунанд.

Чун баъд аз рӯзе чанд Мавлоно Мутаххар ба вилояти Хоразм даромад, баҳсу ҷидол ба маволии он диёр мунақид шуд. Ҷаноби Мавлоно Рукниддини Конӣ раҳматуллоҳу алайҳ мутааххиди ҷавоби баҳси ӯ шуданд ва забони гуҳарбору хомаи сеҳросори худро дар майдони фасоҳату балоғат баркашиданд ва ҷавоби кофӣ фармуданд. Боз интиқол ба баҳси дигар карда, гуфт низ ӯро ҷавоби кофӣ шунид аз он ҷое, ки уҷбу кибр дар сар дошт, иқбол нанамуда ва эшонро гуфт чи муҳмал мегӯӣ? Ҷаноби эшон барҳоста гуфтанд: Ай маликшоҳ, ту подшоҳи мусулмононӣ? Ин сабзавориро ки дину мазҳаби ӯ мушаххас набошад, дар пеш чун ту подшоҳӣ сазад, ки маро иҳонат кунад, подшоҳ риояти дини худ карда гуфт: ҳамчунин касро чи бояд кардан? Маволи фармуданд, ки ӯро забон қатъ бояд кард ва низ ӯро сангсор бояд кард. Он буд, ки забони ӯро бурида, сангсор карданд.

Нақл аст, ки дар ҳамон айём Мавлоно Мирак китоби “Ҳикмату-л-айн”-ро тасниф кард ва дар назари кимйёасари Мавлоно Рукнуддини Конӣ раҳматуллоҳу алайҳ дароварданд ва аз эшон дуъои хайр илтимос намуданд. Ҷаноби эшон дар бораи Мавлоно Мирак дуо карданд.

Зикри ҷаноби ҷаннатмаъобӣ ва рафъатоёбӣ Мавлоно Қосим Раббонӣ.

Солики масолики дин ва орифи маъорифи асрори яқин буда ва дар румузи ҳақоик қанзи маонӣ буд ва дар фазилату улум Ҷунайди сонӣ, хотири пуранвори ӯ гулшани роз ва тӯтии нутқи ӯ андалеби хушовоз бо вучуди фазилат ҷоҳи бар камол дошта, уламову машоих ҷаноби ӯро дар суҳбати худ бо изози тамом талаб менамуданд ва дар назди тоифае мақбул буд. Хусусан, дар назди муқтадои муҳақиқони олам ва мақбули хосу авоми умам маликулорифин, рашиду-л-муҳаққиқин, султони шарият, подшоҳи кишвари ҳақиқат, ҳазрати шоҳ Қосиманвори қуддиса сирруҳу буда ва устои мазкурро дар мулозимати хеш нигоҳ медоштанд. Ва аксари авқот дар маҷлиси хос он содику-л-ихлосро рубоб мефармуданд ва ҷаноби устоз ба нағмаи рубоб он султони олиҷанобро ба завқ меовард ва ин ғазалро ба овози хуш суруд менамуд.

Ғазал:

Ай хусрави хубони ду олам ба ҳақиқе,
Шуд мамлакат туро мутлақи қиқе.
Аз ту ялалотин тананотин тана дир но,
Аз дар тани-тан сохтаанд илми мусиқӣ.
Камтар зи хурусе на дар роҳи ана-л-ҳақ,
Кӯ-кӯ ҳама шаб бонг задан қадри рафиқе.
Вай акка яке бар сари девор ҳаме гуфт,
Қақо қақақо қақара қақо қакра қақиқе.
Уғзе ба сано гуфт сипосем Худоро,
Вақо вақақо вақуқақо вақуқа қиқе.

Дар Балх агар Хочаи Аккоша барар кист,
Сад мартаба дорад ба хунар шайхи шафике.
Ай Шамс, бигӯ қиссаи мутлақ ба ҳарифон,
Ҳақко ҳақако ҳақраҳако ҳақрақа кике.

Ғазал

Ай дили сангат хораву мәрмар,
Шӯълаи рӯят моҳи мунаввар. (Нусхаи №428)
Рӯйи ту сунбул нофаи чин аст,
Турраи мушкин, гесӯйи анбар.
Рӯйи чу моҳат, зулфи сиёҳат,
Бар шаби ялдо шамъеву ховар!
Мӯйи миёнат, баста даҳонат,
Ҳар ду лабонат қанди мукаррар.
Рӯйи ту зебо, қадди ту раъно,
Пойи ту бар шуд сарву санавбар!
Дида надида мисли ту шоҳе,
Дидаи гардун, чархи мудаввар!
Абрӯкамоне, рӯҳи равоне,
Бар дилу қони аз ҳама хуштар!
Шоҳ саворе қарда шикоре,
Тири ту омад бар мани лоғар!
Тути хаттат бар лаби чашма,
Хизр набӣ шуд бар лаби кавсар.
Дар чустуҷӯят бар сари кӯят,
Ҳамчун сагонат нишаста бар дар.
Қосими мискин мадҳи ту гӯяд,
Бар дили ғамгин бар ҳама дафтар!

Ғазал

Арзи ҷамолат гул зи гулистон,
Аз майи лаълат нолаи мастон.
Соқӣ ба кӯят маст ба бӯят,
Ошиқи рӯят Юсуфи Канъон.
Бартарӣ хеле ман ба ту майле,
Қарда таҳаммул Мӯсои Имрон.

Бо руҳи зардам, бо дили дардам,
Сар ба биёбон монда ба ёрон!
Мӯсо ризоро баҳри Худоро,
Ин дили моро ҳеч маранҷон!
Шамсе аён шуд, сӯфӣ давон шуд,
Рақсунон шуд бар сари майдон!

Ва сухани ҳамон азиз аст, ки андак намак нағмаи
Мавлоно Қосим шӯрангез ва овози ҳазинаш фараҳбахш ва
рӯҳомез аст. Мавлуд ва маншаи Мавлоно Қосим вилояти
Бадахшон аст, аз кӯҳи софи Толиқон ва дар куббату-л-исломи
Балх дар ҳалқаи [77а] маҷлиси шайху-ш-шуҷух ҳазрати
Баҳоуддин раҳматуллоҳу алайҳ мебуд ва забон дар мадҳи
хонадони эшон мекушуд ва дар охири умр дар вилояти Рум дар
қарияи Қуния дар бистари роҳат меғунуд ва дар мулозимати
Мавлоно Ҷалолиддини Румӣ қуддиса сирраҳу қиём менамуд ва
қабри муборакаш дар ҳамон қарияи мазкур мебошад ва
манзили ӯ муайян аст.

Зикри ҷаноби шайхи замон ва муқтадои авон шайх Бубакри Раббонӣ ва зикри шайх Баҳлули Доно

Ҳаргоҳ, ки он шайхи олиҷоҳи рифъатпаноҳ ба нағмаи
мизроб рубоби пуршитоби шӯрангез бинавохтӣ⁶⁶ ва ба овози
ҳазини намакин дили ушшоқи бе сару сомонро чун зулфи
арусон дар печу тоб андохтӣ ва бо овози сози қонгудози
дилнавоз ба мардуми Ироку Ҳичоз пардохтӣ. Алҳосил, Шайх
аз бузурғони рӯзгор буданд ва марди муваҳҳид буда ва орифу
гармрӯ ва донишманду фозилу комил буда, бо вучуди камолу
ирфон ва сулук дар фазилати зоҳирӣ ва ботинӣ ҳеч камӣ
надошта ва сухани Шайх дар олам шуҳрати [77б] тамом
дорад.

⁶⁶ Аз ин ишораи Дарवेशалӣ мебарояд, ки рубоб дар замон созе будааст, ки онро бо
мизроб (ноҳуни маҳсус, медиатор) менавозанд. Дар сарчашмаҳои қадимтар (масалан
Абдулқодир Мароғай) ифрон рубобро ҳамчун сози камонӣ (шабехи гиччак) тасвир
кардаанд.

Ва волиди бузургвори шайх Бубакри Раббонӣ, қозии шаҳр ва муфтии баҳру бар будаанд, ки чун падарро вақт наздик гардид, фарзандонро назди хеш талаб фармуд. Баъд аз он он падар рӯй ба тарафи он ду писари некӯсияр забон аз даҳон кушуда ва насихат карду гуфт: Эй қонони падар, в-эй нури ҳарду басар, зинҳор ва ба ҳазор зинҳор қозӣ нашавед ва қазоро қабул накунед ва дар маснади қазо нанишинед, ки шуморо пушаймонӣ хоҳад буд ва насихат кард ва баъд аз он аз ин дунёи фонӣ ба сарои ҷовидонӣ интиқол фармуд. Аммо баъд аз вафоти падар он ду писар дар вақти саҳар хоб диданд, ки падарро рухсорай гулнораширо мори сиёҳе газид ва як чашми ўро марде бархашм гирифта ва дар оташ ниҳода. Он ҳарду писар аз он хоби пуршўру шар бедор шуданд ва ин хобро бо якдигар мегуфтанд. Ва ба укубати падар мегиристанд ва аз ин хоб тааҷҷуб мекарданд, баъд аз он ҳарду писар бо якдигар иттифоқ карда, гуфтанд, ки бар маснади қазо нанишинем. Ва ин меҳнатро ва азобро дар гўр набинем.

Пас шайх Бубакр ба худ фикре [78а] карда ва баъд аз он бархоста рубобе ба ҳам расонида ва худро ба девонагӣ андохт ва дар кўчаву бозор ба рубобнавохтан машғул шуд ва аҳли ом дар насихати он ба қон кўшиданд. Чун рубобро ба навозиш меовард, овози рубоби он қанобро мардум мешуниданд, забон аз насихати ў боз мекашиданд. Чун аҳбоб ба нолаи рубоби ў дар печу тоб мебуданд ва ҳар кӣ аз ў рубоб мешунид якборагӣ тамаъ аз қон мебурид ва ҳамчун девонагон чома дар тан медарид.⁶⁷

Ва бародари дигар, ки ўро Баҳлул гуянд, ў низ чўбе ба ҳам расонид ва бар он чўб савор шуда ва он чўбро асби худ сохта ва мегуфт: Эй мардумон, дур шавед ва барҳазар бошед, шумоён аз ин Шабдеси тези пурситези ман, в-эй қавонон, в-эй аҳли бозор маситезед ва аз лагади асби ман бигрезед ва

⁶⁷ Ин маврид суҳан аз таъсири беандоза бузурги мусиқӣ аснои шунидани он меравад, ки дар замири шунавандагон эҳсоси "тамаъ аз қон буридан" пайдо мешавад. Дар сохтори силсилаи Дувоздаҳмақом зери таъсири ҳамин гуна оҳангҳо силсилаи навъи маъруфи "Ҷомадаррон" ба вучуд омадааст. Аз Вахшии Бофакӣ: "Мутриб ба навои Раҳи мо - беҳабарон зан, То чома даронем, Раҳи Ҷомадарон зан". (муҳаррир).

ничунин суҳанон аз ў воқеъ мегардид. Аммо киссаи Шайх дар ин рўзгор ва аз каромоти он бузургвор бисёр аст.

Манқул аст, ки ҳазрати Шайх дар шабе аз шабҳо бар сарои олий бифасиданд, диданд ки сараш ба фалак расида ва пой дар камҳати замин устувор карда. Ҳазрати Шайх [78б] гуфтанд, во аҷабо, зиҳӣ беаклии одаме, ки интур сарой сохта ва мурдан наандешида ва ба кори охират напардохта ва ангиште гирифта ва бар девори он хона ин калимотро навишт, ин аст: "рафъата-тин ва вазаъта-дин ин кона мин моли нафсика, фақад асрафта, воллоҳу ло юҳиббу-л-мусрифин ва ин кона мин моли ғайрика, валлоҳу ло юҳиббу-л-золимин."⁶⁸ Чун рўз гардид, соҳиби хона ин хатро дид, ҳамон соат ин биноро вайрон сохт ва дигар ба кори ин дунёи бевафои бебақо напардохт.

Зикри қаноби азҳару минаш-шамс шайх Шамси Раббонӣ

Марде буд покизарўзгору субҳхез, гўянд, ҳеч субҳ бар-ў фақт нашуда ва ҳамеша ба навохтани рубоб иштиғол намудӣ ва дар ҷивори Пешравӣ муҳаққиқони олам ва мақбули хосу авоми умам. Ва дили поки ў маҳалли илоҳӣ ва хотири файёзи ў маҳбати анвори номутаноҳӣ буд, яъне хоҷа Баҳоулҳақи вад-дин қуддиса сирруҳу-л-азиз буда ва ҳамвора садои рубоби ў дар саҳаргоҳ ба самъи шарифи эшон меомад, ноогоҳ ўро заъфи ориз шуд, чун чанд рўз гузашт мушарраф ба мавт шуд. Рўзе ҳазрати Хоҷа аз муриди худ пурсиданд, ки устод Шамси Раббонӣ зоҳир намешавад, гуфтанд, бузургвор ўро заъфе шуда ва ҳоли ў шак шуда. Эшон гуфтанд, пурсидан бояд рафт, чун бар болини ў ташриф бурданд диданд, ки забони ў гирифтаву ҳоли ў дигаргун шуд. Забон кушода гуфтанд, эй Шамс, чун дар гўри ту мункару нақир дароянд ва аз ту суол кунанд, гўй, ки ман дар дунё ҳамсоия Баҳоуддин будам, чун он пур аз олам рехлат кард, ҳазрати Хоҷа қанозаи ўро гузориданд ва бар

⁶⁸ тирҷума: "Ҳоки тираро боло бардошти, вале динро поин задӣ. Агар аз моли хеш буд, танҳо исроф кардӣ - Оллоҳ исрофкоронро дўст намедорад, ва агар аз моли ғайр аст - Оллоҳ золимонро дўст намедорад"

қабри ӯ рафтанду хатм карданд. Чун халоиқ бозгаштанд эшон низ ҳафт қадам гашта боз ба сари қабри ӯ рӯчуъ намуданд ва гӯш дошта бозистоданд, маълуми эшон шуд, ки мункару нақир омадаанду аз пир суол мекунанд ва пир очиз шуда, эшон фарёд карданд, ки ай пир бигӯ ҳамсоия Баҳоуддинам. Дар он хин нидои раббалоломин дар расид, ки ай малоика гузored ин пирро, ки ӯ дар дунё ҳамсоия Баҳоуддини мо буда, чун он ду фаришта он нидоро шуниданд, даст аз он боз доштанд ва ҳазрати Мавлавӣ Абдуррахмони Ҷомӣ қуддиса сирраҳу мефармоянд:

Сикка, ки дар Ясрибу батҳо заданд,
Навбати охир ба Бухоро заданд.
Аз хати он сикка нашуд баҳраманд,
Ҷуз дили бенақш, шаҳи нақшбанд.
Он гуҳари пок зи ҳарҷо бувад,
Маъдани ӯ хоки Бухоро бувад.

Зикри ҷаноби манзури назари муршиди даргоҳи муқарраби ҳазрати олиҳи дарвеш Аҳмади Қонунӣ.

Он ки бар замзамаи илҳон мурғи ҷонро аз қафаси танг бар тайрон дароварда ва бар нағмаи дилфиреб ниҳоли сабру шикebro аз замини дили мустамиён бароварда ва тоифаи аҳли нишот руҳи хеш дар бисоти баситафзои ӯ ҳамчун пиёдагон суда ва зумраи аҳли завқи ошияи итоат ӯро аз рӯи шавқ бар дӯш афканда ва дар силуки шогирдони ӯ худро интизом медиҳанд.

Ва гӯшанишинони зовияи риёзат, ҳақимони гӯшаи муҳаббат ӯро дар паҳлӯи қонуни дили худ чун гунча нишонда ва ҳангомаи фурузони илми ийқон аз барои афрӯхтани маҷолис худро бар гӯши тоби машаққати ӯ қарор дода ва ба адои гирифтани қонун ҳушро аз қонуни аҳли ирфон ба даст гирифта ва ба фазои сурур ва саробӯстон ҳузури роҳ намудӣ, ба қироати Қуръон гӯи сабақат аз акфову акрон рабуда ва ба эътибори ҳифзи вукуф ва адои ҳуруф, ки иборат аз тартил аст. Аммо мавлиду маншаи ҷаноби ҳазрати дарвеш Аҳмади Қонунӣ аз

билдаи маҳфузаи Самарқанд аст, марди муттақиву парҳезгор буда ва доиму-л-авқот дар хонақоҳи фойзуланвори олиҷаноби тақвомаъоб, маҳдуми шайху-л-ислому-л-аъзам муршиди тавоифу-л-умам, султону-л-авлиё, бурҳону-л-атқийё, муктадои авлиёу-л-лоҳ ло хавфун алайҳим ва ло ҳум яҳзанун ва манзури раббу-л-оламин хулосаи авлиёи рӯи замин ҳазрати Хоҷа Убайдуллоҳ қуддиса сирруҳу-л-азиз ба хидматгорӣ қиём менамуд.

Он ки зи хуррияти фуқаро огоҳ аст,
Хоҷаи Аҳрор Убайдуллоҳ аст.

Ва ҳазрати хоҷаи мо хоҷа Муҳаммадамин Маҳдумзодаи Даҳбедӣ алайирраҳма варризвон аз ҷаноби падари бузургвори худ Мавлоно Хоҷагии Қошонӣ қуддиса сирруҳул-азиз нақл кардаанд, дар расоиле, ки дар тасаввуф тасниф намудаанд манкул аст, ки аз хоҷа Аҳрор қуддиса сирруҳу, ки ба як бор яке аз набераҳои эшонро ташвише ориз шуда буд ва эшон ба ҷаноби дарвеш Аҳмад амр фармуданд, ки Қонун навоз. Чун ҷаноби дарвеш Аҳмад Қонунро навохт ҷаноби эшонро завқи ғарибе ва ҳолати аҷибро дар эшон дар вучуд омад. Баъд аз он гуфта бошанд, ки ҳеч кас амсоли ман муҳтоҷ ба инҳо нахоҳад буд, гояташ аз ҷихати ҳикмат риоят мебояд кард. Ва дигар дар маҷлиси шарифи эшон ҳама ҳофизони хушкон буданд ва ҳамеша Маснавиву девони Амир Қосим ва ғайра, ки аз суханони ин тоифа буда мехонданд ва Ҳофизии Кӯҷак, ки яке аз ҳофизони эшон аст, фахре кард ба он ки доим маро ҷаноби эшон мефармоянд, ки ҳамеша хон ва гирияи бисёр мекарданд. Пас агар номашруъ будӣ, эшон чаро муболага дар ин амр кардандӣ. Ва низ мақбул аст, ки аз эшон гаҳ шабе султон Аҳмад Нойӣ ба ҳарамии эшон даромада, най навохт. Эшон муддати мадид истода мешуниданд ва мутарассид низ мебуданд, ки мабодо, ки мардум воқиф шаванд ва эшон бе завқ шаванд. Баъд аз он чун замоне бигзашт, ҷаноби ҳазрати эшон пораи зар ба дастии мубораки худ ба ӯ доданд.

**Зикри фариди замон ва ваҳиди авон устод
Султон Муҳаммад Девона.**

Найнавозе, ки овози найи ӯ чун анфоси Исо чон дар қолаби мурдагони чандинсола дамиди ва чун нафас дар най андохтӣ, аз нафаси гарм оташ дар найистони хирмани аҳли ҳол задӣ ва ин пешаро чун андешаи софӣ дарунон пок аз хасу хошок, ки башарият соҳате ва муҳандисони даврон ҳар шаб аз бароӣ шикофтани найи ӯ сақби шаҳоби соқибро бар ин чархи лоъиб таъбия кардӣ. Аммо устод аз беназирони рӯзгору қаволони ширингуфтор буд ва маншаи чаноби устод вилояти маҳфузаи Самарқанд аст, аз гузари хоҷа Абдии Дарун ва дар хидмати хоҷаи хоҷаҳо Хоҷаи Аҳрор нуввира марқадаҳу қиём менамуд. Овардаанд, ки ҳар сари моҳ ӯро девонагӣ ва беҳудӣ даст меод ва дар ҷойҳои мардум даромада най менавохт ва ин ҳол бисёр дар сароӣ хоҷаи Аҳрор воқеъ мешуд ва ҳазрати эшонро аз бас ки майл буд, иҳиёри манъ набуд⁶⁹ ва ҳар рӯз инъоми беҳад ва лутфи беадад дар бораи ӯ меафзуданд ва аксари ақобиру ашрофро орзуи суҳбати ӯ мебуд, ки муяссар шавад ва ба ҳеҷ вачҳ ба вуқуъ намеомад. Баъд аз вафоти он ҳазрат девонагии ӯ зиёда ва парешонияш беандоза шуд ва чанд навбат Султон Аҳмад аз пайи тафакхуси ӯ шуд ва дар банду занҷир кашид, фоида накарда охири дағ-даға боз аҷал ба шуъбадабозӣ аз ин дунёи фонӣ ба риёзи ҷовидонӣ иртиҳол фармуд ва низ ӯро саҳойифи рӯзгор ва сафойиҳи лайлу наҳор ашъори дилфиреб ва абёти ҳабиб аст ва ин ғазал аз натойиҷи таъби бадойиғнигори ӯ сабт афтод ва девона таҳаллус мекунад.

Ғазал

Ай лаби лаълат зи оби зиндагонӣ поктар,
Зиндагонӣ бе лаби лаълат намехоҳам дигар.
Абрувони дилкашат зогони мушкин парваранд,
Дар талош афтода ҳар як бар сар бодомтар.

⁶⁹ Яъне Хоҷа Аҳрорро найнавозии ӯ писанд омада буд, 3-ин сабаб онро манъ намекарданд.

Тифли ашк парда дар охир ба рӯи мо давид,
Гарчи парвардам манаш умре ба сад хуни чигар.
Дурри дандони ту ҳар як зери лаъли обдор,
Дар табассум қатраи шир аст дар боло шакар.
Бар сари бозор гуфтӣ мекушам Девонаро,
Моҳи ман Девонаро нав кушт бозори дигар.

**Зикри солики масолики тариқ ва орифи маъорифи румузи
тахқиқ Мавлоно Девона Ҷонӣ**

Ҳамвора дар тазкияи нафси нафис ва пайваста дар тасфияи ботини шариф иштиғол дошт ва воридоти ғайбиро дар сурати назм интизом менамуд ва аз маҷзубони солиқ зоҳир буд. Ва ҳаёти ӯро мавлиду маншаи Хуҷоқ аст. Ва манкул аст чаноби зубдатул-ақобир ва қудвату-л-аъозим қофиласолори аброр, яъне хоҷа Убайдуллоҳи Аҳрор, қуддиса сиррухуро қиёс бод мурақаботу мурасалот, ки мутазаммини хулуси эътиқод ва зуҳури иртибот аз ӯ мафҳум мешуд, ба вуқуъ меанҷомид. Ва ӯ дар ғояти истиғно сулук менамуд ва мурасалоти эшонро иқбол нанамуда дар Қарокул маскан ва маъво намуда мебуд, то замоне, ки ӯро ҳавои азимати Самарқанди фирдавмонанд дарафтод, аз он ҷо интиқол намуда, ба вилояти мазкур убур намуд.

Ва иттифоқон моҳи рамазони муборак буд, ки дохили вилояти мазкур шуд ва дар пойи мазори пурвонавори Хоҷа Муҳаммад Даштиқатагон раҳматуллоҳу алайҳ омада нишаст. Ва хушкпорае бароварда тановул менамуд ва халоиқ бар сари ӯ чамъ шуда буданд ва ӯро манъ мекарданд, мамнуъ намешуд ва ин хабарро ба самъи шарифи эшон, яъне Хоҷа Аҳрор расонида ва чаноби эшон пойи бараҳна савор шуданд ва ба сари Девона омаданд. Диданд ки Девона нишаста ва ба тановули таъом иштиғол дорад. Чаноби хоҷаро илтифоте ба хотир расида гуфтанд: Ай Девона ту мусулмонӣ? Гуфт, ба кӣ гуфтанд бинои мусулмонӣ ба чанд аст? Девона гуфт,- яке ҳазрати эшон табассуме мекарданд ва гуфтанд,- чун гуфт, зеро ки дуи ӯро шумо хурдед ва дуи ӯро ман, он ду ки шумо хурдед закоти

ҳаҷ аст ва он ду ки ман хурдаам намозу рузааст ва яке мондааст, ки ло илоҳа иллаллоҳ аст, чаноби хоҷа бисёр хуш омаду ба даргоҳи аршиштибоҳи худ оварда, анвои илтифот ба ӯ мабул доштанд. Ва низ манкул аст, ки дар он айём нони Самарқанд хурд буда, чун пеши Девона нон бароварданд, Девона яке бар нон нигоҳ мекарду яке бар тоқии ҳазрати эшон. Ҳазрати хоҷа гуфтанд, эй Девона, чаро нон намехурӣ? Девона гуфт, эй хоҷа, то тоқиро калон кардан чаро нонро калон намекуни? Ҳазрати хоҷа ҳамон замон ҳукм карданд, ки нонро ду нимсарӣ сохтанд ва алҳол низ чунон аст.

Ва Девона дар мулозимати эшон мебуд то замоне, ки ҳазрати эшонро ҳавои азимати диёри худ шуд, Девонаро гирифта ба худ ҳамроҳ ба ҷониби Андиҷон интиқол карданд. Чун он вилоятро ба шарафи нузул мушарраф сохтанд, дар он ҷо масҷиди ҷомеъе ва мадраса бино фармуданд, ки ҳоло маъбудии он диёр аст ва аз он ҷо низ убур намуданд ба Туркистон ба зиёрати Ато Ясавӣ раҳматуллоҳу алайҳ. Чун чаноби Хоҷа Аҳрор зиёрат карданд, диданд ки Девона бар болои қабри эшон савор шуда мегӯяд: Эй турк, бичунб, бубинам чи тур хоҳӣ чунбид, ки ногоҳ қабри мубораки эшон дар чунбиш омада, Девонаро ғалтонд. Чуноне, ки се-чор қадам дур афтада, баъд аз он Девона бархоста гуфт, эй турк, ханӯз бақувват будай ва аз он ҷо низ ба ҳамроҳии эшон ба Самарқанд мурочиат намуд. Ва чанд рӯзе дар он вилоят дар зилли риояти эшон мебуд. То ки ӯро боз ҳавои мурочиат дар сар афтаду ва ба Қарокӯл убур фармуд, то ки аз олам рихлат намуд.

Ва низ марвист, ки мардум дар ҳаққи он сухан мегуфтанд ва аз толибилмон чанде дар мақоми имтиҳони ӯ шуданд ва аз Бухоро ба Қарокул рафтанд, чун ба он мавзеъ расиданд диданд, ки Девона аз олам нақл карда. Бо якдигар гуфтанд, ки агар Девона валӣ аст ба сари қабри ӯ мебояд рафт ва аз ӯ чизе талаб намоем. Ин бигуфтанду ба сари мазори ӯ омаданд, яке гуфт бояд, ки аз барои мо ҳарфе пайдо кунад, он кулчаи Момонрупӣ бошад ва дигаре гуфт ҳалвое ба руғани зард пайдо кунад. Аммо Девона дар хоби Момонрупӣ даромада гуфтанд, ки зудбош ва

як туқуз кулча пухта, фардо нимрӯз ба сари мазори мо худро расон, ки чанд толибилме ба сари қабри мо омада аз кулчаҳои ту металабанд. Гӯянд, ки Момонрупӣ ҳамон соат ҳамин кард ва кулчаҳо пухта ва сахаргоҳ буд, ки аз Бухоро пиёда баромада ва суфраро бардошта, нимрӯз буд, ки ба сари мазори Девона расид ва ҳамон соат толибилмон омада сокин шуда буданд, ки ӯ расида ва низ дар хоби яке аз мухлисони худ даромада, ҳалвое ба рағани зард талаб намуд ва ӯ низ ҳамон, ки Момонрупӣ кулчаеро бар замин ниҳод, ӯ ҳалворо расонд ва ҳамаи талаба эътиқоди худро рост карданд, магар яке аз он ҷумла рост накарданд ва дар вартаи инкор мебуд, ногоҳ назараш бар болои сари Девона афтад, дид, ки кадуе сабз шуда бар болои сари Девона овехта истода, он мункир корде бароварда он кадуро сар бурида, аз даруни каду қасидае баромад дар манқабати ҷаҳор ёр чун онро бидид эътиқоди худро ба чаноби ӯ рост кард.

Ва низ манкул аст, ки дар он айём Мирзо Абулмаъсум ном ҷавоне буда, бисёр соҳибҷамол, ҷамъе аз толибилмон Мирзоро бар он сохтанд, ки теге кашида бар сари Девона равед, агар девонааст наметарсад ва агар девона нест, метарсад. Чун Мирзо Абулмаъсум тегеро канда бар сари Девона расид, Девона сар баровард ва рӯй бар тарафи Мирзо Абулмаъсум карда, ин ғазалро дар бадеҳа гуфт:

Ғазал

Шоҳо, ту тезу теги ту тезу саманд ҳам,
З-он бар сарам, ки ошиқаму мустаманд ҳам!
Лаъли лабат, шигифт шакар медиҳад, аз он,
Дорад набот аз сари худ тарси қанд ҳам!
Айёрпеша набувад ҳамчу чашми ту,
Ханҷар ба дасту бар сари ханҷар каманд ҳам!
Холи сиях, ки сӯхт аз он лаъли оташин.
Гашт ончунон сиях, ки нагардад сипанд ҳам!
Ашъори дилфиреби Ҷомӣ шунав, ки ўст,
Дар мулки шеър Хусраву пири Хучанд ҳам!

Ва чаноби ўро дар илми мусикӣ низ маҳорати билоғоят зоҳир наменамад, чуноне ки дар ин илм рисолае тасниф дорад ва дар баробари ҳулул рисолаи муаммое дорад, ки дар шикофтани ҳар як аз он абёти ӯ муаммоиён хайронанд ва аз натоиҷи килки бадоеънигору самоири санойиъишиъораш дар саҳойифи рӯзгор ду девон сабт дорад, ки яке аз он ба забони туркӣ ва дигаре форсӣ воқеъ шуда ва аз қасоиди фаррои ӯ ин қасида сабт афтада, ки бисёр хуб гуфта:

Қасида:

Дило, мабош чу дунон асири лаззати тан,
Ба теги ҷӯъ бизан деви нафсро гардан!
Ба қору бори ҷаҳон илтифот камтар кун,
Зи ҳар чи монёи роҳ аст, дил аз ӯ баркун!
Либоси зухд мапӯшу палоси майкада пӯш,
Ба ғайри майкада ҷойи дигар масоз ватан!
Халилу оташи Намрӯд нест ғайр аз ту,
Бути ғурур зи шаҳри вучуди худ бишкан!
Суйи Мадина раву пуранбар соз димоғ,
Чи меравӣ ба Хито аз баройи мушки Хутан?!
Зи ишқи лолауззорон макун гиребон чок,
Ба зери ашки надомат мудом дар доман.
Фурӯ марав ба ҷоҳе, пур зи мор, ай хоҷа,
Барои гандуму мошу чувориву арзан!
Агар турост хиёле, ки оламе бинӣ,
Мабанд дил ба ҷаҳону гузар зи дил бастан!
Дигар зи ҳосилу маҳсули худ ҷӣ бардорӣ,
Туро ки оташи ғафлат фитода дар хирман.
Зи боғи васл ба ҳар гӯша то гуле бишкуфад,
Марав ба хобу саҳархез шав чу мурғи ҷаман.
Кучо расӣ ту ба манзил, чаро ки мағрурӣ,
Ба қач ниҳодани дастору тундии тавсан!
Бирас чу Мӯсии Имрон ба хидмати мардӣ,
Дар оби Нил бибин ғӯта хурдани душман.
Басидк бош, таваккул чаро, ки аз раҳи сидк,
Расул хирқа фиристод баҳри Вайси Қаран.

Даро ба мулки чунуну фиреби ақл махур,
Макун зи пунбаи ғафлат қабову пирохан!
Дар ин саройи дудар ғам махур зи кофарнафас?!
Агар турост хабар аз Худойи олами тан!
Сафойи вақт туро аз ҳар қасе, ки афзояд,
Зи хоки мақдами ӯ соз дидаро равшан!
Агар зи маърифати Ҳақ туро насибе ҳаст,
Чӣ лозим аст, ки ламаъот хоҳиву гулшан?!
Мапар баланду бигӯ ҳарфи дархури ҳар қас,
Ки пеши ташна бувад об беҳтар аз равған.
Зи ҳарза гуфтани бисёр мурдадил шудай,
Бикӯш, то суханонат шавад ба ваҷҳи ҳасан! [79a]
Чунон ки омадаӣ, ончунон бурун рав боз,
Макаш азоби кафан в-аз даробарои кафан!
Бикаш риёзати бисёр чун шубони Шуайб,
Ки рӯи дӯст бибинӣ ба водии Айтан!
Ба тираҳо манишин, сафойи маҷлис бош,
Агар буранд саратро мисоли шамъи лаган!
Сухан ба рӯи ту ҳар қас, ки гӯяд аз дидор,
Ту ҳам бигӯӣ ба рӯяш ҳадиси дору расан!
Ба шолпӯши тарикат расӣ ба иззат бош,
Агар туро зи сақарлот ҳам бувад чакман!
Даро ба муҳанаву парвар гуле зи боғи бихишт,
Чӣ парварӣ шутури нафсро ба хори сухан?!
Агар аз оташи дӯзах начот металабӣ,
Ба гӯшу хуш ту ин пандҳо шунав аз ман!
Қадам манех чу Ҳисомӣ ба матбахи дунё,
Чаро, ки матбахиёнанд коса пурвазан.
Ҳамеша то ки буд эътибор аҳлу-л-Лох,
Ҳамеша то ки бувад гуфтугӯӣ аз ҳар фан!
Чароғи давлати арбоби фақр равшан бод,
Ба ҳаққи хоҷаи Тороби пири Ромитан.

Ва ин ғазал аз натоиҷи табъи бадоеънигори ўст, ки дар моддаи маншо ва маскани худ гӯяд:

Ғазал

Ман булбули дарёи Қарокӯли гулшанам,
Дур аз мақоми аслии худ наъра мезанам.
Аслам зи шаҳри Хуюку ҳоло дар ин диёр,
Дарвозаи Атост мақоми муайянам.
Кай мехурам зи чарбиву ширинии касе,
Гар бар кашанд ҳамчу тарозуи равғанам.
Пайваста нафи худ кунаму васфи дигарон,
Монанди кирми пила на бар гирди худ танам.
То хилъат аз Хусайн марост ай Ҳисомуддин,
Фориг зи гарди оламиён аст, доманам, [796]

Ва қабри муборакаш дар дарвозаи Ато миёнаи Дуоб
иттифоқ афтода, чуноне, ки муайян аст.

Зикри чаноби нодираи даврон устои олинажод Султонмуҳаммад Удӣ Самарқандӣ

Он ки ба навохтани уд ҳамвора дар зилоли ифозат ва
наволи ифодати салотини изом ва ҳуккоми завиҷолэҳтиром
меғунуд ва пайваста гӯи сабқат аз акфо ва акрон аз майдони
фитнат ба чавғони дониш мерабуд ва мусаннафоти ғариба дар
саҳойифи рӯзгор дорад ва чаноби ӯ дар мулозимати
Султонмуҳаммад дурр даргӯш, ки подшоҳ ба Мовароуннаҳр
буд, сарфи авқот менамуд ва султони мазкурро бародаре буд,
ки ӯро Султон Аҳмади Атласпӯш меғуфтанд ва ӯ волии Бағдод
буд.

Чун овозаи Султонмуҳаммади Удӣ дар олам интишор
пазируфта буд ва ба Бағдод низ расида ва чаноби ӯ солҳо
дар орзӯи суҳбати ӯ умр меғузaronд ва ҳарчанд аз бародар
устодро илтимос намуд, қабул намекард, то ки рӯзе арабери
ба чурми азиме гирифтанд, ба даргоҳи ӯ оварданд, султон
ҳукм ба қатл фармуд. Араб ин воқеаро шунида буд, ки
Султонро орзӯе чунин ҳаст аз барои мухлиси худ ба арз
расонид, ки ин хидматро [80a] ман ба ҷо меорам. Султонро
бисёр хашм омада, ӯро иноят намуда, наҷот дод. Гӯянд, он

араб чун аз ин меҳнат халос ёфт, ба завқи бисёр ба ҷониби
Бухоро омад ва аз он ҷо ба вилояти Самарқанд расонид.
Марвист, ки ҳамон рӯзе, ки ӯ дохили балдаи мазкур шуд он
шаб чаноби устод дар мулозимати Султон бедор буд, бисёр
рабуда буда, ба хонаи худ мерафт, ки ногоҳ он араб дар роҳ
мулоқӣ шуд чаноби устодро. Чун дид, ба хотир гузаронид,
ки галат накунам мебояд, ки устои машҳур ҳамин мард
бошад, чун устодро таъби салим ва зеҳни мустақим буд,
араб салом кард ва тамаллуқи бисёр намуда, илтимоси
навохтан кард. Устод низ илтимоси ӯро мабзул дошта,
фуруд омад ва ҳамон рӯз чун барф ба рӯи замин афтода
буд, арабро фармуд, ки палос дорӣ, ки андозӣ, ки то
нишинам? Араб палосе андохт, фуруд омада нишаст, дар
ҳол араб чанд дона мавизе баровард ва гуфт, аввал инро
тановул намоед, баъд аз он ба навохтани уд иштиғол
намоед.

Чун устод аз он мавиз тановул намуд ва гуфт, эй араб,
соате бинишин то сари худро [80b] дар канори ту ниҳам чаро,
ки бегоҳ бедор будам, араб миннат дошта нишаст. Чун устод
сари худро монд ӯро хоб бурд ва беҳушу беҳабар гардид, араб
фаҳмид, ки ӯ беҳуд шуд ба ҳамон палос печида дар пушти худ
барбаст ва ба ҷониби Бағдод бадар рафт ва ба андак замоне
худро ба навоҳии Бағдод расонид. Чун аз Дачла убур фармуд,
дар манзили хуше устодро ба ҳол овард, чун устод чашими худро
кушод, манзили хуше дид гуфт эй араб, инро чи ҷо меғӯянд?
Гуфт, инро Дачлаи Бағдод меғӯянд. Ваҳшат карда, гуфт, маро
инчо кӣ овард? Гуфт: ман овардам. Гуфт чаро овардӣ? Гуфт, эй
устод, ман арабеам аз ҳамин вилояти Бағдод, ба чурме
муттаҳам шуда будам, то ки рӯзе ба арз расонидам, ки шавад ки
маро наҷот диҳанд, то он устодро, ки мехоҳед аз бародари худ
ва эшонро ман меорам. Султонро хуш омад ва маро хилъатҳои
фоҳира дод, он буд, ки ба ҷониби Самарқанд интиқол намудам.
Алҳамдулиллоҳ, ки зоти шарифи шуморо ба сикату саломат ба
даргоҳи аршиштибоҳ мерасонам. Чун устод инро аз араб
шунид, ваҳшати бисёр карда сари худро пеш [81a] афканда,
соате дар тафаккур шуд ва баъд аз он сар бароварда гуфт: ай
араб дигар маро мадхуш масоз ва гузор то сахроҳоро бубинам

ва дар зовияи фикр бинишинам ва роҳоварде аз барои подшоҳи ту тасниф кунам.

Чун араб устодро дар пушти худ гирифта равон шуд, ногоҳ дар роҳ чале пеш омад ва хониш мекард. Чун устод овози чалро истимоъ намуданд сар дар биёбони хаёл ниҳода “Пешрав”-е дарҳол тасниф карданд ва ўро мусаммо ба Чал кард ва низ мерафт ногоҳ сағ ва гурге пеш омад. Чуноне, ки гург дар пеш ва сағ дар ақиб медавид ва ҳар замон гург бар ақибӣ худ нигоҳ мекард ва ба сағ ҳамла менамуд. Устод чун ин дид, дар бадеҳа хаёл карда “Пешрав”-е барбаст ва ўро “Пешрави Гургак” ном ниҳод. Аммо чун араб дар балдаи Бағдод шарафи духул ёфт, аввал ба хонаи худ овард ва илтимоси навохтан кард. Сурати ин ҳол бар сабили иҷмол он ки чун устодони он вилоятро ахбору иттилоъ дод ва ҳамаи устодон омада дар паси девори хонаи он араб нишастанд ва арабро фармуданд, ки бирав ба устод бигўй, ки то аз мусаннафоти худ гўяд.

Он буд, ки [816] араб даромада замини хидмат бибўсид ва гуфт шавад, ки ҷаноби устод аз таснифоти худ иноят фармоянд. Пас устод он ду “Пешрав”-ро, ки дар роҳ баста буд ва машқ накарда буд, ҳамон ду “Пешрав”-ро навохт. Ва устодони он вилоят онро шунида, ёд гирифтанд. Чун рўз шуд ҷаноби устодро ба мулозимати султони мазкур бурданд, бе он ки ў чизе навозад, машмули авотифи подшоҳӣ ва маҳмули латоифи номутаноҳӣ гардид ва устодони он диёрро ғайрат дар ҳаракат омада гуфтанд, мардакero саликаи ў мушаххас ношуда, ин микдор дар бораи ў эҳсон карданд, на аз мурувват бошад. Ва устодон дар ин андеша буданд, ки ҷаноби султон фармуданд, ки ба навохтани ҷаноби эшон иштиғол наменамоянд.

Устод аз пайи навохтан шуданд ва ҳамон ду “Пешраве”-ро, ки дар роҳ баста буд навохт ва арз кард, ки ин роҳоварди фақир аст, ки дар роҳ баста будам. Чун устодон ҳама ёд гирифта буданд он шаби аввал ки дар хонаи араб навохта шуда буд, ҳама аз ҷой бархоста замини убудият бўсида, гуфтанд, саҳл бошад, ки чунин устоде ки овозаи ў дар офоқ рафта, ў чизи мардумро ба худ устод

кунад, зеро ки [82a] моён ҳамин ду “Пешрав”-ро ёд дорем ва дар пайи гуфтан шуданд ва чунон гуфтанд, ки ҳеҷ фарқе миёни гуфтани устод ва эшон фаҳм нашуд. Ва устод аз ин мумар бисёр изо кашида, рўй дар қиблаи хаёл карда, дар бадеҳа “Пешраве” тасниф кард, дар оҳанги “Дугоҳ” ва усули “Даври Сақил” ва устод онро фармуд, ки усул нигоҳ доранд ва ҳамаи устодон ҳарчанд саъй карданд, ки усулро нигоҳ доранд натавонистанд, ки нигоҳ дошт.⁷⁰ Охир ба кусури худ муътариф гашта, забони узр баркушоданд ва тамоми созандаҳо сари таслим пеши ў ниҳоданд ва Султон Аҳмади Атласпўш латоифи бисёр дар бораи он устоде подиракор иноят фармуд ва абвоби каромат ба мафотеҳи иноят бар ў ҷанноти аҳволи ў кушуд ва ҷаноби устод низ дар мулозамати ў сарфи авқот менамуд.

Зикри ҷаноби шайхи бузургвор ва марҷаъи сигору қибор ҳазрати шайх Абдуллоҳи Муборак қуддиса сирруху.

Насимоти анфоси муқаддаса ва рашаҳоти ақломи мазҳараи олиҳазрат, муршиди замон ва муқтадои омон, афзали машоихи айём ва акмали ҳодии аном, соҳиби оёти риёзот, носибӣ роёти кашф ва каромати султони муҳаққиқин ва бурҳони сиддиқин [826] зоҳир буд ва кунузи маъорифи раббонӣ ва румузи асрори субҳониро аз муҳиби каромати сания ва манбаъи мақомоти улия фотиҳу фойиз медошт. Мавлиду маншои ҷаноби ў вилояти Урганҷ аст, аз мавзеъи Чаҳортоқ ва ўро дар олам муриду асҳоб ва муътақиду аҳбоби бисёр аст ва чихил лангар ҷаноби ўро дар олам муайян аст ва манкул аст вақте, ки амири кабир амир Темур Курагонӣ навараллоҳу мазҷааху он вилоятро тасхир намуд, соқинони он ҷо парешонҳол гашта, аз он ҷо интиқол фармуданд ва

⁷⁰ Яъне маълум мегардад, ки омилӣ асосӣ ва сифати ҳоси хунарманӣ дар он давра қабл аз ҳама маҳорати дар бадеҳа оҳанг эҷод кардан будааст. Ин боз ҳам як далели он аст, шуруъ аз устод Рудақӣ, ки “Бӯйи ҷӯйи Мулиён”-ро бадохатан эҷод намуда буд, хунари бадеҳасарой (ҳамон “импровизатсия”) дар маданияти мусиқии тоҷикон - иншондиҳандаи асосии устоде ин ё он фан будани эҷодкорро маълум мекунад (муҳаррир).

чаноби эшон низ бо мурид ва асҳоби худ ба ин вилоят убу
карданд ва дар мавзеи хондор шарифи нузули иноят
карданд.

Чун рӯзе чанд дар он деҳа сокин шуданд, ҳавои он деҳа
мувофиқи таъби мубораки эшон афтода хонақоҳе бино
карданд ва бисоти иқомат андохта, он ҷо ба ватан
фармуданд ва баъзе аз касоне, ки саъодати азалии ва инояти
ламязалии дар пайкари эшон самти индиروح пазируфта буд,
дар силки худдоми даргоҳи Каъбаэхтироми ӯ интизом
ёфтанд. Ва чаноби эшон рӯзе пурсиданд, ки дар ин деҳа
хофизе ба ҳам расад, ки гоҳе дар маҷлиси мо Қуръон хонад?
Эшонон тамаллуқ намуда, гуфтанд, подшоҳи олам [83a] дар
миёни мо хофизе, ки қобили маҷлиси эшон буда бошад, нест.
Аммо дар ин айём хурде ба ҳам расида, ки ба қадри овозе аз
ӯ фаҳм мешавад, эшон талаб карда, ӯро навозиш намуданд,
ки бихон. Чун дар мақоми хондан шуд, ба авни малики
мангон ва ба инояти ҳазрати Субҳон ва ба таваҷҷуҳи чаноби
эшон чунон бихонд, ки фарёду фиғон аз сокинони он
хонақоҳи Каъбаиштибоҳ ба авҷи осмон расид ва манзури
назари кимиёасари ҳазрати эшон гардид.

Ва баъд аз муддате чаноби эшонро ҳавои мурочиати
диёри худ дар сар афтод, чун азми рафтан карданд, волидаи
хофизии мазкур омада, дасти писари худро гирифта, ба дасти
мубораки ҳазрати эшон супурд. Зеро, ки писари ӯ дар сиғари
син буд. Чун чаноби эшон ба он вилоят расиданд, зовияе
гузида, муддате ба арбаина ва эътиқоф машғул буданд, то
ки боз эшонро ҳавое мурочиъат шуд. Чун инони азимат ба ин
тараф маътуф гардониданд, он хофизро заъфе ориз шуда, аз
ин тангнойии фонӣ ба вусъати фазои ҷовидонӣ иртиҳол
фармуд ва ҳазрати эшон ӯро дар тобут карданд ва ҳамроҳи
худ оварданд.

Чун [83b] ба мавзеи Чондор расиданд, он пиразол ба
истиқболу он арбоби ҳол ва муқтадои асҳоби қол омада, дид ки
дар миёни эшонон аз писари некуманзари ӯ ҳеч асару нишон
нест, он гоҳ он пиразол омада ба чаноби эшон арз кард, ки
писар наменамояд. Ҳазрати эшон гуфтанд, эй волида, ғолибан
Худойи таборак ва таъолоро рашк омад аз ин ки ту писари

худро ба мо супурдӣ, ин ки фарзанди ту дар ин тобут аст. Он
пиразол гуфт эй подшоҳи бузургвор, ман, ки фарзанди худро ба
шумо супурдам, зинда буд, на мурда. Ҳоло аз шумо фарзанди
худро зинда металабам, ин бигуфт фиғон бардошта дар гиря
даромад. Гуянд, ҳазрати эшонро аз гуфти он пиразол ҳоле даст
дода ва ба назди тобут омада, фарёд бароварданд ва гуфтанд,
эй хофиз, ҷон дорӣ, бархез. Ба фармони Ҳақ азза ва ҷалла ва
каромоти эшон он тобут дар чунбиш даромада, аз даруни тобут
он хофиз баромад ва гуфт, ассалому алайкум, ай подшоҳи
бузургвор.

Ва ваҷҳи тасмияи он деҳа ба Чондор аз ин ҷиҳат аст ва
ваҷҳи тасмияи ҳазрати эшон ба исми шайхи муборак он аст, ки
дар он айём, ки эшон аз вилояти худ интиқол намуда, ба ин
деҳаи мазкур [84a] ватан ихтиёр намуданд, баъд аз як сол дар
миёни аном ишрати молакалом ба вуқӯъ анҷомид ва ҳамон
соли аввал дар он деҳа ғалла чунон хуб шуда буд, ки халоиқ аз
ҷамъ кардани он ба танг омада буданд ва чаноби эшон арз
карданд, ки ин ҳама ғалларо ба як ҷо ҷой созем.

Эшон фармуданд, ки дилгир мешавад, вақти азиз шудани
ӯ наздик хоҳад буд. Чун соли дигар чунон ишрат рӯй намуд,
гуянд, ки як ман ғалла ба даҳ хонӣ омад ва чаноби эшон амр
карданд, ки хоҷаҳо ғаллаҳои худро як ман ду хонӣ фурушанд,
чун он ҷамоат ба амри эшон ба як ман ӯро ду хонӣ фуруштанд
ва аз он замон он деҳа ба Хоҷагӣ иштиҳор доранд. Ва низ
манкул аст, ки дар он омон мунодии салтанат ва ҷаҳондорӣ
амир Темур дар дили худ гузаронид, ки шайхе буда бошад, ки
маро хабар диҳад, ки насли ман то чи замон дар ин олам боқӣ
хоҳад буд ва маро қадом шаҳрҳо мусаххар хоҳад шуд ва ӯ чун
маро бубинад таъзим накунад ва ин ҳаёл дар дил дошт то
замоне, ки Ҳақ ҷалла ва ало ӯро тавфиқи зиёрат ба чаноби
эшон иноят фармуд. Чун амир Темур ба дари хонақоҳи эшон
нузул намуд, ба чаноби эшон хабар доданд, ки амир Темур
меояд, рухсат ҳаст ё не? [84b]

Гуфтанд: дарояд ва пойи мубораки худро дароз карданд.
Чун амир даромад, пойи худро ҷамъ накарданд. Гуфтанд: биё,
эй шабушки ланг. Чун ин калом аз забони муъҷизабайни эшон
истимоъ намуд, тафоул ба он кард, ки насли ман то қиёмат

хоҳад буд, зеро ки насли шабушк то вучуди одам дар олам ҳаст
ӯ хоҳад буд ва баъдаҳу эшонро вачде даст дод, бархоста гӯши
амирро гирифтанд дар самоъ даромаданд ва ҳар шаҳре, ки ба
тақдири Раббонӣ ва тадбири ҷаҳонситонӣ дар ҳиттаи тасхир ва
қабзаи тақдири одамай даромад, ҳамаро намуданд ва чун
самоъи эшон имтидоде пайдо кард, аркони давлатро бетоқатӣ
шуда, китфи амирро гирифта, нигоҳ доштанд. Чун амир аз
ҷараҳ боз истод, ваҳшат карда гуфт: эй номардон, маро чаро
нагузоштед, ки ҳазрати эшон тамоми шаҳрхоро ба фақир иноят
мекарданд.

Ва низ манкул аст, ки дар ҳамон айём дар миёни аном
вабое воқеъ шуд. Ва ҷаноби эшон дар оҳанги “Ироқ” зикре
тасниф карданд ва ба дарҳои хонаҳо мерасиданд, он бало аз он
хонаҳо дафъ мешуданд.

Метавонад буд, ки аз он ҷиҳат исми асомии он ҳазрат
мубаддал ба Шайх Муборақ шуд ва низ махфӣ намонад, ки
пеш [85a] аз эшон дар миёни ҷондориён ҳофизе бар нахоста
буд. Чун қадами мубораки эшон дар он деҳа расид ва
илтифоти кимёасари эшон бар аҳволи он хурд як шуд, Ҳақ
ҷалла ва ало ӯро овозе иноят кард ва ҳар ҳофизе, ки аз деҳаи
Ҷондор ба зухур меояд аз насли ҳамон ҳофиз аст ва забони
мубораки эшон рафта, ки то қиёмат овоз аз он ҷамоъат
мунқатеъ нахоҳад шуд.

**Зикри фаридаи замон ва ваҳиди омон ва нодираи даврон ва
аз акрон мумтоз ва мустасно аъни Паҳлавон Котиби Нишопурӣ
алайҳир-рахма вар-ризвон**

Муҳаммад ном дошт, аз аксари шуъарои замони
Султон Саъид ба лутфи табъ ва ҳиддати зехн мумтозу
мустасно буд. Ва дар майдони санойифи шеър тавсани
фикрро ронда ва аз баҳри маъонӣ дуррҳои ғариба ба соҳили
зухур бароварда ба дастҳои килки бадоеънигори суфт. Ва
девони ғазалиёти Мавлоно бағоят машҳур ва аксари
қасоиди касиру-л-фавоидаш дар мадҳ ва санои Мирзо
Бойсунғур мастур аст. Рисолаи “Тачнисот” ва “Мачмаъу-л-

бихрайн ва-л-қофиятайн” ва “Ҳусну ишқ” ва “Нозиру
манзур” ва “Муҳиббу маҳбуб” ва “Баҳрому Гуландом” аз
ҷумлаи маснавиёти шоири хушкаломи [856] ширинзабон аст
ва абёту ҳикоёти он расоил дар ғояти латофат аст ва илми
хатро дар мулозимати Мавлоно Симӣ ёд гирифта ва абвоби
маърифати хатро бо муроди ӯ мекушуд, то ки дар китобат
машҳур шуд ва вачҳи таҳаллуси котибӣ аз он сабаб аст.
Баъд аз инқизои рӯзе чанд Мавлоно Симиро аз ӯ дилгирон
шуд, то замоне, ки раият хусумат афрохт ва Мавлоно
Котибӣ аз Нишопур қасди Дору-с-салтанаи Ҳирот намуд ва
ба шеваи шоирӣ иштиғол менамуд, ҳамонро, ки аз ҳадди
акфову акрон суҳанони ӯро шикасте мебуданд, ранҷида аз
Ҳирот берун омад ва ба абёти Ҳоҷа Заҳири Форёбӣ
мутасаллий мегашт.

Байт:

Хунар нухуфта чу анко намонад з-он ки намонад,
Қасе, ки боз шиносад хумойро аз ҳод.
Ҳазор доман гавҳар нисорашон кардам,
Ки ҳеч қас шубҳае бар қанори ман наниҳод.

Ва ин ғазал низ аз натоиҷи табъи бадоеънигор ва аз
забони дурбори ӯст:

Дидам ба хароботи сахар, ки мани маҳмур,
Хуршедқадах пеши маҳе бар табаки нур.
Султон ба харобот ба даврон шуда наздик,
Наздикнишинони ҳарам, саф зада аз дур.
Исинафасе буд дар он маҷлиси таҷрид,
Бигрифт маро даст, ки ай ошиқи маҳмур.
Аз гӯш бикаш пунбаи ғафлат чу сароҳӣ, [86a]
Тасбеҳ шунав аз дил мар донаи ангур.
Дар ҳашр, ки бе нур шавад машғали хуршед,
Равшан шавад оташқадаи мо зи дами сур.
Маншури ман ай Котибӣ аз арш навиштанд,
Ин ки қаламу лавҳ гувоҳи хати маншур.

Манқул аст, ки чун Мавлоно Симино ба ӯ сӯи мазох буд, ҳамвора дар пайи хабосати ӯ саъй менамуд, то ки рӯзе Мирзо Бойсунгур гуфт: ай Котибӣ, шунидам, ки дар мадҳи мо қасидае бунёд карда, гуфт: бале Мирзо. Гуфт: зуд бош ва ба итмом расон. Ва мавлоно Котибӣ дар пайи тамом кардани қасида буд, ки рӯзе Мирзо маҷлисе ангехтанд ва хостанд, ки Мавлоно Котибиро талабида, то қасидаи худро гузаронад ва Мавлоно Симӣ, ки муншии он даргоҳ буд, аз ин мазмун иттилоъ ёфт. Чун Мавлоно талабиданд ва Мавлоно Симӣ аз гӯшаи дастори Мавлоно Котибӣ мусаввадаи қасидаро дуздид ва коғазии дигар харида гузошт. Чун Мирзо фармуданд, ки қасидаро бихон, аммо Мавлоно аз ин ҳоли холии зеҳн даст бар сар карда, он коғазро гирифт ва кушод, ки қасидаро бихонад, дид ки асло дар вай хатте не, фаҳмид, ки хабосате кардаанд.

Гӯянд, ки дар ҳамон маҷлис изҳор нокарда Мавлоно Котибӣ он коғазро дар пеши рӯ [866] гирифта ва дар бадеҳа қасидаи чадида иншо намуд.

Қасида ин аст:

Ай рострав, қазо ба гумони ту чун хаданг,
Бар тиркаши ту чархи мурассаъ дам паланг.
Ҳам сабҳаи ливои туро осмон ғилоф,
Ҳам лашқари улувви туро ломакон гаранг.
Мурғобиёни чавҳари дарёи теги ту,
Ҳар як ба рӯзи маърака сайёди сад наханг.
3-анҷум барои пешкаш аз атлас сипеҳр,
Болои ҳам ниҳода чу тучҷор танг-танг.
Дар ҳукм дафъи гурги ҳодиса ҳалимтар чу қоф,
Бар арсаи фалоҳуни ҳимат ҳазор санг.
Бар моҳрӯй чехраи қадри ту гоҳи арз,
Холест сабзу доираи чархи нилранг.
Шаҳзода Бойсунгури одил, ки рӯзи разм,
Аз офтоби теги ту афлок хурад ранг.
Гоҳе ки азми разм кунад наҳли найзаат,
Тубову шохӣ судра бувад чӯби таблу чанг.

Он чо ки бахт маркаби қадри ту зин кунад,
Гар додиям ҳалқаи гардун даволи танг.
Бар чарх агар чакад зи май чоми дилбарит,
Дар дами ғилоф теғ кунад захираи чӯбу чанг.
Вар хоҳи аз сипеҳр хабари вақти корзор,
Бар чилди савр шох занад судра бедиранг.
Мизроби Уд аз пари Ҷабраили ростқавл,
Доранд удиёни ту дар анҷуман ба чанг.
Дар сайдгоҳ бори ту ҳар дами фалак бар чарх,
Оянд дар қатор ба парвоз чун куланг.
Ҳар сол банди ҳасми ту 3-он мешавад зиёд,
К-он аст бахт бар қадам омад чу шохранг. [87a]
Дар даври ранг шак лугӯи сипеҳрро,
Кардаст пар зи пунба анҷум қазо чу ранг.
Карда сипеҳр сикатӣ бахт туро дарой,
Гар бо садо набошад равшан шавад чу ранг.
Адлат равона сохт балоро сӯи адам,
Аз лом алиф ба гарданаш афканда полаханг.
Фил сипоҳ қофила шамшери ҷуди туст,
Аз бори чархи тусан ӯро чи ҳаст ланг.
Он қисса баҳри он масал омад, ки баҳри панд,
Мегуфт рӯзи маърака бо пури худ Ҳушанг.
Форис хунар кунад на фарас дар дами набард,
Маркаб агар сиёҳ кунандаш агар гаранг.
Даро дило маро чу фикандааст дур-дур,
Чун пайки чархи мағрибу машриқ равам санг.
Сад пайи ман назора ба афгон ранги дил,
Мавҷи ҳаводис аз дари ҳам шуст ному нанг.
Бозам чу қазби дарғаҳат афканад чодия,
Маҷзубвор барҳам рафт вашангу ханг.
Гар қасру салтанати мардум нобудӣ шудӣ,
Дар инҳидоми шаҳру шуми теги худ куланг.
Шеърам камони мадҳи ту омад ба каф ки нест,
Ҳар ҳарфи ӯ ба чашми аду чуъбаи хаданг.
Абёти Котибӣ зи дил ояд обдор,
Гардандатар зи чӯй хурушанд хулранг.

То баҳри дафъи хуни аду дар танӯри субҳ,
Сӯзад фалак бар оташи хуршед ранг-ранг.
Бодо ҳасуди чоҳи ту дар хуни дида гарқ,
Чун, ки зи меҳри ғорибу шинҷарф аз фаранг.
Ҳар субҳидам, ки соқии ғамхонаи қазо,
Сақойии замона кунад бо ҳазор ранг.
Чоят чу тоси чарх саросар чу меҳр бод,
Зи анҷум фузун в-он чаманат соқиеъни чанг. [876]

Чун ин қасида дар он маҷлис бихонд, хуззори маҷлис
ҳама Мавлоноро таҳсин фармуданд. Мирзо Бойсунғур чун он
коғазро аз Мавлоно талабиданд ва ҳаёл карданд, ки ин қасида
дар он коғаз навиштаанд, чун дидан дар он коғаз ҳеҷ не, рӯ ба
Мавлоно карда гуфтанд, ки хатҳои ин коғаз қу. Мавлоно
Котибӣ гуфтанд ай подшоҳи олам ин қасидаро бадеҳа дар
мулозимати шумо гуфтаам. Мирзоро тааҷҷуб шуда ва
Мавлоноро силаҳо иноят фармуд.

Ва манкул аст, ки Мавлоно Котибӣ дар ниҳояти ҳол дар
шаҳри Астаробод иқомат намуд. Салотини он диёр ва ҳуққоми
олимиқдор шарафи кудумашро мугтанам мешумурданд ва
абвоби ҳазоину дафоинро кушуда аз барои як замона суҳбаташ
нисор менамуданд ва дар он айём ба ҷавоби “Ҳамса”-и шайх
Низомӣ иштиғол намуд ва аксар аз китоби “Маҳзан”-ро бар
ваҷҳи аҳсан ҷавоб фармуд, ки писандидаи фузалои он айём,
балки мақбули кофай аном аст.

Ва дар илми адвор нодираи рӯзгор ва моҳири
писандидагор буда. Аммо рӯзгори ғадор қасди вадиъати ҳаёти
ӯ намуда, ба марази [88а] тоун аз ин ҷаҳони вожгун иртиҳол
фармуд.

Қитъа:

З-оташи қаҳри вабо гардид ногаҳон хароб,
Астарободе, ки хокаш бувад хушбӯтар зи мушк.
В-андар ӯ аз пиру барно ҳеҷ кас боқӣ намонд,
Оташ андар беша чун афтад на тар монад на хушк.

Ва гӯянд, ки мақбараи Мавлоно Котибӣ алайҳирраҳма
дар ҳамон вилояти мазкур, аст чуноне, ки мушаххасу муайян
аст.

Зикри амлаҳу-з-зурафо ва афсаҳул-булағо, ҷаноби Мавлоно Убайди Зоконӣ.

Марди донишманду фозил буда ва дар суҳанварӣ
мартабаи аъло дошта ва аз акрони хоча Салмон буда ва аксари
фузало аз ҷумлаи ҳаззолон медонанд. Аммо дар фунуни улум
соҳибвуқф буда ва ҷаноби фазилатмаоб Давлатшоҳи
Самарқандӣ дар тазкираи худ оварда, ки дар рӯзгори Абӯисҳок
дар Шероз ба таҳсили улум машғул буд. Гӯянд нусхае дар
улуми маъонӣ тасниф намуда ва ба номи шоҳ Абӯисҳок ва
меҳост он нусхаро ба арзи шоҳ расонад. Гуфтанд, масҳарае
омада ва шоҳ бад-ӯ машғул аст, чун Убайд ин суҳанро бишунид
тааҷҷуб намуда гуфт: ҳаргоҳ, ки тақарруби султон [886] ба
масҳарагӣ муйясар шавад, ҳаззолон мақбул ва уламову фузало
маҳҷубу манкуб бошанд. Чаро бояд касе ба ранҷи тақрор
пардозад ва беҳуда димоғи латифро ба дуди чароғи мадраса
касиф созад. Ва аз он ҷо бозгашта мутаранними ин рубоӣ
гардид ва рубоӣ ин аст:

Рубоӣ

Дар илму ҳунар чу ман машав соҳиби фан,
То назди азизон нашавӣ хор чу ман.
Хоҳӣ, ки шавӣ қабули арбоби заман,
Кунак овару кунгарӣ куну кунгура⁷¹ зан.

⁷¹ Кунгура - номи сози мусикии маъруф дар Ҳиндустон. Ҳасани Кавкабӣ, яке аз
устодони Дарवेशалӣ дар рисолаи мусикиаш навиштааст, ки он созро устодони Ҳинд
омода кардаанд. Аммо шарҳи муфассалро доир ба ин соз Абдулқодир Мароғай
овардааст: "Аммо кунгура ва он созест, ки аҳли Ҳиндустон онро бештар дар амал
оваранд ва он чунон бувад, ки дар даҳон ду калучубе маҳкам карда бошанд ва ба рӯи
он ҷӯб як ватар баста ва онро пардаҳо бошад..." (Мақосид-ул-алхон, сах.133)
(муҳаррир).

Ва боис ҳамин шуда дар илми мусиқӣ тавачҷуҳе намуда,
дар андак замон намунаи овону аъҷубаи замони худ гардид ва
доди дили худро аз меҳтару кеҳтар ситонидан ва ин байтро ба ӯ
нисбат медиҳанд.

Байт:

Рав масҳарагӣ пеша куну мутрибӣ омӯз,
То доди дил аз меҳтару кеҳтар биситонӣ.

Ва ҳазлиёту мутойиботи Хоҷа Убайд ва расойиле дар ин
боб таълиф намуда, шуҳрати азим дорад ва эроди он навъ
калом дар ин китоб писандида наояд. Овардаанд, ки
Ҷаҳонхотун ном зарифаву мустаъидаи рӯзгор ва ҷамилаи даҳр
ва шуҳраи шаҳр буд. Абёти дилпазиру ашъори ногузир дорад
ва ин матлаъ дар тавҳид аз каломи уст:

Мусаввирест, ки сурате зи об месозад,
Зи зарра-зарраи хок офтоб месозад. [89а]

Ва Ҷаҳонхотунро бо Убайд мушоира ва мунозирот буда
ва Хоҷа Убайд дар ҳаққи Ҷаҳонхотун мегӯяд:

Байт:

Гар ғазалҳои Ҷаҳон рӯзе ба Ҳиндустон фитад,
Рӯҳи Хусрав бо Ҳасан⁷² гӯяд, ки ин к...с гуфтааст.

Гӯянд, ки Хоҷа Аминуддин дар аҳди шоҳ Абӯисҳоқ
вазири бо қадру манзалат буд, Ҷаҳонхотунро дар силки
инзивочи худ даровард ва Хоҷа Убайд дар ин боб гӯяд:

Вазиро, Ҷаҳон қаҳбаи бевафост,
Туро аз чунин қаҳба нанг нест?
Бирав, к...си фарохи дигар он чоҳ,
Худои ҷаҳонро ҷаҳон танг нест.

⁷² Ишора ба шоир Ҳасани Деҳлавӣ

Ва Хоҷа Салмон дар ҳақи Хоҷа Убайд гӯяд:
Ҷаҳаннамеву ҳичо ку, Убайди Зоконӣ,
Муқаррар аст, ки бе давлативу бе динӣ.
Агарчи нест зи Қазвину рустозодааст,
Ва лек мешавад андар ҳадис Қазвинӣ.

Ва Зокон аз аъмоли Қазвин аст ва манкул аст, ки хоҷа
Салмон навбате дар сафари мухташамвор дар канори обе
фуруд омада буда ва Хоҷа Убайди сода ба он чо омад. Хоҷа
Салмон пурсиданд, ки эй бародар аз кучо меойӣ? Гуфт аз
Қазвин, гуфт: ки аз ашъори Салмон чизе ёд дорӣ? Гуфт: ду байт
ёд дорам. Гуфт: бихон. Хоҷа Убайд ин ду байтро бихонд, ки.
[89б]

Байт:

Ман ринди хароботаму бодапараст,
Дар хароботи муғон ошику маст.
Мекашандам чу сабат дӯш ба дӯш,
Мебарандам чу қадах даст ба даст.

Аммо Убайд гуфт: Хоҷа Салмон марди бузургу фозил
аст, ин навъ шеър аз ӯ маро гумон нест, ки бад-ӯ мансуб
тавон кард. Голиби занни ман он аст, ки ин шеърро зани
хоҷа гуфта бошад. Хоҷа Салмон ба ҳам баромада аз рӯи
фаросат дарёфт, ки ин Убайди Зоконӣ аст ва савгандаш дод
ва иқрор кунонд ва бо Хоҷа Салмон итоб карду гуфт, ки
нодида ҳаҷви мардум кардан айби фузалост ва ман азимати
Бағдод хос аз барои ту ихтиёр карда будам, то туро сазо
диҳам. Бахтат мусоида кард, то аз забони ман эмин шудӣ.
Хоҷа Салмон Убайдро дар канор гирифт ва хизматгорӣ
намуд, нақд ва либос бахшид ва савор сохт ва баъда-л-явм
бо якдигар мусоҳибу хуш буданд ва ҳамвора Хоҷа Салмон
аз забони Убайд ҳаросон будӣ ва ӯро муроёт кардӣ ва дар
гирифтории қарзхоҳони Хоҷа Убайд ин ғазалро пешӣ
Зикриё фиристод, ин аст:

Аризаи аҳволи Мавлоно Убайд:

Мардум ба айш хушдилу ман дар балои қарз, [90a]
Ҳар кас ба айш шуглеву ман дар балои қарз.
Фарзи Худову қарзи халоик ба гарданам,
Ё Раб адои фарз кунам ё адои қарз.
Дар кӯча қарздорам андар маҳалла низ,
Дар шаҳр қарздораму андар сарой фарз.
Ғарқа кунам ба қулзум атилу чуди хеш,
Ғар бишнавам диҳанд ба шаҳру сарой қарз.
Арзам чу обурӯи гадоён ба бод рафт,
Азбаски хостам зи дари ҳар гадоӣ фарз.
Мулкам намехаранду хунарро ривоч нест,
Мегирам аз закот баёнам ба ҷойи қарз.
Ғар хоча тарбият накунад мар Убайдро,
Мискин чигуна боз раҳад аз балойи қарз.

Ҷаноби Давлатшоҳ ибни Алоуддавла Бахтишоҳи Алғозии Самарқандӣ аз Убайди Зоконӣ, ки аз мумари қарз чанд байт гуфтаанд, эшон низ аҳволи худро ба иборати хуб навишта ва ба қасам муаккад кардаанд, ки ба ҷалолу қадри зу-л-Ҷалол ва қафо биллоҳи шаҳидо, ки дар рӯзгори Убайд гузашта, ин дардманди мазлум, ки муаллифи ин тазкира аст, ҳеҷ касро дар наёфта ба фалокати худ, зеро ки ба меҳнати раиятӣ мубтало ва аз ҳучуми қарзхоҳон дар балост. Убайд аз ин абд сабукбортар буд, агар чи қарз дошт, муҳассил надошт, чизе агар аз ӯ намехариданд ба ҳазл машғул мебуд ва аз суфраи бузургон нон мерабуд.

Ин дуоғӯ ки аз оғоз табошури саодати ин хонаводаи давлат бандазода буда бошад [90б] ва аҷдоди ин мустаманд дар ин давлат ҷонсупорӣ ва некӯбандагӣ карда бошанд. Алявм ба мазаллати хокшавӣ лаби ноне ҳосил созад шадид ва амалдорони палид ин луқмаро аз дур рабонида ва ин банда мулки падарӣ ва маврусе рӯз ба рӯз бифрӯшад ва аз дарҳои хонаҳои туркон қарз кунад ва аз наҳиби муҳассали рӯз ҷун хаффош дар сӯроҳӣ шавад ва шаб ба хонаҳои амалдорон додхоҳӣ намояд. Юмкин, ки агар вуқуф ёбанд, арбоби ҳукм ва фармон ин мазаллат дар ҳақи ин хоксор нарасанд ва дар

назди ин фақири ҳақири бе сару бун ин сухан аз пирони куҳан шунидаам, ки бо вучуди қадхудойи қарзи Мавлоно Убайд ва ҳоли раияте Мавлоно Давлатшоҳ ибни Алоуддин Бахтишоҳи Ал-ғозии Самарқандӣ дар ҷанби рӯзгори ин парешон аҳволи маъдуму ночиз хоҳад буд, мушаххас аст:

Байт:

Мабодо ки дар даҳр дер истӣ,
Балойе бувад пириву нестӣ.

**Зикри малику-ш-шуаро ва ваҳиду-л-фузало Мавлоно
Соҳиби Балхӣ ал-машҳур ба Шарифӣ**

Марди донишманду фозил буда, бо вучуди фазилат ҷоҳ бар камол дошта ва ҳуққому вузаро доиму-л-авқот хоҳону ҷӯён ва толиби суҳбати ӯ буданд. Ҷаро, ки аз анвои улум боҳабар буда ва дар илми [91a] мусиқӣ ва дар водии тиб ва муаммо нодираи ошон ва моҳираи замони худ буда ва дар шоирӣ дилпазир буда ва дар мадҳи шоҳони Бадахшон ва аз барои содоти Тирмиз қасоиди ғарро дорад ва ӯрост ин матлаъи қасида, ки аз барои ҷаноби Сайидалӣ Тирмизӣ қуддиса сирруҳу гуфтааст

Матлаъ

Дар вақти табассум лаби ҷонпарвари дилбар,
Абрешими олист, дар ӯ сиву ду гавҳар.

Ва ин ғазал низ аз таъби бадоеънигор ва забони дурбори ӯст.

Ғазал

Васли ёри мо зи умри ҷовидонӣ хуштар аст,
Лаъли ҷонбахшаш зи оби зиндагонӣ хуштар аст.
Дар тааллуқ ҳар рағи ҷонро ба ӯ буд нисбате,
Покбозонро ба дил бар майли ҷоне хуштар аст.

Гарчи пайғом аз насими ёр бо ёрон накуст,
Рози дил бо дилбарон гуфтан ниҳонӣ хуштар аст.
То ба кай афгон кунӣ дар кӯйи ӯ худ нек нест,
Бо руҳи ӯ ишқ варзидан ниҳонӣ хуштар аст.
Оқибат кофист бо он чумла инҳо дарди сар,
Эй Шарифӣ, гар ту инҳоро надонӣ хуштар аст.

Ва ин матлаъ низ ўрост, ки дар миёни мардум шухрат
дорад.

Матлаъ:

Туйи кони намак бо шўрбахтон,
Худо ин дод морову туро он.

Зикри чаноби сиддаи сиёдатпаноҳ ва остонаи судраи иштибоҳ [916]

Хулосаи авлоди расул, нақоваи аҳфоди батул, Мир Хоча
Аюб Абулбарақа, пешрави зароифи нуктапарвар ва сари
ҳалқаи тавоифи суханвар, моҳи осмони иззату ҷалолат, меҳри
сипехри нақобату иёлат, шамоими гулзори қудсӣ, насоими
ҳадоики фирдавсӣ, садри уммати боира, бадри миллати зоира,
турраи носияи сиёдат, гурраи ҷабҳаи саодат буд. Ҷаноби ўро
мавлиду маншаъ Шаҳрисабз аст. Аммо дар дору-с-салтанаи
Ҷирот нашъу намо ёфтааст. Ва дар силки уламои вилояти
мазкур интизом доштаву дар фунуни улум рояти муфохарат
бар ақфову ақрон меафрошта, хусусан дар илми мусиқӣ
маҳорати тамоми ҷасорати молакалом изҳор менамуд ва
тасонифи бисёру таволифи бешумор дар сафҳаи рўзгор аз ӯ
ёдгор монда, ашъори дилфиребу абёти беҳасиб аз натоиҷи
таъби бадоеънигор ва самоири зехни тубиосор, ин ғазал сабт
афтод.

Ғазал

Ай шоҳи гул чу сарви сикҳӣ қад кашидаӣ,
Бар гирди лаб хатте зи зумуррад кашидаӣ.
Қад барфарохтӣ чу алиф мадди зулла,
Ва-з абрувони фарози алиф мад кашидаи.
Ташвиш мекашӣ, ай нақшбанди Чин,
Монанди чашму зулфаш агар садд кашидаӣ!
Бар ҳарфи душманон зада қуръаи қабул,
Бар ҳарфи дўстон рақамаи рад кашидаӣ. [92a]
Аз давлати висоли фироқам тамаъ мабар,
Ҷавру ҷафои ёр, чу беҳад кашидаӣ.

Хува-л-қасида

Таби ғам дораму дарди ғами ҳичрон бар сар,
Омада ҷон ба лабу монда ҷонон бар сар.
Мардум аз зиёф маро ҳар ки ба болин омад,
Карда аз раҳм бәсе нолаву афгон бар сар.
Шаб чу аз моҳ бувад, беруҳи ӯ доғ ба дил,
Рўзам аз меҳр бувад оташи ҳирмон бар сар.
То гирифт оташи дил дар тани ман чун фонус,
Доманам ҷок шуда, ҷоки гиребон бар сар.
Пой дар ашки худ афшурда, чу шамъам ҳама шаб,
Дорам аз шуълаи дил оташи сузон бар сар.
Ҷону дил гар накунам хоки раҳи кӯйи вафо,
Бошад ин чурм ба ҷони ману товон бар сар.
Кӯйи майдони ту гардам, сару тан хоки раҳат,
То биронӣ ба танам тавсану ҷавгон бар сар.
Дар раҳи каъбаи васлат қадам аз сар кардам,
Хоки раҳ хор шуду хори мағилон бар сар.
Баъд аз ин аз мани бедил сару сомон маталаб,
Дар сари кори ту кардам сару сомон бар сар.
Ба лабат даъвии шириндаҳанӣ кард набот,
Хурд аз гуфтаи худ ҷўби фаровон бар сар.
Дўш дар боғ шудам аз чамани раъноӣ,
Кард гулгуна гулҳо зада пистон бар сар.
Пойи сарве бигрифтам ба ҳавои қадӣ ӯ,
Ин ғазал хонд маро мурғи саҳархон бар сар.

Гар ба ноз оядам он сарви хиромон бар сар,
Сар ба пояш ниҳаму дидаи гирён бар сар.
Боғ чун Хизр шуда сабз вале сарви маро,
Сабза шуд хизрхату чашмаи ҳайвон бар сар.
Баҳри дарди сар гулбоди сабо сӯйи чаман,
Ҳамчу сандал сарви хоки гили эшон бар сар. [926]
Омадӣ дар чаману шуд дил чамъ зи гул,
Ай рухат ҳамчу гулу зулфи парешон бар сар.
Шуд зи болон ту ҳар суй балойе барпо,
Фитнаи ҳар гӯша зон наргиси мастон бар сар.
Наргиси шухи ту аз ғамзаи мижгон гулро,
Бар чигари хаста синону зада пайкон бар сар.
Хубии сарви қадат дораду шамшод туро,
Сунбули паршикану ғолияфшон бар сар.
Ба тамошои ту гар гунча барояд зи дарахт,
Чун бибинад, кашад аз шарми ту домон бар сар.
Бо ту ай турки чафопешаи саркаш чи расад,
Ки кулах қач ниҳаду лолаи яғмо бар сар.
Кофиру сангдилӣ, эй маҳ, аз он рӯ набувад,
Зарраи меҳри туро дар дилу имон бар сар.
Ҷони афгори маро чавру чафои ту басаст,
Фалакам чанд ниҳад меҳнати хичрон бар сар.
Бигзар аз чавру чафо варна ба фарёду фиғон,
Мекашам хок дар Ҳазрати Султон бар сар.
Хусрави мулки ҷаҳон он маҳи хуршеди чамол,
К-аз шараф хоки дараш монда кайвон бар сар.
Он сулаймонфарчам қоидаи султон Маҳмуд,
Ки кашад маҳди ҷалолаш ниҳам айвон бар сар.
Даҳри аҳволи ҷаҳон ҷумла ба ӯ бор гузошт,
Ки ҷаҳонро беҳ аз ӯ нест ҷаҳонбон бар сар.
Дасти ӯро бас аз ин хотами ҷам бўса занад,
Хоки пояш биниҳад тоҷ Сулаймон бар сар.
Муътадил гашт ҳавои чаман, адли ту ёфт,
Офтоби гарму сояи Яздон бар сар.
3-офати ҳар ки гардун чи ғам онро ки ба сар,
Хаймаи марҳаматат сояи эҳсон бар сар.

Аз гуҳарпошии дастат шуда беоб саҳоб,
Кафи хичлат зада аз дасти ту уммон бар сар.
Лаълро ҳиммати ту санг шумурду ваз ҳасад,
Санг бар дил задаи хоки раҳи кон бар сар. [93a]
Мояи шеърӣ ман аз авҷ барин шуд, чи аҷаб,
3-он ки дорам чу ту мамдух, суҳандон бар сар.
То ба гулзори ҷаҳон сарву қади хубонро,
Наргис нур диҳад, гунҷаи хандон бар сар.
Пояи тахти ту бар маснади Ҷамшед ниҳанд,
Бод пайваста туро афсари Хокон бар сар.

**Зикри шайхи кибор, қиблаи аҳли рӯзгор, ҳофиси адвор,
ал-мусаммо ба Ҳоҷа Сафиуддини Абдулмуъмин.**

Ҳазрати қуддусиманқабати фирдавсиманзалат, султони вилоятшиёр, пешвои сиғору кибор, тоҷдори мамолики каромат, тахтнишини ақолими имомат, носихи зумраи мулук, муршиди фирқаи сулук зоҳир буд, иродоти ғайбӣ ва мукошифоти лорайбиро мазҳару матраҳ менамуд. Ал-ҳосил, малҷаи зумраи аном ва малози хавосу авом буд. Ҷаноби касиру-с-сифот, ӯро мавлиду маншаъ вилояти Лор аст ва араб мебошад. Ва Султон Увайс, ки подшоҳи Бағдод аст, дар илми адвор беназири замон ва беадили овони худ, аз ҷумлаи шогирдони ӯст. Ва ҷаноби Абдулқодири Нойӣ ва Девонаи Гулханӣ, ки ҳар як фариди замону ваҳиди овони худанд, аз ҷумлаи таломизаи ӯянд.

Марвист, ки рӯзе Султон Увайси Ҷалоир дар маҷлисе аз маҷолиси хос аз рӯйи ихтисос ба ҷониби эшон [936] таваҷҷуҳ намуда, гуфт: Ай қиблаи ростон, илтимос, ин дӯстонро мабзул доред, ин банда ба арз мерасонад, ки ҳайф бошад, ки аз эшон дар сафҳаи ҷаҳон ва авроқи замон нишонае, ки устодон қиёс ба эшон нисбат тавонанд дод, набошад. Табассуме карда гуфтанд, ки султон фармоянд, ҷӣ навъ хидмате, ки доранд. Султон гуфт: Меҳоҳам, ки “Ноди улё”-ро куллиёте барбандед, то дар сафҳаи рӯзгори эшон ёдгор монад. Эшон иқбол намуда, дар таснифи он амр машғул шуданд ва дар андак замон ба авни ҳазрати

Субхон ба итмом расониданд, ки альон дар миёни аном иштихор дорад, ки дар усули “Зарбулфатҳ” тартиб ёфта, ба тавре, ки дар ду “Сархона”, “Дувоздах Мақом” ва дар “Миёнхона” шаш Овоза бастаанд ва дар “Бозгӯй”-и ӯ бисту чаҳор Шуба ва бисту чаҳор усул интизом намудаанд, ба тавре, ки дар хини гуфтан як мартаба номи усул ва як мартаба номи оҳанг муталаффиз мешавад, ки акли уқало дар ёд гирифтани он ҳайрон аст.

Аммо шаммае аз аҳволи Девонаи Гулханӣ лозим шуд гуфтан. Возеҳ бод, ки авқоти шарифро рӯз дар мулозимати кимйехосият хоча Сафиуддини Абдулмуъмин гузаронидӣ ва шабҳо дар кунчи гулхан реза пошидӣ ва ба ин тавр [100a] касби камолот мекард ва гуйи сабқат аз акфову акрон мерабуд ва ба арбоби макнат ва асҳоби ҳашмат илтифоте надошт ва ҳамвора ливои истиғно афрошта, аз аъимаи шубханок истибъоду иҷтиноб менамуд ва пайваста салотину умаро дар орзуи суҳбати ӯ буданд ва ба хизматгузориву ҷонсупорӣ иқдом менамуданд. Валекин ӯ аз эшон истеъфо хоста, талаби истибъод мекард.

Ва ӯро низ мусаннафоти бисёру муаллафоти бешумор аст ва таломизаи ӯ низ дар хивзи шумор намеояд ва аз таъби нодиру-ш-шиораш ин “Савт” иштихор дорад:

Бар лаб он маҳ чу майи соғари ишрат гирад,
Ошиқ аз дур ба дандон лаби ҳасрат гирад.
Ба фиғон шаб ҳама шаб гирди сарояш гаштам,
Ки маро бинаду он сағ зи кӣ ғайрат гирад.
Пайи мурон, ки чу занҷир буд бар дари шох,
Ҳамчу товус, ки чо бар дари чаннат гирад.
Хиркаи Вайси Қаран дӯхта устои азал,
Аз шараф бин ки чунин дар бари ҳазрат гирад.
Гулханиро, ки сиришташ қазо рӯзи азал,
Пола-пола дили ӯ бўйи муҳаббат гирад.

Махфӣ намонад, ки ин “Савт”-и мазкурро дар оҳанги “Рост” ва дар усули “Даври Сақил” [100b] баста ва нақороти ӯ дар мақоми “Исфакон” ва “Ҳичоз” тартиб ёфта, ки корномаест

ва дар зайли ӯ дувоздах мақомро дарҷ карда ва Мавлоно Биноӣ ин тарз абётро ба байт ҷавоб гуфта ва “Нухранг” ном ниҳода, дар миёнаи аном машҳур аст.

Ашрафи фузалои Турон ва амлаҳи уламои даврон буда ва ба камоли донишу суҳанварӣ алам гашта ва ба ҷамоли фитнат ва ҳунарпарварӣ аз амсолу акрон даргузашта, уқуди маншуроташ ка-амсоли-л-луълуи-л-макнун фараҳбахши хавотир ва дар манзумоташ дар назари дидаварони мубсир беҳтар аз уқуди ҷавохир, ҳамвора дар Форсу Ироқ назди салотини узом ва ҳуккоми завилэхтиром муаззазу муҳтарам буд. Ва ба қалами бадоеънигори латоифосор бар саҳоифи рӯзгор ва авроқи лайлу наҳор натоиҷи бисёр сабт намуда. Аз ҷумлаи муаллафоти Мавлоно Шараф яке китоби балоғатоғи “Зафарнома” аст, ки дар фанни таърих монанди ӯ дар услуби форсӣ нусхаи мактуб нест. [101a] Ва ин китоби шариф ба эҳтимоми Мирзо Иброҳим ибни Шохруҳи Баҳодур дар шуҳури санаи самонин ва ишрина ва самонимиа (828) ба итмом расид ва ба “Зафарнома” мавсум гашт. Ва хулали мутарразу мунтахаби он дар фанни муаммо ва шарҳи қасида ва кунху-л-мурод дар илми “Вуқуфи аъдод” ва китоби “Иншо” аз ҷумлаи натоиҷи ақломи балоғатнизоми он фозили олимақом аст ва дар хонақоҳе, ки масканаш буд, мадфун аст ва низ “Рисолаи Шарафия” мусаннафаи ӯст, ки дар илми мусиқӣ воқеъ ва ин иборат аз он ҷост, ки ал-буъду калиматайн ав нағматайн мина-л-ҳиддати ва-с-сиқал ва бар сари ин иборат, ки аз барои буъди нағматайн аст, мардумро суҳани бисёр аст. Гӯянд, ки ҷаноби афлотуннишон Мирзо Улугбеки Курагонӣ нуввира марқадуху, хост, ки расаде бандад, дар тарҳи ӯ очиз омад, овозаи фазилати Мавлоно Шараф дар ин водӣ интишор пазируфта буд, нома фиристод, Мавлоноро талаб намуд, чун Мавлоно мутолиаи он кард, ёфт, ки дар тарҳи ӯ очиз омадаанд, ин рӯбоиро иншо намуда, фиристод.

Рубоӣ [101b]:

Ангур хушасту оби ангур хушаст,
Бозорчаи шаҳри Нишопур хушаст.

Зинҳор Шараф зи Язд берун нашавӣ,
Овози духул шунидан аз дур хушаст.

Чун ин китобат ба чаноби Мирзо расид, фаҳмид, ки сурати расад ҳамчун сурати духул мебояд шавад, пас расад ба сурати Духул ба итмом расид. Чиҳати табаррук аз ашъори Мавлоно қитъае дар ин рисола сабт афтод:

Қасидаи Мавлоно Шарафуддин Алии Яздӣ

Агар аблаки даҳр дар зин кашад,
В-агар хинги чархат чанибат кашад.
В-агар равзаи чаннат аз хурраи,
Хати насх бар гирди чаннат кашад.
Машав ғарра, к-ин даври дун ногаҳат,
Рақам бар сари ҳарфи давлат кашад.
Чаҳон бораи гурри якрони зул
Дар ин тангмайдони навбат кашад.
Гаҳат барнишонид ба тахти мурод,
Гаҳат зери полони накбат кашад.
Замона чу бодаст, бод аз нахуст,
Ниқоб аз рухи гул ба иззат кашад.
Пас аз ҳафтае дар миёни чаман,
Танаширо ба хоки мазаллат кашад.
Диҳад мурғро донаи сайёд худ,
Пасаш дар хамаи доми ҳилат кашад.
Хуш он кас, ки дар базми шодиву бахт,
Маи шодӣ аз чоми ишрат кашад.
Чи он кас, ки дар ганҷи девори дард,
Хумори ғам аз дарду меҳнат кашад. [102a]
Саранҷом дастӣ аҷал ҳардуро,
Равон бар сари тахти реҳлат кашад.
Ба бунёди кӯхли саодат ба чашм,
Ки дар чашму дил майли ғафлат кашад.
Халосаш зи доми машаққат мабод,
Ки аз баҳри дине машаққат кашад.
Ҳар-он кас, ки зад соябони ризо,
Аҷаб гар зи хуршед миннат кашад.

Биёсой, агар баҳраманди зи ақл,
Ки нодон ба беҳуда заҳмат кашад.
Хуш он шермарде, ки пойи вафо,
Шарафваш ба домони ҳиммат кашад.
Касе ёфт иззат, ки ба касби умед,
Раҷопеша ночор зиллат кашад.

Ва ин ғазал низ аз натоиҷи таъби гуҳарбори Мавлоно Шараф сабт афтод.

Ғазал:

Хуш он замон, ки ғайри миннат ҳамзабон набуд,
Рози диле, ки доштӣ аз ман ниҳон набуд.
Дар маҷлисе набувад, ки з-он чашми пурфусун,
Бо ман туро ҳазор ҳадис ниҳон набуд.
Шабҳои ҳичро гузаронидему зиндаем,
Моро ба саҳтҷонӣ худ ин гумон набуд.
Дил гарм буд аз карами бениҳоятат,
Андешае зи душманини ину он набуд.
Меғуфтамаст, агар гилае бувад аз туам,
Кас гуфтугӯи мову туро дар миён набуд.
Худро Шараф саге зи сағони ту мешумурд,
В-ин турфтар худ ба чаноби сагон набуд.

Шаби ғам нола аз дарди дил ношод мекардам,
Фигон аз халқ бар меҳост чун фарёд мекардам. [102b]
[... Чафо медидаму то ӯ бигӯяд ранҷа гашт аз ман,
Ҳамон соат ба он бадхӯ сухан бунёд мекардам.
Зи баҳри он ки кас ошиқ набошад ғайри ман ӯро,
Зи ҷавраш ҳар киро дидам, сухан бунёд мекардам.
Мудомам гар гирифта омадӣ оҳуи саҳройӣ,
Туфайли ҳашми ӯ меғуфтаму озод мекардам.
Шунидам аз сафар меояд он маҳ к-ӯ Шараф бо ман,
Ба ӯ ин мужда меғуфтам дилаширо шод мекардам.

Ба рӯзгори шахзода султон Иброҳим ибни Шохрухи Баҳодур Мавлоно Шарафуддин Алӣ дар Форсу Ироқи Аҷам марҷаи ақобир буда ва шохзодаи мушорун-лайҳ ҳамвора толиби суҳбати шарифи Мавлоно буда ва эътиқоди ӯ доништа ва ба Мавлоно мебуда ва аз Мавлоно Шараф дархост то таърихи мақомот ва ҳолати соҳибкиронӣ дар қайди иборот орад ва Мавлоно дар вақти пирӣ он китобро ба илтимоси шохзода Иброҳим таълиф намуда ва ба “Зафарнома” мавсум сохт ва фузало муттафақанд, ки Мавлоно доди балоғат дар таълифи он китоб дода.

Зикри ҷаноби малику-ш-шуаро ва аблағу-л-фузало, ҷаноби сиёдатмаъоб Амиршоҳӣ.

Дар силки афозили Сабзавор интизом дошт, ҳамвора ба фузало суҳбате доштӣ ва авқоти шарифро ба айшу хушдилӣ гузаронидӣ ва салотину ҳуккомро ҳар сол зиёфат намудӣ. Гӯяд, ки дар авоили ҳол дар мулозимати шохзодаи Бойсунғури Мирзо мебуда ва гӯӣ тақарруб аз соири хоссонӣ он утба мерабуда. Манқул аст, ки рӯзе шохзодаи мазкур дар аланги гуҳаристони Ҳирот ба шикор баромад ва ҷонвар андохт ва ҷунон иттифоқ афтод, ки шохзода ва Амиршоҳӣ танҳо бар як ҷо бимонданд, саворон дар ақиби ҷонварон тохта буданд ва дар он ҳол шохзода рӯӣ ба Амиршоҳӣ кард ва гуфт, ки падарат дар пешбурдани ҳалоки душман мисли имрӯз фурсате риоят карда ва мардона рафта. Амиршоҳӣ мутағайир шуда, гуфт, писаре, ки ба кори падар машғул набошад, ӯро натавон бо авлиёи падар кард, баъд аз он аз хизмати салотин иъроз намуда ва қасам ёд кард, ки то зинда бошам дар хидмати салотин набошам. Баъда-л-явм, рӯзгори худро ба фароғат гузаронидӣ ва дар шаҳри Сабзавор андак мулке дошт, ҳамонро кишта сарфи авқот менамуд, аммо ба ҳафт қалам хат менавишт ва куттоби он замон сар аз хатти фармони ӯ берун набаровардандӣ ва дар тасвир беназири овон ва бешабехи замони худ буд ва гӯӣ тафоҳур аз акфову ақрон дар ин шева низ мерабуд ва дар илми риёзӣ низ фариди овон зоҳир

менамад, хусусан дар илми шеър мусикӣ моҳир буд⁷³ ва дар илми шеър “Девони Ғазалиёт” дар миёни аном иштиҳор дорад ва фузало муттафиканд, ки дар ашъори сури Хусрав ва алфози Ҳофизу нозуқиҳои ҳусну ҳаёлотӣ Камол меёбанд, дар каломи Амиршоҳӣ ин ҳама ҷамъ аст, ҷуноне ки дар тазкираи ҷаноби рафъатмаоб Давлатшоҳ мазкур аст ва аз ғазалиёти амири мазкур ин ғазалро сабт карда шуд.

Ғазал:

На кунҷи васл таманно кунам, на кунҷи хузур,
Хушам ба хориӣ ҳичро нигоҳи дуродур.
Ба саъйи бешӣ ту қадре наёфтам, чи кунам,
Ки шармсорам аз ин ҷустуҷуй номакрур.
Тане ҷу мӯӣ шуда зарду зор нолонам,
Зи тоби ҳодиса ҳамчун бирешими танбур.
Ба гирди кӯӣи ту гаштан, ҳалоки ҷони манаст,
Ҷу пар кушодани парвона дар ҳаволаи нур.
Суруши ғайб ба шоҳӣ хитоб кард маро,
Ба бандагии ту дар шаҳр то шудам машхур.

Ғазали Амиршоҳӣ:

Ай нақш баста, боми хатат бо сиришти мо,
Ин ҳарф шуд зи рӯзи азал сарнавишти мо.
Ай шайхи шаҳр, агар ба харобот бигзарӣ,
Рашк оядат зи кулбаи ҳамчун бихишти мо.
Мо шармсор монда зи тақсирҳои хеш,
Лутфи ту худ наменигарад хубу зишти мо.
Бигзар ба сӯӣ турбати Шоҳӣ, ки бишнаві,
Бӯӣи вафо зи тинати анбарсиришти мо.

⁷³ Ин маълумотро доир ба зиндагиномаи Амиршоҳӣ, ки шоир ва мусикидони маъруф буд, Дарвешалӣ асосан аз “Тазкират-уш-шуаро”-и Давлатшоҳи Самарқандӣ иқтибос овардааст. Аммо дар боби шарҳи маҳорати мусикидонии ӯ уднавозӣ моҳир будани Амиршоҳиро сарфи назар кардааст. Аммо бояд зикр намуд, ки дар каламрави Ҳироту Астаробод, Нишопур ва атрофи он дар замони Шохрух ва Бобур суннатҳои асили мусикӣ, аз ҷумла уднавозӣ шӯҳрат пайдо намуда буд, ки қаблан хоси мулки Бухоро ба шумор мерафт (муҳаррир).

Ай ҳар дам аз ҷафои ту дилро ғами дигар,
 Олам зи ту хароб, ту дар олами дигар.
 Он дам, ки дар рикоби туам, хуни ман бирез,
 Гарсам, ки марг амон надихад то дами дигар.
 Тире задиву реши дил озуда шуд зи дард,
 Ҳон ай табиби хастадилон, марҳами дигар... нусхаи
 №428]74

Аз чеҳраи боҳираи эшон метофт, бо вучуди низоми умури
 салтанат ва доми зуҳур маъзадат намуда ва дар шеваи
 суҳансозӣ ва тариқаи нуктапардозӣ иштиғол дошт ва дар
 салосати шеърӣ ва балоғати зеҳнӣ роҷаи муфохират ба акфоу
 акрон меафрошт ва бо абёти сеҳромезу ашъори шӯрангез
 қимати анфоси масеҳ ва нархи алфози фасеҳро бидушт.

Маснавӣ:

Қимати нархгаронон ҳама бурд,
 Номаи сеҳрбаёнон бисуғурд.

Алҳосил гуҳари тавсифаш бузургтар аз ин аст, ки ҳар
 маҳали садафи он тавонад ва уллуви таърифаш олитар аз ин ки
 ҳар мақом шарафи он тавонад рабуд.

Зикри чаноби рафъатмаъоб, устоди бо насабу пироста бо анвоъи ҳасаб Мавлоно Биноӣ

Зиҳӣ ҷароғи маонӣ зи фикрати ту мунир,
 Шӯёи шеърӣ ту чун офтоби оламгир.

Таъби гуҳарфишон ва зеҳни латофатнишони олиҳазрати
 хусраврутбат, суҳбони замон, ҳусбони ошон, меҳрсипахри
 балоғат, моҳи осмони фасоҳат, мубдеи бадоеъ, мухтарей саноеи

низомии укуд ва ҷавоҳири абёти нукуди завоҳири куллиёт. Он ки
 бозори фасоҳатро ривоч аз назми ўст [103a] ва он ки гулзори
 балоғатро зи шеърӣ ўст. Чаноби Мавлоно Биноӣ валади устод
 Сабзи меъмор буда ва дар илми Адвор аз наводири рӯзгор буд.
 Чуноне ки “Нақш”-и бисёру “Савт”-и бешумор дар авроқи
 лайлу наҳор нигошта,
 хусусан дар Шӯъбаи [мақоми] Рост ва дар усули “Мухаммас”
 “Савт-ун-нақш”-е баста, ки дар миёни ҳуффози ин синоат
 шуҳрати тамом дорад ва абёташ низ зодаи таъби нодираи ўст.

Ҷазал:

Дило дигар зи базми беғамон доман фароҳам каш,
 Саре дар ҷайби андӯҳ ору по дар домани ғам каш.
 Ба даст овар сафоли фақру қонеъ шав ба хун хурдан,
 На май аз ҷоми ҷам кун, орзуи миннати ҷам каш.
 Ба умеди мурода дида пурнам то ба кай дорӣ,
 Зи хоки номуроде сурма бар ҷашми пурнам каш.
 Зи машқи ҳарфи олам лавҳи дил то кай сияҳ дорӣ,
 Хати насх зи килки нестӣ бар ҳарфи олам каш.
 Биноӣ ҳар қучо бинӣ ба қадри донаи миннат,
 Аз ин ҷо гар ҳама фирдавс бошад, по чу Одам каш.

Ва дигар нӯҳ байте тасниф карда, ки дар нух адо меёбад.

Ва лаҳу айзан.

Саргашта сохт бозам зулфи сиёҳи ёре,
 Бар тофтдасти мирам сар панҷаи нигоре.
 З-он шамъи хонасӯзе моҳи ҷаҳонфурӯзе,
 Меҳри хучаста рӯзе сарви сумануззоре.
 Дар гунча навули ӯ, барбаста сунбули ӯ, [103b]
 Дар нола булбули ӯ ҳар сӯ ҷаман ҳазоре.
 Симинбадан фасеҳе, шириндахан малеҳе,
 Шаққаршикан фасеҳе, шӯҳи суҳангузоре.
 Тутисифат каломе, товуси хушхироме,
 Кабқи тазарвгоме, шаҳбози ҷоншикоре.

Гулшан кучову кӯяш, сунбул кучову мӯяш,
 Чун нест рангу бӯяш, дар ҳеч навбахоре.
 Рӯйе ба сад накӯйи, чашмеву фитнаҷӯйи,
 Наргис кушуда кӯе бар тарфи лозоре.
 В-эй шӯхи нуктадоне, дилро балои қоне,
 Сарфитнаи ҷаҳоне, ошӯби рӯзгоре.
 Монди Биноӣ аз сар, дар кори ишқ музтар,
 Мардона бош дигар, чун ӯ фитод коре.

Мавлоноро вачҳи таҳаллус он аст, ки биноӣ иморати мақбараи амир-ул-муъминин Алиро разия-ал-лоҳу анҳу ӯ бино карда. Гӯянд, ки дар авосити замони Ҳокон Мансур аз Амир Алишер ранчида, ба Ироқ интиқол намуда, муддате дар мулозимати Султон Яъқуб Мирзо мебуд. Охир-ул-амр ба муктазои хуббулватан аз он ҷо муроҷиат фармуда, ба Хуросон боз омад. Чанд гоҳи дигар дар дор-ус-салтанаи Ҳирот рӯзгор ба сар мебуд ва қарати оҳар аз амири софизамир губори ниқор бар хотири Мавлоно баста, ба Самарқанди фирдавмонанд шитофт ва дар он вилоят [104a] партави илтифоти султон Алимирзо бар аҳволи ӯ тофт. Чун он мамлакат дарҳури тасхири Муҳаммади Шайбониҳон даромад, мулозим гашта, дар силки хавоси боргоҳ интизом ёфт ва баъд аз кушта шудани он подшоҳи олиҷоҳ дар вақте ки Начми Сонӣ ба Мовароуннаҳр даромад, чун ба Қаршӣ расид, дар он балда қатли ом бавуқӯ анҷомид. Теги хунрези он сагон Мавлоно Биноиро риштаи ҳайёт гусехт.

Манкул аст, ки Амир Алишерро Муборак ном хизматгоре буда ва Мавлоно Биноӣ ба ӯ дар шеваи таъашшуқӣ сулук менамуд, рӯзе Мавлоно назди амири меҳртанвир нишаста буда, ки ногоҳ Муборак муҳра дар тос андохт ва аз он ҷое ки роҳи мутойиба миёнаи эшон маслук буд, амир гуфтанд: Мавлоно, кӯзи⁷⁵ мубораки мо ба риши шумо. Мавлоно гуфтанд, агар хотири мубораки шумо намебуд к... мубораки шуморо пора мекардам ва ин ғазал аз Мавлоно Биноӣ аст.

⁷⁵ Кӯзи (туркӣ) - чашми

Ғазали Мавлоно Биноӣ:

Мубталое дӯш ҳамдам бо мани девона буд,
 Хонаи ман то ба рӯз аз гиря мотамхона буд.
 Шаб натанҳо хонаи ман шуд хароб аз гирям,
 Рӯз дидам хонаи ҳамсоя ҳам вайрона буд. [104b]
 Ту мапиндори ҳамин парвона баҳри ҷамъ суҳт,
 Шамъро ҳам гиря аз сӯзи дили парвона буд.
 Буд Лайлӣ ҳар шаб аз афғони Мачнун дар гила,
 З-он лаби майгун Биноӣ масти лояқил фитод,
 Вар на ин мастӣ на аз соғар, на аз паймона буд.

Зикри маҳбати асрори азали, махзани ганчи ламязали, зулоли манбаи абадӣ, ёқути маодини сармадӣ

Ахасси чалиси маҷолиси, хос чаноби устод Шодӣ аз натоиҷи бузургони Ҳабаша буд. Аммо дар силки афозили доруссалтанаи Ҳирот интизом дошт, ҳамвора тухми муҳаббати хеш дар замири мунири хуршедтанвири салотини изом ва хавоқини завилэхтиром мекошт. Пайваста дар мақоми эҳтиром муғарар ва мукаррам буд ва нағмасозони ин дайри куҳан ва сеҳрпардозони доираи бе сару бун, гошияи ҳусни ақидат бар дӯш ва гавҳари таълими ӯ дар гӯш доштанд. Ва аз ӯ дар саҳоифи рӯзгор ва сафоеҳи авроқи лайлу наҳор “Нақш”-и бисёр ва “Савт”-и бешумор ёдгор монда. Ва ўро дар олам дувоздах шогирд аст, ки ҳар як нодираи овони худ буданд. Ва дар Қалъабанди Ҳирот дувоздах “Нақш” дар мақоми “Ироқ” ва дар усули “Фаръ” тасниф кард ва ҳар дувоздахро ба ҳар як аз ин [105a] шогирдони худ ёд дод. Ва шарт кард, ки ҳар кадом, ки “Нақш”-ро бехтар гӯянд, ҳамон “Нақш”-ро ба ҳамон хоҳам дод. Чунонки “Сунбул”-ӣ хосаи “Муҳаммас” аст. Ҳоҷа Юсуфи Андиҷонӣ хуб гуфт, ба ӯ бахшид ва ба номи ӯ шӯҳрат дод ва “Моҳи Ҳилол”, ки хосаи “Туркзарб” аст ба Ғуломалии Шунқор бахшид. Дил шишаест, ки хосаи Даври Шоҳист ба Мир Ғирав дод ва нақши “Ҳанҷара”, ки хосаи “Муҳаммас”

аст ба Алии Кордмол бахшид ва нақши дигаре ба Аличони Гичакӣ дод, ало ҳозалқиес.

Марвист, ки султон Ҳусайн Мирзо дар Қазокӣ ба подшоҳони Шубон ва Қазон нисбати маваддату муҳаббат дар миён афтада буд ва эшонро Султон Мансур дар он манзили дур ваъда карда буданд, ки чун маро вилояти Ҳирот мусаххар шавад ба шумоён савғоти хуб хоҳам фиристод ва подшоҳони Шубон низ чунин гуфта буданд: чун вилояти Ҳирот муяссар шуд ва Мовароуннаҳр ба Шубон ва муддате низ бар ин гузашт, расуле аз назди шоҳони қазок омада арз кард ба подшоҳони Шубон, ки алваъдату дайнун. Чун вилоят мусаххар шуд, шоҳони Шубон дар он замон ҳайрон бимонданд, ки [1056] ба эшонон чи савғотӣ фиристонем. Яке аз эшонон гуфт, ки савғоти хуб дар Хуросон пайдо мешавад. Пас ба Ҳоқон Мансур расуле фиристоданд, ки аз барои мо савғот фирист, ки бадале надошта бошад. Султон Мансур дар ин амр ҳайрон шуданд, ки чи чиз фиристонем. Баъд аз тафаккури бисёр, ба хотири отири эшон расид, ки ҳеҷ савғотӣ бехтар аз устод Шодӣ нест. Чун ўро ҳамроҳи расул карда фиристоданд, иттифоқан шахсе дар роҳ пеш омада пурсид, ки чаноби устодро ҳазрат ба кучо мефиристонанд? Чаноби дарвеш Шодӣ гуфт, ки “яғлоғӯ”-ро⁷⁶ ба Қазон мефиристонанд. Чун устодро ба мулозимати подшоҳони Қазон расид, дар он роҳ чанд “Савт”-е ки дар ҳичри подшоҳи худ баста буд, ба самъи эшонон расонид, ки абёти ў ин аст.

Ғазали Хоҷа Ҳусрав:

Зи баҳри дўстон хун шуд, даруни сина чони ман,
Фироқи ҳамнишинон сўхт, мағзи устухони ман.
Чудо афтадаам аз сўхбати ёре, ки мемурам,
Агар як дам фироқи ў гузашти дар гумони ман.

⁷⁶ Яғлоғу (дурусттараш - Ёғлоғу) - аз туркӣ: олоти матбах (ошпазӣ), ки бо он равгани сўзонро аз дег (қазон) мебардоранд. Ин ҷо бозини калимаҳои Ёғлоғу ва қазон - дег (ҳамчунин Қазон - номи шахр) оварда шудааст (муҳаррир).

Зи дарду доғи ҳичронаш чунон маҳзунам ин соат,
Ки бӯи хун ҳамеояд, зи фарёду фиғони ман.
Чароҳатҳои пинҳонӣ, ки аз ту бар ҷигар дорам, [106а]
Касе донанд, ки оғаҳ гашт аз дарди ниҳони ман.
Насихат мекунад имрӯз Ҳусрав ҳамнишиноро,
Ки дар пахлуш бигзоред, фардо устухони ман.

Ва ин ғазалро низ дар мақоми “Рост” ва дар усули “Туркзарб” баста, ки абёташ ин аст.

Ғазал:

Биё ай ашк, то бар рӯзгори ҳештан гириям,
Чу шамъ аз меҳнати шабҳои тори ҳештан гириям.
Надорам меҳрубоне то кунад бар ҳоли ман гирия,
Ҳамон бехтар, ки худ бар ҳоли зори ҳештан гириям.
Маро ҳам дар ғарибӣ шӯхчашме офати ҷон шуд,
Нагуйӣ, к-аз ғами ёру диёри ҳештан гириям.
Набошад дар баҳорон дур аз абри чаман гирия,
Ман он абрам, ки дур аз навбаҳори ҳештан гириям.
Мадад фармо, чун эй дил ки дар чашмам намонд обе,
Ки хоҳам имшаб аз ҳичрони ёри ҳештан гириям.
Зи ҳичрон буд гирия бештар аз ваъдаи васлат,
Кунун аз дарду доғи интизори ҳештан гириям.
Мағӯ Ҷомӣ нашоад гирия аз бедоди маҳрӯён,
Ки ман чандин зи баҳти хоксори ҳештан гириям.⁷⁷

Чун чаноби устодро ба ҷониби Қазон фиристоданд, шогирдон бадрақии устод мешуданд ва илтимос намуданд, ки ҳеҷ устоде дар ғазали номатбуъ “Савт”-е тасниф нанамуда, агар чаноби устод дар ин ғазал “Савт”-е тасниф менамоянд, бисёр

⁷⁷ Айнан ҳамин ғазали сўтворонаи Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ, ки садсолаҳо пеш аз даврони мо дар мақоми Рост иҷро карда мешуд, имрӯз низ дар сохтори силсилаи мақомҳои тоҷикӣ ҷойи худро гум накардааст. Боби “Гиря” бештар кунун дар сохтори лаҳнии мақоми “Сегоҳ” иҷро карда мешавад. Аз сарояндагони мумтози муосир ин бахшро Бобокул Файзуллоев, Барно Исмокова ва Ҷурабек Муродов бо маҳорати баланд сарояндаанд, ки сабти он дар ҳазинаи тиллоии радиои Тоҷикистон маҳфуз аст (муҳаррир).

хуб ва марғуб [1066] хоҳад буд. Чаноби устод дар “Бадеха” дар мақоми “Хусайнӣ” ва дар усули “Дуяк” “Савт”-е тасниф намуд, ки мусаннифони рӯзгор ва наққошони доираи адвор дар гуфтани ӯ лол ва ҳайронанд.

Мавлавӣ Абдурахмон.

Нафахоту васлика ав қаддат чамароту шавқика фил хато,
Зи ғамат ба сина кам оташе, ки назад замона кам оташо.
Ту чи мазҳарӣ, ки зи чилваи ту садои сайҳаи сӯфиён,
Гузарад зи дурдаи ло макон ки хушо чамоли азал хушо.
Ба ту дошт хӯ дили гаштаи хун, зи ту буд чон маро сукун,
Фаҳаҷартанӣ муттаваҳишан ва чаъалтани муттаваҳишо.
Ҳама аҳли масҷиду савмаъа пайи дарди субҳу дуои шаб,
Ману фикри турраву талъати ту минал ғадо илал ушо.
Зи шиканчи зулфи ту ҳар шикан гиреҳе фиканда ба кори ман,
Ба гиреҳкушоии лаъли худ ки зи кори ман гиреҳе кушо.
Дили ман зи ишқи ту мениҳад қадами вафо ба роҳи талаб,
Ва лиман саъо фа биҳи саъо ва лиман машо фа биҳи машо.
Чи чафо ки Қомии хастадил зи ҷудоии ту мекашад,
Қадам аз тариқи чафо бикаш сӯи ошиқони чафо кашо.

Чун ин ду се “Савт”-и мазкурро дар қуриниши⁷⁸ аввал гузаронд, ҳеч завқе аз истимои ин асвот дар он подшоҳон нафаҳмид, дар ҳамон маҷлис нақши “Булбулони бӯстони Ирам” [107а] барбаст ва гузаронд, ҳамаи подшоҳонро хуш омад ва дар таъзиму такрими ӯ бифузуданд. Баъд аз рӯзе чанд, султонони он диёр суҳбате оростанд ва дар даруни киштӣ чароғон барафрӯхтанд ва дар ҳини суруру завқ гуфтанд, ки подшоҳи ту чунин маҷлис метавонад орошт чаноби Дарвеш Шодӣ гӯфт: ин чи маҷлис хоҳад буд, ки аднии ғуломи подшоҳи мо аз ин беҳтар маҷлис мекунад. Подшоҳонро ин ҳикояти ӯ нохуш омада, ӯро фармуданд, ки дар оби дарё андохтанд то ҳалок шуд ва бимурд.

⁷⁸ Қуриниш (туркӣ) - дидорбинӣ, ин ҷо: санҷиши аввал, азназаргузарониши вазъи оҳанг (муҳаррир).

Зикри маҷмаъ-ул-фазоил ва мухтарар-ул-афозил, манбаъ-ул-ҷуди ва-л- карам

Ҳоди-л-усули ва-н-нағам, куттоб ва-л-қалами чаноби устод Шохқулии Ғичҷакии Ҳиротӣ, он ки арбоби таҳсили илми адвор ва матолиби фанни асрор ба вучуди шарифаш мубоҳот менамуданд, ҳамвора салотини изом ба зоти шарифаш ифтихор карда, дар таъзиму такрими ӯ мекӯшиданд ва қадру манзалати ӯро меафзуданд, пайваста ҷӯйбори илми иқон ва гулистони фунуни илҳон аз манбаи сурури ӯ шодоб ва сероб буд. [107б] Ва маҳозини синаи аҳли риёзот ва ҳазоини қулуби муҷоҳидот ба лаъоми суруди касиру-л-қиммат ва ҷавоҳири асвот ва вофиру-л-манфиат зебу зиннат меод. Мавлид ва маншаи устод Ироқ аст. Дар сиғари син ба сози ғичак тавачҷуҳ намуда, дар андак замон аз ҷумлаи нодирҳои овони худ гашт ва ӯро “Пешрав”-и бисёр ва “Савт”-и бешумор дар рӯзгор ҳаст. Ва яке аз он ҷумла “Пешрави Хусайнист”, ки дар усули “Мухаммас” баста, ки ҳеҷ устоде ӯро аз соз наметавонад баровард ва ҳазрати Мавлавӣ Нуриддин Абдурахмони Қомӣ қуддиса сирруху дар тавсифи устоди мазкур ғазале иншо намуда.

Ғазал:

Садои он ғичакам кушту шакли он Ғичакӣ,
Ки шӯри маҷлиси ушшоқ буд, зи пурнамакӣ.
Зи пардаи башарӣ мезанад наво, лекин,
Расад ба гӯши ман, овози сабҳаи малакӣ.
Зи саъду наҳси фалак дам занад муначими шаҳр,
Зи базми ишрати мо дур бод он фалакӣ.
Дамид субҳи яқин аз фуруғи чом, ай шайх,
Зи зухди хушк чаро монда дар ҳиҷоби шакӣ.
Саҳоби макрамату оби раҳматӣ, чоно,
Вале чӣ суд, ки бар киштзори мо начакӣ.
Арӯси ишқ туро доя шуд, намедонам,
Ки шири завқ зи пистони ӯ чаро намакӣ. [108б]
Ҳазор булбули хушгуст Қомӣ он гулро,
Яке бинол, на охир аз он ҳазор якӣ.

**Зикри хочаи бо иззу ноз ва гӯяндаи дилнавоз ва
созандаи чоңгудоз чаноби сиёдатмаъоб хоча Юсуфи
Андичонӣ алайхир-рахма**

Дар силки шогирдони Дарвеш Шодӣ интизом дошт. Ва роияти муфохарат бар акфоу акрон меафрошт ва таснифи бисёр ва таълифи бешумор бар лавҳи рӯзгор меангошт, ки шарҳи он дар хайри баён намегунҷад ва дар фунуни шеър беназири замон ва беадили овони худ буд. Ва дар китоби “Маҷолис-ун-нафоис” - и Амир Алишер мастуру мазкур аст, ки аз муаллафоти насрии Мавлоно тарсуле муштамил бар муншаоти ақобири салаф дар миёни аном машхур аст. Гӯянд, ки дар илми адвор чунон маҳорати тамои ҳосил карда буд, ки чаноби Дарвеш Шодӣ аз рӯи шафкат як “Сунбули”-и худро ба номи ӯ шӯхрат дод ва ӯ аз ғайрати хеш сесаду шаст “Сунбул”-ӣ дар як усули “Мухаммас” тасниф кард, ки аз ӯ дар сафҳаи рӯзгор ёдгор мондааст. Мавлид ва маншаи хочаи бузургвор вилояти Андичон аст [1086] ва аз бузургзодагони он диёр мебошад. Ва чаноби Бобурподшоҳ дар хизмати ӯ илми мусиқӣ ба даст оварда, чуноне, ки мусаннафоти ӯ дар олам машхур ва дар алсиनावу афвоҳ мазкур аст. Ва ин “Савт”-и ӯ, ки дар мақоми Наврӯз ва дар усули “Туркзарб” воқеъ шудааст, ки абёташ низ зодаи таъби пурмоддаи ӯст.

Ғазал:

Хар дил, ки воларухи он мохпора нест,
Ҷро мағуӣ дил, ки кам аз санги хора нест.
Гуфтам, буро, чи чора кунам дар ғами ту, гуфт,
Инчо ба ғайри кушта шудан, ҳеҷ чора нест.
Эй моҳ навнамоӣ ту, абрӯ чу моҳи ид,
Чуз орзӯи васли ту моро назора нест.
Шуд сина чок лоласифат, лахти хун чигар,
Кас нест ка-з ту бори дилаш пора-пора нест.
Наврӯзи навбахору майу дилбарони хуш,
Бобур ба айш кӯш, ки олам дубора нест.

Овардаанд, ки Бойсунғур Мирзо чамоле дошт, бо камолу иқбол ва давлати мусоид ва дар ҳунарпарварӣ ва ҳунарманди шухраи ақолим буд. Ва илми шеър илми хат ва илми Адвор дар замони ӯ ривочи тамои ёфт ва ҳунармандону фузало ба овозаи тарбияти ӯ аз атроф ва акнофи олам рӯй ба хидматаш ниҳоданд. Гӯянд, ки чихил котиби [109а] хушнавис дар китобхонаи ӯ ба китобат машғул буданд ва мавлоно Чаъфари Табрешӣ саромади кутуб буд. Ва ҳунармандон дар он омон роияти билороят ёфтанд ва ҳамвора шуароро дӯст дошти ва ҳиммати олинаҳмати худро дар бораи эшон гумошти ва надимону чалисонии зариф пайваста дар назари хеш дошти ва аз салотини ишратангез ҳамчу Хусрави Парвиз мисоли Мирзо Бойсунғур касе дар олам нагузашта ва шеъри туркӣ ва форсиро некӯ гуфти ва ба шаш қалам хат навишти ва ин тахаллус ӯроост.

Байт:

Гадои кӯи ӯ шуд, Бойсунғур,
Гадои кӯи хубон подшоҳ аст.

Ҳикоят кунанд, ки хоча Юсуфи Андичонӣ ба рӯзгори Бойсунғур Мирзо дар шеваи гуяндагӣ ва мутрибӣ бар ягонагӣ дар билоду амсор иштиҳори тамои пазируфта буд. Лаҳни Довудӣ ва оҳанги Хусравониро ӯ бар дилҳои хаста ва чигарҳои хунбаста ҳамчу намак пошиди. Султон Иброҳим аз Шероз чанд навбат хоча Юсуфро аз Мирзо Бойсунғур талаб намуда. ӯ иқбол намуд, охируламр садҳазор динор фиристод [109б] Мирзо Бойсунғур Хоча Юсуфро надод ва ин байт иншо намуда, фиристод.

Байт:

Мо Юсуфи худ намефурӯшем,
Ту сими сиёҳи худ ниғаҳ дор.

Дар миёни Мирзо Улугбек ва Мирзо Бойсунгур ва Мирзо Иброҳим латифаҳо бисёр воқеъ шуда, ки ин рисола мутаҳамили он наметавонад шуд. Баъд аз норафтани хоҷа Юсуф султон Иброҳим дархост кард, ки аз барои мо савготӣ дар оҳанги “Ирок” ва дар усули “Нимсақил” баста фириштад. Хоҷа Юсуф ҳукм ба ҷой овард ва ин се байти Мирзо Бобурро тасниф карда, фиришод.

Байт:

Дурре, ки дар бари гӯши ту шох, мебинам,
Ситораест, ки пахлуи моҳ мебинам.
Туро чи ғам, ки ту худро ҳамеша мебинӣ,
Марост ғам, ки ту ро гоҳ-гоҳ мебинам.
Ба қасди куштани мо бар ду чашми ҷодуят,
Би айниҳи ду балои сиёҳ мебинам.

**Зикри паҳлавони Эрону Турон, сарфитнаи нодираҳои
замон, аниси ҷалиси маҷлиси хон ва султони паҳлавон
Бӯсаиди Румӣ алайҳир-рахма**

Он ки маркази доираи фазлу дониш ва меҳвари олами доноӣ ва биниш буд, аз мабодии айёми сиғарӣ анвори зуҳури улум [110a] ва осори фухум аз мазохирпайкари ҳайуллоии ӯ зоҳир менамуд. Ба ин ҷомеъияти мазҳарӣ то аҷузи даҳр аз модари айёми таваллуд намуда надида, мавлид ва маншаи ҷаноби мазкур вилояти Рум аст. Гӯянд, ки ӯро ҳаррӯз ҷаҳор дарс буд, аввали рӯз дарси фароиз гуфтӣ ва баъд аз он дарси арӯз ва қофия ва баъд аз он бо чихил нафар ушшоқи худ таълими гӯштин додӣ ва баъд аз он ба илми мусиқӣ шуруъ намудӣ. Ва ӯро дар олам Нақши бисёр ва “Савт”-и бешумор аст ва нақши “Давр”, ки дар “Рости Панҷгоҳ” баста, бисёр хуб ва марғуб воқеъ шуда, ки абёташ ин аст.

Ҷазал:

Зи ораз турра боло кун, ки кори халқ дар ҳам шуд,
Алам баркаш, ки бар хубон ту ро шоҳӣ мусаллам шуд.

Дилам меҳости пора, афокуллоҳ ҷунон дидӣ,
Маро меҳостӣ расво, бихамд-ил-лаҳ, ки он ҳам шуд.
Фиканди бурқаъ аз рӯю зи яъқубон шуд дида,
Варна гузашти аз сари бозору нархи юсуфон кам шуд.
Бурун афтод ҷун номехрубон аз пардаи дил ҷон,
Аз онгаҳ к-андарин парда ҳаёли ёр муҳаррам шуд.
Инонаш гиру мағзор ай рақиб аз парда берунаш, [110б]
Ки аз дамҳои сарди ошиқон бар тобу дарҳам шуд.

Бо вучуди ин фазилат ва ҳунар ӯро орзуи сӯҳбати Дарвеш Шодӣ алайҳир раҳма шуд. Ва ба Ҳирот рӯ ниҳода, ҷун наздик ба Ҳирот расид, Султон Ҳусайн Мирзо ақобиру ашрофи Ҳиротро ба истиқбол фиришод, ҷаноби ӯро бо изз аз тамоми атабаи алия расониданд, ҷун ба шарафи пойбусӣ мушарраф шуд, аз ҳар илме аз ӯ суъол намуданд, ӯ ҷавоб фармуд. Ҷун ба илми адвор саранҷом сухан қарор гирифт, арз кард, ки дар роҳ фақирро Нақше ба хотир расид, дар мулозамат меҳодад, ки гузаронад, ҷун ҳамин Нақши мазкурро гузаронид, устодон ҳама офарин ва таҳсин хонданд. Хусусан, Дарвеш Шодӣ дар ҳамон маҷлис бархоста гуфт, ки маҳдумино, шавад, ки ҳар “Савт”-у “Нақш”-е, ки дар олам аз фақир аст, ҳамаро ба номи шумо созем ва шумо ҳамин Нақшо ба номи ман шӯҳрат диҳед. Ҷаноби паҳлавон тамаллуқ намуда, гуфт, раво бошад, зеро, ки аз вилояти Рум ба воситаи шогирдии шумо омадаам, маро ҳадди [111a] он нест, ки гуфтаҳои шуморо ба номи худ созам.

**Зикри шачарои самарои сиёдатҷаноби сиёдатмаоби, бурда аз
ақрон гарав Мавлоно Мирғарв**

Ва шоҳбози судра тирози фалакилҳон ва гули бустонафрӯзи илми иқон буд, носики маносики сарварӣ, солики масолик бартарӣ зоҳир менамуд. Ҳамвора аз рашаҳоти саҳоб қалами сеҳррақами бӯстон илми адворро тозағӣ бахшидӣ ва равзаи умеди аҳли шавқро аз ғумоми килки файзбахш ҳазрате беандоза додӣ ва мавлиду маншаи ҷаноби Мир доруссалтанай

Ҳирот аст. Дар мабдаи ҳол миёни беқайдон қурчақ⁷⁹ баста тариқи сайрро маслук мебошад. Дар авосити ҳол дар мулозимати Шоҳ Шучоъи Қирмонӣ сарфи авқот менамуд дар ҳамон замон амале, ки дар усули “Зарбулфатҳ” ва шуъбаи “Найрез” ва “Исфаҳон” дар мадҳи шоҳи мазкур тасниф намуда, ки ақли уқло дар идроки ӯ ҳайрон аст.

Манкул аст, ки дар миёни мардумон дар ҳамон замон шуҳрат ёфт, ки ҷаноби Мир мусиқиро хуб медонад, валекин аз “Нақш”-у “Савт” хабаре надорад, чун ин суҳанро ба ҷаноби Мир расониданд, [1116] дар ҳамон маҷлис дар миёни ҳуффоzi нишаста замоне тавуҷҷуҳ намуд, чанд “Савт” тасниф намуд, ки яке аз он асвот инаст, ки дар усули “Фаръ” ва шуъбаи “Панҷгоҳ” баста.

Ғазал:

Ҳар сари мӯ бар тани ман гар забоне доштӣ,
Аз ғами ишқи ту фарёду фиғоне доштӣ.
Гар ба нақди ҷон тавонистӣ харидан, васли дӯст,
Толиби васли ту будӣ ҳар ки ҷоне доштӣ.
Доштӣ маъзур носеҳ беҳудиҳои маро,
Гар чу ман дил дар кафи номехрубоне доштӣ.
Сарвро бо қади раънои ту будӣ нисбате,
Гар зи гул рухсору, в-аз гунча даҳоне доштӣ.
Бо ду рӯза зиндагӣ Ҷомӣ нашуд сер аз ғамат,
Ваҳ, чи хӯш будӣ, ки умри ҷовидонӣ доштӣ.

Овардаанд, ки аз беқайдони Хуросон се нафар аз сайидон дар ҳабосат мекушиданд, бо маҳвашони дилкаш бодаи беғаш менӯшиданд, ҷаноби Мир барака ва ҷаноби Мирғарв ва ҷаноби Миршарға ки ҳар як беназири замон ва беадили овони худ будаанд. Ва ҷаноби Миршарға дар бозор буд ва се ёр дар дуқони атторӣ нишаста буд, ногоҳ Мирғарв аз он бозор ба сад такудав хост гузар кунад, ки Миршарға бадеҳатан ангез кард, ба таъби ӯ мулоим наҷфтод ӯ низ ин байт хонд: [112a]

⁷⁹ Қурчақ (туркӣ) - "қурчақ бастан", яъне дар ҳалқаи ҳамнишинони гурӯҳи беқайдон (ҷавонони чапан, бадрафтор) қарор доштган.

Чанд суҳан дар миён гарав кардам,
Шарғаро чун алаф дарав кардам.
Ва мир Шарға дар ҷавоби ӯ гӯфт:
Бандаро хатнасур мекарданд,
К... дар тарқаш гарав кардам.

Гӯянд, ки чанд сол Мирғарв ба Рум дар он мавсум ҳафтоду ду забон ҳаҷви он навҷавонро иншо мекард. Баъд аз муддате мадид дар арзи Хуросон шуд, аз дарвозаи шаҳри он нексиайр ханӯз надаромада буд, ки мардум гуфтанд: инак "к... дар тарқаш гарав" омад. Ҳамон замон дар Хуросон нашуд ва боз ба ҷониби Рум рафт ва дар ҳамонҷо маъдум шуд.

Зикри ҷаноби устои олимикдор ва нодираи рӯзгор ва мухтарей илми Адвор ва гӯяндаву навозандаи Нақшу Қор Ғуломалии Шунқор

Онки аз нодираҳои рӯзгор ва нақшонии илми Адвор буд ва дар мулозимати Туқбегим сарфи авқот менамуд ва тамоми “Савт”-у “Нақш”-е, ки аз ӯ дар олам шӯҳрат дорад, ҳама ба номи Бегим аст ва “Савт”-у “Нақш”-е, ки дар оҳанги “Дугоҳ” ва усули “Туркзарб” тасниф намуда, ки дар миёни аном ба “Савт”-у “Нақш”-и Бегимӣ машҳур аст, бисёр хуб [1126] ва марғуб воқеъ шуда, ки абёташ ин аст:

Диле ку моили рӯят аз гулзор нақшоёд,
Гирех к-андар дили ёр аст, аз ҳар бор нақшоёд.
Чи толеъ дорам, эй осмон, ҳар қорвони ғам,
Чу ояд бар замин, чуз бар дили ман боз нақшоёд.
Занад бисёр лофи зуҳду тақво порсо лекин,
Ҳамон беҳтар, ки чашми худ бар он рухсор бикшоёд.
Ба чурми ишқ, агар кофир кунандам, нутқ гу майгун,
Маро боре забон ҳаргиз ба истиғфор нақшоёд.
Дили худ бо дару девор холӣ мекунад Хусрав,
Чи гӯяд, к-аз ғами худ бо дару девор нақшоёд.

**Зикри чаноби бо ҳасабу насаб устод Алиҷуб
пайдокунандаи қасаб**

Онки бо тантанаи усул ва кору бор ва ба овозаи илми адвор кишвари мақомотро мусаххар гардонид ва ба бозӯи дониш шаҳристони асвотро ба нағамоти ҳазин тасхир намуд ва чаноби устодро мавлид ва маншаъ вилояти Марвшоҳи чаҳон аст. Ва аз ӯ дар сафҳаи рӯзгор “Пешрав”-и бисёр ва “Нақш”-и бешумораст ва аз он чумла ду “Пешрави Рост”, ки устодон дар баробари он ду “Пешрав” надоранд ва дар баровардани ӯ аз ҷамеи созҳо ҳайронанд, яке дар мақоми “Ҳусайнӣ” ва дар усули “Туркзарб” [113а] машҳур аст, ба Алиҷуб ва дигар “Пешрави Ҳисор”, ки ӯро “найгир” мегӯянд. Зеро ки устод ҳарчанд саъй кард, ӯро аз най натавонист баровард, охируламр Чаҳортгорро тасниф кард ва истихроҷи ин ду “Пешрав” аз онҳо намуд ва дар авоҳири ҳол дар хизмати Қазоқхони Марвӣ сарфи авқот менамуд, то ки аз олами фано ба дори бақо реҳлат фармуд.

**Зикри ваҳид-ул-аср ва фарид-уд-дахри замон ва нодираи
даврон устоди беқилу қол ва гӯяндаи пурхаёл, чаноби
Аликормол алайҳир-раҳма**

Андалеби гулшанафрӯзи илми адвор ва донандаи румузи асрор ва зиннатдиҳандаи маҷолиси сиғору кибор буд. Ва гӯйи сабқат аз ақфову ақрон мерабуд ва доим-ул-авқот ба касби ҷомабофӣ иштиғол менамуд. Гӯянд, ки дар тарроҳӣ чунон бебадал буд, ки ҳар ҷо нуре, ки дар олам буд, дар кори худ ӯро тасвир менамуд ва дар баробари Дарвеш Шодӣ “Савт”-у “Нақш”-и бисёр дорад, яке аз он асвот ин аст, ки дар мақоми “Ироқ” ва усули “Туркзарб” воқеъ шуда, дар баробари “Моҳи хилол” инаст.

Ғазал:

Кунҷи ғамат диле, ки ба ҳамхомағӣ кашид, [113б]
Умре зи даҳр миннати фарзонағӣ кашид.

Аввал варақи ноз монад ёр,
Бар ҳарфи ошно хати бегонағӣ кашид.
Мачнун зи қайди турраи Лайлӣ ба Каъба рафт,
Сарриштаи хун ба сияххомағӣ кашид.
Аз гириҳои ишқи ту охир шавад сафед,
Ҳар дидае, ки сурмаи фарзонағӣ кашид.
Чанд Осифӣ ба кӯи парӣ сукрон равӣ,
Кори ту рафта-рафта, ба девонағӣ кашид.

**Зикри чаноби афозили дин ва роҳрави яқин ва абдуҳу дил
оламин ва... замону замин Мавлоно Зайналобидини Румӣ
алайҳир-раҳма**

Ифодатпаноҳи, афозатдастгоҳи маорифинтибоҳ, воқифи қавоиду-ш-шаръия, олими масоил-уд-диния, ҷобири дақоиқ-ул-улум-ил-ақлия, ҷомеи нукот-ил-кутуби-н-нақлия, ал-олиму бил-фароиз вассунан ал-машҳур бил ахлоқи-л-ҳасан. Нақл аст, ки дар овони сибъат дар дабиристон доим-ул-авқот дар суруду алҳон мебуд. Ба воситаи қобилияти ҷабалии ӯ муаллим дар таълими ӯ кӯшида ва ҳарзамон меҳру шафқат дар бораи ӯ зоҳир менамуд. Гӯянд, ки чаноби Мавлоно валади Қозишарифи Румӣ аст, дар сифари син завқи илми [114а] адвор ӯро дар сар афтод, дар андак замон аз нодираҳои овони худ гардид, дар он аҳд овозаи гулбонги Дарвеш Шодӣ дар билод ва амсор интишор пазируфта буд.

Чун ба самъи ӯ расид, аз ин ҷо ба доруссалтанаи Ҳирот интиқол фармуд, дар силки шогирдони ӯ худро мунтазим сохт ва ба замони қалил навохтани Удро ба ҷанг оварда, боз муроҷиат намуда ба диёри худ интиқол фармуд. Ва роҷаи муфохарат афрохта аз амсолу ақрони мумтоз ва мустаснӣ зоҳир менамуд. Баъд аз инқизои рӯзе чанд, волиди бузургвори Мавлоно аз олам реҳлат фармуд, чун Мавлоно касби камол намуда буд, тафвиқи он амри шариф ба ӯ намуданд. Ва гӯянд, ки дар аввали рӯз маснади қазоро музайян медошт ва миёнаи рӯз ба дарси фикҳ мепардохт ва охири рӯз ба дарси илми адвор ва мусиқӣ, ки аз чумлаи илми риёзист, иштиғол менамуд. Ва Чангу Удро дар

маҷлиси подшоҳон ба ҳукм навохтӣ, валекин ба таври худ иҷтиноб ва истибъод менамуд ва ўро дар ин илм “Пешрав”-и бисёр ва таснифоти [1146] бешумор аст. Аммо се “Пешрав” дорад, ки тамоми устодони офоқ дар хубии вуқуи ў итифоқдоранд, яке “Пешрави Дурафшон”, ки дар мақоми “Хусайнӣ” воқеъ шудааст. Дуввумин “Пешрави Сақил” ки дар мақоми “Хусайни”и Ироқ аст, сеюм “Пешрави Фаръ”, ки ў низ дар мақоми “Хусайнист”, ки Ироқиён ўро дар усули “Даври Сақил” мегӯянд. Махфӣ намонад, ки дар вилояти Рум аз ҷумлаи созҳо чанг шуюъи бағоят дорад. Ва чуноне, ки агар қутби он вилоят чанг навозад, бок нест ва подшоҳи он диёр ҳар сол ҳазор канизақ ва ҳазор ғуломбачаи сиёҳчашм аз фаранг оварда ба чангнавозӣ шоғирд медиҳад.

**Зикри устоди беназир ва созандаи ногузир, чаноби
Алиҷони Ғичҷакӣ**

Маҷлисорои салотини изом ва фараҳафзои ҳавоқини завиюл-икром буд, ҳамвора тухми муҳаббат дар замири касиру-т-танвир суккони атабаи алия кошта, анвои латоиф бардоштӣ. Ғунд, ки султон Мансурро ба ў назари инояти бағояте буд, ки соате бе ў наметавонист будан, зеро ки ба эътибори ҳусну ҷамол назир мисол надошт. [115a] Бо вучуди ин ҳусн овози хуб [дошт] ва ғичҷакро марғуб навохтӣ. Марвист, ки дар аксар аз маҷолиси султон Мансур дар ҳини навохтан суруд кардӣ ва аҳли маҷлис ҷунон бетоқатӣ мушоҳида кардӣ, ки агар соате хондани ў имтидод пазируфтӣ, аҳли маҷлис ҳалок шудандӣ. Аз бими ҳалоки сомрон ба фароғат натавонистӣ хондан ва аз ў дар сафҳаи рӯзгор ва авроқи лайлуннаҳор “Савт”-у “Нақш”-и бисёр ёдгор монда, аммо дар “Салмақ”, ки яке аз шаш Овоза аст⁸⁰, ки устодони моҳир дар намудани ў қосиранд. Ва ду “Моҳи Ҳилол” дар Туркзарб баста, ки одамиро қуввати шунидани

⁸⁰ Салмақ- номи яке аз шаш овозаи силсилаи Дувоздахмақом мебошад: Салмақ, Шаҳноз, Моя, Гувашт, Наврӯз, Гардония (муҳаррир).

ў нест. Ва як “Савт”-и дигар дар усули “Даври Шохӣ” ва оҳанги “Дугоҳ” дар баробари Дарвеш Шодӣ гуфта, ки абёташ ин аст.⁸¹

Ғазал:

Гул шуд ҳарими кӯят, аз ашки лолагунам,
Бошад ханӯз ташна, хоки дарат ба хунам.
Ҷокам ҷу дар дил афтад, сӯзан ҷу дар ришта,
К-ин сӯзад он гудозад аз оташи дарунам.
Зад аз ҳубоб хайма, гирди ман оби дида,
Ман бо тани кам аз мӯ, он хаймаро сутунам.
Гар торҳои мӯям, бар тан шавад салосил,
Натвон кашид берун, аз вартаи ҷунунам. [1156]
Мепурсем, ки Ҷомӣ, бо дарди ишқ ҷунӣ,
Ман беҳудам, надонам, ҳам худ бигӯ ки ҷунам.

**Зикри устоди маҷлисорои пурсузи нодируласр чаноби
Шохмуҳаммади Полдуз**

Он ки замзамаи нишоту шавқ ва фирқаи бисоту, завқи гошияи ҳусни ақидати ў бар душ ва ҳалқаи иродати ў дар ғӯш доштанд. Ва ҳамвора тухми маваддат ва бадри муҳаббати ў дар замири дил мекоштанд, чуноне, ки ғайри ў ҳар устоде, ки дар он айём вучуд дошт, бе вучуд меангоштанд. Манкул аст, ки Дарвеш Шодиро бо устоди мазкур сӯи мизоч буд. Наввоб Мансур дар ҳамон айём маҷлис оростанд ва устодонро ҷамъ сохтанд ва фармуданд, ки яке аз шумоён мебояд, ки ба номи мо Миатайн-е тасниф кунед, чаноби устод мехост, ки иқбол намояд, Дарвеш Шодӣ ғӯфт: подшоҳи олам, Миатайнро касе мебандад, ки аз уҳдаи ҷавоби “Ноди Алӣ”-и хоҷа Сафиуддини Абдулмӯъмин мебаромада бошад. Ҷун Дарвеш Шодӣ

⁸¹ Оҳанги “Дугоҳ”-ро “дар баробари Дарвеш Шодӣ офаридан”-и Алиҷон Ғичҷакӣ ба он маънӣ оварда шудааст, ки тибқи суннатҳои маъруфи ҳунари бастакорӣ ҳар яке аз ҳунармандони моҳир кӯшиш менамуданд, ки дар пайравии ин ё он навои маъруф намунаи тозаи онро бо риояи лаҳн, зарб ва сохтори композитсионӣ офарида тавонанд. Ин расми устувори ҳунари хамеша ҷун омили ба вучуд овардани садҳо намунаҳои нави оҳангҳои маъруф хидмат мекард (муҳаррир).

пешқадам буд, бинобар он устои мазкур адабро маръй дошт, охири ҳукм ба хоҷа шайхум шарафи ниқод ёфт [116a] чуноне, ки мазкур хоҷад шуд дар маҳаллаш. Аммо устои мазкур чун аз он маҷлис баромад, ҳамон рӯз тамоми устодонро чамъ сохт худро аз по даровехт ва Дувоздаҳ Куллиёт дар бадеҳа ба номи подшоҳ Мансур баста, абёташ ин аст.

Хоҷа Ҳофиз:

Биё, ки роят Мансур подшоҳ расид,
Навиди фатҳ башорат, ба меҳру мох расид.
Ҷамоли дӯст зи рӯи зафар ниқоб андохт,
Камоли адл ба фарёди додхоҳ расид.
Ҳазор шукр ба даргоҳи бениёз, ки боз,
Сипехри мартабаи султонпаноҳ расид.

Ва ин Куллиёти мазкурро дар мақоми Кӯҷак⁸² баста, ки ба сездҳа мақоми дигар интиқол менамояд. Ва низ сездҳа усул месуруд ва инро "Сездҳа Кӯҷак" ном ниҳоданд ва низ Куллиёти дигар дар пардаи Рост баста ки шомили Дувоздаҳ мақому Бистучаҳор шӯъба ва Шаш овоза аст⁸³, абёташ ин аст.

Ҷазали Мина-ш-шуаро:

Ишқ дар парда менавозад соз,
Ошиқе ку, ки бишнавад овоз.
Ишқ машшоотаест рангомез,
Ба ҳақиқат барад, бар як миҷоз.

Ва дувоздаҳ Куллиёт баста, ки ҳар яке дар як мақом ва ҳар кадоми ӯ шомили "Дувоздаҳ мақом" ва "Бисту чаҳор шӯъба" [116b] ва Шаш овоза аст. Охир подшоҳ Мансур фазли ӯро дониста, талабид ва Куллиётҳои ҷадидашро тасомӯ намуд, машмули авотифи подшоҳона ва маҳмули латоифи

⁸² Номи яке аз мақомҳои силсилаи Дувоздаҳмақом (баъзан Зерафанд низ мегӯянд).

⁸³ Анъанаи бо истифода аз номҳои Дувоздаҳмақом ва сохтори таркибии он "Куллиёт бастан" дар Бухоро (қаблан дар Ҳироту Самарқанд ҳеле авҷ гирифта буд. Муҳтавои чунин Куллиётҳо қабл аз ҳама шарҳи сохтори таркибии Дувоздаҳмақом ва тафсири рамзҳои лаҳну зарбҳои он ба шумор мерафт (муҳаррир).

султонона гардонида, аз тарафи Дарвеш узр фармуд. Аммо мавлид ва маншаи устод Пасокуҳи Машҳад аст. Ва волиди ӯ аз арабони Мазнак буда, дар авоили ҳол Дарвеш Шодӣ нисбати таашшуқиро ба он маслук медошт. Гӯянд рӯзе устод менавохт ва Дарвеш Шодӣ мехонд, устод дар риояти хубӣ маҳбубӣ карда, баландихоро талош мекард ва менавохт ва Дарвеш низ ба меҳнати ғариб ва ҳолати аҷиб он баландихоро гирифта мехонд. Охир чун танг шуд, дастори худро дар як баландӣ партофт гуфт,⁸⁴ ки подшоҳи олам ин баландиро чун гирифтаам? Ҳуззори маҷлис ин овои Дарвешро таҳсин ва офарин намуданд.

Зикри ҷоми-ул-манкул ва-л-укул ҳови-ул-фуруғ ва-л-усул ҷаноби Мавлоно хоҷа Шаҳими Табас Гилакӣ ибни Абдурахмони Румӣ

Онқи ба қалами бадоеънигор ва рақамзадаи килки сеҳросор, ки найшакарвор, тӯтиёни ҷамани балоғатро аз шакаристони маонӣ коми ҷон ширин месохта ва сози Рудро ба андак замон дар сифари син таҳсил намуда, [117a] чунон менавохт, ки сомиони сози эъҷози низоми ӯ мурғи рӯҳ аз қафаси тан дар парвоз омадӣ ва аз "Савти Талоло" ва "Дародартан"-и ӯ мурғи рӯҳ рамида ба садойи "дар тан"-дар тан даромадӣ ва ҷаноби хоҷа аз бузургзодагони Табас Гилакӣ буда ва девони ашъораш аз панҷ ҳазор беш аст. Ва қасоиди ғарроӣ ӯ шоҳиди ҳоли хеш, гӯянд, ки дар замони султон Мансур фалақоӣ баста буд, маънии ин калом он аст, ки нодиракоронро дар он балда чамъ карда буд. Марвист, ки рӯзе ба хоҳири дарёмуқотири Наввоб расид, ки Ҳариро ойин бандад. Ва фармуд ҳар кас дар пешаи худ чизе

⁸⁴ Аз қиссаи мазкур мебарояд, ки Шохмуҳаммад ҳамчун навозанда ба овозхонии Дарвеш Шодӣ ҳамовозӣ намуда, чанд қарат қасдан оҳангҳо ба авҷҳои ҳеле душворсаро боло мебардааст, аммо маҳорати Дарвеш Шодӣ дар он буд, ки ӯ низ бо илҳом он авҷҳоро бо овозаш месароид. Аслан суҳан ин ҷо аз маҳорати "авҷсарой" меравад, ки ин унсурҳои овозхонӣ имрӯз низ моҳияти худро гум накардааст. Масалан, авҷҳои баланди бобҳои Шашмақомро дар замони мо танҳо якчанд сарояндагони маъруф - Аҳмад Бобоқулов, Барно Исоқова, Ҷурабек Набиев, Мастона Эргашева, Нерё Аминов бо маҳорати ҳоса иҷро карда метавонанд.

тасниф кунад ва халоикро дар таълифоти аснофи бадеъа иштиғол фармуд, чун хоҷаи мазкур дар он маҷлис ташриф дошт, ҷаноби Наввоб ба хоҷа таваҷҷуҳ намуданд, ки шумо ба номи мо “Миатайн” тасниф бикунанд, хоҷа хизмат намуда, иқбол фармуд, аз барои тасонифи халоиқ муддати дувоздаҳ сол то хайр фармуд ҷаноби хоҷа дар ин муддати мазкур Миатайнро дуруст карда буданд ва халоиқ саноеи бадеаро касб намуданд чун туй мунаққид шуд, ҷаноби Наввоб фармуданд, ки ҳар кас санъати [1176] худро арз кунад. Аввал касе, ки дар он маҷлиси олий гӯйи сабақат аз акрон рабуд, хоҷаи мазкур буд, ки миатайнро гузаронда ба шарафи иқбол мушарраф шуд ва авотифи подшоҳонаро машмул ва латоифи номутаноҳиро маҳмул гардид ва ғазали миатайнро зодаи таъби ўст ин аст:

То бирубад остон он маҳи кайвонҷаноб,
Мебарад бо хештан ҷоруби заррин офтоб.
Шоҳи кайвон манзалат Искандари Румӣ ки ҳафт,
Ҳафт гардун пеши баҳри ҳиммати ў як ҳубоб.
Чун барам номи ситора пеши хуршеди мунир,
Нисбати Ҷам чун кунам, бо шоҳи олий иктисоб.
Шоҳ Абулғозӣ шаҳаншоҳи ҷаҳон Султонҳусайн,
Сарфарози дину дунё подшоҳи комёб.
Рӯзу шаб аз ман дуову аз малак омин бувад,
Доимо рахшанда бошад, дар ҷаҳон чун офтоб.

Манкул аст, ки Султон амр фармуд, ки ҳар кас ба дилхоҳ ба айшу нишот кӯшад ва ҳеҷ кас музоҳими кас нашавад. Ва дар он айём айшу нишот ва фориғболи чунон имтидод пазируфт, ки халқро табиат аз фароғат малул гардид.

Рӯзе ба хотири Наввоб расид, ки мудатест намози ҷумаро нагузоридем, аз яке маҳрамон пурсид, ки имрӯз чи рӯз аст, ў наёфт аз дигаре суол кард, ў низ надонист, ба ҳамин дастур аз тамоми [118a] худдоми он атабаи алия таҳқиқ намуданд, маълум нашуд, охир муноде дар доданд ва гуфтанд ҳар кас ин рӯзро донад ва омада гӯяд, машмули авотифи подшоҳона мешуда бошад, ҳосили муқаддима онки зариферо ба хотир

зарофате расида, дар пеши султон Мансур омада гуфт, ман медонам, гуфтанд, бигу, ў гуфт, ай подшоҳи олам, шумо бигӯед, ки дирӯз чи рӯз буд, то ман имрӯзро бигӯям, ки чи рӯз аст, султон Мансурро бисёр хуш омада ба ў инъоми подшоҳона арзонӣ дошт.

Зикри орифи маъорифи ҳақиқат ва қошифи мақошифи тариқат донишвари ҷомеи фазилат, устоди хунарипешаи бодикати адворӣ Мавлоно Начмуддини Кавкабии Бухорӣ

Аъшиъаи фазоил ва ламъаи фавозилаш, чун офтоби оламтоб сакинаи рубъи маскунро тобон, мучаридони олами лоҳут ва муқайидони мақомини носут аз мавоиди хонифзол ва мавоиди неъма-л-каломи ў баҳравар ва шодон буданд. Ва аз натоиҷи килки сеҳросор бар сафҳаи рӯзгор девони ашъори эъҷозкирдор собит аст ва аз каломи мӯъҷизнизоми ў расоили мухталифа дар улуми мутанаввиа сифати вуқӯъ ёфта, хусусан дар илми адвор муаллафе мастур [1186] ва мусаннафе мазкур дорад, ки аҳли нишот ва завқ в-аз замзамаи ишқу шавқ ҳар як нуктаи ўро дар мазоқи ҷон аз найшакар ширинтар мешуморанд.

Ҳосил он ки хирад хурда он ҳайрон аст, ки зоти касир-ус-сифоташро ба кадом ҳайсиёт аз ҳиссиёт ситоиш намояд. Аммо ҷаноби Мавлоноро дар илми мусиқӣ тасонифи бисёр аст. Аз “Қавл” ва “Амал” ва “Қор” ва “Рехта” ва “Саҷ” ва “Зарбулфатҳ” ва “Ҷаҳорзарб” ва “Савт” на “Нақш” ҳамона, ки хоҷа Абдулқодири замони худ буда ва нисбати таламуз ба ҷаноби рифатмаоб Абдурраҳмони Ҷомӣ менамуд ва дар Наъти сайиду-л-мурсалин ва хотаму-н-набийин сал-ла-Лоҳу алийҳи ва-с-салам “Зарбулфатҳ” дар мақоми “Ҳусайнӣ” таҳрир дода, ки аз устодони ин водӣ самти вуқӯъ кам ёфта ва “Ҷаҳорзарбе” дар мақоми “Ироқ” баста, ки мохирони ин водӣ дар гуфтани ў ҳайрон ва саргардонанд ва ҷаноби ўро дар олам аз ин навъ тасониф бисёр аст, ки агар ҳамаро зикр кунем, калом ба тӯл меанҷомад, валекин дар сафҳаи рӯзгор дар мақоми “Рост” Куллиёт баста, ки устодони ин саноат ҳайронанд.

Куллиёт:

Зи роҳи Рост гар оҳанг мекуни ба Ҳичоз,
Зи Исфаҳон гузаре чониби Ироқ андоз. [119a]
Ба ноқа Зангула дар пардаи Раҳовӣ банд,
Ба Бӯсалик Ҳусайнӣ сифат барор овоз.
Машав Бузург зи рӯи ниёзу Кӯчак мон,
Дар он мақом ба Ушшоқи бе Наво пардоз.
Гувашт ва Моя Гардуния чу бархони,
Бисоз пардаи Наво дар силки Шаҳноз.
Ба ҷону дил шунав аз Кавкабӣ, ки кард адо,
Ба ҷаҳор байт даҳу ду мақом ва шаш овоз.⁸⁵

Ва ин абёте, ки ҳар байти ӯ муштамил ба як мақом ва ду шӯъба воқеъ шуда, аз натоиҷи табъи муншии уст:

Мақом андар адад ҳашт омаду чор,
Ду шӯъба ҳар мақомерост ночор.
Мақоми Рост ганҷи ранҷгоҳ аст,
Мубарқаъ лозимаш чун Панҷгоҳ аст.
Ҳичоз омад, яке нахли самарвор,
Сегоҳ асту, Ҳисор он нахлро бор.
Зи Исфаҳон касе к-ӯ гашт огоҳ,
Ба Найрезу Нишопурак барад роҳ.
Ироқӣ ишрати афроҳест маҳбуб,
Ғаҳе Рӯи Ироқу гоҳ Мағлуб.
Чу сози пардаи Ушшоқро соз,
Нағам дар Зобилу дар Авҷ пардоз.
Ҳусайнӣ гар мақомот аст, бартар,
Дугоҳ омад қаринаш бо Муҳайяр.

⁸⁵ Дарвешалӣ дар ин маврид матни Куллиёти Кавкабиरो айнан аз рисолаи ӯ иқтибос меорад. Вале маълум аст, ки дар матни асл - дар рисолаи мусиқии Кавкабӣ низ Куллиёт дар шакли мукамал оварда нашудааст, яъне дар он ҷо низ шарҳи бисту ҷаҳор шӯъбаи Дувоздахмаком зикр карда нашудааст. Танҳо аснои ба саҳифаҳои дигари Рисолаи мусиқии Кавкабӣ мурочиат намудан аён мегардад, ки шарҳи шӯъбаҳо ва овозаҳо ҳамчунин дар "Маснавӣ" - и муаллиф оварда шудааст (муҳаррир).

Кушояд Бӯсалик ояд фазо чанг,
Ашири ӯ Саборо сози оҳанг.
Наворо к-афтад аз вай дар ҷаҳон сур,
Бувад Наврӯзи Хоро фаръи Мохур.
Бузург омад чу чанг соз карда,
Ҳумоюну Нухуфт аз вай ду парда.
Пас аз Зангула андар нағма қаввол,
Намояд Ҷоргоҳ, онгоҳ Уззол. [119б]
Мақоми Кӯчак ар донӣ надонӣ,
Ки дар Рақаб бипойи байт хонӣ.
Раҳовӣ шуд, ба Наврӯзи Араб ром,
Ба Наврӯзи Аҷам гардад дил ором.
Ду фаръ аз баҳри ҳар асле баён ёфт,
Кунун бояд ба тадбираш инон тофт.
Ҳазизе ҳаст бо ҳар Аслу Авҷе,
Чу дарёк-аш бувад қаъреву мавҷе.
Ҳазизи фаръи аввалро бувад ҷой,
Бувад фаръи дувумро Авҷ маъвой.
Бад - ин тартиб то охир навиштам,
Баре бардор аз тухме, ки киштам.

Ва "Ҷаҳорзарбе", ки дар мақоми "Ироқ" баста, абёташ ин аст.

Ғазали Кавкабӣ:

Дидаи бахт аз руҳат пурнур бод,
Ҷашми душман аз ҷамолат дур бод.
Кавкабиरो талъати зебои ту,
То абад пеши назар манзур бод.

Аммо ҷаноби саъодатмаъобро дар саҳоифи рӯзгор ва сафоеҳи лайлу наҳор шогирди бисёр ва таломизаи бешумор аст, аммо дар ин рисола ҷаҳор нафарро сабт карда шуд. Мавлоно Ҳасани Кавкабӣ ва Мавлоно Ҷоҷамуҳаммад ва Мавлоно Ризоии Самарқандӣ ва Мавлоно Боқичароғ, ки ҳар як дар маҳали худ зикр хоҳанд ёфт. Гӯянд, ки дар он айём, ки Наввоб Абдуллоҳон нуввира марқадуху вилояти Ҷиротро ихота кард.

[120a]талаб намуд зеро, ки аз назм ҳеч чиз назди ӯ азизтар набуда ва ҳар як шеърро дар мадҳи ӯ назме гуфта фиристоданд ва ҷаноби Мавлоно Ҳилолӣ ин абётро иншо намуда фиристод.

Рубои Мавлоно Ҳилолӣ:

То чанд миёни узбакон хон бошӣ,
Ғоратгари султони Хуросон бошӣ.
Дар мазҳаби ту бўи мусалмонӣ нест,
Кофар бошам, гар ту мусалмон бошӣ.

Ва ин назро боис он буд, ки шоҳ Таҳмосп аз Мавлоно гумони он дошт, ки ту мебояд, ки давлатхоҳи Убайдуллоҳон боши ва борҳо мегуфт, ки то Убайдуллоҳонро ҳаҷв намекуни маро бо ту итминони хотир намешавад он буд, ки ин абётро гуфта фиристод. Чун абётро ба ҷаноби Убайдуллоҳон расониданд, аз Мавлоно Ҳилолӣ бисёр даргирифт шуд. Чун тасхири он вилоят намуд, Мавлоно Ҳилолӣ дар ҳамон замон дар мадҳи ҳазрати хон қасидае иншо фармуда гузаронд ва хабосати маънии яке аз абёти ӯро ба акс гуфта хабосат карданд. Чун Наввоб дар дил он кӯфтаро дошт ин муқавии он афтод, Наввоб дар ғазаб шуда ҳукм ба қатли ӯ фармуд. [120б] Чун овозаи қатли Мавлоноро шоҳ Таҳмосп шунид, бағоят меҳнат кашид.

Ва дар дил ин адоватро росих гардонид, чун тақдири худованди ба ин воқеа қорӣ шуда буда, аммо ҷаноби Мавлоно Кавкабӣ дар мадҳи қиблаи ҳафтум, мардумаки дидаи мардум, аънӣ ҳазрат имоми султони Хуросон разиаллоҳу анҳу қасидае иншо намуд хост, ки зиёрати равзаи мутахҳари муъаттару машҳади мунаввари эшон бикунанд. Чун қасидаро дар гузаронид ва ба шарафи зиёрат мушарраф шуда ва аз онҷо ба Бухоро муроҷиат карда, дар роҳ буд, ки шоҳ Таҳмос чамъеро дар ақбаи Мавлоно фиристода ва ба дараҷаи шаҳодат расонид ва сари Мавлоноро пеши шоҳ бурданд ва наъши эшонро ба Бухоро оварданд ва дар [қабристон] Бозори нав дафн намуданд. Дар ҷавори мазори Ҷоизуланвори ҳазрати имом

Ҷунайди Ғазолӣ раҳматул-лоҳу алайҳ. Он қасида ин аст, ки бисёр мустаъидона иншо намуда.

Қасида:

Саломун минас-сонейил ҳайи Акбар,
Алӣ Машҳадӣ ли зикийил мутахҳар.
Имому хумому Алиюн Вали,
Ризоюн Алӣ ибни Мӯсо Ҷаъфар. [121a]
Мақомаш музайян ба осори Аҳмад,
Фиолаш муҳалло бо тивори Ҳайдар.
Баёнаш зи эъҷози Мӯсо мисоле,
Каломаш зи аҳкоми Қуръон муаббар.
Ба таъйиди аҷсом ҷоне мучассам,
Ба имдоди арвоҳ рӯҳи мусаввар.
Тарабгоҳи ӯ ҳафтуним шаш чихатро,
Назаргоҳи ӯ ҳафтуним ҳашт манзар.
Румузу-л-аҷоиб кунузу-л-ғароиб,
Аз ӯ гашта зоҳир, ки ӯ буда мазҳар.
Суханбахши бе мулку санъат,
Шуҷои ҷаҳонгири бе хайлу лашкар.
Ҷамоли камолаш камоли ҷамолаш,
Мина-л бадри аҷло мина-ш-шамси азҳар.
Зихӣ шоҳи олимақоме, ки омад,
Ба тавфи паямбар тавофаш баробар.
Дар Одам кучо буд ин қадру иззат,
Ба олам киро буд ин ҳашмату фарр.
Мушараф ба зоти шарифаш Хуросон,
Чи ҷойи Хуросон, ки шуд Ҳафтқишвар.
Зи авлод в-аз ақраби шарифаш,
Чи гӯям, ки аз ҳадду сифат бартар.
Зи кони вучуданд софӣ ҷавохир,
Зи дарёи чуданд покиза гавҳар.
Ба покию тинат ҳама нури дида,
Ба ғизу ҷалолат ҳама шоҳу сарвар.
Шуда гунбади чарху в-ин нуҳ фалакро,
Дароз фитод дил рахшанда ахтар.

Зи тоси сипехраш сапед кавокиб,
Ба ҳар субҳу шомаш мухайёст мичмар.
Аламҳои олинусрат шиораш,
Чу дар чилва оянд фардо ба маҳшар.
Шаванд аз раҳи лутфу в-аз роҳи эҳсон,
Ҳама бар сари осийн соягустар. [1216]
Мурассаъ асоси зарноби шохон,
Малиндор к-ончо бувад баҳри зевар.
Зар аз баҳри зеб асту, зевар валекин,
Бувад хоки даргоҳи ӯ зевару зар.
Шабзиндадорон кард ҳаримаш,
Зи аҳли ҳарам то ба хиддому чокар.
Мушарраф ба ташрифи фаршаш якояк,
Мукаррам ба атрофи лутфаш саросар.
Санойи туро мухтасар кардам иншо,
Тавилаш накардам, ки гардад мукаррар.
Кучо баҳри шеъри ману васфи зотат,
Ки васфат на дар баҳр гунчад на дар бар.
Ба иншои мадҳат ҳамин боис омад,
Ки базле нагардад чуз инам муяссар.
Вагарна чи ҳадд сано Кавкабиरो,
Зи гуфтор ончо хамӯшист бартар.
Ман инчо ғарибу, ту шоҳи ғарибон,
Ба холи ғариб худ, аз лутф бингар.
На шеърам васила аст, на шоириям,
Гадои туам шайан-лилоҳ бар ин зар.
Ба иззи ту нозам ба эъзози ғайбӣ,
Қабули ту хоҳам, на иқболи дигар.

Ва таърихи фавти Мавлоно Кавкабиरो ҷаноби Мавлоно
Ҳасан дар силки назм интизом дод:

Таърих:

Ҳасеҳуддин ҷаноби Кавкабӣ баст,
Қамар дар ишқи султони Хуросон.
Тавофи Машҳад ӯ карду баргашт,
Шаҳодат ёфт чун ушшоқи хубон.

Зи таърихи шаҳодат гар бипурсанд,
Бигӯ ай дил: “шаҳиди ишқи султон”. [122a]

Ва сабаби таснифи “Зарбулфатҳ” дар наъти Ҳочаи коинот
он буд, ки дар он айём, ки дар мулозамати Убайдуллоҳи
Баҳодурхон мебуданд, дар навоҳии Машҳад ҳазрати эшонро
амр карданд, ки дар наъти мо чизе тасниф бикун. Аз хоб бедор
гардид ва дар наъти эшон “Зарбулфатҳ” тасниф намуд, ки
абёташ инаст.

Наъти Расул алайҳи салом:

Ай дар мақоми ҳоси ту Ҷабрил аҷнабӣ,
Ман анта мо юриду вассиво анта ё набӣ.
Охир зи ту чи кам шавад, ай офтоби ҳусн,
Гар бингари зи лутф, бар аҳволи Кавкабӣ.

Зикри ҷаноби шаҳодатмаъоб Мавлоно Бадриддин, ал- мутахаллис ба Мавлоно Ҳилолӣ алайҳир-рахма

Он ки бо ҷавдати табъ ваҳиддати фаҳм, аз акфову акрони
мумтоз ва мустасно буд. Ва гӯӣ сабкат аз соири шуарои
даргоҳи атабаи алия мерабуд. Гӯянд, ки ҷаноби Мавлоно дар
сиғари син бисёр соҳибҷамол буда ва дар замони султон
Мансур Ҳилол ном беке буда ва ӯро ба ҷаноби Мавлоно
тааллуке даст дода ва ӯ дар ғояти истиғно сулук менамуд ва
охир аз бечорагӣ ба ҷаноби наввоб арз кард ва наввоб ҳукм
фармуданд, ки Бадриддин ба Ҳилол ҳамроҳ шавад, аммо вачҳи
тахаллуси ӯ инаст ва ин [122б] қасида ӯрост дар мадҳи
Убайдуллоҳи Баҳодурхон.

Қасида:

Хуросон синаи рӯи замин, аз баҳри он омад,
Ки ҷон омад, дар-ӯ яъне Убайдуллоҳон омад.
Зихӣ, хони хумоюнфар, ки бар фарқи хумоюнаш,
Пару боли хумоӣ давлати ӯ соябон омад.

Шаханшоҳи фалакмуснад, ки баҳри хоби амни ӯ,
Малак бар гӯшаи айвони кайвон посбон омад.
Забардасте, ки дар майдони мардӣ панҷарустам,
Ба пеши дасти ӯ фарсудамушти устухон омад.
Магар аз санги раъд аст, оҳану пайкон чун тираш,
Ки аз ҷо чун сабук бархост, бар душман гарон омад.
Саманди тунди зарриннаъли ӯ хуршедро монад,
Ки аз Машрик ба Мағриб рафту, як шаб дар миён омад.
Кирон карданд, Моҳу Муштарӣ, бо толеъи Саъдаш,
Бад-ин толеъ чу хуршеди фалак соҳибкирон омад.
Заминрову замонро доду адли ӯ гирифт охир,
Ки дар маҳди замин, чун Маҳдии охирзамон омад.
Сифоти зоҳираш изҳор агар кардам, хато буд ин,
Баён кардам сифотеро, ки бар мардум аён омад.
Қалам гар дар сухан густох шуд, маъзур фармояш,
Ки мискинро бар зарби тег, ҳарфе бар забон омад.
Забонро ҳеч нуқсоне набошад, дар сухан гуфтан, [123a]
Вале чун бар забон як нуқта афзун шуд, зиён омад.
Илоҳо, то ҷаҳон бошад, ҷаҳон дар ҳукми хон бошад,
Ки ӯ ҷону ҷаҳону, ҳукми ӯ ҷону ҷаҳон омад.

Мавлид ва маншай ӯ доруссалтанаи Ҳирот аст, чун
наввоб Убайдуллоҳи Баҳодурхон вилояти мазкурро фатҳ
кард, ӯро аз он вилоят гирифта овард ва дар мулозимати
хони мазкур сарфи авқот менамуд ва сабаби кушта шудани ӯ
чанд чиз шуд. Аввал бор он буд, ки ҷаноби Мавлоно
Шамсуддини Қаҳтонӣ ном марде буд, донишманд ва аълам-
ул-уламои он замон буд ва ҷаноби Мавлоно Ҳилолӣ аз
муллоҷаҳон он замон буд, ва ҳаззолу мазоқи нашиде дошт ва
аксар ақобиру ашрофро тақлид кардӣ ва Мавлоно
Шамсуддин рӯзе аз дари мадраса мегузаштанд, ки Мавлоно
Ҳилолӣ аз ақоби эшон тақлид карда, равон шуд. Ва ҷаноби
Мавлоно Шамсуддин ақаб нигоҳ карда диданд, ҷаноби
Мавлоно бисёр гарон омад, рӯзе дар маҷлиси наввоб
нишаста буданд, ки ба хотири эшон расида дар ҳол ба наввоб
арз карданд, ки Ҳилоли қиёс ба мо чунин беодобӣ кард.
Ҳазрати Наввоб фармуданд, ки Мулло Ҳилолиро талаб

намоянд, [123б] чун Мавлоно Ҳилолӣ омад, Мавлоно
Шамсуддин рад карда гуфтанд, ки ёрон чи мутолеъа мекарда
бошанд. Мулло Ҳилолӣ гуфт, тафсир мутолеъа мекунем.
Мавлоно Шамсуддин гуфтанд, ки ин оят дар назари эшон
даромада бошад, ки “вайлули кулли ҳумазати-л-лумазаҳ ал-
лазӣ”. Мавлоно Ҳилолӣ бале гуфтанд, ҳамчун ман мардеро
чаро масхара доштӣ? Мавлоно Ҳилолӣ бархоста гуфт, раво
бошад, масхара надоштаам ва ба мазмуни ин ҳадис амал
намудаам, ки қола ан-Наби алайҳи-с- салом “Ман ташаббаҳа
бикавмин фахувва минҳум” хостам, ки дар зумраи ин фирқа
дохил шавам. Ва низ нақле ба хотир мерасад, ки шахсе
ҳазрати Мӯсоро тақлид кард ва ҳазрати Мӯсоро бисёр гарон
омад, чун он қавм бар дарё ғарқ шуданд он муқаллид ғарқ
нашуд. Эшон ба Худои Таъоло нолиданд ва гуфтанд:
Худовандо, сабаб чист, ки ӯ ғарқ нашуд? Нидо омад, ки ӯ
рӯзе тақлид карда буд ва худро ҳамчу ту сохта буд, ӯро
нахостам, ки ғарқ шавад ва ҷаноби Мавлоно Шамсуддинро
мулзам сохта ва наввоб ба ӯ дар мақоми иноят ва илтифот
шуданд. Аммо дар дил хусумати ӯро Мавлоноӣ [124a]
мазкур дошт. Ва дигар он, ки дар замоне, ки қалъаи Ҳиротро
муҳосира карда буданд, шоҳ Таҳмосп қасидае гуфт ва дар он
қасида ин байтро дарҷ карда буд, ки он байт ин аст.

Назм:

Ҷомро хур кард гар дандон карда носавоб.

Чун ин байтро ба самъи шарифи Наввоб расониданд,
Наввобро бисёр гарон омада буд ва ин низ тақвияти он кӯфт
кард, ки аз он байт ношӣ шуда буд, ки “кофар бошам гар ту
мусулмон бошӣ”.

Ва баъди он ки муҳтасибони он диёрро тақлид мекард
ва Қулчехра, ки райси он вилоят буд хост, ки ӯро изо кунад,
омада аз ӯ масъалае пурсид, ки шиканандаи вузу бар чанд
аст, мулло Ҳилолӣ гуфт: даҳ аст. Аввал манӣ, дуюм маъӣ ва
ба ҳамин тавр баён фармуд ва Қулчехраи ҳофиз гуфт:
нафаҳмидам! Мулло Ҳилолӣ гуфт: хизмати мироб карда,
дар ҳалқи шумо резам. Чун мир савор шуда рафт, бо яке аз

ёрони худ гуфт, ки мулло Ҳилолӣ бало будааст. Яке аз он чамоат гуфт: ай амир, қиёс ба шумо бисёр беадабӣ кард, зеро гуфт “манӣ ва мазиро об карда дар ҳалқи шумо резам”, то фаҳмид ва ин сухан ба чаноби [1246] Қулчехраи ҳофиз бисёр кӯфт кард ва ӯ низ инро дар дил дошт, чун ин қасидаи мазкурро гузаронид, муҳолифон вақт ёфта он байти қасидаи ӯро ба ин маънӣ фурӯз оварданд, ки подшоҳам, гурехтани шуморо таъриф карда ва ин байти шоҳу дарвешро шодӣ низ дар миён андохта гуфтанд, ки ӯ рофизист.

Аввал касе, ки ривоят ба қатли ӯ навишт, Мавлоно Шамсиддин буд ва Қулчехра низ тақвияти ҳикояти Мавлоно карда, то Наввоб ба қатли ӯ ҳукм фармуд, ва яке аз газалиёти ӯ ин аст.

Ғазал:

Ай боди субҳ, манзили ҷонони ман кучост,
Ман мурдам аз барои Худо, ҷони ман кучост.
Шабҳои ҳичри бекасии ман ғариб нест,
Касро таҳаммули шаби ҳичрони ман кучост.
Сари хок шуд, дар он сари майдону ӯ нагуфт,
Гӯйӣ, ки буд дар хамаи ҷавғони ман кучост.
Хубон саманди ноз ба ҷавлон фикандаанд,
Чобуксавори, арсаи майдони ман кучост.
Аз нух фалак гузашт Ҳилолӣ, ғиғони ман,
Бингар, ки ман кучояму, ағғони ман кучост.

Ва Мирак Хусайн аз аъёни Бухорост ва дар таърих гуфтан маҳорате дошт ва таърихи қатли мулло Ҳилолиро некӯ гуфта:

Фориғ аз зухду вараъ Ҳилолиро набин, [125а]

Он ки ӯро буд, доим номаи исён ба мушт.

Кушта шуд, дар дасти Сайфуллоҳ дар шаҳри Ҳарӣ,

Соли таърихаш аз он рӯ гашт “Сайфуллоҳ кушт”.

Зикри солики масолики роҳи тариқат ва қошифи мақошифи ҳақиқат садришини борғоҳи балоғат ва сайёфи майдони фасоҳат Ҳасанхоҷаи Нисорӣ

Ҳазрати қуддусимартабати фирдавсманқабати султони вилоятшиор, пешвои машоихи қибори олимқдор, мамолики фасоҳати бахти син, ақолими сабоҳати носихи зумраи мулк, муршиди арбоби сулук, олими маолими тариқат, соҳиби муқошифоти ҳақиқат, барфарозандаи чароғ, таърифи мазҳаросори малакутӣ, матраҳи анвори афзоти лохутӣ буд ва дар аснофи улуми мутанаввиъа қудрати било ғоят ва ҷуръати било ниҳоят зоҳир менамуд ва волиди бузургвори ҷаноби ӯ Саидподшоҳхоҷаанд ва дар замони Хоқон марҳуми Абулғозӣ Абдуллоҳ Баҳодурхон нуввира марқадуху маликушшуарои Фоҳираи Бухоро буд, дар улуми риёзӣ аз ақфову ақрон мумтозу мустаснӣ зоҳир менамуд, хусусан, дар илми мусиқӣ маҳорати балиғ ба зухур мерасонид ва аз ҷумлаи таломизаи Мавлоно Кавқабӣ будаанд. Махфӣ намонад, ки қилқи сухангудоз хост, ки дар дигар макорими ахлоқу маҳосини одоби ӯ [1256] муболаға намояд, лекин ҳичоб монев омада, қадам аз ҷодаи васфи ӯ қашида, иқтифо бар ин қавл кард.

Байт:

Васфи дониш на ҳадди қилқи ман аст,
Марди майдони ӯст қилқи худаш!

Ва ин қасида дар мадҳи Абдуллоҳ Баҳодурхон ва ба васфи Бухорову дар ҷавоби “Қасидаи Қашмир” аз натоиқи қилқи бадоеънигору хомаи мӯъҷизаосори ӯст.

Қасидаи Хоҷа Ҳасани Нисорӣ дар мадҳи Абдуллоҳхон

Агарчи рашки бихишт аст арсаи Қашмир,
Чу хоки поки Бухоро набошадат татҳир.
Ба ҳукми шаръи набӣ ҳамчу гул гилаш пок аст,
Саъиду тайиб варост мушқу абир.

Бидид дар шаби меъроҷ сайид сақалайн,
 Даме, ки кард уруҷ ӯ ба ҳукми ҳайи қадир.
 Ба шакли машғала нуре кашада сар ба фалак,
 Зи сатҳи арзи Бухоро ба сӯи чархи мадир.
 Зухури давлати дин аввал аз Бухоро шуд,
 Аз ин балад сӯи булдон намуд сайри сарир.
 Замини фохираро фаҳрхост бар булдон,
 Ки гаҷтааст ба арзи Мадина шабеҳпазир.
 Дар ўст мақбараи хоҷагони олиншон,
 Бар осмони шараф гашта офтоби мунир.
 Ба гирди мақбара рӯҳи шарифашон гардон,
 Чу даври найири аъзам ба маркази мудвир.
 Алалхусус, гӯруҳе, ки нақшбандонанд,
 Зи нақши ғайр намоянд соф лавҳи замир.
 Кашанд аз гили дил риштаи таъалиқро,
 Чу он касе, ки кашад тори мӯйро зи хамир. [126а]
 Чу иштиқоқи Бухоро намуда шуд зи бухор,
 Ки кони илм бувад назди олими таҳрир!
 Бурун шудааст аз ин кон Имом Исмоил,
 Шуда Саҳеҳи Бухорӣ варо муъину насир!
 Чу Ҳафсу Бакр, ки ҳастанд ровии Қуръон,
 Ду олиманд дар дигар фасл Ҳафси Кабир.
 Замини ӯ шаби кофуру нест шӯрангез,
 Вале баъид бувад ӯ зи шарру шӯри шарир!
 Тамоми мардуми ӯ сӯфиёни софдиланд,
 Чуз ин сифат натавон ёфт дар сағиру кабир!
 Зи базлу хайр, ки аҳли ғанову фақр кунанд,
 Фақирӣ ўст ғаниву ғанӣи ўст фақир.
 Зи шавки хонақаҳи ӯ чу мегузашт дуруд,
 Хуми шароб буду пирбода ботини пир.
 Ба ҷои наъраи мастона сайҳаи суфи туст,
 Садои кул-қули май дода ғулғули такбир!
 Чу нуқли маҷлисиён гашта донаи тасбех,
 Хуранд аз хуми ваҳдат шароб бетакбир.
 Дар ӯ ба висқӣ табиат фузул дар амаланд,
 Кунанд кори худ урдибихишту баҳману тир!

Ҳавои софи Бухоро намуда дар шаби тор,
 Хутути доираро бар фалак ба ҷисми басир
 Риёзи ӯ ҳама чу равзаи биҳишт латиф,
 Ба таъму ба ранги симораш бувад чу шаккару шир.
 Ба сони гунча анораш шукуфтаву хандон,
 Даҳони писта чу танг шакар бувад анҷир.
 Ба ранги сӯфӣи пашминапӯш обии ўст,
 Ибо намуда зи пушидани каттони ҳарир.
 Шамими себи вай осебро барад аз дил,
 Машоми ҷон накунад оризу дигар таътир.
 Зи рӯди об дараву мурудро бишнава,
 Ки ҳаст оби равонро таронаи **баму зир!**
 Ба умри хеш ба маъмурияш донӣ,
 Ки чорбоғи баданро кӣ мекунад таъмир. [126б]
 Чу фаҳр мекунад ангурхош бо фаҳрӣ,
 Варост фаҳри амириву иззату тавқир.
 Намуда “соҳибӣ”-и ӯ чу лаъли якдона,
 Шуда зи кони зумррад бурун ба вачҳи ғасир.
 Саводи лашкари унноси ўст ар инанӣ,
 Ки гарм аз карами ӯ мусаллас асту асир!
**Муғанние, ки бинӯшад зи оби ангураш,
 Ба чуз мақоми “Ҳусайнӣ” намекунад таҳрир!⁸⁶**
 Касе бинӯшад аз ӯ шергир мегардад,
 Ки ҳаст Шери Худоро зи зикри ӯ тазкир!
 Сифоти харбузааш бо қалам наёяд рост,
 Ба ҳар забон, ки кунад васф, мекунад тақсир.
 Чӣ гуна кас ба Алишерияш шикаст орад,
 Ки ҳофизанд мар ўро ду шери бетазрир!
 Чу сабзи нозуки ӯ хусравӣ кунад, шояд,
 Ки шарҳи нозукиш ҳаст бартар аз тақрир.
 Зи васфи сабзи хати ӯ қалам бувад қосир,
 Ки карда бо қалам масаввираш ташъир.
 Сазад, ки Фоҳира бо ин сифот фаҳр кунад,
 Ки гашта тахтғаҳи подшоҳи оламгир.

⁸⁶ Мақоми “Ҳусайнӣ” - ин ҷо ишора ба ёди шаҳидони дашти Карбало.

Муъиззи давлати дин, хони даҳр Абдуллох,
 Ки ҳаст бар фалаки ғарб офтоби мунир!
 Варост рафъати кайвону савлати Баҳром,
 Варост Зухра муганнӣ, Аторид аст тир.
 Дар ин бисоти мудаббир чу ақл фаъол аст,
 Ба инбисот буд корҳош ботадбир!
 Агар чу баҳри кафаш аз саҳо дур афшонад,
 Зи шарм ғарқи арақ мешавад саҳоби матир.
 Чу Наср «нун»-и муқаввас камоли ӯ созад,
 Зи «ҳо»-ш фатҳ дар ангушти ӯ кунад раҳгир.
 Намуда ҳамраҳ номи вай исми аъзамро,
 Навиштааст дар алвоҳ хомаи тақдир.
 Ҳар он чӣ лоиқи шоҳист, Ҳақ ба ӯ дода,
 Намондааст зи асбоб зарраву қитмир. [133а]
 Зи чор ёри набӣ чор васф ҳаст ўро,
 Ки ҳар якест аз ӯ дар мани бадан иксир.
 Якест сидку дувум адлу савуму чорум,
 Ҳаёву чуд буд гуфта бар ин тафсир.
 Чу офтоб зада теги хони олишон,
 Гирифта шаҳри Ҳариро ба қабзаи тасхир.
 Чаҳон чу баҳру Хуросон садаф, Ҳарӣ гавҳар,
 Намудаанд чунинаш мусаввирон тасвир.
 Зи обу хокаш агар сурате барангезад,
 Дар ӯ чу рӯҳ ҳавояш ҳаме кунад таъсир!
 Ба қарнҳо бувад аз офати фасод масун,
 Ба қавли олими таҳрир файласуфи басир!
 Ба он шаҳе, ки варо қонишину фарзанд аст,
 Ба амру наҳӣи Набӣ омада баширу назир.
 Худош мулки Ачамро кунад ба Наврӯзӣ,
 Ситонад ӯ зи “Муҳолифи Ироқ” бетасхир.
 Ба ноқа “Зангӯла” баста кунад “Ҳичоз” оҳанг,
 Зи роҳи “Рост”-ӣ намояд бо “Исфаҳон” шабгир!
 Калиди фатҳи дари Макка теги ӯ гардад,
 Равад зи боби Сафо дар ҳарам чу бадри мунир.

“Бузург”-у “Кучак”-у “Ушшоқ”-и бенаворо ӯ,
 Ба тавофи Макка мушарраф кунад ба ин табшир.⁸⁷
 Дар он мақом чу гардад баланд овоза,
 Дигар зи чархи мушаъбад набошадаш тағйир!
 Ба қасри лафзи маъонӣ касир карда баён,
 Чӣ хушнамошт маонӣ касиру лафзи қасир!
 Ба васфи балдаи Кашмир Шайх Файзӣ гуфт,
 Қасидае, ки ҷавобаш набуд бетағйир!
 Зи лутфи шоҳ Нисорӣ намуд истимдод,
 Тамом кард ҷавоби “Қасидаи Кашмир”.
 Умед ҳаст, ки манзури хосу ом шавад,
 Агар зи айни иноят ба ӯ кунад танзир!
 Чу Кавкабӣ санаи ҳичрати Набӣ намуд,
 Синини тисъа миаро тамом бетаксир. [133б]
 Зи ушри ӯошира бинмуд сайри эҷодаш
 Намуд мартабаи тосиъа маҳаллу масир.
 Расид аз дараҷаи сония ба қатъ тамом!
 Зи солиса ду дақиқа гирифт бо тайсир!
 Ҳазор шукр, ки дар мадҳи хони олишон,
 Тамом гашт қасида зи лутфи Рабби насир!⁸⁸

Манкул аст, ки дар айёме, ки Чаноби Эшон аз ин олам реҳлат намуданд, шоире аз вилояте камари хизмат дар миёни худ баста омад. Чун фавти эшон маълуми ӯ шуд, афсӯсу дареғи бисёр хӯрду бо худ гуфт: Ба сари мазори эшон мераваму таърихи эшонро дар ҳамон чо мегӯям. Чун ба мақбараи мубораки эшон омад ва дар ҳаёл буд, ки ўро ғайбате даст доду Чаноби Эшонро дид, ки табассумкунон бароманду гуфтанд:

⁸⁷ Дар ин байтҳо Ҳасанхоҷаи Нисорӣ унвони мақомҳои Дувоздаҳмақомро чун рамзи хидояткунандаи Роҳи Рост то ба Каъба тасвир кардааст (муҳаррир).

⁸⁸ Аз мутавои чанд байтҳои ин қасида бармеояд, ки Хоча Ҳасани Нисорӣ (1516-1597), ки чун муаллифи тазкираи “Музаққир-ул-аҳбоб” маъруф аст, дар ин қасидааш аз мазмуни Куллиёти ба Дувоздаҳмақом бахшидаи Кавкабӣ озодона истифода намуда, рамзҳои мақомҳоро устодона ба мадҳи Абдуллоҳхон равои кардааст. Ин ҳам дарак аз он медиҳад, ки шоир барои васфи сифатҳои султон воситаҳои баёнии маъмули - яъне рамзҳои мақомҳоро пеш меорад, зеро дар он замон ин услуби баён хеле машҳур будааст (муҳаррир).

Мисроъ:

“Нисорӣ мурд” гӯ таърихи моро.

**Зикри ягонаи даҳру шуҳраи шаҳр Мавлоно Ҳасани
Кавқабӣ, алайҳир- раҳма**

Он, ки ба чавғони фитнат дар майдони ибрат гӯйи сабқат аз ҳамгинон мерабуду ба калиди забон қуфли мушкилоти асҳоби завқу арбоби шавқро мекушуд, дуррҳое гароиб ва гавҳарҳое аҷоиб аз ганҷинаи илми Иқоъ, дафинаи алҳон бароварда сарф менамуду дар ибтидои ҳол дар мулозимати [134a] Темурхон дар балдаи Ҳисор мебуд ва дар он вилоят ривочи тамои ёфту аз устодони хуб дар олам беш аз як “Зарбулфатҳ” намондаву аз ӯ нух “Зарбулфатҳ” мондасту аз асвоти ӯ ин “Савт”-и машҳури ӯ дар алсинаву афвоҳ мазкур аст.

Назм:

Зихӣ лаъли шакаргуфтор, гуфтор инчунин бояд,
Дилам бурдӣ ба як рафтор, рафтор инчунин бояд!
Маро озурда медорад гами ту аз хама ғамҳо,
Ғамат дерина ғамхорест, ғамхор инчунин бояд.
Агарчи бода ноёб аст, лекин ҷумла муштоқон,
Зи гуфтори Ҳасан мастанд, гуфтор инчунин бояд.

Аммо ҷаноби Мавлоно баъд аз фавти Темурхон ба Бухоро мурочиъат фармуду дар зилли риояти ақобиру ашроф меғунуд, хусусан, Мавлоно Ҳусайн Охуну Мавлоно Шохпиладӯзу Мавлоно Турсунбобои Қамчин аксари авқот дар ҳучраи Мавлоно буданд ва чизҳое, ки тасниф менамуданд дар мулозамати Мавлоно меғузaronиданд ва дар ҳамон айём Мавлоно Шохпилла “Амал”-е барбаст дар мақоми “Ирок”-у дар усули “Мухаммас”, ки абёташ ин аст.

Назм:

Ёр ҷустам, ки ғам аз хотири ғамгин набарад,
Не, ки ҷон қоҳаду дил хун қунаду дин набарад.
Дил супурдам ба тийӣ, то шавад ором дилам,
На ки таскину қарор аз мани мискин набарад!..... [134б] 89

Чӣ гуна бидихам, ки дар замони ҳеҷ подшоҳе ба эшонон нарасида бошад. Чун ин фақир дар он маҷлис буд, иноят карда гуфтанд, ки ин мансаб муносиби туст; зеро, ки ту шогирди меҳтар он будӣ, ки ба фақир арзонӣ доштанду ин ба арз расонид, ки ин фақир худ дар мулозамати шумо хизматгузори мекунам. Аммо аз ҷумлаи набоири устод яке аз шогирдон имрӯз меҳоҳам ки ӯ сарфароз шавад ба ин мансаб. Пас ҷаноби Наввобро бисёр хуш омаду маро таҳсин намуданду дарҳол мансаби падаркалони ӯро ба ӯ иноят фармуданду муддати сӣ соли дигар ӯ буд. Чун ӯ аз ин олам бисоти иқомат нур дид, муддати чаҳор сол Абулғозӣ Боқимуҳаммади Баҳодурхон меҳтариро ба касе иноят нафармуд.

Чун ин нақли мазкурро дар зикр дошт, охир фақирро дар Балх нагузошта оварданд ва ин мансабро иноят намуданд. Ва низ маълум бод, ки ин камина муддати сӣ-чиҳил сол дар ин мансаб умр гузаронд. Ҳаҷдаҳ сол дар балдаи Андиҷон дар мулозамати шоҳи Фаридуннишон [135a] Исфандиёри Баҳодурсултон, ки аз шарафи давлати нусратқарини ӯ дар балдаи мазкур ду масҷид бино кардаву ҳафтад нафар ғулом, ки ба имдоди эшонон он ду буқъаи хайр ба итмом расида, озод карду муддати чаҳор соли дигар дар балдаи Кеши дилкаш маҳфуз ани-л-авқот ва-л-аташ ва даҳ соли дигар дар мулозамати хони Сулаймонмакон Ҷамшеднишон Абулғозӣ Абдулмуъмин Баҳодурхон дар қутбулисломи Балх ва ҳашт соли дигар дар балдаи фоҳираи Бухоро буд.

Дар замони хони Рустамнишон Абулғозӣ Боқимуҳаммади Баҳодурхон дар Гузари Муллокон масҷиди сангине бино кард, алҳамдулиллоҳ, ки дар айёми зоти бобаракати эшон ба шарафи итмом расид ва низ маълуми

89 Аз ин ҷо матн афтидааст (муҳ.)

ройи ҷаҳоннамову макшуф хотири зурафо буда, бошад, ки рӯзе хоқони Сулаймонмаккони Абулғозӣ Абдуллоҳ Баҳодурхон баъд аз тасхири вилоятҳо ба ҷониби Қарокӯл ба тариқи шикор баромада буданд.

Тифоқо дар он мавзё маҷлису маҷмаъе мунъақид шуду мубоҳасаи таърих дар миён афтод ва ҳузори маҷлис ҳар як аз таворих [1356] сухан мегуфтанд. Охир саранҷоми сухан ва шарҳи вақоъеи ҳар наву кӯхан бад-ин чо мунҷар шуд, ки наввоб гуфтанд: ғариб воқеаест, ки дар замони Султон Увайс Ҷалоирхоҷа Абдулқодир "Миатайн" баста, хост, ки гузаронад. Замон амон надоду зимоми ихтиёри он мамлакатро ба дасти иқтидори Мир Темури Курагон ниҳоду хоҷа "Миатайн"-ро ба номи амир карданду гузарониданд.

Дар замони Султон Мансур, ки аз набоири амҷоди Амир Темур аст, Хоҷа Шайхами Табасӣ баставу сурати воқеа чунон аст, ки рӯзе султонро ба хотир расид, ки чун дар аҳди ҷадди бузургвори мо хоҷа Абдулқодир "Миатайн"-е баста, дар замони мо низ устодон ҳастанд бояд ки ба номи мо ҳам "Миатайн" банданд то дар рӯзгор аз мову аз ӯ мегуфта бошанд.

Чун Дарвеш Шодӣ дар он маҷлис буд, дар он айём ду устоди дигар буданд, ки фариди ин тоқи зарринравоқ буданд: якеро Устод Шохмуҳаммади Поладӯз мегуфтанду дигареро Хоҷа Шайхами Табасӣ. Аммо хоҷаи мазкур аз ҷумлаи шогирдони Дарвеш Шодӣ буд. Султон Мансур гуфт: касе меҳоҳам, ки ба номи мо "Миатайн" тасниф кунад.⁹⁰ [136a] Дарвеш Шодӣ дар дили худ гуфт, ки "шогирдии худро нашъу намао диҳам," ба иззи арзи наввоб расонид, ки фақиру ҷаноби Устод Шохмуҳаммади Поладӯз пир шудаему аз уҳдаи

⁹⁰ Ин анъана, яъне талаб кардани "Миатайн" бахшида ба ин ё он подшоҳу хону султон хеле васеъ маъмул гардида буд. Чуноне ки болотар шарҳ дода шуда буд, "Миатайн" яке аз навъҳои маъруф ва мураккаби усулҳои ҳафдаҳгона ба шумор меравад. Бо истифода аз ин усул одатан асарҳои мухташамӣ мусиқӣ меофариданд, ки мухтавои онҳо асосан корнамояву сифатҳои фатҳовари сарварони замонро дар бар мегирифтанд. Дар баъзе сарчашмаҳо усули "миатайн"-ро бо усули маъруфи дигар - "Зарб-ул-фатҳ" тавбам донистаанд. Дар оғози рисолаи мазкур Дарвешалӣ доир ба усули "Миатайн" ва доираи мушаххаси зарбҳои он (дар қатори Хафтаҳ усули машҳур) шарҳи қомил ҷой додааст (муҳаррир).

ин наметавонем баромад; аммо чун хоҷа ҷавон аст шояд, ки умри ӯ мусоидат кунаду ба итмом расонад.

Охир ҳукм ба Хоҷа Шайхим шарафи нифоз ёфту Устод Шохмуҳаммадро ин ба хотир бисёр гарон омад.

Гӯянд, ки Устодро ғайрат ташвиш дода, дар андак рӯз дувоздаҳ "Куллиёт" дар Дувоздаҳ мақом тасниф намуд, ки ҳар як чун "Миатайн" буду Дарвеш Шодиро ҳаҷв кард, чуноне, ки маъруфу машҳур аст. Ва Хоҷа Шайхам ҳаҷдаҳ сол тавачҷух намуд, то ба итмом расонида, дар маҷлис гузаронид. Саҳл бошад, ки дар замони мо бо вучуди чунин устодон, "Миатайн"-е баста нашавад, то аз мову аз ӯ дар саҳоифи рӯзгор ёдгор монаду ҳама устодон дар он маҷлис ҳузур доштанд, амсоли Устод Алидӯсти Нойи ва Мирмастии Кубузи ва Ҳофизии Авшоти ва Ҳофизии Ҷурӯшанҳи Балабонӣ ва Хоҷаи Хурдҷеба, ки аксар "Нақш"-ҳои давр аз ӯст, ки дар айёми [1366] ид аз барои сурноӣён мебаст⁹¹, ҳама тавачҷух ба ҷаноби устод Алидӯст карданду гуфтанд, ки эшон аз уҳдаи ҷавоби ин кор метавонад баромаду хотири дарёмақотири наввоб низ мутаваҷҷеҳ ба ҷаноби устод буду ҷаноби устод бархоста хизмат ба ҷой оварду гуфт: Ҳамон сухани Дарвеш Шодист, ки Худой медонад, ки умри мо мусоъадаи ин кор мекунад, ки дар пайи ин амр бошем, ё не. Аммо касе, ки ҷавон асту аз уҳдаи ин метавонад баромад, Хоҷазодаи Чангист, ки ба зилли фаросату донишу сафои киёсату биниш ягонаи замону нодираи даврони худ аст.

Охир ба ҳукми олий ба ин фақири шариф нафоз ёфату муддати дувоздаҳ сол дар балдаи Андичон дар мавзёи Маргинону манзили Шарифи Хоҷаи Калонро ватан сохта, ин фақир мебуду дар миёнаи он ҳавилии дарахте буд, ки ӯ асои муқтадои равандагони роҳу муқарраби даргоҳи ҳазрати Илоҳ,

⁹¹ Дар аксари сарчашмаҳо таъкид гардидааст, ки Нақш аслан тавбам бо шеър сохта мешавад, аммо ин маълумоти Дарвешалӣ дар бораи "барои сурноӣён дар рӯзҳои ид омода карда шудани Нақш" исбот мекунад, ки дар айёми тантанаҳои идона меҳтариён - сурноинавозон варианти созии Нақшхоро низ иҷро мекардаанд. Ин чо бояд ёдвар гардид, ки Дарвешалӣ ин маврид ишора ба Ҳофиз Балабонӣ дорад. Балабон - як навъи сози нафасӣ мебошад, ки андаке аз Сурноӣ кӯчақтар буда маъмулан дар базмҳои рӯзҳои ид дар майдонҳо садо медиод (муҳаррир).

аънӣ Хоҷа Убайдуллоҳ, қуддиса сирруҳу, буд, шабе дар таҳи он дарахт ба ҳазрати эшон таваҷҷуҳ менамудам, ки ногоҳ гунҷаи мурод ба насими инояти хоҷаи [137а] бузургвор дар риёзи дилам шукуфтани гирифт.

Мо рӯз ба имдоди ҳазрати эшон “Миатайн”-ро ба итмом расонидем. Чун муддати мазкур гузашт, наввоби олишон дар ҳамон замон ба тасхири вилояти доруссалтанаи Ҳирот савор гардиданд. Чун он вилоятро мусаххар карданд, дар ҳамон балда хони олишон чашне оросту устодони он вилоят дар мулозаматаш менавохтанд, ки дар он хин ин фақир ба хотири отири эшон расидаам рӯйи худро ба тарафи устодон карда гуфтанд, ки дар мулозамати мо Ҳофиз Дарвешалӣ ном марде буд, ба ӯ “Миатайн”-е фармуда будем, аз уҳдаи он тавонад баромад ё не? Ҳама устодон гуфтаанд: - Бале, подшоҳи олам, метавонад баромад, зеро ки донишманд мард аст, ки дар рӯзгор бадал надораду баъд аз итминони хотир аз он вилоят ба ҷониби Бухоро инони азимат маътуф гардониданд.

Аммо устодони он вилоятро бо худ ҳамроҳ оварда буданд, ки ва он гоҳ ин фақирро аз вилояти Андичон талабиданду чун ба шарафи мулозамат расидам, гуфтанд, ки мо туро хидмате фармуда будем, ба итмом расонди? Гуфтам: - Бале! Он гоҳ ҳазрати хони [137б] олишон муддати шаш рӯз чашне оростанд подшоҳонаву дар он чашн умарову фузалову аҳли фан тамом буданду фақирро наввоб фармуданд, ки “Миатайн”-ро ки тасниф намудай, гузарон! Чун гузарондам, аз устодони Руму Ироқ буданд, амсоли Устод Хапмани Даъавӣ ва Устод Оҳуии Мусикорӣ, Устод Санҷари Оҳубара ва Устод Амиркули Танбӯрӣ аз устодони Мовароуннаҳр ҳама буданд ва ҳамаи эшонон таҳсини ин банда намуданду ба наввоб арз карданд, ки “Миатайн”-и устод беҳтар аз он ду “Миатайн”-и собиқ аст, зеро ки онҳо дувист зарб меҳӯрад.⁹² Дар ҳар “Сархона” ва ин “Миатайн”

⁹² Ин ҷо бори дигар Дарвешалӣ таъкид намудааст, ки усули “Миатайн” (яъне дусад) дар таркибаш “дувист зарб меҳурал”. Ин чунин маънӣ дорад, ки доираи комили зарбҳои ин усул дусад “накра” (зарб)-ро дар бар мегирад ва мукамалтарин мураккабтарин доираи

низ аз ӯ дувист зарб меҳӯрад. Баъд аз он наввоб ин бандаро ба машмул авотифи подшоҳонаву ба маҳмул латоифи султонуна арзонӣ фармуд.

Зикри устоди адимулмисол ва нодираи бекилуқол ва моҳири фунуни “Қавл”-у “Қор”, Мавлоно Аҳӣ-и Ҳиравӣ алайҳир-рахма

Мавлиду маншаи Мавлоно Аҳӣ доруссалтанаи Ҳирот асту дар авоили ҳол ба касби хаббозӣ иштиғол менамуд. Аммо Мавлоно ба воситаи овози хуш мудом дар тараннум буду [138а] саҳаре дар дӯкони худ суруд менамуд, ки ногоҳ Дарвеш Шодиро гузар ба ин ҷо афтод. Овози хуше шуниду соате таваққуф намуд. Дид ки “Савт”-и ҷадида, ки дар он айём ихдоснамудаи худ яке ба овози хуш меғӯяду бағоят хубу марғуб меғӯяд. Дарвеш чун инро шунуд, беихтиёр шуда, дарҳол дар ин ҷо даромаду ба назари шафқату марҳамат нигаристу гуфт: Эй фарзанд, ҳамин “Савт”-ро ба ту додам! Ӯ тамаллуқ намуда гуфт, ки ай устоди бузургвор, аз ин ки шумо “Савт”-и худро ба ман диҳед, маро ҷӣ фоида?! Дарвеш Шодӣ гуфт: Эй фарзанд, умед аз Худои таъоло ҷунон дорам, ки ту яке аз нодираҳои замону ягонаи даврони ин фан шавӣ! Охир ҷунон шуд, аммо аввал “Савт”-е, ки дар олам баст, ҳамон абёти “Савт”-и устродро аз “Ироқ” гардонид дар “Рости Панҷгоҳ”-у дар усули “Туркзарб” тасниф намуд, ки абёташ ин аст.⁹³

зарбҳо ҳисобида мешавад. Шояд аз ҳамин сабаб шоҳону ҳокимон доим талаб менамуданд, ки барои онҳо “миатайн” эҷод кунанд (муҳаррир).

⁹³ Ин қиссаро Дарвешалӣ қасдан барои шарҳи ҳолати аз як мақом ба мақоми дигар интиқол дода шудани Савтҳо овардааст. У хеле моҳирона мунозираи байни ду устоди мақомшиносро ба қалам дода, ҳамчунин бо овардани матни ин Савти маъруф (ғазали Абдурахмони Чомӣ) исбот менамояд, ки чи гуна дар амали оҳангсозӣ бастакорони маъруф оҳангҳои мақомҳоро таҳрири нав мебахшиданд. Ин маълумоти Дарвешалӣ барои шинохти дақиқи ҷараёни таъриҳӣ ва ҳунарии эҷод шудани силсилаи мақомҳо моҳияти бузург дорад (муҳаррир).

Ғазали Мавлавӣ Чомӣ, қуддиса сирраҳу:

Омадам дар дил асоси ишқ муҳкам ҳамчунон,
Бо ғамат қони балофарсуда ҳамдам ҳамчунон!
Аз сипохи ҳаҷр шуд маъмураи умрам хароб,
Мулки дил султони ишқатро мусаллам ҳамчунон! [1386]
Дигарон дар базми васлат шодкому сарфароз,
Зери бори меҳнату ғам пушти мо ҳам ҳамчунон!
Сабзу хуррам гулшани айш аз нами борони ту,
Кишти мо аз абри борони ту бенам ҳамчунон!
Ишқбозон як ба як расми салоҳ оварда пеш,
Ҷоми бесабру дил расвои олам ҳамчунон!

Ва сабаби омадани Мавлоно Аҳӣ аз доруссалтанаи Ҳирот ба фоҳираи Бухоро он буд, ки наввоб Убайдуллоҳ Баҳодурхон, нуввира марқадуҳу, баъд аз тасхири он вилояти мазкур Мавлоно Аҳиро гирифта ба Бухоро мурочиъат намуданду аксари ҳуффоzi ин вилоят дар силки таломизаи ӯ интизом ёфтанд ва ин рисола мутаҳаммили маҷмӯи таломизаи Мавлоно наметавонад шуд. Пас, зикри баъзе аз эшонон мулоим намуд, оварда шуд. Аввали эшонон Ҳофизии Авшотӣ буду Ҳоҷа Бобои Аҳсикативу Ҳоҷа Ҳамзаи Тошкандиву Дарвеш Мақсуди Андичониву Ҳофиз Мираки Бухороиву Ҳофиз Боқии Рӯда, ки ҳар як нодираи замону ягонаи овони худанд. Чун Ҳоҷа Бобову Ҳоҷа Ҳамза дар илми мусиқӣ маҳорати тамом ба зухур расонидаанд, аз барои ҳар ду Мавлоно ду “Зарбулфатҳ”-е тасниф намуд: яке дар “Уззол”-у дигаре дар “Ирок”.

Ва Мавлонои [139а] мазкурро дар рӯзгор тасонифи бисёр аз “Савт”-у “Нақш” бешумор асту дар охири умр дар мулозамати Муҳаммадраҳим - Султон мебуду “Савт”-е, ки аз барои султони мазкур баста, абёташ ин аст.

Ғазал:

То бо ғами ту даст дар оғӯш кардам,
В-аз ҳар ҷӣ ғайри туст, фаромӯш кардам!

Тарсам, ки дуд аз мани мискин бароварад,
Ин оташи даруна, ки хаспӯш кардам!
Султони мулк Ҳасан Муҳаммадраҳимро,
Гуфтам дуои давлату хомӯш кардам!

Аммо Ҳофиз Авшотӣ, ки аз ҷумлаи шогирдони Мавлоно Аҳӣ буд, қораш бад-ин ҷо расид, ки Саидбурхонхон ҳокими Чаҳорҷӯйро ба ӯ шафқат намуду дар он балда дар бистари роҳат меғунуд, то замоне, ки зимоми мамлакати Мовароуннаҳр дар қабзаи иқтидору ҳитаи ихтиёри Абулғозӣ Абдуллоҳи Баҳодурхон даромаду ҷаноби ҳофиз фирор намуда, ба Марви Шохҷаҳон гурехт ва дар мулозамати Пояндамуҳаммад Султон алами иқомат афрохт. Чун овозаи ҷаноби ҳофиз ба олам интишор пазируфта буд, рӯзе наввоб аз ҳофизии ин вилоят пурсид, ки Ҳофиз Авшотӣ ном касе, мешунидем, дар назар надаромад? Ҳиффоз⁹⁴ гуфтанд: [1396] аз ваҳми эшон гурехта ба Марви Шохҷаҳон рафту дар мулозамати Пояндамуҳаммад Султон сарфи авқот менамояд. Наввоб фармуданд, ки мактубе навишта равона кунед ба ҷаноби султон, то ӯро аз барои мо равон созад. Чун китобати ҳазрати наввоб ба ҷаноби султон расид, дарҳол ҷаноби ҳофизро равон сохт. Чун ҷаноби ҳофиз ба мулозамати наввоби комгор расиду дар хизмати наввоб мебуд, то ки Ибодуллоҳ - Султон аз хони калон илтимос намуда гирифтӣ дар балдаи маҳфузаи Самарқанд дар мулозамати султони мазкур мебуд, то ба ранҷи дупилла аз ин дори бемадор ба дорулқарор иртиҳол фармуд.

Зикри ҷаноби шамъи маҷлиси фироғу гӯяндаи базми аёғ Ҳоҷа Бобои Аноғ

Аммо Ҳоҷа Бобои мазкур ба сабаби ҳамин илм дар рӯзгор нашъунамо ёфт, чуноне ки наввоб Бобо Аҳмадхони Тошкандӣ соате бе ӯ наметавонист будану дар забони халқ Ҳоҷабобои Аноғ ҷорӣ шуду дар ҳамон аҳд як работи сангин дар миёни Аҳсикату Тошканд дар таҳи Кӯтали Оҳангарон

⁹⁴ Ҳиффоз - яъне ҳофизон, сарояндаҳо (муҳаррир).

андохта, ки ақл хиради хурдадон дар он иморат ҳайрон асту як масҷид дар мавзеи Косон, ки [140a] аз тавобеи Ахсикат аст, андохтаву амсоли ин бикои хайр дар ин олам дар бисёр ҷо бино кардааст.

Зикри Хоча Ҳамза ва устои ҷаҳон Дарвешу Мақсуд

Ва низ ин се нафар аз ҷумлаи шогирдони ҷаноби мазкуранду дар мулозамати Дарвеш Аҳмадхони Тошкандӣ сарфи авқот менамуданду ҳар се низ нашъунамо ёфтанд, чуноне, ки ба яке аз эшонон, ки Хоча Ҳамза аст, меҳтари он мамлакат муяссар шуду ба Дарвешу Мақсуд баковулии дастгоҳи худро он подшоҳи олиҷаноб иноят намуд.

Зикри ҷаноби фазоилмаъоби, саъодатиёб Ҳофиз Мирак ибни Маҷрӯҳии Бухорӣ

Ва низ ҳофизи мазкур аз ҷумлаи таломизаи мавлои мазкуранд ва дар мулозамати Саидбурҳон - Султон нашъунамо ёфта, дар авохири умр дар хизмати наввоб Абдуллоҳ - Сутон мебуд. Аммо дар соддалавҳӣ чунон буд, ки рӯзе наввоби мазкур ба ҷаноби Ҳофизбобои Қонунӣ ваъда доданд, ки аз барои ту қонуне фармоям, ки гӯшаҳои ӯ аз дандон бошад. Чун ҳар ду аз мулозамати наввоб баромаданд, Ҳофиз Мирак аз ҳофизи мушоруилайҳ завққунон [140б] пурсид, ки наввоб ба шумо қонуне иноят карданд, ки торҳои ӯ аз дандон бошад Ҳофизбобо тамасхурқунон гуфт: бале! Ҳофиз [Мирак] гуфт: ҳой-ҳой, чӣ овози хуше аз он торҳо барояд, аммо ҳамчунон дандоне ба ҳам расад, ки аз ӯ торҳое тавон бурид! Яке аз зурафо дар бадеҳа гуфт, ки дандон чӣ кор меояд.

Ва ҳамчунон рӯзе дар гузари саррофон ҷаноби ҳофизро тақозой даст дод, охир бечора шуда дар таҳоратхонаи ҷухуде даромадаву машғул гардид, ки ногоҳ соҳиби хонаро низ тақозо воқеъ гардид. Чун ба таҳоратхона даромад дид, ки шахси бегона нишаста. Гуфт: Чӣ касӣ? Гуфт: манам Ҳофиз Мирак,

маъзур дор, ки ҷой наёфтаву бечора шудам, дар ин ҷо даромадам, соате бош, то ман фориғ шавам, дигар ту дарой!

Соате он ҷухуд сабр кард дид, ки кори ӯ бас дароз кашид. Бонг зад, ки зуд бош! Ҳофиз низ ваҳшат карда гуфт: Ай бобо, мутавазоӣ⁹⁵ туро нахурдему нахоидем, то ки фарёду ваҳшат мекунӣ ва амсоли ин.

Рӯзе ба тарафи Регистони Бухоро рафта хост, ки аз барои савори худ алаф бихарад. Дид, ки шахсе ду банд алаф [141a] дорад. Омада як банди ӯро пул доду ҳарду банди алафро гирифта равон шуд. Соҳиби алаф гуфт: Маҳдумано, як бандро пул додеду ду банд алафро мебаред!? Ҳофиз гуфт: Ай бобо, маро бигзор! Ҳамон дон ки як банд алафи туро мо хурдем!

Аммо дар фанни илми хеш мусиқӣ беназири замону беадили овони худ буд, чунон ки шоир мегуяд:

Масеҳи вақт, Ҳофиз Мирак он нодири даврон,
Ки ҷон бахшад чу Исо мурдари анфосу алҳонаш!
Забони хома аз таҳрири авсофаш бувад қосир,
Наёяд дар баён афзоиши зоти фалаксонаш.

Зикри ҷаноби рафатмаъоби саъодатиёб Мавлоно Боқии Дарзӣ, алайҳир- раҳма

Нозими мунозимулмаъқул, олими маъолимулманқул, кашшофи асрорудқақиқа, ҳаллоли масоилулқақиқа буд. Дар зимни иборати “Мухтасари маъонӣ”-и “Мутававал”-ро аз касрати маводу фаври рашод ба мустафизони ҳавзаи дарсу мустафидони маҷмаъи баҳс адо менамуд. Мутолабаи олия аз хони ифзолу ниъами камолаш таҳсили улум менамуданд. Ҳамвора бар маснади ифодаву тадрис висодан афозаву таъсин қиём намуда, ба рашаҳоти саҳоби фазлу фазоил ва қатароти ғамоми илму [141б] далоил аз файзи мавоҳибии ом туллоби олимақомро мутарашшеҳ медошт. Пайваста авқоти шарифро дар сарфи талаба мегумошт. Зоти касирусифоташ ҳамеша дар зулоли авотифу ниҳоли латоифи ҳоконӣ аъзам

⁹⁵ Мутаваззо - таҳоратхона (муҳаррир).

мураффаҳ меғунуд. Гоҳе аз шиддати муваддату русӯҳи муҳаббат ба аскарӣ зафарасари хеш бурда, таҳлили масъалаи мушкила аз ӯ мекард.

Ба ҳукми собиқаи саодати ҷибалливу робитаи инояти азали дар авосити ҳолу дар ашорифи аҳвол дасти иътисо аз ҷамеъи манҳийёт боздошта, ба ҷидмоли маъруфот зада, рӯйи азимат ба даргоҳи Каъба иштибоҳи масхуби қавофили суруру маркуби равоҳили баҳчату ҳусури масъуд ба саодати сармадии Хоҷаи Калон Хоҷаи Даҳбедӣ, нуввира мар мазчаъуху, оварда, дар силки худдоми он атабаи алия самти илтиём пазируфт. Аммо он ҷанобро дар илми мусиқӣ маҳорати тамом буда ва дар авои аҳвол муддате мадид пеши ин фақир омада машқи сетор карда, ёд гирифт. Агар рутбаи ӯ олитар аз он аст, ки нисбат ба ин тавон дод ва низ гоҳе сабаби иншироҳи қалбӣ ба шеър тавачҷуҳе мефармуд [142a] ва ин ғазал натоиҷи табъи гуҳарбор ва забони муъҷизосори он ҷаноб сабт афтод.

Ғазал:

Аз шуълаҳои сӯзи дили нотавони ман,
Гӯё, забонаест забон дар даҳони ман!
Дар ошиқӣ саромади аҳли чунун шудам,
Девонае чу ман набувад дар замони ман!
Фарҳоди вақти хешам, агар нест боварат,
Ширин ҳикояте шунав аз достони ман.
Гаштам нишони тири маломат, вале нашуд,
Хотирнишон дилбари абрукамони ман!
Ёбӣ тамоми сурати пайкони хешро,
Гар бишканӣ ба санги ситам устухони ман!
Боқӣ, агарчи ёр ба ағёр ҳамдам аст,
Рӯзе бувад, ки боз шавад ҳамзабони ман?!

Ва ин матлаъ низ ӯрост:

Либоси фақр, дило, хилъатест беташвиш,
Чу фохта маталаб ҷомаи гиребонкеш!

Зикри афзал-ул-фузало ва аълам-ул-ъуламои саъодати кайвон ва манзалатостон ҷаноби Мавлоно Ҳусайн Охун ал-машҳур ба Гурба, нуввира марқадуху

Ай зи алфози ту ақли гӯш зевар ёфта.

Маҷлиси арбоби ҳикмат аз ту гавҳар ёфта!

Имдоди файзи қудсӣ аз ҷаноби ҷалоли қуддусӣ ба зоти бобаракоти муқтадои ақобири умам, бурҳони ҳукамои Арабу Аҷам, [142б] кашшофи мушкilotи ҳақойиқ, мифтоҳи муаллақоти даққойиқ, ғояти матолиби рӯҳония, ниҳояти мақосиди инсония, Афлотуни замон, Букроти аҳду авони худ зохир менамуд. Бо вучуди ин фазилату дониш дар илми мусиқӣ маҳорати тамом дошт ва ливои муфохарат бар акфову ақрон меафрошт. Ҳамвора дар зилоли утуфати подшоҳон ва рофати умарову вузаро дар бистари роҳат меғунуд.

Гуянд, ки рӯзе ҷаноби наввоб Абдуллоҳи Баҳодурхон дар мадрасаи худ ҷаноби Мавлоно Маҳмуди Гелонӣ ва Мавлоно Пояндамуҳаммади Миёнқолиро баҳс андохтаанд. Мавлоно Поянда Мавлоно Маҳмудро илзом кардаанд ва ҷаноби Мавлоно Ҳусайн низ ин ҷо таширф доштанд ва ҷаноби Устод Алидӯст дар он айём Амале баста буданд, дар мулозамати наввоб ва муҳодим гузарониданд. Аммо Охун Мавлоно Ҳусайн даҳле карда гуфтанд, ки ҷаноби устод инро “Савт” бастанд ё “Амал”? Гуфт: Маҳдумано, “Амал” бастаам! Охун гуфтанд: “Амал” бе “Мустаҳал” намебошад! Чаро бе “Мустаҳал” бастаед?! Он буд, ки ҷаноби Охун аз барои “Амал”-и устод “Мустаҳал” бастанд ва дуруст карданд [149a] абёташ ин аст. ⁹⁶

⁹⁶ Ин ҷо Дарवेशалӣ баҳсро дар ҳусуси сохтори аслии Амал чун омил хеле хуби маълумотрасонӣ овардааст ва бо ҳамин услуб бори дигар аз номи донандагони маъруфи мақомҳо (ин маврид - аз ҷаноби Мавлоно Ҳусайн Охун Туркистонӣ) қоидаи сохтани навъи “Амал”-ро таъкид мекунад (яъне Амал бояд хатман баҳши “мустаҳил” низ дошта бошад). Ҳамчунин муҳим аст, ки дар фазои мусиқии Бухорову Ҳирот устодони варзида аз минтақаи Туркистон низ саҳмгузори менамуданд. Шояд маҳз бо хунару истеъдоди онҳо силсилаи Дувоздаҳмаком (дар байни мардуми уйгур - “Он икки муком”) ба ин кишвар низ интиқол пайдо намуд (муҳаррир).

Ғазал:

Муқими кӯйи туро вусъати ҳарам танг аст,
 Зи Каъба то сари кӯят ҳазор фарсанг аст!
 Дилам шикаста ба ҳар сӯ маломате чӣ кунам,
 Ки шиша нозуку ҳар сӯ, ки меравам, санг аст.
 Мабин дурангии рухсору ашки Боқиро,
 Ки дар тариқи муҳаббат ҳамеша якранг аст!

Мавлид ва маншаи ҷаноби Мавлоно Туркистон аст ва дар
 илми муаммо ду муаллаф доранд ва аз ҳар як муаллаф як
 муаммо сабт қарда шуд.

Муааммо ба исми Сайф

То дур шудааст орази гул,
 Бехуд шуда дилшикаста булбул!

Муаммо ба исми Боқӣ

Чу некӯ бингарӣ, донӣ чу сайраш,
 Дило, боқӣ намонад на ғайраш.

**Зикри ҷаноби Ҷазоилмаъоб Мавлоно Абулхай
 нуввира марқадуху.**

Тамҳиди қавоиди аҳкоми дин ва ташйиди мабонии
 асрори шаръи мубин ба ихтимомии олиҷаноби, саодатмаоб,
 маҷмаъи ҳақоқиқи улуми, мустабсити дақоқиқи русум, носибии
 улвийяну дунйя, рофиъии аъломи яқиния, масдари дақоқиқии
 мунозирот, мазҳари ҳақоқиқии мухотирот, мисбоҳии анвори
 дониш, мифтоҳии асрори биниш зоҳир менамуд. Аммо ҷаноби
 эшон илми мусиқиро дар мулозамати ҷаноби Охун Мавлоно
 Ҳусайн таҳсил намуда буданд ва матолиби ин фан дар
 мулозамати кимиёхосияти ӯ таҳсил менамоянд. Мавлиду
 маншаи ҷаноби ӯ Сарипули Самарқанд аст ва аз натоиҷи
 гуҳарбораш ин ғазал сабт афтод.

Ғазал:

Чу дар саҳрову ҳомун қавми Лайлиро нишеман шуд,
 Ҷароғи бахти Маҷнун з-оташи он қавм равшан шуд!
 Ба сӯйи зулфи Лайлӣ дошт Маҷнун дилкушоӣҳо,
 Ки ӯро халқаи гесӯйи Лайлӣ тавқи гардан шуд.
 Ба дори ғам чу Маҷнунро намешуд майли ҷон додан,
 Таноби зулфи Лайлӣ дид, ӯро майли додан шуд!
 Ба ноҳун меканам кӯҳи ғамат аз сини пурхун,
 На ҳамчун Кӯҳкан, к-ӯ дар мақоми кӯҳкандан шуд!
 Зи тири ғамзаат мурғи дили ман пар бароварда,
 Ба мичгон бар дилам то турки чашмат новакафкан шуд!
 Насозам дасти худ кӯтаҳ зи домони ғамат ҳаргиз,
 Ки аз дасташ маро чоки гиребон то ба доман шуд!
 Қатилӣ, гар биналам зор дар кӯяш, макун ханда,
 Ки булбулро фузун афғони ӯ дар саҳни гулшан шуд!

**Зикри афзал-ул-фузало ва умдат-ус-сулаҳо, муштариини саъодати
 кайвонманзалат, Арастуи замону Афлотуни даврон Мавлоно
 Муҳаммад Ҳусайни Миртайиб [150а]**

Дар силки афозили фоҳираи Бухоро интизом дошт ва
 интиқоби таламмуз ба ҳукми Шаҳрисабзӣ менамуд ва аз
 мабодии айёми балоғат ило явмино, ки мусаннади маснади
 шайхуҳийят аст, дар иқтисоби улуми суварии ва маънавий буда,
 фарикаи ҳикматпаноҳ ва табақаи Арасту ва интибоҳии
 Афлотундастгоҳии модату-л-хайва иродат ва нушдорӯии
 хизмати ӯро ба ҷон баробар, балки аз ҷон хуштару беҳтар
 медонанд.

Салотини изом ва умароии завилэҳтиром ҳамвора тухмии
 муҳаббати ӯро дар замири меҳританвири хеш коштаву тариқии
 риоят ва лузумии иноят ба ӯ маслук медоранд. Бе шоибаи
 такаллуфи алломату-л-уламо фй-л-олам ва фаҳомату-л-ҳуқамо
 байна-л-умам, масеҳу-з-замон ва-л-овон ва олиҷул амроз-ил-
 инсон аст.

Қитъа:

Он чӣ ӯ мекунад, Масеҳ накард,
Дар мудовои иллату ғаму дард!
Бӯали тифл аз дабистонаш,
Ҳамчу Букрот сад санохонаш!
Дами руҳу-л-қудус ба ӯ нозон,
Шакли наққош ёфта з-ӯ чон!
Ҳадси томаш ба гоҳи фикри назар,
Бурда аз гирдбод гардаш сар! [1506]
Агар сад қорвон ояд ба сӯйи Миср аз Канъон,
Қаламравро футуҳоте, ки аз теги ту ҳосил шуд.
Бувад мазмуни он барномаи давр ояти унвон,
Зи баъди фатҳи Тирмиз чун ливоест, ай Моҳи Нахшаб шуд.
Самарқанд аз қудумаш гашт рашки равзаи ризвон,
Ҳабар омад, ки бигзаштанд ҳамчун бод аз Ҷайхун!
Салотини билоди Шарқу лашкарҳои Туркистон!
Ҳама ҳаммора чун афъй, ҳама ҳаррора чун ақраб.
Ҳама хунхора чун деу ҳама маккора чун шайтон!
Муббаро чумла аз ҳиммат, муъарро чумла аз дониш,
Муқаррар чумла бар ғорат, мухаммар чумла бар исён!
Аз он саҳронишинони балоангези наъмойӣ,
Низоми шаҳр шуд абтар, саводи мулк шуд вайрон!
Кашидӣ чун Сикандар сад аз шамшеру биншастӣ,
Сари роҳи бало шуд санг бар яъҷуч аз туғён!
Гурӯҳе соф монанди зулол аз мавҷ дар ҷавшан,
Сипоҳе пок ҳамчун акс дар ойинаи хафтон!
Қадам бар тораки гардун, сано бар мадраки ахтар,
Ливо бар ӯ зада анҷум, алам бар маркази кайвон!
Шуданд аз бими хайли душманон реги равон ногаҳ,
Ту ҳамчун сар-сари қаҳри Илоҳӣ аз пайи эшон!
Ҳаво буд аз ҳарорат то ба сар ҳадде, ки гардунро,
Сипарҳо тоба буду қабза бар вай моҳии бирён!
Малоик одамай гаштанд, аз баски бари гардун,
Зи бими бодпоён хок боло рафт аз поён!
Ба рӯйи дашт [151a] гургони шикорӣ навбати дигар,
Бишуд аз чумлаи шерони даргоҳи ту рӯгардон!

Ду лашкар хурӯши абрӯ ҷӯши Нил дар гӯшаш,
Яке фавче аз ӯ маҳшар, яке мавче аз ӯ тӯфон!
Сарони мулкро паргоҳ карда пӯст аз сарҳо,
Ҷаҳони қуднаро аз сар навӣ пайдо шуду сомон!
Набуд аз пову сар ҷойи гузаштан, ҳар кӣ меомад,
Ба сар мерафту аз ҷон мегузашту мефитод аз ҷон!
Замони нуҳсаду ҳаштод буда соли таъриҳаш,
Аҷабтар ин, ки ин таъриҳ шуд таркиб баҳри он!
Ғариби мулки хешам дар замони давлатат шоҳо,
Қарини ман касе бошад ғароибдору аз акрон!
Баҳори мулки динро офтоб абру эҳсон ҳам, ?!
Ба фарқи хокиён партавфикан бошад, гуҳарафшон.
Тару хушки ҷаҳон хоҳад гирифтанд дам ба дам нафъе,
Бувад Хуршедро фатҳи балоди баҳру бар эҳсон!
Ба Байтуллоҳ руй овар, ки то зери нигин ояд,
Туро мулки Ироқу Мушфиқиро мансаби Салмон.
Ҳадиси мухтасар хушгуфт буд ҳамчун гунҷаи дилбар,
Вале итноби садо кард ҳамчун турраи ҷонон.
Мунаққаш бод коҳи қудрат аз гулҳои фирӯзӣ,
Бувад то шаммаи Хуршед бар нилуфарӣ айвон!

Чун қасида аз саноеҳи таъби мавлоно сабт намуда шуд,
хост ин фақир, ки аз ашъори ӯ, [1516] низ шеър дар ин авроқ
масбут шавад.

Ғазали Мушфиқӣ:

Ба кӯят мешудам, дар пойи ман хоре шикаст он ҷо,
Биҳамдиллаҳ, ки тақрибе шуд аз баҳри нишаст он ҷо.
Гули рӯйи ту ҳар ҷо базми раъноӣ барафрӯзад,
Рухат шамъ асту ман парвонаи оташпараст он ҷо!
Зулоли зиндагӣ лаъли туву ман ташна мемирам,
Гувоҳи ҳоли ман Хизри хати сабзи ту ҳаст он ҷо.
Ба руҳсори ту монанд аз мусаввир суваре ҷустам,
Таманное, ки дар дил доштам, сурат набаст он ҷо.
Дар он кӯ Мушфиқӣ, гар пойбӯси сарви ӯ хоҳӣ,
Чу хок афтода бояд буд, ҳамчун соя паст он ҷо.

Ва ин ғазали Мавлоно дар балдаи маҳфузаи Самарқанд шухрати азим пайдо карда ва аксари шуъаро гуфтанд. Ва низ ин фақир чанд байте таъб намуда буд, сабт намуд.

Ғазали Ҳофизӣ Чангӣ:

Ба ҳар водӣ, ки сайдафкан шавад он турки маст он ҷо,
Равон шӯянд аҳли дил зи чони хеш даст он ҷо!
Дар он тоқи ду абру чист, донӣ, мардуми чашмаш!
Ба қибла пушт карда мардумони бутпараст он ҷо!
Сарамро бас бувад ин сарбаландӣ бар сари кӯяш,
Ки гардад зери пойи тавсанаш чун хок паст он ҷо!
Ба зулфи ҳамчу зуннор эй санам, бар савмаъа магзар,
Ки хезанд аз сари дину дил арбоби нишаст он ҷо! [152a]
Ба базми май агар дидӣ туро носех ба ин хубӣ,
Нагуфти: ин Чангӣ чоми тақво чун шикаст он ҷо!

Аммо авсофи суханварӣ ва фазилати ӯ азҳару мина-ш-шамс аст ва аз шуаро дар ин рӯзгор касе дар донишмандиву анвои фазоил ҳамтои ӯ набуда! Мавлид ва маншаъи ӯ Марви Шоҳи ҷаҳон буда, чанд рӯз дар мулозамати султонсаъид Баҳодурхон мебуд ва дар балдаи маҳфузаи Самарқанд ба мансаби китобдорӣ киёму иқдом менамуд. Ва ин қасидаро дар балдаи мазкур иншо намуд дар ҳаҷви Мавлоно Фатхуллоҳи Китобфурӯш, ки аз ҷумлаи фузалои Фоҳираи Бухоро буд. Ва аз он қасидаи Мавлоно чанд байт дар ин рисола сабт карда шуд. Ҳаҷви мулло Фатхуллоҳ:

Чаноби риш -Фатхуллоҳи кофиркешу бутпарвар,
Кутосу астар асту муъҷар гову яллоҳар!
Чӣ риш аст ин, агар бофанда тору пуд аз он созад,
Шавад кафторро ⁹⁷шалвору гули модаро чодар!
Зи сангандоз бинӣ бар ҷухудон миннате дорад,
Ки побарҷост он ҷо мардаке аз Қалъаи Хайбар!
Ғадуди чашми ӯро нуқта бар болои айн омад,
Аҷаб зоте, ки айни ӯ бувад з-ин гуна бадғавҳар!

⁹⁷ Кафтор - хайвони ваҳшии сағмонанди лошахӯр

Ба кӯху дашт агар торе аз ӯ тақсим фармояд, [152b]
Расад симурғро шаҳболу уштурмурғро шаҳпар.

Ва чаноби Мавлоноро низ қасидае дигар дар ҳаҷви Мавлонои мазкур аст, аз он қасида низ чанд байт иттифок афтод. Ва ҳаҷви дигар – “Дар мазаммати Фатҳ”:

Зи хайли харпарастон кист?! Фатҳи риши қалтоқӣ,
Табаркун, тахбагардан, говшона, турфа қарсоқӣ!
Барои тӯшаи роҳи адам хунсои номарде,
К...се дорад миёни пой чун чоки бақар соқӣ.
Сари айри бурида хоҳад аз ҳаҷҷоми ҳарсола,
Ки бошад баҳри дафъи ҳиккаи ҷӯъаш қавурдоке!
Дарун аз лаҳои таҳи ришу гиребонаш,
Бувад бузғолаҳои кайкро пайваста қишлоке!
Чу афтод аз к...си модар бурун, аз ханда шуд доя,
Ки ҷаст аз рахнаи девори уштурхона тайлоке!
Ба зери тоқи дарвоза ба туркӣ гӯядаш ҳар кас.
Бу хайвон кайднинг соқолиғо, кӯз ҷартоқӣ!

Мардест, ки чаноби Мавлоно Мушфиқиву Мавлоно Амринӣ ва Мавлоно Маҳрамаи дар сигари син дар мулозамати Бурҳонхон мебуданд ва сарфи авқот дар хизмати хони мазкур менамуданд манқул аст, ки дар ҳамон айёме, ки Мавлоно Мушфиқӣ дар ниҳояти ҳусну ҷамол буд, ӯро ба ҳаҷв гуфтан тарғиб [153a] афтод ва мардуми бисёрро ҳаҷв карду наввоб Бурҳонхонро ин равиш мулоими таъб наафтод, ӯро дар мақоми танбеҳ шуд. Чун ӯро хабар шуд, тақя ба Гулҷӯча кард, ки яке аз умарои наввоб Бурҳонхон буд, ҳамроҳии ӯро ихтиёр намуд.

Рӯзе ба амири мазкур тақрир намуд, ки бо вучуди зоти шарифи бобаракоти шумо бошад муносиб ҳаст, ки Ҳофизӣ Авшотӣ ҳокими Ҷаҳорҷӯй бошад? Он буд, ки Гулҷӯча рӯзе ба чаноби наввоб Бурҳонхон гуёнид. Хони мазкур гуфт, ки бирав ба ту додам! Агар тавонӣ гирифтанд, бигир! Чун аз он ҷо ба Ҷаҳорҷӯй интиқол фармуд, аммо чун чаноби ҳофиз ин мазмунро донист, аз он балда баромада ва дар пайи

мухориба ва муқотала гардид. Чун мухораба шуд, дар он масоф Гулҷӯчаро ба қайл оварданд. Пас аз он ҷо бозгардиду дар шаҳр даромад. Мавлоно Мушфиқӣ дар ғояти ҳусн ўро гирифта ба худ нигоҳ дошт ва дар он ҷо сарфи авқоти шариф менамуд.

Зикр дар китоби Атриятурруқум ва хитоби мишқияту-р-русум мохиратулулум чаноби оличаноби ҳукуматмаоб, муншии замон Қосим Арслон [1536]

Куттоби номӣ ва хуттоби гиромӣ, чаноби соҳиби аъзам, мудаббири умури авониву аъоли мумаҳҳиди қавоиди макориму маъолӣ, носибӣ роёти авориф рофиъи аъломи авотиф-он ки ба зоти шариф бебадал; буд соҳибони тоҷу нигинро равонбахш чун офтоби зиндагониву чун лаззати комрони ва хуштарин ба зухур пайваст, укуди маориф дар силки он алфоз мунтазаму рукуми маъонӣ дар тайи калимоти томмот мундаричу муртасам ба хавоти икрому иқдоми аъзом талаққӣ ёфт, бо вучуди ин фазилати фазлу ҳунар дар шеваи шоириву нуктапарварӣ бебадали рӯзгор будаву ин қасида аз саноеҳи таъбу зехни бадоئےғнигори Мавлоно, ки дар мадҳи ҳазрати наввоб - аънӣ Сайидбурҳон - Султон нуввира марқадуху, воқеъ шуда, ки ин абёт мунтахаб аз он қасида аст.

Қасида:

Бархост худҳуди зафар аз ошёнӣ фатҳ,
Бар бол хатти нусрату бар сар нишони фатҳ!
Овард нома баҳри Сулаймони рӯзгор,
Ҳар сӯ рақам намуда дар ў достони фатҳ!
Шоҳи сипехмартаба, Бурҳони комёб,
Моҳи баландмартабаи осмони фатҳ!
То оварад ба шоҳи ҷаҳон номаи зафар, [154а]
Ҳар субҳдам зи ҷониби доруламони фатҳ!
Пайкест офтоб, чу ранги зар омада,
Бар сар зада зи субҳ нахустин нишони фатҳ!

Бар осмони фатҳ туйй ҳамчу офтоб,
Бар сар турра аз мадди “алиф” соябони фатҳ!
Ќуз дар пари хаданги ту нусрат накарда ҷо,
Ќуз хонаи камони ту набуд макони фатҳ!
Доранд фатҳу теги ту бо ҳам забон яке,
Гуё, бувад забонаи теғат забони фатҳ!
Сарве наруста чун қадат аз гулшани зафар,
Нашкуфта чун рухат гул аз гулситони фатҳ!
Гардида лолагун сар рехт зи хуни хасм,
Ё гунчаест сарзада аз бўстони фатҳ!?
Абвоби фатҳ то бикӯшояд ба рӯйи ту,
Теги ту шуд калид дар хонадони фатҳ!
Доранд халқи руйи замин ҳамчу Арслон,
Сар аз пайи дуъои ту бар остони фатҳ!

Баъд аз вафоти наввоб Сайидбурҳон - Султон чаноби Қосим Арслонро ҳавои Ҳинд бар сар афтод. Чун ба Ҳиндустон интиқол фармуд, дар андак замон чунон нашъунамо ёфт, ки дарҳол ўро маликушшуарои вилояти мазкур карданду қасидае аз барои офтоби оламтоби қоҳираву моҳи ҷаҳонафрӯзи салтанати боҳираи нури босира [154б] шаҳриёре гурраи носияи комгориву воситаи тулӯйи амну амону василаи вуфури осори адлу эҳсон паноҳи маъоди аъозими салотин, малози макорими ҳавоқини Ҷалолоддин Акбар- подшоҳ наввираллоху мазчаъаху, иншо намуд ва он қасида ин аст, ки марқум шуда.

Қасида:

Чун баровард аз гиребони уфуқ сар офтоб,
Моҳи рӯяш диду гуфт: “Аллоҳу акбар!” офтоб!
Субҳидам, хуршеди ман, бардор сар аз хоби ноз,
То зи хичлат бар наёрад баъд аз ин сар офтоб!
То ба кай Хуршеди гардун дам зи яктой занад?!
Рӯйи худ бинмой, то гардад мукаррар офтоб!
Турфа товусест зулфи дилкашат, к-аз рӯйи меҳр,
Ҳар тараф дорад ниҳон дар зери шаҳпар офтоб!

Бо кади мавзуну рухсорат баробар кай шавад,
Филмасал, гар шохи тӯбо оварад бар офтоб?!
Туркичашми саркашатро мулки хубӣ дар нигин,
Ҳиндуи холи сиёхатро мусаххар офтоб!
Пеши Хуршеди ҷамолат заррасон хоҳанд буд,
Гар кавокиб, филмасал гарданд, яксар офтоб!
Бар хилофи он, ки моҳ аз меҳр меёбад зухур,
Моҳи рухсори ту мутаҳхир гашту мазҳар офтоб!
Ҳар он шоҳи фалак чоҳе, ки аст аз руи кадр,
Пеши моҳи рояташ аз зарра камтар офтоб!
Он ки баҳри мичмари базми ҷаҳонафрӯзи ӯ, [155a]
Шом гардад анбари сорову аҳгар офтоб!
Рӯзи ишрат соқиёни базми ӯро дархур аст.
Май шафақ, минои софӣ субҳ соғар офтоб!
Аз шафақ баҳри нисори мақдамаш ҳар субҳу шом,
Карда хони чарх бар ёкути аҳмар офтоб!
По ниҳад бар маснади чорум зи иззат чун Масеҳ,
То за хоки остонаш карда афсар офтоб!
То ба номаш хутбаи фармони ваҳй иншо кунад,
Садзабон гардад бар ин дерина минбар офтоб!
Баҳри бепоёни эҳсонаш сипеҳри нилгун,
Ҳамчу гаввосон дар ӯ ҳар сӯ шиновар офтоб!
Кимиёе дар назар дорад, ки аз таъсири он,
Медихад хосийяти кибрити аҳмар офтоб!
Хокро зар кард, то бар раҳгузораш рӯ ниҳод,
Бар фалак з-ин раҳгузар шуд кимиёгар офтоб.
То ба наъли тавсанаш як раҳ кунад нисбат дуруст,
Моҳро гирад зи айни меҳр дар бар офтоб!
Мекунад баҳри дуъояш рӯ ба сӯи осмон,
Чун барорад аз гиребони уфуқ сар офтоб!
Кавкаби иқболи ӯ тобанда бодо, Арслон,
То бувад равшан бар ин фирӯза манзар офтоб!

Таърихи Мавлоно Қосим Арслон аз барои хона, ки дар Бангола воқеъ аст.

Ин мақоми ҳуш, ки номи ӯст Банголимаҳал,
Манзили чоҳу ҷалоли Хусрави баҳру бар аст!
Чун риёзи хулд сахни суффаҳояш дилкаш аст, [155b]
Соҳати ӯ ҳамчу Фирдавс барин ҷонпарвар аст!
Оби ӯ аз ҷашмаи Хизр асту ҷӯи Салсабил.
Хоки ӯ аз анбари сорову мушки азфар аст!
Аз фазои ҷонфазояш файзи ҷаннат зоҳир аст.
Дар ҳавои исии ӯ дами ҷонбахши Исо музмар аст!
Арсалон, таърихи итомоми бинои олияш.
“Қасри олии Ҷалолуддин Муҳаммад Акбар” аст!

Ва ин қасида низ ӯрост, ки дар баъзе ҷо дар ҳар мисроёе
лафзи ойина зикр кардаасту дар баъзе ҷо дар ҳар байт “ойина”
зикр кардасту бисёр мустаъидона иншо намуда ва ин қасида
ӯрост:

Моҳи ман чун ба рух ойина баробар гирад,
Ҳамчу меҳр ойина аз акси руҳаш даргирад.
Чун дар ойина фитад акси руҳи орази ӯ,
Осмон аз маҳу меҳр ойинаҳо баргирад!
Баҳри наззораи акси руҳи он Зӯхраҳасин,
Кори ойина аз он сурати дигар гирад.
Ҷойи он аст, ки ойина зи руйяш худро,
Аз маҳи меҳр ба сад мартаба бартар гирад!
Гул ба сад барг шавад ойина аз акси руҳаш,
Ҳар ки аз тоби май он рӯи чу гул даргирад!
Зарра бо меҳр баробар кунад аз бебасарӣ,
Ҳар кӣ ойина ба он рӯи баробар гирад!
Чун ба каф ойина гирад, набувад ҳеч аҷаб,
Гар зи рашк ойинаи меҳр мунаввар гирад!
Оварад аз маҳу хуршеди фалак ойинаҳо,
То ба рӯи шаҳи Доройи Музаффар гирад! [156a]

Акбари подшаҳон, он ки ба таъйиди Илах,
 Давлаташ ойина аз дасти Сикандар гирад!
 Он ки аз толеъи фархунда камин бандаи ӯ,
 Тоҷи шоҳӣ зи сари Тугрулу Санҷар гирад!
 В-он ки алқоби хушу номи ҷаҳонорояш,
 Хутбаву сикка бaсе зинату зевар гирад!
 Минбареро, ки дар ӯ хутбаи адлаш хонанд,
 Давлат аз рӯйи адаб пояи минбар гирад!
 Тоҷи Ковус ба Кайхусраву Доро бахшад,
 Тахти Ҷамшед з-искандару Қайсар гирад!
 Чун ба тасхири ҷаҳон пой дарорад ба рақоб,
 Арсаи рӯйи заминро ҳама лашкар гирад!
 Мавкиби ӯ дам ҳамин ҷо чу бичунбад аз ҷо,
 Гарди хайлу сипаҳаш дидаи ахтар гирад!
 Баҳри қавсаш чу фазо саҳми саъодат созад,
 Аз шиҳаб ҷавби зибол маҳи нав пар гирад!
 Тавсани ӯ, ки ба гардаш нарасад пайки сабо,
 Гард аз бод барад, нуқта ба сарсар гирад!
 Азму чазмаш чу суйи баҳру бар оранд гузар,
 Он яке баҳр мусаххар кунад, он бар гирад.
 Онки тафсил диҳад дафтари аҳбобашро,
 З-осмонҳо варақу хома зи миҳвар гирад!
 Гоҳи баҳшиш чу Хуршед кунад зарбахшӣ,
 Заррасон рӯйи ҳаворо ҳама дар зар гирад!
 Зулмо даст намонад, ситам аз по афтад,
 Дасти адлаш чу сари дасти ситамгар гирад.
 Ҳар ки бар хоки дараш рӯйи итоъат наниҳад,
 Фалаки кинагузораш сару афсар гирад!
 Боз дил дар сари он аст, ки аз хубии ӯ,
 Матлаъе гӯяду васфи рӯҳаш аз сар гирад.
 Ҳар ки ойина ба рӯйи ту баробар гирад,
 Натавонад, ки сар аз шарми руҳат баргирад.
 Чун барояд зи ниқоб ойинаи руҳсорат,
 Шамъу хуршеду маҳ аз партавион даргирад! [1566]
 Меҳр аз зулмати шаб роҳ ба машриқ набарад,
 Гарна аз ойинаи рӯйи ту раҳ бар гирад!

Он ки дӣ мункареме буд, кучо шуд имрӯз,
 Ки ба даври лаби майгуни ту соғар гирад?!
 Дар барам ҷомаи ҷон ҷок шуд аз ҳасрати он,
 Ки қабо қадди туро баҳри ҷӣ дар бар гирад!
 Чун ба бустон гузарад сарви санавбарқади ман,
 Дили мурғи ҷаман аз сарву санавбар гирад.
 Ҳеч шак нест, ки гӯянд малоӣки омин,
 Арслон баҳри ту чун дасти дуъо баргирад!
 То ба таъсири фалак ойинаҳои маҳу меҳр,
 Ин мунаввар шавад аз партаву он дар гирад!
 Дойим ойинаи иқболи ту равшан бодо,
 То аз ӯ рӯйи замин зинати дигар гирад!

**Зикри насойими ҳадойиқи фирдавсиву шамоӣими гулзори
 қуддусӣ, афзалушшуаро ва акмалулфузало, сабойиқи мизмори
 балоғат, марҷаъи арбоби фасоҳат Восилии Мардӣ**

Зиҳӣ ҷароғи маъонӣ зи фикрати ту мунир,
 Шӯёи шеъри ту чун офтоби оламгир!

Табъи гавҳарфишону, зехни латофатнишони, олиҳазрати
 Хусрави рутбат ҳассони замону суҳбони овон, меҳрисипеҳри
 балоғату моҳи осмони фасоҳат, мубдаъи бадоеъ, мухтареъи
 равоеъ наззоми ғунуди ҷавоҳири абёт сар рофи нуқуди
 завоҳири каламот.

Байт:

Он ки бозори фасоҳатро ривоч аз назми ўст,
 В-он ки гулзори балоғатро зи шеъраш рангу бӯст!

Аммо Мавлоно аз вилояти Бадахшону аз мавзеи
 Толиқон мебудаву дар сигари син [157a] ба Марви Шохҷаҳон
 интиқол намуд ва нашъунамо дар вилояти мазкур фазуд. Боз ба
 ҷониби Бадахшон муроҷаъат фармудаву дар хизмати Шох
 Сулаймон мебуд ва аз барои таблбози шоҳи мазкур ин ғазал
 фармуд.

Ғазал:

Аз баҳри таблбози ту, ай моҳи меҳрубон,
 Айём тоси зар диҳад аз авҷи осмон!
 Он таблбоз пардаи гилгун ба гирди ӯ,
 Монанди дидаест, ки гардида хунфишон!
 Он табли лочварди заринтоси ту,
 Аз офтоби чархи барин медиҳад нишон!
 То чархи таблбози ту аз қурси моҳ сохт,
 Гардид тасма аз пайи он табли қаҳқашон!
 Бар гирди таблбози ту маниҳой сим,
 Сайёраест гирди маҳи чордах аён!
 Овози таблбоз ба сӯйи ту медиҳад,
 Гумгаштағони бодияи ҳаҷрро нишон!
 Биншастааст бози ту бар рӯйи таблбоз,
 Ё худ малак ба боми фалак карда ошён!
 Шоҳи фалакасос, Сулаймони шергир,
 Шуд Восилӣ сағи ту, аз ин дарғаш марон.

Чун ҳавои Ҳиндустон дар сари он хуссони замон афтод,
 аниси маҷлиси Хумоюншоҳи Ғозӣ шуд. Биное он олиҷоҳ бар
 замини Банголи ниҳода буду шуарои он замон дар тавсиф ва
 таърихи он хонаи олимакон ҳар қадом таърихе гуфта буданд ва
 ҷаноби Мавлонои мазкур низ чанд байте дар тавсифи он [1576]
 хона иншо намуд.

Ғазал:

Ин хона, к-аз сипехри муқарнас нишонаест,
 Баҳри паривашони ҷаҳон ошёнаест!
 Дар тоқи он пиёлаву чинист чилвагар,
 Ё худ ба чарх омада чинӣ ҷавонест.
 Аз хонаи орзуи дили ман ҷамоли туст,
 Оташ фитода варна ба ҳар ҷо ки хонаест!
 Максуд гуфтугӯ ба ҳарифони ҳамдам аст,
 Варна шаробу соқиву маҷлис баҳонаест.
 Хоҳӣ сарат ба меҳр расад то ба фарқи моҳ,
 Чун Восилӣ биёву бар ин остона ист.

Рӯзе наввоб Акбарподшоҳ ҷашне ороставу дар он маҷлис
 ҷавони некӯҷамоле ба хизмат ба по истода ва хилъати сабзе
 дар бару як паре бар сар хаста. Акбар ишорат ба мавлоно
 карда гуфтанд: аз барои ӯ бадеҳа гӯ! Ӯ низ ин байт гуфт:

Матлаъ:

Хилъати сабзу руҳи чун гулу, пар бар сари ӯ,
 Шамъи сабзест, ки сар барзада дуд аз сари ӯ!

**Зикри ҷаноби машоихи изом, маволи киром, нодираи аном
 Маҳдумзодаи Хоразмӣ**

Камолоти зоти комилулизофоти оличаноб рофеъи ойинаи
 камол, носибии улвияи ҷаллоли мушқилот, кашшофи муфаззалот,
 зубдаи фузало, қудваи уламо муҳити маркази илм, сипехри
 меҳр; камо зоҳир менамуд ва улвияи муфохарат бар акфову
 [158a] акрон меафрошт ва волиди бузургвори ӯ ҳазрати
 Маҳдуми Аъзам, ҷаноби Сайидхусейн Содоти Хоразмӣ,
 қуддиса сирруху буд ва ҷаноби ӯ дар илми мусиқӣ истехзори
 балиғ зоҳир менамуду аз натоиҷи табъи бадоеънигори ӯ
 нақши бисёр ва сурати бешумор дар сафҳаи рӯзгор авроқи
 лайлу наҳор нигошта ва нақши “Дугоҳ”, ки дар миёни аҳли
 олам шуҳрати тамом дорад, дар оҳанги “Ушшоқ” ва усули
 “Равон” ин нақшро баста.⁹⁸

Байт:

Ёр дарди дили мо медонад,
 Дардмандем, Худо медонад!

⁹⁸ Соҳтани “Нақши Дугоҳ”-ро маҳз ба Маҳдумзодаи Хоразмӣ нисбат додани
 Дарвешали шояд бесабаб набошад. Маълум аст, ки устодони мусиқии Хоразм ҳамеша
 дар алоқаҳои зичи эҷодӣ бо мактаби Бухоро қарор доштанд. Ҳамин қадар, ки дар
 рисолаи Дарвешали васфи навъи “Нақш” оварда шудааст, вале дар соҳтори
 Шашмақоми Бухоро ин навъ ҷой надорад. Вале бино ба навиштаҳои муҳаққиқи
 маъруфи мақомҳои Хоразм Отаназар Матёкубов ханӯз дар а. XIX дар Хоразм
 нақшҳои аз байи парафта буд. (ниг.: О. Матякубов. Мақомы Хорезма // Узбекская
 классическая музыка. Истоки. Ташкент, 2015, стр. 115.

Бисёр хуб гуфтаву бағоят марғуб баста ва аксари ғазалҳои волиди бузургвори худро “Савт” бастааст ва устод Алидӯст дар авоили ҳол дар мулозамати падари бузургвори эшон мебудаву назари қабул аз эшон дошт. Рӯзе чаноби устод Алидӯст дар оҳанги “Чаҳоргоҳ” ин ғазали Махдуми Аъзамро “Савт”-е баста буд ва дар мулозамати эшон гузаронду чаноби Махдумзода дар мулозамати падари бузургвори худ нишаста буданд, дахле карданд, чунон ки устод таҳсин намуданд. Он ғазал ин аст.

Ғазал:

Дили маҷнунсифатро бар сари кӯйи ту мебинам,
Ба ҳар ҷо мекунам рӯ, партави рӯйи ту мебинам. [1586]
Ғаму андӯху дарду меҳнату қатъи биёбонҳо,
Ба ҷон хурсандам, инҳоро ман аз хӯйи ту мебинам!
“Хусайнӣ”-вор аз он гаштам муқими қаъбаи кӯят,
Ба ҳар ҷониб, ки меҳроби ду абрӯйи ту мебинам!

Ва дар ҳамон маҷлис чаноби Мавлоно Хусайн Охун ташриф доштанд, чун Устод Алидӯст ба мақтаъ расид, ба ҳамон оҳанг асл гуфт. Чаноби Охун сар боло карда гуфтанд, ки “Хусайнӣ” мегӯиву “Чаҳоргоҳ” мехонӣ! Он буд, ки эшон тасарруф намуданду “Хусайнӣ”-ро дар “Хусайнӣ” гуфтанд ва боз ба “Чаҳоргоҳ” интиқол намуданд⁹⁹ ва “Нақш”-ҳои Махдумзода дар Фоҳираи Бухоро иштиҳори азим дораду фақирро орзӯии сӯхбати эшон дар сар афтод. Ба Самарқанди фирдавсмонанд шитофтам ва дар он шаҳр даромадаму дар

⁹⁹ Бо иқтисоди ин маълумоти нодир (боз ҳам чун одат дар шакли мунозара) Дарвешалӣ сатҳи мақомдониву мақомшиносӣ уламои замонашро таъкид намудааст. Яъне Мавлоно Хусайн Охун (ки зикраш болотар оварда шуд) баробари ба охир расидани иҷрои “Савт” бар ғазали Махдуми Аъзам, феврал ба Алидӯст эрод гирифт, ки чаро байтеро, ки дар васфи Хусайнӣ (ин ҷо номи мақом) аст, бо оҳанги “Чаҳоргоҳ” мехонӣ? Дарвешалӣ дар идомаи ин мунозара ба иштибоҳаш иқрор шудани Алидӯстро шарҳ медиҳад ва илова месозад, ки ӯ (Алидӯст) феврал мақомхоро иваз намуду ҳар якеро дар мавқеи худаш иҷро кард. Яъне бори дигар собит мегардад, ки дар фазои фарҳангӣ-мусиқӣ он давр миёни хунармандон маърифати “мақомшиносӣ” ва истифодаи мақсадноки рамзи мақомҳо хеле баланд будааст. Ғайр аз ин, маълум мегардад, ки аслан хунармандон ба олами мусиқӣ аз ҳамин марҳила - шинохтани доираи мақомҳо воорид мешуданд (муҳаррир).

ҳамон замон Шоҳмансур ном мақбуле аз тарафи Хито омада буд. Шуърои он замон ҳам аз барои ӯ шеър мегуфтанд ва ин фақир низ аз барои ӯ ғазале гуфтаму “Савт”-е низ бар он ғазал бастам. Чун дар мулозамати эшон гузаронидам ва инъоми билോഗяту илтифоти билониҳоят фармуданд ва ин “Савт” дар андак рӯз шуҳрати азим пайдо карду чаноби Махдумзода [159a] шунида, фақирро талаб намуданд. Амр карданд, ки “Савт”-и ҷадиди худро бигуй! Чун бигуфтам, Махдумзода таҳсин намуданд ва эшон низ инъоми бисёр ва илтифоти бешумор намуданд ва гуфтанд, ки падари бузургвори мо устод Алидӯстро тарбият карданд мо туро тарбият намоем ва он ғазале, ки “Савт” баста шудааст, ин ғазал аст. Ғазали Ҳофизӣ Чангӣ аз барои Шоҳмансур:

Ба раққосӣ ҷу дар чарх он маҳи соҳибкирон омад,
Ба чархаш офарингӯён малойик з-осмон омад!
Ҷӣ бок аз офтоби чарх он султони хубонро,
Ки чатри кокулаш аз чарх бар сар соябон омад!
Бувад тиру табақ бар дасти ӯ мижгону чашми ман,
Ки чун хуршеди гардон бар сари сарви равон омад!
Шаҳи кишваркушойи мулки хубӣ-Подшаҳ Мансур,
Ба хусну дилбарӣ сархайли хубони чаҳон омад!
Ба васфи он даҳан, ай Ибни Чангӣ, ҳеч медонӣ,
Ба сони занги дил аз дасти ӯ бо сад фиғон омад?

Баъд аз назари кимиёасари эшон ин фақир дар андак замон ҳафдаҳ “Пешрав” баст, ки ҳар як дар як мақом буд. Аввал бор “Пешрави Қӯша”, ки дар “Дугоҳ” баста шудаду баъдаҳу “Пешрави сақил” дар “Хусайнӣ” ва дигар “Пешрав дурфишон” дар “Уззол”-у дигар “Пешрав Зарбулфатҳ” дар “Рости [1596] Панҷгоҳ”-у ала ҳазалқийс ва ин ҳафдаҳ “Пешрав” дар назди мардум ва дар миёни устодон шуҳрати азим дорад, ки ҳамвора яке аз онҳоро менавозанд.

Зикри чаноби саёдатмаъоби камолотиктисоб Мир Алиакбари Самарқандӣ

Муснади олинақобат ва сарири шарифи саёдат базоти ашрафи ӯ музайяну мучалло буваду нури айни имомат ва айни нури имомат муқтадои содот, малҷоъи арбоби саъодот зубдаи авлоди сабтайни асвари амҷоди хофиқин, мазҳари асрори набавия, маҳбати анвори улувия зоҳир менамуд, бо вучуди ин ҳасабу насаб дар илми мусиқӣ нодираи рӯзгори худ буд ва аз натоӣчи таъби гуҳарбору зеҳни гавҳарнисор, “Нақш”-и бешумору “Савт”-и бисёр аз “Қавл” ва “Кор” дар сафҳаи рӯзгор сабт дорад.¹⁰⁰

Мавлиду маншаъи чаноби ӯ вилояти Самарқанди фирдавмонанд асту валади чаноби кутбулақтоб Мирмӯсот нуввира марқадуху.

Баъд аз фавти падари бузурговор дар маснади Шайхулисломӣ ифтихор менамуданду ва аз устодони ин фан дар хизмати чаноби ӯ сарфи авқот менамуданд, амсоли Мавлоно Дарвеш Бузғола ва Мирхоқӣ [160a] ва Мавлоно Пирмуҳаммади Кулолу Устод Тулаки Нойиву Устод Абдушуммори Қонуниву Устод Арабноваи Қубузиву Маҳдумзодаи Котиб, ки ҳар як аз бузургони Самарқанданду нодираҳои худанд.

Зикри чаноби саёдатмаъоб Мавлоно Аминии Китобдор

Рашаҳоти наёсеъи шарият, ки иборат аз муфовазаи чаноби котиби замон ва муташшареъи аҳду ошон, ҳофизи шаръи мубин, носири дини матин-ал-маҳсус ба мазиди-л-илҳом зоҳир менамуд, алҳосил фариди замону ваҳиди овони худ буд. Пайваста гӯи сабқат аз акфову акрон ба чавғони донишу

¹⁰⁰ Ҷолиби қайд аст, ки ин ҷо ва болотар дар матни рисола Дарवेशали чандин қарат номи ашхоси барӯманди замон - ходимони бузурги дин олимони шариятпанохро зикр намуда хатман илова месозад, ки онҳо дар илми адвор (яъне мусиқӣ) дониши комил доштанд, "савту нақш ва амалу пешрав эҷод мекарданд". Яъне маълум мегардад, ки ҳеч гуна ақоиди хурофотпарастонаи он давр ба шугли илму амали мусиқӣ монёе шуда наметавонистанд (муҳаррир).

бипиш мерабуд ва дар авоили ҳол дар мулозамати Саидбурҳонхон сарфи авқоти шариф менамуд ва ба мансаби китобдорӣ сарфароз буду аз натоӣчи таъби гуҳарбору аз самойири эъҷозосори ӯ авроқи лайлу нахорро манқуш медошт ва қасоиди бисёр ва газали бешумор аз забони гавҳарнисор дар сафҳаи рӯзгор сабт дорад ва ин қасида ӯрост дар мадҳи Саидбурҳон дар ҷавоби қасидаи Мавлоно Кавкабӣ, алайхир-рахма.

Қасида дар ҷавоби Мавлоно Кавкабӣ:

Саломун миналҳолик ил-хайр ваш-шар,
Ало минсари лайлат-ас- саъби манзар!
Ва айзан ғало кулли ва олиҳи ва сахбиҳи,
Ва аҳлун нуқо ваттақо билмукаррар!
Хусусан бар асҳоби олисифоташ,
Абӯбакру Форуку Усмону Ҳайдар!
Яке манбаъи сидқу дарёи тасдиқ,
Ки шуд сонӣ иснайн ӯро муқаррар!
Яке маъдани адлу кони сиёсат,
Имоми хумом мусаммо ба Уммар!
Яке маҳзани шарму мабнои озарм,
Ки буд аз руҳаш моҳ шарманда ҳам Х(в)ар!
Яке он шучоъе, ки дар рӯзи ҳайҷо,
Дари қалъа кандааст дар чанги Хайбар!
Дигар он ду хуршеди авҷи ҷалолат,
Хусайну Ҳасан-он ду покиза гавҳар.
Ва би-р-рӯҳи аммиҳ фӣ кулли вақт,
Ва атбоъиҳи кулли авқотин билмар,
Ғалайҳим салоту ғалайҳим салом!
Ва ман таъбаҳо ило яъми маҳшар.
Нае аз наъти Пайгамбару мадҳи асҳоб,
Дароям дар авсофи доройин довар.
Сулаймон маконе, ки хиддоми уянд,
Фаридуну Ҷамшеду Ковусу Қайсар!
Абулфатҳи Бурҳон Муҳаммад Баҳодур,
Ки сийташ ҷаҳонро гирифта саросар!

Сикандаршиоре, ки ройяш зи дониш,
 Кунад рахна дар садди роҳи Сикандар!
 Кафи ӯ саҳоби қарам карда тазмин,
 Дилашро румузи саҳо ғашта музмар!
 Ба ҷуду ба ҳилму ба ҷангу ба тундӣ,
 Чу абр асту кӯҳ асту барф аст сарсар. [161a]
 Хирадро сифоташ нагунҷида дар ваҳм,
 Ҷаҳонро мисолаш бигашта мусаввар!
 Бувад арсаи разми ӯ ҳафт иқлим,
 Шуда манзили базми ӯ ҳафт манзар!
 Шаҳо, Шаҳриёро, Худовандгоро,
 Ки шуд давлатат ёру ҳам бахт ёвар!
 Туро дар ҷаҳон рутбае бод ҳосил,
 Ки касро нагаштаст ҳаргиз муяссар!
 Ту он шаҳсаворӣ, ки бошад баҳайҷо
 Синони ту сафдӯзу теги ту сафдар!
 Чу лашкар кашад бо сипоҳи ту аъдо,
 Биёянд саф-саф ялону диловар.
 Шавад бо сипоҳи ту фатҳу зафар ҳам,
 Чу азми ту ҷазм аст бар касри лашкар!
 Кӣ донад туро қадр, Аллоҳу аълам,
 Чӣ ҷоҳу ҷалол аст, Алоҳу акбар.
 Дар андеша будам ба васфи ҷамолат,
 Ки омад ба самъи дилам шеъри дигар!
 Зиҳӣ оразат рашки хуршеди анвар,
 Хичил з-он хати анбарин мушки азфар.
 Шамими хати мушксойи ту карда,
 Фазои дилу боғи ҷонро муаттар.
 Ба хайли ҳаёли ту дилҳо музайян,
 Ба анвори рӯйи ту ҷонҳо мунаввар!
 Ниҳолест ҷонро қадат хошалилаҳи,
 Ки тӯбо ба қади ту гардад баробар.
 Ба ширинии он ду лаб нест ҳаргиз,
 Наботу шакаррезу қанд мукаррар!

Саодат биё то яке қисса дорам,
 Ки хоҳам шавад шаммае з-он муфаттар.
 Маро дил аз чарх сад гуна доғ аст,
 Ки медорам аз аҳли олам мусаттар. [161b]
 Валекин дигар тоқатам нест, к-онро,
 Ниҳон дорам андар даруни пур овоз.
 Наям аз ғаму ғусса ҳолӣ замоне,
 Ба ғам шуд магар тинати ман мухаммар?!
 Зи рӯйи қарам даст неҳ бар дили ман,
 Ки дорам бисе чун мағас даст бар сар!
 Гар аз баҳри лутфи ту як қатра ёбат,
 Шавад зодаи табъи ман ҷумла гавҳар!
 Агар як назар афканӣ аз раҳи лутф,
 Ба ҳоли мани хастайи зору музтар.
 Маро мерасад гар ба алмос фикрат,
 Бисозам замину замонро мусаххар!
 Шаҳо, мадҳи ту ҳадди ман нест, донам,
 Вале ин ҳаёлам чу афтод бар сар,
 Забон чун кушодам ба авсофи зотат,
 Зи дарёйи табъам фурӯ рехт гавҳар!
 Зи соқи алфозу абёти муҳкам,
 Сазад, гар кунам нисбати он ба мрамар!
 Шуда ҷилвагар ҳамчу ҳурони ҷаннат,
 Ҷама рӯҳбахшу ҷама рӯҳпарвар!
 Маро аз ту набвад ҷуз ин илтимосе,
 Аё хусрави довари додгустар.
 Ба ҳоли Амийнӣ кунӣ илтифоте,
 Ки дорад лаби ташнаву дидаи тар!
 Ало, то бувад меҳру маҳ ҳар ду сойир,
 Бар атрофи ин чархи раҳшандаахтар.
 Худованди бемислу бешибху монанд,
 Кунад сояатро зи афлок бартар!

В-ин газал ўрост: Ҷазали Мавлоно Амийнӣ Бухорӣ:

Нашуд ҳосил аз ёр коми дили мо,
 Чӣ ҳосил аз ин умри беҳосили мо! [162a]

Ниҳоли қадаш аз насими муҳаббат,
Дареғо, ки ҳаргиз нашуд мойили мо!
Ба мо як шабе ҳамнишин бош, ай шамъ,
Ки равшан шавад бо ту сури дили мо!
Сари худ ниҳодем бар остонат,
Ки шуд остони ту сарманзили мо!
Муриди ту шуд аз иродат Аминӣ,
Дар ин раҳ туйӣ муршиди комили мо!

Чаноби ўро мавлиду маншаъ доруссалтанаи Фохираи
Бухорост ва аз нитоҷи Мавлоно Абдурраҳмони Ҷомисту дар
илми хат низ нодираи замони худ ва аз ҷумлаи таломизаи
ҳазрати Ҳоҷию-л-ҳарамайн чаноби сиёдатмаъоб Мир
Кулангӣ, алайҳир-рахма вар-ризвон будаву дар авохири умр
дар мулозамати амири кабир Муҳаммадбоқибий Девонбегии
Дурмон сарфи авқоти шариф менамуд ва низ ба мансаби
китобдориву муаллимии он амири кабир сарфароз буд.

**Иззому уламои завию-л-ихтишому фузалои киром, ки дар ин
фанни шариф вуқуфе доранду зикри чаноби хочағи Чаъфар
Самарқандӣ Қонунӣ**

Васфи он нест, ки дар хайри имкон ояд,
К-он чи дар фаҳми хирад гунҷад, аз он бештар аст!

Чи гўямат, ки туро иртифоъ пояи кадр,
Зи ҳар чи дар қалам ояд, ҳазорчандон аст!

Чун камолоти [1626] зотияи оличаноби вазоратпаноҳи
иёлатдастгоҳи Ҳотаммаҳоми миллати байзо, мудаббири умури
давлати фарро хоҷаи оли рои дастури оламорой кушояндаи
укди муҳимоти мамолик ва раҳояндаи мазлумон аз мазики
мамолик дар тавсиф гуяд:

Осафи кофи кифоят соҳиби Ҷамшедфар,
Ахтари бурчи вазорат хоҷаи олигуҳар.

Онки ашрофу-н-номусро бояд ва кор ояд аз улуми зоҳирӣ
ва ботинӣ ахлоқи ҳамида ва авсофи писандида дар зоти ў зоҳир
менабуд ва хатташ дар зебои ки чаноҳуттовус ва иншоаш дар
раънои кал маншоу-н-нуфус буд ва дар матонат носихи ёқут ва
рўхро аз дидани тавқеаш ғазои қувват буд ва каф бо кифояти ў
саркори аълоро ба қонун сохтӣ ва навои қонунӣ ў дилҳои
ушшоқро бинавохтӣ хоҷаи мазкур ба ҳафт қалам хат менавишт
хусусан сиёкро чун занҷири Нушервон ва монанди пайи мўрон
менавишт ва чаноби султон Саидбурҳонхон мушарафи даргоҳи
олиҷох худро ба ў шафқат намуда буданд ва қабри муборакаш
дар Самарқанди фирдавмонанд дар мазори фоизу-л-анвор
[1636] Хоҷа Абдии Дарун раҳматуллоҳу алайҳи бар дасти рост
эшон воқеъ аст ва фавташ дар моҳи ошури пуршур нуҳсаду
ҳаштод буд, ки аз ин доруфанно ба дорубаққо интиқол намуд
ва ин байт аз қасидаи Мавлоно Мушфиқист, ки дар он замон аз
барои ҳазрати хони олишон Абулғозӣ гуфта шуда буд дар
замони нуҳсаду ҳаштод буд, ки таърихи фавти ҳазрати хоҷа аст
ва он байт инаст.

Таърих:

Замони нуҳсаду ҳаштод буд соли таъриҳаш,
Аҷибтар ин, ки ин таърих шуд таркиб баҳри он.

**Зикри чаноби рафеъ-уд-дараҷот Мавлоно мир
Девонаи шох Майсанӣ**

Имододи файзи қудсӣ аз чаноби ҷалоли қуддусӣ ба зоти
бобаракот қошифи асрори муҳақиқин муктадои акобири умум,
бурҳони шуарои арабу аҷам, кашшофи мушкилоти ҳақоқиқ
муқноҳ, мафзулоту дақоқиқ гоят, матолиби рўҳония, ниҳояти
муқосиди инсония. Аммо чаноби Мир аз фузалои фохараи
Бухоро ва аз тумони Шочамин буда ва шоири ростабъ буда ва
нуктадон ва нодираи замони худ буда ва доиму-л-авқот ашъори
хуб ва қасоиди марғуб дар авроқи рўзгор менигошт ва аксар
қасоиди ў дар мадҳи хоҷаҳои Ҷуйбор аст ва ин қасида [1636]

дар мадхи хазрати қуддуси манқабa фирдавсманзалат, султони
вилоят, шиори пешвои машоихи олимпқдор, хоҷа Саъд ибни
Ҷуйборӣ қуддиси сирруху гуфта.

Қасида:

Тобад зи холам гарчи бинех манзар офтоб,
Дар тавқи бандагии ту дорад сар офтоб.
Дар пой ту буксар шараф аз сари ниёз,
Гоҳе зи равзан афтаду гаҳ аз дар офтоб.
Гуфт офтоб нақди дугунаст қиматат,
Гирад аз ин ҳадиси фалак дар зар офтоб.
Аз пардаи шаб чу руй намой зи моҳтоб,
Бар сар кашад зи шарм рахти чодар офтоб.
Чарх аст мичмару пайи дафъи газанди ту,
Ҳам чун санад омадааст мичмар офтоб.
Баҳри адои хутбаи номи ту ҳар сабоҳ,
Ояд бурун ба соя на минбар офтоб.
Нисбат кунад ба кавкаби бахти ту хешро,
Хонад аз ин муомила саъди ахтар офтоб.
Хосул умам хулосаи ислом хоҷа Саъд,
Каз номат омада зи ҳама бартар офтоб.
Аз гуфтугӯи шахди лабнӯш баҳри ту,
Вар заҳр монда чойи шакар офтоб.
Карданд офтобпарастон сабоҳашон,
Аз иштибоҳи рӯи ту сачда бар офтоб.
Дин надошт тоқати нури чамоли ту,
Хирра шуд ба сар чу бубинад бар офтоб.
Нахлест қоматат ки зи гулзори маърифат,
Кардаш зи абри файзи саодат бар офтоб. [164a]
Некаҳтаре чунин надурахшад зи бурчи син,
Бошад агар маҳаш падару модар офтоб.
Қутбат кавкаби ту в-аз касби нури ӯ,
Бар солиқони гумшуда шуд раҳбар офтоб.
Зоҳир шавад зи ҷуди ту хосияте ки монд,
Ҳақ ҷалла зикраҳу ба карими дар офтоб.
Зарроти кониёти шаҳодат диҳанд агар,
Созад ба нури ботини ту маҳзар офтоб.

Аз субҳ то ба шаб зи ту гуяд аз он сабаб,
Ҳар лаҳза сохт пояи худ бар тар офтоб.
Ҷоёе ки абр вучуди ту бору баҳору ҳусн,
Онҷо бувад ба нури карам меҳтар офтоб.
Аз сояи ливои шафоат паноҳи ту,
Маҳшури кас набинад дар маҳшар офтоб.
Файзест дар дили ту, ки ин файзро буд,
Бар бурчи осмони карами мазҳар офтоб.
Беҳад замона сарогир аз хати ҳусни ту,
Аз субҳ бар замона к-аз ҳунар офтоб.
Аз ҳайбате, ки шаб зи пайи хизмат набуд,
Вақти сапеда ҷиҳад аз хабар офтоб.
Ту офтобу ҷавҳари дин аз пайи тулу,
Зоҳир шавад ҳақиқати ту ҷавҳар офтоб.
Мо бебасирате ки надорад сафои дил,
Зоҳир макун замири худ ай гавҳар офтоб.
То меҳробу хоки ту дар хун сиришта дамад,
Партав фикандааст ба баҳру бар офтоб.
Аз мотаме ки беҳуда шуд фавти умри ман,
Ҷоест агар ба ман шуда чи навгар офтоб
Ай подшоҳ сурату маънӣ ба ман гумор,
Он ҳиммате, ки гашт аз ӯ сарвар офтоб.
Хоҳам шавӣ васила буъди канора ман,
Бо ҷадди худ ки зуст шафоат дар офтоб.
Аз лашкаре расон мадад фатҳе ки буд,
Бар осмон сабоҳи он лашкар офтоб. [164б]
Бошад дуои ман ки чу асҳоби рошиддин,
Файзат диҳад зи ботини пайғамбар офтоб.

**Мақоми нуҳум дар баёни шуаро ва фузалое, ки дар ин фанни
шариф ва муаллақоти бисёр ва музофоти бешумор доранд зикри
ҷаноби фазоилмуоб Ҳофизии Таниш.**

Дар силки афозили фохараи доруссалтанаи Бухоро
интизом дошт ва рояти муфохарат ба вуфури фазлу камол,
зуҳури фаҳму хайёл ба акфову акрон меафрошт, ҳамвора аз

рашаҳоти килки файз рақами равзоти назмро ҳазрати тоза ва анҷумани насрро таровати бе андоза мебахшид ва аз саноеҳи табъи бадоеънигор ва хонаи муачази шиораш музафе машҳур ва мулақе мастур аст ал мавсум ба "Футуҳоти хонӣ". Бо вучуди фазилат ва ҳунар дар илми адвор низ беназири рӯзгор ва беадили диёри худ ва дар сиғари син дар мулозимати хони кишваристон Абулғози Абдуллоҳи Баҳодурхон мебуд ба ҳусни овоз маҳраи рози хони мазкур буд ва аз натиҷаи зеҳни мустақимаш девони қасоид ва девони ғазал дар сафоеҳи рузгор ва авроқи лайлу наҳор масбути аст ва ин қасида урост дар мадҳи ҳазрати [165a] Қосим шайх Карминағӣ алайҳир-рахма вар-ризвон иншо намуда.

Қасида:

Эзад ки чархи сабзи фалак зарнигор кард
Курсии қасри қадри ту ро пойдор кард.
Хуршед к-осмону замиро сарф ба уст,
Тавфи даратро шарафи рӯзгор кард.
Илму амал ки халқи ҷаҳонанд толибаш,
Аз ҷумла дар гузашту дар ин дар қарор кард.
Баҳри камол хоҷа Абулқосим он ки бод,
Шаҳбози маънии ту ҷаҳоне шикор кард.
Дар киштии ҳидояти ту даст тозида,
Аз мавҷи баҳри ғусса нашояд гузор кард.
Аз фитрати ту шуд қадре боҳабар қадр,
Дар кишвари камол ту ро шаҳриёр кард.
Қардат талаб ба олами таҳқиқ подшоҳ,
Фитрат ту ро ба мулки яқин номдор кард.
Зоҳир забони килки ту аҳбори ақл сохт,
Асрори ғайб хогири ту ошкор кард.
Зи осеби фитна монд саломат касе ки ӯ,
Доруссалом қўйи ту дорулқарор кард.
Наргис зи бўйи хулқи ту атрам машом сохт,
Парвин зи сар тамом ҳавои баҳор кард.
То бо ту субҳ зад нафас аз сидки ӯ даст,
Ҳар бомдод гуҳари анҷум нисор кард.

Авсофи ту ҳамида надида хуи ту,
Онҳо инояти карами Кирдгор кард.
Рӯзи ҳисоб ҳасрати ту мардумон хуранд,
Ҳар кас ки аз сағони ту худро шумор кар.
Ай бас мусофире ки зи хулқи азими ту,
Меҳр аз ватан бурида макон ин диёр кард.
Он сарваре ки ҷумла салотини даҳрро,
Лутфат зи тарбият ба ҷаҳон комгор кард. [165b]
Ҳаркас накард сарфи ту ҷонро чи хабар ёфт,
В-онгуна кард мадҳи ту ин ки чикор кард.
Ай хоҷа ки банда навозиат ҳунар гардид,
Чун банда бо гуломии ту чи ифтихор кард.
То ин замона кард қазо банда ки ту,
Тақсир дар мулозимат аз изтирор кард.
Бахшид гуноҳ нахлии бечораро ки ӯ,
Тақсири ҷурм гар чи бурун аз шумор кард.
Аз лутф номи ӯ сағи худ неҳ, ки ҳар киро,
Ин азамат аст, ки халқ ниёз буд, хор кард.

Ва ҷаноби Мавлоно Боқӣ, ки аз устодони қадим ва маҷлисорои надим аст, ки дар мулозимати Саидбурҳонхон сарфи авҷот менамуд манкул аст, ки рӯзе хони мазкур ҳазл карда найи ӯро ба пой андохта шикаст ва гуфт, ки тавони аз барои шикастани найи худ ғазале гуфтан ҳамон замон дар мулозимати ӯ ин ғазалро иншо намуд, ки матлааш ин аст.

Байт:

Бишқаст найи зи ҳамдами дерин ҷудо шудам,
Шоҳо инояте ки басе мунавво шудам.
Най буд ёру мунису ҳамдаму ҳамнафас,
Бингар пас пеши ӯ чи бало бевафо шудам.
Аз банди бандам аз чи ҷудо шуд ки най шикаст,
Буд ин шикаст парии ман аз кучо шудам.
Чун най шикаст нархи асал ёфт қиммате,
Тӯтӣ ҷудо зи шакару ман ҳамчуно шудам.

Ва баъд аз вафоти хони мазкур [166a] дар Бухоро мебуд ва ба ҷаноби Ҳофизи Таниш бисёр майл дошт ва ин китъа ўрост дар моддаи Ҳофизи мазкур.

Китъа:

Ҳофизи Таниш, он дилбари пурнозу карашма,
Дар нарминонӣ чу ту дар даҳр набошад.
Девона кунӣ ошиқи шӯридаи худро,
Девонакуне мисли ту дар шаҳр набошад.

Ва бархе гӯянд, ки қоили¹⁰¹ ин рубоӣ мавлоно Фатхулкитоб аст, аммо ҷумҳур бар онанд, ки аз мавлоно Бофии Нойӣ аст.

**Зикри ҷаноби фазоилмуоб қудвату-л-қаро ва
зубдату-л-фузало мир Хатиб**

Он ки дар сигари син зимомии ихтиёрашро шавқи илми Адвор рабуда ва дар доираи ҳуффоии ин водӣ сар дароварда ва дар андак замон ба сабаби дониши бисёр дар рӯзгор иштихори азим пайдо кард ва навбоби олишон Абуғози Абдуллоҳ Баҳодурхон орзуи сӯҳбати ӯ шуда дар силки ҳуффоз маҷлиси хос ва нағмасози базм ихтисоси хеш интизом дод, ал-Ҳақ ҳофизи беназир ва гӯяндаи дилпазир шуд ба воситаи камоли киёсат ва ҷамоли фаросат устод Алидӯстро ба ӯ майли тамом буд зеро ки ҳар “Савт” ва “Нақш”-е, ки устод бастӣ, ӯ ёд гирифта ҷунон гуфтӣ, ки устодро ҳайрат даст додӣ [166b] ва “Пешрав”-ҳое, ки ҳосаи соз аст, ӯ ба овоз гуфтӣ, хусусан “Пешрави Ҳисор”, ки ӯ шомили ҳафт “Ҳисор” аст, некӯ адо кардӣ, аммо волиди бузургвор аз ин вазъ ўро манъ мефармуд ва ҳамеша мегуфт, ки сахл бошад ин умри гаронмоёро касе дар ин вазъ сарф намояд, зеро ки ҳеҷ падар навкарӣ накарда, агар ризои ман меҳояӣ тарки ин водӣ намоӣ ва агар ғараз дар олами мансаб дорӣ, ман тарки ҳизобат кардам ва ба ту додам ва аз он замон, ки иқбол намуда то ҳоло ба ҳамон мансаб иштиғол

¹⁰¹ яъне: гӯяндаи

намуда ифтихор менамояд ва аз ҷумлаи қарои доруссалтанаи Бухорост.

**Зикри ҷаноби Маҳдумзодаи аъзами соҳибу-л-ҷуди вал
карам Назирхоҷаи Азизон**

Он ки дар ҳифзи Қуръон ва илми иқон нодираи замон буд ва гӯӣ сабқат аз акфо ва иқрон мерабуд ва ҳофизони баландовозу фусунпардозро дар доираи вусто бо шамма аз шамоими илми адвор ба пасти афкандӣ ва созандаҳои пурноз ва навозандаҳои ҷонгудозро ҳалқаи шогирдӣ дар гӯшу гошияи хизматгузорӣ бар дӯш афкандӣ. Мавлуд ва маншаи [167a] ҷаноби хоҷаи бузургвор Андхуй аст ва валади кутби сипехри қаромати хуршеди осмон атомати ҳазрати Ҳочумқули азизон алайҳир-рахма вар-ризвон буд дар сигари син ба таҳсили илм ишғол менамуд ва ба яқбор завқи ин водӣ дар сари ӯ афтада ва тарки таҳсил намуда ва ба ҳусули ин илм ручуъ кард ва ба андак замон тавачҷуҳи бисёр ва ба ғоят холиқи кирдгор ҷунон руше ба ӯ иноят фармуд, ки устодони қадим ба остонбӯси ӯ ифтихор намудаанд.

**Зикри мунозираи ақломи гавҳарбор ва мукотири арком
дурнисор рофеи ойнаи камол ва носибии улувия аzza ва ҷалол
хоҷа Абдулқарими Қозӣ**

Валади хоҷа Маҳмуди Қозӣ аст, ки қозии мазкур муддати мадид ва замони баид дар дору-с-салтанаи фоҳираи Бухоро ба мансаби ақзию-л-қузотӣ иштиғол дошт. Хоҷаи машғурилайҳ тӯтии шакарестони фасоҳату андалеби бо навои ҷамани балоғат буд ва ба ҳаловати гуфтор ва балоғати ишғол аз фусаҳои балеғу-л-баён ва булағои фасеҳу-л-лисон гӯӣ сабқат мерабуд ва дар назоими зарофатомез ва абёти латофатангез чандон ҷавоҳири завоҳири фасоҳат ва лаоли наводири балоғат изҳор менамуд ки фаҳми суҳандонони [167b] майдони иншо аз идроки маонӣ ва қайқи он очиз ва даҳани форисони арсаи

нуктадонӣ аз тафҳими дақоқи он қосир меомад ва мутараннуми ин мақол мешуданд.

Байт:

Сухан ту он қадре гӯ, ки кас тавонад зист,
Намак ту он қадре зан, ки дар чигар гунчад.
Ба мактазои куллу комилун яърифу би каломихи

Қитъатун мина-л-Гулистон:

То мард сухан нагуфта бошад,
Айбу хунараш нухуфта бошад.

Васфи зоташ на ҳади килки ман аст,
Марди майдони ўст килки худаш.

Дар авоили ҳоли салтанати Хоқони аъзам Абулғози Боқимуҳаммади Баҳодурхон нуввира марқадуху аз дору-с-салтанай фохирай Бухоро, ки ватани маълуфу маскани маъхуди ў буд, ба савби Ҳинд интиқол фармуд ва дар зилоли рофату паноҳи утуфати Чалолуддини Акбарподшоҳ ором ёфт ва роҳати иқомат ва ливои истиқомат афрошт.

Шеър:

Зоти шарифи ҳазрати ў буд пурмахз,
Чун нури чашм ҷой аз он дар савод кард.
Оби ҳаётро зулмотест, чун мақом,
З-он ихтиёр будан, Ҳинд ихтиёр кард. [168a]

**Қамо биллоохи-л-лази халақа-н-нуру ва-з-зулмуху ва
ҷоа би-н-наҳори мубассиран ва аноа-л-лайлу музлиман.**

Дар силки маҳомидони Ақобиршоҳ интизом пазируфт андалеби хушилҳом бар анодили риёз мадҳи ҷоҳу чалол ва гулшани иззу иқболи он ҳазрати фирдавсҳазрат ки остонаш қиблаи мақбулону каъбаи соҳибдилон аст, фоиқ омад ва тўтии шакархояш бар тўтиёни шакаристони ў авъияи изёди маводи

малики ва булбулони саробустон асминаи фалаки остони малак посбон ки шоҳбози андеша дар тайрони фазои азиматаш ҳайрон аст, собиқ омада лоҷарам ба ашиъаи анвори салтанат ва ламъаи ўро раъноят мучалло гардида сари тафоҳур бар сарҳо месуда, гўйи тақарруб аз соири ақрабо дар он атабаи алия мерабуд ва муфаккирони ин тариқаи алия интисоби ҳалқаи итоати ў дар гўш ва ғошияи интиқоди ў дар дўш доштанд ва дар назми қасоид ва рубоӣёт балоғати бениҳоят зоҳир менамуд ва дар шуҳури санаи исно ашара алаф аз ин дор ба дорулқарор фирор намуда, аз шоихи табъи бадоеънигори ў ин ғазал ва чанд рубоӣ сабт афтод: [168б]

Аз он об акс баҳраёб,
Наҳанге шуда чилвагар зери об.
Ду субҳу нилуфарӣ об буд,
Саргиреҳи ноҳам чу гирдоб буд.
Қутоси сутурони туркони маст,
Намуда чу моҳӣ гирифтори шаст.
Фаро аз шутур Ҳусрави комёб,
Ҷарасхо намудор ҳамчун ҳубоб.
Арақ чун чакидӣ зи рухсори шоҳ,
Чу дур дар садаф карда оромгоҳ.
Ба назораи шоҳ дарё шитоб,
Ҳама дида гардида баҳр аз ҳубоб.
Шуда моҳиён дар таку дав ҳама,
Тараддудқунон з-он раворава ҳама.
Чу ҳамиён саропо дирам сохтанд,
Ба исораи аз сар қадам сохтанд.
Аз он баҳр Ҳокон бо фарру ҳанг,
Баромад чу Юнус зи коми наҳанг.

**Ва аз мучаллади валиномаи Мавлонои мазкур низ ин
чанд байт сабт афтод**

Чу бинмуд ҷавлон шаби девҷеҳр,
Ҳама кина гардиду бигдост меҳр.

Харосанда шуд аз фалак беғамӣ,
 Сияхпуш гардид чун мотамӣ.
 Ҳазбарон инон тофтанд аз масоф,
 Фиканданд шамшери кин аз ғилоф.
 Дару дашт аз кушта оганда шуд,
 Муҳолиф ба ҳарсу шитобанда шуд.
 Зи бас захм аз дашти каман лола руст,
 Ба ҷойи гиёҳ аз замин нола руст.
 Сари паҳлавонон зи хун лолагун,
 Чи дилҳо ки карданд аз айём хун. [169a]
 Фитода ба раҳ «ной» бо дарду доғ,
 Бурун карда боди гурур аз димоғ.
 «Духул»-и ӯ фитода ба «Гох»-и ситез,
 Ба хоки музаллат дар он растахез.
 На дасте, ки аз ғусса бар сар занад,
 Ва ё хонаи сулҳро дар занад.
 Алам то ба доман зада ҷайби хок,
 Зи бедод мекард бар фарқи хок.
 Тамаллуққунон хаймаву боргоҳ,
 Фитоданд дар дасту пойи сипоҳ.
 Ҷаҳонгирро бувад захм аҷаб,
 Пайи шуқуҳ бикшод чун захми лаб.
 Ки ё Раб дигар чораи кор чист,
 Ки бар рӯзгорам зи раҳ хун гирифт.
 Шаб хуну хун рехт аз ман бихуфт,
 Зи гетӣ ба хун боядам даст шуст.

Зикри зубдату-з-зурафо ва қудвату-л-уламо ва умдат-ул-ҳуфазо Мавлоно Ҳусоми Насафӣ

Мухбири аҳодиси набавия, вориси мавориси мустафавия,
 молики мамолики таҳқиқ, солики масолики тадқиқ, қошифи
 мушкилоти ақлия, фотеҳи муъзалоти нақлия зоҳир менамояд ва
 муснади ифозати ҳақоқиқ тафсирро ба ҳусни тақрир ва қуввати
 тақдир меорояд ва рояти муфохарат бар акфову акрон
 афрошта, анвои латоиф аз умароу вузарои фоҳираи Бухоро
 мерабояд ва ин шеваи латиф хосаи ӯст, мавлиду маншаъ

осафшиор вилояти Насаф аст. Ва аз мавзеи Касбӣ мебошад ва
 аз натоиҷи [169б] сайиду-с-содот амир Ҳайдари Касбӣ бошад
 алайҳи раҳмату вар - ризвон. Ва ҷаноби Мавлонои мазкурро аз
 илми адвор низ баҳраи тамом ҳаст ва ин қасида ӯрост, ки дар
 мадҳи хони замон гуфта.

Қасида:

Зиҳӣ ба маъриқи румҳатнишони фатҳи зафар,
 Зи барқи теги ту равшан ҷаҳони фатҳи зафар.
 Валӣ Муҳаммадғозии шаҳаншаҳи одил,
 Мадори амну амони ту амони фатҳи зафар.
 Ба гушаҳои сарират мақоми давлату бахт,
 Ба хонаҳои гумонат макони фатҳу зафар.
 Биё, ки ҷарҳи муқаввас ба қасди душмани ту,
 Ниҳода тири қазо дар камони фатҳу зафар.
 Шаҳе, ки ояти «насрун мина-л-Лоҳ» омада аст,
 Барои рояташ аз осмони фатҳу зафар.
 Бар офтоб фитад соя чун қунад парвоз,
 Ҳумои давлаташ аз ошёнӣ фатҳу зафар.
 Ба қасди рехтани хуни душмани ду забон,
 Якест бо дами теғаш забони фатҳу зафар.
 Ниҳад чу аз пайи тасхири мулк по ба рикоб,
 Саманди ӯст инон бар инони фатҳу зафар.
 Муҳаббати азаливу муваддати абадист,
 Миёни давлати шоҳу миёни фатҳу зафар.
 Сари ниёз ба даргоҳи ту ниҳод Ҳусом,
 Пайи дуои ту бар остони фатҳу зафар.

Зикри тоири ҳумоюнғоли нишеманҷоҳу ҷалол, мухтареъу муншии пурҳаёл осафи даргоҳи олиҷоҳ, ҷаноби иёлатпанох Мирзоҳошим ибни Боқии Девон [170a]

Васфи маонии ту ки баҳрест бекарон,
 Афқанд руҳат ақл ба гирдоби ҳарим.

Рафъати ҷаноби аъло ва азамати атабаи улиё хиддоми
 олимақоми осафи аъдалу вазири афзалу акмал, соҳибдевори

аъло, маркази доираи азза ва ғалло, мушири мулуки роёти
насафату адолат.

Он Осафе, ки сояи маншури давлаташ,
Оростааст тахт ба тавақуи ло язол.

Шарҳи фазоиلى ӯ на бад-он масобаест, ки арқоми ақломи
табақоти инсонӣ бо вучуди тамоди айёми зиндагони ба
камтарин поя аз он нишон тавонад дод, пас тафаккури қасиру
нишони қасиру- т - тақсир чигуна дар он боб шуруъ тавонад
намуд:

Замири анвари ӯ аз даричаи имрӯз,
Ҳама машоҳиди анвори олами фардост.

Он дастгири афтодагону фарёдраси бечорагон кофию-
л-муҳиммот вофию-л-атиёт аниси масокин чалиси салотин,
давлатхоҳи уламо, пушту паноҳи фузало, мақсади сулаҳо
манзури назари ҳазрати аъло донишваре, ки ҳамаи ҳукамон
Юнонӣ [1706] дар водии нуктадонии ӯ саргардон ва бо роёе,
ки ҳамаи осифони даврон дар тадбири ҷаҳон бонии ӯ
ангушти ҳайрат ба дандони тафаккур газида ба таҳсиси
давлатхоҳии ӯ камо янбағӣ бар ин банда на фарзи айн, балки
айни фарз аст.

Чи парвардаи ин хонадон ва хокнишини ин остонам,
аммо бо вучуди иштиғол дар умули мулкӣ, гоҳе хотири
кимиётаъсири ӯ рӯчуъ ба илми Адвор менамуд ва Қонунро
бисёр хуб ва марғуб менавохт ва овози хешро мувофиқи сози
дилнавози хеш месохт ва ба нағмаҳои дилфиреб ва
тараннумоти беҳасиб мепардохт мавлиду маншаи ӯ Фоҳираи
Бухорост ва худро дар силки акобири Самарқанд интизом
медоду истибъоди ғариб аз Бухоро ва бухориён менамуд. Гуё
ба ғазabi Ҳазрати Хоҷагони бузург қаддаса-л-Лоҳу арвоҳаҳум
пеш омада ва ба сиёсати Абулғози Боқимуҳаммади Баҳодурхон
аз ин олам дафтари ҳайёт дарпечид ва масофати зиндагониро
нур дид ва аз ин олами фони ба олами ҷовидонӣ интиқол
намуд.

Зикри ҷаноби фазоилмаъоб ва саъодатоёб Ҳофиз Бобои Қонунӣ [177а]

Он ки пайваста аз рашаҳоти саҳоб макрамати шавқангези
риёзи ҷони мустамеъонро хуррамӣ ва тозағӣ мебахшид ва ба
насиими анфоси завқомез гулшани маҳофили асҳоби ишрату
арбоби муканатро зебу ороиш диҳад, зоти хучастасафои ӯст.

Байт:

Васфи зоташ на ҳадди килки ман аст,
Марди майдон ӯст килки худаш.

Ва ҷаноби фазоилмаъоб Ҳофиз аз Уротеппа мебошад ва аз
бузургзодаҳои он вилоят аст ва амми бузургвори ӯ дар водии
кубузнавозӣ беназири замону беадили овони худ буда ва бо
вучуди ҳифзи Қуръон ӯро тарғиб ба ин водӣ кард ва Қубузро
дар мулозамати амми худ ва аз он вилояти мазкур ба вилояти
Самарқанди фирдавсмонанд интиқол фармуд мулозимати
хоҷагии Ҷаъфарро ихтиёр намуда.¹⁰²

Қонунро ба тамоми қавоиду қонун ёд гирифт ва таъби
салиму зехни мустақим дорад ҷуноне, ки аз ашъори дилфиреб
ва абёти беҳасиби ӯ мафҳум мегардад ва дар баробари
Мавлоно Кавқабӣ Дувоздаҳ Мақом ва Бистучаҳор Шуъбаро
дар силки назм интизом [1776] дода ва дар мадҳи Абуғози Вали
Муҳаммади Баҳодурхон ғазале гуфта ва он ғазалро дар усули
“Нимсақил” ва оҳанги “Сегоҳ” “Савту-л-амал”-е баста, ки
тамоми устодон онро қабул доранд. Ҷун он “Савту-л-амал”-ро
дар мулозамати наввоби мазкур гузаронд, машмули авотифи
подшоҳонаву маҳмули латоифи мулукона гардид ба тавре, ки

¹⁰² Дар баробари зикри номи дахҳо устодони мусиқӣ аз Ҳирот, Самарқанд, Андиҷон,
Андхӯй, Бадахшон, Машҳад, Тошканд, Хоразм ва ғ., Дарвешалӣ ин ҷо зикри устоди
маъруфи қонуннавозро аз Уротеппа низ овардааст. Воқеан ба Самарқанд интиқол дода
шудани сози Кубуз, ки қаблан дар Уротеппа машхур буд (“амми бузурги Ҳофиз Бобои
Қонунӣ Кубуз менавохт”), бори дигар исбот месозад, ки падидаҳои хунарӣ -
фархангино устодони зиёд тайи садсолаҳо аз Дарвозу Қаротегин, Зарафшону
Бадахшон, Уротеппа, Масҷох ва ғ. ба марказҳои бузурги илму хунар- Самарқанду
Бухоро бо худ меоварданду он ҷо сайқал медоданд (муҳаррир).

асбу зин ва лачому сарупои хосаи худро ба ӯ иноят намуданд
силакунон ва он ғазал инаст.

Ғазал:

Зиҳи зи адли ту равшан сарири Хоқонӣ,
Зи шӯълаи дами теғат замона нуронӣ.
Ту он рафиъчанобе, ки хусравон,
Ба дарки ту баранд орзуи дармонӣ.
Шаҳи ягонаи даврон Вали Муҳаммадхон,
Сипехри мулкат адлу зилли субҳонӣ.
Тамоми арсаи олам туро мусаххар бод,
Ту бо ҷаҳону ҷаҳон бо ту бод арзонӣ.
Ҷамеша мекунад аз ҷону дил дуъо Ҷафизӣ,
Ки комрону ҷавонбахт ҷовидон монӣ.

Ва ҳамвора дар мулозамати подшоҳон сарфи авқот
менамад ва дар зилоли рофати эшонон меғунуд ва алҳол
закои тиннату сафои фитнати тарки навқарӣ карда ва худро
дар силки худдом атабаи алияи санияи [178a] ҳазрати Қудусӣ
манқабати Фирдавсиманзалат султони вилоят шиори
пешавои машоихи олимқдор, носеҳи зумраи мулук,
муршиди арбоби сулук, қутбул ақтоб аъни хоҷа Абулқосим
Ангакӣ, зайяда умруҳум, сарфи авқоти шариф менамояд ва
дар мансаби шариф олияи хитобат ва мартабаи санияи
имомат мансуб аст.

Зикри устоди замон ва нодираи ошон ҷаноби ҳофизии Турдӣ Қонунӣ

Он ки дар қироати Қуръон гӯи сабқат аз акфову ақрон
мерабуд ва чун булбули ҳазордастон нағмасароӣ дар риёзи
илҳон ва равзаи иқон ба "таҳрири ҳалқгардон"¹⁰³ чун куморӣ

¹⁰³ "Таҳрири ҳалқгардон" - яке аз услубҳои хеле қадимии овозхонӣ мебошад, ки аснон
ичрои он сароянда бо истифодаи мушакҳои ҳалқаш садоро ба "таҳрир" мебарорад, яъне
ин маврид садои хонишаш ба садои хониши кумрӣ шабеҳ мешавад. Дар замони мо ин
услуби нодир дар амали овозхонӣ сарояндагони озарбойҷонӣ, туркманӣ ва эронӣ

тараннуму суруд менамад ва латофату назокати ӯ бар ҳамгинон
чун хуршеди дурахшон зоҳиру ҳувайдо буд. Бо вучуди ин
фазилат дар шуҷоату диловарӣ адилу назир надошт ва
Мавлоно Мушфиқӣ ин ғазалро аз барои ҷаноби ҳофизии мазкур
гуфта.

Ғазал:

Дилнавози ман ки сад ҷон волаву Маҷнуни ӯст,
Нолаи ман аз канори гӯшаи Қонуни ӯст.
Аз қабои дил бурун бурдан зи ушшоқ хун,
Рост гӯям ҷомае бар қомати мавзуни ӯст. [178б]
Ин ҳама бар доманам нақши сиришки лолагун,
Бар умеди қавл аз лаъли лаби майғуни ӯст.
Ҷофизии хушлаҳча Турдӣ, ин ки дар Руму Ироқ,
Он чи дар ҳини амал гӯянд, дар Қонуни ӯст.
Мушфиқӣ аз бенавойихо ба ҳукми ғам фитод,
Он ки ҳамчун ӯд месӯзад дили маҳзуни ӯст.

Ва ҷаноби рафъатмаъоби шуҷоатоёб Ҷофизии машорун
илайҳ кубузро дар мулозамати ҷаноби сиёдатмаъоб Амир
Мастӣ камоянбағӣ ёд гирифт ва ҷаноби мазкурро ба ӯ назари
шафқат бисёр буду ҷаноби Ҷофизро дар сафҳаи рӯзгор ва
сафоеҳи лайлу наҳор "Савт"-и бисёр ва "Нақш"-и бешумор
сабт дорад ва дувоздаҳ байти Мавлоно Кавкабиро Қуллиёте
баста дар ҷавоби Қуллиётеи фақир бисёр мустаъидона баста ва
аз он маҷмӯъ ду байтро "Нақш" нигошта шуд.

Қуллиёт:

Мақом андар адад ҳашт омаду чор,
Ду шӯъба ҳар мақомерост ночор.
Мақоми "Рост" ганҷи ранҷгоҳ аст,
"Мубарқаб" лозимаш чун "Панҷгоҳ" аст.¹⁰⁴

васеъ дучор мегардад. Аммо дар услуби шашмақомхонӣ бештар ва аксаран услуби
"нола" истифода мешавад (муҳаррир).

¹⁰⁴ Дарवेशалӣ ин байтҳоро танҳо ба хотири он овардааст, ки Ҷофиз Турдӣ
Қонунӣ гӯё ба онҳо оҳанг (Нақш) бастааст. Дар асл албатта ин Қуллиёт аз
Мавлоно Кавкабӣ мебошад (муҳаррир). Дар хусуси маҳорати беандоза баланди

Мавлиду маншаи чаноби хофиз мазкур вилояти Қарокӯл аст, аз тавобеъи Бухоро ва волиди бузургвори ӯ низ дар ин водӣ буда ва вуқуфи тамом дошта ва овози хуш доштаву аз хидматгорони [179а] хочаи бузургвор ҳазрати Чӯйбор алайҳи раҳма вар - ризвон буд ва дар силки меросгорони он даргоҳи каъбаиштибоҳ интизом дошт ва ҳамвора дар назари кимийәсари чаноби ӯ мебуд ва гӯйи сабқат аз акфову акрон мерабуд ва дар зилоли утуфати эшон меғунуд ва чаноби хофиз дар навохтани Кубуз шӯхрати тамом дошт ва дигар созхоро сахл меангошт чун овози Қонун ба самъаш расид, дил аз Кубуз бардошт.

Воқеа чунон буд, ки ҳазрати Хоқонӣ ва зили субҳонӣ Абулғозӣ Абдуллоҳи Баҳодурхон нуввира марқадуҳу, баъд аз фатҳи Ҳисор Хофизбоборо ба наввоб Ибодуллоҳсултон шафқат намуданд ва мушорун илайҳ дар хизмати амири кабири Некумаош Қулбобои Кукалтош нуввира марқадуҳу, ба сар мебурд, чун бо якдигар нисбати ошноӣ буд, зеро ки мурақабот дар миён ба вуқуъ меанҷомид, худро дар мулозамати султон дар вилояти Кеши дилкаши ани-л-офот ва-л-аташ андохт ва дар таломизии Хофиз Қонунро ёд гирифт ва ҳамвора дар зилоли рофати салотини уззом ва подшоҳон зави-л-эҳтишом [179б] мебуд ва дар бистари роҳати эшон меғунуд.

Зикри умдату-л-уламо ва қудвату-л-фузало чаноби Мирзоараб Қунгуротӣ Қубузӣ

Он ки дар ибороти бадеъаву нақороти санеъа уъҷубаи замон ва намунаи овони худ буд ва гӯйи сабқат аз акфову

муסיкинавозин Хофиз Турдии Қонунӣ дар ҷои дигари рисолаи мазкур (боби бахшида ба Хусайни Удӣ) Дарवेशалӣ воқеаи аз Рум овардани сози Сантурро нақл карда чунон меорад, ки сози мазкурро ба ӯ супориданд, аммо тайи ҷаҳор сол ӯ натавонист онро ёд бигирад. Баъдан бо пешниҳоди аҳли хунар маҳз худӣ Дарवेशалӣ Чангиро, он замон дар Андиҷон қарор дошт, даъват мекунанд ва бино ба суҳанони худаш ӯ онро дар муддати ҷаҳор рӯз ёд гирифта дар маҷлиси Султон навохтааст. Ин ягона мисолест, ки Дарवेशалӣ маҳорати хешро дар навохтани созҳои муסיқӣ тавсифу таъриф кардааст (муҳаррир).

акрон мерабуд ва дар унфувони ҷавони тарки навқари карда ба таҳсили ин илми риёзӣ рӯҷуъ намуду рояти муфохарат бар туллоби замон меафрошт ва дар зимни толибилмӣ навохтани Кубуз ва илми адвор, ки аз ҷумлаи улуми риёзист чунон ба даст овард, ки беназири замони худ шуд ва дар вилояти Тошканд дар хизмати Абдулқуддуси султон рӯзгор ба сар мебурд ва дар ҷавзаи дарс маъонии касирро ба иборати қалил афтада менамуд ва ба андак замоне Ҳақ Субҳонаҳу Таоло ӯро чунон донишваре сохт, ки ҳукамои Юнон дар назди нуктадонии ӯ хайрону тариқи саргардони пеш гирифтанд ва наққошону мусаннифон аз доираи пайравии ӯ берун нарафтандӣ ва дар авосити ҳол аз ин дори пурмалол иртиҳол фармуд.¹⁰⁵

Зикри зубдаи афозил ва умдаи ақобир музайян ба авои хунари Мавлоно Муъмини Камонгар [180а]

Устоде, ки ораста камони ӯ чун дилбарони пайваста абру пари чин сохта ва аз чуллаи бар паллаи ӯ монанди зулфи хубон камонабрӯ дар печу тоб андохта оҳувони мушкини сиёҳчашм аз барои ҳами камони ӯ худро қурбон сохта ва ҳалқаи камони ӯро чун ҳалқаи итоати устодони ин фан дар гӯш кашида ва хаданги чун наҳанги ӯ аз рости шикаста бастагӣ пеш оварда ва дар гӯшагири худро ораста ва ба қабзаи қудрат рағу барги ин кор доништа, ки ба ранги у устоде аз шохсори раънои ба ин хубӣ наруста ва ин қасида ӯрофт, ки дар мадҳи Хоқони аъзам Абуғози Валимуҳаммади Баҳодурхон халадаллоҳа мулкаҳу ва султонаҳу ва афоз ала-л-оламин бир раҳу ва эҳсонаҳу гуфтааст.

Қасида:

Шоҳо турост аблақи гардун ба зери рон,
Моҳаст ҳамрикоби ту хуршеди ҳаминон.

¹⁰⁵ Ин маврид фаҳмост, ки Дарवेशалӣ аснои тавсифи сатҳи хунари муסיқӣ ва суҳандонии Қубузӣ услуби "игрок"-ро истифода намудааст ва танҳо дар васфи ӯ овардааст, ки "ҳукамои Юнон дар назди нуктадонии ӯ хайрон" монданд. Ин албатта пеш аз ҳама аз эҳтироми бузурги муаллиф ба унвони хунарманд дарак медиҳад (муҳаррир).

Дар пояи сарири ту ақтоби фатҳхоҳ,
 Дар соҳати чалоли ту афлок соябон.
 Ҳар рӯз офтоб бувад ҳочиби дарат,
 Ҳар шаб Маҳаст гирди ҳарими ту посбон.
 Аз баҳри чокарони ту қасри сипеҳро, [1806]
 Хуршед равзанасту Сурайёст то бадон.
 Мирих гирди боргахат чокар омада,
 Дар каф асо, саҳо пасу хуршед ранги он.
 Дар рӯзгори адли ту ай бенавонавоз,
 Халқанд дар фароғату мулкаст дар амон.
 Ҳарчо Набист, ҳаст валӣ лозими Набӣ,
 Он шоҳи динпаноҳ Муҳаммадвалист хон.
 Шоҳо бақои умри ту чӯям тамоми умр,
 То ҳаст ин замона ту боши дар ин замон.
 Дорам шоҳо аризаи чанд ай зи ҳоли хеш,
 Навъе, ки табъ ҳеч нагардад малул аз он.
 Маълум бод назди бузургони давлатат,
 Ки амсол беҳтар аст зи ҳар солҳо камон.
 Қавсам бувад ба қавси қузаҳ ҳар ду ту авъамон,
 В-ин як гирифта рӯи замин ин як осмон.
 Моҳи нав аз хайёли ҳамаш гӯшагир шуд,
 Дар гӯшае нишаста аз он рӯст нотавон.
 Дар ҳалқа ҳамчу ҳалқаи зулфи парирухест,
 Дар чилла ҳам зи абрӯи хубон диҳад нишон.
 Умрест то ба нияти холис дар ин диёр,
 Созам камон бемадади фатҳи муъминон.
 Набвад камони аҳли ҳари чуз ин равиш,
 Тире ба сад хиял фиканд сӯи ростон.
 Тире ки меҷаҳид зи камони Бухорӣ,
 Хоҳад, ки нангарад ба чуз аз пушти қофирон. [181a]
 Бояд камон, ки тир расонад ба ҳасм чувт,
 Ин шеваест ҳоси камонам, на имтиҳон.
 Ай дил зи гуфтугӯи пароканда лаб бибанд,
 Гӯи камони банда чунин аст ё чунон.
 Ҳар кас, ки гуфтугӯи пароканда мекунад,
 Сад айб мениҳанд бар ӯ мардуми қаҳон.

Гар дар камони ҳар ки бувад як латофате,
 Маълум мешавад ба ҳама хурд ё калон.
 Максуди бандагист аз ин гуфтугӯ маро,
 Варна ҳазор ҳамчун манеро чи бувад сон.
 Доранд сарзаниш ҳама аҳли қаҳон маро,
 Аз чист ин камӣ зи замин то ба осмон.
 Дорам умед он ки зи инъоми ҳазратат,
 Гардад фузун бақои камонам зи ину он.
 Ду сол шуд, ки ғаллаи муъмин кам омадааст,
 Ҳақо ки несташ ҳаргоҳе ҳамин замон.
 То ҳаст дар қаҳон асар аз нусрату зафар,
 Бодо бақои умри азизи ту ҷовидон.
 Ҳар субҳу шом банда дуогӯи ин дар аст,
 Доим адо кунад ба дуё хатми хоҷагон.

Зикри чаноби саъодатмуъоб Мавлоно Боқии Шоҳидӣ алайҳир-рахма вар-ризвон

Дар силки шуарои доруссалтанаи фоҳираи Бухоро
 интизом дошт ва роияти муфохарат бар ақфову акрон меафрошт
 аммо дар илми нучум иштиҳори азим пазируфта буд в-аз
 мустаҳриҷони [1816] сареъу-р-расад гӯи сабқат ба чавғони
 ҳасаб мерабуд ва ромизони буюти саодат устурлоби
 мулозимати ўро муғтанам мешумурданд, салотини кайвони
 ҳашамат ва умарои муштари саодат хубки иззаташро ҳамчун
 зуҳар дар фалак сад дар навозиш намуда низ илтифотро бар
 вучаноти аҳволи ў мегумошанд, зеъфу футуре, ки дар буюти
 тавоен мақбулони даргоҳи олипаноҳ ва муқбилони арш
 иштибоҳ менамуд, ба воситаи аъмоли қарибу-н-натоиҷ ва бо
 ливоҳи кайсару-ф-фавоид дафъи он намуда, абвоби саодат ба
 вучухи шавоҳиб толеъҳои эшон мекушуд ва ҳамвора муқими
 мақоми эҳтиром ва муъзаманди икром буд ва ашъори хуб ва
 абёти марғуб дорад бе шоибаи такаллуф беназири замон ва
 беадили овони худ буд ва аксар қасоиди ў дар мадҳи хоҷаҳои
 хоҷаи Ҷўйбор воқеъ шуда ва қасидае, ки дар мадҳи хоқони

аъзам Абулғози Боқимуҳаммади Баҳодурхон гуфтааст чанд байт аз он сабт афтод.

Қасида инаст:

Ай гулатро аз саводи сунбули мушкинниқоб,
Шоми хаттатро ба ҷои моҳ дарбар офтоб. [182a]
Наргисатро сабзаи навхез аз хайли мижа,
Лолаатро анбарин холи сияҳ аз мушкноб.
Аз хироми коматат сарви хиромон мунфаил,
В-аз баҳори оразат насрину райхон дар ҳичоб.
Ғунчаро аз бўи зулфат сар ба кунчи чайби ғам,
Ғашта аз шарми рухат дар оташи ҳасрат гулоб.
Лаъли қонбахшат Масеҳи сонӣ иснайн из ҳумо,
Хатти насхат нусхаи мин индаҳу илмул китоб.
Шаҳсавори рӯзи майдон, шаҳриёри мулки дин,
Шоҳбози шаҳнишон, фаррухи чоминтисоб.
Шоҳ Ғозӣ, шоҳ Боқӣ, он Фаридуддин ки ҳаст,
Саркашони мулкро шамшери ӯ молик риқоб.

Ва ҷаноби Мавлонои мазкур бо вучуди ин фазилат дар илми адвор низ фариди замон ва ваҳиди овони худ буд ва ӯро дар олам тасонифи бисёру таъолифи бешумор дар сафҳаи рӯзгор аз диёри қор зоҳир менамояд.

Зикри ҷаноби саъодатоёб фазилатиктисоб Ҳофизии Пояндаи Қубузӣ

Дар тафсири Қуръон нодираи замони худ аст, бо вучуди фазоиلى бешумор дар илми адвор дониши бисёр зоҳир менамояд. Ва дар навохтани ҳама созҳо беназири замон ва дар шифобахшии дили беморон беасир аст, аммо Қубузро ба қонун менавозад [182б] Қуръонро ёд дорад ва аз ҷумлаи шогирдони рашиди ҷаноби Ҳофиз Қосим мебошад. Гӯянд, ки рӯзе як мартаба Қуръонро хатм мекунаду дар қироъат қардани Қуръон моҳири замон ягонаи даврон буд бо вучуди пирӣ бисёр хуб мехонд, эшон ӯро ба навохтани Қубуз тарғиб менамуданд чун ӯ

ҷанд рӯзе таваҷҷӯҳ намуд ёд гирифт, шуҳрати азим пайдо карда охир ҷаноби Охун танг шуда ӯро манъ фармуданд аз навохтани Қубуз ва дар мақсураи худ оварданд. Охир наввоб Абдуллоҳи Баҳодурхон боз ӯро нагузошта ба мулозамати худ хонда дар силки худдоми бо эҳтиромӣ худ дароварданду сарфи авқоти шариф мекард то ки буд.¹⁰⁶

Зикри ҷаноби фазоилмуъоб ганҷинаи ашъор ва маъдани асрор Мавлоно Аршӣ

Он ки ба қалами гуҳарбор маҷолиси сиғору куборро орояд ва бачавғони бадеҳа гӯйи сабқат аз акфову акрон мерабояд ва ҳамвора дар зулоли рофату утуфати подшоҳон ва умаро мурафаҳулҳол сарфи авқот менамояд, ҳосил ин ки беназири замону беадили [183a] овони худ аст ва аксари назоиқи ӯ дар таърихи буюти умаро воқеъ шуда ва майл ба қасида ӯро бештар аст, аз ғазал. Ва алҳол дар силки модеҳони наввоби замон Абулғози Валимуҳаммади Баҳодурхон халадаллоҳу мулкаҳу интизом дорад ва роибаи ҳаррӯзаи ӯро аз сарқори аъло ва духхон муқаррар шудааст.

Ғазал:

Бад ин сон аз муҳит ашк аз ҷисми тарам резад,
Биной нуҳ фалак тарсам ки ногаҳ бар сарам резад.
Агар паҳлӯ ниҳам шаб баҳри роҳат бахт буд ҳар дам,
Ҳазорон зарраи алмоси ғам бар бистарам резад.
Зи хоки тираи зиндон пойкубонам бурун оранд,
Агар як чуръаи май бар замин аз соғарам резад.
Намирад як шарар аз шуълаи оҳи ҷаҳонсӯзам,
Фалак ҳарчанд агар селоби заҳмат дар барам резад.
Сари он қотиле гардам ки назди қозии маҳшар,
Кашад шамшери кин аз нозу хун аз маҳшарам резад.

¹⁰⁶ Ин гуна вазъияти аз ҷониби шайху охунҳо манъ гардидани амали мусикинавозӣ ва баръакс, аз ҷониби шохону султонон мавриди ғамхорӣ қарор гирифтани аҳли ҳунар, барои он давр ҳолати муқаррарӣ ба шумор мерафт, зеро ягон маҷлиси хосса, базму ҳамнишинихои дарборӣён бе иштироки муганниён баргузор намегардид (муҳаррир).

Манам арши ҳамон ғамошиён мурге ки ҳар соат,
Зи аршу курсиву лавҳу қалам ғам бар сарам резад.

**Мақоми даҳум дар баёни устодони дорусалтанаи Ҳирот ки ҳар
як нодираи замони худанд. Зикри султон-ул-орифин ва бурҳон-
ул-муҳаққиқин волии мисру вилояти маснаднишини боргоҳи
[1836] каромат чаноби саъодатиктисоб Мавлоно Мирали
ал-котиб нуввира марқадуҳ.**

Ба сиёдат машхуру ба фазоил мавфур буд ва дар хуттаи
хати малику-л-куттоб менамуд ва дар хатти насхтаълиқ
наسخи котибони замон набуда буд. Ба имдоду қалам доди
хушнависӣ дода ва ба ҷуз қалами кас ба ҳарфи ӯ ангушт
наниҳода дар фунун зуфунун буд, таворихро бисёр хуб
мегуфт вақте, ки ҳазрати хон хутба ба номи худ хонданд ин
таърихро гуфта буд.

Шукр лиллах, ки ба тавфиқи Худой,
Гашт имрӯз ҷаҳон рашки ҷинон.
Хусрави хони ҷаҳон шуд, ки ба ўст,
Фаҳри шоҳон шарафи аҳли замон.
Ҳомии миллати дини набавӣ,
Моҳийи¹⁰⁷ қуфру фасоду исён.
Соли таърих зи дил ҷустам, гуфт,
Волии мулк Убайдуллоҳхон.

Ва дар гуфтани изҳори музмари қуфт изҳори қудрат
менабуду ин хуб гуфта.

Сари ман хоки дари подшаҳи мулк ки ҳаст,
Фаҳри шоҳони мамолик шарафи насли тамар.
Подшоҳи фуззало, кони саҳо, баҳри карам,
Сари арбоби ҳунар, шоҳ Муҳаммад Боир.

¹⁰⁷ ар.: махвкунанда

Баъд аз фавти эшон чаноби вазоратмаъоб Мирзобек
девони чаноби эшонро ба хоб дид ва аз таърихи вафоти [184а]
Сайид чаноби Мавлоно гуфтаанд. Ки гӯё Миралӣ фавт намуду
ин моддаро дар қисвати назм мунтазам гардониданд.

Он баҳри фазоил, сари арбоби ҳунар,
Дар воқеа дидем бо атвор сутуда.
Гуфтем, ки таърихи вафоти ту чи гӯем,
Гуфто ки бигӯ: “Миралӣ фавт намуда”.

Фазоили Мирзобек бисёр аст вазорати сотири ӯ шуда буд
аммо Мавлоноро сини шариф ба ҳафтад расида буд, ки теги
қазо нахли ҳаёташро қалам намуда аз пой дар афканд. Ва дасту
қадим зимомии ӯро аз ҷаридаи эҳё тарошида, мураккаби
зиндагониро пора-пора сохта, аз якдигар қанда, марқадаш дар
ҷавори қутбу-л-куттоб, шайху-л-олам дар сафҳаи Мавлоно
Салоҳ воқеъ аст.

Зикри малику-л-орифин рашиду-л-муҳаққиқин Мавлоно Қосими Қонуни

Қонуннавозе, ки дар тарабсароии афлок ҷашми рӯзгор
монанди ӯ мушоҳида накарда ва амалпардозе, ки дар
ишратқадаи ин сарочаи хок дидаи ӯ лав-ал-абсор назирӣ ӯ
нишон надода ва аз барои тори Қонуни ӯ гесуи анбарфоми
худро арӯси даҳр бурида ва аз барои гӯшаи Қонуни ӯ ризвон аз
равзаи ҷинон гунҷаи тар берун кашида ва парвин ба манзалаи
[1846] шикофи Қонунаш муҳайё сохта ва аз барои гӯшмоли
қонунаш моҳи нав ҳазор бор таманно пеш оварда ва аз барои
мизробаш барги савсан ҳасрат бурда.

Мавлиду маншаи Мавлоно Машҳади муқаддаса аст ва
дар мулозамати султон Иброҳим, ки яке аз навоири Шоҳ
Таҳмосб аст, сарфи авқот менамуд ва гӯи тақарруб аз соири
муқаррабони даргоҳ мерабуд, то ки ғаммозон ғамзае қарда
ба арзи шоҳ расониданд, ки Мавлоно Қосим ба чаноби
султон ошиқ мебошад ва суханони ғариб тартиб доданд ба

тавре, ки хотири шоҳ аз Мавлоно ранчида ва эшонро ихроҷ фармуд. Аммо аз ҷаноби Мавлоно “Пешрав”-и бисёру “Савт” ва “Нақш”-и бешумор дар сафҳаи рӯзгор ва авроқи лайлу наҳор ёдгор монда ва “Пешрави нозу ғамза”-е, ки дар мақоми “Хусайнӣ” ва усули “Дуяк” баста бисёр хубу марғуб воқеъ шуда ва низ дар оҳанги “Ҳичоз” “Пешрав”-е баста, ки ўро “давои дарди сар” ном ниҳода ва усули “Фохтазарб” меҳурд.

Зикри фариди замону ваҳиди овон устод Султонмуҳаммади Танбури (185а)

Хушнавозе, ки ҳар гоҳ дар базми ушшоқи бенаво ба нағамоти руҳафзову асвоти дилкаш ғамзудо ва аъмал намудӣ монанди “Занғула” аз “Бузург” ва “Кӯчак” ва “Муҳолифони Ироқ” арабу аҷам фарёд баровардӣ ва ҳар гоҳ ки ба нағамоти рангин ва нолаҳои намакин маҷлиси аҳли сафо барафрӯхтӣ, мутриби дostonсарои фалак, ки иборат аз ноҳиди ҳукм аст, сози худро аз рашки ў дар оташи ғайрат монанди уд сӯхтӣ. Аммо устодро дар замоне, ки хони сикандарнишон Абулғози Абдулмӯминхони Баҳодур тасхири вилояти Машҳад кард, ўро талабида гуфт, ки сози худро бинавоз. Ў дарҳол навохт, ўро ҳукм фармуд, ки аз миён даҳ пора сохтанд.¹⁰⁸

Аммо ҷаноби ўро дар олам шогирди бисёр ва таломизаи бешумор аст. Агар ҳамаро зикр кунем, муносиб наменамояд, лекин ду нафарро зикр карда шуд, яке у Амиркули Дуторӣ ва дигар Муҳаммад Хусайни Удӣ, ки ҳар як дар мақоми худ зикр хоҳанд ёфт ва низ ҷаноби устодро дар олам “Пешрав”-и бисёру “Нақш”-и бешумор дар сафҳаи рӯзгор(185б) ва авроқи лайлу наҳор ҳаст, ки шарҳи он дар ҳиязи баён намегунҷад. Ва аз он ҷумла ду “Пешрав”, ки ҳар ду дар оҳанги “Дугоҳ”, аммо яке дар усули “Муҳаммас” ва дигаре дар усули “Даври Сақил” баста, бисёр хуб ва марғуб воқеъ шуда аст.

¹⁰⁸ Пайдост, ки суҳан аз боби даҳ пора кардани танҳо сози мусиқӣ меравад, на навозандаи он (муҳаррир).

Зикри қудвату-л-афозил ҷаноби Ҳофизии Чалочили Ҳиравӣ

Ба овози поку ба алҳони мавзун,
Ҳама созҳо гашта аз вай ба қонун.

Он, ки хушхонони нағмасозу гӯяндагони писандидаовоз дар доираи домани саҳрои тараб ғазоҳо ва соҳати масоҳати баҳчати ў ҳайрон монда ва ба нағамоти дилкаш ва шуъботи беғашии ҷалласифату ҷалочилвор аз қамоли шавқу ғояти завқи ў дар нолаву афгон даромад.

Байт:

Ай хуш он доираи домани саҳро, ки дар ў,
Парзанон ҳамчу ҷалочил ба ғиғон омада ҷал.

Он ки ба нағмаи доводӣ бемисли ҷаҳон буда ва хусни “Савт” бо амали илми мусиқӣ ҷамъ карда ва қамоянбағӣ санчида қомат бо қобилияти он нодир-уз-замон. “Пешрав”-и амалаш ба Ироқу Ҳичоз расида ва нағмагӯяндагии ўро аҳли Исфажону Табрзу Нишопур [186а] соқинон ва “Найрез” шунида ва ғолибони ин водӣ аз рӯи муҳолифат мағлуби ў гашта.

Зикри соқӣ шарбати азвоқи ҷаноби Фазоилмаъоб Ҳофизии Собирқок

Он ки ба тантанаи “Савт” ва “Нақш” гулгула дар тоси нилгуни фалак андохта ва ақфоси аҷсоди ушшоқро ба нағмаи рӯҳрабо пардохта зоти хучастасифоти ў буд:

Назм.

Шуд ба хонандагӣ ҷунон машхур,
Ки шуда роми ў вуҳушу туюр.
Барқашад чун ба “Савт”-у “Нақш” овоз,
Аз бадан мурғи ҷон қунад парвоз.

Нағмааш чун сабо фараҳафзой,
“Амал”-у “Қавл”-и ӯ аламфарсой.
“Рост”-и ӯ дар мақоми хушхонӣ,
Ҳамчу Довуд несташ сонӣ

Зикри Моҳири даҳру Нодири асру шухраи шаҳр ва фитнаи даҳр чаноби устод Шамсуддини Ҳиравӣ

Он ки зоти касиру-с-сифоташ маҷмуаи макорими ахлоқи ҳамида ва нағмоти ғамзудояши соқии азвоқи чамила аст ва партави фазоилаш чун партави офтоби оламтоб машхуру ба авзои писандида дар афвоҳи уносу зукур мазкур аст. Ва Мавлоноро “Пешрав”-и беҳаду “Нақш”-и беадад дар рӯзгор ҳаст [1866] ва дар мулозамати шоҳ мебуду шогирди бисёр дар олам дорад. Аммо дар ин рисола се нафарро зикр карда шуд ва аз он чамъ аввал устоди Ҳусайни Удӣ ва дигар чаноби Мавлоно Қанбари Машҳадӣ ва дигар устоди Оҳуи Мушиқорӣ.

Зикри фариди даҳру ваҳиди аср чаноби устод Ҳусайни Удӣ

Дар ҳама фунун моҳиру дар навохтани ҳама созҳо қодир буд. Аммо дар уднавозӣ дар олами вучуд ҳам чу ӯ мавчуде набуду нахоҳад буд, ҳаршаб ба моҳи мунаввари мунир аз нағмоти баму зери Уди ӯ худро чун уд дар мичмари завқ аз оташи шавқ сӯхтӣ.

Рубой дар тавсифи ӯ:

Он нодира Удӣ, ки дар алҳон суруд,
Аз катми адам чу ӯ наёмад мавчуд.
Ҳар кас суруди Уди ӯро бишнавад,
Дар мичмари ҳол сӯхт худро чун уд¹⁰⁹.

¹⁰⁹ Ин ҷо ба маънои чӯб; дарахт оварда шудааст (муҳаррир).

Ва сабаби омади чаноби устод ба ин Мовароуннаҳр он буд, ки қайсари Рум расуле ба ин вилоят равон сохта буд ба Пиёлахон ном. Ва аз вилояти Рум “Самтур”ном созе ба ҳамроҳи худ оварда буд ва чаноби устоди мазкур низ ба ӯ ҳамроҳ омада буд, ки Қайсари Рум гуфт: ки бирав эй устод ба Мовароуннаҳр [187а] ва бубин ки дар он вилоят ҳамчу устоде ки аз уҳдаи навохтани ин соз тавонад баромадан ё не. Чун Пиёлахон ба ин вилоят даромаду ба шарафи қуриниши¹¹⁰ наввоб Абдуллоҳи Баҳодурхон мушарраф шуд, созро дар пеши эшон гузошт ва гуфт, ки аз барои имтиҳони ин устодони вилоят ин созро оварда шуда. Ҳофиз Турдӣ, дар он айём дар миёни аном ба устоди иштихори азим пазируфта буд. [Созро] ба ӯ доданд ва муддати чаҳор сол чаноби ӯ риёзат кашид ва машаққат варзид, аз ӯ натавонист чизе истихроҷ намояд. Охир сиқаҳои¹¹¹ ин водӣ ба чаноби наввоб арз карданд ки касе ки аз уҳдаи навохтани ин соз мебарояд, Ҳофиз Чангист. Чун ин фақир дар вилояти Андичон буд, мактубе фиристоданд чун ба шарафи мулозамат мушарраф шудам ба фақир иноят намуданд он созро ва муддати чаҳор рӯз дар мулозамати наввоб навохтам ба тавре ки ҳар чиз иноят карда гуфтанд, навоз! Навохтам ва баъд аз он дар маҷолису-и-нуфоси наввоб аксар ҳамон соз рӯи кор буд. Ва пушида намонад ки Самтур номи духтаре буда [187б] дар вилояти Рум ки ҳеҷ созе аз чанги ӯ халосӣ надошта. Ҳукамои он замонро ба хотир расид, ки созе тасниф кунем ки дар навохтани ӯ очиз ояд чун ба ин сурат созе, ки тобутро монад, тасниф намуданд. Он духтари некумаҳзар ба андак замони зудтар аз ин созҳо навохт ӯро ба чанг овард ва он созро ба номи он духтари нексиришт доданд.

¹¹⁰ Қуриниши (туркӣ) – дидор

¹¹¹ Сиқаҳо - мардони фозил, шахсони боъътимод.

**Зикри сарҳалкаи дарвешону умдаи ҳулосаи ҳофизон
марҷаъ илайҳи доризшон Нодират-у-замон устод
дарвешии шайхум Қаландари Ҳиравай**

Андалеби ҳазордастони чамани нағмасарой ва тутии шакаристони тараннумнамой, шахрошӯбе, ки ҷаҳон аз нури ҷамолаш мунаввар ва фитнаангезе, ки қомат бо қиматаш чун сарв дар бустони дили ушшоқ соягустар буд. Бо вучуди чунин назокату латофат хубе дар айни маҳбубе чун булбулони ҳазордастон дар қасди ҷони эшон сеҳровар буд, чун овозаи ҳусни овози ӯ ба олам интишор ёфт, умарои Хуросон хостанд, ки ӯро дар ҳалкаи итоати худ дароваранд. Чун қаландарбача буд гуфт: шарте дорам, ҳар ки якрӯза парсаи маро ротибаи¹¹² ҳаррӯзаи [188а] ман мекунад, ҳалкаи тоати ӯ дар гӯш ва ғояти хизматгории ӯ бар дӯш мекунам. Умаро қабул карданд, он гоҳ бо ҷамъе аз қаландарбачаҳои хушрӯй ва хушовоз зикре дар оҳанги “Ироқ” соз намуданд ва балдаи Ҳиротро он рӯз парса зад.

Гӯянд, ки ҳар марде ва ҳар зане, ки овози эшонро шуниди беҳудӣ даст доданди ва занон ҳалқаҳои гӯши худро бароварда доданди ва мардон низ ҳарчи дар бисоти эшонон буд ва ба ҳам расидие фидо қазо карданди. Манкул аст, ки он рӯз ду хирвор ҳалкаи гӯши занон ҷамъ шуда буд. Аз ғайри ангуштарин ва зари сурху сафедро ҳисоб набуд чун умаро он ҳолро мушоҳида карданд аз навқари ӯ даргузаштанд. Чандин сол ба ҳамин вазъ мебуд баъд аз фатҳи Ҳирот Кистанқаросултон ӯро гирифта ба вилояти Балх овард ва дар мулозамати ҷаноби наввоб Пирмуҳаммади Баҳодурсултон сарфи авқоти шариф менамуд. Чун хони мазкурро ба “Нақши уланг”¹¹³ майли бисёр дошт ӯро ҳамеша мефармуд, ки дар “Сегоҳ” хонад ва як “Нақш” дар “Сегоҳ” тасниф намуд чуноне, ки [188б] маъруфу машҳур аст ва гузаронд он “Нақш”-ро дар маҳалле, ки буданд устод Абдуллоҳи Нойӣ ва Ҳофизии Қонунии ва устод Илёси Нойиву устод Қурбоналии Нойиву устод Пояндаи Муҳаммадсари

¹¹² Ротибаи харруза - яъне музди кор, ҳаққи хунарнамой.

¹¹³ Нақши Уланг - яке аз навъҳои нақшонӣ ба забони ўзбекӣ.

Нойиву устод Ўзбаки Ғичакӣ, ки ҳама мақбулони олам буданд, қабул карданд. Ва низ дар ҳамон айём “Савт”-е тасниф намуд ва дар мақоми “Рост” ва усули “Даври шохӣ”, ки дар он ҳеч устоде чунин “Савт”-е набаста, ки абёташ ин аст.

Ғазал:

Дило маҷнунсифат худро ҳалос аз қайди олам кун,
Раҳи саҳрои меҳнат гиру рӯ дар водии ғам кун.
Ба ҳар кас дӯстӣ кардӣ, шуд охир душмани ҷонат,
Ба худ ғар нести душман, ба мардум дӯстӣ кам кун.
Манол аз сустии аҳди бутон, ай сангдил Ҳайдар,
Асоси ақл бар ҳам зан, бинои ишқ маҳкам кун.

**Зикри олиҷаноби саъодатоёби ғазилатиктисоб,
муҳтареъи қонуну рубоб қудвату-л-хуффоъ ҷаноби
Ҳофизии Қонунии Ҳиравай**

Он ки ба навои фараҳбахш дастӣ нутқ аз булбулони хушилхон бурда ва ба ширинӣ мақоли ба як шакар аз тӯтиён [189а] шакархор буда ва ба алҳони оламгир дили ҷавону пирро ба даст оварда ва Шаш овозаи¹¹⁴ овозаш то Ироқу Ҳичоз расида ва ушшоқи бенаворо ба адое гирифтаи Қонун саргардон сохта ва ба садои [мақоми] “Рост” саркашонӣ водии ғамро ба роҳи Рост оварда.¹¹⁵ Ва ҷаноби Ҳофиз бародари устод Абдуллоҳи Нойӣ мешавад.

Гӯянд, ки Қонуни Ҳофиз беҳ аз Нойӣ устод Абдуллоҳ буд. Аммо овози Ҳофиз дар қамоли нохушӣ буду гоҳе дар ҳини навохтани Қонун, ки мардумро завқ даст додӣ, ҷаноби ӯ аз рӯи завқ хондан бунёд карди ва мардум аз Қонуни ӯ ҳам безор шуди¹¹⁶ ва аксари авқот дар ҳини навохтани қонун доираро ба

¹¹⁴ Яъне ӯ сарояндаи машҳури “Шаш овоза” - бобҳои Дувоздаҳмаком ба шумор мерафтааст.

¹¹⁵ Дарвешалӣ ин ҷо ба маънии ва муҳтавои асосии оҳанги мақоми Рост, яъне шунавандаро ба роҳи Рост ҳидоят намудани оҳангро зикр кардааст (муҳаррир).

¹¹⁶ Маълум нест, ки чаро Дарвешалӣ сараввал ба тавсифи хунари беандоза баланди Ҳофиз Қонунии Ҳиравай пардохт, баъдан овози ӯро нохуш, қонуннавозиашро ҳам мазамат намудааст. Шояд сабаб он бошад, ки ин хунарманд баъзан ба ихтирооти

даст чап навошти ва ин мухтариоти чаноби ўст, ки каси дигарро маҳоли тасвири ин ҳол набошад ва набувад.

Зикри устои беназиру созандаи дилпазир устод Абдуллоҳи Нойӣ

Устоде, ки ба нағмаи ширини най коми дили толибонро ҳамчу найшакар ҳаловат чашониди ва ба замзамаи рангин чоми орзӯи [1896] талхкомонро роҳи роҳат расониди найи ӯ ба тарзи шамъ тирози анчуманафрӯзон шуда буд. Ва забонаш ба фасоҳати кадоми тарабсози маҳфиландузон гашта. Ва устод Алидўст гўяд, ки дар сигари син дар Ҳисор мебудам, чун овози устодро шунидам ба тарафи Балх интиқол намудам. Чун ба мулозамати устод мушарраф шудам шунидам, ки дар гармоба даромадаанд чун ба гармоба даромадам дидам, ки бо чамъе аз устодон дар чомаҳона нишастаанд. Онон, ки маро дида буданд ба устод ишорат фармуданд, чаноби устод маро талабида гуфт: чавони Нойӣ, ки аз Ҳисор омада туй? Гуфтам: бале. Фармуданд, ки шунида шуда, ки "Савт"-е аз барои поянда Муҳаммадсултон гуфтаи, бигуй. Чун бигуфтам, устодро бисёр хуш омада маро таҳсин карданд ва рӯй ба тарафи устодон карда гуфтанд, ки бисёр муваҷҷаҳ баста ва абёташ ин аст.

Ғазал:

Ид шуд, ҳар кас зи ёре идие дорад ҳавас,
Иди мову идии мо дидани рӯи ту бас.
Иди мардум дидани маҳ иди мо дидори ту, [190a]
Ҳамчу иди мо муборак нест, иди ҳеч кас.
Мерасад фарёди Ҷомӣ, берухат шабҳо ба мох,
Ай маҳи номехрубон, рӯзе ба фарёдаш бирас.

бемаънӣ (масалан бо як дастнавохтани Қонун ва бо дасти дигар доира) шугл меварзид, ки дар он айём макбули мухлисонаш набуд (муҳаррир).

Ва дар пеши чаноби устод нойе буд ба ман доданд, ки бинавоз. Чун хом будам дар навохтани най, хуб натавонистам навохт. Ба ёрон табасумкунон гуфтанд, ки устои баднай ва ман аз гуфтори устод малул шуда бархостам ва ба Тирмиз омада дар хизмати Мири Араб, ки ҳокими Тирмиз буд, мебудам ва машқ мекардам то, ки чунин шудам. Мавлиду маншаи чаноби устод Абдуллоҳ Доруссалтанаи Ҳирот аст ва дар роҳи охири умр дар балдаи Балх дар мулозамати Пирмуҳаммадхон сарфи авқот менамуд ва дар мавзеи Нухгунбадони он балдаи мазкур чорбоғе чун равзай бихишт он некусиришт дар кишт оварда, ки дар рӯзҳои ид аз мардум рашиди он ҷо ба сар мебуданд ва қабри муборакаш дар манзили ҳазрати Султонаҳмад Хизррӯя раҳматуллоҳа алайҳи мадфун аст.

Зикри устои дилқушо ва созандаи хушнаво чаноби Амир Мастӣ Қубузӣ Ҳиравӣ

Нағмапардозе, ки ба овози Қубузи ҷонгудоз ғулғула дар тоси нилгуни [1906] фалак андохта ва бар замзамаи доираи ҳафдах баҳри усул дили мутрибон ва муганиён чун зулфи хубон пурпечу тоб сохта, ба нағмаҳои ширину нолаҳои ҳазин занги ғам аз дилҳои андӯхгин пардохта ва аз рашки "зеру бами"¹¹⁷ ӯ ноҳиди фалак арақи кавокиб аз ҷабин мерехт.

Мавлиду маншаи чаноби амир доруссалтанаи Ҳирот аст. Аммо дар сигари син таҳсил менамуда дар силки таломизаи муқтадои солики масолик тариқи ҳидоят ва пешвои садришинони боргоҳи вилоят ал-мусаммо би исми Сомӣ, аъни Мавлоно Абдурраҳмони Ҷомӣ қуддиса сирраҳу мебуд.¹¹⁸ Ва чаноби Мавлоноро бо Амир Мастӣ назари иноят буд сабаби овози хуши ӯ дар он айём ҳамин "Нақш"-е, ки алҳол дар миёни аном шуҳрат дорад тасниф карданд ва аввал ба чаноби Амир

¹¹⁷ Зеру бам -ин ҷо киноя аз оханҳои марғуб

¹¹⁸ Дарवेशали дақиқан ишора ба он дорад, ки Амир Мастӣ дар овони чавониаш хунари мусикиро аз шогирдони Мавлоно Абдурраҳмони Ҷомӣ омӯхтааст, яъне риштаи хунаромӯзии Бухоро бевосита ба мактаби Ҳирот ва устои аҳли адабу хунар - Абдурраҳмони Ҷомӣ рафта мерасад (муҳаррир).

Мастӣ таълим карданду сози Кубуз ва “Накши Мулло”-ро ба Мовароуннаҳр Амир Мастӣ оварда ва сабаби омадани амир он буд, ки чун наввоб Абулғози Абдуллоҳи Баҳодурхон балдаи Хиротро фатҳ кард, ӯро гирифта ба вилояти фоҳираи Бухоро овард ва ҳуффоzi балдаи мазкур [191a] ба шарафи шогирдии ӯ мушарраф гаштанд.

Аввал касе, ки ҳалқаи итоати ӯ дар гӯшу ғошияи акидати ӯ бар дӯш афканд, ҷаноби шайх Аҳмад буд ва дигар ҷаноби Ҳофиз Маҳмуди Насафӣ ва дигар ҷаноби Ҳофиз Турдӣ ва баъдаҳу Ҳофиз Қосими Баззоз ва дигар Ҳофиз Ҳасан Дарвозии Обӣ ва дигар аз ҷумлаи шогирдони ҷаноби ӯ Ҳофиз Поянда Муҳаммад ва амсоли инҳо бисёру бешуморанд, ки агар ҳамаро зикр карда шавад ин рисола мутаҳаммили он натвонад буд.

Зикри устоди пурсӯзу навозандаи дутору қубуз ҷаноби шайх Аҳмади Кубузӣ

Шомили анвоъ-ил-хунар вал фазоил ва зойини маҳофилу-л-афозил возеи илми адвор вокифу-р-румиз ва-л-асрор нодиру-з-замони фи-л-икон манзури назари кимиёсари Абулғозӣ Абдуллоҳи Баҳодурхон буд ва гуйи сабқат аз акфову акрон мерабуд ва шайхи мазори ҷадди бузурговори худ, аъни ҳазрати мутаолманқабати қудусифитнат каррубӣ мартабатмушайди аркони дин мумаҳҳиди бунёни сидку яқин муқарраби ҳазрати Борӣ яъне ҳазрати хоҷа Абӯҳафси Бухорӣ. [191б]

Шарҳи луғоту тавзехот

А

- Абвоб** – (ар, исм: ҷамъи боб 3).
Абийят – (ар: мақоми баланду рафеъ: пок).
Абқар – (беназир, бузург).
Айлақ – (лоиктар).
Акноф – (ар, исм: гирду атроф, гушаву канораҳо).
Ақвол – (ар: ҷамъи қавл).
Алсина – (ар, исм: ҷамъи лисон 1).
Арбаъин – (ар, исм: муддати чил руз, чихил).
Атаба – (даргоҳ).
Аторуд – (ар: наздиктарин сайёра ба Хуршед).
Афвоҳ – (ар, исм: ҷамъи фам - даҳон).

Б

- Бурқаб** – (ар: сарбанди занон, ҷашмбанд, инқоб).

Ғ

- Ғаввос** – (фурӯ рафтани ба зери об).

Д

- Дофеъи амроз** – (дафъунандан бемориҳо).

З

- Заъфу футур** – (сустӣ, оромӣ).
Зилоли утуфат – (дар сояи меҳрубонӣ).
Зовия – (ар, исм: кунҷ, гӯша, канор).
Зукур – (мардон).

И

- Илтиём** – (ар, исм: сиҳат шудан, беҳбудӣ ёфтани захм).
Иноб – (ар, исм: нигаред ба инобат).
Иртихол – (ар, исм: реҳлат кардан, ба ҷое рафтани).
Истиғно – (ар, феъл: бениёзи хоستان, бениёзи шудан).
Иътисом – (чанг задан, гирифтани).

К

Камоянбағи – (тибқи имкон).

Қ

Қароматия – (фиркаи шиъа – (Исмоилия).

Қосир – (ар, сифат: кутох, кам, норасо).

Л

Ладун – (ар, исм: назд ва он зарфи замону макон аст, наздик).

Лозиб – (ар, сифат, бозигар, бозикунанда).

М

Мадид – (ар, сифат: давомдор, дароз).

Макнат – (тавонгарӣ, нерӯ).

Мамдуд – (ар: кашидашуда, дароз).

Маъдум – (нестӣ).

Маълуф – (ар, сифат: унсёфта, одаткарда).

Мо утият – (ба ў(с)дода шуд).

Мубарқаъ – (ниқобдор).

Музоҳадат – (зуҳд, порсой).

Мурақеъот – (чомаи вулладор).

Мурассаъ – (чавохирнишон, бо чавохир оростан).

Мустаҳик – (ар: лоик, сазовор).

Мутаворӣ – (ар: пинҳоншуда, фирорӣ).

Мухаллад – (ар: доимӣ, абадӣ, боқӣ).

Мухассанот – (некуиҳо, корҳои хуб, сифати хуб).

Мучараб – (корозмуда, ботачриба).

Н

Нудба – (ар: гиря, нола, гиря кардан).

Р

Раёҳин – (ар: чамъи райҳон).

Робез – (ар, шумора: чорум).

Т

Тақоуд – (ар: гирфтори ба қайди чизе бастағӣ: побандӣ).

Талаққӣ – (ар, исм: қабул кардан, пазируфтан).

Таъбия – (оростан, омода кардан).

Тутлор – (номи мургест дар Ҳинд).

У

Устурлоб – (сектант...).

Ф

Фақоъӣ – (шаробфурӯш).

Фаҳвой – (ар: мазмун маънӣ).

Х

Хамр – (ар: май, шароб).

Хидев – (ар: подшоҳ, сардор, соҳиб).

Хуллаат – (ар: дӯстӣ, рафоқат).

Ҳ

Ҳаббазо – (чи хуб аст, чи некуст).

Ҳавдач – (каҷова).

Ҷ

Ҷидори – (девор).

Ю

Юми – (ар: бахт, толеъ, иқбол).

Мундарича

Раҳматқарим Давлатов. Муаррифинома.....	3
Аслиддин Низомӣ. Дебоча.....	5

Тухфат-ус-сурур

Мақоми аввал. Дар баёни аҳодиси он сарвар (с), ки филчумла далолат дорад бар чавози самоёу даф.....	24
Мақоми дувум. Дар баёни илми мусиқӣ ва адвор.....	28
Мақоми савум. Дар баёни дувоздаҳ мақом.....	30
Мақоми чаҳорум. Дар баёни ҳабдаҳ баҳри усул ва дарбаёни ихтилофи устодон.....	42
Мақоми панҷум. Дар маърифати «Кор» ва «Қавл» ва «Амал» ва «Пешрав» ва «Савт» ва «Нақш» ва «Рехта» ва «Сачъ» ва «Зарбайн» ва созҳое, ки дар олам машҳур аст ва монанди инҳо.....	50
Мақоми шашум. Дар зикри подшоҳон ва амирон ва Бузургон ва уламо ва фузало, ки дар ин фан аз эшон мусаннифот монда. Ва зикри Дилороми Чангӣ ва Бахроми Гӯр.....	70
Мақоми ҳафтум. Дар баёни уламову фузалову сулаҳо ва ақобиру ашрофу шуаро, хусусан рашиду-л-муҳаққиқин ва Мавлоно Шарафуддини Яздӣ алайҳир-рахма.....	73

Мақоми нухум. Дар баёни шуаро ва фузалое, ки дар ин фанни шариф ва муаллақоти бисёр ва музофоти бешумор доранд зикри чаноби фазоилмуоб Ҳофизи Таниш.....

221

Мақоми даҳум. Дар баёни устодони дорусалтанаи Ҳирот ки ҳар як нодираи замони худанд. Зикри султон-ул-орифин ва бурҳон-ул-муҳаққиқин волии мисру вилояти маснаднишини боргоҳи [1836] каромат чаноби саъодатиктисоб Мавлоно Мирали ал-қотиб нуввира марқадуҳ.....

240

ДАРВЕШАЛИИ ЧАНГӢ
ТУҲФАТ-УС-СУРУР

Рисолаи мусиқӣ

Таррох:
Ҳаётулло Ҳолов

Ба матбаа 1.11.2021 супорида шуд.
Ба чопаш 16.11.2021 имзо шуд. Коғази офсетӣ.
Чопи офсетӣ. Хуруфи адабӣ. Андозаи 60x84 1/16.
Қузъи чопӣ 35,5. Адади нашр 50 нусха.
Супориши № 33/21.

Нашриёти «Истеъдод».
734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 36.
Тел.: 221-95-43. E-mail: istedod2010@mail.ru.

Дар матбааи «Хирадмандон» чоп шудааст.

ISBN 978-99975-76-10-1

9 789997 576101

درویش علی چنگی

تحفہ السرور

رسالہ موسیقی

مجموعه السور

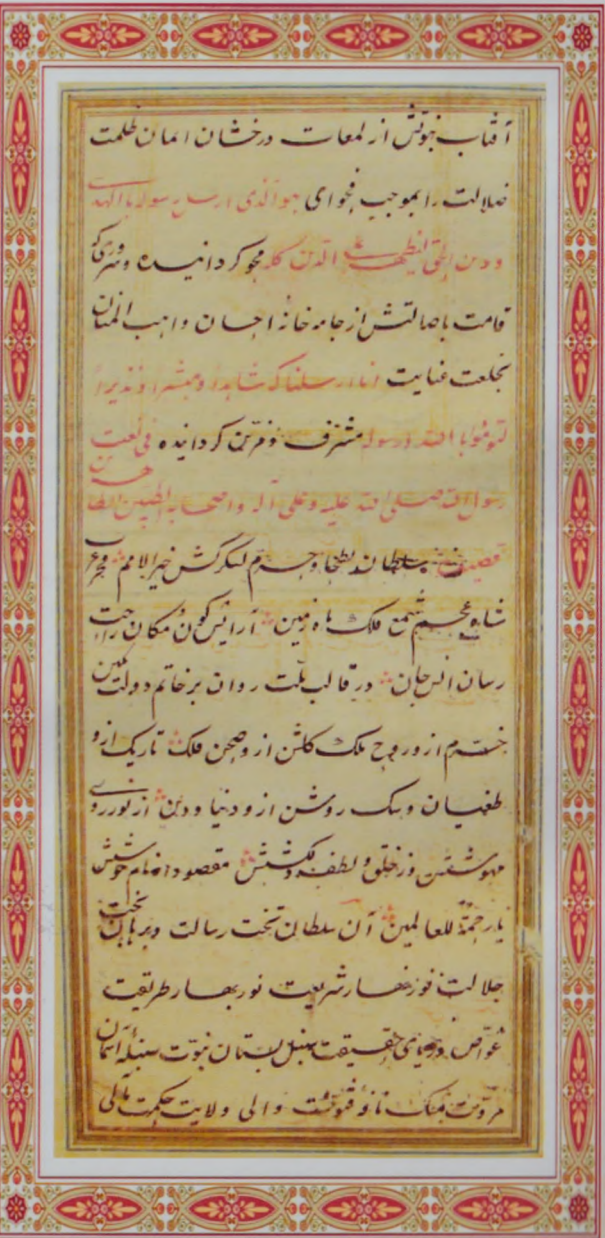
COLOMBE PASPALLE

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

چست سینه صدای چنگ و د
 نمت در افق کافوق سما
 سپاس حمد بی قیاس حضرت پروردگاری را که تو بم
 نعمت حمد و ثنای او در دایره وجود و فضایی که شای
 سپهر قیاس و در زبان شعب دانان مقامات آفرینش
 و نغمه سحرایان اهل پیشش رولطایف اقوال فرخند
 پاک گشته دور و در نجسته و رود در حضرتی را که آوازده
 بنویش صد ادکنیند که بودند انداخت و بهی سست
 بین المرد و پیر استیانت از روح پر فرشتگان او طیار
 نکت سینه شد علی الصلوة و اجمل التحيات

آفتاب بنویش از لمعات درخشان امان خلعت
 نصیالت را بموجب نوحای جو الذی ارسل رسول الله
 و دن اهل الطیحة الدن که جو کرد انین و شرفی
 قامت با حالش از جا بر خاز اجان و اهب الدن
 بخلعت عنایت زما رسلا کت بود و بشرا و ذریه
 لرؤیوا الله و رسول مشرف و مرفین که داند ه فی العت
 رسول الله صلی الله علیه و علی آله و اوصیه با الطیحة
 نصیحت به سلطان الطیحة برسم لکن کش خیر الامم و
 شایع محرم شمت کت به زمین آرایس کن مکان رحمت
 رسان النجان در قالب کت روان بر خاتم دولت
 خستم از و روح کت کلشن از و صحن کت تاریک از
 طغیان و سک روشن از و دنیا و دین از کورده
 مپوشش از خلق لطفه و کوشش مقصود و امام خوش
 یار جمته للعالمین آن سلطان تحت رسالت و در باب
 جلالت نور خفا شریعت نور بهار طریقت
 غمخوش و بهای حقیقت بهنلستان نبوت سینه امان
 مردوت ملک تا و قوت و الی ولایت کت ملی

آیت رحمت محمدی نیرات همای اوج همت مشکوف
 گلستان دولت سیم رخ بان دست شمه سحره غلت سر
 جو یار محبت جو یار سر و مسات شمن لکث سیات
 برج همای سماحت موج دریای طاعت بلبل سخن فصاحت
 طوطی باغ طاعت منبع حشمت به ایت مرجع قبله حشمت
 شمشیر که ایت صبح روز قیامت مرکز دایره وفا
 کوه که آن صفا محبت مصطفی صبی الله علیه وسلم
 قصید من کا و لانا و غیره **جوامع شریعت** و محمود
 ابو القاسم محمد شاد کلین خاتم دولت رسول ان نور
 به واسطه نبوت متصل آدم میان گلزار عالم نشان بودی که
 بودی آن جهان تبریز بلوغ و فیض بودی ز غرض
 فی کشتی که بودی نور او تابند چون خورشید عالم در
 سپهر گوگب لولا که در خور جو ایش طابا نظر از کبریا
 بود آن صاحب منبر ز رفعت اشجار نسل آدم پنجه چشم
 بجهت پیوای مسرود عالم متهر و بهتر و بر اصحاب
 کرام ذوی الاثر کم که بر کت کار سازان شریعت مصطفی
 و صاحب رازان طریقت نبوی اندا و نجوم برج به ایت اند

و که که آسمان سعادت از خصوصاً بر حضرت صدیق
 امیر حق صدیقان است و بر حضرت فاروق کوفی
 ثنیدت کفر و ایمان است و بر حضرت ذبی النور
 جامع قرآن است و بر حضرت حیدر که شیر رحمان
قصیده نو چهار بار ابوبکر و عمر عثمان حیدر چار یار او
 یکی قابل یکی عادل یکی کامل یکی شریک یکی قابل
 بود و فضل و راجحان یکنه **امام اولین** و یار غار
 سید شریکی عادل عثمان صاحب اسلام و دولت
 که از عدلش جهان زمین بود بافت ز شوره شریکی کامل
 صحیح آیت قرآن ربانی که بود او فارسی قرآن ز بعد
 سید اکبر یکی سرور علی آن صاحب ثم مقام است
 بود شیر خدا شاه ولایت خواجده قیام که است آن چار
 برهان طریقت چار برج شرع یکی تابع یکی جامع یکی
 صفا ز خدا یا ابن چسکی را تو از لطفت بیامرز
 سخی فاضلین کلین آن شیر و شیر که با شمشیر کمال
 تا کویم و صف یارانش که من بستم و ما کوی و تا کوی
 سبحان جا که **نوعی کثیر** القصیر حافظ در و علی علی الخاقا

این میرزا علی ابن عبد العالی ابن محمد موسی بن علی
 این نواب محمد عبدالقادر این نواب محمد مرادیه نورابنده
 مرقد محمد نوایی از جان کشید کونین این راز و
 این نقش و کوز است بعد از من میماند که تا لب
 این رساله موسیقی که شعب از شعب بگفت یعنی
 آمد آن بود که در بایت احوال طلب و چون خود را
 مؤلف این رساله نامند و در یو یو طبع سنی با تش
 شوق میسخت و بر مثال جنک دست ابراد و من
 پادروی صوت استادان نامدار که صیت قول و عمل
 هر یک از ترا صدای **فردی عوالتی مفره من**
 درین کار خاز انداخت مستحق ساخته تاجدی که بی شباه
 کلف و تار سف از خوان نوال هر یک در خود
 استعد او از وقایع و حقایق سلی و علمی در فن
 موسیقی متبع بود همیشه چنانچه در دو بر اطراف جهان
 در مقام نظم آن بالا زیر و بم لب میگذارد و در افت
 آن بادل بگفته در کجا در جگت حوادث هم
 بسته دست رودی خاک که آوزده هم نهم آورده

گوش جان ش می و بدن و سینه خود را خواست که
 در مقام عراقی نامد عشاق بی نواب سادت زمین
 سرا پرده حضور و طرب نهری سرور سرور که داند درین
 علم بعضی از وقایع که تحصیل کرده در انظار ان تق
 حکایتی سعه نموده باشد تا نوبت جهانداری و بکنه
 شهر یاری به سلطان دن پرور و پادشاه عدل کسرتول
 و شایسته شاهی و حجت بانها جان فطر زمان و زمین در ش
 تن و زمین می آثار افسردن فشان فرمای می کن
 سایه آفریده کار عالم و قاره من زنده آدم جوان و
 و از زنده که و تابع و تحت و جبهشید نشان سیمان کن
الموید بیا به ملک الملک المتعان **بوالغازی امام علی**
بج در خان خلد الله ملک و سلطان شه دانا دل فرخ
 رخ پاکیزه خصال آسمان رفعت و انجم شده مکان
 تخت مجکوم و شرف لازم اقبال مطیع بخت چا ووش
 ظفر یک سعادت در مان شاه جم جاه ملک کننده
 رفعت یافت از تن و سنا نش دل اعدایمان که غلط
 صیت و جلالتش دل دشمنان خون کشته و ز شسته

سیاست احوال احد که گون شده مرغ خون آشام
از برای انتقام اعدای او تیغ سیاست ارشاد
و عطار و دمسدر در پیر مکتاش صریحاً بر ملک اشیر
رسانیده و خورشید خادری جارالش سید نوری
روز عیش جان فرساشده ماه انوری کرد باش عتق
حکام آسایش او ظاهر کرده سعد اکبر با طالع
تو امان کیوان در ایوان او بر شب پاسبان بود
خداوند ملکه و سلطان و افاض علی العالمین بره

احوال فارسی امام محمد مجتهد خان

سپیده دم که وز باد صبح کلاه	کنه ز خواب غم و غنا غنچه را سپید
بصحن بلخ صبا مکه بار می آید	مگر که یا قده بوسی طبع عطا
پیرین که بلبلی پاره را در جان	ترکعت کل وز باد هم شکمبار
ز آفتاب احوالی بهار کویست کل	شده سبک صبا را نفس آزار
ز بستر و کل ریحان بین عود	نموده چون پر طاوس بعد تو کبار
بچمن بلخ سسی سر زلف و کل	شده همی در از قد و از خطا
چه دولت اگر کسی بی نشاند	ز می خور در کف نمون اوار
ببوش می که چنین گفته اند از کل	نخست می ز کف با ز خا فصل

باز دل بجا فانی داشت آرد
مگر کس ندیده و فانی سماج بیدار
من از بختی زنده کنج نمکد بودم
سری بر از غم کتبی کتبی کتبی
شبی بخت بر سر و بن ندا دزداد
که ای بز انومی اندیشه فرنگدار
شده از زمان که در نخل باغ است
و در بخشش شمیوه سعادت بار
شبی که بر در بارش حسن است
بهب خیر ملک خدایت پس

سپیده بشارت امام شیخ

رفع مرتبه عالی بجان فرخنده	شهنشاهی که از دود هم ترا دود
مسح طبع سلیمان ساسانی	شکوارایت و در امثال حم و عد
هک لازم که دو طبع بر سبک	سپه بند در ستم شعار و کی کرد
ظفر طبع و قضا تابع و ملک صفت	قد مراد و سعادت غلام دوست
جهت منخر و فتنه بر سبک و درون	حجت طالع عالمیت هکست
ز نامه حکمت و کف زخ و آسمان	بال تیغ و سهایش سنان زهره
توان شمی که همیشه کف از کفست	زر وی شوق شای تو میکند کار
بروز زرم مستجاب تیغ و تیر و تبر	بر ارای شادان جان خشم
نخور که کف نسی با مراد خود آری	ز تپ تیغ تو شایان عدو بگردا
ز ترس قتل و آره از جهان	ستم ز عدل تو آورد و در و دیوار
ز سر که نه دی تو کف چون آ	برم در عا سوی از دغفار

توان کیم ساکسر نس جن کوش	کمی نسیه بلطف سخا و اوست
بناش زمانه تب که در کوش	کوف ق روز منور کرم ار
جو جو با نپسید بر من کوش	بلطف سا که کرد ان زمانه کوش
ز بسک ساغرا نده نوشن دهم	برفت دیده نیک سینه جو خبار
امید و از بنام که دین چشم	شود بلطف نسیه نسیه مراد
مداخت م چشم بود خوش نشانی	موا اتفاق تو با همون لاله
همیشه با نهم و اندوه تبستانه	مخالفان تو ای خسر بلبل

پوست بینه سید حکومت و درای و دیوان بلند اوان
 نصفت جهان آری بوجود فایض الجود نو آب با اقبال
 آثار خورشید شستار ملک مد ار کردون و قار کیوان تمهید
 مملکت قرار با سبط طالع و الاجل رافع رای المرحمه
 و الامستان جموار در آرسه و پیر استند دهن العین

ای خود از باد و لعل لبست برآ	زلفشین تو دور و قمر مالک با
سینه خط تو دور از خط نال خیره	یکطرف حسین ملاحت کظرف با عبا
دم لعلت بود در هر کس جان	سر کشتی است در کوشه صد

بجز حسن اصل یا قوت لبست خیمی	نمده نورست ز غبار و ز جوی
آفتاب عارضت با نپسید نظر	ان کوی چشم بر باد اریست با بجا
از رخ سحر می کسوسمی او آید لم	نمست چینی کرد و در سایه نسیه نسیه
تاب چون آیم کی دیده رخسار ز کوش	جاده جاده زلف در جلال سما
دیده اعدای تو تیر نو اسپان	سینه جسد تو تن مصائب است
دوستان انمنازل و ضمه دارا	دشمنانست لجانل و رطله سورا
کو هر ذرات تو آن در کیک کشایش	کرده عقل ز صد هزاران کان کوش
قلزم تن تو چون در جو آید روزم	کاسهای سحر از آن که در آرزوی
خادمی از خادمان و بجهت کوش	کمترین از جا که است تمه و اوقار
شاه کوان منبر است	بهنفت که درونش بحر جود کوش
با سپاه نامارش بخت دو اوست	بالوای کامکا شین فتح نصر کوش
ز آب صمصامش ملین ملک	را تشنخ تو در بر کرده که دران کوش
برده از کرده و مست سحر جوارزا	کرده از ماه لویت بر کس فرشته
بر سرت تبریت سیاه پیک کون	موج ز آفتاب زین شکافش جان
کرده صیبت ستم صورت مهر کوش	صورت مهر من قاطع بر و پال عبا
ای با نعام عیبت قاف قلزم کوش	وی بجنب جود تو نه بجز کردون کوش
از حی فضل وجود رای ملک کوش	شد عجز و پسر اید محبت شیب

قیامت سلطنت در خاندان ان خسرو صاحبقران ثابت
 و مقرب باد و هر روز پنج تازه و دولت بی اندازه آن دیوان

بجن قیامت نصیب

نصیب این تخت فرمان	ای استخوان در که تو آسمان
وز آفتاب می تو روشن	کیمی نیم صولت تو در نهاد من
عالم بین دولت تو در امان	در عهد هزار قرن ملک بهرام
چون تو ندیده صاحبقران	در عهد دولت تو جهان حاکم گردان

بمید خوش گشت ز چشم سبک

از عهد عالیقدر انحضرت زید عمر هم بر کافران و کفار
 از عساکر کبار و واجب است به شخص یقین من بنده
 فرعون بکده عین فرعون است و چون پروردگار من خادم

درین او خاک گشتین این استخوان

شاه عالم گیر خاقان شاهی عالم نما	شهر کردون چشم جدول طبع شایسته
چون برم نام ستار پیش شهنشاه	نسبت جم چون کم باشا عالی است
پادشاه ملک و مدخسر و عالیجا	شاه کیوان منور لکنند زنی که
روز و شب از من دعا و دعا که	در ایام آئیده باشد در جهان چون

بباید

قیامت بر روی کلکون سالی و کینه
 بس تیره و کینت پیش برون نصیب
 ایضاً است چه بر که رون عدل
 عدل داد است که در پهرین کار
 پیش فرات حرج کردن و همچو طبل
 خاطر است بهر که باد از کوه و کوه
 بیت را با هر روی آرد ملک و حرم
 در بخاری و کردید زینت تو
 در سوال ملک و ملک و لا و لا
 ذات کت تجوزات عقل امین
 تا جان باشد الهی ذرات پانزده

امید است که هر چه سبحانه و تعالی سایه اقبال این خجسته مال
 در اطلال امن و امان و پناه اهل میان است تا در سال
 بخندد و مهر و در و در و شاه و زاده ای عالی مقام که
 شمع مشعل دولت و مروت است تا شمشند در پناه لعل عالی
 همیشه شکره فرحی پیشانی آئیده و مستدم در قیامت

شاه با تو ملک با دودنی بادا	که رت همه عیش کنم انما باد
بوی شمع ملک بود همه رو	دور از تو بلای آسمان نشا

جستۀ فرادشاهی را که در ایام او روی زمین جانان
 یافت که سپهر برین از رسک زمین او عرفی کو کعب
 از چین فسرد ریخته فاش صبا شاد روان رو کرد
 کتبند دوران را بر سر عشرتبان شهریار برافروخت
 ایام نیکو فرجام بدوران این شاه ذوالاجتنام
 از علما اکرم و اکابر عظام در پایه سیر اعلیٰ و سائینده
 و الاصل سبحانه و تعالی لایعد و لایحیی جمع ساخته زید
 عمر هم لا بلاغ المنافع علی که نورسین و سلامت
 بر اهل روزگار از ضعف و کبار لازم و واجب است که
 و عاصی دولت زبده الوزرا و معیش الفقراء الضعفاء
 تدبیر نبی و علم و البش و رافع اعلام شش و الوب
 دستگیر قنادکن فیله در سن چچا دکن کانی تمهات
 رحال شکلات [] بریده و دو
 امید است که این سبیلان خاک رنی عتبار مقام

شعور بر توبه بینه می قبول رسد قدم در ذروه صفا و قان
 در کاه و جنباده و منظور نظر کمینب اثر آنحضرت کرد
 اگر چه که روش دور زمان و دایره ناز دوران تقصیر نفع
 ترنم دست مدعی این چنین کلمه بنوم و لکن الطاف است
 استادی مولانا سالک مسالک دین و پیشرو اول
 یقین جامع المنقول و المتقول جاوی الغش و اول

جناب مولانا امیر فتحی تاشکنه می
 تافت برابر با معنی نیز آید

نور محمد برین دشت که بوانسط خاطر شریف ایشان
 خلاصه که درین فن با آن کمینه رسیده است در علم
 اما این فقیه در پیش استادان نامدار و مضافان رو
 و تعاشان دایره علم او را عسر گذرانیده خصوصاً نزد
 نامدار العصر و فیه الدهر قطب الاقطاب خواجگی جعفر
 قانونی و نامدار دوران و استادان زمان جناب علی دست
 نامی و دیگر استاد و پندیر با نظیر جناب سیاد تمام میرسی
 و دیگر جامع الفروع و الاصول مولانا حسن امیر گوی

به القیاس ازین استادان دیگرین شریف این است
 رسانید و برخصت ایشان ترتیب داد برین منوال
 عمل نمود آنچه درین رساله ازین فن مذکور است بعضی ابر
 نقل ایراد کرده شده و بعضی ابطریق سماع آورده
 و آنچه منقول است از جناب مولانا امین آخون مسموع
 شده و جناب او از استاد امام قسلی عودنی نقل نمود
 و از ایشان نیز از استاد زیتون نخکی و ایشان نیز از استاد
 یکانه و فرید زمانه خواججه عبد الله مر و ارید و ایشان
 نیز از استاد زین العابدین حبسکی و ایشان نیز از استاد
 من قطب نامی و ایشان از خواججه عبد القادر دای
 و ایشان نیز از سلطان اولین جلایه و ایشان از خواججه
 صفی الدین عبدالکومین رجه الله علیم اجمعین و از آنجا
 به فیاض غورث حکیم میرکند او شاکر و حضرت آسمان است
 این بنده که گمانی نموده چند مقدمه از مقدمه تا خواججه
 نسر و دهلوی آن خراین صور و معنوی و در دریای حقیقت
 و سیاحت پدای طریقت است بقید کتابت رسانید تا نیت
 رسا که در خواججه خسرو با وجود این موفقیه مل در علم نمود

و توقف تمام داشت روزی طربی با و بحث کرد که علم موی
 علم شریف است و علم شریف شریف اما دون مرتبه است
 گفته اند خواججه مذکور در الزم او این قطعه را از آن نمود

مطربه بکیفت خضر که ای کج کن	علم موی بر نفس سکو بود
ز آنکه این علمیت از تو قیاس بودیم	آن نه و شوار است که در کتاف خود بود
پانخشی و دم که من در هر دوئی کمال	همه در دو پنجه و بره و نگر که او بود
نظم که دم نه فکر که بحر را می	علم موی تی نه فکر بود ارباب بود
نظم علمی تصور کن نه خوش تمام	کو نه خستاح اصول و صورت که بود
و ر کسی بی زیر و دم نظمی فرو خود	نه بمعنی حسی شعاعاً بل معطاً بود
و ر کده مطرب بسی سوزن و نهان	از برای شعری محراب سخن گشت خود
نظم حاصل و بی آن نه بود	نست می که در و سرخ است نه بود

استاد می فرمود که

درون زین پنهان است که با کجا
 که در ده زنی می کرد اگر پو سینه

محبوب بی اجباب و خط سنج با اعراب و روی بی موی
 و گل بی بوی و گلزار بی لاله و کبکس ناله و مجلس سنا بی

در بستان بی لبس و زلف بوشکن و شمع بی لکن خوب
 نباشد فی اهل میان نغمه نظم التیام و اطمینان لاکلام
 و همه یکجا هم حتماً در آن زمانه زیرا که منی و جگایست
 بصورت نظم او رسا به مثال شایسته که بلباس نغمه
 آراسته شده و لیسکن منور در سخن نیامده و از طهارت و پاک
 نموده چون منی لباس صوت پوشانده آن مانند کشاله
 بمقال آمد و عشو بهای نیکین نموده میکن از دلحای جزین
 می باید **چهارم** این رساله مشتمل بر دوازده مقام است
اول در بیان اجادیت آن سرور صلی الله علیه و سلم
 فی الجسد و دلاله او در جواز سماع و وف **مقام دوم**
 در بیان علم موسیقی و الجان و ایقاع **مقام سوم** در بیان
 دوازده مقام و بست و چهار شعبه و شش آواز
 و سه رنگ **مقام چهارم** در معرفت بنفخه بجز اصول متعارف
 و بست و چهار اصول غیر متعارف **مقام پنجم** در معرفت کلام
 و قول و عمل و پشت و صوت و نقش و ریخته و شمع و نغمه
مقام ششم در بیان سازها بلباس و در جگای منی و عمو
 و قانون و برابط و موسیقار و رباب و فی اینها و غیره

در روح افزا و کنسکره و مشرت انکیر و دو و وارغنون و
 و منی و سایر مقام **ششم** در بیان پوشش منی که ازین وادی
 و قوف و آتشند **مقام هفتم** در بیان علما و فضلا و صلحا که
 ازین وادی و قوف و آتشند **مقام هشتم** در بیان معرفت
 کلان و فاضلان که درین وادی مصنفات بسیار و موصوفات
 به شمار در روزگار دارند **مقام نهم** در بیان سادات و مرده
 عظام با اچهرم **مقام دهم** در بیان جانفان خوش خلق
 بعضی از ایشان در ایام این موشاه صاحب قران شناس
 یافت اند و در مجلس خوقین و سلاطین راه دارند **مقام**
دوازدهم در بیان استادان که الآن در میان انام خوب
 و عوام رای دارند **مقام اول** در بیان اجادیت آن سرور
 صلی الله علیه و سلم که دلاله او در فی الجسد بر جواز سماع
 اصوات خوب و نفحات مرغوب و **مقام اول** فی
علیه السلام زیور القرآن با صواتکم فان صوت الحین زید
فی القرآن الحسن آن ربهمای راه شریعت و آن مشورانی
 طراقت و آن هفت ای زمره حقیقت و آن بهای مرده
 عرش و آن بهنهای خط نرش و آن روزه داران

و روز و ماه و وقت صلی الله علیه و سلم چنین فرموده اند
 از زبان کوه سحر خود که زینت و بهیسه قرآن را تا آوازگاه
 خوشخوش برستی که آواز خوشش زیاده میکند و در
 خوبی را و قال ابی بنی علیه السلام کل شیء حیة و حیة القرآن
 الصوت الحسن آن شجره کرم و شجره انجمن اعم نقطه آریه
 آفتیش و مقلده تو پیشش صد آرای مجلل و فرز
 و صفای رای صواب آموز صلی الله علیه و سلم چنین
 فرموده اند که هر شیء را زیور است و زیور قرآن
 آواز خوش است من المسکات عن عایشه رضی الله عنها
 قالت ان ابی بکر رضی الله عنه دخل علینا و عنده فی الیم
 منی تخان و تضر بان و فی روایة لیسان بما تها و لت انصار
 یوم بعاش و قال ابی بنی علیه السلام متغش ثوبه فانتی همما
 ابی بکر رضی الله عنه کشف ابی صلی الله علیه و سلم
 فقال و هما یا ابی بکر فانما الیم یسد و فی روایة یا ابی بکر
 ان کل من اذنه و حیث ذنا و از قول منق علیه روایت
 کرده شد از عایشه رضی الله عنها که گفت برستی ابی بکر
 و جلست بعایشه و درانی دید در الیم عیب و فنی فرزند

و در روایت دیگر آمده که گفتی میگردند یعنی سر و دایه
 میخوانند و انصاف در روز جک بعاش که در ایام
 جاهلیه بود می گفتند و حضرت سر مبارک خود را درون
 جامه کرده بودند و حضرت ابی بکر آن کینه را منع کردند
 از سر و حضرت رسول صلی الله علیه و سلم جامه اش
 روی مبارک خود دور کرده گفتند که ایشان
 یا ابی بکر برستی که این روز عید است و در روایت دیگر
 گفته اند یا ابی بکر قومی را عید است و این عید است
 و عن بریرة قال حرج رسول الله صلی الله علیه و سلم
 فی بعض منازیه جاریه جاریه سودا و فعالیت یا رسول الله
 انی کنت نذرت ان روک الله سالمان اضر ب
 یک بالدف و انشقی فقال رسول الله صلی الله
 علیه و سلم ان کنت نذرت فاضربنی و الالف نضعت
 تضرب فدخل ابی بکر و حی تضرب ثم دخل علی و حی تضرب
 ثم عثمان و حی تضرب ثم دخل عمر فالقیت الالف کتبت
 ثم تعدت علیهما فقال رسول الله صلی الله علیه و سلم
 ان ایشان لخاص منک ثم انی کنت سالما و حی

ثم دخل بكرة وحج تضرب ثم دخل على وحج تضرب ثم دخل
 عثمان وحج تضرب فلما دخلت يا عمر القيت الدف
 وعن عمرو بن شبيب عن جده ان امرأه قالت
 يا رسول الله اني تدرت ان اضرب رأسك بالدف
 قال واني تدرتك روایت از ابوداود و منقول است
 از عمرو بن شبيب از جده رستی که امرأه گفت ای رسول
 من تدرک کرده بودم که بر سر شما داف بزنم حضرت گفتند
 و فاکن بنذر خود من المشکات عن الربیع بنت مسعود
 بن غفراء قالت جارا لنبی علیه السلام فدخل حسن بن علی
 فجلس علی فاشی کجاسک منی فجلت جوریات لنا
 تضرب بالدف ویندن من قبل من آبا یوم مد قالت
 احدین و فیستامی یعلم ما فی **قد اقال علی بنده و تولى**
 بالذی کنت تقولین رواه الخلیفی رحمه الله منقول
 از ربیع بنت مسعود بن غفراء گفت ربیع آمد پیغمبر علیه
 وسلم پس در آمد و بینی که بشک کرده شده بود و نیام
 نشست بر فراشش من جو مجلس من و توبس بودند عمار
 می زدند و ایشان داف و ندیس که در بر در آن

گذشته بود و در روز بربکعت می ازین جا بیکان
 در میان باقی است که میسرا انداخته و او بر آن گفت
 حضرت رسول صلی الله علیه وسلم آمدند ان نخبها
 و بگویند شما این از صفت گذشته که کان روز بدر
 و در روایت کرده هجرت بخاری **ولا باس بان یوم**
یئد العروسی لدف یضرب لثقیب است باک
 بان طوری که بوده باشد در شب عروسی که در پیش
 باشند از برای شهادت یا قن نکاح در کشف الامیر
 آورده اند که فرود دوستان خدای در وضاعت
 در میان ریاحین بشادی و طرب سماع کنند و در
 شو حضرت داود و علیه السلام را که بدان نمده و لا و ز
 و صوت شورا بگیر که ترا از بور بخوان و ای موسی تو کور
 قوادت کن و ای عیسی تو بتلاوت انجیل مشغول باش
 ای درخت طوبی تو با وز دلار استج ما زبان شیخی
 و ای اسرافیل تو قرآن آغاز کن امام شمس بنی بر او
 نعل میزند که هکس خوش و در از اسرافیل است که او
 تنی کند همه فرشتگان از آواز او از که خود باز نهند

ماصل سخن آنکه بعد از بحث در انوار محبتی در بحث سماع ابر
بود و ازین جاست که گفته اند در شرح مشنوی که سماع است
مکش که ن پیمان تیره کی فشرای و نیار از عشرت

بشت خنجر سرشت یا و میسده
مؤمنان گویند که شاد بشت نغمه کردیندن آواز است
ما حبه اجزای آدم بودیم در بشت این بلهنا بشنیدم
که چه بر ما ریخت آب گل مشک یا ما آمد از انصاف اندکی
بس فی وجب و رباب سانا خیر کی ماند بر آن آوز با

و حضرت شیخ سعدی شیرازی قدس سره چنین
می فرمایند **مشنوی نوی سواد**

سماع ای برادر بگویم که چیست	اگر مستی را به نام گویند
که از بر معنی پر و طیارو	نوشته فروماند از سیرو
اگر دلوست و بازی لانگ	قوی تر شود و دوش از در مانع
زهر و سماع هست شهور است	با وزنی خفت خنجر دست

اعلام دوم در بیان علم موسیقی و ادب

بدانکه موسیقی الفاطمی است یونانی هرگز از موسیقی
و علماء یونان چنین گفته اند که موسیقی که سبب معنی بود
گویا که صاحب این فن از وقت که بر جو امیلتد و بعضی
دیگر برین رفتند آنکه موسیقی الفاطمی است یونانی هرگز
از موسیقی معنی آب سبب معنی که صاحب این فن از
که بر آب می کند و بعضی دیگر برین رفتند آنکه موسیقی
یونانی معنی اول الجان است و در اصطلاح این فن علمیت که
در وی مشاهده میشود احوال نعمات از حیثیت طول و قصر
نسبت با یکدیگر ب مفهوم موسیقی و وقت باشد معرفت
و الجان که سببی میسر کرد و بعلم تا لایف و معرفت از
تسمیه میساید بعلم افعال و موضوع این علم الجان است
بدانکه علم او در این جهت ادوار گویند که جگهای مدون
این مقامات از دور افلاک گرفته اند چنانکه مقرر است که
افلاک قعر برین نخبند که سطح مقعر هر فلک بر سطح
محدب دیگر ظاهر میکنند چون افلاک بر حتم ساند و بر
کنند از اینجا صد ای و نوای طاهره میگرد و چون
آن صد او ندا می است و انعطاف مدار و فهم و ادراک

آن بران منم شمع شد اما یک از کمال ریاضت
و غایت مجاهدت و تصفیه باطن از استیلا

عشق در پرده می نواز و سوا	عاشقی گو که بشنو و آواز
عشق مشاط است که گزیند	بچه حقیقت برود برنگ حجاز
حسرت زمان شعله و کبر سنا	حسرت زمان نغمه کند غنا

اطلی علمیت شرف و صفت لطف که بجز از او
در روح راست نه جسم را دان بر باقی درین ماده از
طبع که هرگز مولا نا کو کی علیه الرحمه واقع شده

دانی نیست

آن نغمه که بر زبان نواز	همراه باد صوت خوشی پیا پیا
گویند که صوت بود جان نواز	همراه باو که او خود جان نواز

قال بعضی عارفین فی کل فنون من نغمات موسیقیه من اول
الالبیت لا یم نغم الا خواص الالبیت
آدم که نه آدم نه خوا بود از اسرار حقیقت بشکر حجاز

نمود گفت در او درین خود آید این سر نهادیم از ویانوار

طالبان کامل و غالبان کمال از دو هم ریاضت و ابرام

مجاهدت بموجب آیه کریمه **و الذین جاؤا فیهما لیسوا**

مطلب اعلیٰ جسته بدایت بر بانی از علایق دنیا و عوالم

مقصود اقصیٰ غیر همتنای بوطایف طایف مظهر منجهر

موالی منت منقول است که بسیار از شاه بازاران حضرت

به سماع زعفران بستن از هم گشته و از قید بستی و آزادی

در جوای وصال بر پرواز آمده و کیشتری از راه روان

بعضی از پای در آمده که اطلب از مداد ای آن چنانچه

بشنودن آوازی بحال صحت اصلی باز آمده

آن صوت که خنده دو انگشته با اهل تعین سوز خدای بخشد

ابک حیات بخش او بچرخ با اهل غمت شوق صفای بخشد

مقام سیم درین دو از تقویم

بدانکه خواهد بعد اعا در این جسد الرحمن مراد می و خواهد

عبد المؤمن و سلطان اولیٰ جلای رحمت علیه السلام می و

اول ثبت مقام بود که از هفت پیغمبر مذکور بود یکی از اصحاب
 یعنی بابای عسر اما مقام راست از حضرت آدم علیه السلام
 مانده است در آن زمان که از وصال حوا جدا شده بود
 و در فرقی او ناله میکرد در مقام راست بود صورت
 واقعه آنکه خون خدای تعالی حضرت آدم را از تن عم
 بعالم وجود آورد بشری است **احمد و آدم** مشرف ساخت
 و خلعت اصطفی در برش پوشانید و تاج کرم بر سرش
 نهاد و خطاب با آدم **این است** و زو جگ الجنة
 و کلما منبأ رعدا هیئت شیتما و لا تقر باذنه الشجرة فتکونا
 من الظالمین در آن زمان که حضرت آدم و حوا در ریاض
 بهشت پیسوند و از آن درخت منبیه که ایشان را منع
 کرده بودند استبعاد و اجتناب مینمودند اما آخر
 الامر بقیس المیسر لعین که قسم دروغ خورد و قاصد آن
 که لعن الله لعین فریفته گشتند و آن عهد را فرستادند
 کردند و از آن درخت و آنه جلد در بان انداختند و هنوز
 لعاب آن دانه با از جلق مبارک ایشان نماند گشتند
 تاج از سر و جلد از بر ایشان دور گشت و بر بند شد

در تعالی قدمت کما سوا آنها مباح شد نه بر یکی که خود بار
 پر گشتند و بر عسر و زنی که میفرستند و از و بر یکی طلبند
 و اقبال نیستند و تاک آنچه چهار یک و او حضرت آدم
 با نوه پسند خطاب است خطاب رب الارباب در سوره
 یا آدم از فرط جهالت جواب ندادند تا بار دوم و سوم
 همان نداشتند لیکن از شرم آن یاری جواب نداد
 و در سوره نوره در باب میل آمده گفت **ان ربک یحیی لک**
 یعنی ای آدم کسی که نداد این خطاب میکند که یا آدم از زمین یعنی
 از آن ناپسند که از زمین حضرت آدم با دیده گریان و سینه
 آواز بر آورد که **عیا ربک** یعنی شرم میدارم از تو پس
 نداد و سینه که **عیا ربک** یعنی شرم میدارم از تو پس
 کرده بودم که از آن شجره تناول کنسید و از پس این
 میباشید که او شمارا دشمن عظیم است پس ایشان آورند
 بر آوردند که رتبا ملکت انفسنا و این لم تعولنا و ترجمان
 لشکون من الماسیرین بعد از آن امر خدای عالم شد که
 ایشان را بر آید از بهشت بجهت ذلتی که از ایشان بوجود
 آمده و حضرت آدم که بر میسر کند و ذکر که ایشان

از دولت بود یکی از جبهه وقوع ذلت و دیگری از رفاه
بشت اقصی چون نصیحت مبارکش دادند و در نام
وصال از دست داده روی پرور از دولت نهاد
میسنالیدند و بر سر قدمی ندی و بر سر ساری
میکشیدند و زار زاری کریتند و هر ساعتی به قفا
می نگریستند که شاید در بستر هم زمانه مفتاحی شب
تیره هم زمانه مصباحی پیدا آید اما از هیچ طرف
رایج نمودی بمشام جان ایشان نمی رسید عاقبت
از دولت ملوی بهشت برین خرابه جنت سرشت آمدند
قدم بر سر کوه ملرندیب بر زمین نهادند و صد سال
از خجالت سر بالا نمیکردند و از گریه می آسودند تا که
رو دایمی آب از چشمهای مبارکش روان شد
و گیاه بسیار از دم چشم ایشان رست آورده آمد
مرغان می آمدند و در چشم ایشان می نشیند و از آن
بشم ایشان میخوردند و با یکدیگر می گفتند که باین گد
آوردیم و خود نخورده بودیم چون این سخنان شنیدند
ایشان رسیدن نیال کردند که بر سر یکدیگر میگویند و

کران می آمد و در دول بنالیدند و گفتند ای کرم
بشم آدم را آله نماز که مرغان فوسن میکنند
از حق تعالی ندا آمد که ای آدم دل نکند در گردن
راست میگویند که حق آبی بهتر از آب چشم بنده است
و بعد از سیصد سال حضرت بصر نزل آمد و گفت یا آدم
بصر بصران **تجرب** یعنی حج کن پیش از آنکه جاوید پیش آید
و آن جاوید موقت است آدم علیه السلام بجانب کعبه
روان شد و در آن زمان کعبه بیت المعمور بود که از یک
دانه یا قوت سرخ بود و او و جلاله در آسمان چهارم است
چیل نورش شد چون ساعتی گذشت سر سنجو **بصر**
چو آرد خواب دیدند دست در گردن هم انداختند
و از در فراق یکدیگر کسایت میکردند و زار زار
می گریستند تا که حضرت آدم پیدار گشتند در همان
حضرت بصر نزل آمد و گفتند یا آدم شما را چه شد که
گفتند چو آریا که در دم ندا آمد که یا جبرئیل چو آریا پیش آدم
بیای پس از مدت سیصد سال چون یکدیگر را دیدن دست
در گردن هم انداختند و بیایهای و در گریه شدند و

که بر ایشان در مقام راست **مقام مشایق** از حضرت نوح
 علیه السلام مانده است بد آنکه نوح از نوحیه است و اصل نام
 ایشان نیکو بوده است از کثرت نوحیه می نوح شد
 و سبب آن بود که روزی برای میزبانی مسکین
 دیدند که نماند آن چه مسکین بود است در حال آن
 مسک در ناله در آمد و فریاد از زبان آن مسک بر او شنید
 و گفت ای نوح در کارخانه خدا وندی و غل می کنی
 زیرا که خدای مایک و تعالی مرا چنین آفریده است و ترا
 چنین خلق کرده چون حضرت نوح آن را شنید نوح
 کردن گرفتند و آن نوحه ایشان در مقام مشایق بود
مقام نوح از حضرت داود علیه السلام مانده منقول است
 هر وقت که حضرت داود علیه السلام الجان کردی
 سحر آوازی که از حلق مبارک ایشان بیرون آمد
 بهشت و بهشتی و وحوش و طیور و پریای آواز
 ایشان می آمد و در وحوش میشدند و آن الجان ایشان
 در مقام نوح بود **مقام حیی** از حضرت سلیمان علیه السلام
 و استام مانده منقول است که چون حضرت داود

وفات کردند پادشاهی ایشان تفویض یافت بود
 و در سلیمان نبی چون سلیمان میراث یافتند او
 علیه السلام و حضرت سلیمان علیه السلام از خدای تبارک و تعالی
 ملک طلب نمود املاک جمیع ارضین عنایت نمود و در
 وفات حیی که ایشان زادت داد الجان کردند و الجان
 ایشان حجاز بود **مقام حواقی** از حضرت ایوب علیه السلام
 ماند چون حضرت ایوب علیه السلام را حق تعالی مجازت
 کرمان مبتلا کرد و هشتاد سال مجت کرمان در گذشت
 بعد از هشتاد سال خون و وقت صحت ایشان شد بود
 گرمی از بدن مبارک ایشان افتاد ایشان گرفته
 بر جایش نهاده آن گرم بدن ایشان را جان کرد که
 ایشان با اختیار نالی بدن خطاب متطالب
 در رسید که یا ایوب او بفرمان فرود آمده بود
 و آن ناله ایشان در عراق بود **مقام سینی** از حضرت یعقوب
 علیه السلام ماند منقول است که حضرت یعقوب علیه السلام
 حیی سبب جانه و تعالی هشتاد سال در فراق حضرت یوسف
 مبتلا گردانید و حضرت یعقوب علیه السلام گوه و استام

بر سر راه کاوه ساختند و رخت اقامت اینجا آمدند
 بجهت آنکه یک چهار ایچه ریاحین را بخت از پل برین بسوب
 بردند ایشان رساند و آن کاثر از اپستالین نام
 کردن منزل می آن زاید وقت و ساکن آن مسکن
 محنت می بود بدیده کریان و سینه بریان اشک فراق
 ازین اشتیاق میرنجت و غبار آه بر سر راه نوبال
 می چخت از کثرت گریه دین ندین ایشان با کیمین
 یوسف علیه السلام چون شکوه سفید شد که تا وقتی که
 حضرت یوسف حکم حق تعالی پراهن خود را در دست
 چون یعقوب علیه السلام پراهن یوسف را بستم خوش
 مالید از آن بگل شفا دید و در دین ایشان چون
 ترکس روشن کردید و همان زمان رخس غمیت
 بسوی یوسف را اندید و پامی طلب در میدان تجسس
 آبره مصر رسیدند و سپاه چشمت یوسف علیه السلام
 مریخ نوح در پامی سلطنت ایشان مریخ مریخ از کثرت
 از اوق و شتت اشواق در ملازمت ایشان سینه
 و از محبت پدید اشتیاق بی عهدت نظر بود که

از دور رسیدند خیال میکردند که یوسف است چون
 بودند محروم میشدند و از کثرت لال زبان جانم
 مضمون این معنی می شدند **پست** بسک در جان نکند
 چشم گریه می توئی حکم که پدید میشود از دور پندارم کند
 تا گردیدند شهسواری به تحمل پدید خیال کردند که این خود
 یوسف باشد خویش از سر ترا گفتند به کمان بوف
 فاعل شد که یوسف بودند از پطاعتی فیکر شدند
 و آن را کب نیز سجات ایشان فغان برداشتند
 کلام آمد چون حضرت یوسف دیدند و دریافتند
 بامی در گریه شدند از کثرت شوق رجبه این پست بر
 مبارک ایشان گذشت **شعر** به خوش باشد که بعد از
 بامی می رسد امیت در کار از آن خوشتر باشد و در عالم
 که ناکاهی رسیداری بیاری **نه** و این ناکه ایشان در نی
 از آن جوان قرآن بان ما روی مشک بوی کس
 کمان ابروی گل بوی غنچه خوی غایب کوی عرب لغتی
 با شمی نسبتی کمی حضرتی مدنی جتی **عجیب** می خیمی ابرام
 خلتی معراج دولتی قرآن پدای محمد نامی مصطفی

ابو القاسم کتبی صبی الله علیه وسلم نزول مسعود
در مقام رباهی میخوانند و مقام رباهی از ایشان است
مقام بوسلیک از بابی عشرت و قوی که ایشان است
جدی میگردند در مقام بوسلیک بود اما جناب فضیلت
نواجب القا درین عبد الرحمن از فهم ظاهر و در
باطن برین هشت مقام مذکور چهار دیگر اند و در
و نیز در ویست که چهار دیگر سلطان اولین احد است نمود
از دو مقام یک شعبه شرح نموده اصفهان را
از تیزی راست و از تیزی عشاق گرفتند و زنگ
از تیزی نوا و حجاز و از تیزی حجاز گرفته اند و کوجک را نیز
بوسلیک و از تیزی حبیبی گرفته اند و زنگول را از تیزی
رباهی و از تیزی عراق گرفته اند و این دوز و مقام
مولانا گوئی و سگ نظم انظام دوده اند باشد آرزو
در دوز است و کلیات نام نهادند از جنابی که
و شایسته که اگر خواستند مولانا گوئی در سال خود
بفرمایند که اشعارات بسیار است در و به تندی است
بعضی گویند که بوسلیک نام غلام بود و شاه عراق او

پوسته درین پرده سر و گردی و این مقام او شد
و مقام راست را از ان جهت راست گویند که پیشتر
درین پرده راست می آید و از همین خیمت او را نیز نام
میگویند و مقام عراق را از ان جهت عراق گویند که
پادشاهی بود در عراق و ان پرده او را خوش آمد بود
بنابر ان بنام او شهرت یافت و مقام رباهی را از ان
رباهی گویند که رباهی قصیده است از قصیده سانی
گویند که شبی اینجای مهمات خوب صورتی رسید فیاض
حکیم همه شب بشا به او پدیدار بود و ان پرده را از
میس نمود و ان پرده بنام آن دیده شهرت یافت و آنچه
مسموع شده بود از استادان ان فن همین بود باقی
دیگر نیز میستواند که وجبی داشته باشد و الله اعلم و بعضی
دیگر گویند که در اصل مقامات هفت است اما مولانا
فرار و دوز و مقام ساخت که او شاکر و مولانا نازید
بود که در خدمت شاه شروید این هر فرابن نوشیروان بود
و بعضی گویند که برج مقام دیگر استادان پیدا کرده اند
و مولانا شرف آدن محمد کمال سیستان و کمال کرمان و حسن

میگویند که علم او از هر دو بانک پیشتر است این هر دو بانک
 درین دوازده مقام مندرج است زیرا که پرده رده است
 دو بانک نیم آواز است و چهار دو بانک بود و بزرگی یک
 نیم عراق دو بانک و نیم و بوسلیک یک بانک و نیم صفی
 دو بانک و نیم و چینی یک بانک نیم و عشاق یک بانک و یک
 دو بانک آنچه ازین استادان میگویند است اما
 مولانا سین علیا رحمه میگویند که این دوازده مقام
 شش بانکت بر مقامی سه بانک مثل چینی استی او یک بانک
 و بلندی او یک بانک حاصل کلام آنکه دو کا و هستی استی او
 بلندی او بان سه بانک تمام میشود بر مقامی دو شعبه دارد
 یکی درستی و دیگری در بلندی مثل چنگاه بلندی است
 و مبرق استی او استاد فقیر میگویند که دوازده مقام
 چهار قسم یافته است قسم اول چینی در پنج پرده او ایسیا
 در است در پنج پرده او ایسیا و بوسلیک در پنج پرده
 او ایسیا و عشاق در پنج پرده او ایسیا و عراق در
 پرده او ایسیا و صفیان در سه پرده او ایسیا
 قسم دوم نواد سه پرده او ایسیا و بزرگی نیز در چهار

او ایسیا و کوکب نیز در چهار پرده او ایسیا و **قسم سوم**
 چهار پرده او ایسیا و بزرگی و سه پرده او ایسیا
 و با و منی مندر سه پرده او ایسیا و است و کمال
 مایه که آن مقامات آنها عشر را بچشمی زسی و دو پرده
 پنج و از بست و چهارسیم قانون و دوازده تا عدد
 و از پنج تا هفت و چهار تا رباب و از سه تا عشق افزا
 و در آنست هر و از یکتا کهنه و بر ارد و بعضی از بلند
 آواز آن و صاحب رازان بر آنست که ارسطوی حکیم
 در صندوقی شده در دیامیبود و است شرح این
 دوازده مقام در آنجا نمود و بعضی از طایران این
 شایسته است که گفتند نام هر نیت که موضع آن
 در بلند و شانست منقار در و بس در از و در منقار
 اولی بسیار واقع شده چون در ناله در آید از هر آ
 او یک رنگ آواز بر آید و از آن ناله او علم موسیقی را گرفت
 و بنام که حضرت شیخ نورالدین عطار علیه الرحمه در کتاب منطق
 خودی فرماید **مشغولی** است تقفیر فرغ و است
 موضع آن مرغ در هندی و است سخت منقاری عجیب و در

مجموعی دردی بسی سوزخ باز	قرب صد سوزخ و زخمها آید
فست خفش طلاق بودن آید	جون بخت نصیب من لذارزار
منع و مانی کرد از وی پتورا	فیلوفنی بود و منار شکر گشت
علم موسیقی ز آواز شکر گشت	و بعضی دیگر بر نهت که از اهل طون
حکیم است از دوازده برین تکلم استخوان نموده بطوری	راست را از برج همگن گشت اند و هم نفسان را از برج شور
گرفت اند و عراق را از برج جزا گرفت اند و کوبک را	از برج سرطان گرفت اند و بزرگ را از برج اسد گرفت اند
و جهان را از برج سبک گرفتند و بوسلیک از برج میزان	گرفت اند و عشاق را از برج عقرب گرفتند و توار
توس و جبینی را از برج جدی گرفتند و زنگوله را از برج	زهره را با وی را از برج جوت گرفتند و در سلک نظم نظام
نموده اند استادان و مخالفان ادوازده مقام	
راست برج همگن گرفتند	عراق و هم نفسان جزو یک نام
عراق آمد بخواری اتفاق	کوبک و زخمک کرده تها
کوبک اندر آن گشت	از مجاز و سبک باری سنجان
بوسلیک آمد میزان بانو	ساخت با عشاق و با هم نفسان

جون سینی توس را بر سر زنگوله با جوی هم آواز
 شد نو او دلو با من سارگا تار با وی را بچوت نهاد کما
 و بعضی بر مینند که از نوک عصای حضرت موسی علیه
 و اوست نام حاصل شد منقول است که حضرت موسی را قوم
 بنی اسرائیل میگفتند که بدن شریف خود را از ماتم
 میدادند حضرت موسی بر لب رود نیل روزی ایستاد
 نمودار است بودند و بر سنگی انداخته تا که آن حجر نیرمان
 تنی سبحانه و تعالی روان کرد دیدن جوی که هر چند تن
 سنی که در آنه که بکیر نه شوال شده گرفت تا که در آن میان آوازم
 در آمد و ایشان نیز متعاقب در آمدند تا که بر کنار موبک گشته
 و ایشان از غضب آن سنگ را دو عصا روند که دو آواز
 سوزان شد قول تعالی **و اندازست پی موسی القوم فصل نهم**
بعضی که از غایت غیبت منتهی مشرعیست و از هر سوزخ
 یک شبه میان گشت و از هر خسته آوازی می بر آمد آن
 مقامات آشنا غم از آنجا گرفته اند و الله اعلم بالصواب
 نماید که استادان بر ریاضت بسیار و مجاهدت پشمار از هر
 مقامی و شش و یک آوازه و از دو آوازه که یک شمشیر

نموده اند و ببت چهار شعبه ایست که مذکور میشود اول
 دوگاه دوم سه گاه سیوم چهار گاه چهارم چکاه پنجم
 ششم چهارم هفتم مبرق هشتم نیر نهم نشا بورک دهم
 رومی عراق یازدهم مغلوب دوازدهم کرب
 سیزدهم بیت چهاردهم زابل پانزدهم شش گاه
 نوروز خارا هفدهم مامور هشتم عشره نهم
 نوروز صبا بستم همایون بست و یکم نهفت بست دوم
 غزال بست و سیوم عیان بست چهارم عجم و بیان
 شبات ایست دوگاه راز زنی بیستی گرفته اند و پنجم
 از تیزی او و سه گاه راز زنی چهارم و چهارم راز زنی
 او و مبرق راز زنی راست و چکاه راز زنی او و پنجم
 از زنی اصفهان و نشا بورک راز زنی او گرفته
 و رومی عراق راز زنی عراق گرفته اند و مغلوب
 از تیزی او و نوروز خارا راز زنی نوآ و مامور از تیزی
 او و زابل از زنی عشاق و اوج راز تیزی او و عشره
 از زنی بوسلیک و نوروز صبا راز تیزی او و همایون
 از زنی زرک و نهفت راز تیزی او و چهار گاه از زنی

از گول و عنزال از تیزی او و نوروز عجم از زنی رها
 و نوروز عجم از تیزی او و ببت و چهار شعبه ابدن
 طبرقی استخره نمود و اند و شش آواز را مولانا
 کوهی در سلک نظم چنین اشطام داد و شش آواز
 گوشت و ما و کرد و نینه جویر خواند با زبده نور و سلک شنبه
 گوشت راز زنی چهارم و از تیزی نوآ گرفته اند و ما را
 از زنی کوبک و از تیزی عراق گرفته اند و نینه
 از تیزی راست و از زنی اصفهان گرفته اند و نوروز
 از زنی بیستی و از تیزی بوسلیک گرفته اند و سلک
 از زنی زکول و از تیزی عشاق گرفته اند و شنبه
 از زنی زرک و از تیزی رهاوی گرفته اند و پنجم
 از شش آواز و نینه طبرقی گرفته اند بست چهار
 از تیزی کرده و بید گرفته اند و از زنی سلک و مخالف
 از تیزی گوشت و از زنی ما گرفته اند و عنصوانی از
 تیزی شهنواز و از زنی نوروز گرفته اند و نهفت
 این دوازده مقام را خواججه عبدالقادر پیدا کرده
 و از هر مقامی دو شعبه اشطام نموده اند و از دو مقام

یک آواز هم رسانیده و از برای دو آواز یک کس
 داده و درین مقامها کارها و عملها و قول و صوت
 در نفس بسته و استاد شاه محمدی فرستید که از جانب
 خواجه یوسف برهان الدین شیخ الاسلام ^{بنام}
 سماع دارم که بزبان مبارک خود گفتند که هر خبری که
 در علم موسیقی از تعین مقامات و غیره جناب خواجه
 عبدالقادر قرار داده درست است که اصلا در وی ^{تقصا}
 نیست و الله اعلم بالصواب و اسامی غیر متعارف
 مقامات است که چینی را زیر کش گویند و کوجک را
 زیرا قلن گویند و عراق را حور گویند و زکول را
 خسا و ن گویند و راست را ام الاده و در گویند و حجاز را
 سکار می گویند و بوسلیک ^{نغمه} اچکادی گویند و نوار ^{نغمه}
 دودی گویند و عشاق را ترانه گویند و بزرگ را ^{نغمه}
 بر آنکه خواجه عبدالقادر در اموله و منش ^{اصفهان} ولایت
 از موضع نایین و نایین از قصبه های ولایت مذکور است
 نایینی را از آنجایی آید و خواجه عبدالقادر نایینی
 از آنجا که گویند و جناب خواجه شنده بود که

اولین نام پادشاهی است در ولایت بغداد و ازین داد
 مجرده تمام دارد و لیکن توفیق لازمت نبی شد
 اما آوازه و کلبانک خواجه بعالم آتش پذیرفت ^{تخت}
 آورده اند که خون روزگار زمام اختیار مکت نهاد
 از دست افتد از برادر سلطان اوین گرفته با وی ^{نیم}
 همواره سلطان اوین جلای بر سنه خلافت نشسته
 شعر او طسره فاجحیت و آستی پوست سلطان اشعرا
 سلمان را در پیش نظر خود میداشت و تمامی همت
 عالی نهمت خود را در تربیت خواجه مذکور می گذاشت و اسما
 بود ^{نهمت} و هنر پرور و منیکو منظر و صاحب کرم در
 و ای مصوری بی نظیر و بی عدل و ان خود بود گویند
 روزی ایسلم و اعلی صورت کشید که مصوران بغداد
 جهان بمانند و خواجه ابوالهی که در مصوری سرآمد روزگار
 بودش که در سلطان مذکور است و در علم موسیقی ترفید
 زمان و وحد او ان خود بود گویند روزی آوازه خواجه
 عبدالقادر را تسامع نمودند و مودتا خواجه را از
 آوردند و امر کرد که از تصنیفات خود خبری گوی و آنچه

در علم موسیقی و ادوار ترتیب داده بود و هر راسخ
 شریف سلطان اولیسن ساینده و سلطان آتفاغ
 زوی خود را در حکم کشید و بعد از آن بر بسم سخن آغاز
 کرد و خواجه ازین عمر بسیار در مجالس شنیده و از آمدن خود
 ایشان گشته شد سلطان دانستند که خواجه اینرا کشید
 در حکم شده و گفتند ای خواجه اینها را خودت بیاز
 کسی یاد گرفت اگر از کسی یاد گرفته غلط یاد گرفت که
 اینچنین است گفت و در یاد گرفتن شد و همه گفتند می خواجه
 از خواجه بهتر گفت و جناب خواجه از مخلصان و معتقدان
 سلطان گردید پوشید و نماز که همه شریعت پذیرده ادا
 دوگاه در دو پرده ادا میسایب و سه گاه در سه پرده ادا
 نوروز عتب در سه پرده ادا میسایب و غزال در سه پرده ادا
 میسایب و چهار گاه در چهار پرده ادا میسایب و نوروز
 در چهار پرده ادا میسایب و نیز در چهار پرده ادا میسایب
 پنج گاه در پنج پرده ادا میسایب و عراق در پنج پرده ادا میسایب
 و نشاء برکت در پنج پرده ادا میسایب و بیایه در پنج پرده ادا
 میسایب و جسم در پنج پرده ادا میسایب و ناموز در شش

پرده ادا میسایب و خمیر در شش پرده ادا میسایب و معلوب
 در شش پرده ادا میسایب و تمام جهام در میان پنج گاه
 اصول و در میان اشکاف است و این به آنکه دوازده گاه
 اصول قدیم است حضرت مولانا معنی سراج نور محمد
 می فرماید که این دوازده گاه اصول از بر نفس آدمی گرفته
 چرا که چون دست بر نفس آدمی در حرکت باشد و هر گاه
 حرکتش تن تن را گرفت اند و دو تن را یک نفر قدیم
 گفت اند این معلوم میشود که اصول ضرب القیم را از نفس
 آدمی گرفت اند و شرح این جمیع است تبوی بعضی
 و بعضی دیگر برینند که مشرح او نیست لیکن در زبان
 او حکما پدید اگر دانه و اما جمود را این صناعت برینند که او
 پدید اگر دانه است زیرا که او پادشاهی بود در شمشیر چون
 نهاره را پدید اگر در حکما می آزمان دوازده گاه اصول پدید
 کردند و خواجه سیف الدین عبدالمومن نور القدر
 در رساله خود چنین نوشته اند بدانکه او در ضرورت
 از باب صناعت از عرب شنید است اما نزد جمیع پانزده
 وزد خواجه عبد القادر مفرده بحر است و نزد استادان

دیگر است و چهارست منقول است که اصول تا و یا از آن
 کو پسد کرده و دو یک اولارم جنبکی و چهار دیگر را
 است و آنکه در آن عصر بودند و آن شش بحر اصول در
 میان اعراب شهرت تمام دارد و همگی که اهمیت
 اول بلوچی و دوم شاد و یا نیز سوم اخلاقی چهارم نیز می
 پنجم اصول روان ششم الوسی و این اصول را
 است و آن لغاری میسوزند و نیز منقول است که
 سلطان جهان خاقان بن قان جامی المده و الاسلام
 مانع البسده و الغلام مالک الملک و الملوک و ره آنگ
 اصحاب آنکه که خلیفه الزمان نیز از لغاری یک کور که
 نورم قد و پسد کرده اند و بعد بحسب اصول که معروف
 و مشهور است قد و الخواصین و زبده السلاطین عارف
 معارف حقیقت کاشف مکاشف طریقت رابع کوا
 سین و افیظلم و اقرن جامع التفضیل و الاجناب
 جامع البسده و الطغیان **بوالغاری سلطان**
مرا و من و لغاری **اندر** **پسد** **کرده** **هفت** **بحر** **اصول**
 آسمان جلالت که هر چنان عدالت مبدی اسرار از لغاری

بحر لغاری را آن سبب اربعی یا قوت معاون سببی
 بدین سبب غزلت سیم رخ اشیا رنفت محمود و تفضیلت
 و کمال شرف است امیر کبیر نظام المده و آیدین میر علی
رغز **علیه** **پسد** **کرده** **اند** **مرو** **یست** **که** **دو** **یک** **از** **آواز**
 خرو س که گفته اند و فاشه ضرب را از نوای فاشه که گفته
 و در شفتل از نوای تاشنی توت لار که گفته اند
 آن مرغیست در بند وستان ورن از نوای جگر که گفته
 و چوچی را از صدای کوه که گفته اند اصول بلوچی
 از صدای دم مسکران که گفته اند حاصل که اگر لغاری
 با از نوای مرغان که گفته اند اگر بر جان آن کوشیم
 سخن بطول می انجامد و این رساله تحمل آن نیست و اندیش
 و این هفتده بحسب اصول مثل دوازده مقام و بیست
 شصت است همچنانکه استادان درین دوازده مقام نیز
 بسته اند چنانکه سلطان منصور در یک اصول فرج سبده
 شصت خوارزمی بسته که استادان لغاری در
 نوبت خود آن را میفرمایند و دایره دو یک است
 در ضرب منجور و ماهشت لغاری و دو فاصله صغری

اولها

و بست نقره و چهار نقره
و چهار و یک مجسمه همچون تن
تن تن تن تن تن تن تن تن

دایره شش

اولها

بست نقره و دو نقره
و بست نقره و شش نقره
نقره همچون تن تن تن تن تن

دایره ترک ضرب

نقره دایره آهیل ضرب
با بست نقره و چهار نقره
و هر یک تن چهار کیش ضرب
که چهار نقره همچون تن تن تن تن

دایره نخل

دو نقره و چهار نقره
و بست نقره و شش نقره
نقره همچون تن تن تن تن تن

دایره اولها

بست نقره و چهار نقره
و بست نقره و شش نقره
نقره همچون تن تن تن تن تن

دایره اولها

بست نقره و چهار نقره
و بست نقره و شش نقره
نقره همچون تن تن تن تن تن

اولها

دوم دایره هفت نقره
بست نقره و دو نقره
فاصله صغری همچون تن تن تن

دایره دو یک

سیم دایره او و ضرب میخورد
بست نقره و دو نقره
فاصله صغری همچون تن تن تن

دایره پنج

چهارم دایره رمل ضرب میخورد
بست نقره و دو نقره
و یک فاصله صغری همچون تن تن تن

دایره اولها

پنجم دایره فاخته ضرب میخورد
بست نقره و یک نقره
و یک فاصله صغری همچون تن تن تن

دایره رمل

ششم دایره ترک ضرب میخورد
بست نقره و دو نقره
و دو فاصله صغری همچون تن تن تن

دایره اولها

هفتم دایره شش نقره
بست نقره و دو نقره
و دو فاصله صغری همچون تن تن تن

دوازدهم دایره الف صحت است
 که در کتب یاد و نسبت به فاصله
 همون تن تن تن تن تن تن تن تن

سیزدهم دایره در فاش تن تن تن
 باشد از دایره و چهار نسبت به فاصله
 همون تن تن تن تن تن تن تن تن

چهاردهم دایره سماعی در تن تن تن
 باشد از دایره و دو فاصله
 همون تن تن تن تن دایره است

پانزدهم دایره و دو فاصله
 میخورد به شش فقره و یک نسبت
 و یک فاصله صغری همون تن تن تن

شانزدهم دایره سماعی در تن تن تن
 باشد از دایره و دو فاصله
 همون تن تن تن تن تن تن تن تن

هفدهم دایره سماعی در تن تن تن
 باشد از دایره و چهار نسبت به فاصله
 همون تن تن تن تن تن تن تن تن

تن تن تن تن تن تن تن تن
 تن تن تن تن تن تن تن تن
 تن تن تن تن تن تن تن تن

فایده در بیان فقره و حرف و سبب فاصله در آنکه
 فقره در اصطلاح این فن عبارت از مبداء است چون
 نغمه تراویح شود بر تبه بحسب رسد لغزات بحصول شود
 و حرفی که در مقام اول نشیند آزا حرف فقره گویند
 و اولیست میباشد **ر** اول **ن** و **خ** حرف اول
 مرکب و **ر** اول شود لغزات اصل گویند و حرف آخر که
 او **الف** و است لغزات زایه گفته اند و از تمام لغزات
 اصل استند از آنکه از این باع حرکت فتح **الف** جا
 و از این باع حرکت کسریه و در بعضی فقره را اجزای نامی اند
 بهر لغت مرکبات ثلاث که آن سبب دوته و فاصله است
 و هر یک از آنها بر دو نوع اند جز آنکه دو حرفی گویند او
 ساکن باشد آن را سبب گویند همچون **تن** و اگر بر دو
 متحرک باشد آنرا سبب ثقیل گویند همچون **تن** و در حرفی که
 ثالث او ساکن بود آن را دوته محبت گویند همچون **تن**

ضرب ابرخط و ایر و نویسی و از دو مجموع آغاز کنی و در ضرب
 دوم تمام سازی و کوی مضاعفین مضاعفین مضاعفین مضاعفین مضاعفین مضاعفین
 بحر ضرب باشد و اگر مضاعف از کوی و از طین آغاز کنی بر مضاعف
 تمام سازی و کوی عین مضاعفین مضاعفین مضاعفین مضاعفین مضاعفین مضاعفین
 بر وزن چهارست فعلان به شک
 اصل بحر در دست و اگر مضاعف
 کوی و از آن آغاز کنی بر مضاعف
 تمام سازی و کوی لن مضاعف لن مضاعف لن مضاعف لن مضاعف لن مضاعف لن
 به آنکه علم موسیقی را میزبان است همچنانکه که صرفیان هر چهار
 اما میزبان صرفیان فا و مین لام است و میزبان موسیقیان
 ضرب القیم است یعنی هجبتان که صرفیان جزو اصل است
 و از این را میزبان خود می سخند و موسیقیان نیز ضرب
 بضر ب القیم می سخند زیرا که هر یک ضرب که چهار ضرب
 دو و چهار است او آنست که در قدیم نطق میس که وند به ضرب
 اما در زمان شاه عادل نوشیروان است و اول جاب
 پر جنبگی ضرب است اما اگر وجهی که در وقت نطق اول
 بضر است نگاه داشتی و آنرا ضرب القدم نامند

و نوشتید و نماز که مار و تین را پنجا و ضرب القیم بطا بر غلط
 می نماید اما راستت بنا بر آنکه هر ضرب که در ضرب القیم
 طایفه می نمایند دو است میشود بد آنکه نغمه او از خوش است
 و در مک کنند هر چه واحد از جدت و نقل که حسن زبان
 آنرا تواند دریافت قیاد که لفظ خوشش آید به است
 چنانچه او از جاب با سنگی است که بر زمین بزند اگر چه
 او از در مک کنند به است بر چه واحد اما چون از زمین
 خالیست از آنتم بگویند اگر گفته شود که از آن لغت
 نامطوبع بر آواز آن و صدای سازهای نامطایم خارج است
 و آنکه آنرا نغمه گفت اند میس گویم لانم که بضر
 خوش آید و نباشد نسبت بطبع لفظ بان یا شرح آن بر
 لفظ است که نام صبح لیبی نباشد این تعریف نغمه است
 و آنست که در آن است جان او است نطق نغمه و قید و کم
 و او است بجهت اخراج هر یک از بعد و جنس و صیغه
 چرا که هر یک از اینها اگر چه در مک کنند و آنرا بر چه
 نغمه بگویند و در محنت نغمه اند پس اینها را نغمه بگویند
 و در قیاس هم که در آن است بجهت اخراج آواز و وقت

شنیده میشود و اما حسن ادراک زمان او نیست لکن
 که در بنا بر عدم در کتب این اخبار انعمه گویند و چون
 تحقیق نهم معلوم شد به آن بر دو قسم است قوی
 و فعلی قوی خواننده که گویند که فعلی چون
 جک و باب امثال آن و مقول است صاحب شیره
 خواجسته آن عبدالمؤمن طالب شرا که گفته است که
 بعد مجموع نعمتین شمایین است در حدت و نقل و حساب
 همین محمود الایلی رحمت الله علیه گفته که تالیف بیان دو
 بحث فخر بحدت و نقل بعد خواننده اما هر دو بعد است
 بین اینها است بر بن بیان و نفعه لایمتد یا مناسبت
 یعنی طبع از استماع نعمتین لذت میکند بنا بر مناسبت
 در نفعه با حتم خوش میشود و بجهت یک کلمه که
 اگر نسبت لایم است آنرا بعد منقطع گویند و اگر مناسبت
 آن را بعد مناسبت خوانند و اگر بعد منقطع غایت
 بیش از هر یک ازین دو نفعه قائم مقام دیگری است و
 در تالیف یعنی آنرا بعد از اولی لکن مناسبت ماند و چون بعد
 منقطع که مقصود بالذات اوست از کلمه در گذر آنرا

بنس گویند و چون بنس در گذر آنرا جمع نامند و اما
 نفس یک گفته که چون تالیف میان پیش از دو نفعه است
 آنرا جمع خوانند پس لکن که قابل بچینند اقل در جمع را بنس
 تسمیه کرده باشند و چون جمع در ضمن نعمات منقطع خوانند
 الا از منته موزونه دو بار و چون گویند آنرا الحان نامند تا در
 در معرفت کار و قول و عمل و پیش و و و حوت و اولی که
 و جمع و حضرت و مسانهای که در عالم مشهور است و اما
 بد آنکه با شوق استماع اصوات در ادرتین بود
 بود زیرا که ارواح را بادی می آید خطاب اول که حضرت خداوند
 پس و غلام که در ادرتین روح پر فتوح می گویند
 یعنی نیست ایم چه او را دوری از بسبب تحقیقی چون
 نمی آید در چهارم چون خطاب در رسیده که اولی که با او
 که در این در قالب آدم فرمان حق پس و علا در آید چون
 می بود انسی بقالب پیدا کرد خطبات و جوابات با
 پوشیده شد چون صوت در تن یا در میسر هر آنرا
 در ادرتین صوت تلا یا در میسر هر از کلمه لا اذ غل
 این نهم است تحقیقی و وطن فعلی خود را یاد کرده

و ما ز سواد آدمی می برآید و اهل موسیقی نیز اکثر او را
 در تن و تلا را چهار نوبت میگویند و است تواند که در تن
 کلین در تن باشد و ملا تصحیف بلا از صوت در تن و ملا
 پی میسر و تصحیف کلین مذکور در تن ازین سبب است
 و ذوق دست میسد به وجه کلین که در تن و ملا
 میشود که در تن بلا یعنی امتحان است ربع اشغال
 بان که ان قالب خاک عمل بهی نیست بلکه چند روز
 ممتحنان وطن خواهد بود و باز بوطن خودش و خواهد
 بداند ان علم از اسرار که و کوس استماع او صاحب وجد
 و حال است اگر چه بر ظهور این علم و وجه دیگر گفته اند
 اما جمبور بر مینند که گفته شد بداند کار آزا گویند که است
 او چه باشد و در اصول خفیف بسته باشند و پیش از این
 مسل داشته باشد و میانها زده شده باشد و باز کوی
 داشته باشد پوشیده نماید که همه نغمه که پیش از این
 واقع شود و تسل گویند و اگر بعد از این پات واقع شود
 لغز است نامند و در دو پیت بهمن ترتیب است و در
 میگویند و هر چه از دو بیت ایات واقع شود میان

میگویند خواهد ایات باشد خواه نقارات بکن
 در کار نیست که ایات بسته شود بلکه همان نقارات
 اما در باز کوی عمل بهتر است که بجای نقارات ایات
 بسته شود یا رباعی اما ایات عربی معتبر است عمل
 در اصول تفصیل بنده آن را قول گویند بلکه کار کوی
 فسر ق میان قول و کار است که کار در اصول
 خفیف است میشود و قول او تفصیل و یک روایت که
 کار میانها دارد و قول میساخته ندارد و عمل است
 پیش از ایات تسل داشته باشد اما میانها و باز کوی
 نام است و اگر در میانها و باز کوی واقع شود در
 گویند بلکه صورت العمل گویند و عمل افاییت است که
 در اصول نه ایست می بنده الا در دو اصول
 لغز او را کار با اصول گویند و باز کوی عمل او
 نه ایست می بنده و آن را اصول کردان میگویند
 و بعضی ایات خوش جنبانکه در سه عمل خود کرده است
 عمل بوستان و گلستان و خارستان است ^{نیز است}
 بقاعه عمل درست میشود و بی تمی میگویند و سه خانه

وارد و سه خانه اول اگر کسی واقع شود میانخانه در کلبه
 خواهد بود اما رکب تغییر مییابد و خانه اول در قسم
 اول ترکیب میگویند قسم دوم را آویزه گویند
 قسم سوم را لازم گویند آویزه آنست که ترکیب اول
 با ترکیب دیگر ربط دهند لازم آنست که همیشه در
 میانخانه با بازگویی بجهت است و هر چه در اول خانه
 واقع شود او را ترکیب گویند و بعد او را آویزه گویند
 ازین باقی ماند لازم گویند لازم آنست که هرگز کمتر
 نمییابد و استادان این فن پیش روز از برای این
 پیدا کرده اند که در زده مقام و بست و چهار شعبه و
 آویزه و سه رنگ در وی درج کنند معلوم باد که
 پیش و را بنام مقام و یا آویزه و یا شعبه میخوانند
 پیش رو کوچک پیش رو حصار و پیش رو شنبه
 و پیش رو بست و علی بن القیاس بن نامهاست
 بداند عمل و پیش رو کیفیت پیش رو استادان چنانچه
 خان صاحب قرآن امیر کبیر میسر تیمور کور کا نور است
 مرقده پیدا کرده اند و در همان عهد در میان مومنان

و سحر العصب که استند اما پات نامناست شما حیرتی
 نمیتوانید بستند و زینت تصنیف شما این است
 و این مضغان جمع شدند و چند ترکیب بشند و در خانه
 و میان خانه و بازگویی او را کردند اول کسی که پیش رو
 بست در عراق سیف المصر بود که چهار خانه دارد و اصول
 دو یک بست است و بعد است اما محمد قطب نایب در
 و اصول نسج بست است که او را پیش رو مشهور
 مینامند و اگر با ساسی این استادان مشغول کردم
 از مقصود دور شویم **صفت آنست** که سه بیت را می بستند و چهار
 بیت اول بستند می شود آن دو بیت که در جهان طریقت است
 و میان خانه و بازگویی ندارد اما با ذیل خوبست
 ذیل آنست که بعد از پات و نقار است نمه که حاصل
 میشود و آنرا ذیل مینامند اصوات بی ذیل نیستند
 و ایکن بی نقار است پس نامهاست سبای نقار است
 می آید هم ذیل بستند که مولانا بنی علی از جم
 کرده است و نکاه و اصول آنست که پات است **انست**
 و او را که در نظم و غزل این نوعی سری در چینه و آویزه است

بصوت بی تقارن است و در هت مانند نقش حال که می
 نقشش و نه ترک مولانا نیت بهین طریقت که پیشتر
 میماند بصوت و ایشان اورا نه رنگ نام رسا ده است
 در قدیم مسجون عمل بود اما مسیح فصیح زبان و کلیم نادره
 پان جناب استاد شاهی علیه الرحمه و الرضوان است
 از عمل جدا کرده و ذیل یک ترکیب ساخته پس باید که تقارن
 صوت اکم ساخت و ذیل از یک ترکیب زیاد و نخت
نقش آنته در رباعی و در هر بیت می کنده اما اورا در صو
 کلان نمی بندند و اگر بسته شود از اشق می گویند و اگر
 بسته شود از محنت است چرا که محنت خاصه سبلی میباش
 زیرا که استادان این فن بیصد شصت بنی را که بسته
 همه در اصول محنت است و یک بنی را ایات شریف است که
 حضرت شیخ آذری علیه الرحمه میفرماید **سبلی** سبلی
 برهنه زدن شکرتش بر حقن زدن تا دل شمی تیره شک
 زلف آسکن بر شکن زدن با جیح اگر بهوم کلی نخه را درین
 زدن و آن سبیت را حضرت خواجه یوسف اندکانه نور
 مرقده سید و شصت نقش است در اصول محنت استادان

دیگر نیز است اما در اصول کلامی دیگر مثل فرست و ترک هر
 و فاخته ضرب درین بحر باب است اما سبلی خاصه
سخنه آنته ایات اورا زبان هندی بندند همچنانکه
 خواجه عبدالقادر علی الرحمه بسته در لغت سبلی بود
 مثل آدم و سرور کانیات و شافع محنت و وقت و حیرت
 و صفوت آدمیان و تتمه دور زمان **محمد رسول الله صلی**
علیه وسلم زبان هندی و در بازگویی آن دو زوده
 امام را این کرده و ریخته نام رسا ده ایات **نور**
 میزند تو چو چور و همار میر جویا لیت جره نوها
 و ان ریخته را جناب خواجه در بند و ستان زبان هندی
 بسته بود و آن پر دم با مر اجبت نمودند شبی در خواب
 ازین ایه پند نامان در بار و لسان که هر شکر خود
 باشد که گوی سب القادر زبان هندی او ستا
 اکلی نامان هر پذیر گوی چون خواجه پیدار کشیده زبان
 هر مصلی باشند و اورا اسم علم نام رسا ده و ایات
 هر ایات او نیست **نقش** لغت لغت با رسا ده
 لا اله الا الله و شکر نامی قادر شهان لا اله الا الله

با و من استبان توان بوم که صفه مرصفه با و جنبه
 کل و لاجی استمدان لا اله الا الله **سجده** همچون بحسب طویل
 رکعت با یکدیگر ترتیب میدهند مانند عمل و در نظاره و نماز
 و بازگویی دارد و اکثر او در نعت رسول صلی الله
 و سلم است و میان خاندان و منقبت جبار یا رضوان
 علیهم اجمعین و بازگویی او در مع دو زده امام است
 و در اصول مزاج می باشد همچنانکه بابر پادشاه قلند
 در پرده راست پنج گاه اینست باز چون مستمان
 سر دستمان رفته به بستان کرده کلمات خوشدل
 و پنجم بیسبیل محرم نغمه سرایان رقص نمایان خامه سرکش
 جام نقش جام زری تحفه و کمر شاه سلام علیک **صبرین**
 یکم را در دو اصول بنده باید که هر سرخانه در دو
 گفت شود بطوری که اگر آیات در اصول باشد **بشارت**
 در اصول دیگر میباید مجیب که خواجیه بشارت
 کرده که آیات او در خفیات و نقارات او در
 و بازگویی عمل بسیار کرده و سنیزده اصول است
 درج نموده و سنیزده کویک نام نصاده عرض آنکه

اگر در سرخانه عمل واقع شود در ضمن میگویند

قول

ای پیک استنای خیر یا بلکو	جوا کل بیسبیل نغمه سرکوشی
بر هم چه بنیزه سزای غنیمت شکست	یا ما چه داشتی تو ز خیر بلکو

غایت در بیان پندتهن سازها و وجوب و آثار آن

چه آنکه اکثر سازها از وجوب توت مربوط میشود و ما را
 آتش را از ابریشم بهر سنجبام می نمایند زیرا که
 میان جوب توت و ابریشم التیام مالا کلام است
 با هم این لغات در معربا و عرب افزا میباشند
 از آنکه اگر آتش را در زیر دم سازها در زیر بام حکاشته
 و طبع از آن غشتر و کان ز او یه فلق و شکستگان
 و در پادشاهی قریب از تیسید این واقعه و تقریر آن
 مقدمه آنکه شهره فساد در ابریشم اتفقال قدیم است
 چون بسبب حوادث زمان و عوارض دوران
 از یکدیگر دور و زو وصال هم مجور کشنده است
 و در عهد پید و رنگانی هر مان معانفت الا حرا

منبوره استاد همه سازهاست و قطب العارضین است
 المذوقین حضرت شیخ قدس سره الغرزی فرماید
 مستزاد
 جو به تیراشید و در حدیث است صدنا زار از دل صفت بر آید
 قافیه عالم تاروح روان
چکایت هر دو سر سازهاست بعضی برینت که چکا
 از روی سی و دو پرده و قطب بوره که فغاند و در وقت صبح
 آفت که در آسمان سینوم ستاره آیت که اورا
 زهره گویند و او یکی از کواکب سبعه سیاره است
 و اورا حوالی شمس زیاده از جهل و نه درجه دور نشود
 و او عربی طوایف سازند باست از ان و جا و اورا چکب
 نسبت میدهند و بعضی گویند که در اصل او چکب بود
 و ان چکایت در بعضی از تفاسیر مذکور و در کتب تواریخ
 مسطور است که چون باروت و ماروت را بر زمین بایل
 نزول نموده اند نفس شهوت را با ایشان دادند
 گویند و ان سر منزل زهره نام مطرب بود آن دو فرشته
 فریفت جمال و شده از و مطالع انچه متقطعا می نمود

بود که زند او القاسم ایشان را اقبال نمود و تعلیق بان نمود که
 سجد و صتم و شرب خمر اختیار کنند چه نهبت و شرب او را
 و تعلیم اسم اعظم که بان بر معارج افلاک می نمودند
 آن دو حک بعد از قیام شب بلیطه که کورا القاسم شیخ در آن
 ساختند و از ان القاسم مشتاع نموده اسم اعظم را خیرا
 و بر حک بیوم صعود کرد حضرت کریم با علت تبدیل صورت
 کرد و منزل و منزلت آن دو حک را با و کرامت فرموده
 من بعضی از اهل بیتان یعنی علامه سیحانه مولانا جمال
 الدین و انچه گفت نموده فرموده اند که سیاحت این
 ولایت وارد بر کذب و ازیرا که حکم که که باید که رفتن
 اسم اعظم از نشان توان بر حک بر آمد ایشان چه بر
 بر آمد و مولانا باقی و زری طیب را هم می گویند که تا که
 نمجه و تار شیر اسم اعظم موقوف بوده باشد باسلام
 ایشان بر سبب سجد و نهبت از اسلام خارج شده و هر
 باید که رفتن اسم اعظم بشرف اسلام مشرف شده و بعضی
 برن رفت اند که صورت آن ستاره به جنگ می باشد
 و او بر کشته جنگ مان است و منقول است که جنگ است

پد اگر دست از برای دفع وقت است و این مجرب است
 بست زیر اگر جناب قطب الاقطاب خواجگان خواجه
 جویماری علیا رحمت و انصوان را بیماری وقت عارض
 در جناب فصاحت مولا سلطان محمد طیب ایشان را
 بست مایه جگ ترفیب نمود و حضرت خواجگان این ترفیب
 طلب نموده مدت سه ماه در ملازمت ایشان نهم بجای
 صحت آمدند و باعث شد که در آن ساز از جهت آن بود
 روزی پیری را دید پیشت دو تاه کرده یک پای پیشت
 و یک پای عقب مانده دست را بر سینه گذاشت چون
 آن صورت را دید بجا طرش ریخت که چنین سازی می
 تصنیف کرد و این بیت قدوة العارفين و زبدة المتقين
 سیاق میدان فصاحت صدر نشین بارگاه باغیت
 مرلوی بسد الرحمن جانی قدس سره مغموم میشود که از
 پیشت دو تاه گرفته باشند جگ گفته اند سر ابریس
 نغان همیشه جگیت نم گشته نم آنگ آمده تا دهم
 از هر طرف چون تار پاناما جگ بست و پشت تار دارو
 پرده هفت می باشد پرده اول است و پرده دوم است

پرده سیم جگ است پرده چهارم زنگوله پرده پنجم حسنی
 پرده ششم عراق پرده هفتم کوجک و از هفت پرده
 هفت مقام می بر آید نزد ارباب فصاحت این پرده است
 اما استاد کمال باید که از این هفت پرده دو پرده اشخرا
 نماید و بعضی گویند که اگر سطر به کرده منقول است که در
 اسکندر و حکیم بودند یکی از سطر و دیگری افلاکون و
 هر دو در برابر می داشت تا که روزی افلاکون
 بر سطر تقدیم کند و از سطر بسیار کوفت کرد و از آنجا
 بر آمد و روی بصر آنها دو رفت و در زاویه کوچی
 مسکن اختیاری نمود و دوران زاویه میس بود و اگر جگ
 سپه کرد و گویند که روح از سطر همیشه در آنها
 سیر می کرد و جب خود را در ویرانها میگذراند
 در سیر بود که بالقطر سیموم رسیده زهره را و او را
 نابست که نیز میس گویند چشم او چون بدان ستاره افتاد
 صورت او دید عجب بس همان صورت آن پسر پیر بود
 ضمیمه خود نقش بسته بر زمین آمد و همان زمان جگ
 ترتیب داد و در نوچین آن منقول شد و آن تصنیف او

بموشن افلاطون رسید ۱۹۱۹ اسکندر را بدین اسطو
تریب نمود چون اسکندر بدین اورفت دیدند که در
اسطو و جوشش و طیور بسیار کرده و پوشش شده و
اسکندر و افلاطون جهان شده **سازیک** در زمان
سرور کاینات و خلاصه موجودات و پشوا می مخلوقات
کل حد تو نوران معدن اسرار از طبیب علت کجای
یعنی حضرت محمد رسول قدس صلی الله علیه و سلم پیش
منقول است که چون حضرت از معراج مراجعت نمودند
از جمله اسرار که با امیرالمومنین عسلی رضی الله عنه
گفتند و از آنجا که مقتضای بشریت است ایشان را
به آرامی و پطاقتی دست داد چون احران بود که در
باشی می آن را زکشت نید آخر از پطاقتی روی بیابان
سازند و بجای رسیدند و سروران چاه کرده بر
گشتند بفرمان حضرت آن ازان چاه فرست که شای
روزی ازان غایب قطع کرد و بر لب نهاد و چون زمین
انداخت آوزی از اول بهر شه که بجز و جوشش و طیور
از استماع آن قرار و آرام رفت و الله اعلم و ان

از غر و بود اما استمدان از جوب میر استیده اند
و غر است است اما که از جوب میر استند جوب است
و از غر و زیاده از جبهه مقام بر نمی آید و از غر است
میخواهند می بر آید زیرا که پرده میرتج دارد و پرده ششم
غرا میرتج میسکونید و از مقامها راستی که گونا
ذمی اکل و سه گاه بعدی بر آید غر است از پرده ششم
قانون سازیک که از افلاطون حکیم مانده و او را
بر داشته گویند که چون جنگ اراست ساخت برین
که اشت صورت او را دیده قانون را ترتیب نموده
نیز نسبت آبک می شود **سازیک** که شاه بهد ساز است
زیرا که در لافقت از بهد ساز با بهتر است و در اوده دارد
زین زین کو یک پرده و ادر لغات است و تارهای او یک
بس و در اوده زین تشش میشود و هر یک ازان تشش
استمدان نامی نهاده اند تار اول را جاد گویند
دویم را زین گویند تار سیوم را سان گویند تار چهارم را
مثلث گویند تار پنجم را ام گویند تار ششم را مختلف گویند
و این ساز نیز از جبهه مانده است گویند روزی شسته بود

دوست بر سر خاده در فکری بود و بهین صورت خود را
تصور نموده دید صورت عجیبی گفت به بهین صورت چه
سازم و ابریشم در و تعبید کنم چون چنین کرده آواز خود
از وی ظاهر شد و گویند همیشه بیج ساز بر ابدن بر
یا نکرده که آواز کرده و از آن جهت آواز است آن
پادشاه سازهایست مانند بر بطن سازیت که فیض او
حکیم پدید کرده چنانکه شبی در خواب دید که شخصی او
آمد و گفت خود ایاز را بر تپس کراک گذر کن تا سری را
توروشن شود چون پدیدار شد وقت بجه بود برخواست
و در آن بازار گذر کرد و در اندیشه گفت آن اسیر
مانده آواز مصامت و در جسم تعقل شنود و از آنجه
فستی داد تا از آن مناسبت لذتی یافت و از آنجا
بگوشه رفت و موی در دهن گرفت و یکسر موی در
چون آن موی را بر سخن جنبانید آوازی از آنجا
آمد تا ضیف آن موی را با بریشم بدل کرد و فکری
میسگرد که روزی به آمان گوی سیرش افتاد
سنگ پشت یوسیده افتاده دید و پوستی بر روی

که سبانی مانده چون باد در تاج و ف آن می افتاد آواز
از آنجا بیرون می آمد بر داشته با دست نزدیک نمود
و آنرا بر بطن نام خاده استمدان متاخرن چهار
دیگر بر و افند و دند و همه تارهای او ابریشم است
عشرت انگیز اما گوشهای او را دو دست است تعبید
کرده اند بمراتب همچون قانون ماکرفت می نوازند
رباب سازیت در زمان سلطان عالیجا و محمد
روح یافت و استمدان محمود که از جمله نادرهای زمان
بود در ملازمت سلطان مذکور نشنو و نمایافت بطوریکه
ای سازنده از ربایان راجان کنت دست نهاده
داد اما در آنسه بمرکبان ربام اشغال فرموده
ندام عالیقام سلطان اعمارین و برهان لیهین
مولانا بهال الدن روی قدس سره اشقام بر
فوق در ملازمت ایشان اکثر اوقات می نواخت و
ایشان را با ستاد مذکور میل تمام بود و استمدان
تقرب در ملازمت ایشان از مثال و آواز میزد
اما رباب سازیت که خ تار دار و چهار ابریشم و کنار

او در سیم و در تمام ساز با ملک ترا ما استاد کامل
تا در وقت یکمیل تواند بر آورد و قبوز ساز است که تمام
خوب و صدای مرغوب دارد و عادت او سلطنت
او اینست بسیار است که در فن علم او در چهار بسیار
و استغفار به شمار انهار می نمود و نیز نوحه و تصنیف
بی حد در روزگار دارد و چنانکه در مجلس مذکور و در
سلطنت خواجه گشت اما در میان ساز با بار باب عیسای
داشت روزی بجا طرش آمد که اگر باب اوست
در آن کرده شود و گاه او را در خورد دست بر تنوع
شود او از خوش و صدای گوشش خواهد بر آمد چون
کرد او از چنین و نعمات مکن از و ظا همیشه و آن
قبوز نام نغس و بعضی گویند که سلطان اول این
از روی او زمان گرفته اند و در تواریخ مذکور است که
ایل نوز نمود و بهفت قبده است و چند خیر در میان
ایشان گذشته از پادشاهان نغسه و از ان
بهار نغس و آن سه نفری که از پادشاهان بودند اول
آق خان دوم اولی قرآن سیم بایوند رخا

مذکور است که هر روز در پیش آق خان نو پنهان
بکار میرفت و اسامی الفان بکدی زمان و دیگر سال
قران و دیگر شاه باقی و دیگر قیم غوزان آورده اند
بکدی زمان برادر سیم غوزان را گشت از برای نش
شده زیرا که زن برادر غوزان عجب صاحب جمال بوده آن
قبیله را همه را به قتل رسانید اما یک پسر ایل و قیم غوزان
اون یافتند با شفاعت آقا تورقت علیه الرحمه سیم را
نمودند لغا و نهان کردند پس که طفل بود آقا پسر ایل
دید و او را آید از او تون نمودند و گفتند که او پسر
و از وفات زندی نخواهد شد که او دشمن تو شود و سیم
ایشان در پیشه با تو شد مسکن قرار دادند و میس بود
از زمان که خرد نمود و آواز او در عالم باقی شد و پسر
چون بن نیر بگوشش بکدی زمان رسید خود اندیشه کرد
و گفت جلا که کار او را و روشی گرفته باید که جواب
او را گویم زیرا که او دعوی خون جماعت خود خواهد کرد
آن گفت و سوار شده بسرای میقیم غوزان آیدیم
نشانت خیال کرد که ایل میمان خواهد بود پس که این

ایلی کیمت گفت از تیم غوزان کجا است جواب داد کیم
از بالای کوه پریده افتاده است شاید که جالارده باشد
بگفتی زمان قاه قاه در خنده و گفت که من از برای
آمده بودم که او را بکشم چون از کوه افتاده بطور خود
خواهد در گذشت چون بنده قدمی مراجعت نمود
نخاعش رسید که ازین ایلی نهار می بکیم کشت
و گفت مرا طعمی ده ایلی بان گفت مرا احتیاج
بان ایلی نیست من چه تو را بدم چون دید که همان صورت
مادرش بگفتی زمان را تعیین نموده بود است صلح
و صورت و بهنات همه همان طور معین است تعیین
شد که گزند بر او را و همین شخص است آخر گفت بر او
ازین ایلی بگفتی را بته است که میخورم چون تو بسیار
شدی نهایتش من نخورم گفت یکتای را بجان
اندانت بگفتی زمان آن اسب اگر قدمی بگذرد
بان هیچ نشم و بگیری به تا بخورم و اسبی چه که هر
بخ من پر شد و ایلی بان گفت دیگر نیست تو هم در او
شد و فرادی که او کتسم ایلی در پیش او جمع شد

در پیش انداخت روان کردیم غوزان متوجه ما
کردید رفت و دو اقمه را یکان یکان در پیش او گفت
مادرش گفت کسی که جانم ترا کشته است همان شخص است
زنتسار متوسس پیروی بخاطر خود راه ده زنجیر
ساعت پیش راه او بگیر و بیک تن کار او ساز زنگ
او از نجا چون بر میسکد دو خواب میکند اگر کار او را
در همان خواب ساختی خوب و کز تو بسیار مشکل میشود
گویند تیم هر راه او را گرفته میسپاید تا زمانه که بگویی
زمان پیدا شده بجای رسید که ایلی را که کشته شد
خواب شد چون ساعتی گذشت تیر را در حصه کمان نهاد
زود بیک ران او اندک جنسیده آن کلام بزبان او
جاری شد که آن کو بهستان را چه مکان بد بوده است
ان گفت و باز در خواب شد چون ساعتی دیگر شد
شیده جان بران او زد که حسد دوران او بر
افتاده چون بگفتی زمان پیدا شد دید که هر دو در
قلم شده و آن تیم ایلی بان در برابر او ایستاده
داشت که او تیم غوزان بوده است در حال دست

برکش خود بر دوزان را بر آورده در نوارش
 و به نغمه اوزان پرستم غوزان گفت که کار مرا بسته
 و خون مرا ریختی اما چیزی بگویم کم که تو همچون من ^{گشت}
 گفت اول پاره پوست سمر ابر سر خود پوشان و زان
 مراد که خود برهنه چون از مادر شنیده بود که هر
 او که بی علفا و کن پس پوست سمر در ابر سنگی ^{پوش}
 آورده او را بر درختی چاند و در خواب شد بعد از ^{زود}
 پس ارشد دید که پوست سر کبھی زمان آن سنگ را
 آورده کرده آورده او آن درخت را پر چه چست
 یتیم غوزان شکر کرده متوجه خانه بکدی زمان شدن
 برادر خود را بدست آورد تومی در میان غوزان
 آغاز کرد و بر بنده بادشاهی نشست زیرا که رسم در
 ایشان چنین بود که هر کس شجاع تر بوده او
 پادشاهی شده اما گویند که اگر بکدی زمان ^{فر}
 مانده بود چهار سال و او را خویشان او برده بودند
 کشته شدن پر خیزنداشت و در سن تومی نبود بعد
 چند روز آمد دید که شخصی سگانه در پیش مادرش نشسته ^{ان}

خود پرسید این کیست گفت آن کسی است که در کشته
 و مراد عقد خود در آورده گویند که در پیش او ^{سخت}
 بود که از آن تومی بخش گویان مانده بودند گوشت او را
 خورده بود و در پیش او ایستاده همان استخوان
 برداشته ز در برستم غوزان که هر مغزی که بر سر او
 بود بر زمین ریخت اما از دشمنان سالف بود ^{بجی}
 سر تن تون لوق گفتندی و دیگری را مار چمن سی لقی
 و دیگری را آق اومی لوق سخن گفتندی گویند که ^{ملقی}
 سر تن تون لوق بر سر جایی رسیده است که ^{مخ}
 از آن جابه آب به چهره می نیافت قصبه خود را در آن
 جابه انداخته بر آورد و ^{مگر} آن مقدار آب آمد که
 بالصدایقی او همور شد مقصود از آن مقصد ^{نشد}
 اوزان در زمان ایشان پیدا شد چون با یکدیگر ^{خواست}
 حکم کنند آن ساز را در نوارش در آورده هر
 داشتند بان ساز ادا می نمودند و نیز می گویند که کسی
 در میان ایشان نیست و انت نوچن او را ^{باز}
 خود بر میگرداند و مطعون تمام خلائق می شد ^{علم}

در زمان حضرت اسکندر و القهرین
 یافت و از آن منوخ بود تا زمان امیر احمد ساسانی
 چون که در آن گره دولت شاهی مسطور است و بعضی گویند
 ربط همان رود است و جمهور این فن بر آنکه ربط
 ساز علی حدیث است و در و نیز ساز علی حدیث زیرا که این
 رود در ربط لغات بسیار است بواسطه آنکه یکی تار
 او از مو است و دیگری را از سیم امار و در جارتار
 و هر دوروی او پوست کشیده است و در
 زیاده از وجب است و همچون نخک با کمانچه می نوازند
نیک نیک در زمان سلطان محمود غزنوی
 پیدایشه و حادثه او گویند حکیم ناصر خسرو و ابو علی
 سینات که هر دو با اتفاق پیدا کردند و در
 ناصر خسرو مردم را سخن بسیار است بعضی گویند که هر
 دو عارف و بعضی گویند تا سخت و هر که این ربط
 یاد میکنند العلم من آت اما مردمی فاضل حکیم
 در یافت گش بوده و در باب موتی و قوت تمام
 داشته و قول است که چون نمک را تصفیه کردند

عاجند آمد و در تفکر اسبابی بود که ناکاه شمش
 ابو علی سینا را گذر بر وی افتاد و دید که حکیم
 دارد و گفت ای حکیم چه خیال داری خواهی خسرو
 کرده شمش ابو علی را دیده و از نبل خود صورت بر او
 و در پیش شمش نماوه گفت سازی خیال کرده ام
 و لیکن در نواختن او عاجز آمده ام شمش بویله
 تصدیق با من دریافت که بخراشیدن میشود و جود
 رسانید و بند موی بر کشیده و شکم بر روی
 و بر نکت کشیده از وجه ای ظاهر شد و آن سخن
 نواختن خسرو که در طاقی نشسته بوی طعام زده و کتا
 کرد و طاقیست نماید زیرا که از مولانا حسین علیار حمید
 این فقیر رسیده ایشان عنایت کرده که گفتند که
 و هیچ کجا و تار یکی ندیده ایم اما ازین سخنان بسیار
 شنیده ایم بان میانه که سخنان عوام باشد ایشان
 حکمت نغمه زبیر که آواز او مفر سر را خالی میکند
شماره نیک در زمان خلیفه بعد از پیدایشه و گویند
 پرشانه دماغ عارض شد و او را از مهر لصلح آورد

و باغ ترتیب نموده او سازیت از سازهای قدیم
 از چشیده ماند و هست لیکن منسوخ شده بود چون چنانچه
 آن محبت عارض شد آن ساز را باز بروی کار آوردند
 و در آن زمان روح یافت و او را موسیقی قاری
 دانند **علمه انبیا سازیت** در زمان نوازش در
 نومی پیدا شد و جادو شد و مولانا تیف الدجلی
 چنین منقول است که مولانای مذکور آن ساز را از دم
 آهنگران تصنیف نموده اند **المدة علی الراضی**
سازیت حکمای یونان پیدا کرده اند و صورتش
 با عودی ماند و از سازهای قدیم است **روح او سازیت**
 او مانند ربابیشش تار دارد و آن ساز در طرف
 چین چین می باشد و آن ساز در آن جا پیدا میشود
 و بسیار است بواسطه آنکه حکما آنجا پیدا کرده اند
سازیت حکما این پیدا کرده اند و آنچه پرده
 و او سازیت بجای آن است اما کامل پرده های او را
 موافق پرده فلن بوردند و هیچ چیز از وی خلاصی
 از **سازیت** او را حکما روم پیدا کرده اند

است که او را جمل کس می خوانند و صورتش چون
 بوده در احواف او است اما دان می ایستاده است
 است اما دان قایلین بافت و در نوازش می آید و
 سخن عوام است زیرا که فقیر خسته زد و در تحت نمود
 معلوم نشد که بجز روش است و است اما ذوقیکت که
 در هند و ست سازیت چون کمان نذافان و کمان
 دارد و رسم او را با کشت در نوازش می آید
 و بگذر گفت می کنند و آنرا در اینجا رخنون
 بزمی را صاحب فواست و خاطر را با یک کت
 کشف و موصوع یاد که چون آن فقیر فارغ شد از
 علم موسیقی پس شروع کرد در تکرار خواندن و کلام
 و تمام و فلسفای که در آن علم شریف و صنعت لطیف
 و توفیق تمام داشتند و مضافات غریبه و نوحه
 عجیبه در صیغیف روزگار و ضیاع لیل و نهار
 کلک منجر دثار و خاتم کرامت آثار نکاشته و
 از خاکساران بی اعتباری که پرده وی ایشانان
 کرده اند اگر چه ذکر آنها در اینجا از جمله آداب خواهد بود

در دریا افتاد بعد از ساعی از جای سر برد کرد و دید که
از روی دریا تخت پاره می آید دست انداخت آن
تخت را که در آن تخت نشست و میرفت چون
رست سر روز گذشت آن تخت بر کنار دریا رسید و در آن
کنار دریا پستی در و در می آمد ه جو بی برید پدید
جسیله بر لب دریا ایستاده آن پیشتر آمد و در
گرفته بجای خود آورد و دست زنده خواند و در ملازمت او
میسبوت آن زمان که او را وضع حمل شد و شری بنام
جمال متولد شد و همت دروایشان در خانه آن پسر بود
تا آن زمان که آن دختر چهارده ساله شد اما همت چون
دل آرام را در دریا انداخت از کرد پیشمان گردید و
لیکن نفعی نداشت آخر که همت بجا می رسید
او را در بندگی میداشتند و از هر تیبی حکم دانی
نمودند چون حکما آمدند در معالجه جان شده اند
تسار دادند که از همت تقی و شری پاره تا بدام تنها
بیشتر و عشرت تقیت کرد و شاید که دل آرام را فراموش
کنده چون دختران را جمع کرده آوردند برام شاد گشت

تقدیر کرد و دید روزی بخاطر همت سلم رسید که از برای آن
یک منظر باید ساخت و بیک لون باشد آن بود که کم
فمود تا از همت تقی یک است تا دور و دور کنکاش
سبک شده بسیارند چون بر همت تقی کس رفت بان چرخ
در خانه او دل آرام بود نیز کس رفت پرتن خبر آشنید
پریشان احوال که دید دل آرام او را دلاری نمود و
غم مخور و خاطر خود را مشوش مدار که من با تو بروم و آن
خانه را من سازم اما چون استماد از آن خبر کرد و مذ و جمع
گردیدند آن پسر با دختر خود که دل آرام باشد همراه شد
در کاوه شاه همت سلم بر رسید اما دل آرام با او گفت که
در پیش بهم که می درای کوی که یک منظر این شما
می سازم چون پسر سلم چنین گفت بهم را تعجب شد
اما اقبال نمود چون استماد آن در پی کارش نرفت
تقدیر نموده هنوز استماد آن تمام کرده بود که او
کرد بطوری که دیوار اندرون خانه از شیشه جللی بر
در یک جایی کرد که دختر دل آرام را نباشد و بخت او کنار او
نماند زیرا که از والده خود یاد کرده بود و بهتر نوازی و

شش طلب کرد و حکم چمن بود که هر وقت که خانها با
 رسد خوابم سیر کرد و هر یک را بسکی از دوشتران
 خوابم نمود چون هر هفت خانه تمام شد اول خوابم
 آن پر توجیه نمود چون قدم نهاده در آمد آن دشر از
 دیوار برخواست تعظیم بخدمت سجای آورد بدام را
 زیرا که با او همراه دشر می بود که عکس و افتد چون
 نشست دید که آن دشر پانوشن چکش شد بدام
 دیوار که نگاه میکرد آن صورت می دید پیکر
 پیران خانه را تو ساخت یا با اتفاق کسی پر گفت اتفاق
 دشر خود ساخته ام بدام گفت دشرت ایا چون پیر
 آورد برقع بر روی کشید بدام گفت ای دشر خانه را
 تو ساخته گفت بله بخدمت ام گفت این هنر منست بلکه از کرد
 خیال است چون دل آرام این را شنید گفت ای بدام
 دل آرام چگونه کرده بود که او را بدید انداختی همیش
 در برابر تو همین سخن را گفته باشد چون بدام این کلام را
 شنید گفت ای دشر روی خود را بکشای تا بنیم که
 نویستی سخن شنای از تو صادر شد دل آرام رو

چون بکش و بدام را حسب آرام از دست شد به پادشاه
 آید کشید و پوشش کرد دید چون ساقی شد بحال آمد
 دشران اقبالیم را رخصت فرمود و دل آرام را احتیاج نمود
 در همان خانه بعیش و عشرت اشتغال نمود روزی چند
 گذشت غلی در دماغ او پیدا شد از مرید ارخوانی
 حکما عرض نمودند که ای پادشاه عالم بیارید عجز
 میکشید بگر گفت مرا علاجی بکنید تا خواب بردگی
 از آن حکما افسانه بنیاد کرد و ایراد آن فسانه
 درین کتاب مناسب نبود زیرا که این تویع عمل آن نیست
 ذکر ساک مساک طوق الحان عارف معارف
 مشمول عواطف احمدی محمود لطایف سرمد جناب حکمی
 منقول است که در زمان نوشیروان عادل جناب و را
 سلطنت و جهان بود که هر وقت که سوار شدی دست
 غلام درو در گوشه اطمینان پوشش ترکی و هند در
 جلا و او میفرستند و بنا که بعضی ساز او را برداشته
 میفرستند و بعضی دیگر رکاب او را گرفت میفرستند
 و خلائق در آرزوی شنیدن آواز او میسر بودند

امولانا جمال لدن رومی قدس سره در سنوی خود میفرماید

دست

آن شنیدهستی در چشم	بودن کسی مطرب با کوفه
بیل ز آواز او چو دشت	یکطرف ز او زخوئن مده
مجلس و مجلس خوش است	در نوای او قیامت خواب
مطرب کی روی جهان شد مطرب	رست ز او ز رخ خال عیب
از نوایش رخ جان بر آن	وز صدایش هوس جان بر آن
چون بر آمد روز کار و پیشه	باز جانش از غم زشته گشته
پشت او خم گشت همچون خم	ابروان بر چشم او چون لدم
گشت آواز لطیف جان فورش	زشت نزد کس نیز زدی با
خود که امین خوشکس او تا خوش	یا که همین سگف کان شمشیر
چو که مطرب پیش گشت خصم	شد ز بی کسی برین در هم
گفت عمر و مقام دادی بی	لطفی کردی خدا با منی
سعیت و زید هم بقاد	باز کوفتی زمین روزی تو مال
نت کس با من در میان ام	جست بد تو ز من کان تو ام
جک ابر داشت انده جو	سوی کورستان تیر بر کوه
گفت خواجه از تخی بر هی	کو کوی می پذیرد قلب با

گفت و بسیار که این سر	گفت باین کرد و بر کور می
خواب بر پیش رخ گشت	گفت و یکی را با کج کج
از زمان حق بر منم خواب	تا که خواب از خویش انست
در عجب شاد کن معنوست	و من ز غیب شاد و بی حضور
سز نهاد و خواب بر پیش رخ	کا بر پیش رخ جانان گشت
آن ندای کامل بکنان	خود ندانست ان بی آن
بگفت آمد منم کای می	بند ما را از حاجت نبر
بند ما داریم خالص مستم	سوی کور گشت تو بر چه کن قدم
ای منم ز پرتال عالم	به قصد دنیا بر کف تمام
پیش و بر کای تو ما استی	اینقدر بستان کنون معده
اینقدر از بهر بر لب	خارج کن جان خسته شد اینجا
سوی کورستان نهادند	در بغل میان دو ان در سجده
کرد کورستان دو اوست	نیر او پس از نید استجا کج
گفت بنودان در کار بود	مانده گشت و غیر او آنجا نید
گفت حق فرمود ما را بنده	صافی شایسته فرخنده است
پرستی کی بود خواهی خند	چند آن رخسار چندان جدا
بار و کرد کورستان	بجو آن شایسته گری کرد

بود که جسیح پادشاهی از پادشاهان حصول او ممکن نبود
 اولش پور نام ندیدی داشت که در علم تصویر به نظیر
 و فی عدل و ان خود بود و در شناختن جوهر عدل
 روزگار و دوم کج باد آورد و سوم طلای سفید
 و چهارم شیرین و پنجم لعل بوی یک ششم شب زینام سی
 و هفتم ریاضت زار و دهم کینچ نام جنگی داشت و اگر
 بر بیان هر یک استغال نمایم از مقصود و در نحو اینها
 تا ششم از احوال خسرو و شیرین گفتن در سن اوراق
 لایق نمودن باران تقصیر مقال بر سپیل اجمال است
 آورده اند که خسرو نام پادشاهی بود در ولایت اصفهان
 بسی صاحب جمال که زبان مقال در اوصاف او لال بود
 و شیرین نام دختر می بود که چشم آفتاب تاب دیدن
 او داشت اماش لور روزی در مجلس خسرو نشسته بود
 و از اطراف او کخاف عالم سخنان عربی و حکایات
 می گفت زیرا که مدت می در سیر بلاد و اقصای
 گذرانیده بود و حکایت ابانجا رسانیده که امی خسرو
 شیرین نام دختر است در ولایت ارمن بسی صاحب جمال

خسرو احد آن می که بر سر او او تو اندک کرد و این
 در اوصاف او سخنان گفت که خسرو را میلان طاس
 بسوی شیرین ش روی ابلرف شاپور کرد و گفت
 شاپور تو از آن دختر را نمود که بب زوتی و شوقی
 از آن دختر در خودی نیم از آن تعریف و توصیف که
 در آن کرد شاپور گفت ای خسرو عالم او بر دان جان
 لطیف است که هر مردی که در نظر او می در آید او را
 در آن بند و اهل طاس میرسد که خدیب باید کرد تا شاپور
 او را تو ایب دیدن خسرو گفت چه تو هر چند خواهی کرد
 شاپور گفت آن دختر را می شنوم که هر روز بکار می
 در آن کارگاه منزل بوده که آنجا فرود آمده طعام
 آنجا بند و اهل طاس میرسد که صورت شمار یکشم در آن
 منزل که است نه و بگوشه پنهان شوم شاید که صورت شمار
 به پیش بصورت شمار به میسید کند چید که بخاطر
 این بند و میرسد اینست و که نه هیچ صورت او نمی توان
 دیدن خسرو اقبال نموده او را رخصت داد چون شاپور
 بفرمود تمام نمود و در آن منزل آمد و در آنجا آن صورت

ناز و بکوشش پنهان کردید اما چون شیرین در آن کمال
 نزول کرد و نازک و چشم شیرین بر آن صورت افتاد چنان
 آن صورت کردید آبی از جگر بر کشید و در نظر اول
 عاشق و مکران آن صورت شده که فقه مرا حجت نمود
 و در چسبیت این که جانم را بصورت می کشد و در کوه
 باز در آن جانزول کرد آن صورت ابانیت و کرد
 باز آن صورت را که فقه بر کشت و روز دیگر نیز در آن
 مکران آمده آن صورت ادیده آخری می شیرین را
 دست داده فقه نمود که در سن شکار کا فقه بود
 و گوید که مصور این صورت که باشد اگر مردی باشد
 از سرخون او در گدشته و اگر زن باشد مکرور با بوی
 آسمان رسانم شاه پور بهن را از خدا طلب نموده
 بیس بود چون نذار آشنیده بر آمد و پیش شیرین آمد
 در من جویت بوسید و در مع و غنای شیرین
 کوشید و غنای غریب ترتیب داد شیرین بسیار
 خوش آمد و با در مقام غنایت کردید و گفت ای
 جوان جنام در می گفت ای بانوش پور نام دارم

در ولایت هفتان دیس با تم و هم صحبت و هم نشین
 صاحبان صورت شیرین گفت ای جوان صاحب
 این صورت جنام دار و گفت خسر و نام دارد و پانوش
 در ولایت هفتان می باشد و در او صاف خسر و در آمد
 بنان نغان گفت که نزدیک بود که شیرین باک شود
 گفت ای شاه پور خسر و را توان دید که گفت ای بانوش
 رسید که این خدمت را بجای آورم شیرین را چون
 در الباس فاخر و قبح پر جو احمد پوشانید و بجانب
 روان ساخت اما چون خسر و پور را بجانب شیرین
 بعد از سه روز خطای قتی دست و پنی شاه پور را کرد
 با شاه شاه پور در راه پیش آمد و آینه را عرض کرد
 شوقی و زوقی در دل پیدایش و غنای غنایت کجاست
 در طرف شاه روان کردید و از آنجا بجانب شیرین
 سفر ساز کرد و بجانب خسر فرستاد و از آنجا
 او نیز راه هفتان پیش که فقه قطع مراد مین کرد و به
 آنکه در راه شرف ملازمت شود چون پاره راهی رفت
 دید که سپاه و لشکر بسیار در آن میان فروز آمده

بهوای با استدال نولات خست مثال طایم طبع اقا و مملکت
 بنجار که تخت کاه اصلی آن خاندان بود از خاطر اسیر
 جوشد امراهی دولت وارکان حضرت وطن با لوف
 و سکن معهود خود که بنجار بود یاد کردند و بهر هیچ
 نتوانستند عازم بنجار گردند آخرت همه روی توجیه بنجاب
 نصفا یجاب مولانا روکی آوردند و مال و ثمنه
 قبول داشتند تا آنکه جناب استاد امیر ایجاب
 ترفیغ نماید و جناب مولانا روکی وقت آمدن
 تا که زوری در مجلس شراب ذکر نعیم بنجار و بهوای مملکت
 جان آسار آور از زبان مجتهد پیران شعر نموده و بر سر
 این آیات را در سبک نظم آورد **پیت** یا و جوئی
 آید همی یاد یا بھنڈن آید همی ای بنجار شاد باشد
 شاد ز می میر و ز می شادمان آید همی میر و است
 بنجار بوستان سر و سوی بوت نما آید همی
 امیر این سبک بسیار خوشش آمد گویند که همان
 پای بر بند میر سوار شد و غنیمت بنجار نمود و آن
 مقلای زمان را بنجا طرب می نماید که نظیت **دو**

و مقامت عاری چه اگر درین روزگار مثل این مجلس
 احرا و سلاطین عرض نماید موجب انکار بهنگان شود
 اما شاید که چون استاد را و توقف تمام بود در علم
 توی یا صوتی بت باشد با بنک اغانی این سبک
 عرض کرده در محل قبول فتا و دبا باشد اما است
 در تمام علوم مهارت تمام داشته آورده اند که
 دہشت سالگی قرآن را یاد گرفت و قرائت ضبط نمود
 و از اقسام فن شعر و قصاید و شت سومی را بدین
 کثرت از آنگاه و اقران محبت از دست نشانی ظاہری نمود
 و کتاب کلید و دمنہ را در سبک نظم او اشطام نمود و در
 کران مایه از امیر نصر بن احمد سمانا مذکور بود و وجه تخلص
 آنست که رو دک نام موضعی بوده از اعمال بنجار او او
 بود و جمهور مورخان بر آنست که رو دک ساریت از سار
 و جناب استاد او را خوب نوازی میستواند که از
 مر رو دک تخلص میکرده باشد و بعضی از استادان
 گویند که رو دک همین ربط است که الجالین نام
 دارد الجال اصل استادی بود و چند زمان و فریدوان

بود کوی قهر از سیر اهرامی سلطان مذکور میر
 منقولست که در اوایل حال روزی جناب خواجہ بر
 میکند تہ دیدہ کہ دشمنی کہ با کسی تہ و کیوں در قفا
 انداختہ چون چشم خواجہ بان دشمنان در قفا و سیر
 خوش آمدہ صبر و قرار از دست اختیار خواجہ رفت
 و بہمان ساعت این مضمون را در سبک نظم اشطام محمودہ
 بست در آہنگ مغلوب و در اصول ترک ضربت است
 بحر آیات آن عمل نیست نظم کیسوی مغربہ و تائید دولت
 ہاست در قفایش از یار من التماس در تم تا سہ نہم زیر
 پائین مشتابیل کاش بجزرت نشود از کل قفایش
 و این سہ پت را غنہ و میان غایب بست و این قطعہ
 در بازگویی او درج نمود قطعہ مومی در قفای تو در دم
 کشم کہ کہ دو دلی در قفای تست موشی ہم آمد و سبک
 اندیش کہ میر کہ کند بلای تست اگر تصانیف و تالیفات
 ذکر کردہ شود موجب افتاب خواهد کردید چون این سال
 متعل آن نیست و اندشد بنا بران اقتصار کردہ شد کہ
 سلطان اولی جلایہ از عالم رحلت فرمودہ آن مملکت

در اہنگ افرو و حیطہ است یار امیر کبیر تمکو کہ
 آمد اندر بانہ در آمدہ در مکتب ہم آن تہ علیہ خورا
 اشطام و او در ملازمت امیر زادگان عالی شان
 صرف اوقات می نمود و خواجہ سیف الدین عبید
 و طلب ذمی نیز او را واسطہ ساختہ است قرا بخوندہ
 و امیر زادگان روز بروز رعایت و التفات بایشان
 می نمودند و امر آن تہ بہ انجاظر کران آمدہ
 ای ایلمتہ ہر سلفہ انقبوس کہ دانیدند خاکہ قطب
 ای را در و اگر کشیدہ منقول است کہ چون اورا حاجی
 آوردند ہشتم بر اطراف و جوانب انداختہ تالیفات
 و اگر در اہنگ کاغذی وارد طلب نمودہ چہ بصورت
 حالت ہر کب لیسادہ پشروی بر بست کہ در میان
 غافلہ ان غایبہ ہ پشروی و در ہشت ہمار پذیرفتہ
 و چون خواجہ را در مقام کشتن شدہ خواجہ گفت کہ
 مرا پیش امیر سیر دید کہ عرض دارم چون در مجلس
 درآمد آواز خوشی داشت در حال قرآن بنیاد کہ چون
 قرآن را بخواند امیر را ذوقی دست داد و از سر خواند

در که دست و همبنا که عرض ز آمدن است عفا بود
شد که در دست و نباشد روز با در ز او به با من و می بود
بسی بود و شب بامی بر آمد تا که روزی امیر عزیمت
عراق کردیدند و او فک کرده خیری تصیف نمودن
مصنف خود را با و از زکوة خواست رساند زکوة لک
شتر از ایش و به تریب بر بست جانف که از و علی
جامل می شد و او را عمل ترا نام نهاد و آن
نیر در آنک عراق بود چون امیر از راه
بان طایفه مهاجرتا جامل شده بود و بجهت نیکو آواز
ز کوه بسع شریف او رسید خطی یافته و است و لار
از کحل است و آن ان فن است در ملازمت او حضور
داشت امیر گفت ای استادی شنوی که زین
زکوة که با ج صدای بر آید گفت بل ای پادشاه عالم
از سر خون است و فقیر می کند زید خود می گویم چنان
نواب گفت که شتم گفت جناب خواهی عیب آثار
عملی بسته در مقام عراق و میل او است عفا می خواهد
چون میز می سوی قن شاهان فراموشم کن ماندی مرا

فراق شاهان فراموشم کن خواندم کلام الله را که در عالم
بسیار سال ما در شاهان فراموشم کن چاره عفا
از جا که ان کتبی از بلبلان کویا تری شاهان فراموشم
چون است و لاری نواب عرض کرد نواب کتبه
او در کوشش و القات بسیار نمود و نیز تصنیف
بسیار در مع نواب کا مکار بر بجهت ایف روز کار
ثبت دارد و از دیوان اشعار او این غزل تعالی قضا
زل ای که بی چشم تو چشم من جز تندی چشم من
از چشم تو نیکوتر تندی چشمه کوشش تو دارد چشمه کوشش
چشم من زان چشمه غیر چشم پر کوه تندی با خیال چشم
رفو اند که چشم خست آخور چشمش تا چشمه کوشش تندی چشم
از چشم تو را نمی چشمه از آنکه چشم جز چشمت چشمه انور تندی
زار روی چشم تو چشم من بصیر و دل چشم را چون بار کرد
بشمه سار خور تندی چشم عبد القادر از چشم تو باشد چشمه
چشمه را بر کن چشمه چشمه بر تندی کویند که در آخر خیال
به بعد ادا اشغال فرمود و در کتب داری اشتغال
نمود و در همان ایام سه عمل جدت نمود که در است

واقع شد و بود و آرزایش کرد آنکه از عمده کفن او
 مستور باشد بر آمدتیم کرد آن سه عمل ایشان
 اینست که نه کور می شود اول ضرب الشح و دوم ضربه
 سیوم باقی منقول است که جناب اورا عدد سال
 عمر از صد متجاوز بود و در همان ولایت بغداد
 ازین داور پلال ارتحال فرمود و در همان
 چند پستی از اشعار خودی که مانده علی بر در آنک
 که رویند و ما مور که ایشانست که گفته میشود **عقل**
 بنشین نفسی مانفسی با تو بر ارم که عمر حبلین یکد نفس
 پیش از ارم خرم بجهان حسی خد ارم و غم حسی خرم
 و می اصل رو خورش تو می گفت سخن خوشش تاریخ تو
 ضایع نمده ارم و آن دو پست دیگر در بازگویی او
 بسیار خوب واقع شده به حکما که من از روزگار خرم
 شرفست با که من از چشم ارم خرم ای طیب مجال و لم نظر
 که جان خسته خود را نکار می خرم **در جناب حکمت ناب**
مضیلت آید خواججه عجله لاری الملال فاضلت
 و نوال فاضلت عالیجاه حکمت پناه کامم متحقق و ب

دقایق و این احوال را مع اصناف اعراض المعارف
 و جلال المراتب المواقف عن دقایق العالین آن که
 مبارک عین قدوم اوست شهرنا توان بعبت کلی
 حکیم لاری هر وی بود فاضل و دانشمند و متحقق بود
 و در کار امیر تمور کورکان بوده و آراست به جمع علوم
 و پر است در علم نجوم و ما هر روز کار و نادره در علم
 و همیشه که پیکاریت با او نمیتوانست بودن
 و شمع طر از ناز امیر بنده نواز و این سخن
 بود و سخن او زود امیر حرارت داشت و هر منجات
 میسر و منقولست که خواججه عجله القادر نای حکم
 سیاست رسید که جلدش را پر از کاه کنند و پیش را
 نجا که نالت اندازند چون حکیم از جمله ملائده خواججه
 بود و در علم موسیقی و او را اورا شیخ شده خلاصه
 داد و جناب حکیم لاری را مولد و منت توفیق لارا
 از توفیق بای روم و از جمله عربان میباشد و
 عرب را بسیار خوب میگوید و هر چه که تصنیف میکند
 آیات او را عجب میگوید و آن مصراع از آیات

مؤلفیات اوست **تغر مغرب** اشکو که اذخیف من
 بر الانصار ذکر **ایح القمرا** و **افصح الفصحی** **خواب**
خسرو بلوی بمواره نیز **کینه نفس** و **تصفیه** **بلوغ**
 است **غالب** **منمود** **بزرگ** **روزگار** و **مقبول** **حرار** **طبا**
خواص و **عوام** و **مرح** **اکبر** **ایام** **ظاهر** **منمود** **کونه**
 در **اوایل** **جال** در **ملازمت** **سلطان** **محمد** **تقی** **شاه**
باسم **امارت** **موسوم** **بود** **جون** **بنیم** **منایت** **بیشام**
جانش **وزید** **سلطان** **نکور** **کویانده** **از** **طریق** **مکرمی**
است **بعاد** **نموده** **است** **غفار** **خوارست** **و** **در** **سلک** **ندام**
عشیر **علیه** **سلطان** **الاجرار** **و** **برهان** **الابرا** **الشیخ**
نظام **الاولیاست** **التیام** **پذیرفت** **و** **دوم** **برایت**
صرف **اوقات** **می** **نموده** **اکثر** **و** **اغلب** **خواب** **شیخ**
بزرگوار **بزرگان** **کوه** **بزرگ** **و** **علم** **مجتهد** **آثار** **تقی** **که** **در**
روز **خسرو** **میت** **دارم** **که** **مر** **ابنور** **سینه** **این** **تر** **که** **بخشند**
گویند **که** **خواج** **بخت** **ایم** **و** **تا** **ایک** **پشمار** **را** **در** **قدم** **شیخ**
بزرگوار **خود** **ایشان** **رفت** **نموده** **آن** **پست** **و** **تعمیم** **جد**
خانقاه **مشخ** **خود** **گفته** **شده** **بود** **در** **خانقاه** **او** **بیتیم**

علم **کعب** **اما** **نذر** **تعظیم** **کعب** **کرده** **پنهان** **شست**
جو **اندر** **تصفی** **کجاست** **نانه** **و** **جناب** **شیخ** **اولیا** **از** **کمل**
شیخ **بند** **است** **و** **مرد** **خویش** **و** **ند** **شیخ** **العارف**
شکر **کجاست** **قدس** **سره** **الغریز** **و** **جناب** **فصایح**
دولت **و** **در** **تذکره** **خود** **آورده** **که** **در** **منایت** **کاتب**
مصالح **الدین** **سعدی** **شیرازی** **را** **با** **امیر** **خسرو** **ملا** **کا**
انقاد **در** **ولایت** **بهند** **و** **امیر** **خسرو** **در** **ادری** **سخ**
عظیم **است** **و** **در** **ین** **پست** **اعقاد** **خود** **را** **انجام** **میکند**
پست **خسرو** **سرمست** **اندر** **ساغر** **معنی** **بر** **بخت** **شیره** **از** **چنان**
ستی **که** **در** **شیراز** **بود** **فی** **کل** **حال** **را** **اد** **ت** **انجیر**
شیخ **ظاهر** **است** **و** **دیوان** **خواج** **خسرو** **را** **فصلا** **جمع**
شوال **شده** **که** **در** **جه** **از** **روی** **انصاف** **بهر** **در** **رنگ**
آلم **له** **نی** **در** **حرف** **نیامد** **و** **سلطان** **سید** **بیسفر**
انار **الله** **بر** **بانه** **و** **جد** **بسیار** **نموده** **در** **جمع** **کردن** **نعمان**
خواج **خسرو** **و** **غالب** **یکصد** **و** **بست** **بهر** **ار** **پست** **غزلیت**
خواج **خسرو** **را** **در** **جایی** **یافت** **که** **در** **دیوان** **خوا**
خسرو **نبوده** **و** **بچهر** **ستیق** **دانسته** **که** **جمع** **کردن** **شمار**

خواجده خسرو امیر خسرو است ترک کرد و امیر خسرو در یکی
از رسائل خود گفته که اشعار من از پانصد حسرت است کم
تر است و از چهار نغمه پست پشتر و نغمه خواجده خسرو گویند
پشتر و حسرت است پشتر و نغمه ایجاز در بلاغ و فصاحت
مطلوبه مغرب است و امیرزاده بایست نغمه نغمه نغمه
خسرو را بر نغمه شیخ نظامی تفصیل دادی و خاقان
الویچ بیک کورکان انار الله بر بانه قبول کردی و معتقد
شیخ نظامی بودی و در میان دو پادشاه تعصبات
واقع شده و اگر آن تعصب درین روزگار بودی
خاطر نفاذ جوهر بیان فضل آن روزگار که عثمان بخلو
پوست با در راه ترحم نمودند اقصیه معانی خاصه ناکرین
امیر خسرو و سخنان عاشقانه پرسوز و آتش در نهاد او
نیزند و در توحید این پست را ادا نشا نموده که خوب است
است قطره آبی نخورد یکبار تا کند روی سومی آسمان
و در معراج رسول صلی الله علیه و آله و اوصحابه و علم
پست در آن آینه واجب است آنکه در معراج او کس است
و در نازکیهای نغمه آو چون نظر کنست نکته آه که صفت

توان کرد و از آن جمله است این نظم غری را که در باره خسرو
سین در شکم کپسی من شیت و ازین نوع ظرایف و لطافت
از و روان است و در نهایت حال امیر خسرو اشعار
خود را چهار قسم ساخته و هر قسم اموسوم با همی کرده
است اول را اشعار الصغری اشعار آتام شمس را و خط
اول سکوک را و بعد کلمات اشعار آتام کمال اعمره
و ما ازین چهار قسم از همه قسم غزلی اختیار نمودیم
دل شد ز دست بر تره از خون زان ماند جان فشان
کم شده بر جامی جان ماند و بنال یار رفته روان کرد
آن رفته رفته خود نیاید و شکم روان ماند با را و دل
دل دن و هر چه بود الا سیریا که بر آستان ماند
کشم کنم تو پر بسکدستی چه سود دست صلاح در تامل
کران ماند خسرو ز آه کرم بر آتش نهاد و لعل بر مهر
از هم آهش نشان ماند و این غزل ابدیه میگوید
در پیش سلطان علار آدن در میدان جوکان
و در صیلات بسیار میسکیر و از شا هزاره نکر
شاه قاجار کرد و در حق میدان بر آن سر بر کمر بستم چون

نفره زن مار سینه شتره داره دست بدانان اوست ساروی ایرین هر روز اگر توشه شود بر دور از خون نوشه هر روز	یوسف با زکریا شکره کسای بوالهوسان فضول سکر کسای بر چه خواجگه منت رضوان ده که زرد زنده قصه سلطان
---	--

نم نمی گشت بنوم بن سیر ناله ز نخر خون ارغون سیر شخص من بست اچی نه خوش بدرسا کو خون بر زنده کو کرد بان دهان ای عقل از غم کو کرد کعبه بودی خسر در خواب بنام	حون در آخر ای لاله زار ذوق آن اندازه کوشش لواله بر کجا جلا داشته جاب قصاصت جای ترک جان بهر جهامت کاذبین جابتر از دیوانگی است ان سخن بکنایه آگوشنار حوا
--	---

گفتار است و نلسازند و قوا عکس فرود می شود
مناب و بز کواری او از من است و سله حرا
روز کار و نخل فضلی عالی تقدار بود و رای شاعر
اورا فضیلت بسیار است بنا که بعضی او را حکیم گویند
و در مویستی نیز بکانه زمان و فرید او ان خود بود

آورده اند که خواندن شصت سه در آن بنگ سپانی وصول
و ویکت از اختیارات او پست و غزیری می نماید
من قطعه را در شعر سه تن پمبلر نموده هر چند که لایق بعد
اتصاف قصیده غزل افرووسی انوری سعدی و این
بزر در حق او گویند که کاذب سخن فرودوسی طوسی نشانی
کافرم که بچکس ز زمره فرسی نشاند اول ز بالای کرسی
بر زمین آمد سخن او سخن را باز بالا برد و بر کرسی نشانی
الهی داد سخن وری را داده و شا به عدل بر صدف این
سخن کجای شاه نامه اوست که در سن پانصد سال رعرا
و فیصیحان روزگار بچکس یار می جواب اول نشانی
حالت از شاعران بچکس است ممت و این
برایت خداست در حق فرودوسی و نام فرودوسی است
پسر سحاق بن شرف شاه است و در بعضی نسخه این شرف
تخلص میکند و او را در روستای طوس کازرنی
بودند و سن نام و پدر او باغبان او بوده و و و خلص
فرودوسی آنست که تولد او در ان بلغ بو قوع میساید
و جناب دولت شاه در تذکره خویش آورده که حال طوسی

بروی جوری و پیدادی بنیادگر در بهر حکایت عالی بود
بفرین آمد و ندی در درگاه محمود و در دوسیکرد و مهم او
ستش نشد و بخرخ ایوم در نامه شاعری را پیشه خود
ساخته قطعه و قصایدی گفت و از خاص عام و بیجا
بر و میرسید و در سر زوی صحبت استاد و غصری است
و از غایت جاه غصری او را میسر نمی شد تا که روز
خود را بجله و در مجلس غصری انداخت و در آن مجلس
وزنی که حسد و دشاکه غصری اند و حاضر بود استاد
غصری چون فردوسی را دید در دستهای شکلی از رو
خرافت گفت ای برادر در مجلس باختر شاعری نمی کنی
فردوسی گفت بنده را هم درین فن اندک و قوفی بست
بس بلکه گفتند که در مصرع میسکویم که رابع باشد
باشد اگر رابع را گوید با وی صحبت داریم و گزایار
معدور در دستاد و غصری گفت چون عارض تو ماه
نشانده روشن میسیدی گفت مانند زخت کل نبود و درین
وزنی گفت ثم کانت کذی می کند از جوشن فردوسی
مانند سیمان کیو در تک نشن میکان از حسن کلام

بب که دند استاد و غصری گفت فردوسی را که زبانی
که ترا از تاریخ سلاطین عجم و قوفی بست فردوسی
بنی تاریخ ملوک عجم همراه دارم غصری ویرا در سبک
امتحان کرد و بر شیوه شاعری و سخن وری قافیه
غصری گفت ای برادر معدور و ار که مفضل زبانت تمام
و او را مصاحب خود کرد و اندام سلطان محمود و غصری
فردوسی بود که تاریخ ملوک عجم را در دست
و غصری از کثرت اشتغال بهسانه با میسکود و تواند
طبعش بر نظم شاهین مه قادر نبوده باشد و همگی
در آن روز که زبانی باشد که از اهل این کار باشد
را پرسید که توانی نظم شاه نامه سخن گفت زبانی
بگویم غصری ازین جواب خرم شد فی الحال بعضی
رسانید که جوانی از خراسان آمده بسیار خوش طبع
و بر سخنوری قادر است کمان من آنت که از جمله
نظم شاه نامه تواند بر آید سلطان فردوسی را که
تا در مع من چند بیت بگوید غصری فردوسی فرمود
تا در مع سلطان چند بیت زبانی نمود و آن جمله است

ت جو کو دک لب از شیر ماور شست ز کوه آرد
 کو به تخت سلطان را این پت خوش آمد و پس
 سرمود تا بنظم شاه نامه قیام نماید کونین او را
 در سرا بوستان خاص خود فرمود تا حجره پکن
 دادند و وجه معاشش مقرر کردند و مدت چهار سال
 در حفظ غنیمت بنظم شاه نامه مشغول بود و در
 سال دیگر بطوس ساکن بود باز بنشین رجوع کرد
 و چهار دانگ شاه نامه را در قید نظم آورد و در
 سلطان رسانید و مقبول نظر گشت از سلطان
 باز بنظم ترقی اول بجا رفتن کردید و سلطان او را
 که و کا و نوازشی میکرد و تفقد می فرمود و
 او شمس لکھنویه خواجہ احمد ابن حسن میندی نو و اکثر
 مع او کشتی و آلفات بیا که از جمله خاصان بود
 نمیکرد ایاز ازین معنی تا فرشته آزر و می معاد
 در مجلس خاص سلطان بکوشش ایشان رسانید که
 فتره دوی را فضا است و سلطان محمود درون
 و در بخت بنیاد صلب بود و در نظر او صلاح نشین

از رقص نبوده خاطر سلطان ازین سبب بود
 تغیر شد روزی او را طلب فرموده از وی حساب
 نطلب کرد و گفت تو قومی بودی که ما را
 وزیر پامی فیلان بلاک گشته تمام قریه را
 عبرت باشد فرودوسی فی الجال وزیر پامی
 سلطان افتاد که من قومی هستم بلکه از اهل
 و جماعت و بر من اقرار کرده اند سلطان گفت
 مجتهدان بزرگش این بدعت همه از طوطی بوده
 آمان ترا بخشیدم بشرط آنکه ازین مذہب رجوع
 نمایی و در دوی بعد از آن از سلطان ہر آن
 شد و سلطان نیز در حق او بدگمان بود و گفت
 بود نظم شاه نامه را با تمام رسانید و او را
 سلطان در حق او احسان بزرگ بجای آورد
 مثل ندیمی مجلس خاصن سلطان را خاطر بر او
 شده بود او را وصیله کتاب شاه نامه سی جلد
 درم نقره انعام فرمود و فرودوسی را بنیاد
 انعام ناخوش آمد اما بتدو ساز شد و چہام

در آمد و هشتاد و دو روز جمعی داد و داده
 درم نقاشی خرید و ده هشتاد و یک بیتجان
 داد و خود درش در عزمین مخفی ساخت بعد از آن
 بیکه کتاب شاه نامه را از کتابدار سلطان آورد
 و چند بیت در مذمت سلطان محمود در آنجا آید که
 این آیات از آن جمله است **مشهد** ایام شاه محمود
 کش می بگر از من تهرسی تبرس از خدای بی سالی نام
 بشه نامه رنج که شاه و بخش مرآت کج که اگر شاه
 بودی پدرش بر بنهادی مهر مرآت ز آکر مادر شاه مانو
 بودی مهر اسم و زرتما بزانو بودی جو اندر تبارش
 بنویش نیارست نام بزکان شنود **و این قطعه را نیز**
در مذمت سلطان گفته درختی که تخم هست و در اسرشت گشت
 بر نشد بیخ بهشت گراز جوی غلغله شن به کام آب
 بیخ آسپن زری و شنده ناب سر انجام گوهر بکار آور
 همان بیوه بیخ بار آورده منقول است که روزی سلطان
 منصور جیشی آرا شد و در میان طشتی را از زر
 بسازد و بعلای و فضل لافش منجم است که کسی تمویزیه

انکم کند تا سانی آبا و اجداد ما در حال قیام است
 نام جناب مولانا نور الدین عبد الرحمن جانی است
 کرده گفتند کسی متعهد این کار میت و اندک
 از معده خواب این قطعه است ما سخن فرسی برید
 درختی که تخم است و در اسرشت جناب مولانا
 از جانی خود برخواست که گفته که فقیر جواب این قطعه
 بگویم چون جواب گفته جناب مولانا که ز این
 تحسین کرده فرمودند که برو مبارکت باد تمویزیه
 گشتن و آن قطعه که جواب گفته اینست **قطعه** اگر ضعیف
 زانغ خلعت سرشت نهی زیر طایوس باغ بهشت
 به کام آن پسته پروروش ز انچه جنت دبی از نش
 دبی آتش از شمش سلسیل بر آن پسته کردم زنده جبر
 شود عاقبت بجهت بیخ مانع بزور بیخ پیوده طایوس بیخ
 جناب سعادت مآب دولت شاه سمرقندی **تمویزیه**
 در عدم ایراد مجموع این آیات و تذکره خود غدا
 می فرموده اند و نیز ذکر کرده اند که در چهار ماه
 در عزمین متواری بود بعد از آن مخفی گشته آمد

در خانه ابوالعالی صحاف چند گاه بسری بر داور سلطان
سلطان بفرستد و رسیدند دوران ولایت نهاد
کردند و دوستی خود را به شقت تمام بطوریکه
دوران ولایت نیز توانست بود اهل و عیال و اقربا
و دایع کرده عازم رستم شدند در آن زمان
بدرجانی قبل از منوچهر حاکم رستم را بود با و بنا
و انبیا را و او را عاقبت میگرداند و از فرودستی
بجوش سلطان را بیکصد و شصت متعال طلبانجه کرد
مخوسازد و او را جازت کرد و دیگر بار رجوع نمود
آمد و پیری بر دستوی شده بود و در وطن با لوف
متواری میبود تا وقتی که سلطان در سفر نهاد
و بی نوشت و روی خود را بنوا جرح نمود
کرده گفت اگر جواب نامه و بی رونق مراد
تیم چیت نخواهد آن پت را از شاه نامه بخورد
منوی اگر خبر بکام من آید جواب من گز و میدان
انرا سیاه سلطان از آن پت رقی پیدا کنند
در حق فرودستی جفا و کم نهایتی کردیم آیا احوال

پادشاه چون ملل تواریات بفرستید
شده و وی پرو عا جت و مستمن می شده بود
طاعت تواری است سلطان از غایت غایت
نس بود تا و از ده شتر نیل بر کرده و جیب
بطوریکه نوستا و رسید شتران میس جهان
آن بنسازد فرودستی از روزی طواریان
آن اوقات را تسلیم خواهرش کرده قبول کرد
از کانت مرا اهل ساطین مسیح اجتنابی
فرودستی در رستم اجدی عشر و اربعمایه بوده
و هزار و شصت طوس است بجنب هزار عباس
در آن شریف او معین است و زوار را بان
مناقول است که شیخ ابوالقاسم که کافرا
بر فرودستی نماز کرد که مدت سی سال
بود و هم در آن شب دید که فرودستی
در جات عالی است از سوال کرد که این
گفت به آن یک پت که در توجیه حق سبحانه
و تا که کم پت به از بند می پتی تویی ندانم جبرستی تویی

سابقه کردن کوه در کوه و در پیرن دیده در کوه سینه پیرن

سپید آریان توران هم	خود آمدند آذر سن کن دژم
بسیخ و پنج سرب که کوشیدند	رعب کوشه بر نفس دیند
نه دست بر شان بخون بختن	نمین گشت این سینه کجمن
خود آمدن کردش بر او	از ایران توران رسیده می
با خواست یزدانش دارو	کجا کوشش زور بارو
نیکو کرد پیران که همکام است	بدانست کان کردش بر او
ولیکن ز مردمی همی کرد کار	بکوشید به کردش بر او
وزان بس کمان بر کفشد	دوسا لارنگه دو بهشت بارم
یکی تیر بدان بگردند بخت	جو بادوزان بر جهان برود
نمک که در کوه ز تیره خدنگ	که آهن ندارد در آن را بنگ
بر برکتوان بر زور و برود	تکا و بر بزیه دوم در کشید
ببفتد پیرانش آمد بر بر	بنیگند زیرش سوار دلیر
ز سپرد و سپید شد دست	هم آنکه بفتاید و بر پای خوا
بدانست که در زانند از	وزان روز پیران یاد جوار
ز کوه در بر گشت شد کوه	نمی شد زور و دیدن ستون
همی شد در آن کوه سرودن	کز دماز کرد و دگر هسلون

ایر و گمانی روح رسد	بر دل جانی از بجه خوشتر
شاه و ساری کرد و حکار	تسیر تو آمد بر من لاغر
دلای نلت بر پیشه	خضر نبی شد بر لب کوه
است و جویت بر گشت	بجو سکانت نشسته بود
نام مسکن مع تو گوید	بر دل نکلین رحمت شتر

است نعل است گل گلیان	از می لعلت نازت هان
سالی که است بخت	عاشق رویت بیست گران
هر دو پهلوان تو بیست	کرد و تهمت موسی و سنان
ای که از دم اول درم	سرمه پیا بان مانع بیارن
دای رطله است اما	ان دل در جاسم مرغان
است پیران کوهی آن	نص کمان شد بر سر پان

دین جهان هر ز هست که اندک گمات نمده مولانا قائم
 شود بگیند و آواز خویش فرخ بخشش و روح پیر است
 مولود و نشای مولانا قاسم ولایت بدشتان
 از کوه صاف طالقان و در قبه الاسلام فخر حلقه

نسل شیخ استیون حضرت جواد الدین ^{علیه السلام}
 میسب و زبان در برج خاندان ایشان میسب شود
 و در آن سر عمر در ولایت روم در قریه قومیه
 در بستر راحت می نمود و در ملازمت مولانا جلال
 رومی مدیس سر و قیام می نمود و قریب بکشت
 در همان قریه که کور می باشد و منقر و معین است
 و در جناب شیخ زمان و مقصد او ان شیخ بوکر ربان
 و در کتب شیخ جلال و ان هم که که آن شیخ
 عالیجاه رفعت پناه و بی غم مضرب رب
 پرست تاب شور کیم ز جوانی و با و از خرم نکلن
 دل عشق بی سرو سامان را چون زلف عروسی
 در رخ و تاب انداختی و با و از ساز جان که انوار
 بر دم عشاق و جازر دختی ابا صل شیخ از
 بزرگان روزگار بوده اند و موجد بوده و عار
 و کرم و او در ان شهر و قریه و کامل بوده با وجود
 کمال و عرفان و سلوک در فضیلت همی
 و باطنی همی کسی نداشته و سخن شیخ در عالم سهر

تمام دارد و والد بزرگوار شیخ بوکر ربانی خان شیخ
 و قریب بکشت و در ملازمت مولانا جلال
 رومی مدیس سر و قیام می نمود و قریب بکشت
 در همان قریه که کور می باشد و منقر و معین است
 و در جناب شیخ زمان و مقصد او ان شیخ بوکر ربان
 و در کتب شیخ جلال و ان هم که که آن شیخ
 عالیجاه رفعت پناه و بی غم مضرب رب
 پرست تاب شور کیم ز جوانی و با و از خرم نکلن
 دل عشق بی سرو سامان را چون زلف عروسی
 در رخ و تاب انداختی و با و از ساز جان که انوار
 بر دم عشاق و جازر دختی ابا صل شیخ از
 بزرگان روزگار بوده اند و موجد بوده و عار
 و کرم و او در ان شهر و قریه و کامل بوده با وجود
 کمال و عرفان و سلوک در فضیلت همی
 و باطنی همی کسی نداشته و سخن شیخ در عالم سهر

کرده و بعد از آن برخواستند و با هم رسانده و خود را
 بر یواکی انداختند و در کوه و بازار برباب نوشیدند
 شد و اهل عام در نصیحت او بجان کوشیدند چون برباب
 بنوازش می آوردند آواز برباب آن جناب امرم
 می شنیدند زبان از نصیحت او بازمی کشیدند چون
 اجاب بناله برباب آوردند و تاب می بودند و هر که
 از در باب می شنید یکباره که طمع از جان می بریدند
 دیوانگان جامه در تن میبردید و بر آورد و دیگر که او
 بسلول گویند او نیز چون بهم رسانده و بران جو
 سوار شده و آن جو را اسب خود ساخته و می
 ای مردمان دور شوید و پر خذر باشد شما ایان از
 نیز پرستیز من و ای جوانان و ای اهل بازار تیرید
 و از کله اسب من بگریزید و آن چنین سخنان از دوا
 میگردید اما گفته شد درین روز که و از کله است
 آن بزرگوار است بیا است منقول است که حضرت شیخ
 از شبها بر سر می عالی بر سیدند دیدند که در فلک
 رسیده و پای در کف زمین است و او کرده حضرت

لبسن پمپوس پانسیک و پو
 حلیل آتش نرو و نیت غیر از تو
 سوی دینه رو و پر عیسای زود
 رشقی لاله خداران کن کر چاک
 فرودم و بچی پر زار می خوام
 اگر ترا سخیلی که عالمی منی
 او که ز حال و محصول خود کنه
 ز باغ وصل بر کوشه تا کجی
 کجاری تو غیر لجر اگر معور
 برس جو موسی عمران محمد
 بصدق باش تو کل چرا که از زده
 در ابلک خون فرغی خور
 درین سر می دو دغم نمود
 صفای وقت تو گریزی از فرام
 اگر معرفت حق را نصیبی است
 میزند و کج حرف در جور بهر
 ز هر زده گفتن بسیار مرد دل

نیز می که ه جایی و کمر سوز
 بت غر و زرشده و جود خود
 چه میز می بخفا از برای
 زیرا شکست امت تمام در دین
 برای کفتم بشخو برای
 بمنده دل بهمان و کله زرد
 ترا که آتش غفلت فدا ده در
 هر و نجواب سخن شو جو من
 کج خندان دستار شیدی
 در آسبیل به من غوطه خوردن
 رسول خضر فوستاد برین
 مکن ز پنه غفلت قبا و پیر
 اگر تراست خبر از خدا ای عالم
 ترا که مقدم او ساز دیده اید
 چه لازم است که معاصی و
 گوشتش شده بود آیه تهر از
 بگوشتش تا سخاوت شود بوی

من بجای آم سلطان بسیار خوش آمد و او را
نهایت نموده نجات داد گویند آن عرب چون
ازین محنت خلاص یافت بدوق بسیار بجانب خارا
و از آنجا بولایت سمرقند رسانید مرویست که بجای
او و اهل بلده که گوشه آن شب جناب استاد در
سلطان پیدار بود بسیار بوده بوده بخانه خود
بگه آن عرب در راه ملاقی شد جناب استاد
دیدنجا طرکه رسید که غلط فهم میسباید که است مشهور
ببین مرو باشد چون استاد در اطلع سلیم بود بنام
بود عرب سلام کرد و تعلق بسیار نموده آتما نشان
کرد است ما ذیر آتما سن او را بندول داشته فرود آمد
و همان روز چون برفت بروی زمین افتاده بود
من بود که پلاس داری که اندازی که ما شیم
پاسی انداخت فرود آمده نشست در حال عرض
سوزی بر آورد و گفت اول من را تامل نماید ایدان
بنواشن نمود استغال نماید چون استاد از آن
تامل نمود و گفت ای عرب ساقی بنشین تا سر خود را

درکن رنج تو چشم چرا که این چکاه پیدار بودم عرب
دشتر نشست چون استاد سر خود را تامل نمود
برو و پیشش و پسر کردید عرب نمید که او چو خود
پایس عیده و رشت خود بر لبست و بجانب بغداد
و با نکت زمانه خود را بجای بغداد رسانید چون
عبور نمود در منزل خوشی استاد را بحال آورد چون
استاد چشم خود را کشت و منبری خوشی دید که ای عرب
جای میس گویند گفت این را و بله بغداد میس گویند
و نشت کرده گفت مرا اینجا که آورد گفت من آوردم
گفت چرا آوردی گفت ای استاد من عربی ام از همین
ولایت بغداد بخرم می قسم شده بودم تا که روزی بعرب
رسانیدم که شود که مرا نجات دهند تا آن استاد را
که میخواهید از برادر خود و ایش ترا من پارم سلطان
خوش آمده و مرا خلعنمای فاخته در او آن بود که
بجانب سمرقند انتقال نمودم الحمد لله که ذات شرف شما را
بصحت سلامت بدرگاه عرض شت تبار میس چون استاد
این را از عرب شنید و جنت بسیار کرده سر خود را

دکن ساعی درخت کشد و بعد از آن سر برآورده
گفت ای عرب دیگر مرا به بوش ساز و که از باغها
برخیزم و در زاویه کلبه نشینم در آه آوردی از برای پاشا
تو تصنیف کنم چون عرب استاد در درشت خود گرفته
روان شد تا گاه در راه جلی پیش آمد و خویشش میکرد
چون استاد آواز بل اسپتاج نمودند سردر پان
خیال نسا در پیش روی در حال تصنیف کردند و او
مسی بل کرد و نیز سرفت تا گاه شک کرد که پیش آن خان که
گرفت در پیش و شک در عقب میدید و هر زمان
بر عقب خود نگاه مید کرد و بکشت جمله می نمود است
چون آن دید در بدیه خیال کرد و پیش روی بر بست و او را
پیش رو کرد گنگ نام نهاد اما چون عرب در بید بود
سرفت خود یافت اول سخا خود آورد و التماس نمود
که صورت اسب را بر سپل جمال آنکه چون استاد آن
انولایت را اخبار و اطلاع داد و همه استاد آن
در پس یوار خانه آن عرب نشسته و عرب را فرمود
بر دست ما کوی که تا از صفقات خود گوید آن بود

عرب در آمد زمین خدمت بپوشید گفت شود که سب
استاد از صفقات خود غایت فرمایند پس استاد
رو پیش روی که در راه بسته بود و شوق کرده بود و جان
و پیش روی را نواخت و استاد آن و آن
شنیده یاد گرفتند چون روز شد جناب استاد
به غار مستند کور بردند بی آنکه او چیزی نواز و شمول عوا
پادشاهی و معمول الطایف نامتسماهی کردید و استاد
آن دیار را غیرت در حرکت آمد که گفتند موی را
او شخص شده آن مقدار در باره او اجتناب کرده اند
باشد و استاد آن درین اندیش بودند که جناب سلطان
بنو حسن جناب ایشان استغفال نمیشد استاد از پان
شدند و همان در پیش روی را که در راه بسته بود و
عرض کرد که آن راه آورد فقیرت که در راه بودیم
چون استاد آن همه یاد گرفته بودند آن شب که در خانه
عرب نواخته شده بود همه از جای برخاسته زمین خورد
بوسیده کفشد سلسل باشد که چنین استاد کی آواره
او در آفاق رفته او خیر مردم را بخود استاد کند زیرا که

بیان همن و پیش و رایا و داریم و در پی کفن شده
 و جان گفتند که کج منرقی میان کفن است
 و ایشان نمسند و استاد ازین مرم بسیار از
 کشیده روی در قبله خیال کرده در بدین پیش روی
 کرد در آنک دوگاه و اصول دو تفسیر است
 نمود که اصول نگاه دارند و همه استادان هر چند
 کردند که اصول نگاه دارند توانند که نگاه داشت
 آتش تصور نمود معترف گشته زبان گذر برکت و تمام
 سازنده با سرتیم شش و نه سازنده و سلطان اهل
 لطیف بسیار در باره آن استادان در کار رعایت
 و ابواب کرامت بفتح عنایت بروجات احوال او
 گنود و جناب استاد نیز در ملازمت و صرف و وفات

می نمود و در جناب شیخ بزرگوار و مرجع صفار و کب رحمت

شیخ عبد الله مبارک قدس سره ایستاد الفاضل
 در تجمعات اقامت نظره عالی حضرت مرشد زان و
 او ان فضل شیخ ایام و اکمل آدمی نام صاحب آیت
 صاحب آیت کشف و کرامات سلطان محققین و برهان صد

حاضر بود و گنوز معارف ربانی و رموز اسم اسرار
 از مذهب کرامات سیند و منبع مقامات علیه السلام
 می است مولد و منشا جناب او ولایت آنحضرت
 از وضع جبار طاق و او را در عالم مرید و اصحاب و متقدم
 و اصحاب بسیار است و حمل کن جناب او را در عالم
 معین است و مقول است و می گوید که امیر کبیر است
 نورانیه منجبه آن ولایت را تخریر نمودست کنان آن
 حال گشته از اینجا انتقال فرمودند و جناب ایشان نیز
 با مرید و اصحاب خود با بن ولایت عبور کردند و در وقت
 ماند از شرف نزول عنایت کردند چون روزی چند
 در مسکن شدند جوای آن و بعد موافق طبع مبارکشان
 افتاده خانقاهی بنا کردند و با طاقامت آنجا
 برین فرمودند و بعضی از کسان که سعادت ازلی و
 لم زلی در مسکن ایشان سمت ازین پذیرفته بود در مسکن
 خدام درگاه کعبه احترام او استقام یافته شد و جناب ایشان
 روزی پرسیدند که درین دهر فطی بهم رسد که گاهی در
 قرآن خواند ایشان تعلق نمود که گفتند با و شاه عالم

در میان ما حاجتی که قابل تامل است نبوده باشد پست
 اما درین ایام خردی بهم رسیده که بقدر آوازی از
 نمیشود ایشان طلب کرده اورا نوازش نمودند
 پس نمودند که بخوان چون در مقام خواندن شد بگو
 کت منان و بنایت حضرت سبحان و توبه جناب
 ایشان بخان بخواند که من ایام و تقان از ساحت
 آن خانقا و کعبه شتابه باوج آسمان رسیده منظور
 کیمیا اثر حضرت ایشان کردید و بعد از مدتی خانی
 بواجت دینار خود در سرفقا و چون عمر فین کردند
 والدۀ حافظ که کور آمده دست پسر خود را گرفتند
 حضرت ایشان سپردند که پسر او در ضمن سن بود
 جناب ایشان بانو لایت رسیدند و یک کزیده مدتی
 باربعین و اعکاف مشغول بودند تا که باز ایشان را بواجت
 مراجعت شد چون عنان غریبت با من طرف معطوف گشت
 آن حافظ را ضعیفی عارض شده ازین تنگنای فانی
 بوست قضای جاودانی ارتجال من بود و حضرت
 ایشان اورا در تابوت کردند و همراه خود آوردند

بوضع جاندار رسیده آن پره زلال بیست تبار آن از
 حال و وقت ای اصحاب قال آمد و دیگر در میان ایشان
 از پسرین که منظر اوجش از روشن پست لگا و آن
 آمد و جناب ایشان عرض کرد که پسر منی که بنام حضرت
 گفتند ای والدۀ عالی خدای تبارک و تعالی بکن
 ازین که تو پسر خود را بجا پسر می آیدت فرزند تو در آن بوست
 آن پره زن گفت ای پادشاه بزرگوار من که فرزند خود
 بنام پسر دم زنده بودم مرده جلا از شام فرزند خود
 زنده می طلبم این بگفت فغان برداشتم در گریه
 گوید حضرت ایشان ترا از گفت آن پره زلال عالی
 و تبریک تابوت آمده فریاد بر آوردند و گفتند ای
 حافظ جاندار می بر خیز بغیرمان حق عودل و کرامات ایشان
 آن تابوت و جنبش در آمده از درون تابوت آن
 حافظ بر آمد و گفت ایام حکیم ای پادشاه بزرگوار
 و و بسمیۀ آن در بجا جاندار ازین جنت و و بسمیۀ
 حضرت ایشان با هم شیخ مبارک آنست که در آن ایام
 ایشان از ولایت خود اشغال نموده بان دهنده کور

و ملن خست یاز فرمودند بعد از یک سال در میان نام عبرت
مالاکلام بوقوع انجامید و همان سال اول در آن در بطن
جان خوب شده بود که خلائق از جمع کردن آن یک کشته
و جناب ایشان عرض کردند که این همه غلدر ایکی جا
سنازیم ایشان فرمودند که و کگیر مشوید وقت غزین
افزودیک خواهد بود چون سال دیگر چنین عسرت رود
کومیند که کین غلدره خانه آمد و جناب ایشان امر کردند
خواجها غلدرهای خود را کین دو خانه فروشنده چون
بام ایشان کین اوراد و خانه فروختند و از زمان
آن و بعد بخوابی استمار دارند و نیز منقول است که در آن
سادی سلطنت و جهانداری امیر تیمور در دل خود که در
شخصی بوده باشد که مرا خبر دهد که کس من تا چه زمان
عالم باقی خواهد بود و مرا کدام شهر با پیشتر خواهد بود
چون مرا بپند تعظیم نکند و این خیال در دل داشت
تا زمانه که قبل و علا و او توفیق زیارت بجا ایشان
غایت فرمود چون بهر تیمور بدر خانه آه ایشان بود
جناب ایشان خبر دادند که امیر تیمور می آید رحمت

گفتند در آید و پامی مبارکت خود را در آید که در آن
بسیار در آید می خود را جمع کند و نگفتند چنانچه
گفت چون این کلام از زبان مخبر بیان ایشان شد
نمود اتفاق این کرد که کس من تا قیامت خواهد بود
کس شش تا وجود آدم در عالم هست او خواهد بود
ایش ترا و جیدی دست داد بر تو کس که کوشش امیر کرد
در سماع در آمدند و بهر شهری که به تقدیر ربانه و مدبر چنان
ستانه در حیطه تخییر و قبضه تقدیر اومی در آمد همه انمو
و چون سماع ایشان امتدادی پیدا کرد در ارکان و
بطاقتی شده گفت امیر که قه نگاه داشتند چون امیر
باز ایستاد و جشت کرد و گفت ای نامردان مرا چرا
نمده اشته که حضرت ایشان تمام شهر بار ابرهیم است
میگردند و نیز منقول است که در همان ایام در میان ام
و یایی واقع شد و جناب ایشان در آنکس عارفی که
تصنیف کردند و در بهای خانص امیر رسیدند آن بلا از
خانما و فتح می شد می تواند بود که از آن چه اسم است
آن حضرت مبدل به شیخ مبارک شد و نیز منقی نماز کرد

از ایشان در میان جاغاریان جافعلی برنحوست بود
چون قدم مبارک ایشان در آن دهر رسیده است
بکسب ایشان بر آموختن خورد یک شده سخن
او را آوازی بنیاست کرد و بر جافعلی که از دهر جاغاری
بظهور می آید آنرا همان جافعلیست و زبان مبارک
ایشان رفد که تا قیامت آواز از آن جماعت منتظر

نخواهد شد **اگر فرید زمان و وجیه آوان و ناوره**

دوران و از اقران ممت از بوستنی اعیان
کاتبی نشا بوری علیه الرحمته و الرضیه ان محمد امین

از اکثر شعری زمان سلطان سید بلطف طبع بود
و بنام ممتاز بوستنی بود و در میدان صنایع سخن
شد فکر ارانده و از بحر معانی در باهی غریب جمل بود
بر آورده بیست تباری گلک باغ نکاح رنقی و دیوانه
مولانا بنیاست مشهور و اکثر قصاید کثیره انوار ایشان در
و شامی نیز ابیات نامسلور است رسالت بنما و مجمع البحرین
و تالیفین و حسن و قبح و ناظر و منظور و مجیب و محسوس
و مسلم و کل نام از جمله شنوات آن شاعر خوش کلام

شیرین زبان است و آیات و حکایات آن بسیار
در غایت لطافت است و علم خط را در آن زمان مولانا
سیحی یاد کرده و ابواب معرفت خط را با بد او
تا که در کجاست ما هر شد و در تحت نص کاتبی از آن
بعد از انقضای روزی چند مولانا سیحی از او در کسب
ش تا زمانه که درایت خصوصت افراخت و مولانا
از نشا بوری قصه در این سلسله به راه نمود و بشیوه
استغالی نمود و همانا که از جسد اکفا و اقوان سخن
او در یکستی میدادند و رنجیده از به راه پیرن آمد
و آیات خواجه ظهیر فاریابی متبکی میکست است
بهر نعت نماز که نماز کسی که باز شناسایی از خود
حسب اراد من کو بهر شادنا کردم که بجک شیب بر کنی زمین
و آن تر از تیاغ طبع بیان نکار و از زبان دراز
دیدم بجز بابت کج که من محمود خورشید قبح شش بر
سلطان بجز بابت بدور شده نزدیک نزدیک نشین
چرم صف زده اردو و عیسی تقی بود در آن مجلس تجرید
بگرفت مراد است که امی عاشق محمود از گوشش نه گفتند محصر است

سپس سوزول مردانه آموزد در جگر که بی نور شود عمل
 نور شدید روشن شود آنگاه مازدم صورت منظور
 ای کاتبی از عرش نشسته اینک قلم دلجو کواحظ
 منقول است که چون مولانا سیاهی را با وسوسه فرخ نمود
 در پی خباث او سی می نمود تا که روزی میرا سی سوز
 گفت ای کاتبی شنیدم که در برج ما قصیده بنیاد کرده
 گفت بی میرزا گفت زود بپوش و با تمام رسان و مولانا
 کاتبی در پی تمام کردن قصیده بود که روزی میرا سی
 آیدتند و خواستند که مولانا کاتبی را طلبند قصیده
 خود را که راند و مولانا سیاهی که نمیشی آن درگاه بود
 مضمون اطلاع یافت چون مولانا را طلبید و مولانا
 از گوشه دستار مولانا کاتبی سودد قصیده را در دید
 دیگر خرید که داشت چون میرا فرمودند که قصیده بخوان
 اما مولانا ازین حال غالی ذہن دست بر سر کرده آن
 کاغذ گرفت و کشاد که قصیده را بخواند و دید که اصلا
 در وی مطلقا نی فهمید که خباثی کرده اند گویند در میان
 مجلس غبارا که در مولانا کاتبی آن کاغذ را در پیش رو

گفت و در بدیهه قصیده بدیدمی است نمود

قصیده امیت

ای راست قضا کما توجرت	بزرگ تو چیست در صبح بخت
هم سبزه نوای ترا آسمان	هم لشکر علو ترا لامکان
مرغایان جو حسیه یابی	هر یک بر در معرکه صیاد بخت
ز انجم برای پیشکش آراست	بالای هم نماده جو تبار بخت
در حکم این کرکس حکم ترا حوفا	بر عرصه فلاخن جبت بخت
بر ماه روی چیده قدر تو گواہ	خالی است سبزه دایره و چرخ بخت

از آفتاب تن تو افلاک خور بخت

کای که غم زرم کند نخل نزهت	علوی شاخ سدره بود جوب بخت
ایجا که بخت کعبه رتوز بخت	گر و ادم جلد کردون آن بخت
بر جنج اگر بکند زمی جام بخت	در دم خلافت کند بهره بخت
در خوابی ارسپ بند بخت	بر جلد تو روشن زند سدره بخت
مضرا بخت از پر جبریل انوار	دارند عودیان تو در بخت
در صیغه بار تو بزم فلک بخت	آیند در قطار پیر و از بخت
بهر آن بدختم تو زان می شود	که نیست بر قدم آمد جوش بخت

در دور زنگ لک لکوی سپید	کرد سپید ز پند انجم قضا کرد
کرده سپیدی بخت ترا در	کر با صد انباشد روشن جوید
عدالت از ساختن بار سوسوم	از لام انکوش اخگره پانک
مسماه عاقله شمشیر خود	از بار چرخ تو سون در سبک
آن قصه جوی آن مثل آنکه پند	می گفت روز مگر با پور خود
فارس بر کند ز فرشت دم	هر کس اگر سناه کنشش از کند
در اولام او کند دور	چون پیکرت مغرب مشرق می
چید من زار با نزل	موج حوادث از درم شام
بازم جوید در کتت پنجه خاوه	مجدوبت برم روشنگر نیک
کر قصر و صلمت مردم نامدی	در اندام شهرت تن خود کنک
شعرم کمان تن تو ای که نیست	حرف را و پنجم عد وجهه نیک
ایات کاتبی ز داس آید	کر دنده تر ز جوی خورشید
بدرخ خون عد و در نور	سوزد فلک بر آتش خورشید
بدر حود باد تو در خون	چون که ز مغرب و شمشیر
مسبب کرم تنی نمی قیضا	تقایی ز نایکست بد بهر نیک

بابست جلا سبغ لیسر مبد
 ز انجم قون دانمست کن

چون آن قصیده در آن مجلس از حضار مجلس
 مولانا آتشین فرمودند نیز ابای فرعون آن کجا
 از مولانا طلبیدند و خیال کردند که آن قصیده در آن
 کانه نوشته اند چون دیدن در آن کانه هیچ رو
 کرد که گفتند که قطعا می این کانه که مولانا کاتبی گفته
 پادشاه عالم آن قصیده را ارجحان از سرم و زودید
 و این کانه را بجای قصیده مانده اند و حال این قصیده
 به یاد داشت شما گفته ام نیز آرا تعجب شده و مولانا
 بسیار شایسته فرمود و متقوست که مولانا کاتبی دست
 حال در شهر استرا با اقامت نمود تا طین آن بار
 و کلام عالیقدر شرف تدوینش انقنم می شمر و ابوا
 خراین و دغاین را کشته از برای یک زمانه عجب شایسته
 می نمودند دوران ایام بجواب نمیشد نظامی ا
 نمود و اکثر از کتاب فخرن را بر وجه این جواب بود که
 سندیده فضلی آن ایام بلکه مقبول کاف نام است
 ادوار ناورد روز کار و ما هر سندیده کار بوده اما
 روز کار نمدار قصد و ولایت خات و نموده برض

طاعت ازین جهان و از کون ارجحان من بود
خود ز آتش قدر و با کردید ناکاهان خراب است که
عاش بود خوش جور شک و اندر و از پیر و برنا کس
باقی نمائند آتش اندر پیش افتد نه ترماند نه خشک
و گویند که مقبره مولانا کاتبی علیه الرحمه در بهمان
ولایت مذکور است چنانکه مشخص و معین است

تذکره اعیان الطریق و افضح البیضا جناب مولانا عبدالمکرم

مردی دانستند و فاضل بوده و در سخن دردی
اعلی داشته و از اقران خواجسته مان بوده و
فضلا از جمله هنرآلان میدانند اما در فنون
علوم صاحب و توفیق بوده و جناب فیضانی
و قلندار سمرقندی و زنگره خود آورده که در
روزگار ابوالفتح در شیراز تحصیل علوم مشغول بود
گویند که در علم معانی تصنیف نموده و بنام شاه
ابوالفتح وینخواست آن لشکر ابوالفضل شاه
گفتند سخره آمد و شاه به مشغول است چون
این سخن را بشنید تعجب نموده گفت هرگاه که سخره

سخره کی میسر شود بهر آلام مقبول و علی قصب
محبوب و منکوب باشند چرا که کسی برنج نکرده
و سپوده و بلخ لطیف را به و در جن مدرس که نیست
از اسباب بازگشت مقرر آن رباعی کرده و رباعی است
در علم و هنر چون مشو صاحب فن تا نزد عزیزان شوی
خوار چون خواهی که شوی قبول را باب من نکند
کشکی کن و کس که درین شب و با عتس همین شده درم
تو بی نموده در اندک زمان نموده آوان و اعوان
خود کرده و داد دل خود را از مهر و کتیر ستانده
با و نسبت میدهند **پست** رو منگر که پست کن مظهر
آموز تا داد دل از مهر و کتیر بتنا و بهر بیات و عیال
خواجسته سید و رسایی که درین باب اریف نموده
عظیم دارد و ایراد آن نوع کلام درین کتاب پسندید
آورده اند که جهان خاتون نام طریق و مستعد و رور
و جمیله و همدر و شهره شد بود آیات پذیر و
ناگزیر دارد و آن مطلع در توحید از کلام اوست
مشهور است که صورت آیت نیست ز دره دره خاک آفتاب

و جهان خاتون را با عیب تیغ و منافرات بوده
 عیب در حق جهان خاتون میگوید پست که غمگسار
 جهان روزی بند دست شد روح خیر و با حسن گوید
 این که گفته است گویند که خواجه امین الدین در عهد
 ابوالسحاق وزیر با قدر و منزلت بود جهان خاتون
 در سنگ از دهن خود آورد و خواجه عیب بدین
 وزیر جهان قبیله پوفاست ترا از چنین قبیله است
 برو کس فریاد که آنجاده خدای جهان را جهان نیست
 و خواجه سلمان در حق خواجه عیب گوید جنمی و سجا گو
 زاکان مقرر است که پد و تلی بی دینی اگر به منت ترو
 روستا زاد است و لیک میشود اندر حدیث ترونی
 و زاکان از اعمال قسرون است منقول که خواجه
 سلمان نوبتی در سفری متحشم وارد کنه را بی فرو
 آید بوده و خواجه عیب ساده با سخا آمد خواجه سلمان
 پرسیدند که ای برادر از کجای می آیی گفت از ترونی
 زاده است سلمان چهری یاد داری گفت دو پیمان
 دارم گفت بخوان خواجه عیب بدین دو بیت را بخواند

من زنده خرابایم و با ده پرست در خرابایم
 بی کشتم جو سب و دوش بدوش می بزمم جو قلع
 و عیب یک گفت خواجه سلمان مرد بزرگ و فاضل
 این نوع شمشیر از و مرا کمان نیست که بد و نپس
 توان کرد غالب نطن من آنست که این شعر از آن خواجه
 گفته باشد خواجه سلمان جسم بر آید از روی آرا
 دریافت که این عیب زاکانی است و سوگند
 و است بر کخانه و با خواجه سلمان عتاب کرد و گوید
 ناید و هجوم دم کردن عیب فضلاست و من غمغیاز
 خاص ز برای تو خستیا کرده بودم تا ترا نهر جسم
 نخت مساعده کرد تا از زبان من ایمن شای خواجه
 عیب را در کنه گرفت و خدمت کاری نمود بعد
 بشید و سوار ساخت و بعد ایوم بایکدی مصاحب
 بودند و همواره خواجه سلمان از زبان عیب میسرمان
 و او را مرعات کردی و در کفار می قرض خواند
 عیب بدین غزل را پیش در کربا فرستاد و عیب
 عیب عیب مولانا عیب مردم بوش خوشدل من و ملا می

برگشتن سالی من در بلای من	قرض خدا و قرض خلائق بگردم
یارب ادا می فرم کن یا ادا می	در که چه قرضم از من اندر محبت
در شد قرضم از من اندر سهری تو	غرق کنم بقدمت ایست و جو
گر بشنوم دهنده شد سهرای من	عرضم جو آبروی که این جا درت
از بس که خواستم ز در کجای من	کلم نمی خرد و بنهر اهلانیت
مسکرم از کوه بام بجای من	گر خواهرت سخته مریبیا

مسکین چگونه باز بر بلای من

جناب و تمشاه بن علاء الدوله بخت شاه افغاری سمرقند
از عیبیدگان کنی که از مهر قرضی خریدت گفته اند این نثر
احوال خود را بعبارت خوب نوشته و به قسم موکه کرده که
بجلاال و قدر ذوالجلال و کفیی با اندیشه ای که در روزگار
بسیار که نوشته این درد منتهی بعلوم که مولف این تذکره
بکسب دنیا شده بفلکات خود زیرا که به محنت ریختی مبتلا
و از هجوم قرض خواهان در بلاست عیبیدگان عیبیدگان
تر بود اگر چه قرض داشت محصل داشت شهری اگر از غیر
بذل شنوای می بود و از سفره بزرگان نان میسر بود و عا
کو که از آغاز تا شرف سعادت این ناز دولت نده زاده

و اجداد این ستمند درین دولت جان سپار و سیکو
بنده که کرده باشند ایوم بذلت خاک شوی کینت
حاصل ساز و شدید و عملد اران پلیدن تهمه آرد و در
و این بنده فلک پیری و مورثی روز بروز بفرودت و از آن
خانهای ترکان قرض کند و از نسیب محصل و چون سزا
در سوراخی شود و شب بجانهای عمل داران داد و حوا
نمایه بکن که اگر توقف یابد از باب حکم و فرمان این است
در میان خاک رنید پسندند و در نزد آن فقیر خجسته
ان سخن از پیران کنن نشینده ام که با وجود که خدای
مولانا بسید و حال ریتی مولانا دولمشاه بن علاء الدوله
بنیشت افغاری استم قرضی در جنب روزگار این پر
احوال محدود توانا پذیر خواهد بود شخصیت پت مبادا که
در دهر در ایستی بلای بودی سیری نیستی

از ملک الشعراء و وجد اخلاص مولانا صاحب کمال

از دولت مند و فاضل بوده با وجود فضیلت جاه کمال آن
و حکام و وزرا دایم الاوقات خواهان و جوان و کجا
محبت و بوده اند چرا که از انواع علوم با خبر بوده و در علم

موسیقی و دروادی طب و معما نادره آوان و ما به
 زمان خود بوده و در شاعری دلپذیر بوده و در هیچ با
 بخشان و از برای سادات ترند قصاید غزلیه
 و آور است این مطلع قصیده که از برای جناب
 علی ترندی قدس سره گفته است مطلع در وقت
 لب جان پرور و لبر ابریشمی آلیست دروسی و گویند
 و آن غزلین از طبع بدیع نگار و زبان دربار
 و وصل یار مار عمر جاودانه خوشتر است **لعن** خجسته
 زده کنی خوشتر است و در تعلق هر گشت جا ز با و بدست
 یکجا ز از بدل بر میل جانی خوشتر است که در پیغام از سیم
 بدیدان نکوست از زول و لیران کفن نماند خوشتر
 تا یکی فغان کنی در کومی او خود نکست **بارخ** او عشق درین
 نماند خوشتر **عاقبت** کافیت با آن جمله اینها در
 ای شریفی که توانی نماندانی خوشتر است **و آن مطلع**
 نیز اور است که در میان مردم شدت **دارد مطلع**
 تویی کان نمک شور بختان نهاد این دو دار و در آن
در کفایت و مسادته و استقامت و استقامت

خلاصه اولاد رسول نقاده اجناد بطول میر حواجه الیوم
 ابو لیکر که پیشتر و ظریف گفته پرور و سر جاده طویلی سخن
 باد آسمان غمت و جلالیت مدب پنهانیت و ایت
 شایم کلزار قدسی نیم جدایی فردوسی صدر است باره
 برکت ذایره طره ناصیه سیادت غره جبه سعادت
 بود جناب اورامولک و منشا شد نبر است اما در دراز
 به راه نشو نمایا شد است و در سکت علماء و لایک
 اشطام دهشته و در قنون علوم رایت مفاخرت کفا
 و اقران می افراشته خصوصاً در علم موسیقی مهارت
 تمام و جبارت و لاکلام اظهار می نمود و تصانیف بسیار
 و توالیف شمار در صنایع و در کار از وی و کار نامه بسیار
 و انبیب و آیات و بحیث از شایع طبع بدیع نگار و
 زین طوبی آثار آن غزل ثبت افتاد **غزل** شیخ بول جو
 سی قد کشیده **بر** که لب خطی ز زمره کشیده **قد بر**
 جوانف مطلقه و زار و روان فز الف در کشیده **توش**
 کاشی ای عشق بندین **مانند** زلفش اگر صد کشیده
 بر حرفش زده **قوع** قبول **بر** حرف دوست **تو** کشیده

از دولت سال رسیده به نوبت
جور و جفای با هر چه کشیده

بسم الله الرحمن الرحیم
آمد

سببم دارم دور و دم بجز آن	آمده جان بیایم جان بر
مردم از نسیب هر کس با این	کرده از مردم بی ناله و ناله بر
شب جو از ماه بود پهلوان	روزم از نسیب تو آتش جان بر
با گرفت آتش از تن من بکش	دانشم چاکشده چاک کرینا بر
پای در انگشت افشوده بچشم	دارم از شعله دل آتش جان بر
جان و دل گنم خاک ره کوفی	باشد این جرم بجان من جان بر
گوی میدان تو کرم شتر جان	تا برانی بستم تو شتر جان بر
دوره کعبه و حلقه کرم	خاک ره خارشده خار حلقه جان بر
بعد ازین ازین تل شتر جان	در سر کار تو کرم شتر جان بر
بابت دعوی شیرین منی کرینا	خورد از گفته خود جو فزاید آن
دانشش نامشدم ازین عینا	کرد کلکونه کلها زده بتسا بر
بی سزای بگوشم به جوی تو	ان غزل خواندم امیر بجز جان بر
کر بناز آیدم آن شتر جان	سرایشتم و دیده کرینا بر
بان چون نغرشده بنزلی تو	ببره شد نغز خط و چشم جان بر
بر در و سر کل و صبا سویی	بجو صد لهر و خاک کل این جان بر

آمدی در بمن شد دل بیک

شد ز لای تو هر سوی با

بیک شمشیر تو از نغمه مرگان

خوبی با شکر شکر شمشیر

بر تماشای تو که نغمه بر آید

با تو ای ترکش پند کس بر

کافور و سنگدلی منی از آن

جان افکارم جور و جفا تو

بگذر از جور و جفا و زلف یاد تو

خسر دگرستان آنم خوش حال

آن سیاهان تو هم قاعده

و بهر حال جان جمله با و بر

دست از بلین تمام بچشم

معتد که گشت بهلوی منی تو

ز آنست که کردون نیم آن

از گدازشی دست شده بی

لعن با هست تو سنگ شتر دور

ای رحمت بچگون زان

فت نه کوشه زان کشتن

بر بکر خسیان زوده چکان

سند بر پیکر غالیفت کن

چون پندگش از شرم تو دور

که کلک کعبه و لاله جان بر

دوره آمد ترا در دل ایمان

هلم خنده خند محنت بجز آن

میکش خاک در حضرت سلطان

کز شرف خاک در شرم نده کوی

که گشت همه جلاش نیم ایوان

که بیابان از نومر جان بر

خاک پایش نجیب سینه جان بر

آفتاب کرم و سایه زردان

تیمم حجت سایه جان بر

کف خجلت زوده از دست

سنگ بر دل زده خاک جان بر

ما بر سر این لوح برن حسیب	را که دارم جو تو مدوح خندان
با بکار چنان سر قد خوبان	ز کس نوردد غم خندان
مایه بخت تو بر من چه نیست	با دیو ستم ترا افسر خندان

تاریخچه بقدر اهل و زکریا در آیه اولی بخوابد صغری

در این شهرت قدوسی بقبت فردوسی منزه است
ولایت شعار پشوی صغاری و کبار تاجدارها که گشت
نشین اقلیم امامت صحرای زمره ملک مرشد قمر سلوک
خاص بود و آردات غیبی و مکتشفات لاری را
منظر و مشرب می نمود الی صل علی از مره انام و ملاج
و عوام بود جناب کثیر الصفات او را مولد منش
ولایت لار است و عرب می شیب و سلطان او
پادشاه بغداد است در علم ادواری بی نظیر زمان و بی
آوان خود از جمله اش کردان اوست و جاعل القادر
نمی دویان کنفی که بر یک فرید زمان و وجد آوان
از جمله قلاده اوید مر ویست که روزی سلطان اوس
جلایر در مجلسی از جمله اخص از روی اخصاص کاتبان

توبه نموده گفت ای بقدر هستن انما سب ان سبنا
مبنی و ل درید این بنده بجز می رسد که حقیقت که گشت
در صفی جهان و اوراق زمان نشانی که هستن است
بیشتر نسبت توانند او بنامش سببی که گشت که
سلطان فرمانده جبهه نوع خدمتی که دارند سلطان گشت
میوانم که ناد علی را کلیاتی بر بنده تا در صفی روزگار
یا کار نامه ایشان اقبال نموده در تصیف این امر
شانه دور اندک زمان بعون حضرت سبحان تمام
رسانید که آآن در میان انام شتبار دارو گشت
نرسب انق تر قیاب یافته بطوری که در دو خانه دو آرد
و در میان خانی شت آوازه بسته و در بازگویی او
شعب و بست چهارهول نظام نموده اند بطوری که
کشتن یک مرتبه نام اصول و یک مرتبه نام انکت سلفظ
میشود که اصل قهلا در یاد گرفتن آن جهان است همه از
دیوانه کنفی لازم شد کشتن واضح باد که او قاسم
روز در ملازمت کیمیا خالصیت خواجده صغری الدن محمد
که زانیدی و شبها در کنج کشتن روزه ماشی و باین

کب کمالات میکرد و کوی سبقت از اکفا و اوان
 میسر بود و بار باب کنت و اصحابت اتقان
 و همواره لوامی استغنا آفرشته از اطعمه شکر
 استبعاد و اجتناب می نمود و پیوسته سلطان
 و امرا در آرزوی صحبت او بودند و بخدمت گذاری
 و جان سپاری اقدام می نمودند ولیکن او ازین
 استغنا خواسته طلب استبعاد میگرد و او را
 مضامین بسیار و مؤلفات پشمار هست و تلامذه
 او نیز در شهرت نامی آید و از طبع نادر اشعارش این
 صوت هستمار دارد و بر لب آینه جوی ساینده
 عاشق از دور بدندان لب جهرت کرد و بفقان شربت
 گرد میسر کشتم که مایند و آن سکت که غیرت گیرد
 پاموران که جور نچیر بود در شاه همچو کس که با بر
 بنش کیر و خرقه ویس قرن دوخته است ما ازل
 از شرف پن کپنن در بر حضرت کیر و کلنی را که سر
 روز ازل پان پان دل و بوی محبت کیر و کلنی نامه
 این صوت نذکور را در آینهک است و در اصول

بسته و تقارن او در مقام اصفتان و حجاز
 ترتیب یافته که کارنامه ایست و در ذیل او در
 مقام راجع کرده و مولانا بنامی این طرز است
 در بیت جوارب گفته و نذر کف نام صفت ده همیشه
 نام مشهور است **تمام بقیم در میان علی و فضل**
و کبر و اشرف و شعر انجمه شایسته المحققین و مولانا
شرف که در ذی حیدر است شرف فضل اتوران
 و اعلی علمای دوران بوده و بحال دانش و سخنوری
 علم گشته و بحال فطنت و تهر روی از امثال او
 در گذشته عقود منشور استشکام مثال للمولود کور
 در مجلس خواطر و در منظوماتش در نظر دیده در
 بهتر از عقود است همواره در فارس عراق و
 فلسطین و کلام ذوی الاحرام معزز و محترم بود و
 در این نگار لطایف آثار بر صحیف روزگار و او را
 این نفس رشح بسیار ثبت نموده از جمله مؤلفات
 مولانا شرف یکی کتاب بلاغت آیات طغی نامه است
 در فن تاریخ مانده او در سلوب فارسی نغمه کسوت

در این کتاب شریف با تمام میزان ابراهیم تمام است
 بسیار در شهور ثمان و عشرین و ثمانمانه
 با تمام رسید و بظفر نامه موسوم گشت و عمل مطرز
 و منتخب آن در فن معما و شرح قصیده و کلام المراد
 در علم وفق اعداد و کتاب نشانی از جمله شیخ اقلام
 بلاغت نظام آن فاضل عالی مقام است و در
 خاتمی که سکنش بود مد فون است و نیز رساله
 شریفه مصنف اوست که در علم موسیقی واقع و این
 عبارت از آنجاست که **البعده کھتین انعمتین الخ**
والنقل و بر سر این عبارت که از برای بعد نمین است
 مردم را سخن بسیار است گویند که جناب فاطمه
 نشان میزدا الف یک کورکان نورم قدمه خوست
 رسدی بند و در طریح او عاجز آمد چون آوازه
 نصیبت مولانا شرف درین وادی آتش پر
 بود نامه فرستاد مولانا را طلب نمود چون مولانا
 مطالع آن کرد یافت که در طریح او عاجز آمده اند
 این رباعی را انشای نموده فرستاد **س**

انور خوش است آب کور خوش است بازار بهشت بود
 خوش است زنهار شرف بر دپرون نشوی آواز دهن
 شنیدن از دور خوش است چون این کتابت بجا
 بیزار رسید فهمید که صورت رعد جسم چون صورت
 دهن سما می شود پس رصد بصورت دهن تمام
 رسید همه تبرک از اشعار مولانا قطعه درین رساله

قصیده مولانا شرف الدین علی زوی

اگر ابقی و جسم موزن کنی	و اگر تکمیل چرخت نیک کنی
و اگر در خنده خجسته از حرمی	خط نوح بر کرد و جنت گشت
مشو غمگین دور و دور کنی	رقم بر سر حرف دو گشت
جان باره غمگینان نول	درین تک میماند ان گشت
گشت بر نشاند به تخت مراد	گشت زیر پلان نیک گشت
زمانه جو باد است باو نخت	شعب از رخ گل بفر گشت
بس از بخت در میان	نش انجا کت نه گشت
دو مرغ را و از نصبت علی	بسش در غم دام گشت
خوش کسی که در نرم تاوی	می شادی از جام شمر گشت
جراکس که در کج و لوار دور	خمار غم از دور و مخم گشت

بر تمام دست ابل هر دو	روان بر سر تحت ربات
بسیار و کل عادت چشم	که در چشم دل میل غفک شد
خلاص شدن دام شوق مبار	که از بهب و غمی شوق شد
بر اکس که رود بیان ضیا	عجب که ز خورشید زک شد
بمانا که بره مندی عقل	که نادان بر سپوده نجر شد
نوش آن شیر و مردی که پانی	شرف و شش در امان به شد
کسی یافت وقت که کبک است	رعایت نایار و کت شد

در وصف بزرگوار و بزرگوار

نوش از ما که غیر منت هر دو	راز دلی که دوستی از من بود
در مجلسی نبود که زمان چشم ریشون	با من ترا برادر حدیث بیان بود
شب بیجا بجز را که در ایام و ریشون	ما را بر سخت جان خود از کج بود
دل کم بود از کم بدعت	اندیشه ز دشمنی این بود
می گفتمش که کله بود از توام	که کله کوی ما ترا از حیا بود
نودا شرف کسی بجان خود	ون طو تر که خود بکس کسان بود

ششم ناله ز در دول باشد	معنا از خلق بر من چون و یاد
------------------------	-----------------------------

از چهره با حسره ایسان می ستافت با وجود
 نظام امور سلطنت و دوام ظهور عدالت نمود و
 از شیوه سخن سازی و طراحت کلمه پر از بی استعلا
 داشت و در سلاست شعری و بلاغت و بهی راهت
 معاشرت با کفا و اقران می افراشت و بیایات
 سخن میزد و اشعار شورانگیز و قیمت انفس
 مسح و نوح الفاظ فصیح را سپخت **فصل**
 قیمت نوح کرمان همه بر دنامه سخن چنان بسپرد
 الجاصل کو هر توصیفش بزرگش تر از آنست که هر محل
 هدف آن تواند و علو تعریفش عالی تر از آنکه تمام

شرف آن تواند بود **و کلمات تحت است و باب**

در وصف با نواع جب مولانا بنیادی ز بی جان معارف
 تو میر شجاع شو تو چون آفتاب عالم کبر طبع کو نشین
 و درین لطافت نشان عالی حضرت خسر و رقیب سخن
 زمان حسان آوان مدرس پر بلاغت ماه آسمان
 بسج جان محترع ضیاع نظام عفو و جواهر اسرار
 زواجر سکلات اکه باز از فصاحت روح از نظم او

واکه کلزار باغنت راز شعر او نوی **جناب مولانا**
 واکه استناد به شمار بوده و در علم او و آرزو او ^{کامل}
 بود جانی که نفس بسیار و صوت پشمار در او آید ^{کامل}
 کماشته خصوصاً در سبب راست و در اصول مستقیم
 انقشی است که در میان حفاظ این صناعت ^{شیر تمام}
 در او آید تا نشینند زده طبع نادره او است
قول و لادیکه ز بیم پنهان دامن فرایم کش سری ^{حریف}
 آرد و پا در دامن نم کش بدست آور سفال فقر و قانع شو
 چون خوردن نمی از جام جم کن آرزوی منت جم کش
 بامیدی مرادی دیده پر نم بکی دوری ز خاک نامرادی
 بر چشم پر نم کش ز شوق حرف عالم لوح دل کی ^{سپید}
 خط نوح ز کفک نبتی بر حرف عالم کش بنامی ^{هم کجا منی بعد}
 در اینست از اینجا که همه فرد و کسبند پا جو آدم کش
 و دیگر نپنی تصنیف کرده که در نه ادومی ^{نام و در این}
 سرکش است ز بیم زلف سیاه یاری بر تافت ^{بسم نهم}
 کساری زان شیخ خانه سوزی ماه چنان فوری ^{مست}
 روزی شرمین ^{ندار} در خنده ^{کامل} او بر بست ^{سینل} او

در بار بیل و حس بود چون هزار سیمن بدن ^{سجی}
 شیرین دهن ^{سجی} شکر کن نصیحتی سخن سخن که آری
 طوطی صفت کلامی طاوس سخن ^{سجی} کجک نذر و کا
 ست بهاز جان شکاری کاشن کجا و کویس ^{سجی} کجا و کویس
 چون منت کبویش ^{سجی} در سج نوبهاری روی ^{سجی}
 جسمی و منت ^{سجی} ز کس کشوده کوی بر طرف ^{سجی} لاله راز
 وی شوق نکته دانی و لاله ای ^{سجی} تانی سرفست ^{سجی} بیانی ^{سجی} شوی
 روزگاری مادی بنای از سر در کار ^{سجی} شوق ^{سجی} خط ^{سجی} مردانه
 باش دیگر چون او ^{سجی} قشاد کاری ^{سجی} مولانا ^{سجی} او ^{سجی} کجک ^{سجی} کجک
 بنامی عمارت ^{سجی} مقبره ^{سجی} امیر ^{سجی} کمونین ^{سجی} علی ^{سجی} ارضی ^{سجی} اقد ^{سجی} عنه
 او بنا کرده کونند که در او ^{سجی} اسطر ^{سجی} زمان ^{سجی} خاقان ^{سجی} منصور
 امیر علی ^{سجی} شیر ^{سجی} رنجبه ^{سجی} بعراق ^{سجی} اشغال ^{سجی} نموده ^{سجی} مدتی ^{سجی} در ^{سجی}
 سلطان ^{سجی} یعقوب ^{سجی} میر ^{سجی} امیر ^{سجی} بود ^{سجی} آخر ^{سجی} الامر ^{سجی} بقضای
 حب الوطن ^{سجی} از اینجا ^{سجی} حاجت ^{سجی} فرموده ^{سجی} به ^{سجی} خراسان ^{سجی} باز
 چند ^{سجی} کاه ^{سجی} دیگر ^{سجی} در ^{سجی} در ^{سجی} است ^{سجی} لطف ^{سجی} بر ^{سجی} راه ^{سجی} روزگار ^{سجی} به ^{سجی} میر ^{سجی}
 و کس ^{سجی} است ^{سجی} از ^{سجی} امیر ^{سجی} صفائی ^{سجی} ضمیر ^{سجی} خبار ^{سجی} تقار ^{سجی} بر ^{سجی} خاطر ^{سجی} مولانا
 به ^{سجی} منت ^{سجی} فرد ^{سجی} و ^{سجی} من ^{سجی} مانند ^{سجی} شرافت ^{سجی} و ^{سجی} در ^{سجی} ان ^{سجی} و ^{سجی} است

بنای کو بهریم زشم اویسف کبریا
 بهر برین کل خطرین از کفریم
 کز بناکم که زدیوسف کابری
 بود بر این اویسف شهنشور از کفریم

پروانغات سلطان علی میرزا بروجات احوال
 یافت چون آن ملکات در خنجر خیمه شیبان خان
 در آن تازم کشته در سبک خویش بارگاه انظام
 و بعد از کشته شدن آن پادشاه عالیجاه در وقتی که کرم
 ثانی مبارک آمد در آمد چون بهر شتی رسید در آن بدو
 قتل عام بوقوع انجامید تیغ خون ریز آن سیکان
 مولانا بنای را از شتر حیات کینت منقول است که
 امیر علی شیر را مبارک شام خدمتکاری بوده و مولانا
 بنای با و در شیشه و تعقی سلوک می نمود روزی مولانا
 نزد امیر محبت شویز شسته بوده که ناکاه مبارک هر
 در غاسا نداشت و از آنجایی که راه مطایبه میباش
 سلوک بود امیر گفتند مولانا که از مبارک بارش تمام
 مولانا گفتند اگر خاطر مبارک بشما میسب و کون که مبارک
 شما را پاره میسب کردم و این غزال از مولانا بنای است
 و این مولانا بنای است
 در شملای دوش هم به من دیوار بود
 نمازین تا بر دوازده که با نام خان بود شب نشینا خانی
 نواب از کرم روز دوم خانیس بر سر دیوار بود

تو پنداری من پروانه برین سوخت
 دل پروانه بود بودیلی هر شب از افغان مجنون
 زان لب میگون بنای مست لایق قفا و روزمان
 نه از ساغزانه از چانه بود که صیقل است از آنی سخن

برای زلال بنیخ ابدی یا تو مشا و ن ستر می اهل
 مجلس خلص بنای است و شادی از تمام بزرگان
 اما در سبک افاضل دار است مطه به راه انظام
 همواره ششم محبت خویش در ضمیر منور خورشید نور
 عظام و حواقین ذومی الا تهرام می کاشت پو مقام
 احترام مغرور و کرم بود و نغمه سازان این دیر کهن
 پر دازان دایره با سر بن غاشی حن عقیده بر دست
 و گوهر تعلیم او در گوش داشتند و از و در صحن
 در جز کار و صنایع او را قلیل و نصرت بسیار
 و صوت پشمار یا دیگر با مانده بود و از در عالم دوازده
 شکر که دست که بهر کت ناوره او ان خود بودند و
 بنده راه دوازده نقش در مقام عراق بود
 فرخ تصنیف کرد و هر دوازده را هر یک از آن

ش کردان خود یاد داد و شرط کرد که هر کدام که قصر را
بستر گویند همان نقش ابمان خواهیم داد و جنگ
سبلی خاصه محضت خواجیه یوسف اند جانان گفت
با و بخشید و بنام او شدت داد و ماه بلا که حاضر است
نصب است بسلام علی شو نفا بخشید و دل شدت که
دور شایسته بمیر خود داد و نقش خجره که ناخوش است
بعلی کار دمال بخشید و نقش یکیری به علی جان
داد علی بن اقیاس مرویست که سلطان حسین را
در فراقی به پادشاهان مشبان و قزان نمودت
و محبت در میان افتاده بود و ایشان از سلطان
در آن منزل دور و عده کرده بودند که چون مرا ولایت
براه منتر شود به شما این سوغانات خوب خواهیم فرستاد
پادشاهان مشبان نیز چنین گفته بودند چون ولایت
براه میسر شد و ما و اولاد بشبان و مدتی نیز برین
گذشت رسولی از زودش بان قزاق آمده عرض کرد
به پادشاهان مشبان که التو عده دین چون ولایت
منخرش شاهان مشبان در آن زمان حیران بماند

ایشان به سوغانات فرستایم کمی از ایشان گفت که
سوغانات خوب در خراسان پیدا می شود و بخان
منصور رسولی فرستادند که از برای ما سوغانات
بردی داشته باشد سلطان منصور درین امر چنین
به خبر فرستایم بعد از آن فکر بسیار بنماط عاظر
ایشان رسید که حق سوغاتی بهتر از است و شایسته
نست چون او را همراه رسول کرده فرستادند اتفاقاً
تخصی در راه پیش آمده پرسید که جناب است و
حضرت کجا میفرستد مانند جناب در ویش شایسته
یعلا غور را بفرمان میفرستد مانند چون است و در بازار
پادشاهان قزان رسید در آن راه چند جوی که در
پادشاه خود بسته بود و بجمع ایشان رساند که ایشان
خواجسته زبهر دوستان خون شد و در آن
قزاق بمنشینان سوخت فقر استخوان من جدا دارم
از محبت یاری که می مردم اگر یکدم فراق او گشتی کمترین
زور و دواغ بپوش جان منفر و نم این است که بومیان
زنشید و قغان من جراتهای نهان که از تور بگردانم

کسی داند که اگر گشت از روزمان من ^{بصورت} یکم در
 سر و بهشتیان را که در پلوشن که از روزمان ^{بصورت} یکم در
 در آن غزل این در مقام راست و در اصول که هر یک
 ایتا شایسته ^{غزل} بنای اشک تبار روزگار خوش
 جو شمع از جنت شبهای تاریک خوشن کریم ^{مذام} بگذرنا کند بر
 من که بهمان بهتر که خود بر حال زار خوشن کریم
 ترا هم در غری شمع شیمی آفتابان شد کوی کریم یار
 دیار خوشن کریم ^{بنام} بنامش در بهاران دور از ابروین کریم
 من آن ابرو که دور از نو بهار خوشن کریم ^{مذام} در غری با
 ای که در چشم نماز آبی که خواهم امشب بهران یار
 خوشن کریم ز بهران بود که بیشتر از وعده و ملت
 کنون از دور و دواخ اشطار خوشن کریم ^{مذام} کوی جانیش
 گریه ز پدید آمدن روپا که من چندین زنجیر خاک ز خوشن کریم
 چون جناب استامد ایجاب فون ^{مذام} و استامد در آن
 بد تو استامدی شده ^{مذام} و استامد نمودند که هیچ
 در غزل مستجون هویتی تصنیف نموده اگر جناب
 در غزل مستجون تصنیف ^{مذام} مینامندت ما خوشن کریم

خواب بود جناب استامد در بهار ^{مذام} در مقام مستجون
 و ویک صوتی تصنیف نمود که متصفان روزگار و استامد
 دایره ادوار در کفن اولال ^{مذام} و بهر اند ^{مذام} موسیقی
 نغمات و صفا و قدرت جبرات شوکت ^{مذام} نغمات
 بسینه کم آتشی که ز زمانه کما ^{مذام} تا تو چه نظری که خلبه تو
 صدای صحیح صوفیان ^{مذام} که ز در دره لامکان که خوش
 حال ازل خوشا ^{مذام} بود داشت خود لبه خون ز تو بود جان
 سکون ^{مذام} فخرتبی متوجش و جعلتی متوجش ^{مذام} بهر اهل مسجد
 صومعه پی در صبح و دعای شب ^{مذام} من و فک ^{مذام} طهره و
 تو من ^{مذام} الغداه الی العشا ز شکر زلف تو هر یک کرمی
 فکند ^{مذام} و بکار من بگره کشی ^{مذام} لعل خود که ز کار کرمی
 کش ^{مذام} دل من ز شوق تومی ^{مذام} نهد قدمم ^{مذام} براه طلب ^{مذام} و لمن ^{مذام} سجا
 سجا و لمن ^{مذام} مشا ^{مذام} فیدمش ^{مذام} چه چاکر جامی ^{مذام} خسته ^{مذام} دل ز جدا
 تو میکشد ^{مذام} قدم از طریق ^{مذام} چاکرش ^{مذام} سوی ^{مذام} غاش ^{مذام} چاکر
 چون ^{مذام} این ^{مذام} دوسه ^{مذام} صوت ^{مذام} مذکور ^{مذام} را ^{مذام} در ^{مذام} کور ^{مذام} ز ^{مذام} ش ^{مذام} او ^{مذام} که ^{مذام} در ^{مذام} آن
 بسج ^{مذام} ذوقی ^{مذام} از ^{مذام} استماع ^{مذام} این ^{مذام} اصوات ^{مذام} در ^{مذام} آن ^{مذام} شبان
 ز ^{مذام} فمید ^{مذام} در ^{مذام} بهمان ^{مذام} مجلس ^{مذام} نقش ^{مذام} ابدان ^{مذام} تو ^{مذام} سنا ^{مذام} ای ^{مذام} کریم

دوستان بر لبست و کز اندام پادشاهان
 و در عظیم و تکرم او پیروزند بعد از روزی سلطان
 آن دیار صحبتی آراستند و در درون کشتی چنان
 بر از و نشستند و در حین سرور و ذوق گفتند که پادشاه
 تو چنین مجلس میتواند آراستد جناب درویش
 شادی گفت آن مجلس رخ اهد بود که ادنی غلام
 پادشاه ما ازین بهتر مجلس میکند پادشاهان را
 این حکایت او را خوش آمده او را فرمودند که
 در آب دریا انداختند تا بلاکش شد و بعد در کشتی
 افضال و منجرت الافاضل منع الجود و الکرم جاد
 الاصول و انتم کجاست و استم جناب است پادشاه
 خستگی حقیقی که از باب تحصیل علم او را
 و مطالب فن اسرار بود شرفش مهابت نمود
 همواره سلاطین عظام بذات شرفش شکر
 کرده و در عظیم و تکرم او میکوشیدند و قدرش
 او را می افزودند پوسته جو یار علم ایقان و
 فنون الحان از منیع سرور او شادان و سرور

و خازن سینه اهل ریاضات و خزان قلوب
 بلای سر و کثیر القیمت و جواهر اصوات
 زیب و زینت میداد مولد و منشا است مآذرا
 در صفتن بسیار بچکث توجه نموده در اندک
 از جمله نادرهای آردان خود گشت و او را پیش
 و صوت پشمار در روزگار هست و یکی از آن جمله
 پیشش روحینست که در اصول نخست است که
 پنج استادی او را از ساز نمیتواند بر آورد
 و حضرت مولوی نور الدین عبدالرحمن جامی
 قدس سره در توصیف استادمند که مرغی نشسته

عول

صدای آن حکم گشت و شکل آن	که شور مجلسش قیام زریتمکی
برده بشری نیزه نو بسین	رسد بکوبن آواز سحر
ز صد و کس غلام زنده شمر	ز بیم عشرت دوزخ و آن قفل
و میدرخ یقین از فرود جامی	ز پخشک چرا مانده در حجاب
سحاب کرم است بر جوی جانان	ولی جود که گشت از کنگلی
عروس عشق را در آید شمع نام	از شر ذوق رسد ما او را

بزرگوار خوشگواران یکی بنال آخرازان بر

روح باغ و ناز و گوینده دلنواز و سازنده

ما سیه تاج ابرو یوسف از جان علی عمر

در سبک شاکردان در ویش شاد می تهرام داشت
و رایت مفاخرت بر کاف و اقوان می از نشت
و تصنیف بسیار و تالیف پشمار بر لوح روکاری
نکاشت که شرح آن در خضر بیان منیکجه و در فون
شعری نظیر زمان و بی عدیل و آن خود بود در
کتاب مجالس النفایس امیر علی شیر سلطون کور
از مولفات شرمولانا ترسی شمس رمنشآت الکاب
در میان نام مشهورست گویند که در علم ادوار جانشان
تمام حاصل کرده بود که جناب در ویش شاد می
از روی شفقت یک سبلی خود را بنام او شاد
و از غیرت خوش می صد و شصت سبلی در
اصول نخست تصنیف کرد که از و در صخره رور کاید
ماند است مولود و منش اخواه زر کوار و لایق

و از بزرگ زادگان آن دیار می باشد و صاحب
بیر پادشاه در خدمت او علم موسیقی بدست آورده
چنانکه مضافات او در عالم مشهور و در اسپین
و افواه مذکور است و آن صوت او که در مقام نوا
و در اصول ترکش ضرب واقع شده است که ایشان
نمیست زاده طبع پر مآده اوست **عزل** حسن کعب
و از رخ آن ماه پاره نست اورا کومی که کم سبک
گفتم تا چه چاره کنم در غم تو گفتم انجا بفرشید چه چاره
ای ماه لوفنای تو ابرو و عینه جز از زوی وصل تو مار طیار
رسید چاکه لاله صفت ملت خون جگر کس نست که تو بار
پار و پاره نست نور و ز تو بهار روی دلبران خوش
بایر بعیش کوشش که عالم دوباره نیست آورده اند که
بای ستم میرزا جمالی داشت با کمال اقبال و دولت
مسعد و در بنهر پروری و بهر مندی شهده اقالیم بود
و علم شعر و علم خط و علم ادوار در زمان او روح تمام
و بهر سندان و فضلا با اوزه تربیت او از نظر
و اکناف عالم روی بنده تشنه خاود گویند که بهل کاب

نوشتن نویسی در کتاب خانه او بکتابت مشغول بودند
 و مولانا جعفر تبریزی سرآمد کتاب بود و بهترینند در آن
 دوران رعایت بلاغیت یافتند و بمواد شعرا
 و دست داشتی و بهمت عالی نعمت خود را در باره
 ایشان کماشتی و زمینان و جلیان طرفست
 در نظر خویش داشتی و از سلاطین عشرت انگیز
 مسجون و پر ویر متثال میرزا بای سنغری عالم
 گذشت و شعر ترکی و فارسی رهین کوشی و پیش علم
 خط نوشتی و آن تخلص و راست **پت** که امی کوی
 او شد بای سنغری که امی کوی خوبان یا دشت است
 حکایت کنند که خواجه یوسف اند جان بر در کار با
 میرزا در شیوه گویند کی و مطربی بریکانکی دلاور
 و امصارش تمام پذیرفته بود لکن داود و دینی
 خسروانی را آورد و لیسای حسته و جگرهای خون
 همچو نمک پاشیدی سلطان ابرهیم از شیرزبند
 نوبت خواجه یوسف را از میرزا بای سنغری طلبید
 او اقبال نمود و آخر الامر صد حسرت و دینار نوشتند

میرزا بای سنغری خواجه یوسف را انداد و در آن شب
 انش نموده فرستاد **پت** یا یوسف خود میفرستم
 تو سیم سیاه خود نگه دار در میان میرزا اولیغ یک
 و میرزا بای سنغری و میرزا ابرهیم الطیفی بسیار
 واقع شده که آن رساله تحمل آن نیست و آید
 بعد از نازن خواجه یوسف سلطان ابرهیم دست
 کرد که از برای ماسوغخانه در آبنک عراق و در حصول
 نیم تقبل بسته فرستاد خواجه یوسف حکم بجای آورد
 و این سه پت میرزا بربر را تعریف کرده فرستاد
 و زری که در بر کوشش تو شاه می پنم شماره است
 چهلوی ماه می پنم ترا جرم که تو خود را همیشه می منی
 مراست غم که ترا گاه گاه می پنم بقصد کشتن ما بر و چشم
 جاودیت بعینه دو بلای سیاه می پنم ذکر
پسلوان ایران و توران سرفشته نادر بای
آمرتیسس مجاشین و سلطان محمد یوسف
علیه السلام که مرکز دایره فضل و دانش و محور عالم دانان
 و پیشش بود از مبادی ایام صغری انوار ظهور است

و آنکه فهم از مظاهر بیکر پیوسته ای و ظاهر می نمود
 بان جامعیت منظمی تا عجز و هم از ما و آیام
 تولد نموده زنده مولد و منشا جناب مذکور و اول
 روم است گویند که او را هر روز چهار درس بود
 اول روز درس فرائض گشتی و بعد از آن درس
 عروض و قافیه و بعد از آن با جهل نفس عشاق خود
 تقسیم گوشه تن و ادوی و بعد از آن بعلم موسیقی
 شروع نمودی و او را در عالم نقش بسیار و صورت
 و نقش دور که در راست چنگاه است بسیار بود
 و مرغوب واقع شده که ایاتش آن است **عقل**
 ز عارض طره بالا کن که کا خلق در هم شد علم برکشید
 تراش بی مسلم شد و لم میخواستی پاره عفا کاند
 دیدی مرا میخواستی رسوا بگرداند که آن چشم
 فکندی برقع از روی زلفی بمان شد و تو بر کشیدی از
 سر باز و نون یوسفان کم شده برون افتاد چون
 نامحسوس و بان از پرده دل بان از آنکه کاند
 پرده نیال یا بر حرم فاش گشته که او را از پرده پرورش

که از دهنهای سرد عاشقان برآید در چشم
 با وجود آن فضیلت و هنر او را از روی شجاعت
 شاد می علیه الرحمه شد و هجرت او در وقت
 چون نزدیک بداته رسید سلطان بنین میزاکا
 و اشرف هم راه را با استتعال فرستاد و چنان
 او را با عسکر تمام تبعه علیه رسانیدند چون
 بشرف پایی بومی مشرف شد از هر علمی از او
 سوال نمودند و جواب فرمود چون بعلم او او را
 سرانجام سخن قرار گرفت عرض کرد که در راه فقیر
 نفسی بخاطر رسید در ملازمت میخواهد که گذرانند چون
 همین نقش مذکور را گذرانند استادان همه فتن
 و تحسین خوانند مخصوصا در ویش شادی در همان
 مجلس برخواست که گفت که مخد و مناشد و که هر چه
 و نقشی که در عالم از فقیر است همه را بنام شما سیم
 و شما همین نقش را بنام من شدت و هیه جناب
 چنانکه آن تعلق نموده گفت رو با شد زیرا که از
 ولایت روم بواسطه شادی شما آمده ام مرا حد

آن نیست که گفته بامی شمار انجام خود سازم **در کفر**
نه سیادت سیادت ماب برده از آفران
 که مولانا میرزا شاه باز ره طراز فلک المان
 و کل بوستان افروز علم ایقان بود نامک مناسک
 سرور می ساک مساکت برتری ظاهریست نمود
 از رشحات حجاب قلم سحر مستمستان علم او
 تازه کی بخشیدی در وضعه امید اهل شوق از علم
 گلک فیض بخش حضرتی بی اندازه دادی مولود
 جناب میرزا اسلطنه هرات است در مبداه حال
 با قیدان تورق با طبع سیر مهلوک میست
 در اواسط حال در ملازمت شاه شجاع کرمانه ضریقی
 می نمود در همان زمان علمی که در اصول ضرب
 و شعبه نیزه و اصفهان در پنج شاه مذکور تصدیق
 گرفتار قتل در اوراکت او هر انت مقبول
 در میان مردمان در همان زمان شدت فکری
 میر میوستی را خوب سپاسد و لیکن از نفس صوم
 خبری ندارد چون آن سخن را بجناب میر رسانید

در همان مجلس در میان جفا طربت زمانه بود
 چند صوت تصنیف نمود که یکی از آن اصول است
 در اصول فساد و شعبه چنگ و بست **در هر سه**
 که زبانی داشتی از غم عشق تو مندی و وفا می داشتی
 که بشد جان تو انستی خریدن وصل دست طالع
 بودی هر که جان داشتی داشتی معده و ریح خود می داشتی
 که جوین دل در کف نهان داشتی سر را با تده عیاشی
 بودی نستی که ز کل رخ روز تخبه و پناه داشتی
 با دوروزه زنده که جای نشد سیر ز غمت ده جوش
 بودی که عمر جاودانی داشتی آورده اند که از پند
 خلسان سه نفر از سیدان در خجاست یکاوش
 با همو شان و گلشن با ده پنش می نوشتند جناب میر
 بر که و جناب میر غر و جناب میر غر شمر که هر یک
 زمان و بی عدیل وان خود بوده اند و جناب میر غر
 در بازار بدوسه یار در دکان عطاری نشسته بود نامک
 میر غر و از آن بازار بصدگت و دو خوابت که ز کف
 میست شمر به پند انگیز که در بطبع و طایم نغیا و افرین **خواهد**

نند سخن در میان کرد کرد
 شترخه را چون علف در کرد
 و میر شترخه در جواب گفت
 نده را خنده سوزید کرد
 کیر در تر قش غر و کرد

گویند که چند سال میر غر و بر دم در آن موسم هفت
 دو زبان بچران نوجوان را آتش میکرد و بعد از آن
 مدیه در آرض خراسان شد از روز و ازه شد آن یک
 بنوزند آمده بود که مردم گفتند اینک آید در قش
 غر و آمد همان زمان در خراسان نشد و باز بنجاب
 روم رفت و در همان جا بعد و م شد **در جناب**
عالیه و نادر روزگار و مختصر علم ادوار و کونین
 نوازنده نقش کار غلام علی شونقار **اکه** ز نادر و
 روزگار و لغاتشان علم ادوار بود و در ملازمت تو قلم
 صرف اوقات می نمود و تمام صوت و نفسی که
 از دور عالم شهدت دارد همه بنام پیکت و دعوت
 در آبکث دو کاه و احوال ترک ضرب تصفیه نمود که
 در میان انام بصوت و نقش یک می مشهور است

در خوب است که که ایانش است اول دلی که
 بایل رویت از کله رنجشید که که کا در اول
 نختید چه طالع دارم ای از آسمان هر کار روان نم
 جو آید بر زمین جز بر دل من باز نختید زنده بسیار نیست
 تقوی پارسا لیکن همان بهتر که چشم خود بر آن نختید
 بحرم عشق اگر کا نوکنندم نطق کو میکن مراد می زبان
 حسد که باست تفار نختید دل خود با در و دیوار خالی
 میکند خسرو چه گوید که نم خود با در و دیوار نختید

در جناب با حسب نسب است و علی حسب کتب

اکه بطنطن احوال و کار و بار و با و ازه علم ادوار
 کشور مقامات را منجر کرده نیده و به بازوی دانش
 شهرت مان احوال را به نعمات خیرین تسخیر نمود
 و جناب است و در اموال و منشا ولایت مرو شاه
 جهان است و از و در صخره و زکار پیش و بسیار
 بی شمار است و از آن جمله دو پیش و است که
 در برابر آن دو پیش و نذرند و در آوردن او
 سازها هر اندکی در مقام حسنی و در احوال که

مسور است بعلی بید و دو کوشش و چهار که آورده اند
 میت کونیزه که استمداد هر چند سعی کرد او را از نی
 توانست بر آورد و آنرا از او چپا رتار را تصنیف کرد
 و استخرج این دو پیشتر و از آنجا نمود و در او جز
 در خدمت تراق خان مروی صرفا و قاتل نمود
 تا که ازین عالم فضا بدار بقا رحلت فرمود ذکر
 و حید العصر و فیرا له من زمان و نادره دوران
 بی قیل و قال و کونیده پر خیال جناب علی کاژل علی
 و یکیش ازین علم ادوار و داننده روم و
 و زینت دهنده مجالس شعار و کبار بود و کوی
 از آنکاف و آقران میسر بود و دایم الاوقات
 جامه باقی استفعال می نمود کونیده که در طراحى جابیه
 بود که بر با نوری که در عالم بود در کار خود او را تصور
 می نمود و در برابر درویش شادی صورتش
 بسیار دور و یکی از ان اصوات است که مقام
 عشاق و اصول ترکش ضرباتع شده در
 و به مال نیست قول کنج نمت ولی که سخن کی گشته

عمری ز در بهر منت فرزانی کشیده اول درق
 نماز نامه یازده بر جرف آشنایط پکا کی کشیده بخون
 ز قید طره لعلی بکجه رفت سر رشته چون بر نیکی
 کشیده از که بهای عشق تو آخسته شود سفید بهرین که
 سر نه فرزانی کشیده چند آغشی بکوی یری سکران
 کار تو رفته رفته بدیوانی کشیده و در جناب انی من و من
 دی یقین و حیده للعالمین و زمان و زمین
 مولانا زین العابدین رومی علیه که جمیع اوقات
 افاضت دست نگاه معارف انباه و آفته خواهد
 الشرحیه عالم مسائل الدینیہ جاب و قایق معلوم
 العلییه جامع نکات اکتب العلییه العالم با
 الفرائض و اسنن المشهد با الاطلاق الحسن نقل است که
 در آوان صحبت و در پرستان دایم الاوقات
 در سرود و آلمان میسر بود بواسطه قابلیت جلی
 او معتمد و تسلیم او کوشیده و هر زمان مرد
 در باره او ظاهر می نمود کونیده که جناب مولانا
 ولد قاضی شریف رومی است در حضور سن و وقت

او را در طرفه و در اندک زمان از ما دور
 او ان خود کردید در آن عهد آوازه کلبا که در
 شادی در بلا و امصار آتش پذیرفته بود چون
 او رسید از آنجا بدار السلطنه براه اشغال
 در سک شاکردان او خود در امت نظم ساخت
 و بزمان قلیس نواچین عود را بجک آورد و باز
 مراجعت نموده در بار خود اشغال فرموده در
 معاشرت افراشته از آقران ممت زو مستثنی
 خاصه می نمود بعد از انقضای روزی جمده
 بزرگوار مولانا از عالم رحلت فرمود چون مولا کسب
 کمال نموده بود تفویض آن امر شریف با و نمود
 و گویند که در اول روز نصد قضا را فرین میداد
 و میان روز بدر کس فقیر می پرداخت و آخر روز
 بر کس علم او را و موسیقی که از جمله علم ریاضی است
 اشغال مینمود و جنگ و عود را در مجلس با و شایان
 حکم نواشی و لیکن بطور خود اجرت نداشت بعد
 می نمود و او را درین علمش رو بسار تصنیف

پتیار است اما سببش رودار که تمام است ما در آن
 در خوبی و قوی او اتفاق دارند یکی پیش بود
 در مقام حسینی واقع شده است و در پیشش
 در مقام حسینی عراق است تیم پیشش رونق که آنجا
 در مقام حسینی است که عراقیان او را در اصول
 و در تعین مسکونید محقق نمائند که در ولایت روم
 از جمله سازها بجک شیوع بغایت دارد و جانی که اگر
 قطب آن ولایت بجک نواز و باک است پیش
 آن دیار بهر سال هزار کیلبرک و هزار غلام
 سیاه چشم از نوک آورد و بجک نوازی شاکرد
 سید بهر ذکر است و بی نظیر و سازنده آن کزیر
 در جهان محبتی مجلس آرای سلطین عظام و
 از آرای خواقین ذوی الاکرم بود همواره شمع محبت
 نمیکشید است نویر سکان عتبه علیه کاشته از نوع
 لطایف برداشتی گویند که سلطان منصور را با و
 عنایت بغایتی بود که ساعی بی او نمیدوانست
 زیرا که باعث با حسن و جمال نظیر و مثال داشت

با وجود این حسن آواز خوب و عجب راجع
 نوشی مر و بست که در اکثر مجالس سلطان منصور
 در جشن نوآشن سرود کردی و این مجلس خان پطرس
 مشاهیر کردی که اگرستی خواندن او آمده
 پذیرفتی این مجلس بلاک شدیدی از بیم بلاک سینه
 بغرابت توانستی خواندن و از در صفح روکار
 و اوراق لیل و غفار صوت و نظر بسیار با کار
 مانده اما در سگ کرمی از شش آواز است که
 استادان ماهر در نمودن او قاصدند و
 ماه بلال در رکش ضربت که آدمی را قوت شنیدن
 او نیست و یک صحبت دیگر در اصول دور است
 و آهنگش دوگاه در برابر درویش شادی گفته که ای
 خال کس شد چرم گویت از آنک لاک کونم باشد بمسور
 خاک درت بخونم جا کم جو در دل فند سوزن جو درت
 کین سوزدان که زوز آتش درونم زوز جابجیم کرد
 من آب مد من باتن کم از موآن خیمه سونم که تارهای
 میوم برتن شود سائل شوان کشد برین از ورطه خونم

می رسیم جامی با در و سنج من خیمه نامم خود مگو که
 استاد مجلسی ای ری سوزان در اعصاب
 در حال دور که زفر نشت طاسوق و فرقه هب
 و ذوق عاشقانه عهدت او بردوش حسنه
 ارادت او در گوش دهش شده و هموار و شگفت
 و بدر محبت او در ضمیر دل میکاشد خانه که غیر او
 بهر استادی که در آن ایام وجود داشت بی وجود
 می انگاشته معقول است که در ویش شادی را با
 نکور سوسی فرج بود نوآب منصور در بهمان ایام
 آهسته و آهسته او را جمع ساختند و فرمودند که
 یکی از نمایان میباید که بنام ما مینی تصنیف کنی
 میخواست که اقبال نماید در ویش شادی کف و شادی
 عالم باین را کسی می بیند که از عهد و جوابی دلی
 خواهد صغی آدن عبه لمومن می بر آید باشد چون
 شادی پیش قدم بود بنا بر آن استادند که او را
 مری داشت آخر حکم نخواهد ششم شرف تقادفت

خانی که گور خواهد شد در مجلس اما است تا مذکور
 چون از آن مجلس آمد بمان روز تمام است تا در
 جمع ساخت خود را از پا در او بخت و دوازده کلیات
 در بدین بنام پادشاه منصور است پادشاه است
خواجسته حاکم که رأیت منصور پادشاه رسید نوید
 بشارت بمر و ماه رسید جمال و دست زر و طغر
 آفتاب انداخت کمال عدل نصیر دودا خواهد رسید
 منور رشک بر که بنیاز که باز بر بر سر سلطان
 پناه رسید و آن کلیات مذکور را در مقام کویک
 بسته که بسیزده مقام دیگر انتقال می نماید و نیز
 اصول می رسد و آن را بسیزده کویک نام نهادند
 و نیز کلیات دیگر در پرده راست است که شاد و
 مقام است و چهار شبه و شش آواز است است
 قول من الشعر عشق در پرده می نوازند و شاعر
 بشود آواز عشق شاد است رکب آن نیز حقیقت
 بر یک مجازت و دوازده کلیات است که هر یک در
 مقام و هر کدام او شاد دوازده مقام و حبیب

و شش آواز است آخر پادشاه منصور فصل اول
 جلبید و کلیات با می جدید شش اسامی نمود
 پادشاهانه و معمول لطایف سلطانانه گردانیده از
 خدای فرمود اما مولد و منشا است و با کوه شهید است
 و داله او از عربان مرگت بوده در او این عمل در
 نسبت تعقی را با و ملوک میداشت که گویند روزی است
 میخواست و در ویش شادی میخواند است تا در
 خوبی محبوبی کرده بلند عیار آتش میگرد و میست
 و در ویش نیز به محنت غریب و جات محبت آن
 که شمه میخواند آخر چون نکت شد دستار خود را در
 پرتافت و گرفت که پادشاه عالم این بلندی اجون
 چهار مجلس این ادوی در ویش است حسین و زمین نوید

*در جامع المنقول و العقول جلدی افروغ و الاصول
 در مولانا خواجه شمیم طبری کیمی این عبدالرحمن رومی*

اکنون جسم جان نهار و رستم زده گلک سحر آمار که نیک
 در طولیان من بلاغت را از شرکت تمام معانی جان
 شیرین میباشند و ساز و در این زمان در حرم

بنیان میساخت که سامعان ساز عجاظ نظام و مرغ
روح از نفس تن در پرواز آمدی و از صوت ملک
و در ادرتن او مرغ روح رمیده بصدای در تن و در تن
در آمدی و جناب خواجه از بزرگت ز او کان ملک ملک
بوده و دیوان اشعارش از پنجه هزار پشت و قصاید
غزای او شب به حال خویش گویند که در زمان سلطنت
منصور فلک آیین بسته بود معنی این کلام آنست که
فاره کاران را در آن بده جمع کرده بود در ویست که
روزی بخاطر دریا مقاطر نواب رسیده مری آیین
و فرمود که هر کس در پیشه خود چیزی تصنیف کند و خلاصه
در مایعات اصفاف به یو هشتغال فرمود چون
که کور در آن مجلس شریف داشت جناب نواب خواجه
توجه نمود که شهاب نام ما ماین تصنیف بکنند خواجه فرموده
اقبال من فرموده از برای تصانیف خلیق در دوره
سال اخیر من بود جناب خواجه در آن مدت که کور
ماین را درست کرده بودند و خلیق نیز صنایع به یو هشتغال
چون طوبی منصفه جناب نواب فرمود که هر کس تصنیف

نور اسرار کذا اول کسی که در آن مجلس عالی گویند
از آوران ر بود و خواجده کور بود که ماین را که در آن
اقبال شرف شد و عمو لطف پادشاه را بشمول بیجا
نامت ماسی را معمول کردید و غزل ماین را در مجلس آیین
تا بر وجه آستان آمد که کون بیجا ممبر و با خویش تن مبارک
آفتاب شاه کیوان منبرت بکنند روئی که هست که کون
پیش بجزمت او بکجاست چون بر نام ستار پرخورشند
تثبت جم چون کنم پادشاه عالی اکتب پادشاه ابوالفاری
شاهنشاه جهان سلطان حسین سرفراز و ماین
که مایه روز و شب از من دعا و از فلک آیین بود
و ایما رخشنده باشد در جهان چون آفتاب منقول است
سلطان امر فرمود که هر کس به لخواه بعیش و نشاط کوشد
و همسپاس فراجم کشف و در آن ایام عیش و نشاط
و فارغ بلی جان امتداد پذیرفت که خلق طبع است
طول کردید روزی بخاطر نواب رسید که بدین نما جمعی
کنند از یکدیگر مهران پرسید که امر و زجر روز و شب
از دیگری سوال کرد او نیز ندانست همین دستور تمام

نه هم آن متب علیٰ حسین نمودند موم نش از دنیا
 در دایره و گفتند بهر که ما روز دادند و آمد و گوئی بود
 عواطف پاوست و نمی شد و باشد حاصل مقدمه آنکه
 طرخی را بنجا طرقت راقی رسیده در پیش سلطان منصور
 آمد و گفت من میسدمم گفتند بگو او گفت ای پادشاه
 عالم شما بگوید که دی روز چه روز بود تا من امروز
 گویم که چه روز است سلطان منصور را بسیار خوش آمد
 با و انعام یادش با نه از زانی داشت **و کار عیال**
حقیقت که شرف مکاتف طریقت داشت و رجایح فضیلت
استاد بهر شرف با وقت او دردی مولانا نجم الدین گوی
 است و فضایل و لمعت نوزدها شجران آفتاب عالم تپ
 سکنه بن مسکوز تا بان و مجردان عالم لاهوت **فصل**
 مک من ناموست از مویده خوان فضال و مویده ای حال
 او جبره و روشاوان بودند و از شام گلک سحر
 بر صغیر روز که ردیوان اشعار اعجاز کرد در ثابست
 و از کلام مخبر نغمه ام اورسایل مشافه در علوم تنم
 صفت و توحیح یافته خصوصاً در علم ادوار موفقی مطور

دقایق و این سخن با نغمه ای بود
 سلسله ایست با این صفت که در
 ساقه هم قال نغمه ایست با نغمه ای بود

و مصغنی مذکور دار و که ابل نش ط و ذوق و زغم مشی
 شوق است یک نکته او را در مذاق جان آریش
 شیرین ترمی شمارند حاصل که خرد خرد و ان سیران
 ذات کثیر الصفاش را بکدم خیت از خیت است
 نماید اما جناب مولانا را در علم موسیقی تصانیف
 از قول و عمل و کار و ریخته و بیج و ضرب النسخ و چهار
 و صوت و نقش همانا که خواهد بود اقا در زمان خود
 بوده و نسبت تمدن جناب رفعت آبی عبد الرحمن
 می نمود و در نعمت سید لعل سلین و عالم آبتین
 علیه و سلم ضرب النسخ در مقام جینی تحریر کرده که از
 اوستادان این وادی سمت و توحیح که یافته و چهار
 در مقام عراقی است که ما بهران این وادی در کفن او
 بهران و سرگردان اند و جناب او را در عالم از
 تصانیف بسیار است که اگر همه را ذکر کنیم کلام مطور
 می انجامد ولیکن در صغیر روز که در مقام راست
 کلیات است که استادان آن صناعت هر چند تصانیف
 زنده راست است که میانی از زمینان که در می جاعراق اند

بوسلیک سنی صفت برادر	بنا تیز کوله در پرده رهاوی
در آن مقام بستان نمود	شور بزرگ ز روی نیار بکوبک
بنا پرده نور و سلاکت	کوشت و ما و کرد و نیه جورا
سارپت ده و دو مقام	بجان دل شهور کوی کرد

در آن ایام ...

دو توجیه هر مقامی رست ناچار	مقام اندر عدولت آمد و چا
بهرق لائش چون نیکه است	مقام راست کج رنجه است
سه کاه است حصان کل	بجای آمد کمی خوش شروا
بیز زونش بوکت برده	ز اصغیان کسی کوکت آگاه
کمی روی عاقی کا هیکو	عراق شترت افرویت میو
نعم در زابل و در اوج پردا	جوسازی پرده عشاق رستا
دو کاه آمد تویش باخیر	سینی که مقامات است تر
غیر اوصیاء ساز انبک	کش آید بوسلیک آید فزنج
بود نور و زخارف نشت با هو	نوار اکا قد از روی جهان
همایون و نعت از روی پو	بزرگ آمد چونک ساز کرده
نمای چار کاه آنگاه است ال	بس از کوله اندر نیت نوال

مقام کوکت اروانی نوا	که در کعب پانی پستی
رباوی شد نور و در حرام	نور و زلم که در اول آرام
دو شش از بهر اصدان	خون بیدار بهر شمشان
حقیقی هست با هر اصل و اوج	جو در یاکش بود قهری و کوی
حقیقی فرع اول ابو جبا	بود زون دو در او با نوا
برین ترتیب تا آخر نوشتم	برسی بر در از غمی که گشته

در مقام ...

دین بخت از رخت پر نوبه	بتم و تمن از جالت دو بزر
کوکبی را خلعت ز پامی تو	تا ابد پیش نظر منظور باد

اما جناب سعادت تاب را در صحیف روزگار
و صفح لیل و نهارش کرد بسیار و ملائمه مسهار
اما درین رست له جمار نفر را ثبت کرده شد مولا محسن
و مولا ناخواج محمد و مولا نمارضای سمرقندی و مولا نامی
هر یک در محل خود ذکر خویش یافت گویند که در آن ایام
نواب استغنی خان نورم تده ولایت به راه را احاطه

فرستادند و جناب مولانا بلالی این آیات را
 فرستاد و باقی مولانا بلالی تا چند میان اوزرکان
 خان باشی غارت کرد سلطان خراسانی در سب
 تو بوی مسلمانیت کا فو باشم که تو مسلمان باشی
 و آن نظم را باعث آن بود که شاه طهماسب
 مولانا کمان آن داشت که تو نیست ماله که دو لشکر
 عبد الله خان باشی و بارهای گفت که تا چند
 خانرا بجز نمیکنی مرا با تو اطمینان خاطر نمیشود آن
 این آیات را گفته فرستاد چون آیات را
 عبد الله خان رسانیدند از مولانا بلالی بسیار در
 شد چون تخییر آن ولایت نمود مولانا بلالی در همان
 زمان در مع حضرت خان قصیده انشا فرموده که در آن
 و جنابت منی یکی از آیات او را بکشفی شبست
 کرد چون نواب در دل آن کوفت را داشت
 مقدمی آن اقا و نواب در غرضه کلمه فرمود

بن آواز و قتل مولانا را شاه طهماسب شنید
 و در دل این عداوت را راجح کرد و نوبت چون
 خداوندی باین واقعه جاری شده بوده اما جناب
 مولانا کوکبی در مع قبله هفتم در مک دیدم دم
 افغنی حضرت امام سلطان خراسان رضی الله عنه
 قصیده انشا نمود خواست که زیارت روضه مطهر
 معطر و مشهد منور ایشان بکند چون قصیده را
 در که راند و بشرف زیارت مشرف شده و آنجا
 به بخارا مراجعت کرده در راه بود که شاه طهماسب
 در عقب مولانا فرستاده و بدرجه شهادت رسانید
 و سر مولانا را پیش شاه بردند و نعش ایشانرا به بخارا
 آوردند و در بازار نو دفن نمودند در جوار فراتین
 حضرت امام جنید غزالی رحمت الله علیه قصیده
 انست که بسیار مستعدانه انشا نموده

سلام من المصانع الملی کبر	علی شاد زکی لمظفر
امام همام علی ولی	رحمات علی ابن موسی حنظل

مقاسمشین با تارجمه	مقاسمشین با طوارحه
پانشن ابا ز موسی شالی	کلامش ز احکام تو آن
بتاید اجسام جانمست	باید اوار روح روحی صورت
طرکجه او چشمین شمس را	لفظه او بهمین شمس نظر
رموز الحباب کنور الیور	از و کشته ظاهر که او بوده
سرخش بی ملک و صنعت	شجاع جهانگشایی شکر
جمال کمالش کمال جمالش	من البدر اعلی من الشمس
ز بی شاه عالی مقامی کی	بطوف پیمبر طوفش برابر
در آدم کجا بود این عذرت	به عالم که بود این خردت
مشرف بذات شرفش خراسان	به جای خراسان که نه کس
ز اولاد و ز اقربای نفسش	ملکوم که از حد و صفت برتر
ز کون وجود صافی حواس	ز دریای جودند پاکیزه کوه
بیاکی و لغبت بعد نوزدن	بغیر و جلالت بهر شاه پیر
شده کنت چرخ و آن ملکیت	در از قایل خشنده آخر
ز طاس پش کواکب	بس صبح و شامش
علیهای عالی نصرتش	جو در جلوه آینه فردا
شود زره لطف از راه	بمهر عطر حسان کسیر

دقت اسس ز نایب ان	پسندار کجا بوجوب
ز از بد زیت ز نور لکن	بود خاک در که او زیور
شب زنده داران کردش	ز این بدم با بخدم و چاکر
مشرف به شرف و شرف کجا	کرم با طراف لطفش لیسر
نمای ترا خضر کردم انت	طویش کردم که کرد و کرد
یکی بجز شعر من و وصفست	که وصفست نه در کج کج بود
باشی در حجت بهن باقی است	که بزلی کمر و جنبانم
و که نه چه حدت کوی را	ز کھنار انجا خموش تر
من انجا غریب تو شاه غریب	بجال غریب از لطف کس
نه شعوم و صید شتا عظیم	که ای تو م شیا اندر دن
بغیر تو از م با عس از غیبی	قبول تو خواهم نه اقبال دیگر

و تاریخ فوت مولانا گوئی اجده مولانا جن و ملک نظم نظام

تاریخ

فصح الدین جناب گوئی است	کمر در حق ست سلطان
طوائف شهدا و کرد و کرد	شهادت چون عین
ز تاریخ شهادت کسیر	بگو ایدل شهادت سلطان

در روز خیزش خود هر یک از شعرا در برج اوستایی کوفته
 فرستادند و جناب مولانا بلالی این آیات را فرستاد
 فرستاد و به حاجی مولانا بلالی تا بنده میان اوزکجان
 خان باشی غارت کردستان خراسان باشی در رسید
 تو بوی مسلمانیت که فریادم کرد تو مسلمان باشی
 و آن نظم را باعث آن بود که شاه طهماسب
 مولانا کجان آن داشت که تو میت بماند که در لشکر
 عبد الله خان باشی و بارهای گفت که تا به الله
 خان را بگو نمیکنی مرا با تو اطمینان خاطر نمیشود و آن
 این آیات را کفته فرستاد و چون آیات را رسید
 عبد الله خان رسانیدند از مولانا بلالی بسیار در
 شد چون تخیر آن ولایت نمود و مولانا بلالی در همان
 زمان در برج حضرت شان قصیده انش فرموده گذران
 و جنابت منی یکی از آیات او را بکس کشف نباشد
 کردند چون نواب در ولایت کوفت را داشت این
 مقصود آن افتاد نوات در قصیده حکم فرمود

چون آواز قتل مولانا را شاه طهماسب شنید
 و در ولایت عداوت را راجح کرد و این چون قصیده
 خداوندی بماند و اقمه جاری شده بوده اما جناب
 مولانا کوکبی در برج قبله هفتم در مکه دیده مردم
 افعی حضرت امام سلطان خراسان رضی الله عنه
 قصیده انش نمود خواهست که زیارت روضه مطهر
 معطر و مشرب منور ایشان بکنند چون قصیده را
 در گذراند و بشرف زیارت مشرف شده و آنجا
 بر بنجار احببت کرده در راه بود که شاه طهماسب
 در عقب مولانا فرستاده و بدرجه شهادت رسانید
 و سر مولانا را پیش شاه بردند و نعش ایشان را بنجار
 آوردند و در بازار نمودن نمودند در جوارم فالین
 حضرت امام جنید غزالی رحمت الله علیه آن قصیده
 انست که بسیار استعدان انش فرموده

سلام من اصانع الحی کبر	علی شاد زکی المظفر
امام همام علی ولی	رضا علی ابن موسی خفجر

مقامش زین باثار جم	مقامش زین باثار جم
پانش از جای موسی شالی	پانش از جای موسی شالی
بتامید اجسام جان مجسم	بتامید اجسام جان مجسم
طرکها و او پیشین شمس	طرکها و او پیشین شمس
رموز العیاب کفوز الیوم	رموز العیاب کفوز الیوم
سرخش بی ملک و صنعت	سرخش بی ملک و صنعت
جمال کمالش کمال حمالت	جمال کمالش کمال حمالت
ز بی شاه عالی مقامی که	ز بی شاه عالی مقامی که
در آدم کجا بود این عذرت	در آدم کجا بود این عذرت
مشرف بذات شرفش خزان	مشرف بذات شرفش خزان
ز اولاد و ز اقربای پیشش	ز اولاد و ز اقربای پیشش
ز کون وجود صافی جوا	ز کون وجود صافی جوا
بیاکی و لیبنت همه نوزن	بیاکی و لیبنت همه نوزن
شده کبک حریخ وان	شده کبک حریخ وان
ز طاس سپیدش کواکب	ز طاس سپیدش کواکب
علیهای عالی نصرش	علیهای عالی نصرش
شوند زره لطف و از راه	شوند زره لطف و از راه
معاشرش علی با طوار	معاشرش علی با طوار
کلامش ز احکام تو آن	کلامش ز احکام تو آن
باید ادوار روح روحی	باید ادوار روح روحی
نظر که او پیشین شمس	نظر که او پیشین شمس
از و کشته طاهر که اولاد	از و کشته طاهر که اولاد
شجاع بهانگی	شجاع بهانگی
من البدر اعلی من شمس	من البدر اعلی من شمس
بطوف پیمبر طوفش برابر	بطوف پیمبر طوفش برابر
به عالم کرا بود این شرف	به عالم کرا بود این شرف
به جای خراسان که هفت	به جای خراسان که هفت
ملوکم که از حد و صف	ملوکم که از حد و صف
ز دریای جودند پاکیزه کوه	ز دریای جودند پاکیزه کوه
بغیر و جلالت همه شاه	بغیر و جلالت همه شاه
در ز قنادیل خشنده	در ز قنادیل خشنده
صبح و شامش	صبح و شامش
جود جلوه آینه فردا	جود جلوه آینه فردا
بهر سر علی همان	بهر سر علی همان

دفع اسب ز نایب پان	دفع اسب ز نایب پان
ز زار بد زیت ز نور لیکن	ز زار بد زیت ز نور لیکن
شب زنده داران که در شمس	شب زنده داران که در شمس
مشرف به شریف و شش کجا	مشرف به شریف و شش کجا
نمای ترا شکر که دم است	نمای ترا شکر که دم است
کی بر شمرن و و صنعت	کی بر شمرن و و صنعت
باشی دخت حسن باقی	باشی دخت حسن باقی
و که ز به حدش گوئی را	و که ز به حدش گوئی را
من انجان غریب تو شاه غریب	من انجان غریب تو شاه غریب
ز شعوم و صیله سفتا عظیم	ز شعوم و صیله سفتا عظیم
بغیر تو نامم با عسنداری	بغیر تو نامم با عسنداری
پسندار کجا بوجوب	پسندار کجا بوجوب
بود خاک در که او ز لود	بود خاک در که او ز لود
ز این جسم بجمدم و چاک	ز این جسم بجمدم و چاک
مکرم با طراف لطفش	مکرم با طراف لطفش
طولیش نکردم که کرد	طولیش نکردم که کرد
که و صفت نه در کج کج	که و صفت نه در کج کج
که بزی کرد و جنیم	که بزی کرد و جنیم
ز کشتار انجان غموش	ز کشتار انجان غموش
بمال غریب از لطف	بمال غریب از لطف
که ای تو م شیا قدر	که ای تو م شیا قدر
قبول تو خوابم نه اعیان	قبول تو خوابم نه اعیان

و تاریخ فوت مولانا گوئی انجانم با جن و ملک نظام

تاریخ

فصح الدن جناب گوئی است	فصح الدن جناب گوئی است
طواف شهید او کرد و کشت	طواف شهید او کرد و کشت
ز تاریخ شهادت که سپید	ز تاریخ شهادت که سپید
مکر در شقی سلطان	مکر در شقی سلطان
شهادت چون در شقی	شهادت چون در شقی
مکوا ایدل شهادت سلطان	مکوا ایدل شهادت سلطان

و سبب لطیف ضرب الفح در لغت خوانند که بیان
 بود که در آن ایام که در خلافت عباسی ایشان سپید
 در نوای مشد حضرتان را امر کردند که در دست
 نیری تصنیف کتب از خواب بیدار گردید و در لغت
 ضرب الهی تصنیف نمود که اینها شریف است **علاء**
 ای در مقام خاص تو بجز این چیزی من است بیدار
 است یا نبی آخر ز تو چه که شود ای آفتابین که کبریا
 ز لطف بر احوال کوی اگر جناب شما **علاء**
در آمدن آن شخص به مولانا بلالی علیه السلام اگر ما بود
 بیخ وحدت فهم از اکفا و اقوان ممتاز و مستثنی
 بود و کوی سبقت از سایر شعرا می در کاهت علیه
 می بود گویند که جناب مولانا در صغر سن بسیار
 جمال بوده و در زمان سلطان منصور بهمان نام پستی
 بوده و او را جناب مولانا تعالی دست داده
 و در نهایت استغناست که منممود آخر از عمار که
 جناب نواب عرض کرد و نواب حکم فرمودند که
 در آمدن به مال همراه شود تا وجه آن شخص **علاء**

تصنیف او راست در مریح علیه حب و در خان
قصه خراسان سنیه روی زمین از بران آمد
 که جان آمد در وی یعنی عبید الله خان آمد از بنان
 بمایون نو که بر فوق بمایونش پروبال جامی دولت
 سایبان آمد شنشاه ملک مند که بر خواب او
 ملک بر گوشه ایوان کیوان پس با آمد ز بر پوستی
 در میدان مردی نچه رستم پیش دست فرسوده
 استخوان آمد که از سنگ عدست آهن و پیکان
 تیرش که از جان سبک برخواست بر دشمن کران
 سمن شد زرن نعل و خورشید مانده که از مشرق بر
 زنت یکیش میان آمد قران که دنده و مشرقی طالع
 سدهش بدن طالع جو خورشید ملک صاحبان آمد
 زمین را روز ما را داد و عدل و گرفت آخر که در همه
 چون هدی آهسته آمد صفات طاهرش نما را کرد
 خطا بود آن بیان کردم صفاتی را که بر مردم عیان آمد
 قوم که در سخن کسب شد معذور و نوشت که یکین **علاء**
 حرفی در زبان آمد ز با راجع نقصان باشد در سخن

ولی یون بر زبان کتفه افزون شدند آمد آنگی پنا
 باشد جهان در حکم خان باشد که او جان بنا و حکم او
 جان آمد مولد و منش او در اسلمه پناه است
 چون نواب بیست و نه با در خان ولایت نیکو را
 فتح کرد او را از آن ولایت گرفته آورد و در طار
 خان مذکور صرف اوقات می نمود و در کتب
 او چند نثر است اول بر آن بود که جناب مولانا شمس
 قمشانی نام مردی بود و دانشمند و عالم و علمای آن
 زمان بود و جناب مولانا بلالی از ملاجهای آن زمان
 بود و بهزال و ذائق مشدی داشت و اکثر اکابر
 تعلیم کردی و مولانا شمس الدین روزی از در
 یکدیگر شدند که مولانا بلالی از عقب ایشان تعلیم کرده
 روان شده و جناب مولانا شمس الدین در سجده کرد
 دیدند جناب مولانا را بسیار کران هر روزی در مجلس
 نواب نشسته بودند که بناظر ایشان رسیده در حال
 بنواب عرض کردند که بلالی قیاس بر میان چنین
 کرد حضرت نواب فرمودند که ملا بلالی را طلب نمایند

چون مولانا بلالی آمد مولانا شمس الدین رو کرد و گفت که
 یاران چه مطالعه می کرده باشند ملا بلالی گفت که غیر
 مطالعه می کنیم مولانا شمس الدین گفت که این است
 در نظرایان در آمده باشد که وی کل بنزه مکره
 اندخی مولانا بلالی گفت کجی گفتند همچون من مردی
 چه منزه داشتی مولانا بلالی برخواست گفت
 باشد منزه داشته ام و بمضمون این حدیث عمل
 نموده ام که قال انبی علی است سلام من تشبه بقوم
 فهو منهم خواستم که در زمره این فرقه داخل شوم و نیز
 ثعلی بن جابر می رسد که شخصی حضرت موسی را می کشد
 و حضرت موسی را بسیار کران آمد چون آن قوم
 غرق شدند آن مقلدانشان بخدا می تعلق
 نالیدند و گفتند خداوند اسباب چیست که او غرق
 نماید که او روزی را تعلیم کرده بود و خود را
 تو ساخت بود او را خواستم که غرق شود و بنا مولانا
 شمس الدین را از م ساخته و نواب با و در مقام
 و اتعانت شدند اما در دل خصومت او را مولانا می

نگو داشت و دیگر آنکه در زمان که قلعه به راه را می آمد
کرده بودند شاه طهارت قصیده گفت و در آن
این بیت را درج کرده بود که آن بیت اینست
جام را ز کرد و گردان کرده و نا صوب چون این است
بمع شرف نواب رسانند نواب ابی یار کرد
آمد بود و این نیز تقویت آن گوشت کرد که از این
بیت ناشی شده بود که کافیه ششم که تو من همان است
و بعد آنکه تخت پیمان آن دیار را تعلیم کرد و در
زیستان ولایت بود خواست که او را از آنجا
از سلسله پرسید که شکسته و ضعیف شدست بلای
گفت ده است اول منی و دوم منی و همین طوری
من بود و قل چهره حافظ گفت نه فهمیدم بلای
گفت خدمت میر آب کرده در حلق شما رژیم چون
سوار شده رفت یکی از یاران خود گفت که بلای
تا بود است کیج از آن جماعت گفت ای امیر ایام
بر شما بسیار بی ادبی کرد زیرا که گفت منی و منی را
آب کرده در حلق شما رژیم تا فهمیدم این سخن نجاب

نجاب علیه حافظ بسیار گوشت کرد و او نیز این
در دل داشت چون این قصیده نه گوشت را که گذرانند
مخافان وقت یافته آن پست قصیده او را بان
فرد و ز آورده که پادشاه هم که نین شمار آن
کرده و آن پست شاه و در و پیش پست وی تیر و پست
انداخته گشته که او را قضی است اول کسی که است
به نقل و نوشت مولانا شمس الدین بود و قل چهره
حکایت مولانا کرده تا نواب بقل او حکم فرمود و یکی از
تزییات او اینست **قول** ای باد صبح منزل جانان کن
من مردم از برای خدا جان من کجاست شبهای بحر کن
نوبت کس تحمل شب بجان من کجاست شکر شد
در آن سرزمین او گفت کوی که بود در نم جوکان
کجاست خوبان سمت ناز بچولان هکند اند جا کجاست
عزیزید ان من کجاست از نه هکست گذشت بلای جان
بسکه که من کجیم و افغان من کجاست و میر کجین
ایمان نجار است و در تاریخ کفن صارتی داشت
قول بلای رهت کو گفته فارغ از زهد و روح بلال ان

جوشاق کجا نموده است	که کان علم بود ز عالم بحر
برون شده است ازین عالم	شده صحیح بخاری ز معنی صحیح
جو شخص بگوید که هستند وی	دو عالم اند در دیگر فصل
زمین او شب کا نور است	ولی بعید بود او ز نور سوز
تمام مردم او صوفی است	بزان صفت شوند یا و غیره
زبیل نیز که این غنا و کثرت	تغیر اوست غنی غنی او
ز شوق خاندان او جو میکند	نم شراب بود پیر باد و پلین
بجای نغمه ستایه می نمود	صدای قلقلی داده غلغل
جو خلق جلب کیا شده در این	خورد از تم و حد شراب پیر
در و بوق طبیعت فیض او	گشته کار خود او در دست
بجای صانع کجا نموده	خطوط دایره را بر حکم
ریاض و بهر خون رویه	بطعم و رنگش رسد جو شیر
بسان غنچه انارش گشته در	و بان پسته جو تکم کرد
بر یک صوفی شسته پوشش او	با نموده ز پوشش کین
شیم سید وی آید بر او	شام جان نگیرد ز زود کرد
ز رود آب در و در او	که هست آب ان را زایم
بسته خوش همورش سنی	که یاریغ بدن را میکند

جو فرم کند انکو رهاش	در است خرامیری خرام
نموده صاحبی او جوع کند	شده ز کان ز خرد بر او
سوادش کفایت است	که کرم از کرم او شد
متنی که نبوده ز آب کورش	بجز مقام حسنی میکند
کسی نبوده از و شیر که میکند	که بست شیر خد از زود کرد
صفت خزانه اش با قلم مایه	بر زبان که کند و صفت
بگوید کس بعدی شیرش کند	که حافظه هر دو را و شیر
جو بنه زک و خرمی گشته	که شکر با کیش بست
ز و صفت بنه خط او قلم بود	که کرده با قلم موصوف
سزود که فایزه با این صفت	که گشته تخت که با و شاه
منه دولت من جان و	که هست بر ملک غرق
در است کیوان صفت	در است بهره منی عطا
درین با در جو عقل معال	بان با بود کار شایسته
اگر جو بچرخش از سخا در پیش	ز شرم غرق حرق میشود
جو نظر خون مونس کمال او	ز حاش قح در انشت او
نموده بهره نام وی عظم	نوشته است از لوح خاندان
مسند که قشای عی	نمانده است ساد و طاهر

که هر کجاست از دور من کن	ز جاریاری جبار و صفت
حیا وجود بود کفته بر من	یکستق دو دم ل سووم
گرفته شد بری را بقصد	جو آفتاب دوشخ خان
نموده از بنفش صورت	بنا جو بحر و زان صفد بری
در و جوی و هوایش کنی	ز آفتاب کش اگر صورت بر کنی
بقول عالم بحر فیلوف نصیر	بقرنا بود ز آفتاب صفت
بامروسی نبی آمد به شتر	بان شعی که در آفتاب است
ستاره از خفا عتاقی	خداش ملک هم را کند نور
ز راه راست نماید با صفا	بنا تو ز کوه است کجاست
رو و زیبا صفا در جرم خود	کلید فتح در کتخ او کرد
بطوفی که مشرف است	بزرگ و کوچک عشاق نمود
و کز رخ مشعشع شین	در آن مقام جو کرد و بلند
به خوشی است معانی کثیر	بصرف لفظ معانی کثیر کرد
قصیده که جویش خود	بوصف بلده کثیر شریف
تمام کرد جواب قصیده	ز لطف شاه شاری نمود
اگر زمین نهایت بود	امید بست که منظر خاص
سین سوره ما را تمام	جو کوی سینه محبت نبی

مود مرتبه تا سخن میر	رفتم غمزه بود سیاه
ز شاه دود قیقه گرفت	سید ز درجه ثانیه قطع
تمام کشت قصیده لطف	هنر اسکر که در به خان

منقول است که در ایامی که جناب ایشان ازین عالم جلوت
شاعری از ولایتی که خدمت در میان خود بستند چون
فوت ایشان معلوم او شد افکوشش درین بسیار
و با خود گفت بسره زاری ایشان میروم و تاریخ ایشان را
در همان جامیکویم چون بمقبره مبارک ایشان آمد
خیال بود که او را معینی دست داد و جناب ایشان
بسم کنان بر آمدند و گفتند مصلح شاری مرد کوی ما را

ذکر کجاست در شهر مشهور مولانا حسن کوی علی
اگر بگوکان فطنت در میدان عبارت کوی سبقت
از بندگان میر بود و بکلید زبان فضل مکتب اصحاب
ذوق و ارباب شوق زهی کشود درهای عزاب
و کوههای عجایب از کجاست علم ایتان و دین
المان بر آورده صرف سینمود و در ابتدا حال اظهار

بخور خان در بلده حصار میسب بود و در آن ولایت بنا
 تمام یافت و از استادان خوب و عالم پیش از کسی
 ضرب الفخ نماز و از و ضرب الفخ نماز هر
 اصوات او این صوت مشهور و در هند و افروز
 مذکور است نظم زبی لعلش گرفتار کتار چنین باید و علم برد
 بسکه قمار قمار چنین باید هر آزرده میدارد و علم تو ابر
 نمیشد منت و بر نه غمخوار است غمخوار چنین باید
 اگر چه با دو نایاب است لیکن جمله شتاقان از کتار چنین
 کتار چنین باید اما جناب مولانا بعد از فوت تاجور خان
 با بنجارا احراحت فرمود و در ملر عایت اکابر و کرام
 می نمود و خصوصاً مولانا حسین آخون و مولانا شاه پل
 و مولانا ترسون بابایی همچنین اکثر اوقات در حجره
 بودند و غیر بای که تصنیف می نمودند در ملازمت مولانا
 می گذرانیدند و در همان ایام مولانا شاه پل
 در عراق و در اصول خمس که اپاتش از نصیب
 یا برستم که نم از خاطر عیال منی که جان کاپر و دل خون
 دل نیرم برتی تا شود هر چه لم نیکو کین تواند از من کین

چگونه بدیم که در زمان مسیح باو شاهی بایش این
 نرسیده باشد چون ان فقیر در آن مجلس بود
 عنایت کرده گفتند که این منصب مناسب است
 زیرا که توش کرد ممترا نبود که بفقیر از انجا
 و این بعرض رسانید که این فقیر خود در ملازمت
 شما خدمت گذاری میبکنم اما از جمله بنابر استاد
 از شکر دان ست امر و زینخوا هم که او فرار
 شود باین منصب باین منصب مس جناب نواب
 بسیار خوش آمد و مر اکتبین نمودند و در حال
 پر کلان او را با و عنایت فرمودند و در سی سال
 دیگر او بود چون او ازین عالم با طاقا نمودیم
 مدت چهار سال بو افغاری باقی محمد حبیب در خان
 ممتری را کسی عنایت نفرمود چون ان ثعلب مذکور
 در ذکر داشت آخن فقیر را در پنج کنداشد و در
 و این منصب را عنایت نمودند و نیز معلوم باد که
 این کیست مدت سی سال درین منصب گذرانید
 هر دو سال در بلده ماند جان در ملازمت شاه فرمود

است یا بجای سلطان که از تصرف دولت
نصرت توین او در بلده مذکور و مسجد بنا کرد و پیشانی
نفر غلام که با او ایشان آن دو بقعه خیر تمام
رسیده آزا و کرد و مدت چهار سال دیگر درین
میشد کفش محفوظ من الاوقات و احوط شده
دیگر در ملازمت خان سلیمان مکان خیرین
ابو انغازی عبد المؤمن بجا در خان و قریه
الاسلام غ و شت سال دیگر در بلده فخره
بجا را بود در زمان خان رستم نشان ابو انغاز
باقی محمد بجا در خان و در کدر ملاکان مسجد سیکنی
بنا کرد و ابله که در ایام ذات بابرکات نشان
بشرف تمام رسیده و نیز معلوم رای جهان نما
خاطر ظفا بوده باشد که روزی خاقان سلیمان
مکان ابو انغازی عبد الله بجا در خان
بعد از تسخیر ولایها بجانب قراکول بطریق شکار
بودند اتفاقاً در ان موضع مجلسی جمعیت منعقد شد
تا پنج در میان افتاد و حضار مجلس یک از تواریخ

سین میخواستند آخرت سلیمان سخن و تشریح و قانع هر که
بدینا منبر شد که نواب گفتند غروب و احوال
در زمان سلطان اوین جلایر خواجہ عبد الله
مانینی بسته خواست که گذران زمان امان نداد
اختیار آن مملکت را بدست آقا در میر تیمور کورگان
نهاد و خواجہ مایین را بنام امیر کرد و گذران
در زمان سلطان منصور که از بنای ارجا و امیر تیمور
خواجہ شیم طیبی بسته و صورت واقعه جانست که
روزی سلطان را بخاطر رسید که چون در حلقه
بزرگوار ما خواجہ عبد الله در مانینی بسته در زمان
میر استادان بسته باید که بنام ما بجم مانینی نند
روزگار از ما و از و میس گفته باشند چون در وقت
در آن مجلس بود در آن ایام دو استاد دیگر بود
زید این طاق زرین رواق بودند یکی را استاد
دال و دیگری نند و دیگری را خواجہ شیم طیبی
اما خواجہ مذکور از جمله اشکردان در ویش شادی بود
سلطان منصور گفت کسی میخواهد که بنام ما مانینی

در وقت شامی در دل خود گفت کشت کردی و در
نشوفا دم بغرض نواب رسانید که فقیر و بنام
استاد شاه محمد دال دوز پر شده ام و ز رعمده
این نیستوانم بر آید اما چون خواجہ جوان است
عمر او مصاعده کند و با تمام رساند آخر حکم خواجہ
شرف لغاویافت و استاد شاه محمد را این نظر
بسیار گران آمد گویند که استاد را غیرت تویش
داد و در اندک روز دوازده کلیات در دوازده
مقام تصنیف نمود که هر یک چون ماین بود و در
شامی را بخو کرد و بنام که معروف و مشهور و خواجہ
شخیم پرده سال توجیه نمود تا با تمام رسانید
که زمانه سهل باشد که در زمان مابا وجود چنین
دینی بسته نشود تا از ما و از در صحیف روزگار
یا کار ماند و همه استادان در آن مجلس حضور داشتند
امثال استاد علی دوست نایب و میرستی قوی
و حافظ اوستا طی و حافظ جو و شیخ بلدانی و خواجہ
خرد بسیر که اکثر شش ماهی دوازده دوست که در آن

میداد برای سر نایبان می بست همه توجیه بنام استاد
علی دوست کردند و گفتند که این شان از جمله
این کاریست و اندر بر آمد و خاطر دریا تا خاطر نواب
نیز توجیه بنام استاد بود و جناب استاد بر خواجہ
خدمت بجای آورد و گفت همان شیخ در وقت
خدای میداند که عشر ما مصاعده این کار مکنه
در پی این امر بشیم یانی اما کسی که جوان است
این میستواند بر آمد خواجہ زاده جلی است که بزیر
قوات و دانش و صفای کجاست پیش کجاست
زمانه و ناورده دوران خود است آخر حکم عالی بنام
شرف لغاویافت و مدت دوازده سال در مین
اند جان در موفع مرعینان و منزل شرف خواجہ
کلان را وطن ساخته این فقیر میسب و در مین
آن حویلی در تخی بود که او و عصای مقصد ای زود
راه و مقرب در گاه حضرت آله اعنی خواجہ بسید
قدس سره بود شبی در ته آن درخت بجز
تو تخی نمودم که ناکاه نمخه مراد بر نسیم غایت خواجہ

و توحی در دو کان خود سر و دست و پا که ناکا و درو
 شادی را که بر اینجا افتاد آواز خوشی شنود
 توفیق نمودید که صوت جدیدی که در آن ایام ابتدا
 نموده خود یکی با آواز خوش میگوید و بنیاید خوب
 و مرثوب میگوید در ویش چون این را شنودنی آ
 شده در حال در آنجا در آمد و به نظر شفقت و مهربانی
 و گفت ای مندر زمین صوت آتودادم اولی
 نموده گفت که ای استماد بزرگوار ازین که شما صوت
 خود را بمن دهید مرا چه فایده در ویش شما و می گفت
 ای مندر زمین استماد از خدای تعالی جنان دارم که
 تو یکی از نادربای زمان و یکانه دوران این فن شوی
 آخر جنان شده اما اول صوتی که در عالم بت بمان است
 صوت استماد را از عراق گردانید در راست پنجاه
 دور اهل ترک ضرب تصنیف نموده که اپالش نیست
ایام لومی جامی قدس سره آدم در اول سلسله حکم
 بهمان بنامت جان بلا فرسوده بودم بجهان از حساسه
 منوره علم خرابه کشت دل سلطان عشق را هم چنین

دیگران در بزم و صلت و کام سر فراز زیر بار جنت ام
 پشت مانم بجهان شبر و خستم کشتن عیش زلم بار
 کشت ما از باربران تو بام بجهان شعبان یک کس
 صلاح آورده پیش جامی معجزه دل رسوای عالم بجهان
 و سبب آمدن مولانا می از دور اسلطه به آه خفا
 بخارا آن بود که نواب عبید قده بجا در خان نور
 بعد از تنخیر آن ولایت مذکور مولانا می را که قده
 مراجعت نمودند و اکثر حفاظ اسن ولایت در سلطانه
 او اشتهاسام یافتند و این رساله تحمل محبت خوانند
 مولانا نیست خوانده شد پس ذکر بعضی از ایشان بلام نمود
 آورده شد اول ایشان حافظ اوشا ملی بود و
 بابای اسپکی و خواجه حمزه تاشکندی و در خصوص
 اند جان و حافظ میرک بخاری و حافظ باقی رود که
 هر یک نادره زمان و یکانه آوان خودند چون خواجه
 بیاد و خواجه حمزه در علم موسیقی مهارت تمام بطور
 رسانیده اند از برای هر دو مولانا دو ضرب الهی
 تصنیف نمود یکی در غزال و دیگری در عراق و مولانا

ذکور را در روزگار تصانیف بسیار از صوت و لغت مسما
و در آخر عصر در خلافت محمد رحیم سلطان محمود و چون
از برای سلطان مذکور بتدبیر ایشان **عزل**
تا بحکم تودست در آنوش کرده ام و هجرت
نواموش کرده ام ترسم که دود از من مسکین آید
این آتش در روز که من پوشش کرده ام سلطان
حسن محمد رحیم کشف علمی دولت خاموش کرده ام
اما حافظ اوشانی که از جمله اشکریان مولانا
بود کارش برانجا رسید که سید برهان خان کلمی
چار جوی را با وسعت نمود و در آن بده در بستر
می نمود تا زمانی که تمام مملکت ما و آنند در قبضه
و جسط اختیار ابوالغازی بسد اقدیب در آن
در آمد و جناب حافظ فرار نموده بپرو شاه جان گریخت
و در خلافت پانیده محمد سلطان علم اقامت فرستاد
چون آواره جناب حافظ بعالم آتش پذیرفت بود
روزی نواب از حفاظ این ولایت پرسید که حافظ
اوشانی نام کسی می شنیدم در نظر نذر آمدن

ار و حکم ایشان که سخته بروش و جان رفت
پانیده محمد سلطان صرف اوقات می نماید نواب
مکتوبی نوشته روان کنسید بجناب سلطان
ماروان سازد چون کتابت حضرت نواب بجناب
رسید در حال جناب حافظ را روان سازد
حافظ بلا زمت نواب کار رسید و در خدمت
میس بود که عباد اقدیب سلطان از خان کلان
نموده گرفت و در بده محفوظ سم قند در خلافت
ذکور رسیده بود تا پنج و پیلد ازین داری دار
ارتحال فرمود که جناب شیخ مجلس فرایح و کونین
بزم این خواجگه بابای این آقا خواجگه بابای مذکور
همین علم در روزگار نشونمایانیت بنانی که نواب
احمد خان تاشکندی ساعی بی اونی توانست بود
و در زبان خلقی خواجگه بابای این جاری شد و در
عهد یک رباط سنکین در میان خپتکت و تاشکندی
در کتول آهست کران آنداشه که عقل خرد خورده دان
نارت جبران هست و کت مسدی در موضع کاسان

از توان خسیک است انداخته و امثال بن بعل حیر
 درین عالم بسیار جانبا کرده است / **و اگر خواجه حمزه**
داستان دهان در رویش و مقصود و نیز آن
 نفس از جمله اش کردان جناب مذکورند و در ملازمت
 در رویش احمد خان تاشکندی صرفا وقت میگذرانید
 و هر سه نیز نشو نمایافتند جناب که یکی از ایشان
 خواجه حمزه است متری آن مملکت تیسر شده و در رویش
 و مقصود بکامولی دستگاه خود را آن پادشاه عابد
 غنایت نمود / **و اگر جناب فضا یلیاب سعادت فضا**
میرکه ابن محمد و جی بخاری و نیز حافظ مذکور از جمله
 ملازمه مولای مذکورند و در ملازمت سید سلطان
 نشو نمایافتند در او است عمر در خدمت مولای
 سلطان میبود اما در سده لوجی جان بود که
 روزی نوآب مذکور بنجاب حافظ بابای قانونی
 دادند که از برای تو قانونی مندریم که گوش می
 از دندان باشد چون هر دو از ملازم نوآب
 برآمد حافظ میرکه از حافظ مشرک را لیه ذوق نمان

پرسید که نوآب به شما قانونی غنایت کرد که است
 او از دندان باشد حافظ بابا منخرکنان گفتند
 حافظ گفت بای بای چه آواز خوشی از آن ماب
 اما همچنان دندانان جسم رسد که از و تار بای
 بریکگی از نظر فاد در بدیهه گفت که دندان بکار
 می آید و همچنین روزی در که در صرافان بنیاد
 تقاضای دست داد آخر چاره شده در ملازمت
 به وی در آمده و مشغول کردید که نگاه صاحب خانه را
 نیز تقاضا واقع کردید چون بطهارت خانه درآمد
 دید که شخصی بکانه نشسته گفت چه کسی گفت منم حافظ
 مندر دار که جای نیاتم و چاره شدم در نجاد آدم
 مسامی بهشتانم فارغ شوم دیگر تو در ای مسامی
 آن بود صبر کردید که کار او بس در از کشید بیک
 زود بهشت حافظ نیز وحشت کرده گفت ای بابا متور
 ترا بخوریم و نخواهیم تا کی منید و وحشت میکنی
 و امثال بن روزی بطرف کرتی بنجارا رفته خواه
 از برای سواری خود علف بخر و دید که شخصی دو غلط

دار داده یک بند اورا پل داد هر دو بند علف
 که قدر و آن شد صاحب علف گفت محمد منا کند
 پس داده اید و دو بند علف ایسیرید جافظ کف ایسیر
 مرا بگذار بماند آنکه یک بند علف ترا ما خوردیم اما
 خوشترستی بی نظیر زمان و بی عدیل او آن خود بود
 چاکم شوم میگوید مسیح وقت علف میگردان ناد
 دوران که جان بنشد جو عیسی مرده را انفاش الجاش
 زبان خامه از تحریر او صافش بود قاضی نیاید و در میان
 انوارش ذات فلکانش **ذکر جناب رفعت صاحب**
آیوب مولانا باقی در زری علیہ الرحمہ ناظم منافع لمعقول
 عالم معالم المنقول کشف فی سیر الرالدقیقه حلال سایل
 بود در ضمن عبارت مختصر معانی مطول از کثرت
 مواد و نورش و بخت فیضان جوزہ در دست قدرت
 مجمع بحث ادبی نمود مطالبه عالیہ از خوان فضل
 و نعم اکمالش تحصیل علوم میسودند همواره بر سر
 افاده و تدریس و پیاده افاضه و تاسین قیام و
 بر شجاعت صاحب فضل و فضایل و قطرات غمام علم

و دلائل ارفیص مواجب عام طلبه عالمی تمام را مترشح
 میداشت پوسته اوقات شرف را در هر شب
 میکشاست ذات کثیر الصفاش همیشه در لیل
 عوالم و نعال لطایف خاقان اعظم غرضی
 کای از شدت مودت و روح محبت بعکس نظر از
 خویش برده تجلی مستلزمکه از و میکردم
 سابقه سعادت جلی و رابته غنایت از لی در او
 حال و در اشرف اجوال دست اعصام از جناب
 باز داشته با ذوال معرفات زده روی غنایت
 کعبه شتابه معسوب قوافل سرور و مرکوب روجل
 بخت و حضور مسعود بعبادت سحری خواجہ کمان
 ده بیدی مدی نور مغنیه آورده در سلک خدمت آن
 علیه کت الیام پذیرفت اما آن جناب ادر علم
 مهارت تمام بوده و در اوایل اجوال دست پیش
 ان فقیر آه عشق سه تار کرده یا و گرفت اگر تبار
 عالی تر از ان هست که نسبت با بن علم توان داد
 وزیر کابی بسبب اشراخ قلبی بر شعر توجی میفرمود

و این خولت سحر طبع کسب در زبان سخن آید
 آن جناب ثبت افتاد **تول** از شد پای سوز دل
 تا توان من کویا زبان ایست زبان در زبان من
 در عاشقی سر آمد این خون شدم دیوانه جو من بود
 در زمان من فریاد وقت خویشم اگر نیست باورت
 شیرین حکایتی شنو از داستان من کشته زان
 تیر علامت ولی نشد خاطر نشان دلبر ابرو کین
 یا به تمام صورت پیکان خویشم اگر بشکستی بکستم
 استخوان من باقی اگر جویار باغیا رجمدم است
 روزی بود که باز شود بتربان من **و این مطلع نیز است**
 بس نغمه دلا خفتی ست بی تویش جو فاشه مطلب جانم
کریان کیشم **و کز انفس الفضا و اعلم العلی سعادت**
یوان و منتزل است جناب مولانا حسین آخون
مشهور که **نور محمد** می ز الفاظ تو عمل گوش
 ز یور یافته مجلس باب حکمت از تو کوه یافته
 آمد و فیض قدسی از جناب جلال قدوسی بدست
 بزرگت تعهد ای اکبر ام بر بان حکمای عربی

مش فی مسکرات جمالیق مفصاح مصلحات و فانی
 مطالب روحانیه نهایت مقاصد انسانیه افلاطون
 زبان بهر اطعمه و او ان خود فلک بهر سیه نمود با
 این نصیحت و دانش در علم موسیقی مهارت تمام
 داشت و لوای میفاخرت بر اکفا و اقوان می افراشت
 بمواریه در طلال مطوفت پادشاهان و رفیق امرا
 و وزیرا در بستر راحت می نمود کونیند که روزی **نواب**
عبده الله در خان در مدرسه خود جناب مولانا
 محمود کیلانی و مولانا پانیده محمد میسنگالی را بگفت
 انداختند مولانا پانیده مولانا محمود را از هم کرده و
 مولانا حسین نیز اینجا تشریف داشتند و جناب **تاما**
 علی دوست در آن ایام عملی بسته بودند در ملازمت
 نواب و بخادم گذرانده اما آخون مولانا حسین فعلی
 کرده گفتند که جناب استادان را صوت بسته
 یا مثل گفت مخدوم عملی بسته آخون گفتند عملی بسته
 نیست باشد چرا با عملی بسته آید آن بود که جناب آخون
 از روی عمل استاد عملی بسته و درست کردند

ایپاقتش اینست **عول** معقیم گوی ترا وسعت **نکست**
ز کعبه تا سر کویت هزار فرسنگست و لم بکت **بر**
علاقی چکنم که شیشه نازک و بهر سو که میروم **سنگست**
پسین و در یکی رخسار و اشک باقی را که در طریقی **سخت**
همیش یک نکتست مولد و منش **جناب** مولانا که **سخت**
و در علم مستما و موافق دارند و از هر یک **سخت**
موافق یکت مغتسابت کرده **سخت**

معتما باسم سید

تا دور شده است عارض گل چو دوشده دل **سخت**

معتما باسم بانی

چو سینه کو بگر میانی جو شیر **سخت** و لا باقی نماند ز **سخت**

ذکر جناب فضایل مولانا ابوالحسن نور محمد

تسید تو اعدا حکام دن و تشیید مبانی **سخت**
پسین با بهام عالیجناب سعادت آید مجمع **سخت**
ستبط و قایق رسوم ناصب الویلد و نیت **سخت**
تسید مصدر و قایق مناظرات مطهر **سخت**

صیغ انوار دانش فغان اسرار پیش **سخت**
آب جناب ایشان علم موسیقی را در **سخت**
مولانا چنان تحصیل نموده بودند و **سخت**
کمی ناصبت او تحصیل مینمایند **سخت**
سرین سمرقند است و از شایخ که **سخت**
سخت جو در صحرا و با مومن قوم **سخت**
چون ز آتش انجم روشن بسوی **سخت**
و کشت نیاید که او را جلقه **سخت**
بر رخ جو چو نوزاد همیشه **سخت**
وید او را اسل و اوان شد **سخت**
نه چون کوه بکن کوه در مقام **سخت**
دل من پر بر آورده **سخت**
نمزم دست خود کوه ز **سخت**
چاکر کریان تابان شد **سخت**
که میل از خون افغان **سخت**
سخت
زبان افلاطون دوران **سخت**

در سنگت افاضل حاضر و بخارا اتمام داشت و در
 کتب مجسمه شهر سبزی می نمود و از مبادی ایام قیمت
 الی یومین که منتهی به شش خجسته است در کتاب
 علوم صوری و مغربی بوده و فرقیه حکمت پناه و طب
 ارسطو اکتسابه افلاطون دستکاماده الیوه
 ارادت و نوش داروی خدمت اورا بحاجت
 بکثرت از جان خوشتر و بهتر میداند سلطان
 و امرای ذوالا احترام بجواره تخم محبت اورا در ضمیر
 محبت خویش کاشته و طریق رعایت و لزوم
 عنایت با و مسلوک میدارند بشارت کفایت علامت
 العلماء فی العالم و نهایت احکام این الامم از
 و آوان و علاج امراض الایان است

قطعه

انچه او میسکند سر کرده	دره اوای علت و غم و
بو علی فضل از دست نماند	بجو بقراط صفت خویش
دم روح اعدای خویش	سکل نقاش یافت ز جان
دستش بجان کس نظر	برده از کرد و داد کوشش

اگر صد کاره آید بسوی مهر ز کسالت قلم و راقم و حاکم
 از تیغ تو حاصل شد بود وضمون آن نامه و در این
 ز بعد پنج روزه چون تو آتی ماه ششست سمرقند از کوه
 رشک روضه رضوان خیر آمد که بگذشتند چون باد
 سلاطین بلاد شرق لشکرهای ترکستان همه خار و چون
 همه جزیره چون عقرب همه خوشواره چون دیو و همه بکار
 چون شیطان مبراجله از همت معراجله از دانش
 مقرر جمله بخت خمر جمله بر عصیان از ان صحران شبان
 بکینه نهای نظام ششده ابر سواد کشت وین ابر کشت حین
 سگدشت از کشته شتی سر راه بلا شد کبک یا جمع یغیان
 که در شبان مانند زلال زمین در جوشش سپاه بکرم چون
 مکس بر آینه خفتان قدم بر تارک کردون منگاره کوه
 لوار زده انجم علم بر مرکب کیوان شدند از پیم نسل دشمن
 یک روان ناکه تو چون صرصره لیس از پیشت
 بواج بود از حرارت تابش کوی گردان ز سپهر با بر بود
 قبضه بر رویهای بریان ملاکت کجی شدند از بس که کرد
 زیم بدو یامان خاک لارفت از یامان بروی دست

بروی دشت کرکان سکاری نوبت شد از محمد شیران
 درگاه تور و کردان دولت کز در شل و جوسل
 در کوشش کی خوبی از و پخته کی موی از و طویان
 سران ملک ابر که کرده پوست از سر با جهان کند
 از سر نومی پدا شد و سنا بود از پا و عطری که شستن
 بر که می آید بسر سرفت و از جان یکدشت می شایان
 زمان نصد و هشتاد و دو سال تا در بخشش عجب این
 ان تاریخش ترکیب آن غریب ملک خویشم در زمان
 دولت شاهان من کسی باشد غوا در و از افران
 مبارک من را آفتاب و هوشم بفرق نیایان
 فلک باشد که نشان تر و شک جان خواب که من دست
 بود خورشید شمع با و بحر و بر جان بیت افتد و آورد
 تا ز زمین آید ترا ملک عراق شفق را منصب سلطنت
 حدیث شخص خوش گفت همچون نخل و لیر ولی امانت کرد
 چون طره جانان نقشین کاغذ قدرت کلهای فوری
 بود تا شمس خورشید نیلوزایوان چون قصیده از
 طبع مولانا ثبت نموده شد خواست آن فقیر که از شعار

نیز شعری درین اوراق مشبوت شود **عزل**
 بگویت می شدم در پای من خاری سکنه بجا آمد
 نهری شد از بدشت آنجا کل وی تو بزم غنای
 بر افروزه رخت شمع است من پروانه آتش سکنه
 زلال زنده که اصل تو من تشنه میم کوا که حال من تشنه
 سبز تو هست آنجا بر خفا تو مانند از مصور صورت
 تمنای که در دل دهم صورت زبنت آنجا در اکتو
 شفقی که پای بوسه و او خوابی جو خاک افتاد و بوی
 همچون سایه پست آنجا و آن غزل مولانا در بده محفوظ
 سمر قد شدت عظیم میدا کرده و اکثر شعر گفتند و نیز
 آن فقیر چندی متبع نموده بود و ثبت نمود **عزل**
 بر او وی که صید فلک شود آن ترک مست آنجا روان
 این لاله جان خویش سکنه در اطاق دو ابرو چشمت
 مرد چشمش بقبل پشت کرده مردمان بت پرست سکنه
 سرمه را بس بود آن سینه می بر کوشش که کرد و در پای
 تو کوشش چون خاک بست بر آنف همچو نار می صنم
 گذر که خنده از سر و دل را با نشانی

نیم می کردیدی ترا صاحب بنی کتمی این چکی جا بود
 چون سکت انجا: اما او صاف سخن ورمی فضیلت
 انظر من شمس است و از شعر درین روزگار کسی
 در دانتندی و انواع فضایل مسمای او بوده
 مولد و منش او و شاه جهان بوده چند روز
 در ملازمت سلطان سید بهادر خان میسر بود
 و در بلده محفوظ سم فقه منصب کتابداری قیام نمود
 می نمود و آن قصیده را در بلده مذکور نش نمود
 در عجمولانا فتح الله کتاب فروش که از جمله فضلا
 فخره بنجا را بود و از آن قصیده مولانا چند بیت
 درین رساله ثبت کرده است **سجده**
 جناب رئیس مشی الله که فکیش درین روز **سجده**
 بهر که ویلا خرد بریشستان اگر با فقهه تار بود ان
 سو و گفتار رشکوار و غول داده را جا در زشتک انجا از
 ینی بر جودان منی دانند که پار جاس انعام کی **سجده**
 مذکور است و او را نقطه بر بالای سین آمد بجای آنی که عین
 بود زن کونند که بهر کوه و دشت کرتاری از تویم **سجده**

رساله رحمت سبال و استرمخ راه سپهر و جناب **سجده**
 نیز قصیده دیگر در عجمولانا مذکور است از آن
 نیز چند بیت از آن اتفاق افتاد و **سجده**
 زمین خرد پرستان کیت قح ریش قلاتی بهر کن **سجده**
 کردن کاوشان طرفه قسراتی برای توشه راه عدم
 خوشامی نامدی کنی دارد میان پای چون چاک
 بقسراتی سر ایر بریده خواهد از جام سر ساله که **سجده**
 دفع جگه جو عشق خورد و درون از **سجده**
 که پانش بود بزغالهای یک پاسته قلاتی
 جواتقارکن در برون از خنده شد و **سجده**
 از زنده دیوار استر خانه تیلاتی بزیر طاق در **سجده**
 برکی کو پیش بهر کن بوجوان کید نیکس قالیقا
 کوز جراتی مر ویت که جناب مولانا شفقی و **سجده**
 امینسی و مولانا مجرمی در وضع حسن در ملازمت **سجده**
 خان میس بودند و صرفا اوقات در خدمت **سجده**
 می نمودند متقویت که در همان ایامی که مولانا **سجده**
 در نهایت حسن و جمال بود او را بهر چو کفن **سجده**

مسجد محمد ز جانب دارالامان فتح پیکر است
 ز آمده بر سر زده ز صبح نخستین نشان فتح بر آیین
 فتح تویی مسجد آفتاب بر سر طراز الف سیاهان فتح
 حسد در خندک تو نصرت کرده جان جز خانه کن
 بود مکان فتح دارند فتح و فتح تو با هم زبان
 گویا بود زبان تیغ زبان فتح سر روی نرست چون
 قدرت از گلشن نطفه شکفته چون رخت گل از گلستان
 فتح که دیده لالاکون سر رحمت ز خون خصم یا فتح است
 سر زده از بوستان فتح ابواب فتح تا بختاید بر روی
 فتح توش کلید در خانه دان فتح دارند خلق رو
 زمین بجز ارسله سر ز پی دعای تو بر آستان فتح
 بعد از وفات نو آب سید بر بان سلطان جنب
 تمام ارسلان راهوای بند در سر فاد چون
 بند و ستان اشغال منه بود در اندک زمان
 بنان نشو نمایافت که در حال و در ملک السرا
 ولایت مذکور کردند و قصیده از برای آفتاب
 قاهره و ماه جهان انور سلطنت با بهره نوای

تدیاری غده ناصیه کامکاری و هبط لعل
 و امان و وسیله و نور آثار عدل و جنت پناه
 اعظم سلاطین ملاذ اکرام خواقین جلال الدین
 اکبر پادشاه نور افنده مضجعه انش نمود و آن قصیده
 اینست که مرقوم شده **قصیده** چون بر آوردن
 انقی سر آفتاب ماه رویش دید و گفت الله و اکبر انقی
 مسجد نور شید من بردار سر ز خواب تا رخت بر ناز
 بعد ازین سر آفتاب تا یکی خورشید کردون هم یکی
 روی خود نمای تا کرد و ذکر آفتاب طرفه طار و زلفت
 دلگشت که روی مدز هر طرف دارنمان در سر آفتاب
 با قدموزون و رخسار بی کی شود فی ایش که شایع طوبی
 آورد بر آفتاب ترک چشم سرگشت املک خوب و رنگین
 بند و خیال سیاهت اسخر آفتاب پیش تو رحمت حالت
 ذره سان خواهند بود که کو اکب فی ایش که ذکیر سر آفتاب
 برخلاف که ماه از مهری با بد ظهور ماه رخسار تو مظهر
 مظهر آفتاب بر آن شاه فلک جایی که بر آن روی قدر
 پیش شاه ترش از ذره کمر آفتاب که بر مخرم جان او زود

شام کرد و خبر سارا و آنکه آفتاب روز عشرت است بجا
 آورد در خورشید می تنقی میسنای صافی صبح غایت
 از تنقی به شکر مقدس هم صبح شام کرده خوان
 بریا قوت آفتاب پانصد بر سن چیدم ز غرت چون
 تا ز خاک استنش کرده افسر آفتاب تا بناش خطه
 دبی انش کنته صد زبان کرد درین دیرینه منبر آفتاب
 بجز پیمان چشم سپیدگون همچو خوان صمان درو
 شناور آفتاب کیمیای در نظر کیمیا دارد که از تا
 میسد بد خاست کبریت آفتاب خاک از زر کرد تا
 بر بگذارش و نهاد بر فلک من رب بگذر شد کیمیا کرافت
 تا بفلق تو شنش بکره کند است ماه را کیر در زمین
 در بر آفتاب میکند بر و عایش رو بسوی آسمان چون
 از کپان اقی سرفات کوب قبال و تانده بادا
 ارسال تا بود روشن برین فیروزه منظر آفتاب

پنج مولانا قاسم ارسال از برای خانه که در بنکانه روان
 ان مقام خوشتر که نام او ست بنکالی محل نمرال جاده
 خسرو بجز و بر است چون رین غده صفا نکش

ساعت او بجز و دو سببین جان پرور است آفتاب
 شترت و جوی سلسیل خاکل و از خبر سارا و کون
 از انصافی جانفش فیض جنت ظاہر است در جوی صافی دم
 جانیش عی مضمر است ارسال تاریخ امام بنای عالم
 آسر عالی جلال تدین محمد اکبر است و ان قصیده نیز
 او راست که در بعضی جا در هم مصرعاتی اقطا آمده
 کرده است و در بعضی جا در هر بیت آینه ذکر کرده
 و بسیارست حدانث نموده و ان قصیده او را

<p> مادین سخن هست بر ابرو چون در تیشید کاسخ غایت به نظر او کاسخ آن زهره جای آنک آینه زوشنخ در کل بعد برک شود از عکسش دره با مهر بر ابر کندی لعل چون کاف آینه کیر و جود آورد از مهر و خورشید کاسخ </p>	<p> همچو آینه از عکس رخ کرد آسمان از مهر آینه با کرد کار هسته از ان صورت کیک کرد از مهر مصهر تبه بر کرد هر که از تاب می از جوی کل کرد هر که آینه بان روی برابر کرد کز رشک آینه مهر منور کرد آرومی شد دارای منظر کرد </p>
--	---

اکبر با دستا اکتبا اید اکت اکم از طالع فزنده و کینه آن که اکتبا خوش نام است سهری را که در خطبه خوانند تاج کا و کسکش و در ابر چون بخت جهان پای در ارد موکب و دم سجا و بخت بد بر تو شش حق قصاصه سزا توسن او که بگردن می آید خوم بزمش جو سوی بحر و بر اکم تفصیل به دفتر ایشان کا و بختش که جو خورشید رخسار علم را در غایت مست از بافت بر که بز خاک درش روی غایت باز دل در غایت که خوبی بر که بخت بروی تور را بر چون بر آید ز غایت سزا	دو کسش آینه از سکه کرد تاج شاهی ز سر طغان و سحر کرد خبطه و سکه بسی زنت و کور کرد دولت از روی دیباچه کور کرد شحت جمشید ز اسکندر و کور کرد عمر روی من را بشک کرد کرد خصل و سپش دیده شهر کرد از شهباب زباله نو کور کرد کرد از باد بر دستم بصر کرد آن کی بجز شکر کند آن بر کرد ز اسماها و رقی خامه ز جور کرد زده سان روی جو را بجه کرد دست عدلش جو شکر است مکر کرد کلیت که از شش شکر فخر کرد مطامی گوید و وصفش کرد شواند که شکر شرم زنت کرد شع و خورشید همه از رول کرد
--	--

مهر از طاعت راه بستر قیام اکم وی منگرمی بود کجا کرد در برم جامه جان چاک سد کرد چون بر لب کاذب و شکر صنوبر تاج شاکست که گویند ملاکین تا بیاثر فلک آینه های مود دایم اقبال تور و شین	کرده از آینه روی تور بگر کرد که به در لب میگون تو سنا کرد که قبا قدر ابر جود بر کرد ول مرغ چمن از شکر صنوبر کرد ارسلان بر تو چون غایب کرد ان شورش و از پر تو روان کرد تا از روی زمین زنت مگر کرد
--	--

و کرامت چه این فردوسی و شایم کلزار قدوسی فصل
و اکمل الفضلاء ساقی صفا ملاحظت مع ارباب نصیحت اصحاب
زهی چنانچه معانی ز فکر تو نینر شعل شکر تو چون آفتاب عالم
طبع کوهر نشان زهین لطافت نشان عالی حضرت خیرت
حسان زمان و سبحان آوان مدی پد ملاحظت آسمان
میشاید این فخر رخ روان نظام غنود جو اهرام اصراف نقود
ز دوا هر کلمات پست اکم بازار نصیحت ارواح از نظم او
و اکم کلزار بافت از شورش رنگبوست اما مولانا از اول
مخشان و از موضع طالقان مسوده و در صحن

بر شاه پناه آفتال نمود و نشو نما در ولایت کرد
 فرود باز بجانب بختان مراجعت فرمود و در حد
 شاه سیما میسب بود و از برای طبل باز شد و نگور
 این نخل من بود **نخل** از هب طبل باز تو ای ماه مهر
 ایام طاس زرد و در افواج آسمان آن طبل باز رو بکنان
 بگرد او مانند دیده است که گردیده خوف آن طبل
 زرین طاسخ از آفتاب چرخ برین میسبند نه چرخ
 طبل باز تو از قرص ماه ساخت کردی همه از پی آن طبل کنان
 بر کرد طبل باز تو کل نیهای سیم سیاره است که در
 عیان آور طبل باز بوی تو میدهد که گشت کلان باد بیز
 بنشسته است باز تو بر روی طبل باز یا خود ملک پیام فلک کرده
 آتشین شاه فلک اس سیما تیر کمر شده و اصلی ملک تو
 ازین در کشتیمان چون هوای بند و تن در کشت
 مسان زمان افتاد این مجلس بهایون شاه غارشی
 بنام آن عالیجه بر زمین بنگالی نماده بود و شعر آن
 زمان در توصیف و تاریخ آن خانه عالی مکان کبرام
 تاریخ گفته بودند و جناب مولانا مذکور نیز خدی در توصیف آن

خانه اش بود **نخل** آن خانه کز پدید آمدن است
 هب بر پی و شان جهان آتش سیمیه در طاق آن
 چینی است جلوه کرده یا خود بچرخ آمد و چینی جوانه است
 از خانه آرزوی دل من جمال شد آتش فدا و وزه بگر
 خانه است مقصود کمکو بحر فیان بدم است در سینه
 ساتی مجلس جهان است خوابی سرت بدم است
 چون و اصلی پا و برین است خانه است روزی تو است
 اکبر با شاه جشنی آرسته و دوران مجلسی جوانی
 سیکو جهانی خدمت بیایستاده و خلقی سبزی
 در بر و یک بری بر سر خسته اکبر اشارت بمولانا کرده
 کشتن از برای او بدید که او فیران پت گفت **مطلع**
 غلت نه رخ چون گل پر بر سر تو شیخ نه بیت که سر زده
 دو و از سر که در جناب **بیت** مقام موالی کرم مادری
 آنکه محروم زاده خواند می کلمات ذات کامل الامت
 عالی جناب رافع است کمال صاحب لوی جلال کلمات
 کثافت فضیلت زده فضلا قدوه علماء محیط مکرر
 سپهر کما ظاهر مینمود و لوی مفاخرت ترا کفا

و اقران می افراشت و اولاد بزرگوار او حضرت محمد
 انصاری بن سید حسین سادات خوارزمی تدبیر
 بود و جناب او در علم موسیقی استغفارین طایفه
 و از شایع طبع بران کار او نفس بسیار و صورتش
 در صورت و کار او راقیل و نفس انگاشته و شکر
 در میان ابن عالم شدت تمام دارد و در آنکس عشق
 و اصول روان این شش است که **کیت** یار دور
 سید اندر و در منام خدا میداند بسیار نوشت
 و بغایت مرغوب است و اکثر غزلهای و اولاد بزرگوار
 خود را صوت بسته است و استاد علی دوست او
 حال در ملازمت پسر بزرگوار ایشان **نظم** بود و
 از ایشان داشت روزی جناب استاد علی دوست
 در آنکس چهارگاه این غزل مخدوم غنچه اصوفی
 بسته بود و در ملازمت ایشان گذرانده و جناب مخدوم
 در ملازمت پسر بزرگوار خود نشسته بودند و خلی کردند
 چنانکه استاد و تبیین نمودند آن غزل این است **نظم**
 صفت بر سر کوی تومی نیم **نظم** یکم رویتوروی تومی نیم

هم و از ده و در دوست و مطلع پیمانها - جان حسنه
 انبار من از خوی تومی نیم حسینی در از آن کشید
 کعبه کویت بهر جانب که خراب و در بروی تومی نیم
 و در جهان مجلس جناب مولانا حسین آخون **نظم**
 داشتند چون استاد علی دوست به مطلع **نظم**
 آنکس اصل گفت جناب آخون سر بالا کرد و گفت که
 حسینی میکوی و چپسار کا و میخوانی آن بود که **نظم**
 آنطرف نمودند حسینی را در حسینی گفته و بار بجا
 است حال نمودند و ششهای مخدوم زاده در فاجعه **نظم**
 است ما عظیم دارد و فقیر را آرزوی صحبت ایشان
 افتاد **نظم** گفتند و در سنانند شش تمام دوران
 در آمد و در همان زمان شش منصور نام مقبولی از طرف
 خطا آمد و بود شعری آن زمان همه از برای شعری می
 و این **نظم** نیز از برای او غزلی **نظم** و صوتی نیز بر
 غزل **نظم** چون در ملازمت ایشان گذراندم انعام
 بلاغیت و آفات بلاغیت نمودند و آن صوت
 در آنکس روز شدت **نظم** مداکر و جناب مخدوم

شنیده و شیر را طلب نمودند و هر که در آن صدا کرد که صوت صدم بود
 بگویی چون بگنجم خردم زاده و تحسین نمودند و ایشان
 نیز انعام بسیار و اوقات بی شمار نمودند و گفتند که
 پر بزرگوار ما است و علی دوست را تربیت کردند
 مادر تربیت نمایم و آن غزلی که صوت بت شد است
 این غزل است **اول** *عالمی خلی از برای شاه منصور*
 بر قاصی چو در چشم آمد صاحبقران آمد بجز خورشید
 کویان ملک ز آسمان آمد جیبا که از آفتاب چرخ این سلطان
 خوب از آنکه تبر که کشتن ز چرخ بر سر سایه بان آمد بود در
 بدست او و هر کمان چشم من که چون خورشید گردان
 بر سر سرور و آن آمد نه کوشش می مک خبی با منصور
 بحسن و دلبری سحر خویان چنان آمد بو صفای من
 ای جان بکی بیج میدانی بیان زنگ ل از دست با جعد
 بعد از نظر گمشد ایشان این فقیر در آنکه زمان
 پیش و بست که هر یک در کف قام بود اول بار پیش و بست
 در دو کاه بست شده و بعده پیش و قیل در چینی و دیگر
 پیش و در فشان در غزال و دیگر پیش و ضرب الشخ در است

که و علی با انصاف و این بعد و پیش و در زود و دم
 و در میان است و آن شدت تعلیم دارد که بگوید
 زمان بار اینست و از کم و کز بنای سعاد و غایت
کتاب میر علی اکبر سمرقندی *سند عالی لغات*
 و سیر شرف سیادت بذات اشرفا و فرین و غلی بود
 و نورین امامت و عین نور امامت معتقد امی سادات
 مجاز باب سعادت زبده اولاد سلیمان امیر
 حائقیین مظهر لیل بر توبه میست بط انوار علویه عالم
 می نمود با وجود ان حب و نسب در علم موسیقی
 نادر روزگار خود بود و از شایع طبع که بار بود
 کوه زنا نقشش چهار و صوت بسیار از غزل
 و سخن روزگار بت دارد مولود منت خایه
 ولایت سمرقند فردوس مانند است و ولد خایه
 قطب الاقطاب میر موسیقی است نور مرقد بعد از توبه
 پر بزرگوار و مرشد شیخ الاسلامی اشخامیست
 و از استادان این فن در خدمت خایه و مر
 اوقات ممتدند امثال مولانا در ویش زغال و غیر

و مولانا پیر محمد کمال دستار طوکت نایب و استاد
 قانونی دستار عرب نوده قبوزی و مخدوم برادو
 کاتب که هر یک از بزرگان سمرقند و نادرهای خودند
 در سال کتاب مولانا امیر سید محمد علی بابا در
 رحمت نیای شریعت که عبارت از مفاوضه و نهج نبی است
 زمان و مشتمل بر صد و اوان حافظ شرع مبین ص
 دین تین مخصوص بفرید الالهام ظاهر است
 الجاصل من بعد زمان و وحید او ان خود بود
 کومی سبقت از اکفا و آقران بکمان و نشین
 میر بود و در او ایل حال در ملازمت سید برهان خان
 صرفا و قات شریف می نمود و بمنصب کتاب
 سمرقند از بود و از شایخ طبع که بار و شمار عجا
 آثار او را قیاس و خار را منقوش میداشت و قصاید
 بسیار و غزل شمار از زبان کوه نثار در حضور
 بیت دارد و ان قصیده او است در مدح سید
 در جواب قصیده مولانا کوهی علیه الرحمه قصیده در جواب

سلام من الخالق الخیر
 و ایضا علی کل و آل و حبیب
 خصوصاً بر اصحاب ائمتنا
 یکی نسیب صدق و یزیدی
 یکی عدل کان سیتا
 یکی فخر شرم و مینامی آرام
 یکی آن شجاعت که در زور با
 دیگر آن دو خورشید من جلا
 و بار من حمیه فی کل وقت
 علیهم صلوة علیهم سلام
 بس از نعمت پنجمه روح صحاب
 سیاهان مکه که خدام ایو
 ابوالشج برهان محمد
 کند رنده در دست ابروی کند
 کند اوجاب کرم که در تصنیف
 بجز و بحکم و بحکمت بر شدنی

علی من سری تیار
 و ابل لقی و اتقی با لک
 ابو بکر و فاروق عثمان
 کشت ثانی آیین او را
 امام بهام ستمی به
 که بود از رخساره شرم و غم
 در قلعه کند است در خلعت
 حسین حسن آن دو کوه
 و اتباع کل و قات با لمر
 و من تبها الی یوم آخر
 در ایم در او صاف را ای دور
 فریدون همیشه کاوش
 که صفتش چهارا که شرم

خود را خفاش بجبهه دوزخ	بهار امثالش بکشت میوه
بود عزم زرم او به تسلیم	شده منزل زرم او به تسلیم
شما شیر باد خداوند کار	که شد دولت یار و هم بخیر
ترا در جهان رتبه باد حال	که کس از نشت بر سر نمیست
تو آن شهسوار که با شمشیر	سنان تو صف و سبغ تو
جوش گشته بر باغ تو	بیانید صف ضیاء تو
شود بسپاه تو فتح و ظفر	جو غم تو جزم است بر کشته
که داند ترا قدرت اعلم	به جا به جلال است اندک
در اندیشه بودم بوقالت	که آمد بسبح دلم شکر

رحمی عارفانک خوشنود
خجلان خط نهنرین شکر

شیم خط مشکای تو کرده	فصامی دل باغ جا برت
بسیال تو دلم است	با نور روی تو جا صفت
عالیست باز از تقدیر خفته	که طوبی بقدر تو کرد و برابر
بشیرنی آن دو لب است	بنات و شکر زرقه کوز
سعادت پایبکی تو فخرم	که خواهم شود شمشیر من
مرد دل ز حیرت صد کوز	که میدارم از اهل عالم پیشتر

و کن و کبریا تم نیت کار	حسن دارم اندر و نیت
نیم از تم و نصرتی ز ما	بخشم شد کرمیت من نگر
ز روی کرم دست بزن	که دارم بی جان کس نیست
که از بحر اطف تو کقطه ام	شود زاوه طبع من جمله کوز
اگر یک نظر افکنی از اطف	بجال من خسته ز اطف
هر امیر س که با ملک است	بسازم زمین زمان مستم
شما من تو حد من نیستی	ولی آن خیالم جو افتاب
زبان چون کشتیم با و صفا	ز روی می طبعم زور کوه
ز صفائی الفاظ و اساطیر	سز و کرم نسبت آن برم
شده جلوه که همچو جویان	همه روی بخش هم روی
مرا از تو نبود جز آن آتیا	ایا خسر و داور و دوست
بجال همین کئی الفا	که دارم آتش و دود
الایا بودم و مهر هر دو	بر اطراف این چرخ خنده
ندارد بی مثل و بی شرف	کنند سالیات را خاک بر

دانش نزل
اوراست
غنا
موراد است
سبب است
نشده حاصل از بار کام دل
به حاصل این عمر حاصل

سال تدست از نسیم است	در نیا که همه کز آن است
بایک شبی نشین باش ایست	که روشن شود با تو سوز
سر خود همایم بر پشت	که شده است تا تو من است
مرد تو شد از او سبانی	در سن ره تو می درش کلان

جناب اوراموله و منشاد و در سلطنته فاخره بخارا
 و از سراج مولانا عبد الرحمن جامی است و در علم
 نیند نام و در زمان خود و از جمله تلامذة حضرت جاب
 الیمین جناب سیادتآب میر فکلی علی الرحمه
 و از رضوان بوده و در او احسن عمر در ملازمت
 کپیر محمد باقی بی دیوان سپکی و در زمان صرفه کار
 سینمود و نیز منصب کتابداری و معلمی آن کس
 در سنه از بود نظام و علماء ذوی الایمان و فضلا
 کرام که در سن فن شریف و قوفی دارند ذکر جناب
 مشرفه قانوقی و صف آن مستک و در نهر امکان است
 کاجه در فهم خرد و کجده از ان پیشتر است چگونه که در ارض
 پایه قد زهر به در قلم آید به از خندانست و چون کلمات

ذاتیه عالی جناب وزارت پناه ایات است که در سن
 مت پیمان بر امور دولت خواجده عالی را می
 عالم آرای کشانیده عقد مہمات ممالک و در پانہ
 مطلقان از فضیلت مہاکت و توصیف
 آصف کافی کنایت صاحب ترجمه است که در سن
 خواجده عالی کنه است که اشرف انفس پانہ و کا
 آید از علم طاهری و باطنی اخلاق حمید و در
 پسندیده و در ذات او طاهر منمید و خطش زیبا
 بکلیح الطاووس و انشایش در رعنائی کالمشا
 انقوس بود و در مقامت مانع یا قوت و در بار
 دین توقیفش غذای قوت بود و کت با کمال
 سرکار اعلی را بقانون ساشی و نوای قانون او
 و حسامی عشاق را بنواشی خواجده کور بنفتم
 خطمی نوشت خصوصاً سیاق را چون زنجیر نوشتن
 و مانند پوران می نوشت و جناب سلطان
 خان مشرفی در کاه عالیجاہ خود را با شفقت بودند
 و تبریکش در سمرقند فرود آمدند و در غرار قانوقی

خواجہ حبیبی درون رحمت علیہ بر دست راست
 واقع است و نوشتش در ماه عاشور پرشوز حصہ است
 ازین در فجا با ربقا اشغال نمود و این بیت از تصدیق
 مولانا منقح است که در آن زمان از برای حضرت خان
 عالی شان ابوالغازی گفته شده بود در زمان تصد
 ہشتم بود کہ تاریخ فوت حضرت خواجہ حبیبی است
 تاریخ زمان تصد و ہشتاد بود سال تاریخش بمیران کران

تاریخ شکر حبیبی آن کو کہ جناب فیض الدرجات مولانا

میرزا شکر حبیبی امداد فیض قدسی از جناب

قدوسی بذات بابرکات کاشف اسرار معین مہد
 اکابر اہم زبان شعرائ عرب و عجم کش و شکر کلا
 تصاحی مفضلات و قایق غایب مطالب و جاریہ مقاصد
 انسانیہ اما جناب میگز فضلائی فاخر و سجا اور
 شامین بودہ و شاعر راست طبع بودہ و شکر دان
 و نادر زمان خود بودہ و دایم الاوقات اشعار
 و تصانیع مرغوب در اوراق روزگاری نکاشت
 تصانیع او در معنویات و جویبار است و این قصیدہ

درین حضرت قدوسی منبت و قدوسی حضرت سالی
 ولایت شعار پشوا می مشایخ عالی قدر خواجہ سالی
 جو پارسی قدس سرہ کہتہ تصدیق تا بزرگوار کہ نہ منظر آید
 در طوق بندگی تو دار و دستر قباب در پای تو بقصر شرف
 از سر نیاز گاہی ز روی اشک و کہ از در آفتاب کشتی
 و کو کونست بگیرد ازین حدیث کلاست ز آفتاب ایزد
 شب جو روی نمای ز ما و تاب بر سر کش ز شرم زنت
 چادر آفتاب چرخ است مجر و پی و نفع کند تو همچون
 آمدہ است مجر آفتاب بر ادای خطبہ نام تو و حسرت
 آید برون بسایہ منبر آفتاب نسبت کند بکو کونست
 تو خویش خواند ازین معاملہ سعد اشتر آفتاب حاصل
 خلاصہ اسلام خواجہ سعد کر نامت آمدہ ز ہمد بر آفتاب

از گفت گوئی شد نوشتی	وز رہم نازد جاشکی
کردند آفتاب پرست جاشم	از ہشتبار روی تو سجده آفتاب
دین داشت لحاظ تو بجمال	نیرہ شود بصر جو بند بر آفتاب
نخلست قامت کند کلہ از بحر	گردش از فیض سعاد آفتاب

نیک شرمی چنین نه در شرمی	باشد اگر ممشع پرو بار قسا
قطبت کوکب تو کو نور افشا	بر ساکنان کم شده است آبر قسا
خا هر شود وجود تو خاستگی گمانا	حق جل کره بگری در آقا
ذرات کانیات شناسد	سازد نور باطن تو محشر قسا
از صبح تا شب تو گوید آرزو	بر لطف ساخت پای خود بر قسا
بای که بر وجود تو بار و کجا	انجا بود نور کرم مهر آقا
از سایه لوامی شغایت تو	مخشور کشنده در محشر آقا
فیضی است در دل تو که این	بر برج آسمان کرم مظهر آقا
چند زمانه سر که از خط حسن تو	از صبح بر زما رخ آقا
از زیبایی که شب بی تیرت بود	وقت سیده دم چند خیر آقا
تو آفتاب جو برین بی غلغله	خا هر شود و تحقیق تو جو بر آقا
با بصیرت که زار و در محال	خا هر مکن خمیر خود ای کجا بر آقا
تا سر آبت خاک تو در خون تیر	پر تو فکنده هست بر بحر آقا
از ماتی که سپوده غمت من	جایست اگر بمن شده تو کجا
ای پادشاه صوت منی کجا	آن تپی که گشت از دور آقا
خواهم شوی وسیله کس که	با جد خود که زوست آقا
از شکری رسد در غمتی که بود	بر آسمان سخنان آقا

باشد دعای حق جویم کجا
فیضت دهر باطن نیمه قسا

مقامم در چنان شعرا و فضیلتی که درین فن تیرت
بدر مضامین شمار روزم ذکر بنام فیضی باطنی آقا

در سکه افاضل فاضله دارانست لطفه بخارا نظام
داشت و رایت مفاخرت بود نور فضل کمال
فم و خیال با کفا و اقوان می افراشت همواره
مکمل فیض رستم رو ضاعت نظم را حضرتی تازه
شراط سر او تا به اندازه می بخشید و از شایع
نکار و خانه معجز شاعرش مضمونی مشهور بود
الموسوم بقوجات خانی با وجود این فیضت و هنر
در علم ادوار تیرتی نظیر روز کار و بی عدل یار خود
و در صغر سن در مازمت خان کشورت نما احوار
عبت اقد با در خان میس بود بجن آواز محرم باز
خان مذکور بود و از تیرت دهن مستقیمش و دیوان
و دیوان غزل در ضعیج روز کار و او را تیرت
شبهت هست و این قصیده را و راست در روح حضرت

قاسم شیخ کریمشکی علیه الرحمه والرضوان است

دیز و که حریج ملک بر زنگار کرد	گر سی قصر قدر ترا پاید ار کرد
بورش که گمان زمین را نیکو	طوف در ترا شرف و زنگار کرد
مردم که خلق جهانند غایب	از جمله در گذشت و درین دور کرد
بس که مال خواهد بود انعام	شبه از منی تو جهان شکار کرد
در کشتی هدایت تو پندیده	از موج بحر غصه نشاید کرد
از فطرت تو شوقی ز غیر قدر	در کشور کمال ترا شایسته کرد
کردت غلبت عالم تحت پادشاهی	فطرت ترا بکلی تعین ندارد کرد
غیا بزبان گلک تو انجان ساخت	اسرار غیب خاطر تو آشکار کرد
ز بهشتی نامه سلامی که کرد	در استلام کوی تو داد کرد
ترکش بودی خلق تو عظیم است	پیران ز سر تمام بواجی ببار کرد
آیا تو صبح زدنش صد او بود	حسب بدارد که بجز نماند کرد
اصاف همی پندیده خوبی تو	آنها نهایت کرم کرد و کار کرد
روز بسا بی مرتع مردمان تو	بر کس از کسان تو خود را کرد
ای بس که تو که خلق تو	مردان وطن بریدگان تو کرد
آن سروری که جمله جهان	لطف ز تو بجهان تو کار کرد

بر کس کرد صورت و جان	و او که کرد تو اینک کار کرد
ای خواهد که بنده نو از دست	چون بنده با غلامی تو بود کرد
تا این زمان که در قضا بنده تو	تقصیر در ملازمت از نظر کرد
بخش کن و نخلی چاره اگر	تقصیر جسم که بر برو از نظر کرد
از لطف نام او که کت که بر	این غمگست که غلامی ز نظر کرد

و جناب مولانا باقی که از دستم اوان قدیم و مجلس
 ندیم است که در ملازمت سید برهان خان صرف
 مینمود و مقولست که روزی خان مذکور بهزل کرده فی
 نپای انداخته ملک و گفت که توانی از برای من
 فی خود غری گشتن همان زمان در ملازمت او این
 غنبد را افشا نمود که مطلعش اینست **پت**
 شکست ز بهدم دین بد شام غنای کبسی شود
 تا بود یار و مونس همرد و هم نفس بلکه پیش و بلا
 پونفاشم از بند بندم ار چه جدا شد که فی شکست بود
 شکست پیری من از کجاشم چون فی شکست من عمل
 طوطی به از شک و من محروم شام و بعد از وفا خان مذکور

درینجا زیاده بود و بجانب حافظت بسیار میل داشت
 و این قطعه او را ست و در ماده جان فطنه کور قطعه
 حافظت آن دلبر پر باز و کرشمه در نرم غنائی جو تو دور
 و هم نباشد دیوانگی عاشق شوریده خورده دیوانگی
 مثل تو در شاد نباشد و بعضی گویند که قایل این را
 مولانا فتح الله کتایب است اما جمهور بر آنند که از مولانا
 نایب است **در کتاب فیض الیقاب قدوة القهر و زبده**
بیر حلیب اکم در ضمن سن زمام اختیارش استون
 ۱۱۱۱ در بود و در دایره حفاظت اوادی در آرد
 و در آنکس زمان بسببش بسیار در روزگار
 هشتاد و پنج پدید آمد و نوآب عالی شان ابوبهار
 عبده الله بنادر خان آرزوی محبت او شده در
 نهاد مجلس خاص و نورس از بزم اخصاص خویش
 در اولی جان فطنه نظیر و کونینده دلپسندیش بود
 کمال کیاست و جمال فراست است اما علی دوست
 با وی میل تمام بود زیرا که هر صوت و شعی که است اما دوستی
 او بود که در خان کشتی که است اما در صحت دست

و پیتر و پای که خاصه سازست او با و از کلمی خصوصاً
 پیش و حصار که او شمل بخت حصار است نیکو
 کردی اما و اولد بزرگوار او ازین وضع او را نیکو
 و همیشه یکبخت که سهل باشد که این عکس
 کسی درین وضع صرف نماید زیرا که بسج پارکوی
 نموده اگر رضای من میخواستی ترک این وادی نمائ
 و اگر عرض در عالم منصب داری من ترک خط
 کردم و تبه و دوم و از آن زمان که اقبال نمود و با
 همان منصب اشتغال نموده افتخاری نماید و از جمله
 قواد در السلطنه بخارا است **در کتاب مخدوم ماده**
اعظم صاحب الجود و اکرم نذر خواججه عزیزان
 اکم در حفظ قرآن و علم ایقان نادره زمان بود
 و کوی سبقت از اکفا و آقران میر بود و جان فطن
 او از نون پر و از را در دایره دستی بشمه از شمام
 علم او در پستی انکندی و سازنده های پر ناز
 از نوآزنده های جانکده از راهه اش کردی در کوش
 و خاصه خدمت گذاری رودش انکندی مولد

بساب خواجہ بزرگوار آمد بخدمت و ولد مطب پر کرم
 نورشید آسمان عطامت حضرت خواجہ علی غزنی
 علامہ لرحمہ و آرزوان بود در ضمن تحصیل علم شایسته
 می نمود و بیکبار ذوق این دادی در سطر و افتاد
 تحصیل نموده و بجهت این علم رجوع کرد و باندک زمان
 بسیار و بنیات خالی کرد که رنجان رشت می باورند
 استادان قدم باستان بوسی او افتخار نموده اند

او که تمام علوم کوه بزرگ و معاصر تمام در زمان
 رابع بیت کمال و ناصب لوی غز و جلال خواجہ عبد کرم
 ولد خواجہ محمود قاضی است که قاضی مذکور مدت مدید
 و زمان بعید در دراز سلطنت فخر و بخت را بنصب
 افضی انفضاتی است تعالی داشت خواجہ مشارالیه طوی
 سکر است فصاحت و عند لیب با نوبی چمن بلاغت بود
 و بکلاوت کفایت و بلاغت اشعار از فصیحی بیغ این
 و بغای نصیب لسان کوی سبقت میر بود و در نظام
 ظرافت آمیز و ایات لطافت انکیر خدان جوهر
 فصاحت و لالی نوادر لطافت اظهار می نمود که در تمام

میدان ایش از ادراکت معانی دقیق آن عاجز بود
 فارسان مرصع نمک دانی از تقسیم دقیق آن و غیر
 می آمد و مترجم این مقال می شد نه دست سخن توان
 کو گرس تواند زیست نمک توان قدر می زین کوه
 مقتضای کل کامل بعرف بکلامه **قطعه المن اصحاب**

نام و سخن کجاست باشد	عیب و نهرش نیست باشد
وصف آتش نه حد کجاست	مرد میدان اوست کجاست

در اوایل حال سلطنت خاقان عظیم ابوالغازی
 باقی محسد بها در خان نور محمد از دوازده سلطنت
 فخره بخت را که وطن مالوف و مسکن مهور او بود
 بصوب هند انتقال کرد و در نلال افغان
 عطوفت جلال لدین اکبر پادشاه آرم یافت و در
 اقامت و لوای استقامت انوارت شعر
 ذات شرف حضرت بود و در سخن نوریست عالمی از آن
 آیتان طهارت سخن تمام زبان اختصار بود و در

این بخت الهی است که در راه و جاده با نیت
 بسیار و اندر لیس منظم در ملک مجاهدان اکثر
 اطمینان پذیرفتند و خورشید الحان بر غزل
 ریاضت جاده و جلال و گلشن مزو اقبال آن حضرت
 نود و ست حضرت که استانش قبله مقبلان گوید
 صاحبان است فایق آمد و طوطی شکر خایش بر
 سکرستان آید و از دینا و مواد مکی و جیلان سرگود
 آید ملک استمان حکم پادشاه با زانیش
 در طیران قضای غمگشهران است سابق الاجرم
 باشد انوار سلطنت و لمعه ادراغ نایت بجلی کرد
 سر تعاضد بر سرهای سووه کوی تقرب از سایر آوا
 و ران عتب علیه میر بود و منفکران این طریقه علی
 از سبب جاه اطاعت او هر که شش و عاقت
 او دور ووش داشت و در نظم تعاضد و برتیا
 بافت بی نهایت طاعت بنمود و در شهر
 آشنا مشرف ازین در به آرا القوافل نمود و
 شایع طبع کلام آن غزل و چند رباعی است

از آن آب عکسین و یاس	سکینه جلوه کر زهر پت
دو سنج و نیلوفری آلود	سر کره ناهنج که در بوی
قطاس ستوران ترکانت	نموده جوهای گرفتار شخت
فراز شتر زهر و کامت	جس مانمود در بچون جیب
عق چون چیکه خسی زر زرد	جو ذور صدف کرده از بکا
بنظاره شاه در یاشتب	بجه دیده کردید و بجز از پسا
شده با بیان و ترکم و هم	تر و دکخان زان رو او هم
جو همیان سرا پا دم خستند	با یثارش از سر هم خستند

از آن بحر خاقان با فو
 بر آمد جو یونش کام نیک

در مجلسه دینی نامه مولانا می گویند که از این چند بیت است

جو نمود جوان شب یو چهر	بکیستند که دید و بکده
هر آسوده شد از فلک پستی	سید پوش کردید چون تکی
بزرگان عشان تا فزید مضام	فکند نه شمشیر کن از غلاف
در و دشت از کت که گد شد	خفاف بر سوست تا بند شد
ز بس خیم از دشت کن لاکر است	بجای گیاه از زمین ناکر است
سر حیلوانان ز خون لاکر	هر دلب که کردند از ایام جو

آقا و بره نامی باورد و دوا	برون کرده با دود و زرد
دول و شاه و بکا بستین	بجاک نذرت در آن رستخیز
ز رستی که از غصه بر سر زنه	و یا خانه صبح را در زنه
علم تا بدامن زده چو جاکش	ز پیدا و میسگر در بزون کاک
تعلق کنان نیمه بارگاه	فتا و ز در دست پای سپاه
جهانگیر را بود ز خشم مجیب	پاشکوه کشت و چون زخم
که در رب و یک چاره کار بست	که بر روزگارم زده خون کسک
شب خون و خون بخار بست	ز کبستی بخون بایم و شست

کتاب در نظر فاعل و مقدمه احسن و حمده الحفظ هو الام

مخبر اجابت بخیر و ارشاد مواریث مصطفوی کمالک
 عینتی مالک مکتب قیق کاشف مشکلات عقلیه فایح
 مضللات تعلیه لها بهرینماید و منسلفاقت حقانیت
 بسن تعریف و موت تقدیری آراید و رایت معارف کفا
 و قران از اشتهار انواع لطایف از امر او و زراعی
 بخنار میباید و این شیوه لطیف خاصه اوست مولود
 آصف شمار ولایت نسبت خود از موضع کسی میباشد و از کج

سیاسات امیر محمد گنجی باشد علیه الرحمه و از اولاد
 و جناب مولانا می نذکور از علم ایتقان او و از نیز بر تمام
 بست و آن قصیده او راست که در معر خان زمان گشته

قصیده

بهری بگو که در پیشان شمع طغفر	ز برق خن تور و شمعان شمع طغفر
ولی محمد غازی مشنه عالم	در امن امان توانم شمع طغفر
بگو شمای سر بر مقام بخت	بجانهای کمانگن شمع طغفر
بیا که سخن معنوی تقصیرش	نخا و تیر قضا در کمان شمع طغفر
تسی که آیت نصر من الله	برای تریش از اسماخ شمع طغفر
بر آقا شیده ساید چون کید و	بهای دوشش از پیمان شمع طغفر
بغصه بختن دشمن و نور	کلیسب با دم نیشش زان شمع طغفر
نخه جو از پی تخییر کشت پاره	سمند او شمعان بر سماخ شمع طغفر
بخت از لی و مودت است	مین و دولت و میان شمع طغفر
سزایز بر که تونع سوم	باید دعای تو بر آستان شمع طغفر

و اگر بر جایون فال نشینم جاوه و جلال خنجر و نیشی پر خال
 درگاه عالی جاوه جناب ایشیه میتر ابا شهن آبی و یون

و صفحان و کوه کوه سپهران / امکنده است کس که در این جرم

است بنای علا و عظمت به علما و خدام عالی مقام است
عدل و زراعت و فضل و کمال صاحب دیوان اعلیٰ مکر
دایره عز و علی شیرملوک ریایات نصفت و عدالت

آن آینه کسایست که در این است / بخت است بوقوع لایزال

شع فیضایل و زبدان مشابیه است که از تمام اقسام
لطافت آن با وجود تمام دی ایام زنده و کافی برین
پایه از آن نشان تواند داد و بس نفی که قصیده کثیر
انقصیر چگونه در آن باب شرح تواند نمود و ضمیر نور
او از در چپ لموز بهر مشا به انوار عالم خود ایست
آن دستگیر از فاده کان و نوید در سچا و کان
کافی الملمات و انبی العلیات نهیست کین مجلس
سالمین دولت خواه علمایست و پناه و نصرت
منظور نظر حضرت اعلیٰ دانش و رمی که همه حکای یونانی

در وادی سخت وانی او سرگردان و بارای که همه
آصفان دوران در تیره جهان بانی او انکشت
صفت بدندان لغت که زنده و تحصیل در لغت حوا
او کمایست بنی برین بنده و منبر من بکست برین
چو پروردوان خاندان و خاک نشینان است تمام
بوجود است فعال در امور مکی کاهی خاطر کمیت
او رجوع بعلم او در می نمود و قانون رحمت
در عجب میسوانت و آواز خویش امواتی ساز
دل نواز خویش میساخت و بنغمه های و لغت
با حبیب می پرداخت مولد و منش را و فاخره بخارا
و خود را در سکت اکابر سحر شد اشرف میسود
غریب از بخارا و بخاریان میسود کویا که فیض
حضرت نواجکان بزرگ قدس الله ارواحهم
و بسیاست ابوالغازی باقی مجرب در خان
ازین عالم و قریات در چید و مسافت نرکان
نور دید و ازین عالم فانی بعالم جاودا اشغال نمود
و در این قضای سعادت است باقی نظر باقی قانونی

آنکه پست از شجاعت سحاب کمرت مشوق کهن
 ریاض جان مستعان را حسرتی و تازی کی
 در نسیم انفاس ذوق آینه کلشن مخالف اصحاب
 عشرت و ارباب کفایت رازیب و آرایش و به
 ذات خجسته صفات اوست **پت** و صفاتش
 نه جگه نیست مرد میدان اوست کلک خجسته
 و جناب فضایل آب حافظ از او آینه همیشه با او
 بزرگ زاده های آن ولایت است و غم بزرگوار
 او در وادی است بجز نوازی بی نظیر زمان و با عدل
 او آن خود بوده و با وجود حفظ قرآن او آری غیب
 با آن وادی کرد و قیوم ز اور ملازمت عم خود و آن
 ولایت مذکور بولایت سمرقند فرود مس مانند شمال
 فرمود ملازمت خوابلی جعفر را اختیار نموده
 قانون را به تمام قواعد و قانون یاد گرفت و پس
 و در بین مستقیم وارد جناح که از اشعار و لغت و آداب
 بحسب و مفهوم میگرد و در برابر مولانا کو بی
 دوازده مقام و بست و چهار شعر او در کتاب **نظم**

داده و در مع ابوالعاری ولی محمد به در
 مندی گفت و آن غزل را در اصول نیم تقی و
 آینه کت سه که صوت اعلا یعنی است که تمام است و
 آنرا مقبول دارند چون آن صوت اهل در طار
 نواب مذکور که در آن مشمول عواطف پادشاه محمول
 لطیف ملوکانه کردید بطوری که اسب زین و لجام
 و سر و پای خاصه خود را با و عنایت نمودند که
 و آن غزل نیست **غزل** زهی ز عدل تو روشن سر خفا
 ز شعله دم تحت زمانه نورانی تو آن رفیع خیا که خست
 بدر که تو بر نه آرزوی در مانی شکیکا نه دوران ولی
 محمد خان سپهر مملکت عدل فخل سبنا تمام
 عالم ترا منتهی با و تو با جهان و جهان با تو با در زانی
 همیشه میکند از جان و دل و عا حفظی که کامر
 جو اینست جا و دان بانی و همواره در ملازمت
 صرف اوقات مینمود و در طلال افتایشان
 می نمود و اجمال ذکا لطینت و صفای فطرت
 نوکری کرده و خود را در سگت خدمت مینه علیست

حضرت قدوسی مقبت و قدوسی شرف است
 ولایت شعار پشواهی مشایخ عالی مقدار صاحب زمره
 ملک مرشد از باب سلوک قطب الاقطاب یعنی آ
 ابوالقاسم ایملکی زید عمر هم صرفا و قات شرف
 و در منصب شرف عالیه خطابت و مرتبه شایسته
 منصوبت **ذکر استاد زمان و نادره آوان ساجد**
قدوسی قانونی که در قرارت قرآن کوی ساجد
 و اقوان میسر بود و چون بیس هزار در کمان
 نهم سرامی در ریاض الحان و روضه ایقان به بحر علی
 کردان چون تماری نرم و سرود می نمود و طاعت
 و نراکت او بر بندگان چون خورشید در شان
 ظاهر و هویدا بود با وجود این فضیلت و در سجا
 و دلوری عدیل و نظیر نداشت و مولانا شافعی
 مسئل از برای جناب حافظ مذکور گفته **عل و نلو**
 من که صد جهان وال و مجنون اوست **ناملون** از بخار
 کوشه قانون اوست از قبایل برون برون شرق
 خون نراست کوی جانم در قامت موزون اوست

انهد بر دهنم اهنش شکرک لاله کون **بر امید قول اسرار**
 میگون اوست **حافظ خوش** لاجز روی **انکه در دم**
 و اتق **انچه در عین عمل** گویند در قانون اوست **شش**
 از پشواهی **ما بخت غم فقا** و **انکه همچون عود میوزول**
 فخرین اوست **و جناب رفعت** **آب شام آبیاب**
حافظ را لیه قبوز را در ملازمت جناب **سیا**
امیر مستی کمانی بنی **یا در گفت** و جناب **ذکور**
نظر شفقت بسیار بود و جناب **حافظ** را در صغیر **رکور**
و صفای ایس و نهار صوت بسیار و نفس **شمارت**
دور و **دور** و **دور** **پیت** مولانا **کوبی** را کلیات **در**
کلیات تغییر بسیار **تعداد** **بسته** و **ازان** **محبوب**
دو بیت رهش **کناشته** **کلیات** **مقام** **اندر**
بسته **آمد** و **جاری** و **شعبه** **هر** **مقامی** **راست** **ما** **جا** **مقام**
راست **کج** **ربح** **که** **است** **مهر** **تق** **لازم** **شحن** **بجگاه**
مولد **ونش** **جناب** **حافظ** **ذکور** **ولایت** **واکولت**
از **توان** **بخار** **اول** **بزرگوار** **انیر** **درین** **در** **دی** **بود**
و **توقف** **تمام** **دهشته** **و** **آواز** **خوش** **دهشته** **در** **مکان**

خوابه بزرگوار حضرت جو بیار علیه الرحمة و البرکات بود
 و در ملک میرا شکاران آن در کما و کعبه شش ماه تمام
 داشت و همواره در نظر کمیسار جناب اومی بود
 و کومی سبقت از آنکجا و قرآن میسر بود و در طول
 عطفوت ایشان می نمود و جناب حافظ در خواب
 بمؤثر شرت تمام داشت و دیگر ساز بار اسهل می گشت
 چون آواز قانون پیمیش رسید دل از قبور برداشت
 و اقمه جان بود که حضرت خاقان و ظل سبحان ابو
 عبد الله بیدار در خان نور مرقد بعد از فرج حصا
 حافظ با بار انبواب عبدا الله سلطان شفقت نمود
 و مشا رالیه در خدمت امیر کبیر نیکو معاش قل بانا
 که کلماتش نور مرقد بسمی بر دجون با یکدیگر نسبت
 بشنای بود زیرا که مرقتات در میان بوتوق می
 انجما میسر خود در ملازمت سلطان در ولایت
 کشش نکشش عن الافات و العطفش انداخت و در
 غلاندی حافظ قانون را یاد گرفت و همواره در طول
 رافت سالیان عظام و یادش بان زوی الام
 حش

میسر بود و در سیر راحت ایستادن می نمود
 و که همه اسما و قدومه انضابا بانه اوست
 که در عبارات بدیهه و تقاریر مستبیر انجور
 و نمونه او ان خود بود و کومی سبقت از آنکجا
 میسر بود و در مشغولان جوانی ترک نوکری کرد
 به تحصیل علم ریاضی رجوع نمود و در استیلا
 بر طلاب زمان می انراشت و در ضمن طالع سلیم
 نواشن قبوز و علم ادوار که از جمله علوم ریاضی
 جنان بست آورده که با نظیر زمان خودش در روز
 تا تخت در خدمت عبدا الله و من سلطان رکور
 بهر میسر و در جزوه درس معانی کثیر را بعبادت
 قلیل افاد می نمود و بانگش زمانی می سبحان
 او در جنان و انشوری ساخت که کجای یونان بود
 کجای دانی او هران و طریقی سر کردانی پیش گرفته
 و تعاشن و مصنفان از دایره پارومی او پیرن
 زنده می و در اواسط حال ازین پرطال ارتحال فرمود
 و که همه ان فضل و عن اکا زرتین و نوازه من ملامت

استادی که آراسته کمان او چون دلبزن سوز
 ابرو پرچین ساخته و از جمله بریند او مانند زلف خوبان
 کمان ابرو در چرخ و تاب انداخته و آهوان مشکین
 سیاه چشم از برای خم کمان او خود را قربان ساخت
 و جسته کمان او را چون جمله اطاعت استادیان
 این فن در کوشش کشیده و نندکث چون ننگ
 از راستی شکسته بتکی پیش آورده و در گوشه
 گیری خود آراسته و بقبضه قدرت رک بر کمان
 کار دانسته که برنگ او استادی از شاخ
 رخسای بان خوبی رسته و این قصیده آورد که
 در مع خاقان نظم ابوالغازی ولی محمد
 خان خنداقه ملکه و سلطان و افاض علی المین
 بره در جهان گفته است **قصیده** شاه تر است ابلق
 کردن زیر دران **ما** هست بهر کاب تو خورشید **مبین**
 در پای سریر تو آفتاب شمع **خواه** در ساعت جلال **تو**
 سایر بان **بهر** روز آفتاب بود جا **جست** **بهر** هست
 که در جم تو **بسیار** از **بهر** جان تو **قصیده**

خورشید روزنت **تو** است **تاج** جان **مرح** **که** **دوست**
 با که آمده در کف عصا **سالم** خورشید **کمان**
 در روزگار عدل تو ای بی نوا **نواز** خلق **اند** **در** **دوست**
 مملکت **در** **ان** **بهر** **جانی** **است** **بست** **لی** **لازم** **نی**
 آن شاه **دین** **پناه** **محمد** **ولایت** **خان** **شاه** **باقی**
عسکر **تو** **جویم** **تمام** **عسکر** **تا** **هست** **این** **زمانه** **تو**
در **این** **زمان** **دارم** **شاه** **عزیزه** **خدا** **ای** **ز** **حال** **تو**
نومی **که** **طبع** **بج** **نمود** **دولت** **ان** **معلوم** **با** **دزد** **بزرگ**
دولت **کمال** **تبر** **بست** **ز** **بهر** **سالم** **کمان** **تو**
توسم **بود** **تو** **سفر** **تو** **بهر** **دو** **ان** **تو** **من** **یکت** **گرفته**
روی **زمین** **اینک** **آسمان** **ماه** **نواز** **خیال** **خمش** **گوشه**
گیرش **در** **گوشه** **نشسته** **از** **ز** **دست** **تا** **توان**
در **جمله** **تو** **جمله** **زلف** **پری** **خیست** **در** **جمله** **تو** **ز** **آبرو**
خوبان **و** **دین** **شان** **عمر** **بست** **تا** **بیت** **خالص** **دین**
سازم **کمان** **می** **مد** **شج** **مؤمنان** **نبود** **کمان** **اهل** **کفر**
زان **روشن** **تیری** **بصد** **چیل** **نکند** **سوی** **رهن** **شان**
بزرگ **می** **بصد** **ز** **کمان** **بخاری** **خواهد** **کنند** **بخر** **از** **شک** **فون**

باید کمان که تیر رسا ز بجم جت این شیوه ایست
 کمانم ز امتحان کدول ز کف و کوی پراکند و این
 کوی کمان بنده چن ست یا جان هک کس کف کوی
 پراکند و میکند صد عیب نمند بروم دم جن
 که در کمان هر که بود کیم لطافتی معلوم میشود
 یا کمان مقصود بند و کست ازین گفت و کوم
 سببونی را چه بود در اندر سر زشتی این
 از پست این کمی ز زمین تا آسمان دارم هت
 ز انعام حضرت کرد و ذوق کس نمی زاین
 دو سال شد که غلامون کم آمد هت چاکر
 همین زمان تا هست در جهان اثر از نصرت
 با و باقی عمر عزیز تو جا و دان بهر صبح
 کوی این درست دایم ادا کند به عا حاتم
 در سبب سعادت و غایت مولانا باقی شایه
 در سلک شوامی دار سلطه فخره بنار استقام
 درایت مفاخرت بر کفا و اتقان می افروخت
 در علم نجوم شت ما غلطیم پذیرفته بود و از مشرب

سران الرصد کوی سبت بچو کمان
 در افران بیوت سعادت اصطلاب
 مستنم می شمر دند سلاطین کیوان
 مشتری سعادت بخت غرضش
 صد در نوازشش نموده نیز آفتاب
 احوال دمی کجا شده ضعف و فتوری
 طواع مقبلان در کاه عالی پناه
 اشتباه می نمود بواسطه اعمال
 کثیر انوار و دفع آن نموده ابواب
 شواهب طایه های ایشان می کشود
 مقام احترام و مغر مند اگر کم بود
 در غروب دارد بی شاید تکلف بی
 آوان خود بود و اکثر قصاید او در
 بویا ر واقع شده و قصیده که در
 ابوالغازی باقی محمد بسا در خان
 از آن ثبت افتاد قصیده ایست
 سببش کین تعاقب شام خطای
 در بر شت

زکات را سبزه نوبخت از خصل قره لاله ات را بر غیرت
 خال سید از شکناش از خرام قامت شرف امانت
 وز بهار عارفت نسرین در بجان در حجاب غمخوار
 بوی زلفت بر کج چنم همگشت ما ز شرم زنت در آتش
 حسرت کل بی اصل جانجست مسخ ثانی چنین اودها
 خط نیت نغم من غمده علم اکتاب شسوار در
 شهیدار مکش دن شتابار شنه نشان فرخ چم تپش
 شاه غازی شاه باقی آن فرید و الدن که هست سر
 ملک شمشیر او مالک قباب و جناب مولانا که کور بود
 این فضیلت در علم ادوار نیز فرید زمان بود
 آوان خود بود و او را در عالم تصانیف بسیار بود
 ی شمار در فضیله روزگار و از دیار کار می نماید
 ذکر جنات سعادت آیات فضیله است حافظ باینده جور
 در تفسیر قرآن نادره زمان خود است با وجود فضل
 پشمار در علم ادوار دانش بسیاری حسنی
 در نوشتن همه سازهای نظیر زمان و در شناختی
 دل بیماران با معیبه است اما قبوز را بقانون می نواز

و آن را یاد دارد و از جمله اش که در آن تشریح
 حافظ تا سم می باشد گویند که روزی یک مرتبه
 تم می کند و در قرائت کردن قرآن ما هر زمان
 و یکانه دوران بود با وجود پیری بسیار خوب
 ایشان اورا بنواختن متقبوز ترغیب می نمودند
 چون او چند روزی توجه نمود و یاد گرفت شست
 معلم پیدا کرده احسن جناب آخون شک شده او
 منع فرمودند از نوشتن قبوز و در مقصود خود
 آوردند احسن نواب عبداللہ بهسا در خان باز
 در آنکه همیشه به ملازمت خود خوانده در ملک
 خدام با احترام خود در آوردند و صرفا و قاشرف
 می کرد تا که بود ذکر جناب فضیله است
 و در مولانا عیاشی است که کعبه مبارک
 جلال صفار و کعب را آراید و بچوگان بدست می
 سبت از اکفا و اقوان می بزند و همواره در
 رافت و عطاوت پادشاهان و امرایه جلال
 اوقات می نماید حاصل که فی نظیر زمان و معادل

آوان خودست و اکثر نظام او در تاریخ بیست
 واقع شده و میل بر قصیده او را بیشتر است از
 غزل و لاجال در سگت ما دجان نو آب زمان
 ابو الفاری ولی محمد حبیب در خان خلد کله شطلم
 دارد و در آینه همد روز او را از سر کار اعلیٰ خان
 مقرر شده است **غزل** بدینان از محیط آنکس
 ترم ریزد و بنامی نه فلک ترسم که نا که بر سرم ریزد اگر
 حاصل کنم شب بدر احوال بخت بد بهم هزاران ریزد
 الماس عم بر سرم ریزد از خاک تیره زندان پای
 کوبانم برون آرند اگر کجی غمی بر زمین از ساغوم ریزد
 غیر دیک شهر از شعله آه جهان سوزم **کله** چندی که
 سیلاب حجت در برم ریزد **سزن** قالی که دم که نزد
 قاضی **خمش** کشد شمشیر کن از ناز و خون از مجسم ریزد
 نغم عشی همان نغم است یا مرغی که هر ساعت از عشق گری
 بوی مسلم نم بر سرم ریزد **مقام** **دوم** در بیان است
 در اسلحه هرات که هر یک دره زمان خودند و در سلطان
 اعرابین و بران **تقتین** ولی مصر و **لاست** **نشین** **باز**

کتاب **تاریخ** **کتاب**
 بسیار است مشهور و به نصف این مینور بود و در خط
 کمال کتاب می نمود و در خط فتح اقصیٰ **کتاب**
 زمان نبود و بود با او داد و دست داد خوش **کتاب**
 و بخرم کس بحرف او **کتاب** **نفس** داده در **نمون**
 بود تو تاریخ را بسیار خوب می گفت و می که **خبر** **خان**
خطب بنام خود خواندند این تاریخ را گفت بود
 شکرند که بتوفیق **خدا** می **گشت** امر و **ز** **ب** **ن** **ک**
جان **خسرو** **خان** **جهان** **شد** که **با** **وست** **نفر** **شاهان** **سز**
اهل **زمان** **عاجی** **ملت** **دن** **نوی** **ما** **می** **کفر** **و** **ف**
عصیان **سال** **تاریخ** **ز** **دل** **حتم** **گفت** **والی** **ک**
بسیار **قد** **خان** **و** **در** **کفن** **اطهار** **مصر** **گفت** **الط**
قدرت **می** **نمود** **و** **ان** **خوب** **گفته** **سرم** **خاک** **در**
پادشاه **ک** **که** **بست** **نفر** **شان** **هان** **مالک** **شرف** **ش**
پادشاه **فص** **اکان** **نخاکرم** **سر** **باب** **هنر** **م**
بعد **از** **نوت** **ایشان** **جناب** **وزار** **تآب** **میز** **یک**
دیوان **جناب** **ایشان** **را** **انجواب** **دید** **و** **از** **تاریخ** **ن**

سید جناب مولانا کتہ اندک گوی میر علی فوت ہو
 و این مادہ را در کتوت نظم منتظم کرد و ایندند آن بحر
 فصیل سرار باب ہنر در واقعہ دیدم با طوار بستوہ
 کفتم کہ تاریخ وفات تو جگویم کھشا کہ جو میر علی فوت
 فصیل ہنر اپکت بسیار بہت وزارت ساراوش
 بود اما مولانا حسن شرف بہت در سیدہ بود کہ
 سخ گفت نخل جایش اقامت نموده از پای در
 دست قد نام اورا از جیدہ اجیتر شیدہ مرغ
 زندگانی را پیرہ پارہ ساخہ از یکدیکر کند ہر قدش
 جو از قطب الاقطاب شیخ العالم در صغہ مولانا صلاح

کہ کہ گندہ العارفین رشیدہ المحققین مولانا قاسم قانونی

قانون نواری کہ در طرب سہری افلاک چشم نور
 مانند اوشا ہر کندہ و عمل پردازی کہ در عشرت
 ان سہر خفاک دین اولوالابصار نظیر روزگار
 و از برای تاریخ قانون او کیسوی غیر نام خود را
 دہر بریدہ و از برای گوشہ قانون اورضوان از
 روضہ خان غنچہ تریرون کشیدہ ویرین نمبر

قانونش مبتی ساختم و از برای گوشہ قانونی
 ماہ نو ہنر ارباب تہنایش آورده و از برای
 ہنر پیش برک سوسن جہرت برده مولانا
 مولانا مشہد مقہ سہت و در غارت سلطان
 ابراہیم کہ کمی از جناب پشہ لہاس بہت حضرت
 مینمود و گوی تقریب از سیر مقربان در کماہ میبود
 تا کہ نمازان غمگی کردہ بعرض شاہ رسانید کہ
 مولانا قاسم جناب سلطان عاشق میناوشن
 غریب ترقیب دادند بطوری کہ خاطر شاہ از مولانا
 رنجیدہ و ایش ترا احباج فرمود اما از جناب
 مولانا پیش و بسیار و صوت و نفس شمار
 در صحت روز کار و اوراق لیل و نهار یادگار
 و پیش روزگار و غمرہ کہ در مقام حسینی و اصول
 و یک بستہ بسیار خوب و مرغوب و اشع
 و نیز در آہنگت حجاز پیش وی بستہ کہ اورا
 در روزگار نمساده و اصول فاشہ ضرب میخورد

ذکر فرہ زمان و وجہ آوان استاد سلطان فرہ

شوشنوازی که هرگاه در بزم عشاق پسند آید
 روح افرا و اصوات و گلش غمزدا عمل نمودی
 ناسد ز کوله از بزرگ و کوچک و خانان برقی
 عرب و عجم میاید بر آوردی و هرگاه که بپای
 رکنین و ناله های میکن مجلس بل صفا بر افروزی
 لفظ دستمان سزای فلک که عبارت از ناله
 ساز خود را از شک او در آتش غیر مانند خود
 سوشی اما استاور در زمانی که خان کند
 ابوالغازی عبدالمومن خان به در تخییر و لا
 مشبه کرد او را طلبیده و گفت که ساز خود را بیا
 او در حال نواخت او را حکم فرمود که از میان پایه
 ساختند اما جناب او را در عالم شاکر و بسیار
 توانست پیشمار است اگر همه را تو که گفتم مناسب
 نمیشاید لیکن دو نفر را ذکر کرده شد یکی ۱۱
 امیرتسی دو تازی و دیگر محمدجین عودی که هر یک
 در مقام خود ذکر خواهند یافت و نیز جناب استادا
 در عالم پیشرو می بسیار و نقشش شمار و غیره

و او را قلم و حصار است که شمشیر آن در غیر
 بیان نمیکند و از آن جمله دو پیشش مسرا که هر دو
 در آهنگت و دوگاه اما کمی در اصول نخست و در یکی
 در اصول دو و ثقیل است بسیار خوب و در
 واقع شده است **ذکر کرده اند فاضل جناب خان**
برومی باو از پاک با بلان موزون همسر از کشته
 از وی بقانون آنکه خوشش خوانان نغم ساز
 و کونید و کان پسندیده آواز در دایره دهن حجر
 طرب فضایی و ساجت مساجت بخت او هر آن نده
 و بی نغمات و گلش و سببات پیشش جل صفت و جل آن
 از کمال شوق و غایت ذوق او در ناله و افغان در
پست ای خوش آن دایره دهن حجر که در دایره نزن
 همچو جل نغان آمده جل آنکه بنغم او و دوی با
 مثل جبان بوده و حسن صوت با عمل علم موسیقی
 کرده و کجای بنی سنجیده قامت با قابلیت آن
 نادر از آن پیشرو عملش بوق و بجا رسیده
 کونید که او را اهل صنمان و تبر زونش بور

سکنان و نیز زینتینده و غالبان این وادعی
 از روی مخالفت مغلوب او گشت **او گشت** **او گشت** **او گشت**
از واقی جناب نضایمآب حافظ صابرقا
 اکه بطنه صحت و شش غنچه در طایر شکو
 فلک انداخته واقف اسل جسد عشاقی را نغم
 روح ربار پرداخت ذات خجسته صفات او بود
 شبنم بخوانده که جان مشهور گشته رام او بود
 طیبوژ برکشید چون بصوت نغمه از آرزو بدین
 جان کنده پرواز نغمه اش جان صبا فرج افزای
 عمل و قول و الم فوسای راست او در مقام خود
 مجود او دوستشانی **او که ما بر دهر و نادر عصر**
شده و فتنه و بر جناب است و شمل لکن هر
 اکه ذات کثیر الصفاش محبوبه مکارم اخلاقی
 و نغمات نغمه دیش ساقی از واقی همیشه
 و پر تو نضایمآب پر تو آفتاب عالم تابش بود
 و باو ضایع پسندیده در افواه انانث و ذکوز کوز
 و مولانا همیشه روی و نقش پیدا در روزگارست

در فراغت شاه میسب و دوست کرد بسیار و در
 دار و امانت رساله نغمه را که کرد و دوست
 سخن اقبال و استماد حسین مودی و دیگر بنا محلا
 قبری مشهدی و دیگر استماد آهوی موسی حار
از رویه **و در عهد عصر جناب است**
 در همه فنون ماهر و در نوشتن همه سازها قادر بود
 اما در خود نوازی در عالم وجود بسیار و نمودنی بود
 و نگواید بود و هر شب ماه منور نغمه از نغمات بم نواز
 عود او خود را چون عود در مجر ذوق از آتش شوق
 سوشی ربانی در توحیف و آن نادره عودی که در
 سرود از کتم عدم جو دنیا در موجود هر کس هر عود
 او را بشنود در مجر حال سوخت خود را چون عود
 و سبب آن جناب استماد بان باور اندران بود که
 قیصر روم رسولی بان ولایت روان ساخته بود
 نام و از ولایت روم همور نام سازی بهرامی خود
 آورده بود و جناب استماد کند کوز نیر با و همراه آمد
 بود که قیصر روم گفت که بروای استماد و ما و انهم

چه بین که دران ولایت بچو استادی که از همه
 نواشن این ساز تواند بر آمدن یانی چون پارین
 بن ولایت در آمد و بشرف کورش نواشن
 بس اورخان مشرف شد ساز را در پیشش نواشن
 و گفت که از برای امتحان این استادان ولایت
 این ساز را آورده شده حافظ تروی دران
 در میان انام به ستادی هشت سال عظیم پذیرفته بود
 با و او اندوخت چهار سال جناب او ریاضت کشید
 و مشقت و رزید از و توانست چیزی استخرج نمود
 آتش شریقه های این وادی بجناب نواب عرض کرد
 کسی که از همه نواشن این سازی بر آید جا طلب
 چون این فقیر در ولایت اندجان بود کم توی و ستاد
 چون بشرف ملازمت مشرف شدم به فقیر غایب نمودند
 آن ساز را و مدت چهار روز ملازمت نواب
 بطوری که هر چیز که غایت کرده گفتند نواز نوایم
 و بعد از آن در مجالس انعام نواب اکثر همان
 روی کار بود و پوشیده نهادند که سمعور نام و شریف بود

در ولایت روم که به سج سازی از جنگ او نهای
 نهشته حکمای آن زمان را بنیاد کرد که ساز
 تصنیف کنیم که نواشن او عاجز آید چون بان صورت
 که تا بوقت را ماند تصنیف نمودند آن دشمنان که
 باندگ زمانی زودتر از این ساز نواختند
 آورد و آن ساز را بنام آن دشمنیک سیر نهشته
 و که سر سینه در وقت نواخته سلطان
 در ایالت ما و در زمان است و در وقت نواخته
 غدلیب هزار دستمان بمن نغمه سلی و ملولگی کرد
 ترنم نهای شده آشنوی که جهان از نور جانش منور
 و نمشند انیمیری که قامت با تمیشت چون بنور
 دل عشاق سایه کسرت بود با وجود چنین تراکت و لقا
 خوبی در عین محبت چون لبان هزار دستمان
 بان آن سحر آور بود چون آواز حسن آواز
 با عالم آتش ریافت امرای خراسان خواهش که او
 در حلقه اطاعت خود در آورند چون قلندر کعبه بود
 شریفی دارم که کوزه پر سحر را آید هر روز

من میکند حلقه اطاعت او در گوشش و عاقبت
 خدمتکاری او بود و دشمنی که با او بود
 آنکه با جمعی از قلندریه های خوش رو می خوش
 آواز نوکری در آهنگ عراق ساز نمودند و بیده
 به آواز آن روز پرسه زد و گویند که هر مردی و نهی که
 آوازی از آن تراشیدنی بخود می دست و ندی و
 حلقه های گوشش خود را بر آورده دادند و می
 نیز هر چه در پیش ایشان بود و بهم رسیدند
 منقول است که آن روز در خوار حلقه گوشش
 جمع شده بود از غیرنشین و زرشخ و سفید
 خود حساب نبود چون امر آن حال مشاهده کرد
 از نوکری او که نشسته چندین سال بهین وضع بود
 بعد از شش ماهه کبیت شکر سلطان او را گرفته بود
 بخ آورد و در وزارت جناب نواب پیر محمد سلطان
 مرصفا و قات شریف مینمود چون خان ندکور را پیش
 او گذشت میل بسیار داشت او را همیشه میفرمود
 در سه که خواند و کوشش در سه که تصنیف نمودند

معروف مشهور است و گذرانده آن نقش او نگاشته
 بودند استاد و بعد از آن نای و حافظ قانونی
 استاد الیاس نای و استاد قربان
 استاد پاینده محمد سرنای و استاد و در کتب
 همه مقبولان عالم بودند قبول کردند و نیز همان
 ایام صوتی تصنیف نمود و در مقام راست و صول
 و در شاهی که در آن بسج استادی چنین می
 نسبت که اپاتش از نیت **نعل** و لاجنون خف
 خلاص از قید عالم کن **ش** ره مجرای محبت کیر و در
 در وادی غم کن **ش** کس دوستی کردی حسرت
 دشمن جانت **ش** بخود گزینی دشمن بر دم دوستی کن
 مثال از سن شتی عهد تبان ای مشکدل جده ش اس
مسئله بهم زن بنای عشق محکم کن **اگر عالم جناب**
سماوت **تاب** فضیلت **کتاب** مخرج **قانون**
تاب قدوة **المخاطب** **جناب** حافظ قانونی **بروی**
 آنکه بنوای **ش** بخش دست نطق از **بستان**
 خوشحالان رده و بشنر تعالی **ش** که **موت**

شکر خوار بوده و بالجان عالم گیر دل جوان پیر
 بدست آورده و شش آوازه آوازش
 عراق و حجاز رسیده و عشاق بی نوار با دلی
 گرفت قانون سرگردان ساخته و بصدای راست
 سرکشکان وادی غم را بر راه راست آواز
 و جناب حافظ برادر استاد عبده الله نایب
 گویند که قانون حافظ به از نایب استاد عبده
 بود اما آواز حافظ در کمال ناخوشی بود و گاهی
 در سخن نواختن قانون که مردم را ذوق دست
 جناب او ز روی ذوق خواندن بسیار کردی
 و مردم از قانون او هم پزار شدند و اکثر اوقات
 در سخن نواختن قانون دایره را به سبب نوحی
 و آن مخرعات جناب اوست که کسی دیگر را مجال
 تصور آن حال نباشد و بنود ذکر استادی بطیر
سازنده دیند بر استاد عبده الله نایب
 استادی که بنام شیرین فی کام دل جانان را
 بچونیش که جلالت جانشیدی و بزمه رکین جام آرزو

پنج کمان را راج راجت رسانیدی نمی و بطیر
 مشغی طرز انجمن افروزان شده بود و ز پیش
 بر نصاحت کلام طرب ساز مجلس اندوزان گشته
 و استاد علی دوست گوید که در عصر سن و حصا
 میسبب بودم چون آوازه استاد را شنیدم بطیر
 پنج اشغال نمودم چون بملازمت استاد مشرف شدم
 شنیدم که در کرمان در آمده اند چون بکرمان رسیدیم
 دیدم که با جمعی از استادان در جامه خانه نشسته
 آنکه مرا دیده بودند با استاد اشارت فرمودند
 جناب استاد مرا طلبیده گفت جوان نایب که
 از حصار آمده تویی گفتم بلی فرمودند که شنیده
 شده که صوتی از برای پانیده محمد سلطان گفته
 بگویی چون بگفتم استاد در بسیار خوشش آمده مرا
 تحسین کردند و روی بطرف استادان کرده
 گفتند که بسیار موجه بسته و اپاتش نیست **خ**
 میدشد هر کس زیاری عیدی دارد هوش عید و
 عیدی ما دیدن روی تو این عید مردم دیدند عید دیدن

بمجرب ما مبارک دست ایچکس میره میره و جامی
 پرخت شب با ماه ای مناهد زبان روری بفراد
 در پیش جناب استا و نای بود من دادند که نواز
 چون خام بودم در نوشتن فی خوب توانستم نوشت
 بایران تبتم گمان گفتند که استا و بدنی و من
 از گفت راستا طول شده برخواستم و به ترند
 آمد و در خدمت میرعب که حاکم ترند بودی بودم
 و شوق میکردم تا که چنین شدم مولد و منشا اینجا
 استا و بعد از آن دار السلطنه هراة است و در هراة
 عشر در بلده بخ در ملازمت پیر محمد خان صرف وقت
 مینمود و در موقع نه کنبند ان آن بلده ند که کور پنا
 چون روضه بهشت آن نیکو سرشت در کشت
 آورده که در روزهای عید از مردم رشکند
 بسیر سیروند و قبر مبارکش در منزل حضرت سلطان
 احمد خضر و در رحمة الله علیه مدفون است **ذکر استا**
کاشی و سازنده خوشنوی بنای میر سیب
 نهمی واری که با و از قبوز جان که از غلغله در سکن

ملک انداخته و بر فرموده دایره بده و بخر اصول
 دل طربان و مغنیان چون زلف خوبان
 یخ و تاب ساخته بنغمهای شیرین و ناله
 حسرتین ز رنگ غم از دلهای اندوه کین ترا
 و از رشک زیر و دم او نایب ملک عرق گوشت
 بین میر سخت مولد و منشا جناب امیر دار السلطنه
 هراة است اما در صنوبر سن تحصیل مینموده در
 ملازمت مقصد ای ساکت ساکت طریق هدایت
 صدر نشینان بارگاه ولایت استی با هم سالمی
 مولانا عبد الرحمن جامی قدس سره میبود
 مولانا بابا میرستی نظر عنایت بود بسبب آن
 او دوران ایام همین نشی که الجال در میان انام
 دار و تصنیف کردند و اول جناب میرستی لقب کرد
 و ساز قبوز و نقش مارا بما و رانند امیرستی در
 و سبب آمدن امیر آن بود که چون نوای ابوالعلا
 عبد القدر در خان بلده هراة راجع کرد و
 گرفته ولایت فاخره بخارا آورد و حفاظ بلده کرد

